

ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

На правах рукопису

МАЦЮК ЗОРЯНА СЕРГІЇВНА

УДК [811.161.2'282.2'373.7(477.82)] (043.3)

ЛЮДИНА І ЇЇ БУТТЯ У ЗАХІДНОПОЛІСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

10.02.01 – українська мова

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Науковий керівник:

Аркушин Григорій Львович,

доктор філологічних наук, професор

Луцьк – 2011

ЗМІСТ

Список умовних скорочень термінів і понять

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ I. АРЕАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ.....	14
1.1. Дослідження української діалектної фраземіки.....	14
1.1.1. Фіксація українських діалектних фразеологізмів у ХІХ – на поч. ХХ ст.	14
1.1.2. Наукове дослідження української діалектної фразеології.....	18
1.2. Ідеографічний опис людини в ареальній фраземіці.....	20
1.3. Гендерний підхід у вивченні фразеології.....	23
1.3.1. Поняття <i>гендер</i> у лінгвістиці.....	23
1.3.2. Фраземи у гендерній лінгвістиці.....	29
РОЗДІЛ II. ТІЛЕСНІ ОЗНАКИ ЧОЛОВІКА ТА ЖІНКИ У ФРАЗЕОЛОГІЇ ЗАХІДНОГО ПОЛІССЯ.....	36
Фразеотематичне поле «Тілесні ознаки людини в межах опозиції „чоловіче” – „жіноче”».....	38
2.1. Фразеосемантична група „Загальний зовнішній вигляд”.....	39
2.2. Фразеосемантична група „Частини тіла чоловіків / жінок”.....	58
2.3. Фразеосемантична група „Специфічні жіночі ознаки”.....	80
РОЗДІЛ III. ПОВЕДІНКОВІ РИСИ ТА ВНУТРІШНІЙ СВІТ ЧОЛОВІКА І ЖІНКИ В ЗАХІДНОПОЛІСЬКІЙ ФРАЗЕМІЦІ	98
Фразеотематичне поле «Поведінка та внутрішній світ людини в межах опозиції „чоловіче – „жіноче”».....	100
3.1. Фразеосемантична група „Поведінкові риси”.....	100
3.2. Фразеосемантична група „Мовлення”.....	119
3.3. Фразеосемантична група „Ставлення до праці”.....	134
3.4. Фразеосемантична група „Вживання алкоголю”.....	140
3.5. Фразеосемантична група „Психоемоційні стани”.....	147
3.6. Фразеосемантична група „Вольові характеристики”.....	162
3.7. Фразеосемантична група „Інтелект людини”.....	167

3.8. Фразеосемантична група „Сон”.....	177
3.9. Фразеосемантична група „Опозиція життя та смерті”.....	182
ВИСНОВКИ.....	193
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	200
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	201
ДОДАТКИ.....	234
Додаток А. Умовні скорочення назв населених пунктів.....	234
Додаток Б. Діаграма.....	238
Додаток В. Питальник.....	239
Додаток Г. Індекс проаналізованих фразем.....	242

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ТЕРМІНІВ І ПОНЯТЬ

АФО – ареальна фразеологічна	с. – село
одиниця	с.-пол. – середньополіський
бмз. – без місця запису	сл. – слово
гал. – галицький	сmt – селище міського типу
гуц. – гуцульський	степ. – степовий
див. – дивіться	сх.-пол. – східнополіський
діал. – діалектний	сх.-слоб. – східнослобожанський
жарг. – жаргонний	т.с. – те саме (значення)
зх.-пол. – західнополіський	ФО – фразеологічна одиниця
зх.-под. – західноподільський	ФСГ – фразеосемантична група
літ. – літературний	ФТП – фразеотематичне поле
наприклад – напр.	ФСПГ – фразеосемантична підгрупа
ОВ – образний визначник	ФСР – фразеосемантичний ряд
ОК – образний конкретизатор	ФТГ – фразеотематична група
пор. – порівняйте	

Знаком || відділені фразеологізми, що мають однакове значення, відрізняючись лише певними фонетичними чи морфологічними відмінностями, а також позначені синонімічні стійкі сполучення слів

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку мовознавства характерні відступи від традиційного розуміння мовних явищ, зокрема фразеологічних. Спостерігаємо широке залучення досягнень логіки, семантики, семіотики у потрактуванні фразем як одиниць ареального плану. Домінуючими стали комплексні дослідження, у яких поєднано структурно-значеннєвий аналіз фразеологічних одиниць (далі – ФО), ураховано їх функціональні особливості та семантичну організацію. Особливу увагу вчені приділяють гендерним студіям, які останнім десятиріччям в Україні виокремилися у новий напрям наукових досліджень. Незважаючи на те, що на Заході проблему опозиції „чоловіче” – „жіноче” вивчають не одне десятиліття, однак у словниках української мови не завжди знайдемо значення слова *гендер* та тих конотацій, які його супроводжують. У сучасних виданнях *гендер* трактують як „а) відмінність між чоловіками і жінками за анатомічними ознаками; б) соціальний розподіл, який часто базується на статевих відмінностях, але не обов’язково збігається з ними” [244, с. 186–187].

Водночас у лінгвістиці існує протиставлення базових компонентів людської культури „чоловік – жінка” як онтологічної опозиції, яка лежить в основі мови. У дисертаційній роботі зосереджено увагу на тотожному потрактуванні термінів „*опозиція чоловік – жінка*” та „*гендерна дефініція людини за статтю*”. Адже характеризуючи людину, представника чоловічої чи жіночої групи, як базову структуру соціальної приналежності, найбільш значущим є те, як вона сама себе гендерно ідентифікує. Аналогічно опозиція „чоловік” – „жінка” ґрунтована на вираженні маскулінних чи фемінінних рис, оскільки вона виражає статусно-рольову диференціацію людей.

Одним зі складників антропологічної лінгвістики постає фразеологія, яка взаємопов’язана з людиною, її діяльністю, звичаєво-побутовим життям. Фраземіку як предмет гендерних досліджень аналізували А. В. Архангельська [11], О. А. Васькова [30], С. А. Георгієва [45], А. М. Емірова [299], І. В. Зикова

[93], А. В. Кириліна [109; 110; 111], В. І. Коваль [120], О. В. Комісарова [125], В. М. Телія [247], В. Д. Ужченко [260] та ін.

Фразеологія української мови містить багатий історичний матеріал про наш народ, його звичаї, ідеали, мрії та сподівання. Вивчати фразеосистему неможливо без залучення всіх фразем, які побутують в окремих ареалах. Фразеологічний склад діалекту – це всі фразеологізми, які вживають у говірці й активно функціонують у мовленні, тому зміст термінів „діалектний”, „народний”, „локальний”, „ареальний” ототожнюємо та частково синонімізуємо.

Різні аспекти української загальномовної фразеології досліджували Л. Г. Авксентьєв [1; 2; 3], М. Ф. Алефіренко [4], Н. Д. Бабич [14], Д. Х. Баранник [17], В. М. Білоноженко [20], М. Т. Демський [62; 63], М. В. Жуйкова [81], Р. П. Зорівчак [89], А. О. Івченко [96], В. С. Калашник [100], Н. Д. Коваленко [118], М. П. Коломієць [123], М. Я. Олійник [187], Ю. Ф. Прадід [207; 208], Л. В. Самойлович [218; 219], Л. Г. Скрипник [231], Г. Ф. Ступінська [240], Г. М. Удовиченко [257], В. А. Чабаненко [284], О. С. Юрченко [302] та ін. Ареальна фразеологія стала об'єктом активних досліджень останніх десятиліть. Із-поміж публікацій, які фіксують сучасний стан фразеологічних діалектних систем у 60–90 рр. ХХ ст., варто виокремити українські діалектні словники: „Фразеологічний словник лемківських говірок Східної Словаччини” Н. Вархол та А. О. Івченка [31], „Фразеологічний словник східнословобожанських і степових говірок Донбасу” В. Д. Ужченка, Д. В. Ужченка [Ужч], „Фразеологічний словник говірок Житомирщини” Г. М. Доброльози [Добр'2010], „Словник стійких народних порівнянь” О. С. Юрченка й А. О. Івченка [302], які містять записи переважно з Харківщини, Сумщини та Полтавщини. Ці розвідки підтверджують, що варіювання фразеології в ареальній проекції можна простежити на кількох рівнях: семантичному, фонетичному, морфологічному, синтаксичному, лексичному. Але релевантна для фразеологічного рівня лише лексична варіантність [95, с. 6].

У середині ХХ століття в мовознавстві остаточно сформувалося два підходи до визначення обсягу фразеології – „широке” та „вузьке”, зумовлені появою роботи С. І. Ожегова „Про структуру фразеології” [184]. Не всі науковці погоджуються з такою думкою, вважають, що не може існувати дві фразеології одночасно – і „широка”, і „вузька”. Дослідник фразеології карпатського регіону В. І. Лавер вважає, що діалектну фразеологію творить сукупність фразеологізмів окремих наріч, говорів, говірок. Об’єкт вивчення діалектної фразеології, на думку науковця, – це „фразема, що має територіально обмежене поширення, тобто мовна одиниця, яка виникла і функціонує в даному наріччі, діалекті” [142, с. 15]. Натомість, на думку Б. О. Ларіна, для розмежування окремого діалекту, національної та літературної мови у фразеології може допомогти лінгвогеографія, оскільки „карти поширення фразеологізмів, коли вони будуть складені на основі широкого обстеження, дадуть чітке розв’язання цього питання. А поки їх немає, кожен виходитиме зі свого суб’єктивного обмеженого досвіду й недостатніх словникових картотек” [145, с. 35]. О. І. Федоров у праці, присвяченій діалектній фразеології Сибіру, запропонував критерії розрізнення локальних фразеологізмів і фразеологізмів національної мови [273].

Як відомо, ареальна фразеологія становить динамічну систему, яка розвивається заадики міжетнічним зв’язкам, узаємодіє та взаємозапозичує діалектні фразеологічні одиниці, адаптуючи їх до потреб носіїв мови.

Зарубіжне мовознавство представлене низкою фразеологічних словників: Федоров О. І. „Фразеологический словарь русских говоров Сибири” [273], Прокошева К. М. „Фразеологический словарь Пермских говоров” [210], Даніловіч М. А. „Слоўнік дыялектнай фразеології Гродзеншчыны” [61], Мяцельская Е. С., Камароўскі Я. М. „Слоўнік беларускай народнай фразеалогіі” [177], Юрченко Г. Ф. „Слова за слова (Устойлівыя словазлучэнні ў гаворцы Мсціслаўшчыны)” та „Народнае мудраслоўе” [300; 301], Ничева К. Н. „Българска фразеология” [181], Іванцова К. В. „Идиолектный словарь сравнений сибирского старожила” [94], Огольцев В. М. „Словарь устойчивых сравнений

русского языка (синонимо-антонимический)” [183], Фінк Ж. „Опыт составления словаря славянской сравнительной фразеологии” [311], Skorupka S., „Słownik frazeologiczny języka polskiego” [322], Bąba S., Liberek J. „Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny” [307] тощо. Заслужує на увагу словник слов’янської порівняльної фразеології „Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema” [311].

Незважаючи на посилений інтерес науковців до ареальної фразеології, матеріали з різних регіонів ще недостатньо зафіксовані й опрацьовані. Зокрема, фразеологічна система Західного Полісся не була предметом комплексного дослідження, у якому зафіксовано матеріал, систематизовано, проаналізовано та зіставлено його з іншими ареальними фразеосистемами. Докладний аналіз вимагає нового підходу, яким, на нашу думку, є гендерний, оскільки він охоплює одну з найважливіших для носіїв мови опозицію „чоловіче” – „жіноче”.

Актуальність нашого дослідження визначена потребою ґрунтовного аналізу фразеологічної системи західнополіських говірок, її ідеографічної характеристики та функціональних особливостей у зв’язку з тенденцією нинішньої лінгвістики до всебічного вивчення ареальної фраземіки. Системний аналіз зафіксованих фразеологізмів розширить інформацію про культуру (у широкому сенсі цього слова) регіону, дасть змогу розкрити специфіку системи, з’ясувати особливості діалектогенних процесів тощо.

Мета дисертаційної роботи – комплексне дослідження західнополіської фраземіки про людину та її буття в межах опозиції „чоловіче” – „жіноче”. Поставлена мета передбачала виконання таких **завдань**:

1) шляхом безпосереднього опитування респондентів – носіїв західнополіських говірок – виявити масив фразеологічних одиниць, які характеризують чоловіка й жінку;

2) подати ідеографічний опис фразеологізмів західнополіських говірок, що стосуються людини та її буття, структурувати фразеосистему, виокремивши фразеотемантичні поля (ФТП), фразеосемантичні групи (ФСГ), фразеосемантичні ряди (ФСР);

3) проаналізувати семантичні особливості західнополіської фраземіки в межах опозиції „чоловіче” – „жіноче”;

4) визначити маркери творення гендерних ознак у західнополіській фраземіці;

5) розкрити мовно-культурну специфіку сталих порівнянь, які характеризують людину;

6) охарактеризувати оцінно-емоційний аспект західнополіської фразеології;

7) зіставити західнополіські фразеологізми з іншими регіональними стійкими словосполученнями;

8) з'ясувати частотність уживання фемінних і маскулінних фразеологічних одиниць.

Об'єктом наукової роботи обрано ФО Західного Полісся, які характеризують людину, її зовнішній вигляд і внутрішній стан, поведінкові риси, а також явища, ознаки та процеси, пов'язані з людиною в межах опозиції „чоловіче” – „жіноче”.

Предметом семантичні особливості й експресивно-оцінні ознаки фраземіки Західного Полісся, що уможлиблюють її функціонування як джерела гендерної характеристики мовців і забезпечують існування опозиції „чоловіче” – „жіноче” у західнополіській фразеології.

Методи дослідження. Специфіка об'єкта й окреслені в науковій праці завдання вимагають комплексного використання низки методів. Для аналізу відношень елементів у фразеосемантичних полях, фразеосемантичних групах і фразеорядах використано *описовий метод*. За допомогою *структурно-семантичного методу* проведено значеннєвий аналіз фразеологічних одиниць та здійснено гендерну класифікацію фразем. Використано методики *компонентного й зіставного аналізу*, щоб виявити варіювання фразеологізмів та їх ареальну проекцію в межах українського континууму. Для з'ясування частотності вживання фемінних та маскулінних фразеологічних одиниць, їх співвідношення використано *метод кількісних підрахунків*.

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає в тому, що вперше введено в науковий обіг і комплексно досліджено фраземіку Західного Полісся, здійснено ідеографічний опис та семантичний аналіз зафіксованого фразеологічного матеріалу, виявлено мовні маркери і встановлено належність етнофразеологізмів до маскулінної чи фемінної сфер. Визначено кількісну перевагу засобів вербалізації першого члена опозиції „чоловіче” – „жіноче” над другим.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація тісно пов'язана з комплексною науковою темою кафедри історії та культури української мови Інституту філології та журналістики Волинського національного університету імені Лесі Українки „Українська мова на Волині”.

Тему наукового дослідження затверджено координаційною радою „Українська мова” Інституту української мови НАН України (протокол № 42 від 13 травня 2008 р.).

Основні положення, винесені на захист:

1. Західнополіська фразеосистема як складова частина української національної фразеології виражає загальнонародні тенденції в семантиці та будові, спільні з іншими українськими регіонами, однак позначена специфічними фонетичними, лексичними та граматичними характеристиками.

2. Західнополіський мовленнєвий масив становить динамічну цілісну систему, яка активно розвивається під впливом суміжних говорів, що простежено в компонентному складі досліджуваних одиниць і його мотиваційно-семантичному наповненні. Це підтверджено фактами проведених паралелей із середньополіськими, західноподільськими, гуцульськими, галицькими, східнослобожанськими, степовими говірками та з фразеологізмами української літературної мови.

3. Гендерний підхід у мовознавстві ґрунтований на гендерних стереотипах – встановленні моделі поведінки та характеристик представників кожної статі. У дисертаційній роботі здійснено диференціацію фразеологізмів у межах опозиції „чоловіче” – „жіноче” відповідно до суспільно-побутових ролей,

виявлених у способі найменування осіб відповідно до статі, віку, морально-психологічних і фізичних рис.

4. Ідеографічна класифікація ФО ґрунтована на маскулінних і фемінних ознаках мовців та описі зовнішніх, внутрішніх і поведінкових характеристик. Опозиційні чоловічі та жіночі ознаки впливають на процеси категоризації при сприйнятті людей певної статі, функціонують як складники гендерної фразеологічної ідентичності індивіда та регулюють ступінь вияву гендерних дефініцій.

5. Ідентифікація фразеологізмів Західного Полісся відповідно до бінарних опозицій чоловік – жінка (сімейний стан, родинні відносини, професійна діяльність) дала змогу схарактеризувати соціальні гендерні якості мовців, ролі й моделі їх поведінки та визначити особливості західнополіської фразеології як вияв колективної свідомості, що є важливим фактором у формуванні й відображенні стійких асоціацій та упереджень.

Джерельною базою дослідження послуговували власні польові записи фразеологічних одиниць Західного Полісся за спеціально укладеним питальником. Опрацьовано понад три тисячі стійких сполучень із 133 населених пунктів Волинської та Рівненської областей, зібраних упродовж 2006–2010 років. Також проаналізовано нечастотні фразеологічні одиниці, що виходять із активного вжитку, і ті, що є органічним елементом мови діалектоносіїв, а також нові фраземи. Крім того, у дослідженні використано фразеологічний матеріал зі словника Г. Л. Аркушина „Сказав, як два зв’язав” [Арк’2003] та „Словника евфемізмів, уживаних у говірках та молодіжному жаргоні Західного Полісся і західної частини Волині” [Арк’2005]. Для порівняння залучено матеріали з різних лексичних і фразеологічних ареальних словників української мови.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що її результати й висновки сприяють дослідженню ареальної фразеологічної системи української мови, розширюють знання про структурно-семантичні особливості фразеологічних одиниць. Основні положення дисертації поглиблюють визначення і розмежування мовних маркерів гендерної фраземіки за фемінними та

маскулінними ознаками, уводять у науковий обіг цінний матеріал ареальної фразеосистеми.

Практичне значення дослідження зумовлено тим, що зібраний матеріал розширює емпіричну базу ареальної діалектології та фразеології, може бути використаний у фразеографічній практиці, у наукових розвідках, присвячених діалектній фразеології, у роботі наукових семінарів із проблем фразеології, під час підготовки спецкурсів і спецсемінарів. Матеріали дослідження можна використати для укладання діалектних словників, зокрема зведеного „Словника фразеологічних одиниць”. Зафіксовані фраземи розширюють джерельну базу ареальної діалектології.

Особистий внесок здобувача. Автором обґрунтовано розуміння фразеологічної спадщини Західного Полісся як відображення основних гендерних опозицій; здійснено ідентифікацію елементів фразеологічних одиниць і виділено маскулінні та фемінні ознаки; проведено гендерну диференціацію способів іменування мовців західнополіської фразеосистеми.

Апробація. Основні теоретичні положення і практичні результати дослідження обговорені на засіданнях кафедри історії та культури української мови Інституту філології та журналістики Волинського національного університету імені Лесі Українки (2008–2010 рр.), на засіданнях Західнополіського ономастико-діалектологічного центру університету й апробовані на III сесії школи-семінару «Актуальні проблеми етнолінгвістики: „Етнолінгвістичне явище: структура та способи представлення”» (Житомир, 2007), на Міжнародній науковій конференції „Українська діалектна лексика як об’єкт словникарства та лінгвогеографії”, присвяченій 100-річчю від дня народження М. А. Грицака (Ужгород, 2008), на Міжнародній науково-практичній конференції студентів і аспірантів „Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє” (Луцьк, 2009), на XIII Всеукраїнській ономастичній конференції з міжнародною участю (Ужгород, 2009), на III Міжнародній науковій конференції „Пріоритети сучасного германського та романського мовознавства” (Луцьк, 2009), на IV Всеукраїнській науково-

практичній інтернет-конференції „Соціум. Наука. Культура” (Київ, 2009), на Міжнародній науковій конференції „Українська мова поза межами України” (Люблін, 2009), на Міжнародній науковій конференції „Західнополіські говірки в просторі та часі” (Луцьк, 2010), на II Міжнародному кримському лінгвістичному конгресі „Мова і світ” (Ялта, 2010 р.).

Публікації. Основні аспекти дисертаційної роботи висвітлено в 15 публікаціях, десять із яких у фахових виданнях, затверджених ВАКом України (усі статті одноосібні).

Структура і зміст роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списків використаних джерел (13 позицій), використаної літератури (323 позиції), умовних скорочень назв населених пунктів та додатків. Загальний обсяг роботи становить 375 сторінок (текстова частина – 199 с.).

РОЗДІЛ I. АРЕАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ

1.1. Дослідження української діалектної фраземіки

1.1.1. Фіксація українських діалектних фразеологізмів у ХІХ – на поч. ХХ ст.

Дослідження української діалектної фразеографії тісно пов'язане з досвідом словникового опрацювання фразеологічного матеріалу мови. У збірках фольклорних текстів ХІХ – початку ХХ ст. простежено використання різних систем упорядкування фразеологічних ресурсів, способи тлумачення фразем, принципи побудови словникових статей. Цей період іменовано часом становлення української фразеографії, оскільки відбулося формування та вдосконалення прийомів словникового опису фразеологізмів, що зумовило фразеографічне опрацювання ФО в спеціально створених працях. „Теоретичним питанням фразеології вчені ХVІІ – кінця ХХ ст. приділяли незначну увагу. Спочатку укладалися словники та збірки, а вже згодом вивчалися й опрацьовувалися зафіксовані в них мовні одиниці, частково формувалася термінологія на позначення понять із фразеології. У ХІХ ст. поступово активізувалися дослідження з теорії фразеології” [219, с. 21–22].

На думку А. О. Івченка, „зв'язок фразеології з духовною культурою ось уже майже двісті років перебуває в колі сталих зацікавлень науковців. Власне, уже перші збирачі й коментатори слов'янської пареміології залишили нам численні спроби екстралінгвальних інтерпретацій фразеологізмів” [98, с. 13]. Ареальна фразеологія українських говорів, як і фразеології інших слов'янських мов, перебуває на етапі накопичення та систематизації фактів, опрацювання й апробації методів дослідження.

Діалектна фразеологія безперервно живить фразеологію літературної мови влучністю змісту, експресивно-емоційною забарвленістю, варіантністю та синонімічністю. Фразеологізмом, фразеологічною одиницею (ФО), фразеологічним зворотом, фраземою називають „нарізно оформлений, але семантично цілісний і синтаксично неподільний мовний знак, який своїм

виникненням і функціонуванням зобов'язаний фраземотворчій взаємодії одиниць лексичного, морфологічного та синтаксичного рівнів. У процесі синтезу фраземотворчих компонентів різних рівнів відбуваються глибокі перетворення і переосмислення лексичної та граматичної семантики, завдяки чому зворот набуває ознак фразеологізму” [223, с. 801].

У кожному говорі (ареалі), крім спільних із літературною мовою, функціонують регіональні фразеологічні одиниці, не зафіксовані загальномовними словниками. Уже в ХІХ – на поч. ХХ ст. у роботах О. О. Потебні [205], М. Номиса [270], Б. Д. Грінченка [54], П. П. Чубинського [286] й інших задокументовано й паремії. Багато уваги вивченню місцевих виразів приділено в статті Б. О. Ларіна „Про народну фразеологію” (1959) [145]. Вивчення української ареальної (діалектної, народної, говіркової) фразеології як підсистеми фразеології загальнонародної мови має понад півторавікову традицію. До найбільш ретельно задокументованих джерел належать збірники М. Номиса [270], І. Я. Франка [Фрн] та добірки І. І. Манжури [228], П. П. Чубинського [286], М. Ф. Комарова [272], І. В. Бессараби [163] тощо.

Надзвичайно цінний матеріал діалектної фразеології зафіксовано в словниках Є. І. Желехівського [265] (місця запису не подані), Д. І. Яворницького [303] (усі місця запису ретельно задокументовано), Б. Д. Грінченка [54] (часткова документація).

Дослідники надають перевагу такому способу групування стійких словосполук, який наочно засвідчує фразеотворчий діапазон того чи того слова, його енциклопедично-культурологічний фон і забезпечує зручність у користуванні. Тому недарма, укладаючи фразеологічні словники, послуговуються цим способом зі своїми варіаціями й доповненнями багато дослідників-лексикографів: А. О. Івченко (1990) [95], В. М. Мокієнко [174], В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко (1998, 1993, 2000, 2002) [Ужч] та ін.

Найдавніші й найцінніші пареміологічні видання: рукописна збірка кінця ХVІІ – початку ХVІІІ ст. Климентія Зиновієва „Приповісті посполиті”, „Краткий малороссийский словарь” О. П. Павловського в його „Грамматике

малороссийского наречия” (1818), „Малороссийские пословицы и поговорки” (1834) В. Смирницького, „Галицькі приповідки і загадки” (1841) Г. Ільковича [270].

Збірник М. Т. Симонова (М. Номиса) „Українські приказки, прислів'я і таке инше”, опублікований 1864 р. [270], містить дві частини: більшу – прислів'я та приказки та меншу – загадки. „До обох частин додані покажчики, які, по суті, є опорними словами поданих у тексті паремій. До Номисової збірки ввійшли матеріали О. Марковича й інших збирачів народного слова – В. Білозерського, М. Білозерського, О. Кониського, П. Куліша, В. Лазаревського, А. Свидницького, О. Шишацького-Ілліча” [270] й ін., а це дало змогу охопити значну територію України – Київщину, Чернігівщину, Полтавщину, Поділля, Полісся, Волинь, Слобожанщину, Черкащину, частково Південну Україну.

За словами М. Ф. Сумцова, „Українські приказки...” М. Номиса – це „чудове видання, одне із кращих пам'яток живої і плідної любові до рідного слова” [265, с. 407]. 14 339 реєстрових одиниць укладач згрупував „за речами”, виділивши іншим шрифтом слово або увесь вислів, що найвиразніше представляє тему. Кожна „приказка” має певний номер, але позначена цифрою лише кожна десята. Такий спосіб розміщення матеріалу придатний для ідеографічного опису, але незручний для користування словником, тому автор додав посторінковий покажчик опорних слів. М. Номис ретельно паспортизував вирази, дописував варіанти, тлумачив приказки. Нерідко укладач подає історичну чи етимологічну довідку, пояснює умови виникнення та становлення фразеологізму [265, с. 407].

Збірка „Українські приказки, прислів'я і таке инше” стала основою подальшого розвитку української пареміографії. Після її виходу активізувалися польові дослідження в Україні, з'явилися напрацювання Б. Д. Грінченка [54], І. І. Манжури [228], книги прислів'їв М. Комарова „Нова збірка народних малоруських приказок, прислів'їв, промовок” (1890) [272] та ін.

На початку минулого століття вийшла друком тритомна збірка української

фразеології Івана Франка „Галицько-руські народні приповідки” (1901–1910) [Фрн]. Укладач „задумав дати повний корпус галицько-руських народних приповідок, упорядкованих відповідно до вимог нової науки” [Фрн]. І. Я. Франко у своєму збірнику дотримувався „принципу географічного умісцевлення приповідок” [265, с. 409] та згрупував зібраний матеріал за абеткою стрижневого слова звичним „лексико-новим способом” [Фрн], розтлумачуючи кожен приповідку. Часто пояснення поєднані з показом прототипу фразеологічної одиниці, умов уживання, її стилістичною характеристикою, варіативністю, конотацією, походженням. У „Галицько-руських народних приповідках” трапляються порівняння українських фразеологічних одиниць із російськими чи білоруськими. Безперечно, „подання зіставної характеристики ФО, вказуючи до того ж ще й іншомовні, зайняло би багато місця і вимагало б окремого дослідження, тому І. Я. Франко обмежується лише посиланнями. Зрідка при зіставленні українських ФО з тотожними, взятими з інших мов, І. Я. Франко все ж наводить відповідники з багатьох слов’янських та неслов’янських мов. Частотними виявляються паралелі між українськими та польськими ФО” [220, с. 22].

Варто зазначити, що О. П. Павловський та І. Я. Франко в словникових статтях уперше здійснили порівняльно-зіставну характеристику українських фразеологізмів із фразеологізмами інших мов.

Фіксувала ФО й Леся Українка, що простежено в епістолярній спадщині. Майже в кожному листі видатна поетеса вживала фразеологізми. На високому професійному рівні Леся Українка збирала й записувала зразки усної словесності. Упродовж усієї творчої діяльності фольклор органічно входить в образний світ письменниці. У творах на волинську тематику письменниця використовувала місцеві діалектизми та фразеологізми, які до неї в літературній мові ще ніхто не вживав. За допомогою влучних виразів вона висловлює ставлення (негативне чи позитивне) до дій і вчинків, дає яскраві образні характеристики людської вдачі, визначальними в яких є народна мораль, що має підґрунтям християнські заповіді, споконвічні національні традиції, напр.: *вуха*

прищулила, як той заєць [Укр, с. 161], *розійшлася, як заячий жир* [Укр, с. 186], *розпоротих зайців* [Укр, с. 349], *правом кожної людини бути свинею* [Укр, с. 407], *злиденною мухою здаєшся* [Укр, с. 203] та ін. Авторка часто використовувала фраземи біблійного походження, які, до речі, часто вживані й тепер: *гласом воїючого в пустині* [Укр, с. 172]; *Бог не видасть* [Укр, с. 352]; *царство небесне* [Укр, с. 150] тощо.

Однак ареальна фразеологія, незважаючи на низку праць, залишається ще недостатньо вивченою. Наявні дослідження демонструють, що варіювання фразеології в ареальній проекції можна простежити на кількох рівнях: семантичному, фонетичному, морфологічному, синтаксичному, лексичному.

1.1.2. Наукові дослідження української діалектної фразеології

У другій половині ХХ ст. дослідники фразеології не тільки фіксували матеріал, а й на їх основі робили свої студії, унаслідок чого українська фразеологія і літературна, і діалектна краще вивчена.

Кожне дослідження ґрунтується на достатній кількості зібраного й відповідно систематизованого матеріалу. Важлива інтерпретація фразеологічного значення, відбір матеріалу (міра семантичної цілісності, літературні й діалектні ФО, призначення словників), принципи тлумачення, пошуки оптимальних дефініцій (вони мають бути точними, чіткими й лаконічними, відповідати правилам визначення понять у формальній логіці), експлікація культурної семантики фразеологізмів, виправдувальні цитати [265, с. 404].

Фразеологія **південно-східного наріччя** досліджена в роботах Т. Г. Грици [52], А. О. Івченка [96], І. В. Магрицької [156], І. В. Мілевої [169], Р. В. Міняйла [172], В. Д. Ужченка [263], Д. В. Ужченка [267], В. А. Чабаненка [284] й ін. Фразеологія крайнього сходу України представлена в додатках до дисертаційних робіт Д. В. Ужченка та Р. В. Міняйла. Д. В. Ужченко проаналізував семантику українських зоофразеологізмів, серед яких були численні ареальні ФО сходу України. Р. В. Міняйло на прикладі численних

східнословобожанських і східностепових фразеологізмів проаналізував активні процеси в ареальній фразеології сходу України.

Повніше проаналізовано фразеологію **південно-західних говірок** (Н. Д. Бабич [14], М. Т. Демський [62; 63], Й. О. Дзензелівський [66; 67], Н. Д. Коваленко [118], В. І. Лавер [142], М. Я. Олійник [187], Н. В. Романюк [215], Г. Ф. Ступінська [240] та ін.). Н. Д. Бабич порівняла лексичні варіанти фразеологічних одиниць буковинських говірок із загальнонародними й на матеріалі фразеології цих говірок здійснила спробу виробити принципи укладання словникових статей. М. Т. Демський диференціював бойківські регіоналізми на: 1) фраземи, у яких елементи компонентного складу – загальноновживані лексеми, проте вихідні структури в них побудовані всупереч нормам лексичної сполучуваності; 2) фраземи, які від літературних різняться лише на фонемному рівні; 3) фраземи, що у своєму складі мають вузькодіалектні лексеми; 4) фраземи, які семантикою одного з компонентів прив'язані до певної території в межах ареалу. Г. Ф. Ступінська [240], Н. Д. Коваленко [118], Н. В. Романюк [215], М. Я. Олійник [187] у дисертаційних дослідженнях дали новий поштовх у вивченні діалектної фразеології.

Діалектна фразеологія **північного наріччя** висвітлена досить обмежено, частково представлена в словниках діалектної лексики, напр., у „Словнику поліських говорів” П. С. Лисенка (1974) [265], „Словнику західнополіських говірок” Г. Л. Аркушина [Арк'2003] та ін. У середині 70-х років ХХ ст. дослідники північного наріччя активізували лексикографічні студії. На прикладі одного села (Лучанка Овруцького р-ну Житомирської обл.) П. Ю. Гриценко ознайомлює з діалектними ідіомами й пареміями Полісся. Г. Л. Аркушин у виданні „Сказав, як два зв'язав” (2003) [Арк'2003] подав народні вислови Західного Полісся (разом із Берестейщиною та Підляшшям) і згрупував їх так: „Прислів'я і приказки”, „Складанки”, „Дражнилки”, „Фразеологізми”, „Загадки” тощо. Стійкі народні вислови класифіковано за тематичними групами, повністю збережено особливості говірки за допомогою спрощеної фонетичної

транскрипції. Автор наводить усі зафіксовані варіанти, напр.: *кошел'ї плесті* ‘обманювати’ – *кошѐл'ік'ї плест'ї*, *плисті кушѐлики*, *робіти кошел'ї*, *плесті кошáлика* тощо.

Близько восьми тисяч стійких народних порівнянь Середнього Полісся та суміжних територій опублікувала Г. М. Доброльожа в словнику „Красне слово – як золотий ключ” (2003) [Добр'2003]. Словник порівнянь побудований за ідеографічним принципом, що відповідає сучасним гностичним тенденціям у розвитку фразеології і допомагає досконало систематизувати одиниці. Практичний матеріал у словнику подано у транслітерованому вигляді без використання фонетичної транскрипції. Фразеологізми словника „Красне слово – як золотий ключ” усебічно характеризують побутовий, господарський, сімейний та духовний світ поліщука, напр., на позначення моральних якостей людини зафіксовано: *горнеться як кум до куми* ‘улюблений’, *кохає як собака старці* ‘небажаний, нелюбий’, *заманився як бусель в коноплі* ‘легковажний’, *зробив роботу як яєчко* ‘працьовитий’, *тверезий як солоний огірок* тощо.

Досліджують фразеологію Полісся та суміжних земель і білоруські фразеологи В. І. Коваль [120], В. М. Косцючик [106], Г. Ф. Юрченко [300; 301]. Останній у словнику „Народнае мудраслоўе” зібрав приказки, фразеологізми, порівняння, а також подав добірку оригінальної емоційно-експресивної лексики.

Ареальні фразеологічні дослідження засвідчують, що системне вивчення фразеології неможливе без його докладного опису. Лише сформувавши цілісні уявлення про окремі фрагменти ареальної фразеосистеми, їх динаміку й інноваційні процеси, можна простежити специфіку західнополіських фразеологізмів.

1.2. Ідеографічний опис людини в ареальній фраземіці

Присутність людини відчутна на всьому просторі мови, але найвиразніше помітна саме у фразеології, адже ідіома не стільки називає предмет, скільки зображує його багатоаспектно, з усією різноманітністю конотативних значень. Об'єктивація у фразеологізмі почуттів, думок, настроїв, уявлень, внутрішніх

переживань виходить на передній план, вибудовує безкінечність фразеоструктур, мікроструктур, пронизує не тільки поверхневий рівень духовного життя людини, а й проникає в глибину сенсорних відчуттів, вибудовує її менталітет і прагматичне поле [265, с. 44].

Для охоплення всіх сфер діяльності людини в роботі використано ідеографічний опис, завдяки якому простежено різноманітність системних відношень і зв'язків у межах тематичних полів.

Залишається невизначеним питання термінології для систематизації фразеологічних одиниць: *тематичні класи* (Л. А. Ройзензон [213]), *значеннєві поля* (А. В. Крижанівська [265]), *понятійні мікрополя* (А. М. Эмирова [299]), *значеннєві групи* (О. Т. Горбач [46]). В. Д. Ужченко послуговується терміном варіантно-синонімічна група (ВСГ), яка, у свою чергу, структурована на рівні варіантів, синонімів, структурно-семантичних моделей (ССМ) і включає ареальні фразеологічні одиниці (АФО) з різною суб'єктною проекцією та об'єктним поширенням, різні, але співвідносні поняття [265, с. 48].

Фразеологічну ідеографію у працях обґрунтували Г. М. Доброльожа [70], А. О. Івченко [96], Ю. М. Караулов [103], Ю. Ф. Прадід [208], Р. І. Яранцев [305] та ін. Ю. М. Караулов запропонував таку ідеографічну класифікацію: „Всесвіт”: „Небо і небесні тіла”; „Земля”, „Рослинний світ”, „Тваринний світ”; „Людина”: „Людина як жива істота”; „Душа і розум”; „Людина як суспільна істота” [103, с. 36–39]. Ця класифікація подібна до ідеографічної схеми Ю. Ф. Прадіда: „Всесвіт”: „Жива природа” („Флора”, „Фауна”, „Людина”), „Нежива природа”. Ієрархічну структуру ідеографічної класифікації фразем Ю. Ф. Прадіда поділяє на: синонімічний ряд – семантична група – семантичне поле – тематична група – тематичне поле – ідеографічна група – ідеографічне поле – архіполе [208, с. 4]. Р. І. Яранцев поділяє ФО за такими тематичними групами: 1) емоції людини (захоплення, здивування, радість, щастя і под.); 2) властивості та якості людини (прямолинійність, щирість, відвертість; чесність, вірність, відданість і под.); 3) характеристика властивостей і ситуацій (схожість, подібність, відмінність і под.) [305, с. 272–292].

Немає одностайної думки й щодо означення фразеологічних мікросистем. Найнижчою ланкою ідеографічного опису фразеологізмів вважають фразеосемантичний ряд (ФСР) – об'єднання синонімічних фразеологічних одиниць. Так, А. О. Івченко [96], Т. Г. Грица [52] послуговуються терміном *семантична група*, М. Кошкова – *тематична група*, Ю. А. Гвоздарев, В. Д. Ужченко [265] – *фразеосемантична*. У дисертаційній роботі фразеологізми Західного Полісся поділяємо на фразеотематичні поля, фразеосемантичні групи, фразеосемантичні підгрупи та фразеосемантичні ряди.

Ідеографічний опис фразем Західного Поділля здійснила Н. Д. Коваленко, проаналізувавши фразеосемантичні поля: „Фізичний стан людини”, „Положення тіла в просторі”, „Розумова діяльність людини”, „Мовленнєва діяльність людини”, „Психічний стан людини”, „Суспільна поведінка людини”, „Трудова діяльність людини”, „Соціальний стан”, „Характеристика людини”, „Стосунки між людьми” [118]. О. М. Каракуця [102], здійснюючи ідеографічну характеристику фразеологічних одиниць із компонентом „душа”, описала семантичну структуру дев'яти груп фразеологізмів на позначення моральних якостей людини, соціально-моральних норм поведінки, фізичного стану, явищ, пов'язаних із кінцем біологічного існування людини, описала процес харчування, бідність, суспільну діяльність індивіда [102].

У „Фразеології гуцульських говірок” М. Я. Олійник проаналізовано 92,8 % фразеологізмів, які стосуються власне людини. Вони об'єднані в тематичні поля: „Людина”, „Зовнішній вигляд”, „Фізіологічний стан”, „Внутрішній світ”, „Дії і стани людини”, „Людські взаємини” [187]. Дослідниця не робить чіткої межі між тематичними полями „Людина” і „Навколишній світ”, оскільки сприйняття навколишнього світу може здійснювати лише людина. Використавши метод структурно-семантичного моделювання, М. Я. Олійник виділяє фразеотворчі відношення у фразеосистемі гуцульських говірок та основні способи мотивації фразем, визначає додаткові семи у семантичній структурі фразеологізмів.

Г. М. Доброльожа в словнику „Красне слово – як золотий ключ” виділила 11 тематичних груп, 10 із яких пов'язані з людиною та її існуванням, а один – з

абстрактним поняттям (багато, мало, близько, важко і под.) [Добр'2003]. „Фразеологічний словник говірок Житомирщини” [Добр'2010] містить понад сім тисяч фразеологічних одиниць, розміщених за алфавітом стрижневого слова та за тематичними мікросистемами. Отож об'єктом фразеологічних досліджень здебільшого є людина: лише незначна кількість фразем фіксує природні явища, рослинний і тваринний світ.

У дисертаційній роботі для вияву фразеотворчих зв'язків у фразеосистемі в межах семантичного ряду використано ідеографічний опис, визначено концепти „чоловік” і „жінка”, що дало змогу глибше вивчити ФО, з'ясувати додаткові семантичні відтінки й конотацію та їх етнологічне походження.

1.3. Гендерний підхід у вивченні фразеології

1.3.1. Поняття *гендер* у лінгвістиці

Посилений інтерес до гендеру як поняття відкриває нові теоретичні й пізнавальні перспективи, свідчить про те, що в останні два десятиріччя відбулося не лише переосмислення проблеми взаємовідношення статей, а й співвідношення статей, що сприймається як форма соціальної організації.

Уперше термін *гендер* запропонував американський психоаналітик Р. Столлер у праці „Стать і гендер: про розвиток мужності та жіночності” (1968), а пізніше був упроваджений у науковий обіг феміністськими теоретиками [312].

Терміни *фемінізм*, *сексизм*, *гендер* пов'язані єдністю ідеології, а також – із різною в них реалізацією – статевою дефініцією та боротьбою за права: жінок (фемінізм), жінок і чоловіків (сексизм), право на ототожнення статі (гендер). Усі вони були запозичені з Заходу.

В англійській мові найстарішим із цих термінів є *гендер*, його перше вживання датоване XIV ст., пізніше виник термін *фемінізм* 1895-го р., а *сексизм* – 1968 р. Лише з 70-х рр. XX ст. *гендер* трактують як концепцію „культури статі”. Так, у польській мові ці терміни розміщені в такій послідовності: від фемінізму через сексизм до гендеру.

Прийнято таке розуміння термінів:

- *фемінізм*: 1) ‘зовнішні жіночі риси у чоловіків’ (напр., ніжна шкіра), 2) ‘рух за суспільну рівність жінок’;
- *сексизм* – ‘дискримінація когось з урахуванням його статі, расизм сексуальний’;
- *гендер* – ‘розрізнення жіночого та чоловічого початків’. Дві головні ідеології, на яких ґрунтується концепція гендеру, – постмодернізм та посмішка особистості [309, с. 273– 278.].

„Поняття *гендер* охоплює різноманітні погляди на сукупність духовних та психофізіологічних властивостей людини як центральної ключової складової частини суспільства, саме тому не існує єдиної думки щодо тлумачення цього терміна. О. Вороніна виокремлює три фундаментальні моделі інтерпретації поняття *гендер* як: 1) соціальний конструктор, що „приписує, відтворює та легімітує” віднесеність статевої приналежності людини; 2) стратифікаційну категорію, яка завдяки своїй комплексійній технології як дискурсивного механізму регламентує та демонструє форми та шляхи становлення гендеру та статі як ідеологічного продукту; 3) соціокультурне моделювання суспільством чоловічих та жіночих ролей, поведінки, емоційних та ментальних характеристик, тобто як культурну метафору” [24, с. 63].

Гендер як чоловіча або жіноча стать означає психосоціальні властивості та поведінку, що розвинені під впливом суспільних очікувань залежно від того, народилася людина чоловіком чи жінкою.

Мова категорії „статі культурної” (гендер) уже досить добре досліджена, проте визначення цього поняття лишається дискусійним. Перше тлумачення поняття акцентувало увагу на біологічній різниці осіб, а друге – включало багато способів, за допомогою яких культура виховує суспільні ролі її членів [315, с. 13]. Як наслідок, деякі феміністки стверджують, що біологічна категорія статі є соціальним витвором, а не природним. Більше того, навіть якщо визначаємо біологічні підстави розрізнення статі, то поняття *гендер* не належить до звичайних суспільних чоловічих та жіночих ролей. Не у всіх мовах існує два

різних слова для визначення *статі* й *гендеру*. Урахувавши, що обидва терміни функціонують в англійській мові, розмежують біологічні аспекти та психосоціальні прояви статевої відмінності.

„Гендерні студії” англійською мовою входять у науковий обіг у західноєвропейських країнах, США й Канаді на початку 80-х років. У 60-ті поняття *гендер* у тому значенні, у якому його використовують сьогодні як „співвідношення людей різної статі” або „соціальний конструкт статі”, було абсолютно невідоме і вживане для опису лише граматичної категорії, що дослівно перекладається українською мовою як „рід”. Уживання цього терміна за межами граматики вважалося зайвим [44].

Гендерні студії виступають міждисциплінарною дослідницькою базою, яка ґрунтована на постнеокласичній методології (соціальний конструктивізм, когнітивна соціологія, етнометодологія, соціальна й культурна антропологія, критична, гранична і феміністська педагогіка та ін.), та забезпечують різні галузі наукового знання інсайтами щодо гендерних дискримінаційних практик і можливостей їхнього викорінення. Безперечно, гендерні студії набули розвитку під впливом фемінізму як критичної теорії щодо патріархатного порядку світу, засадою якого є дискримінація жінок [312].

Власне лінгвістичний інструментарій гендерних студій постає у двох іпостасях, які Л. О. Ставицька кваліфікує так: 1) мова – це інструмент пізнання гендеру як самостійної міждисциплінарної парадигми – лінгвістична гендерологія; 2) гендерно орієнтовані мовознавчі дослідження – це продукування додаткових знань про мову та комунікацію – гендерна лінгвістика [237, с. 119].

Вивчення гендерної ідентифікації як соціокультурної категорії ґрунтоване на понятті гендерних стереотипів – міжстатевих стосунків, які охоплюють норми поведінки, вимоги до зовнішнього вигляду та внутрішніх якостей.

Заперечення біологічної специфіки і ствердження того, що статева різнорідність є не природним, а скоріше соціальним фактором, призвело до розуміння відмінності як ознаки нижчості, а тому до гноблення.

Проаналізувавши культурно-символічні аспекти гендеру, виявлено знакові ряди, у яких чоловіче асоціюється з раціональним, духовним, божественним, культурним, а жіноче – з чуттєвим, тілесним, гріховним, природним. На відміну від біологічного аспекту статі, символічний аспект містить ціннісні орієнтації, установки, сформовані так, що все чоловіче вважається позитивним, значимим, доміантним, а все жіноче – негативним, вторинним, підпорядкованим. Символічній гендерній ієрархії відповідає соціальна ієрархія, закріплена в гендерних ролях. Ці гендерні ролі, система цінностей яких надзвичайно стійка, існують на підсвідомому рівні, укорінені в структурі суспільства, яке виробляє механізми для їх відтворення та закріплення – це сім'я, система освіти, мас-медіа [287, с. 94].

Гендерний підхід у мовознавстві ґрунтований на гендерних стереотипах – установленні моделі поведінки й характеристик представників кожної статі. Точніше, гендерні стереотипи становлять ієрархію вчень, зокрема категоріальні визначення (чоловік і жінка) і атрибутивні ознаки, пов'язані з належністю до визначеної статі, такі, як зовнішній вигляд, рід заняття, стереотипи поведінки, у тому числі мовної, тощо [11, с. 423–431].

Вітчизняні та зарубіжні мовознавці в гендерних дослідженнях зіткнулися з низкою проблем, які чекають свого осмислення. Основні фактори гендерної поведінки, за твердженнями вчених, – це стать, вік, освіта, виховання, соціальний статус, професія. Посівши чітку позицію в мовознавстві, гендерні дослідження отримали статус самостійного напрямку в лінгвістиці.

Гендерні студії акцентують увагу на людині як соціальній істоті, на людині як представникові тої чи тої статі та людині як індивідуальності, наділеної специфічними інтелектуальними, психо-емоційними, фізіологічними й іншими характеристиками. Саме тому сучасна українська антропологічна лінгвістика трактує явища мови в тісному зв'язку з людиною, її мисленням та духовно-практичною діяльністю (Н. О. Барабаш [16], О. І. Горошко [49], Л. О. Ставицька [237], Д. В. Ужченко [260] та ін. Опрацювання проблеми гендеру, різноаспектних підходів простежено в роботах В. П. Агеєвої [69],

О. А. Васькової [30], М. М. Дмитрієвої [69], А. В. Кириліної [109–111], С. М. Оксамитної [69], Я. В. Пузиренко [211], Л. О. Ставицької [238] тощо.

Дослідження гендеру у філології проводиться на різних рівнях, зокрема на рівні ставлення до жінок та чоловіків. Значення „категорії статі” [315, с. 1–13], очевидне, коли розглядають категорії фемінності та маскулінності в їх безпосередньому зв'язку із життям жінок і чоловіків.

До базових концептів культури варто відносити концепти „жінка” та „чоловік”. Дослідження в гендерному напрямку проводять здавна, однак очевидний „матріархат”: велика кількість мовознавчих, історичних, етнографічних праць присвячено жінці у слов'янському і європейському контексті, водночас у відношенні до чоловіка спостережено чітку „лінгвістичну дискримінацію” [11, с. 423–431].

На розв'язання проблеми мовної презентації статі великий вплив мають феміністичні уявлення про приховане сексологічне представлення жінок щодо її цивільного (заміжжя чи ні) та сімейного статусу (дружина і мати). Менш вагомий аргумент – фахова підготовка жінки [313, с. 261–276].

Дослідження гендеру сконцентровані насамперед на стилістичній та лексичній різниці між мовою жінки й чоловіка. Опис способів комунікації жінок і чоловіків здійснено у праці Р. Лакор (1975), у якій представлено деякі відмінні способи висловлення англomовних жінок і чоловіків [312].

Опозиція „чоловік” – „жінка” в мовному образі світу, в позамовних фактах становить відображення біологічної та культурної різниці між особами протилежної статі. У соціологічних дослідженнях стать і вік – домінуючі характеристики особи.

Польська дослідниця М. Новосад-Бакаларчик вважає доцільним розглядати не чоловічий і жіночий світогляд, а чоловічий і жіночий спосіб розуміння певних понять реальності [320, с. 277–291]. Уважаємо, що жінки та чоловіки по-різному розвинені і біологічно, і культурно, мають різну самосвідомість, різні соціальні та духовні цінності, відмінні роздуми щодо світу.

У працях вітчизняних і зарубіжних лінгвістів, щоправда, незначну увагу приділено міжкультурному вивченню гендеру. У пострадянському мовознавстві вперше проблему гендеру порушила В. М. Телія [247], яка запропонувала «методику лінгвокультурного аналізу гендерно маркованих концептів на матеріалі найчастіше експлуатованого концепту „жінка”» [237, с. 119]. Українські ж дослідження в галузі гендерної лінгвістики представлені значно меншою кількістю наукових праць. Це пояснюється тим, що становище жінки в українському суспільстві було й залишається відносно рівноправним чоловікові, що й відображено на мовному рівні. Так, „в українській мові більшість загальнородових понять, а саме *людина, особа, дитина* та ін., належать до жіночого роду. Мова не є андроцентричною. Цим можна пояснити майже повну відсутність феміністичних нововведень в українській мові, за винятком назв професій та видів занять, де простежено тенденцію до зменшення вживаності суфіксів на позначення жіночої статі (*лікарка, продавщиця, секретарка*)” [27, с. 45–49].

Жіночі назви, що виокремлювали жінку переважно через родинні зв'язки, напр.: *дочка, сестра, внучка* і под., незважаючи на їх чисельність, протягом довго не були предметом зацікавлення мовознавців. Водночас назви жінок були пов'язані з їхньою належністю до батька (патроніміка) або чоловіка (маритоніміка) [308, с. 65–68].

Останнім часом гендерна проблема в лінгвістиці представлена численними дослідженнями та друкованими виданнями: альманах „Гендерні дослідження” (Харків), міжнародний альманах гендерних досліджень „Інший погляд” Жіночого інституту „Енвіла” (Білорусь), „Гендер как интрига познания” за редакцією І. Халєєвої (Москва) та ін.

Українські лінгвісти прояви гендерної диференціації вивчають на всіх мовних рівнях. Питання відносин чоловіків і жінок у наукових студіях розмежовано на три напрями гендерних досліджень – лінгвістичний, комунікативний та культурологічний.

Досліджуючи гендерну лінгвістику та лінгвістичну гендерологію, основну увагу зосереджують на вивченні двох основних проблем:

1) „мова і відображення в ній статі: номінативна система, лексикон, синтаксис, категорія роду (такий підхід передбачає опис і пояснення того, як маніфестується в описі наявність людей різної статі, які якості й оцінки приписані чоловікам і жінкам, у яких тематичних сферах мовної картини світу вони найпоширеніші та як функціонують гендерні стереотипи);

2) писемна мовленнєва поведінка чоловіків і жінок, а також притаманні статям комунікативні стратегії та інтенції” [223, с. 95].

Зауважимо, що лінгвістичні гендерні дослідження стійких словосполук – це новий напрям вивчення фразеологічних одиниць не лише в україністиці, а й в інших мовах світу. Проблеми співвідношення мови та духовної культури, мови й менталітету, їх взаємозалежності, культурно-національної семантики фразеологічних одиниць, які акумулюють і зберігають знання про навколишній світ, спонукають до пошуків нових аспектів дослідження фразеології.

Не менш важливою виступає статева стратифікація, яка визначає соціальні (у тому числі ритуальні) й економічні статеві ролі, відмінність у поведінці чоловіків і жінок, уявлення про чоловіче та жіноче начала в культурі (статевий символізм), регулює норми сексуальної поведінки, обряди, пов’язані з формуванням статевої ідентичності, статевим дозріванням, одруженням [27, с. 218], що чітко простежено й у фразеологічній системі Західного Полісся.

1.3.2. Фраземи в гендерній лінгвістиці

Категорія *гендер* як соціолінгвістична увійшла в мовознавство на позначення окремої галузі лінгвістики, що розглядає та досліджує проблему гендерної диференціації в мовній площині, – *гендерної лінгвістики*. Гендерна лінгвістика – галузь мовознавства, що вивчає вплив гендерного фактору на мовлення та досліджує залежність особливостей мовної поведінки, мовної компетенції від статі людини як соціального явища. В останні два десятиріччя відбулося не лише переосмислення проблеми взаємовідношення статей, а й

співвідношення статей, що викликає посилений інтерес до „гендерної фразеології”, або ж „фразеологічної гендерології”, яка відкриває нові теоретичні й пізнавальні перспективи. У центрі уваги гендерної лінгвістики як одного з напрямів гендерології – фактично будь-яка сфера мовознавства (проблеми референції, граматики, лексикології і фразеології, семантики і прагматики тощо) з погляду відображення в ній гендерних відношень.

З одного боку, „фемінна репрезентативність дослідників проблеми „гендер і лінгвістика” – це вочевидь частковий вияв своєїрідної соціопсихологічної потреби жіночої кооперації (аж ніяк не спрямованої проти чоловіків), прагнення окреслити специфічність гендерно окреслених мовних світів і пізнання таки маскулінного світу, у якому вони живуть. З іншого – хто як не жінки-лінгвісти здатні адекватно описати сценарії мовної поведінки своєї спільноти зсередини, відповідно – чоловіки здійснити такого гатунку адекватний аналіз” [273, с. 119–121].

Різні рівні мовної системи забезпечені різною гендерною відмінністю: найбільш регулярно гендерна опозиція проявлена в морфології, словотворі та лексиці, менше – у синтаксисі.

Аналізуючи характер виявлення гендерних відношень у фразеології російської, білоруської, польської та англійської мов, зазначили, що „у фразеології гендер виражено з різним ступенем експліцитності, і його представлення зовсім не обмежується семантикою фразеологізмів, зафіксованих у дефініціях словникових статей” [120, с. 83–85].

Відзначимо декілька найпродуктивніших, на нашу думку, типів „гендерно значеннєвих” фразеологізмів народної духовної культури.

Гендер у слов’янській фразеології – це своєїрідна „генетична пам’ять” народу, усталений набір якостей ідеального партнера для співжиття, що можна кваліфікувати як „поняття гендерної ментальності”. На думку Г. С. Лозко, „ментальність – це національний тип світовідчуття, ґрунтований на етнічних образах і символах (*часто підсвідомих*), що зумовлюють стереотипи поведінки,

психічні реакції, оцінку певних подій чи осіб, ставлення до навколишньої дійсності” [154, с. 81].

Існує ієрархія соціальних груп за віком і статтю. У всіх традиційних суспільствах чоловіча стать стоїть на вищій ієрархічній сходинці, ніж жіноча. Проте кожна культура має свою соціальну специфіку. Усі явища залежать від етнічної статевовікової стратифікації – ієрархічної системи різних вікових груп обох статей і соціальних відносин між ними [269, с. 211].

В. І. Коваль у слов'янській етнофразеології виділяє стійкі словосполучення, належність яких до фемінних чи маскулінних ознак очевидна „в першому наближенні”, оскільки вона зумовлена її семантикою. Це частково стосується етнофразем, які називають специфічно чоловічу чи жіночу діяльність. Показово, що тільки в одиничних фразеологізмах виявлено в подібних випадках „маскулінність” [120, с. 83–86]. Що ж до побутового аспекту гендерних відносин, то статева диференціація мала господарську доцільність: у землеробській праці виявлено розподіл трудових функцій між жіночою та чоловічою роботами, які дуже схожі в різноетнічних землеробських суспільствах.

Для українців характерне розуміння зв'язку між представниками етносу як родинного, за якого кожен із членів національної спільноти виступає сином чи донькою єдиної матері – України, вождь-батько є носієм моралі нації, а жінкамати посідає особливе місце, виступаючи берегинею роду. Особливість компонента назви спорідненості *батько* у складі фразеологічних одиниць – його здатність виступати підсилювальним чи послаблювальним маркером, в основі значення якого збережені архетипні риси батька як керівника сімейної формації та носія раціонального начала, а також як одиниці, яка в конденсованому вигляді передає комплекс поведінкових кліше в ставленні до особи першого рівня спорідненості по прямій лінії та звідси – якісних характеристик зазначеної особи [304, с. 497–499].

Для дослідження проблеми взаємозв'язку мови й культури мають значення дані етнокультурного, етномовного характеру, асоційовані у

свідомості людини з відповідним словом чи фразеологізмом. Фразеологічна одиниця вже із зовнішнього боку може сигналізувати про багато культурно-історичних та соціоетнічних характеристик [25, с. 203–207].

В. І. Коваль уводить термін *етнофразеологія* для вивчення фразеологічних одиниць у їх зв'язку зі сферою народної духовної культури: звичаями, обрядами, віруваннями, традиційними (переважно народно-міфологічними) уявленнями про предмети та явища довколишнього світу, що має постати внаслідок синтезу двох дисциплін – фразеології та етнолінгвістики [98].

На думку С. Георгієвої, ще будучи компонентом фразеологізму, слово набуває семантичного переосмислення на рівні категоріального, субкатегоріального й індивідуального значення. Ступінь і характер семантичних трансформацій відмінні й безпосередньо пов'язані з роллю компонента в синтаксичній структурі фразеологізму [45, с. 170–181].

Проблемними в гендерології є положення стосовно прерогативи біологічного фактору, його переваги над іншими. Гендерні стосунки та стереотипи поведінки зумовлені не тільки природою, а й соціально-культурними причинами, які засвідчені в процесі спілкування (вербального та невербального). Перевага чоловіків, на думку С. О. Швачко, експлікується не їх фізичною силою, а мовчазною угодою людей із ціннісними системами в конкретному соціумі [291, с. 308–311].

Поступовий розвиток суспільства поглиблює й упорядковує в межах діалектично єдиної людської сутності дві психобіофізіологічно та соціокультурно різні іпостасі людської сутності, – два гендери – чоловіка й жінку [24, с. 63].

Онтологічна опозиція „чоловік” – „жінка” лежить в основі мови як базовий компонент людської культури, а гендерна опозиція – це мовна універсалія, яка має в мовах різного типу специфічні категорії і форми вираження.

Уперше на гендерну відмінність змісту деяких фразеологічних одиниць у російській мові звернув увагу Л. І. Ройзензон [213]. Вивчаючи проблему фразеологічної парадигматики, тобто здатності фразеологізмів змінювати їхню граматичну форму (нульова, повна й неповна фразеологічна парадигматичність), наведено приклади неповної фразеологічної парадигми на „родово-статевій” основі [299, с. 165–166].

Фразеологія народної духовної культури представила унікальний „полігон” для вияву ролі „гендерного фактору” у формуванні цілісної семантики стійких словосполучень. Особливого значення набуває водночас зв’язок позамовної діяльності, що дає змогу ще більше говорити про фемінність і маскуліність етнофразем [120, с. 83].

В. Д. Ужченко підкреслює, що актуальними завданнями сьогодні залишаються визначення обсягу гендерної фразеології, виявлення специфіки світобачення узусу крізь призму гендерних опозицій, особливостей концептуалізації гендеру та способів вираження гендерних ознак фразеологічних одиниць [260, с. 62–78]. Він у східнословобожанській гендерній фразеології виділяє наявність маркерів гендерної специфічності, до яких зараховує: 1) прямі статево ідентифікаційні доміанти; 2) компоненти зі статево зумовленим граматичним значенням роду (частіше як додатковий показник); 3) специфічно чоловічі / жіночі атрибути; 4) чоловічі й жіночі символи; 5) назви традиційних для чоловіків або жінок професій, галузей професійної діяльності.

Концепти „жінка” й „чоловік” належать до базових концептів культури. Під концептуалізацією гендеру дослідниця розуміє культурні категорії маскуліності й фемінності, процес еволюційного розвитку найдавнішої архетипічної опозиції „чоловік / жінка” [237, с. 118–119]. В. І. Коваль, установлюючи належність етнофразем до маскуліної чи фемінної сфер, аналізує їх в історико-етимологічній та етнокультурній інтерпретації [120, с. 83].

На нашу думку, становлення окремого розділу лінгвістичної гендерології та напряму фразеологічної гендерології, чи гендерної фразеології, в

українському ареальному мовленні ще не відбулося. Лише окреслено коло проблем, які в майбутньому можуть стати предметом цього розділу науки. Серед них вагомими можна визнати граматичну репрезентацію значень маскулінності та фемінності у фраземах; гендерно марковані фразеологічні поля; номінації чоловіків і жінок, у тому числі антропоніми в складі фразеологічних одиниць як елемент внутрішньої форми; відображення категорії гендеру тощо.

Висновки до I розділу

Оскільки в мовознавстві закріпилося два підходи до визначення обсягу фразеології, західнополіські фраземи проаналізовано в широкому розумінні, зокрема як аналітичні фразеологізми, які виникли на основі порівняльних сполук чи речень; метафоризовані сполуки різної структури й походження та професійні словосполучення; допустові ФО тощо.

Аналіз релевантних трактувань поняття *гендерна фразеологія* показує його недостатнє вивчення в сучасній лінгвістиці на відміну від зарубіжного, а дослідження *ареальної гендерної фразеології* зроблені лише оглядово. Тому в сучасній лінгвістиці актуальною постала проблема дослідження фразеології в межах опозиції „чоловіче” – „жіноче”.

Характеристику західнополіського фразеологічного матеріалу в межах семантичного ряду здійснено в гендерному аспекті, що дає змогу виявити маскулінні та фемінні ознаки у фразеологічних одиницях. За ідеографічною класифікацією визначено антропоцентричний характер фразем, які стосуються людини, її тілесних ознак, зовнішнього вигляду, поведінкових рис, внутрішнього світу тощо.

У дослідженні простежено, що відбувається взаємодія між фразеосемантичними рядами, фразеогрупами та фразеотематичними полями. У дисертаційній роботі західнополіську фразеологію проаналізовано у двох фразеотематичних полях, які структуровано на фразеосемантичні групи: «Тілесні ознаки людини в межах опозиції „чоловіче” – „жіноче”» („Загальний зовнішній вигляд”, „Частини тіла чоловіків / жінок”, „Специфічні жіночі

ознаки») і «Поведінка та внутрішній світ людини в межах опозиції „чоловіче – „жіноче”» („Поведінкові риси”, „Мовлення”, „Ставлення до праці”, „Вживання алкоголю”, „Внутрішній світ”, „Психоемоційні стани”, „Вольові характеристики”, „Інтелект людини”, „Сон”, „Опозиція життя та смерті”). У кожній групі проаналізовано низку рядів, напр.: ФСГ „Поведінкові риси” → ФСР „Закоханість”, ФСР „Зустрічатися з дівчиною, будучи закоханим”, ФСР „Перебірливий хлопець”, ФСР „Перебірлива дівчина”, ФСР „Неодружений чоловік”, ФСР „Дівчина, яка довго не виходить заміж”, ФСР „Вийти заміж”, ФСР „Отримати відмову у сватанні”, ФСР „Одружитися з жінкою, що має дітей”. У фразеологічних одиницях Західного Полісся не тільки передано характер людей, а й за допомогою мовних маркерів визначено експресивно-емоційну оцінку залежно від статі, психологічних якостей, ментальних й емоціональних характеристик, норм поведінки, роду занять, професії тощо.

Отже, актуальним завданням у сучасній ареальній фразеології постає вивчення гендерних фразем з урахуванням опозиції „чоловік” – „жінка”, ґрунтованим на різноаспектному вираженні зовнішніх та внутрішніх характеристик людини відповідно до тої чи тої статі.

РОЗДІЛ II. ТІЛЕСНІ ОЗНАКИ ЧОЛОВІКА ТА ЖІНКИ У ФРАЗЕОЛОГІЇ ЗАХІДНОГО ПОЛІССЯ

У західнополіських фразеологічних одиницях сконцентровано значний обсяг культурної інформації міфологічного, філософського, релігійного, фольклорного характеру та викладено світоглядні концепти. ФО в межах опозиції „чоловіче” – „жіноче” проаналізовано відповідно до вираження маскулінних або ж фемінних ознак (зовнішні риси людини, сфера діяльності й под.). Цілісність гендерного підходу – одна з істотних рис, що відрізняє цей підхід від „феміністського”, тобто „жіночого”, тому важливим напрямом гендерних досліджень є аналіз не тільки жіночих проблем, а й чоловічих. При дослідженні західнополіської фразеосистеми простежено, що маскулінність та фемінінність складають нормативні уявлення про соматичні, психічні, поведінкові й інші риси, притаманні чоловікам і жінкам. До традиційно жіночих рис належить зосередженість на почуттях, виявах емоцій (експресивності), бажання розділяти їх із іншими, а до чоловічих – домінантність, прагнення до влади, бажання бути неемоційним, не показувати ознак слабкості, а також опосередковано ставитися до негативних переживань [36, с. 91–106].

Зауважимо, що лінгвістичні гендерні дослідження стійких словосполук – це новий напрям вивчення фразеологічних одиниць не лише в україністиці, а й в інших мовах світу. Проблеми співвідношення мови та духовної культури, мови й менталітету, їх взаємозалежності, культурно-національної семантики фразеологічних одиниць, які акумулюють і зберігають знання про навколишній світ, спонукають до пошуків нових аспектів дослідження фразеології.

Фразеосистема Західного Полісся досі ще недостатньо вивчена, тому для охоплення всіх сфер діяльності поліщука в роботі використано ідеографічний опис для простеження різноманітності системних відношень і зв'язків у межах тематичних полів.

Однією з базових процедур лінгвокультурологічного аналізу, як зазначає В. М. Телія, є попередня ідеографічна параметризація самого концепту за його частинами, які віддзеркалюють усі іпостасі чоловіка: природно-фізичні, фізіологічні, психологічні й інтелектуальні (такі, наприклад, як вік, зовнішність, сексуальність, риси характеру, особливості розуму), соціально-статусні, рольові [247, с. 154–155] тощо. І. В. Зикова розширює параметри процедури та термінологічний каркас концептуального аналізу, зазначаючи, що „всередині головної концептуальної основи можна виділити низку субконцептів, які розкривають найбільш релевантні фокуси концептуалізації ціннісних орієнтирів гендерної картини світу” [93, с. 112].

Для аналізу фразеологічних одиниць у роботі прийнято класифікацію В. Д. Ужченка за такою структурою: фразеосемантичне поле (ФСП), фразеосемантична група (ФСГ), фразеосемантичний ряд (ФСР). Особливу увагу приділено образності (образному конкретизатору), а компоненти конкретизаторів класифіковано як „образні визначники”.

У роботі стійкі сполуки поділено на фразеотематичні поля, фразеосемантичні групи, фразеосемантичні ряди. Розмежування зафіксованих фразеологічних одиниць на чоловічі та жіночі здійснено за такою класифікацією: ФТП «Тілесні ознаки людини в межах опозиції „чоловіче” – „жіноче”», які, своєю чергою, поділено на фразеосемантичні групи та ряди. Дослідження фразеологічних одиниць кожного семантичного ряду дало змогу зробити узагальнення, що значну роль у сімейному господарстві відігравали жінки, оскільки в родинній обрядовості жінці надавалося важливе значення (їй було відведено роль господині). Належність до певної статевовікової групи (хлопець / чоловік, дівчина / жінка) відіграє вагомий роль у житті кожного поліщука. Стать і вік визначають поведінку людини, її права й обов’язки. Не менше значення на Західному Поліссі мають чоловіки. Соціальна нерівність, яку можна простежити ще з часів первісного суспільства, і була тим засадовим чинником, який призвів до виділення опозиції чоловічого / жіночого, маскулінного / фемінного, патріархатного / матріархатного відповідно з позитивними та негативними конотаціями.

При ідеографічній класифікації фраземіки Західного Полісся помічено, що ті ж самі вислови можна віднести до кількох семантичних рядів із різним чи тотожним значенням. Фразеологічний матеріал для дослідження вибрано на підставі таких критеріїв: прямі статево-ідентифікаційні домінанти; компоненти зі статево зумовленою лексико-граматичною диференціацією; чоловічі й жіночі символи; назви традиційних для чоловіків або жінок професій, сфер діяльності.

Фразеотематичне поле «Тілесні ознаки людини в межах опозиції „чоловіче” – „жіноче”»

Людина – центр будь-якої культури і Всесвіту. Вона основний об’єкт усної народної творчості, гендерно маркованої фразеології, зокрема і мовлення жителів Західного Полісся. Гендерна диференціація виявлена не в роздільному виконанні обрядодій, а в утворенні двох опозицій у межах того чи того обрядового комплексу. Так, у віковій групі одружених чоловіків і жінок також існував статовіковий поділ у ритуальній діяльності [269, с. 219–220].

Наш народ має багаті традиції, пов’язані з родинною обрядовістю. Ці традиції та звичаї народу впливають на його культуру, що й відображено в говірковому мовленні.

На Західному Поліссі вагому роль у сімейному господарстві відігравали жінки. Народна правосвідомість навіть умовно виділяла певну сукупність суто жіночих прав і обов’язків. Звичаєве право підтримувало наявний у сім’ях, особливо великих, поділ праці на чоловічу та жіночу. Остання спрямована на внутрішню організацію домашнього господарства. Недаремно кажуть: *Без чоловіка двір плаче, а без жінки хата* (Слн). У трудовому побуті українського села були спеціальні види суто жіночих робіт, напр., прядіння, ткацтво, хатня робота тощо. Традиційно домашнім господарством керувала старша за віком жінка, до її голосу уважно прислухалися на сімейних радах [271, с. 117–118]. Зауважимо, що в народних світоглядних уявленнях анатомічна відмінність між чоловіком і жінкою водночас означала дані їм соціальні ролі.

2.1. Фразеосемантична група „Загальний зовнішній вигляд”

Зовнішній вигляд людини пов'язаний зі сприйняттям таких понять, як врода (краса, привабливість, акуратність) і неврода (непривабливість, потворність, неохайність) тощо. Серед семантичних типів засвідчено багато розмовно-просторічних і діалектних лексем, використані власні імена, зокрема історичних діячів та героїв народного епосу, назви міфологічних істот.

Більшість фразем, у яких описано зовнішній вигляд, відображають певну опозицію: красивий / некрасивий, охайний / неохайний, високий / низький, повний / худий і под. Одночасно поліщуки виявляють велику спостережливість, обираючи об'єкт для зіставлення в навколишньому рослинному та тваринному світі, особливо серед свійських тварин, предметів побуту, хатнього начиння і знарядь праці тощо.

Поліщуки хочуть бачити і фізичний, і духовний ідеал людини, тому опоетизовують дівочу вроду, струнку поставу, юнацьку силу, здоров'я, міцний дух.

ФСР „Вродливий || вродлива”. Фізична краса у фразеології Західного Полісся представлена широким спектром фразем і з фемінними, і з маскулініними ознаками.

Чоловік: *принц заморс'к'ий* (Бтн), *гърний йак лѣб'ід'* (Яснв), *вродлівий йак сѳк'іл* (Смд) || *йак сѳк'іл* (Жрч), *йак орѣл* (Ткт), *йак п'івен'* (Млн), *йак оселѣдец'* (Гбн), *йак бик* (Клк) || *здурѳвий йак бик* (Прв) || *йак бугай* (Брж), *здорѳвий би кин'* (Бр) || *йак жеребѣц'* (Крч) || *йак жирибѣц'* (Мшв), *йак гор'іх* (Ртн), *кв'ітне йак сад* (Лкв), *розцв'ів йак мак* (Брв), *сл'ічний йак з кáмен'а л'áтий* (Млт) || *йак з кáмен'у вібитий* (Звн), *крас'івий хоч воді напійс'* (Брд), *чолов'ік йак дуб* (Грн, Мшв, Пл, Трн, Хлп) || *здурѳвий йак дуб* (Злч) || *гърний йак дуп* (Овд) || *вродлівий йак дуб* (Дбр, Мшс), *йак йáсен* (Вгш) || *здоровій йак йáсен* (Ярс), *йак барв'інок* (Вдр), *хорѳший йак огурѳк* (Снв), *йак гриб на пн'і* (Пст), *йак йáсен м'іс'ац'* (Дгш), *на вс'і сто* [Арк'2003, с. 83], *хоч куді* [Арк'2003, с. 100].

Жінка: *хвáц'ка д'івка* (Грг), *йак гѳрлиц'а* (Острц), *йак ц'ѳпочка* (Грн), *д'івка йак кúриц'а* (Зрч), *йак пáва* (ВВл), *гърна йак рѳжа* (Брж, Клб), *йак*

тройáнда (Жбк), *йак кв'іточка* (Гдм), *гáрна йак п'івон'їя* (Ярс), *йак рожéвії цв'іточок* (Дрн), *йак йáблуко* (Ощв), *гáрна йак гороб'їна* (Ярс), *йак каліна* (Брс, Грн, Злч, Клч, Лкв, Лщ, МГл, Плц) || *йак червóна каліна* (Ввн, Дбрв) || *хурóша йек калéна* (Врк) || *вродліва йак каліна* (Пст) || *йак кал'їна* (Звн), *йак брусніц'а* (Жрч), *йак зелéна рúта* (СтЗг), *гáрна йак мáк'ївка* (Слв) || *йак мáкувка* (Вдр, Мшс, Снв) || *йак мáк'їв цв'їт* (Пст), *красіва йак веснá* (Слв), *красіва йак сóнце* (Пст), *гáрна йак цигáнка* (Острж), *фáйна йак намал'óвана* (Смд) || *йак намал'óвана* (Бхв, Вгщ, Гв, Грн, Крм, Лкв, МГл, Мрн, Плс, Прв, Смл, Ртв, Хлп) || *йак мал'óвана* (ВВл, Клк, Остр) || *хорóша йак в'їмал'ована* (Бр), *йак нап'їсана* (Грдн), *йак з карт'їни з'їшла* (Бтн, Гв), *красá неопису'їемайа* (Пвр) || *красотá неп'їсана* (Грх) || *красá нип'їсана* (Лцк), *йак п'їсанка* (ВВл, Клн, Млш, Остр, СтЗг, Ткт, Чрк), *йак кúкла* (Бхв, Ощв) || *гáрна йак л'áлка* (Брв, ВВл, Гв, Грн, Лбчв, Нрд, Пл, Ткт, Хлп), *йак з'їройка* (Острц), *гáрна йак красне сóнце* (Крч), *гáрна йак тóчана* (Прп), *фáйна на врóду* (Гбн), *гáрна йак цéркава* (Смд), *красіва хоч вод'ї нап'їс'а* (Трн) || *такá гáрна, хоч з лиц'á вóду пий* (Змш, Крп, Млн, Яснв) || *хоч вод'ї напéйс'а* (СтЗг) || *хурóша хоч водé напéйс'а* (Врк) || *хоч вод'ї нап'їс'а* (Дбр, Псн), *красот'ї в в'їнку ни нос'їти* (Трн), *крóв з молокóм* (Мшв, Трн), *йак кров з мулукóм* (Бн, Клн, Хлп) || *крóв з молокóм* (Гбн, Кзл), *ж'їнка йак грим* (Грн); пор. з негативною конотацією: *йак в'їлами п'їсана* (Дтн), *здорóва йак куб'їла* (Млт), *йак коб'їл'їца* (Крч).

Паралелі: с.-пол. *видочок як повний огірочок / гарна дівка як найкрасніша калина / як вмите сонечко / як із каменю витесаний / як із води литий / як лебідь / пригожий як місяць* [Добр'2003, с. 79–81]; *чоловік повинен бути трішки гарнішим від чорта, а панна лише трішки гірша від ангела* [323, с. 91–92]; гуц.: *йаг ба'боўка* 'дуже вродлива' [187, с. 12]; гал. *краса як майова роса* 'вона швидко минає' [Фрн, Ч. 15.668–15.688, с. 303,], *росте краса до пояса* 'про доростаючу дівчину' [Фрн, Ч. 15.668–15.688, с. 303]; сх.-слоб. *як вільцé, здунь – полет'їть / як з карт'їни п'їсана / як зелéна трава* [Ужч, с. 72]; *як (мов, н'їби) [та] квіточка (квітка)* 'дуже гарна' [СФУМ'2008, с. 290], *як мак цвітнé (процвітáє, розцвітáє)* 'гарний, вродливий, здоровий' [СФУМ'2008, с. 364].

У семантичному ряді красу чоловіка порівнюють із високими деревами-довгожителами: *дуб, ясен* – символи чоловіка та стрункого козака, хлопця, парубка (*чолов'їк йак дуб* || *здур'овий йак дуб* || *вродлївий йак дуб* || *крим'езний йак дуб, йак й'асен* || *здоровий йак й'асен*). „Образним еталоном чоловічої фізичної краси в українській фразеології найчастіше виступає *дуб*, який із одного боку, в українському дендраріумі посідає центральне місце як „священне дерево, втілення Світового дерева-прадуба, а з іншого – у фольклорі образ дуба персоніфікує міцного, дужого, красивого парубка в ракурсі асоціації „дуб-чоловік”, зумовленої формою жолудя, що нагадує чоловічий дітородний орган” [237, с. 121]. Серед рослинних символів виступають ще *гриб, огірок, барвінок, мак*.

Маскулінні ознаки простежено в асоціативних порівняннях із великими зооморфнімами (*бик, бугай, кінь, жеребець*). *Бик* у народі виступає символом творення, отже, уособленням чоловіка, парубка; він символізує мужність, хоробрість [78, с. 35] і стає об'єктом порівнянь, що засвідчують символіку сили й здоров'я. Орнітологічний образ *орла*, царя птахів і володаря небес, символізує силу і мужність, тому його образ здавна переноситься на молодого, сміливого парубка, козака, чоловіка; інші порівняння з *лебедем, соколом, півнем* умотивовані; незрозуміле порівняння як *оселедець*.

Цей фразеосемантичний ряд із фемінними ознаками представлений здебільшого порівняльними сполуками, оскільки більшість природних об'єктів асоціативно зіставлені з зовнішністю жінки, що засвідчує про просторову уяву людей, які творили ці порівняння та послуговуються ними донині: *г'арна йак кр'асне с'онце*. Образи зорі й сонця символічні для українців (джерело життя та достатку), червоний колір – символ життя, здоров'я. Дуже вродлива дівчина (*гарна, красна, хороша*) сприймається поліщуками як щось недосяжне: *як сонце, зіронька* або пов'язане з тим прекрасним, що є у природі: як квітка (*маківка, півонія, рожка, троянда*), напр.: *г'арна йак р'ожка* || *йак троянда, йак кв'їточка, г'арна йак п'івон'їя, йак макувка* || *г'арна йак мак'ївка* || *йак макувка* || *йак мак'їв цв'їт*. Народний образ досконалої краси пов'язаний із певними діями, де

супровідним словом здебільшого виступає прикметник / дієприкметник: *сл'їчний йак з кáмен'а л'áтий; йак намаль'ована; гáрна як тóчана.*

Фразеосемантичний ряд „Вродливий || вродлива” представлений низкою сполук із символічним компонентом *калина*. На Західному Поліссі *калина* здавна вважалася символом любові, щастя, багатства, краси та надії, вона символізувала духовне життя жінки: її дівочість, красу, кохання та заміжжя. Достиглі ягоди калини асоціювали зі зрілою, красивою жінкою, напр.: *йак червóна калі́на || хурóша йек калéна || вродлі́ва йак калі́на.*

Яблуко надає додаткового значення ‘рум’яний’ з символом родючості, омолодження: *йак йáблуко* означає і плодючість, любов, радість, мудрість, і облуду та смерть [78, с. 659]. Орнітологічні образи у народі – віщий птах і символ жінки, що тужить і сумує, напр.: *йак гóрлиц'а, йак ц'óпочка, йак пáва* символізує подружню вірність. Природні явища, напр., грім, у ФО вказують на суміщення сем ‘здоров’я’ і ‘краса’.

У народнорозмовних фраземах цього ряду жінку порівнюють із красивими істотами, предметами тощо. Паралелі з твариною (напр.: *здорóва йак кубі́ла, йак коб'іл'їца*) мають негативну оцінку за рахунок образного конкретизатора *кобила*, який у народі уособлює робочу силу.

На Західному Поліссі й донині побутують фразеологізми: *йак напíсана, красотá непíсана || красá нипíсана || гáрна йак крáсне сóнце || красíва хоч воді́ напíйс'а, йак кров з мулукóм.*

Для характеристики жінок використані запозичення з інших мов, насамперед росіянізми: *красá неописúймайа, йак кúкла.*

Молодіжний сленг містить одиниці, які характеризують фізичні сторони чоловіка, його вигляд, частини тіла, спосіб пересування (ходу) і поведінку. А. Тирпа у „Соматичній фразеології” наводить одиниці на позначення фізичної досконалості обох статей, напр.: *супер, екстра, сексі, круто* та *супермен, самець, божественний* тощо. Часто ідентифікація жінок відбувається з погляду сексуальної зацікавленості, коли їх називають частинами тіла [323, с. 91–92].

ФСР „Червоний || червона”. Мотивація фразем цього семантичного ряду пов’язана з тимчасовою зміною кольору лица як виявом психоемоційної поведінки людини.

Чоловік: *червоний йак бур’ак* (Вгщ, Млт, Клк, Крм, Снв) || *чирвоний йак бур’ак* (Брж, Бхв Влх, Врн, Грх, Лбш, Лкв, Пл, Прв, Рсв, Ткт, Хлп) || *йак бур’ак столівий* (Смл), *йак пом’ідор* (Грн, Зрч, Осв), *почервон’ів йак рак* (Грн, Гдм, Лщ, Плщ), *шчо́ки гор’ат’ йак рак пиченій* (НРд) || *печений рак* (Клн) || *ра́ки пече́* (Клн, Ткт) || *пекті́ ра́к’ів* (Лцк), *почервон’ів йак лампа́си* (Чрк).

Жінка: *красна йак бур’ак* (Брв), *чирвона йак рак* (Бн, Врн, Гв, Злч), *йак ма́ковка* (Мшв) || *чирвона йак мак* (Ярс), *йак йа́годка* (Мшв).

Паралелі: с.-пол. *зачервонів як буряк / личко червоне як панська рожса / як мак на городі* [Добрл’2003, с. 93]; літ. *як (мов, на́че і т. ін) печеній (вареній) рак* ‘дуже червоний (перев. від сорому)’ [СФУМ’2008, с. 593].

Порівняння зі цвітом маку має культурно-національний підтекст, напр.: *йак ма́ковка* || *чирвона йак мак, йак йа́годка*. Червоний мак символізує красу, молодість та їхню скороминущість. Вінок із червоних маків – символ дівочої чистоти [39, с. 439].

Вибір образних конкретизаторів таких фразем можна пояснити асоціацією з плодами рослин. Залежно від контексту фразеологізми цього ряду набувають позитивного чи негативного забарвлення. Мотивацію пов’язуємо зі зміною кольору обличчя, фізіологічними емоціями, у результаті яких людина червоніє. У народнорозмовній фразеології проведено паралелі з плодами рослин червоного кольору (*буряк, помідор*). Характерне маскулінне порівняння – *рак*, якому властиво при кип’ятіні змінювати колір: *почервон’ів йак рак* || *чирвоний йак рак, шчо́ки гор’ат’ йак рак пиченій, ра́ки пече́*. Специфічна фразема з чоловічими ознаками, зафіксована на Західному Поліссі у спонтанному мовленні – це порівняння *почервон’ів йак лампа́си*.

Цю людську особливість – почервоніння обличчя – не можна приховати, тому ФО цього семантичного ряду утворені за порівняльно-асоціативними характеристиками.

ФСР „Невродливий || невродлива”. ФО досліджуваного семантичного ряду кількісно переважають над антонімічним фразеорядом „вродливість”.

Чоловік: *у нашого Давіда н'ї вроди, н'ї віда* (Крп) || *у нашого Давіда н'ї сра́к'ї, н'ї віда* (Мкв), *страши́ий йак чорт* (Млн, Бхв) || *йак той д'їд'ко* (СтЗг) || *шо й чорт ша́ра́хнеца* (ВВл, Остр), *кашче́й безме́ртний* (Душ, Яснв) || *йак кошче́й* (Овд) || *йак кошче́й бисме́ртний* (НРд), *гидке́ качен'а* (Яснв), *чмо було́т'ане* (Клк), *упу́дало було́т'ане* (Клб) || *йак опу́дало* (Бтн, Тпл) || *йак опу́дало горóдн'е* (Звн), *йак чу́чало* (Брж, ВВл, Грн, Клн, Остр, Прв) || *чу́чало горóхове* (Гв, Крч, Лкв) || *йак чу́чало боло́тне* (Трг), *йак очманá* (Млш), *йак чу́до горóхове* (Грн, Ошв), *йак страхопу́т'ко* (Бн), *йак страхопу́д* (НРд), *страхові́дло йакес'* (Брв), *сотворі́ло йакес'* (Брв), *горóдн'е опу́дало* (Лщ), *л'а́кало горóдн'е* (Клб), *кривá рóжа* (Дбрв), *н'ї ко́жи н'ї рóжи* (Мшс), *приро́да в'їд:ихну́ла* (Гбн), *хоч з мо́ста та й в во́ду 'про перше враження'* (Дбр), *нимá красі́* (Брд), *ход'а́чий прі́вид* (Пст).

Жінка: *йак та́йя Х'ївр'а* (СтЗг), *сумна́ на вроду* (ВВл, Ткт), *йак ба́ба-йага́* (Бр) || *би ба́ба-йага́* (Бр) || *ба́ба-йага́ з му́л'тика* (Яснв) || *йак ба́ба-йага́* (Брд, Глв, Жрч, Лбш, Млн, Мшв, Овд, Пст) || *ба́ба-йага́ в мо́лодст'ї* (Брз, Звн, Пвр, Слв), *страши́на йак жа́ба* (Рсв) || *страши́на йак рапу́ха* (Хлп) || *прот'ївна йак жа́ба* (Злч), *стра́шна йак рикті́л'їя* (Ярс), *йак ма́вна* (Ббр) || *ма́вна рі́жа із Парі́жа* (Плц) || *красі́ва йак ма́вна* (Пст), *вноч'ї побáчиш, то зл'акáйес':а* (Вгш), *йак нешча́сна* (Млг), *хувáйс'а в жи́то* (Клб), *йак шкапе́ка* (Бржк), *але й ни хорі́знайя* (Бр), *га́рна йак свин'а́ в дошч* (Лпн, Ткт, Ярс) || *йак свин'а́ в дошч* (Яснв), *страши́на йак чорт в са́ж'ї* (Змш), *чу́до в п'їрїї* (Чрк), *пухо́жа на мару́* (Гдм), *страши́на йак чу́чало* (Дбр), *стра́шна, хоч в коно́пл'ї став* (Ввн), *йак хаме́йда* (Жрч), *стра́шна йак н'їч* (Брс), *жах Госпо́дн'їй* (Бтн), *мо́рда – за три дн'ї ни обсе́риш* (Мшв), *мо́рда – хоч пацу́к'ї бий* (Мкв), *стра́шна йак кв'їтка з ма́з'ї* (Брн), *никуді́шн'айя би розторо́па* (Бр), *така́ нихоро́ша, шо йї́сти ни хо́чица* (Бржк), *пу́до пуде́н:е* [Арк'2003, с. 117]; пор. новіші утворення: *страши́на йак а́томна вуйна́* (Грн, Мшв) || *стра́шна йак а́томна во́йна* (Лбш, Острц) || *йак*

áтумна вуйна́ (Дтн), *йак з Чорно́бил'а вт'іклá* (Лбш), *йак Пушка́р'ова* (Мшв, Пл).

Паралелі: с.-пол. *благородна як свиня городня / бридкий як жаба / виліз як з очерету / гарна як Баба Йожка / як Баба Яга у молодості / як із мазниці квітка / як свиня в кориті* [Добр'2003, с. 81–82]; гуц.: *йек маі́/муца* 'невродлива' [187, с. 12]; сх.-слоб. *кляча-ходяча / красіва як кобіла сіва / красу́ня барáниківська* [260, с. 72]; *як свин'á в дощ*, ірон. '1. зі сл. *чепурний*. Уживається для вираження повного заперечення змісту значення слова; зовсім не (чепурний). 2. зі сл. *велича́тися*. Дуже, у великій мірі' [СФУМ'2008, с. 631], *га́рна ц'áц'а*, ірон. 'особа, претензії якої не відповідають її справжнім достоїнствам і яка не має підстави для шани' [СФУМ'2008, с. 760].

Зазвичай невродливу, некрасиву жінку порівнюють із неприємними природними чи надприродними об'єктами та створіннями, напр., з плазунами (*жа́ба, рапу́ха, риктіл'і́я*). У свідомості жителів Західного Полісся проведено міфологічну паралель *жаба – відьма*. Символ *жаба* ґрунтований на давніх уявленнях слов'ян про світ, біблійну традицію, яка пов'язана із символікою цивілізації Давнього Сходу. *Жаба* уособлює жінку, брехливість, легковажність, заздрощі тощо [147, с. 241–245]. Вірування в нечисту силу, зв'язок міфологічних і казкових образів посилюють експресивність таких фразем: *йак ба́ба-йага́* || *би ба́ба-йага́* || *ба́ба-йага́ з му́л'тика* || *ба́ба-йага́ в мо́лодост'і*, *страшна́ йак чорт в са́ж'і, пухо́жа на мару́*. Фразеологізм-новотвір *йак Пушка́р'ова* ґрунтується на сюжеті телесеріалу. Часто вживані сполуки жартівливо-іронічного характеру з експресивно-забарвленими компонентами: *стра́шна йак кв'ітка з ма́з'і, никуді́шн'а́йа би розторо́па*.

Серед українців досить поширеними були давні світоглядні поняття, які знайшли відбиття в народній міфології. Дохристиянських часів сягають вірування, пов'язані з нечистою силою, іншими надприродними образами, які здатні своїми діями завдавати шкоди. Деякі з них були фантастичними істотами й за демонологією слов'ян становили цілу ієрархію, осмислювалися не лише як нечиста сила, а й як іпостась домашнього духу (домовики) [78, с. 222], та

виступали об'єктами традиційних порівнянь, напр.: *кашчэй безсмёртний* || *йак кошчэй, страшній йак чорт* || *йак той д'ід'ко. Коцій Безсмёртний* – мешканець потойбічного світу, котрий, як і Яга, може впливати на земне життя. Коцій – скупий охоронець скарбів і небезпечний викрадач красунь – фантастичний образ безтілесного кістяка [39, с. 250]. Протилежним феміністичним образом є *Баба яга* – богиня смерті, яка поставала в образі злої чарівниці, іноді людоїдки [39, с. 19].

Фразеосемантичний ряд „Невродливий || невродлива” представлений широким спектром фразеологічних одиниць.

ФСР „Акуратний || акуратна”. ФСР „акуратність” має значно вужчу сферу фразеологічної репрезентації та переважно представлений порівняльними фраземами.

Чоловік: *акуратний* – *н'іде йазиком зачепітис'а* (Крс), *ходит' йак панок* (Псн) || *йак панок* (Ввн), *красен парубок* (Брз), *козац'кий парубок* (Плц), *йак хвайний гáзда* (СтЗг), *йак барон* (Дбрв), *гáрний павл'ін* (Яснв) || *пушов йак павіч* (Дбр) || *гáрний п'івен'* (Змш), *йак на парад'і* (Плс), *йак марцепан* (Слв), *йак шчóгол'* (Тпл), *йак ціркул'* (Жрч), *вічистивс'а йак к'іт* (Пст), *йак чистопл'уї* (Шкл).

Жінка: *йак пáва* (Дбр) || *п'ішла йак пáва* (Пст), *розмал'ована писанка* (Яснв), *чіста йак криштáл'* (Жрч), *йак тáйя йáлочка* (СтЗг), *йак пац'орка* (Прв), *йак у в'іночку* (МГл), *йак на картін'і* (Грдн), *усé з бл'ёском* (Бр), *йак шкл'áночка* (Хлп), *йак новá коп'ійка* (Клб), *йак до причáст'а* (Клб), *йак п'ід в'інец'* (Клб), *йак лáстувучка* [Арк'2003, 101]; пор.: *вбері пн'а, то й бóде пан'á* (Слн).

Паралелі: с.-пол. *вистроївся як на парад / як під вінець / як з голки / як у вишеньках / вирядилася як писанка* [Добр'2003, с. 89]; сх.-слоб. *кращений півень* [260, с. 73]; гал. *гарному всьо до лиця* ‘знач. усяка одежина додасть йому краси’ [Фрн, Ч. 5006–5024, с. 321]; літ. *ходити навичём (гóголем)* 1. Триматися поважно, гордовито, зарозуміло, зверхньо. 2. Бути вдягненим у яскраве, барвисте або багате вбрання [СФУМ'2008, с. 749–750], *як (мов, ніби) пáва*. 1. У

яскравому, барвистому або багатому вбранні. 2. З надмірним почуттям власної гідності; гордовито, поважно [СФУМ'2008, с. 479].

Специфічно „чоловічими” фраземами цього семантичного ряду є *йак на парад'і*: „Семіотика чоловічого одягу, на відміну від жіночого, обтяжена соціально-символічними смислами групової, класової та іншої належності” [237, с. 123]. Сільського чепуруна порівнюють із *панком, бароном, щоголем* та з птахами (*навичем, навліном, півнем*), а також із *котом*; пор. також композит *чистоплюй*. Усі ці фразеологізми негативно характеризують сільських жителів, які навіть у будень наряджаються у святковий одяг. Натомість гарно та чисто одягнена жінка викликає схвалення, що передано порівняннями з *навою, писанкою, склянкою, пацьоркою* (‘скляна намистина’), *кришталем*. Набагато вужча сфера вживання фразем на позначення святкового, чистого одягу (*йак нова коп'їйка, йак до причаст'а, йак п'їд в'їнец'ї*).

ФСР „Неохайно вдягнутий || неохайно вдягнена”. Шанує український народ чистих, охайних людей. Спостережливість поліщуків поширена не лише на реалії власного життя, а й на спосіб існування представників інших національностей.

Чоловік: *йак гонучник* (Ярс) || *гурудіс'к'їй гунучник* (Клб), *на гóлову галóш'ї понад'івáв* (Пст), *помн'áтий йак собáка пожувáв* (Трн), *зóмн'атий йак в пса в зубáх* (Гщ), *розтр'їпаний йак опудало* (Лбчв), *йак з сраки він'атий* (ВВл, Мшв, Остр.), *йак в курóви в срац'ї був* (Клб), *пожувáв і вінпл'унув* (ВВл, Лбш, Остр), *йак пожóваний* (Мшв), *пумн'áтий, йак субáче вóхо* (Мквч), *йак бабáй волохáтий* (Крч), *замáзавс'а йак свин'у с:ав* (Яснв) || *вімазавс'а йак свин'á* (Брз, Дбр, Тпл) || *брудний йак свин'á* (Ввн), *кул'тóра аж пре* (Дтн), *Лéйзур задр'їпаний* (Звн), *йак в свинц'óви ‘брудний’* (Хрп), *хоч у кунупл'ї став* [Арк'2003, 98], *йак в мазóрського злóдийа ‘про погано вдягнуті штани чи щось з одягу’* [Арк., 94]; пор. цитування народної пісні: *причисáвс'а, прилизáвс'а, в нов'ї штані вбрáвс'а і на пурóз'ї всрáвс'а* (Грг).

Жінка: *майдáнс'ка хадз'áйка ‘неохайна господиня’, лїпінс'ка свин':á да ни пу нáшом хрóкайе* [56, с. 152–170], *йак курóва пожувáла* (Брн, Гдм, Грх, Клн,

Крм, Злч, Прв) || *йак курова пожувала і ви́плунула* (Лбш, Острц, Хлп) || *йак курова жу́вала три дн'і і ви́плунула* (Гв), *йак суба́к'і жува́ли* (Збр), *йак свѐнка* (Грн) || *йак свин'а́* (Грдн, Дкв) || *йак свин'а́ з корита* (Смл) || *йак свин'а́ з кури́та* (Дбрв, Дгш, Жрч) || *йак порос'а́* (Змш), *га́рна йак попова́ свѐнка в дошч* (Плп) || *нихл'у́йа йак свин'а́ в боло́ти* (НРд), *нира́шлива коро́ва* (Пст), *йак з пе́ч'і впа́ла* (Яснв), *затилѐпана йак шма́та* (Яснв), *ви́лізла йак з ко́мина* (Мрв), *йак нира́ха* (Клк), *йак ришипе́йда* (Ткт), *нихл'у́йа – зро́ду нихл'у́йа* (Вгщ), *страшна́ йак мурза́* (Брв), *ни́раха йак ци́ган* (Плс), *така́ йак гуну́ча уд ко́мина* (Мрв), *хо́дит' йак та ре́йда* (Грг), *вд'їлас'а йак серу́н на Вели́кден'* (Збр), *в чо́му к'їшка на печ'і, в то́му й на вес'їл':і* (Зрч), *в чо́му сва́ха на печ'і, в то́му й на вес'їл':і* (Ввн, Ткт), *хо́дит' йак нихл'у́йа* (Млн), *м'ісіла Га́л'а т'їсто – мука́ на забора́* (Тпл), *ві́дно, Га́нз'а пироги́ пикла́, бо вуро́та в т'їст'і* (Клб), *у нашо́й Пр'їс'к'і вс'а сра́ка в т'їст'і* (Пдм), *йак ба́ба Л'їк'ора́* (Звн), *кал'їка сиб'їрс'ка* (Плц), *ж'їнка йак гінда́р* (Тпл).

Паралелі: с.-пол.: *як серун на Великдень / як пугало городне / вбралася як Гандзя в постолі / вдівся як Попандопало / як свиня до корита* [Добр'2003, с. 89–90]; сх.-слоб. *ба́риня нечѐсана / ході́ти як Грицько / шахта́рський син* [260, с. 70, с. 72]; гал. *гарний, як Панькові штани* 'іронічно про поганого, брудного' [Фрн, Ч. 5006–5024, с. 321,]; літ. *як свин'а́ в хомуті*, зі сл. вигляда́ти, *ірон. негарно, недоладно* [СФУМ'2008, с. 631].

Найчастіше когнітивний сценарій визначено фраземою *помн'а́тий йак соба́че ву́хо*. Багато фразем характеризують одяг чоловіка; український народ висміює зім'ятий, обідраний, неохайний одяг: *помн'а́тий йак соба́ка пожува́в, зомн'а́тий йак в пса в зуба́х, йак з сра́ки ві́н'атий, йак в куро́ви в сра́ц'і був, пожува́в і ви́плунув, йак пожо́ваний, пумн'а́тий, йак суба́че ву́хо*.

Еталоном естетичного одягу на Західному Поліссі є той, який люди одягають на родинно-обрядові дійства, тому часто вживана іронічна фемінна фразама *в чо́му сва́ха на печ'і, в то́му й на вес'їл':і*. Частими в порівняльних зворотах виступають цигани та євреї, які у давніші часи не відзначалися охайністю (*ни́раха йак ци́ган, Лейзу́р задр'їпаний*); пор. також: *йак в мазу́рського зло́дийа* про поляків. Іноді використані відтопонімічні прикметники для

найменування представників певного села, пор.: *гурудіс'к'ій гунучник* (с. Городище Ківерцівського району), *майданс'ка хадз'айка* (с. Майдан-Липне Маневицького району), *ліпинс'ка свин':а* (с. Липне Ківерцівського району). Деякі особи з негативними рисами добре відомі всім жителям села, тому досить було назвати їхнє ім'я – і натяк був зрозумілий: *відно Ганз'а пирогі пикла...*, *м'ісіла Гал'а т'істо...*, *у нашої Пр'іс'к'і...*, *йак баба Л'ік'ора*.

На позначення неохайної жінки використовують також ФО з компонентом-зооморфізмом. Такі фраземи негативно конотовані: символ *свиня*, первісно – праобраз плодючості та достатку, у сучасному баченні підкреслює нечистоту, ненажерливість.

У фразеологічних одиницях цього ряду поліщуками передано осудливе ставлення до осіб, які не дбають про свій зовнішній вигляд. Таких чоловіків та жінок порівнюють із „нечистими” тваринами, висміюючи їхню неестетичність.

ФСР „Високий || висока”. Людей високого зросту на Західному Поліссі характеризують за допомогою сполук, образними конкретизаторами яких виступають реалії рослинного та тваринного світу.

Чоловік: *йак дуб* (Грн, Злч, МГл, Пл, Снв) || *здоровела йак дуб* (Млт) || *йак дубіна* (Мшв) || *кремезний йак дуб* (Гв, Лщ) || *хлоп йак дуб* (Хлп), *йак йасен* (Глв), *високий йак тупол'а* (ВВл, Остр, Прв), *йак буйвол* (ВВл, Млш, Ткт), *здоровий йак бик* (Лкв, Лпн) || *високий йак бик* (Чрк), *йак бугай* (Трг), *йак вил* (Мшв), *йак к'ін'* (Острц), *здоровий йак лос'* (Крс), *висок'ій йак жирáf* (Зрч), *стрійний йак цв'ах* (Шкл), *довгий йак дишл'* (Дхч) || *йак дішел'* (Грдн), *високий йак стовп* (Бн, Крч, Мрн, Ярс), *йак кадуб* (Клк), *йак шлагбон* (Мшв), *високий ду неба* (Брн), *йак дубец'* (Клб), *здоровий йак бамбула* (Бхв), *йак богатір* (Лбш), *великий би оглобл'а* (Бр), *високий йак кожов* (Бржк), *йак Бусел* (Клб), *висок'ій йак Дз'омбул* (Клб), *висок'і йак Бан'ак* (Клб), *доўгий йак з Штун'а до Борок* ‘дуже довгий’ [Арк'2003, с. 90].

Жінка: *йак чাপл'а* (Гдм), *йак ст'іна* (Лбш), *висока йак штанга* (Лбчв), *висока йак шафа* (Івн), *висока йак палка* (ВВл, Остр), *йак итах'ета* (ВВл, Остр), *йак тічка* (Плс), *йак шпала* (Брж).

Паралелі: с.-пол.: *великий як дишло / як Манька Лемішкова / як дишель / як довбня / як жердка / як тополя* [Добр'2003, с. 94], сх.-слоб.: *два мэтри (мэтра) страху / гэрна (добра) палка багно колотіти* [260, с. 72], гал.: *високий як драбина* 'про високого а худотілого чоловіка' / *високий як дуб* 'про високого, статного, огрядного чоловіка' [Фрн, Ч. 2739–2755, с. 189], гуц.: *йек процесийа* 'високий' [187, с. 9].

Ці фразеологізми утворені асоціативно-порівняльним методом. Символічні маскулінні образи фразем цього ряду запозичено з рослинного (дуб, дубіна, йасен) та тваринного світу (буйвол, бик, бугай, вил, к'ін', жирáf). Вони у своїй семантиці мають додаткові семи 'міцний' і 'стрункий'. Використано також назви довгих предметів: *дішел'*, *стовп*, *шлагбон* (перекручене *шлагбаум*). Рідше для позначення росту вживано назви сіл, що віддалені одне від одного, напр.: *доўгий йак з Штун'а до Бóрок* 'дуже високий'.

Моделі з власними назвами мотивовані лише для носіїв однієї говірки, напр.: *висок'ій йак Дз'омбул*, *висок'і йак Бан'ак*, *йак Бусел* (прізвиська високих чоловіків).

Оскільки високих жінок значно менше, ніж чоловіків, то й фразеологізмів зафіксовано набагато менше, при цьому образними конкретизаторами виступають назви самок чи назви предметів-іменників жіночого роду (*чапля*, *стіна*, *шафа*, *палка*, *штахета*, *шпала*).

ФСР „Низький || низька”. Зазвичай, „героями” фразеологічних порівнянь стають ті, хто виділяється серед своїх односельців зростом чи огрядністю, ходою чи звичками.

Зріст людини у фразеології Західного Полісся має асоціативно-порівняльний характер з істотами невисокого росту та малими предметами. Такі іронічні фраземи в основному набувають негативної семантики.

Чоловік: *малій йак пунці'* (Хрп), *йак курдупел'* (Бхв, Грдн, Лкв) || *йак курдупел'* (ВВл, Крч, Остр, Хлп), *йак куцепердик* (ВВл, Остр) із додатковою семою 'повний'; *йак л'іл'інут* (Бн, Клк, Лбш, Чрк, Ярс), *йак карлик* (Влх), *йак гном* (Лцк, Трг), *йак котигорóшок* (ВВл, Остр), *йак коротішка* (Злч), *два*

горшкá од виришкá (Трн) || *два гуришкá ут виришкá* (Гщ, Хлп), *йак сид'áчий к'ít* (Брн), *йак попере́чн'е м'íсце* (Млт), *в н'óго все пушлó в кóрин'* (Клб), *мéтир двáцит'* (Брж), *мéтер з стúл'чиком* (Мшв), *мéтир з шáпкойу* (Хлп) || *мéтер с шáпкойу* (Клб), *метр двáдцет'* на кон'кáх (Дкв), *метр в'íd земл'í* (Зрч), *мéтир в прижк'é* (МГл), *йак к'ítáйец'* (Крч), *жáби пу кул'íна* (Мкв).

Жінка: *йак кнóпа* (Ткт) || *йак кнóпка* (Глв), *мéтер з каблукáми* (Клб), *мéтер двáдц'ат'* з капел'úхом (Острц), *в кармáн ул'íze* (НРд), *хоч грабл'áми шука́й* (Хлп), *йак мáвна* (Гдм) || *йак н'áвна* (Гдм).

Паралелі: с.-пол.: *як кицька навсидячки / як кнопка / як кордупелик / як пеньок / як три вершка од горшка* [Добр'2003, с. 96]; гуц.: *ж'еб'і по / пупець 'низький'* [187, с. 9].

Образний конкретизатор *карлик* – казковий герой, що живе по сусідству з людьми і вступає у різні стосунки, характер яких залежить від ставлення до нього людей. В українських казках він маленький, однак могутній силач [39, с. 222].

Негативної оцінки набувають фраземи жартівливо-іронічного змісту. Серед фразеологічних одиниць є багато жартівливих: *йак сид'áчий к'ít*, *метр двáдцет'* на кон'кáх, *йак попере́чн'е м'íсце*. У цьому семантичному ряді більшість порівняльних фразем експресивно забарвлена.

Жінка порівняна з *кнопою* та з малою *мавною*; уживано конкретизатори, які характерні жінкам: *мéтер з каблукáми*, *мéтер двáдц'ат'* з капел'úхом.

ФСР „Худий || худа”. Порівняльно-атрибутивні ФО на позначення худої людини на Західному Поліссі частовживані. У них зафіксовано фізіологічні особливості чоловіків і жінок, а також асоціативне уподібнення з тонкими предметами чи істотами.

Чоловік: *йак ск'íl'ét* (Брв, Грдн, Хлп), *шк'íра й кóст'і* (Лбш) || *тíко рéбра і кóст'і* (Смл) || *к'íсткі і шку́ра* (Брн) || *одна́ шку́ра і кóст'і* (Гв), *наб'íр кóст'ів і лóшка крóв'і* (ВВл), *тарабáне кóст'і* (ВВл, Остр), *звеніт' кост'áми* (ВВл, Остр) || *тарахкот'áт' рéбра* (Клн) || *кустумáхи тришчáт' / рипл'áт'* (Клб) || *с'в'ítíти рéбрами* (Клб) || *аш кóст'і с'в'ít'ац'а* (Гв) – експресивності

цим моделям надає синекдоха; *жив'іт до стіни приклéйиний* (ВВл, Остр), *чéрез жив'іт стіну чухайе* (ВВл, Остр), *тонéн'кий йак тiчка* (Бржк), *сухий йак стручóк* (Бхв), *ход'áчий мрець'* (Брн), *худий йак рóвер* (Гв); пор. нове *чáхлик нивмиру́шчий* (Дкв), *йак тр'ás'ц'а* [Арк'2003, с. 128], *йак ск'iнка* [Арк'2003, с. 122], *йак смик* [Арк'2003, с. 123], *йак п'івен калхóзний* [Арк'2003, с. 115].

Жінка: *худá йак берéза* (Лбш), *худá йак бадилі́на* (Прп), *худá йак п'і́рйіна* (Прв), *худá йак в'éшалка* (Дрн) || *йак в'éшалка* (Млш), *сухá йак ск'і́л'éт* (Злч) || *худá йак ск'елéт* (Сшч), *йак сухопéрд'а* (Хлп), *хúда йак бедро́* (НРд), *худá йак вусá пи́ривйéзана* (Гщ), *худá йак вóбла* (Ярс), *худá йак тарáн'ка* (Крч), *худá йак с'п'iчка* (Брж, Глв, Клк, Пл), *худá йак дóска* (Грн, Зрч, Крм, Снв, Чрк) || *плóска йак дóска* (Брж, ВВл, Ткт), *йак шва́бра* (Дхч, Плц, Ткт), *худá йак тр'iска* (Грн, Лкв) || *худá йак трiска* (Клб), *йак тёрни́ц'а* (Бн), *худá йак паті́ка* (Влх) || *худá йак тiчка* (Трг), *худá йак м'iтлá* (Прп), *худá йак с'і́рнік* (Мрн), *сухá би ко́ц'убá* (Бр), *худá йак трáс'ц'а* (Рсв) || *йак трáсца* (Млт), *худá йак ск'iнка* (Бхв, Трн), *худá йак шквáрка* (Прп), *тóнка йак шпiчка* (Гдм), *сухá йак шкара́па* (Клб), *худá йак шка́па* (Сшч), *худá йак кл'áча* (Вгщ), *йак чáхл'а* (Мшв), *йак чихóтлива* (Млт), *од в'і́тру х'іта́йец'а* (Мшв) || *хі́лиц'а в'ід в'і́тру* (Брн), *не́йу в'і́тер но́сит'* (Лбчв), *худá йак хрест* (Ощв), *худá йак велосипéд* (Дхч), *супові́й набóр* (Плп), *драгл'і ни звáриш* (Плп), *на ко́ст'і т'ік'і субáк'і к'ідаю́ц'а, і то гуло́дн'і* (Звн), супроводжені експресивно-забарвленими компонентами з негативною оцінкою. За рахунок образного визначника *і то гуло́дн'і* відбувається нарощення фразеологічної одиниці, що вказує на крайнє виснаження тварини.

Паралелі: с.-пол.: *дохлий як таранька / як сірник у стакані / пика суха як тріска / як штахета / як глист / як терниця / як трасця / як струна / як швабра* [Добр'2003, с. 98–99]; зх.-под.: *ху'ди́й йак /дошка / су'ха йак т'р'іска; ху'ди́й йак паті^е/чок / ху'ди́й йак бади^е/лина* [118, с. 7]; сх.-слоб. і степ.: *Герáкл засу́шений / як плóска дóшка / тарáнька засу́шена / ні ці́ці, ні пі́ці і жóпа з кулачóк* [260, с. 72]; гал.: *така худа, лише шкіра тий лій* 'говорить про худу жінку або худу шкапу' / *худий як чорт* 'говорять про худого чоловіка' [Фрн, Ч. 27.088–27.107,

с. 286]; гуц.: [*ситий*] *йек* /*сало* /*гус'ече* ‘худий’ [187, с. 9]; літ. *самі (тільки) кістки та шкіра (шкура)* ‘дуже, надто худий’ [ФСУМ’2008, с. 297].

Фразеологічне значення одиниць мотивоване з погляду асоціативної подібності до відповідних предметів. Фразеологізми цієї моделі мають структуру порівняння, вони прозоро мотивовані, зумовлені високим ступенем експресивності з фемінними та маскулінними ознаками. Найчастіше худорлявого, виснаженого чоловіка порівнюють із тонкими предметами, що названі іменниками чоловічого роду (*ск'іл'ет, струч'ок, мрець, р'овер*), а жінку – з предметами, що названі переважно іменниками жіночого роду (*с'п'ічка, д'обска, шв'абра, тр'іска, пат'іка, т'ічка, т'ерниц'а, м'ітл'а, коцьуб'а, хрест*). Для мовлення жителів Західного Полісся характерні фраземи, у яких проведено паралелі з органами тіла (*наб'ір к'ост'ів і л'ошка к'р'ов'і, х'уда йак б'едр'о, таракот'ат' р'ебра*), з рослинами (*береза, бадиліна*), зі старими тваринами (*кляча, шкапа*), з комахами (*оса*), із засушеною рибою (*вобла, таранька*). Про надмірну худорлявість теж говорили з іронією: *худа йак р'овер, н'ейу в'ітер н'осит', суповий наб'ор, драгл'і* (‘холодець’) *ни зв'ариш*.

ФСР „Повний || повна”. Цей фразеосемантичний ряд надає особам негативно забарвлені оцінки з високим ступенем експресивності. Вони містять порівняння (часто зооморфні одиниці), у яких проведено паралелі між огрядною людиною та твариною.

Чоловік: *здоровий йак бич'ок* (Лбш), *йак вил нас'аний* (Мшв), *м'іш'ок карт'опл'і* (Лбчв), *йак лантух* (Бн, Клб), *товстий йак куб'інец'* ‘мішок великого розміру’ (Бхв, Лбш), *м'іш'ок з д'устом* (ВВл, Остр), *йак т'орба з д'устом* (Клб), *йак м'іш'ок з з'іл':ам* (Острж), *здоровий би Телем'ійіс'ко* ‘прізвисько місцевого жителя’ (Бр), *йак Стець'ко* (Лбчв), *йак лин'ок вибліскує* (Клб), *йак повх* (Слн), *м'орда – хоч пацьук'ів бий* (Мкв) || *так'а м'орда, шо шчур'ів м'она б'іти* (Грд).

Жінка: *к'руглийка йак й'аблико* (Клб), *к'ругла йак п'ончик* (Лкв, Хлп), *г'ладка би галушка* (Бр), *г'ладка йак пішка* (Крч), *к'ругла йак б'очка* (Брв, Снв) || *к'руглийка йак б'очечка* (Гдм), *к'ругла йак д'іжа* (Ткт), *так'а йак х'ата* (ВВл, Остр), *г'ладка йак б'одн'а* (Гщ), *йак кулітка* (Хрп), *г'ладка йак кур'ова* (Хлп),

гладка йак кубіла (Зрч, Хлп) || *йак кобил'аха* (Мшв), *гладка йак вєприк* (Грдн), *кру́гла йак бочка з тіва* (Мшв), *йак шафарн'а* (Мшв), *кру́гла йак каталка* (Брг), *йак вантух* (Злч), *йак кадушка* (Рсв), *йак бомба* (Млш), *здурова йак жидівка* (НРд), *ходит' йак туша* (Шкл), *ду́пи вивирта́йуц'а* (Гщ), *шо в шир, то вздовж* (Бхв), *шо вздóвж, шо впо́пирик* (Смл), *ши́рша йак до́вша* (Мкв, Хлп), *два на два* (Острц), *лє́гше перискóчити, н'їж об'ї́тї* (Клн).

Паралелі: с.-пол.: *як копиця / як піч / як кабанчик / як опецьок / як бочка / як торба з дустом / здорова як корова / як мішок з половою* [Добр'2003, с. 101–102]; зх.-под.: *з'рубїі йак бу'гаї / тоўста йак ко'рова / йак сто'дола / йак ко'шара* [118, с. 7]; сх.-слоб. і степ.: *ба́ба Пі́хтя / як бомба / як жа́ба розну́хла / коро́ва грома́дська* [260, с. 72]; гал.: *гладкий як слимак* 'знач. ситий, нагодований' [Фрн, Ч. 5277–5296, с. 337]; гуц.: *йек ч'орно'гора* 'огрядна, міцна' (тільки про жінок) [187, с. 12]; *йег гар'буз ў з'рец'и* 'огрядний' [187, с. 9].

ФО з високим ступенем експресивності завдяки внутрішній формі слугують для характеристики і чоловіків, і жінок.

Для порівняння чоловіків проведені паралелі з самцями (*бичок, віл*) та з побутовими предметами, що мають значну ширину (*торба, мішок, лантух* 'здоровенний мішок'); для жінок обрані паралелі з самками тварин (*корова, кобила*); із побутовими предметами, названими іменниками жіночого роду (*діжа, бочка, бодня, кадушка*); з овочами та різними кулінарними виробами (*галушка, пончик*), причому у деяких назвах використані суфікси зі значенням збільшеності і згрубілості (*кобиляха*). Іронічний підтекст мають фразеологізми *шо в шир, то вздовж, шо вздóвж, шо впо́пирик, ши́рша йак до́вша, два на два, лє́гше перискóчити, н'їж об'ї́тї*.

ФСР „Тілобудова”. У фразеологічній системі Західного Полісся тілобудова людини, яку сприймають візуально, представлена атрибутивно-порівняльними фраземами зазвичай із вираженою іронією.

У чоловіка: *спéна йак двéри* (Грн), *йак цéбрик* (Клк).

У **жінки**: з позитивною характеристикою: *струнка́ йак берéза* (Злч, Клн, Плс) || *струнка́ йак бер'іска* (Бтн, Овд), *осі́на тал'і́я* (Дхч, Гв, Чрк), *йак вуса́ переві́зана* (Гщ), *тал'і́я йак мураві́я* (Ярс), *тал'і́я йак г'і́тара* (Лбш), пор. новіші: *га́рна йак пара́граф* (ВВл, Остр), *би ста́ту́я* (Бр); з негативною конотацією: *то́вста йак м'ішо́к* (Клн), *така́ йак опе́ц'ок* (ВВл, Остр), *йак свиномáтка* (Мшв), *гру́ди йак пал'амбі́ци* (Бхв), *циц'к'е́ йак горши́чик'е́* (Пдл), *ду́пи йак жо́рна* (Млт), *ду́пи йак передо́к до во́за* (Млт), *ду́пи йак коши́кі* (Гщ), *жо́па йак ко́шик* (Хрп), *хоч сма́лець' топі́* (Хлп), *тал'і́я йак ба́л'і́я* (Клб, Лкв).

Очевидно, творцями таких фразем здебільшого були чоловіки, про що засвідчує статистика: фразем, які характеризують чоловіків виявлено 2; жінок характеризують 18 фразем, із яких 7 мають позитивну конотацію.

Такі ФО з негативною оцінкою впливають на високий ступінь експресивності порівнянь переважно жартівливо-іронічного характеру з фемінними ознаками, як-от: *гру́ди йак пал'амбі́ци*, *циц'к'е́ йак горши́чик'е́*, *ду́пи йак жо́рна*, *ду́пи йак передо́к до во́за*, *ду́пи йак коши́кі*, *жо́па йак ко́шик*, *хоч сма́лець' топі́*. Образними конкретизаторами фразеологічних одиниць цієї моделі виступають господарські предмети та хатнє начиння, що сприяє посиленню експресивності.

У фемінних фразеологізмах проведено порівняння з інвентарем (*горши́к*, *баля*, *коши́к*), із істотами (*оса*, *мураха*, *свиномáтка*), з іншими об'єктами (*бері́зка*, *гі́тара*). Найпродуктивнішими лексемами на позначення тілобудови людини виступають ті частини тіла, які виділяються своїми розмірами або привертають увагу людей: *ду́пи йак передо́к до во́за*; *гру́ди йак пал'амбі́ци* тощо. Отже, представлені ФО семантичного ряду „Тілобудова” утворені за допомогою атрибутивно-порівняльних відношень.

ФСР „Здоровий || здорова”. Найважливішим аспектом у житті людини постає її власне здоров'я та здоров'я оточення. Семантичний ряд ‘здорова людина’ структуруємо на ідеографічні порівняльні сполуки.

Чоловік: *здорові́й йак в'і́л* (Гдм, Клк) || *йак вил* (Мшв), *здорові́й йак бик* (Грн, Крм, Лкв, МГл, Прв, Чрк) || *здорові́й йак бичо́к* (Плц) || *здорове́й йак би́к*

(Грн), *йак к'ін'* (Лбш), *здурóв йак дуб* (Хлп), *козац'кого роду* (Зрч), *л'удéна йак гр'ім* (Млт), *ше máти дриг* 'бути здоровим' [Арк'2003, с. 90].

Жінка: *здорóва йак корóва* (Вгщ, Ткт) || *здурóва йак курóва* (МГл, Лбш, Пл), *здорóва йак коби́ла* (Снв), *здорóва йак слон* (Влх), *здурóва йак дуб* (Клн).

Паралелі: с.-пол. *здоровий як медвідь / здоровий як бичок / як дуб / як скеля* [Добр'2003, с. 107]; сх.-слоб. і степ. *як амбáл* [260, с. 71]; гал. *здоровий як цвик* 'цвик – цвиклевий буряк; він сильно червоний і тому вважається символом здоров'я' [Фрн, Ч. 13.168–13.185, с. 174]; літ. *як віл* '1) зі сл. *здорóвий*, уживається для підсилення ознаки; дуже' [СФУМ'2008, с. 109].

Здорового чоловіка найчастіше порівнюють із тваринами (*віл, бик, кінь*), оскільки цих тварин на Західному Поліссі вважають найсильнішими, або з неістотами (*дуб, грім*). Зауважено, що всі назви виражені іменниками чоловічого роду.

Фемінні ознаки етнофразеології представлені такими образними конкретизаторами: *корова* – символ жінки, материнської любові [78, с. 307] та традиційний образ для порівняння, *коби́ла* та *корова*, які уособлюють робочу силу. Зафіксовані також порівняння з *дубом* та *слоном*, хоч це й іменники чоловічого роду.

У народній уяві рослинні символи мають не меншу вагомість, ніж тваринні. У народі вірили, що *дуб* – це незвичне дерево, бо його нібито любили боги й жили на ньому. За повір'ям, дуб був деревом Перуна, тому йому приносили жертви. Дуб символізує міцне здоров'я та довголіття (*здурóв йак дуб*), символ могутності, тому ця лексема часто вживана у структурі фразем.

Крім об'єктів тваринного й рослинного світу, у народних порівняннях виділяємо широко знану фразему *козац'кого роду*.

ФСР „Кволий || квола”. Фразеологізми зі значенням хворої людини мають протилежну семантику, яка реалізована за допомогою компонентів – зовнішніх характеристик людини: блідість, млявість, худорлявість тощо. Перебуваючи у стані хвороби, немічності, кволості, жителі Західного Полісся

вірять у потойбічне життя, переплітають явища життя та смерті, що зафіксовано у фразеологічних одиницях.

Чоловік: *живій мрець'* (Клк, Лбш) || *живій труп* (Хлп) || *йак труп х́одит'* (Брж), *мерц'ом х́одит'* (Остр), *зд́ихол' ход'а́чий* (Лкв), *ни живе́й ни ме́ртвий* (Грн) || *ни живій ни ме́ртвий* (Плц, Сшч), *вчо́ра пл'ува́в на ст'ину́, а с'одн'і на бо́роду* 'про слабість, хворобу' (Гщ), *йак кува́л'с'к'і́й м'іх* 'важко дихати' (Клб), *супе́ йак мишо́к* (Мкв), *лежа́ти ўло́гом* 'хворіти' [Арк'2003, с. 101], *зойти́ на н'ет* [Арк'2003, с. 94].

Жінка: *страйна́ йак смерт'* (Лбчв) || *б'іла йак смерт'* (Гв), *слаба́ йак шка́па* (Клк), *од в'ітру хілиця́а* (Млш), *вісохла йак пате́чка* (Пл), *х́одит' йак на куло́к на́ткнута* (Зрч), *х́одит' йак му́м'і́а* (Ярс); пор. *ну́дно мин'і, сма́жно мин'і* 'бути хворобливим, нездоровим' [Арк'2003, с. 109].

Паралелі: с.-пол. *міцний як з клоччя батіг / сили як у дохлого коня / як у курки під хвостом* [Добр'2003, с. 108]; гал. *такий єм здоровий, гий збите єйце* 'говорить чоловік з розхитаним здоров'ям' [Фрн, Ч. 13.207–13.226, с. 176]; літ. *ходячий (живій) мрець (мертвець)* 'дуже худа, виснажена, немічна і т. ін. людина' [СФУМ'2008, с. 410].

Смерть наступає тоді, коли душа відлітає від тіла назавжди, але це тільки довгий сон, тому померлий – це тільки сплячий (усопливий) [78, с. 553–554]. Слабосилу, немічну, кволу людину найчастіше порівнюють із небіжчиками: *живій мрець'* || *живій труп* || *йак труп х́одит'*, *мерц'ом х́одит'*, *зд́ихол' ход'а́чий*. Такі ФО побудовані на поєднанні непе́днуваного. У стійких народних висловах респонденти найчастіше проводять паралелі з потойбічним, невідомим світом: *три чисні́ці ду сме́рт'і, страйна́ йак смерт'*. У цих фраземах одночасно, крім хвороб, виступають додаткові семи 'виснаженість' і 'втома', 'попередження' або 'застереження': *коне́ц' ско́ро* (Чрк), *бу́де туб'і конциг'е́й* (Хлп), *буде́ туб'і труба́* (Вгщ), *вже ско́ро здо́хну* (Лщ). Смерть не вважають особистою драмою і взагалі не сприймають як індивідуальний акт, тому люди заздалегідь відчувають її наближення і готуються до неї.

Аналіз семантичних типів об'єктів фразеологізмів завсідчує надзвичайну різноманітність асоціацій і паралелей, які виникають у жителів Західного Полісся, під час опису зовнішнього вигляду людини. Формування уявлень про людину відбувається під впливом реалій навколишнього світу, характерних для певної території та культури.

2.2. Фразеосемантична група „Частини тіла чоловіків / жінок”

Зовнішність відіграє важливу роль у житті людини. Зовнішні ознаки сприймаємо як сукупність уявлень та асоціацій, які відображають пізнавальний, соціальний і культурний досвід народу, включають також емоційний, прагматичний та естетичний аспекти його сприймання й оцінки. За допомогою фразем говіркове мовлення підвищує своє емоційне ставлення, а завдяки образності та виразності набуває колоритності.

Соматичний код культури найдавніший, оскільки споконвіку людське тіло було джерелом пізнання й осмислення світу. Людська тілесність відображає світ, у якому існує людина. Завдяки «власному „ти” людина поміщена у світі, внаслідок чого тіло переймає на себе конфігурацію буття. Так, якщо звернутися до феномена тілесності в площині архаїчної культури, то побачимо, що людському тілу наданий особливий онтологічний статус» [229, с. 249–251].

В аналізі цієї фразеосемантичної групи, варто виокремити семантичні ряди, які сформовані насамперед за зовнішніми (візуальними), а також фізіологічними й інтелектуальними ознаками, до яких долучено певний знаковий зміст.

Спостереження над собою, знання про себе людина послідовно переносила на довкілля. Усе це зумовило особливе значення в номінації знаків частин людського тіла – соматизмів. Концепти-соматизми на різних мовних рівнях – лексичному, фразеологічному, граматичному, особливо семантичному – репрезентують явище антропоцентризму, або антропофілії, яке полягає в „олюдненні” навколишньої дійсності [229, с. 249–251].

Найактуальнішим і найусталенішим щодо функціонально-рольового розподілу в суспільстві залишається традиційно-патріархальний поділ. Важливе явище з погляду розподілу влади в сім'ї – це демократизація подружніх стосунків, яка виникла внаслідок переходу від сімейного виробництва до участі чоловіка та дружини в найманій позасімейній праці [165, с. 64–65].

Істотним є підхід до маскулінності й фемінності – розподіл соціальних ролей чоловіків і жінок – як до одного з фундаментальних і універсальних факторів, які впливають на специфіку картини світу в українській культурі, фіксують гендерні асиметрії, а також визначають успіх або невдачу міжкультурної комунікації [237, с. 118–119].

ФСР „Неголений і непідстрижений чоловік”. Споконвіків людина особливого значення надавала своєму волоссю. Вважалося, що волосся зберігає інформацію про рід, тобто приховує в собі родову пам'ять, відіграє роль своєрідного медіатора між Небом і Землею. За його фактурою схильні визначити характер людини.

Волосся в чоловіків – уособлення чоловічої сили та гідності: „біблійний Самсон утратив свою силу через те, що Даліла відрізала йому волосся. Ця біблійна легенда знайшла втілення в символіці народного епосу та в народних звичаях (спочатку носили довге волосся, адже воно пов'язувалося з долею; потім, коли усталився звичай стригти волосся, хоронили його від небезпеки, зазвичай спалювали)” [78, с. 111]. Волосся – у народних уявленнях осереддя життєвих сил людини. Словенці вірили, що з волоссям і бородою можна забрати в чоловіка силу і здоров'я [233, 2, с. 420]. Люди одухотворювали землю, вважаючи сушу тілом, каміння – кістками, воду – кров'ю, а рослини – волоссям велетенської істоти. Отже, у казках волосся – символ енергії, плодючості, буйної рослинності. На Русі-Україні лише воїни „повністю голили волосся, присвячуючи своє життя і життєву силу Перуну” [235, с. 51]. Візантійців дуже вразила зачіска князя Святослава – на виголеній голові був лише жмут волосся на маківці (подібний до запорозького „оселедця”).

У народнорозмовній фразеології представлено одиниці, дошкульні за своєю прагматикою та стилістичним забарвленням. На запитання „Як говорять про неголеного і непідстриженого чоловіка? Із чим його порівнюють?“ зафіксовано ФО, у яких проведено паралелі:

1) із тваринами: *зарóслий йак вовк* (Дбр) || *зар'іс йак вовк* (Пст), *зар'іс йак дз'ік* (СтЗг) || *зарóслий йак дз'ік* [дз'ік – дикий кабан] (Млт), *обр'іс йак ведм'ід'* (Брв) || *зарóслий йак медв'ід'* (Лпн) || *йак ведмéd'* (МГл), *патлáтий йак пес* (Смд), *зар'іс йак мáвна* (Млн, Яснв);

2) із демонічними образами: *зарóслий йек чорт* (Врк) || *зарóслий йак чорт [болóт'аний]* (ВВлн, Клн) || *лахмáтий йак чорт* (ВВл, Остр), *зар'іс йак вовкула́ка* (Шкл);

3) із особами, які займають відповідний сан: *йак манáх* (Бхв), *йак стáрець* (Крч), *зар'іс йак бáт'ушка* (Хлп) || *обрóс би пип* (Бр);

4) із неохайними особами: *йак цїган* (Гв), *йак маз'áр* ‘маляр’ (Звн), *йак турм'ійáн* [людина, яка перебуває в місцях позбавлення волі] (Мшв), *запустів себе йак та нер'áха* (Чрк), *йак кучкудáн* (ВВл, Остр);

5) із відомими персонажами: *йак д'ід Морóз* (Трг), *вулухáтий йак Будула́й* (Гбн, Крп, Яснв) || *обрóший йак Будула́й* (Тпл) || *зар'іс йак Будула́й* (Слв) || *обр'іс йак Будула́й* (Пвр) || *Будула́й патлáтий* (Хрп), *хóдит' йак бомж* (Брд) || *запу́стивс'а йак бомж* (Ярс) || *йак бомжáка* (Бтн), *йак Фéдел' Кáстро* (Мшв);

6) за асоціативними порівняннями: *зар'іс йак Л'убец'ке óзеро* (Зрч), *зар'іс йак л'іс* (Дтн), *зарóслий йак чумá* (Брд), *шч'ітка на мóрд'і віросла* (Пст), *зар'іс йак кúчма* (Гбн), *йак страши́дло* (Хрп).

Волосся – багатозначний символ. Воно символізувало ірраціональні космічні сили та біологічні інстинкти. Добровільне постригання, напр., у ченці, означало відмову від усіх земних утіх, абсолютний аскетизм [235, с. 50], тому після постригання священнослужителі мали довге волосся, великі бороди, що зафіксовано у фразеології Західного Полісся, напр.: *йак манáх*, *зар'іс йак бáт'ушка* || *обрóс би пип*.

Один із найпопулярніших персонажів української демонології – *чорт*, що уособлює ворожі людині сили. Виступає одночасно зооморфною і антропоморфною істотою, характерні прикмети якої – довгий ніс, палаючі очі, густе чорне волосся: *зарóслий йек чорт* || *зарóслий йак чорт [болóт'аний]* || *лахмáтий йак чорт*.

Фраземи із власними назвами властиві для мовців говірок населених пунктів, напр., вираз *зар'іс йак Л'убец'ке óзеро*. Такі одиниці територіально вмотивовані: чоловіка порівнюють із зарослим озером, яке розташоване неподалік. Також виявлено порівняння з відомими кіногероями чи історичними особами, як-от: *вулухáтий йак Будула́й* || *обрóшиий йак Будула́й* || *зар'іс йак Будула́й* || *обр'іс йак Будула́й* || *Будула́й патлáтий, йак д'ід Морóз, йак Фéдел' Кáстро*.

Часто образними конкретизаторами виступають тварини, які створюють негативну конотацію: *зарóслий йак вовк, зар'іс йак дз'ік, обр'іс йак ведм'ід', патлáтий йак пес, зар'іс йак мáвна*. Паралельно в західнополіській фразеології вживані фраземи із позитивною конотацією на позначення красивого волосся: *кучерáвий чуб, то самé хороствó* (Лкч).

У фразеосемантичному ряді „Неголений і непідстрижений чоловік” представлено асоціативні порівняння з відомими постатями, тваринами, міфологічними істотами і под. Такі фраземи мають негативну семантику.

ФСР „Дівоча коса”. Коса – це не лише символ дівочої краси та вроди, а й ознака статусу дівчини. Це ще й вияв чистоти, незайманості. Пошанування чи осуд поведінки дівчини колись був виражений через ставлення до її коси шляхом чинення тих чи тих дій – возвеличення, пошанування або ж осуду, зневаги.

Коса – вид жіночої зачіски, який наділений шлюбною символікою; одну косу носили дівчата (у тому числі й ті, що не вийшли заміж), дві коси – заміжні жінки [233, 2, с. 615]. Перше заплітання коси означало її перехід у нову вікову категорію. Допоки їй підстригали волосся, вона була „дівчинкою”, а як тільки їй заплітали косу, вона ставала „дівкою”, тобто дівчиною на виданні [233, 2, с. 615]. Народ розглядав дівочу косу як свідчення відтворювальної сили, напр.:

дівка без косі йак к'ін' без грівви (Клб). Відповідно до віку змінювалася і зачіска дівчини: коли дівчина „заручиться”, то вона опускає косу (Чорногорія), викладає її кругом голови (Поморав'є), або ж вплітає в коси стрічку і под.

Довга коса – предмет гордості й особистої охайності дівчини. Позитивну оцінку дівчина отримує через такі номінації коси за розміром: *коса до поїаса* (Брд, Гбн, Дтн), *руса коса до поїаса* (Душ, Слв), *зам'ітаїе косойу* (Псн), *мете косой* (Брз, Овд), *коса йак в русалки* ‘про розкішне волосся, заплетене в косу’ (Звн).

Водночас народ помічає відхилення від ідеалу, яке виявлено у формі, розмірі та чепурності коси: *коса йак прац* [*прац* – дерев'яне пристосування для прання білизни] ‘товста розтріпана коса’ (Жрч, Крп, СтЗг, Яснв), *коса йак м'ітла* (Млн), *хв'іст йак в кобіли* (Кзл, Пвр) || *коса йак в кобіли хв'іст* (Тпл) || *кон'ачий хв'іст* (Змш), *коса йак у кон'а хвист* (Влч), *уй коротка куса йак мішачий хвист* (Ббр), *мішачий хвостик* (Кзл, Ств), *коса йак конопл'а* ‘тонка розтріпана коса’ (Змш), *коса йак гарана* [*гарана* – довгий батіг] ‘про тонку довгу косу’ (Мшс), які мають негативний семантичний відтінок.

Паралелі: сх.-слоб. *мэсти косою* ‘мати довгі коси’ [Ужч, 72].

Відомо, що в багатьох міфопоетичних системах волосся символізувало радість життя, духовний розвиток, плодючість. Водночас коса символізувала чарівну дівочу вроду: *коса – ж'іноча краса* || *коса – дівоча краса* (Клб). Також колись коса була своєрідною суспільно-моральною ознакою чепурності, охайності дівчини [235, с. 128]. Уставши вранці, вона мусила передусім розчесати й заплести косу, тому через такий конкретизатор робився висновок, напр.: *коса йак прац – дівка йак срач* [164, с. 13]. Здавна відомий весільний обряд розплітання та розчісування коси молодої перед вінцем на ознаку її дівочої чистоти. Якщо дівчина втрачала дівочу честь до шлюбу, її косу відрізали, і це була велика ганьба, а якщо народила позашлюбну дитину, то не мала більше права ходити з непокритою головою [78, с. 309].

Усе, що пов'язане з косою, в очах простолюду набувало магічної сили. ФО цього ряду мають позитивну або негативну оцінку, причому інших набагато більше.

ФСР „Лисий хлопець / чоловік”. Предмети, які мають гладку поверхню, у західнополіській фразеології виступають образним еквівалентом поняття чоловічої лисини: *лісий йак маког'ін* (Гбн), *ход'а́ча мак'ітра* (Дбр) || *ліса мак'ітра* (Пст, Смл), *лісий йак товка́ч* (Дбрв, Овд, Снв, Зрч, Лбш, Прп) || *голо́ва йак товка́ч* (Брз) || *лісий йак пол'іно* (Лбш), *лісий йак йайце́* (Бхв, Крч), *лісий йак буб́лик* (Рсв), *лісий йак пате́л'н'а* (Вгш), *йак дін'а* (Ощв), *йак гарбу́з* (Трг), *лісий йак колобо́к* (Бтн), *голо́ва йак ша́рик* (ВВл, Остр), *лісий йак ду́па* (Мшв), *гулува́ йак кул'іно* (НРд) || *лісий йак кол'іно* (Брс, Гдм, Дбр, Жрч, Мшв, Слв, РБрс) || *лісий йак кул'іно* (Бн), *го́ла голо́ва йак кул'іно́* (Млт) || *лэсий йек кул'іно* (Врк) || *го́лий йак кол'іно* (Лбн), *лісий йак бубун* (Ббр, Хлп) || *лісий йак бубен* (Тпл, Яснв) || *лісий йак бубон* (Дтн, Псн) || *лэсий бубон* (СтЗг) || *лісий бубен* (Ввн), *го́лий йак бубен* (Зтр), *лісий бубен (впав із дубу)* (Клб), *ліса буба впала з дуба* (ВВл, Остр), *ліса буба* (Гв), *блишчїт' лїсина йак со́нечко* (Дкв) || *св'їтиц'а йак со́нце* (Псн) || *со́нечко зас'а́йало* (СтЗг) || *со́нечко засв'їтіло* (Слв) || *вноч'ї бу́де св'їтіти со́нечко* (Звн), *засв'їтів м'їс'ац'* (Брз) || *лісий йак м'їс'ац'* (Смд), *с'в'їтла пол'а́на* (Яснв), *с'в'їтиц'а йак бл'а́ха* (Млн), *лісий би лихта́р* (Бр), *лісий аж блишчїт'* (Бхв), *лісий йак зе́ркало* (Ярс) || *лісий йак дзе́ркало* (Клч) || *йак дзе́ркало* (Жрч), *св'їтит' лїсинойу йак л'у́стром* (Тпл), *лісий йак Лэ́н'ін* (Ярс), *лісий йак герцома́х* [герцома́х – товкач] (ВВл), *йак зек* (Хлп), *лісий йак бара́н* (Хрп) || *лісина йак в бара́на* (Бржк), *лісий йак цап* (Бтн), *на гулов'ї йак на стол'ї – гла́дко* (Клн), *хоч шчіглі бий* (Хлп), *йак са́лом помазаний* (Пвр) || *йак са́лом пумазаний* (Кзл), *ліса баішка́* (Змш), *на пога́ному по́л'ї й травá не росте́* (Крп).

Паралелі: с.-пол. *голова гола як долоня, лиса як бубон, як дзеркало, як товкач, як коліно, лисина блищить як сонце, як місяць* [Добр'2003, с. 105–106]; сх.-слоб. і степ. *причесувати лисого 'витрачати марно час'* [Ужч, с. 146], *три волосини* || *три волосини в два (у три) ряди* || *три волосини в кучу збились* || *три*

волосини в чотири ряди, ірон. ‘дуже рідке волосся, лисий’ [Ужч, с. 56]; гал. *лисий як коліно* [Фрн, 2, с. 347]; літ. *чорт лисий* ‘ніхто, ніщо’ [СФУМ’2008, с. 953] та *батькові своєму лісому розкажі* ‘уживається для вираження недовіри до сказаного, висловленого’ [СФУМ’2008, с. 751].

Фразема з антропонімом: *лісий йак Лén'ін* містить порівняння з відомою історичною постаттю.

Місяць і сонце символізують чоловіче та жіноче начала. У різних міфологіях їм притаманні різні ролі. У фразеологічних одиницях цього фразеоряду простежено паралелі лисини чоловіка із сонцем, яке засліплює очі, напр.: *блишчіт' лїсина йак сóнечко* || *сóнечко зас'áйало* || *сóнечко засв'ітіло* || *вноч'і б́уде св'ітіти сóнечко, св'ітиц'а йак сóнце* || *засв'ітів м'іс'ац'* || *лісий йак м'іс'ац'*, що надає сполукам позитивної оцінки.

Для семантичного ряду „Лисий” властиві такі порівняння: 1) із хатнім начинням: *лісий йак маког'ін, ход'áча мак'ітра* || *ліса мак'ітра, лїсий йак товкáч* || *голова йак товкáч, лїсий йак патéл'н'а*; 2) із частиною дерева: *лісий йак пол'іно*; 3) із частинами тіла: *гулува́ йак кул'іно, гóлий йак кол'іно, лїсий йак д́упа*; 4) із предметами, які світяться, віддзеркалюють: *с'в'ітиц'а йак бл'áха, лїсий би лихтáр, лїсий йак дзéркало, св'ітит' лїсинойу йак л'úстром*.

ФО цього семантичного ряду переважно породжені конотативною модальністю з негативною ознакою, чому сприяють назви таких тварин: *баран, цап*. Багато фразем цього ряду римована: *ліса б́уба впа́ла з д́уба, лїсий б́убен впа́в із д́убу*.

Структуровий елемент *лисий* накладає відбиток негативного поцінування через відстеження асоціативних зв'язків із чортом, бісом. Стереотипне уявлення про цю істоту «як волохату, укриту хутром, не власне слов'янське, язичницьке, а запозичене з європейської церковної традиції. Давньоруські ж мініатюри подають чорта як „зазвичай людиноподібну істоту з витягнутою головою та часто лису, із „непричесаними” крилами за спиною, куцим хвостом та гусячими п'ятами”» [304, с. 496–500].

На досліджуваній території зафіксовано поодинокі приклади фразеологічних одиниць із компонентом *лисий* на позначення розумного чоловіка, напр.: *лісий, бо розумний*, проте *хітрий, но ни лісий* [Арк'2003].

Отже, ФО семантичного ряду „Лисий” представлені низкою різноманітних одиниць із нейтральною або частіше іронічно-жартівливою оцінкою.

ФСР „Рідке волосся у дівчат / жінок”. Волосся символізує енергію, плодючість. Густа шевелюра означає життєвий порив, радість життя, духовний розвиток [235, с. 50]. Імовірно, у патріархальному суспільстві побутувало вірування, що у волоссі жінки як представниці чужого роду містяться сили, що вороже сприймають покровителі та опікуни роду, у який вона прийшла, у тому числі й природи, через що не сприяють урожайності, спричиняють різні катаклізми тощо, тому цей ФСР має негативну оцінку.

Як відповідь на запитання „Як говорять про рідке волосся у жінок?” зафіксовано такі сполуки, що характеризують жіноче волосся:

1) рідке волосся: *дв'ї волосінки торчйт'* (Дтн), *три волосінки на голов'ї* (Пвр) || *три волосіни в три р'адї* (Бтн) || *три волосіни в ш'їст' р'ад'їв* (Смд), *волос':а йак понасáжене* (Снв) || *волос':а йак посáжене* (Дбр);

2) розтріпане тонке волосся: *три волосіни і т'ї розпáтлан'ї* (РБрс), *волос':а йак п'їрїа* (Жрч) || *мáло п'їрїа на голов'ї* (Пст), *волос':а йак пачóси* ‘про рідке розтріпане волосся’ (Вдр), *конопл'áne волос':а* ‘тонке рідке волосся’ (Тпл), *волос':а йак стр'їха* ‘розтріпане волосся’ (Слв) || *гулувá йак стр'їха* (Рсв), *на гулув'ї йак на купіц'ї* (Клк), *йак бáба йагá* (Гдм), *обску́бана кúрка* (Яснв), *йак п'їдті́кана* (Псн), *йак ришипéйда* ‘про неакуратно зачесану’ (Ткт).

Частотним у дослідженій фразеології є числівник *три*, який позначає малу кількість: *три волосінки на голов'ї* || *три волосіни в три р'адї* || *три волосіни і т'ї розпáтлан'ї* || *три волосіни в ш'їст' р'ад'їв*.

ФО цього ряду розмежовані не лише за семантикою, а й за оцінкою. Негативної оцінки надають вербальні маркери: *мітла, прач* і под. У західнополіській фразеосистемі чітко простежена опозиція ‘густе довге’ та ‘рідке тонке’ волосся, однак для позначення густого волосся фразем вживано

менше. На цю опозицію накладається також розрізнення акуратно чи неакуратно зачесаного волосся.

ФСР „Борода”. Борода – архетип слов’янства; одна з функцій її – вказівка на втілення життєвої сили, мужності, росту, родючості. За своїми якостями в архаїчній і традиційній світоглядних системах чоловіча борода аналогічна жіночій косі. Проте на сучасному етапі відбулася нівеляція первинної семантики, що зумовило інтерпретацію носіння борода з нечистотою.

Про велику енергетичну силу людського волосся знають і на Західному Поліссі, тому поліщуки порівнюють бородачів:

1) із відомими постатями: *йак д’ід старій* (Клн), *йак мона́х* (Лкв, Ярс), *йак ба́т’ушка* (Врн, Грн, Зрч, Кзл, Лбш, Пвр), *йак п’ін* (Врн) || *йак пуп* (Снв) || *бурудá* *йак в пупá* (Яснв) || *борода́тий йак п’ін* (Брд), пор. новіші: *йак Чапа́йів* (Мшв) || *йак Чапа́йев* (ВВл, Остр), *бурудáтий йек Будула́й* (Врк);

2) із бородою тварин: *борода́ йак у ца́па* (Крч) || *борода́тий йак цап* (Бхв) || *йак цап бурудáтий* (Вдрц, Тпл) || *йак цап* (СтЗг) || *борода́ йак в ца́па* (Крп, Пст, Тпл) || *йак цап л’ісовій* (Плц) || *бар’ідка йак в цапкá* (Ввн), *борода́ йак у козла́* (Псн) || *борода́тий йак козе́л* (Дбрв, Клч) || *бурудá йак в кузла́* (Хлп), *борода́ йак у вірода* (Слв).

Визначають довжину борода фразема: *борода́ до постолá* (Жрч) та охайність особи: *блóхи гно́йу навозіли* (Дкв).

Паралелі: с.-пол. *борода по коліна, а розуму як у дитини* ‘дурна людина’ [Добр’2010, с. 23]; гал. *борода як у владики, а сумліне як у шибеника* ‘борода додає чоловікови поважного вигляду; давні владики (єпископи) не тільки православні, а й уніятські ходили з бородами. Говорять про злого, зрадливого чоловіка з поважним виглядом’ [Фрн, 1, с. 108]; літ. *сіва борода́*, жарт. зі значенням ‘мудра, з великим життєвим досвідом людина’ [ФСУМ’2003, с. 46].

У народному світосприйманні борода – здебільшого атрибут Бога, святих угодників, деяких казкових, міфологічних героїв, однак образ священнослужителів виступає об’єктом гумору, іронії, сарказму, напр.: *йак мона́х, йак ба́т’ушка, йак п’ін* || *бурудá йак в пупá*.

Коза (цап, козел) – об’єкт глузування та насмішок народу, символ недовіри, малозначущості, низької ціни, марних надій, що простежено в західнополіській фразеології, особливо якщо рідка борода: *бородá йак у цапа* || *бородáтий йак цап* || *йак цап л'ісовій* || *бар'ідка йак в цапка́, бородá йак у козла́* || *бородáтий йак козел*.

Жартівливої іронічності набуває фразема *блóхи гно́йу навозі́ли*, у якій еталоном порівняння виступає мала за розміром істота, виражена додатково семою ‘гидкий’. За повір’ями, блохи, як і воші, виходять із тіла людини з-під шкіри й оселяються серед волосся.

Здебільшого всі фраземи семантичного ряду „Борода” супроводжені конотативною модальністю з негативною оцінкою, оскільки тепер борода „не в моді”.

ФСР „Вуса”. Вуса – волосся, що росте над верхньою губою в чоловіків, має маскуліні ознаки, представлені в західнополіській фразеології широким спектром прикладів за асоціативними порівняннями:

1) із відомими постатями: *йак коза́к* (Жрч) || *йак куза́к* (Бтн) || *йак донс'к'їй коза́к* (Ббр), *вуса́ йак в гуса́ра* (Ткт), *йак д'ід Мама́й* (Змш), *йак Д'ід Морóз* (Бтн), *вуса́ йак в Марті́на Бору́л'і* (Жрч) із позитивною семантикою та новіші: *бурудáтий йек Будула́й* (Врк), *йак Бен Ла́дан* (Ств), які мають негативну оцінку;

2) із тваринами: *вуса́ йак в котá* (Дгш, Дтн, Крп, Овд, Тпл) || *вуса́тий йак к'їт* (Пвр), *вуса́тий йак сом* (Ввн, Дтн, Чрк), *вуса́тий йак цапо́к* (Яснв), *вуса́ йак у козла́* (Брз), *вуса́ йак у пруса́* [прус – тарган] (Слв), *вуса́тий йак таракáн* (Вдр).

Звичай носити вуса та голити бороду характерний для українців із давніх часів, особливо він активізувався в часи Козаччини: запорозький козак обов’язково мав довгі вуса [78, с. 121]. Вуса були символом чоловічої краси й зрілості, крім того, це символ досвіду: *на вус мута́йє*.

Асоціативні порівняння проведено із козаками – із найпоширенішими фольклорними героями, яких зображують із круглою поголеною головою та хвацько закрученим за вухо „оселедцем”, із довгими вусами, чорними бровами, карими очима, тонким носом, рум’яними щоками. Це портрет красеня-молодця,

яким він склався в народній уяві [235, с. 139]. Невелика частина західнополіських фразем має позитивну конотацію, однак більшість – негативну, особливо через порівняння із цапом, козлом, котом, сомом і прусом (тарганом).

ФСР „Голова”. Символ голови використаний у християнстві для вираження верховної влади Ісуса Христа. За Біблією, Христос – Голова Всесвіту. У другому, метафоризованому визначенні, слово *голова* позначає тих людей, що йдуть попереду, вождів, духовних наставників. У цьому випадку *голова* означає не одну із частин тіла, а початок життя, міцність.

Згідно з антропоморфною моделлю Всесвіту, людина й космос єдині та в точності повторюють один одного. Всесвіт усвідомлено як людину-велетня, людське тіло – як мікрокосм. Голова як частина мікрокосму в антропоморфній моделі Всесвіту вважається центром розуму, всього духовного, на відміну від тілесного, місцем перебування душі, центром дітородіння [47, с. 213–217].

Багата символіка слова *голова* (життя, могутність, святість, гармонія космосу) і широкий семантичний діапазон (частина тіла, розум, людина, керівник тощо) надають фраземам не лише прямого, а й переносних значень. У період первіснообщинного ладу обезголовлювання тіл свідчило про усвідомлення людиною незалежності духовного елемента, що містився в голові, від життєвого елемента, який сконцентрований у тілі [78, с. 235]. Структурна особливість фразеологічних одиниць на позначення голови (зокрема, нетрадиційної форма і под.) – це наявність найрізноманітніших предметів, які загалом сприймаються візуально.

У **чоловіка**: *гулува́ йак чигу́н* (МГл) || *гулува́ йак чугу́н* (Крч), *гулува́ йак к'иш* (Бхв), *гулува́ йак бан'ак* (Бн, Клб), *голова́ йак це́брик* (Дкв), *гулува́ йак макогón* (Гдм), *гулува́, йак чирипóк* (Збж), *гулова́ йак гарбу́з* (Клк, Рсв, Чрк), *гулува́ йак кон'а́* (Плц) || *гулува́ йак у кун'а́* (Клб), *гулува́ йак барана́* (Вгщ), *гулува́ йак в слунá* (Клб), *голова́ йак пол'іно* (Брв), *гулова́ йак бубон* (Зрч), *гулува́ йак бараба́н* (Плс), *голова́ йак чайник* (Лбчв), *голова́ йак друшл'ак* (Лкв).

У **жінки**: *голова йак гладі'єшка* (Острж), *гулува́ йак макі́тра* (Лпн) || *голува́ йак мак'ітра* [биз дна] (Мшв), *голова́ йак чвѣртка* (Брн), *голова́ йак ра́жка* (Осв) || *гулува́ йак ра́шка* (Хрп), *гулува́ йак ба́л'і́я* (Хрп), *голова́ йак бо́чка* (Ощв), *голова́ йак де́н'а* (Брж), *голова йак кастру́л'а* (Грх), *ни гулува́, а довбе́ха* (Злх), *гулува́ йак капу́сц'а* (Чрк), *гулува́ йак сра́ка* (Кпч).

Паралелі: с.-пол. *голова – баняк, а думає ніяк ‘дурна голова’* [Добр'2010, с. 43].

Образним конкретизатором у значній кількості фразеологічних одиниць цього ряду є *гарбуз* || *диня* – городня рослина з великими круглими або овальними плодами [78, с. 131].

Фразеологізми відображають народну культуру своїми прототипами, що описують деталі побуту в житті народу. Супровідними семами, які характеризують цей фразеосемантичний ряд, є і ‘пришелепкуватий’, і ‘головатий’: *гулува́ йак макі́тра* || *голува́ йак мак'ітра* [биз дна]. Образним конкретизатором виступає *барабан, бубон* – предмет із порожниною в середині, напр.: *гулова́ йак бубон, гулува́ йак бараба́н* зі значенням ‘нерозумний’.

Також вибір образних конкретизаторів зорієнтований на асоціацію з головою тварини, напр.: *гулува́ йак кон'а́* || *гулува́ йак у кун'а́, гулува́ йак барана́*. Такі одиниці семантично негативні.

Зауважено, що для чоловічої голови вибрані порівняння переважно з предметами чи тваринами чоловічого роду: *чигу́н, к'іш, бан'ак, це́брик, макогón, чирипо́к, гарбу́з, бубон, бараба́н, чайник, друшл'ак, у кон'а́, в барана́, в слунá* (один виняток – *як поліно*). Жіноча голова – *гладі'єшка, макі́тра, чвѣртка, ра́жка, ба́л'і́я, бо́чка, де́н'а, кастру́л'а, довбе́ха, капу́сц'а* (усі іменники жіночого роду).

Мотиваційні ознаки фразеосемантичного ряду пов'язані насамперед із подібністю голови людини за формою до предметів хатнього начиння (*каструля, макі́тра, кіш, баняк* тощо); за назвами великих плодів (*гарбуз, диня*), а також на позначення предметів, які мають порожнину в середині (*бубон, барабан*), за подібністю форми до голови тварин (*ко́ня, барана, слона*).

Додаткові семи, які характеризують здебільшого цей фразеосемантичний ряд – ‘дурний’ і ‘головатий’.

ФСР „Вуха”. Об’єктом порівняння в досліджуваному фразеоряді здебільшого виступають зооморфізми. ФО цього ряду – об’єкт традиційних порівнянь. Сполуки мають високий ступінь експресивності завдяки внутрішній формі. Додаткова сема ‘вухатий’.

У чоловіка: *вуха йак в усл'уха́* (Мшв) || *вуха йак в ішакá* (Брг), *вуха йак в услá, а тóлку нимá* (Злх), *вúши йак в зáйц'а* (Бхв), *вúши йак у крол'á* (Крч), *гухáн'и йак в слонá* (Брв), *вуха йак постолí* (Прп), *йак лапухí* (Мшв), *вуха йак локáтори* (Грдн) || *гúши, йак локáтори* (Грдщ), *вуха йак в чебура́х'и* (Клк).

У жінки: *вуха клапау́х'и йак у свин'и* (Плс) || *вúши йак в глúши* (Вгщ) || *вуха йак свин'á* (Хрп). Невелику кількість таких порівнянь можна пояснити тим, що в жінок вуха прикриті волоссям.

Паралелі: с.-пол. *вуха батоном заліплені ‘глуха людина’* [Добр’2003, с. 37].

Фразеологічні одиниці *вуха йак локáтори* || *гúши, йак локáтори* завдяки порівняльній одиниці *локáтори* на позначення військового спорядження, що вловлює найтонші ультразвукові сигнали, номінує осіб, які мають хороший слух.

До цього фразеосемантичного ряду належить велика кількість анімалістичних фразеологізмів, що розповідають про представників тваринного світу або знаходять відповідні порівняння з ними, напр.: *вúши йак в зáйц'а* || *вúши йак у крол'á, вуха йак в усл'ухá* || *вуха йак в ішакá, гухáн'и йак в слонá* (усі назви тварин чоловічого роду). Створення компаративних фразем відбувається за рахунок асоціативних порівнянь.

ФСР „Брови”. Порівняння на основі зорового сприйняття брів, найчастіше репрезентовані метафорами. Такі сполуки ускладнені додатковою семою ‘тонкі’, у контексті отримують позитивну оцінку; ‘густі’ – негативна оцінка.

У **чоловіка**: *брóви йак в сичá* (Клк), *брóви йак л'іс чóрни* (ВВл, Остр), *брóви йак шчиті́на* (Дхч), *брóви йак стр'і́ха* (Злч), *бр'э́жн'евс'к'ій* *варіа́нт* (Грг), *брóви йак у Бр'э́жн'ева* (ВВл, Гв, Грн, Лкв, Лбчв, Млт, Хлп), *брóви йак у Ста́л'іна* (Смл), *брóви йак в Гумилéнц'а* (Клб).

У **жі́нки**: *бр'і́вки йак в п'ірип'і́лк'і* (Вгщ), *брóви йак ні́тк'і* (Клк, Млш, Трг), *брóви йак шнурóчки* (Грдн, Лкв, МГл, Мрн), *брóви йак лук* (Дхч), *брóви йак стр'éлки* (Клн), *брóви йак пусторóнки* (деталь кінської упряжі) (Грдщ), *брóви йак хóдн'ік'і* (довгі килими застеляти підлогу) (Хрп), *брóви йак ба́л'к'і* (Чрк), *брóви би в корóви* (Бр) || *брóви, йак в курóви* (Клб).

Фразеологічна одиниця *брóви йак в Гумилéнц'а* – модель, мотивована для носіїв окремої говірки. Частотними сполуками, у яких проведено асоціацію з відомими діями, є фрази *брóви йак у Бр'э́жн'ева*, *брóви йак у Ста́л'іна*.

Цей фразеосемантичний ряд представлений великою кількістю фразеологічних одиниць. Жителі Західного Полісся порівнюють брови жі́нки з речами домашнього вжитку (*нитки*, *шнурки*), будівельними матеріалами (*бальки*), кінською упряжжю (*посторонки*), тваринами (*коровою*, *перепілкою*).

Фразеологічним одиницям цього семантичного ряду властива висока експресія з компонентами позитивної та негативної оцінки.

ФСР „Очі / погляд”. На Західному Поліссі очі сприймають як основний виразник людської душі, її сутності. Саме тому очі виступають об'єктом численних вірувань і повір'їв. За їх допомогою людина може вплинути на долю іншої людини, зурочити, нашкодити живій істоті [39, с. 347].

У **чоловік**: *гóчи йак в котá* (Ощв), *óч'і йак в порос'áти* (Млш), *óч'і йак в кротá* (ВВл), *вóчи йак у вóвка* (Бхв), *óчи йак в шчурá* (Крч), *óчи йак лукáтори* (Клк), *óч'і йак фáри* (Грх), *гóк'і йак лén'інс'кий рубéл'* (Дхч); про вузький розріз очей – *вóчи йак в китáйц'а* (Грн) || *гóч'і йак в к'ітáйц'а* (Млт), *óч'і йак в йапóнц'а* (Чрк).

У **жі́нки**: *óч'і йак кі́ц'ки* (Влх), *порос'áч'і глáск'і* (Дкв), *сві́н'с'к'і óч'і* (Рсв), *óч'і йак в сові́* (ВВл, Прп, Плс, Ткт), *óч'і йак в жа́би* (Гв, Клн), *óчи йак гúдзики* (Зрч), *óч'і йак гуруші́ни* (Бн), *óчи йак б'і́лма* (Брг, Ярс), *óч'і йак ба́нк'і*

(Гв, Грдн) || *оче йак бан'ке* (Сшч), *в'етришила бан'к'і [йак жаба в булоти]* (Збж) || *в'етришила бан'ки* (Гщ), *моргала виставити* (Прл), *наставила гóчи* (Клб), *нидобрізни гóчи майе 'очі, які наводять порчу'* (Клб).

Порівняльно-асоціативними компонентами фразем виступають очі тварин, а також предмети круглої форми. Образними визначниками фразем цього ряду є круглі предмети, здебільшого невеликого розміру. Додатковою семою таких сполук визначаємо 'малі очі', 'хитрі', 'вузькі', 'неприємний погляд'.

Очі чоловіка порівнюють з очима переважно самців (*кіт, щур, кріт, вовк*), очі жінок – з очима самок (*кицька, сова, жаба*) або з назвами круглих предметів, що виражені іменниками жіночого роду (*банька, гурошина*). У порівняннях ужито й жаргонізм (*моргала*).

Особливі властивості приписують саме очам деяких тварин не випадково: заворожувальну силу має погляд вовка, коли він першим подивиться на людину; погляд жаби наводить порчу або викликає випадання зубів [39, с. 347] тощо. Розглядаючи цей ФСР, варто звернути увагу не тільки на розмір, а й на погляд (тупий, здивований, пронизливий, сердитий, грізний, підозрілий, злодійкуватий, безпорадний, розгублений, переляканий), що помітно в таких прикладах: *вóчи йак у вóвка, óч'і йак в порос'áти, гóчи йак в котá, óч'і йак в кротá*.

Зауважено, що в конфесійних текстах народнорозмовна фразеологія загалом відсутня, однак наявні поодинокі ФО з соматизмами *голова* та *око* (*очі*).

ФСР „Ніс”. Іронічні фраземи Західного Полісся на позначення „носатих” ґрунтовано переважні на зооморфних образних уявленнях і предметах довгої форми.

У **чоловіка**: *нис йак морквіна* (Зрч), *н'іс йак бур'ак* (Плц), *нис би кл'учка* (Бр), *н'іс йак кл'ув* (Клк) || *нис йак кл'ук* (Вгщ) || *н'іс йак дз'об* (Клк), *нис йак у бус'н'а* (Грн), *нис йак в орлá* (ВВл, Остр), *н'іс йак в д'áтла* (Плс), *нис йак вáл'анок* (Вгщ), *н'іс йак бовт* (Лбш), *нис йак дішло* (Брв), *н'іс йак паравóз* (Гв), *нис такій, шо пов'ісити в'ідрó мóжна* (Бхв), *н'іс йак рул'* (Рсв), *н'іс йак нарáльник* (Брг); пор. *йак шнобил'áка* (Ткт).

У **жінок**: *йак гачок, йак цв'ешок* (Мшв), *н'іс йак картопліна* (Ярс) || *н'іс йак барабол'а* (Трг) || *нис йак бул'бина* (Снв), *н'іс йак ногá* (Дкв), *нис йак слéвка* (Брж), *н'іс йак борул'а* (Лбчв), *н'іс йак цибул'а* (Острж), *н'іс йак грушка* (Лвр), *н'іс йак галушка* (Влч).

Ці фразеологізми відзначені семантикою з негативною оцінкою довжини носа. Додаткові семи 'носатий', 'гострий', 'круглий' і 'великий'.

Ніс у порівняннях буває різної форми. Круглий ніс (*н'іс йак картопліна* || *н'іс йак барабол'а* || *нис йак бул'бина, нис йак слéвка*) має фемінні ознаки, а великий (*н'іс йак рул', н'іс йак бовт, н'іс йак паравóz, нис би кл'учка, нис йак дйшло, нис йак вáл'анок, нис такій, шо пов'ісити в'ідрó мóжна*) маскулінні.

У порівнянні *йак шнобил'áка* використаний жаргонізм *шнобель* із суфіксом, що надає збільшено-зневажливого відтінку.

Безумовно, вибір порівняння залежить від світогляду та світосприймання поліщуків і їх мовних традицій. Так, вибір основи для фразеологічних одиниць зумовлений нерозривним зв'язком із етнокультурою слов'янських народів, віддзеркаленням у мовних одиницях навколишнього світу та ставленням до нього людей.

ФСР „Вуста”. Поліщуки, аналізуючи зовнішність людини, риси її обличчя, особливу увагу звертали на вуста. Адже саме вони ставали об'єктом оспівування в усній народній творчості. Фраземи західнополіського регіону фіксують одиниці не лише на позначення красивих вуст, а й некрасивих.

У **чоловіка**: *кон'áча гúба* (МГл), *губіс'к'і йак в кон'áри* (Пдм), *губá йак в об'ізйáни* (Ткт), *гúби йак вáрги* (Брг) || *гúби йак вáрги* (Мрн); пор. ще: *гúбу удквáсив* (Хлп), *од:úв ніси* (Мшв).

У **жінок**: з позитивною конотацією: *гúби йак вишен'ки* (Клк, Чрк), *гúби йак сунічки* (Влх), *гúби йак пил'устк'é* (Брж), *гúби йак бáнтики* (Брн), *гúби йак вареники* (Рсв) || *йак варанéц'і* (Млт); з негативною конотацією: *гúби йак кóшики* (Хрп), *гúби йак ковбáси* (НРд, Плц, Прп), *гúби йак тру́би* (Брв, Бхв, Вгщ, Гв, Грн, Лбш, Лпн, Плц), *губá йак хал'áва* (Клн, Рсв), *наста́вила віступци* (Брв), *гúби йак пампушк'і* (Крч), *чéрес тво́йу гúбу хáту ві́дно* (Лвр).

Характеристика губ, за якими можна визначити внутрішній стан людини: *в'ідста́вила губу* (Плц) || *закупі́лила губу* (Грдн, Лкв, Хлп), *розката́ла губу* (Ощв) || *заката́ла губу* (Лбш) || *закуп'ірила губу* (Гдм) || *закупі́рчила губу* (ВВл, Остр) || *наду́ла варгу́* (Лбчв).

Паралелі: с.-пол. *заши́ти вуста* ‘вперто мовчати’ [Добр’2003, с. 37], *якби не губка, була б золота шубка* ‘про занадто балакучу людину’ [Добр’2010, с. 53].

Зауважимо, що в зафіксованх фразологізмах про чоловічі губи немає жодного позитивного порівняння. На позначення красивих жіночих вуст ужито номінації рослинного світу. Рослинні образи, поширені у фразеологічних одиницях із фемінними ознаками, – це *сунічки* та *вишеньки*. Мотив суніці успадкував давню символіку, спільну для в’юнких рослин, – вони позначали розквіт, молодість, вічність життя, а червоні достиглі плоди були ознакою молодої жінки „у повній силі”.

Саркастично-іронічного характеру набувають фраземи про чоловічі губи з зооморфними атрибутивними компонентами, напр.: *кон'а́ча губа*, *губіс'к'і йак в кон'а́ри*, *губа́ йак в об'ізія́ни*.

Цей ФСР представлений широким спектром фразеологічних одиниць, у яких передано зовнішні ознаки: за величиною (повні, тонкі, великі), за кольором (червоні, рожеві). Значення їх залежить від контексту й емоційного стану людини в момент вживання фразем.

ФСР „Великий рот”. Фразеологічна характеристика соматизму *рот*, на відміну від попереднього ряду, представлена набагато вужче.

У **чоловіка**: *ро́т би в со́баки* (Бр), *роз'евив рот'а́ку йак в соба́к'і* (Трн), *рот йак мишо́к* (Хрп), *рот йак пайа́ло* (Хлп).

У **жінки**: *рот до уше́й* (Брв) || *ро́т до вуше́й* (Бр), *рот йак вар'а́шка* (ВВл, Остр), *рот йак хул'а́ва* (Клб), *руздз'а́вила ро́та йак хул'а́ва* (Клк), *рот йак в коби́ли* (Мрн), *роз':а́вила пел'ку* (Грн), *г'ембу удквасила* (Клб) (*г'емба* – запозичення з польської мови), *рот йак у роз':а́ви* (Снв).

Паралелі: с.-пол. *роззявити рота* '1) здивуватися, 2) сваритися, 3) бути неуважним' [Добр'2003, с. 149].

Зафіксовані одиниці наділені негативною конотацією, яка здебільшого виражена суфіксом *-ак-а* (*ротяка*). Додаткові семи 'широкий', 'кричати', 'сваритися'.

Лише в межах одного ареалу вживана ФО у наказовій формі: *закрий пел'ку на пите́л'ку, напиши́ – рив'із'ї́а*, вживана серед молоді.

Рот у фразеологізмах зазвичай порівнюють із ротом тварин: для чоловіків характерне порівняння з ротом собаки, у жінок – із ротом кобили. Крім цього, зафіксовані порівняння з різними побутовими предметами: мішком, халявою, варешкою. Усім фразеологічним одиницям цього семантичного ряду властива конотативна модальність із негативною оцінкою.

ФСР „Язык”. Цей соматизм, представлений у західнополіських фраземах, має ряд додаткових сем: 'різко відповідати', 'влучно висловлюватися', 'багато розмовляти', 'виявляти надмірну цікавість', 'пліткувати' тощо.

У чоловіка: *йазика́тий Хвес'* (Грд).

У жінки: *йазі́к йак у Хвє́с'ки* (Брв) || *йазі́к йак в йазика́тойі Хвє́с'к'і* (Гв), *йазе́к йак тарара́йка* (Грн), *йазі́к йак в лепéт'і* (ВВл, Остр), *йазі́к йак трина́чка* (Хрп), *йазичо́к йак жа́ло* (Дкв), *йазе́к йак лупа́та* (Хлп), *йазі́к йак ме́лниця́* (Трн), *йазі́к йак помилó* (Грдн, Клн, Лкв), *йак в'ї́хот'* (Мшв), *йазі́к йак гад'у́к'і* (Лбш), *йазі́к йак в коро́ви* 'довгий' (Лбчв), *така́ мел'еха́ ма́йе йазі́ка йак у сук'і хвуст* (Бржк), *йазі́к йак брі́тва* (Плц, Рсв), *йазі́к без кост'е́й* (Лбчв), *йазі́к биз кост'е́й ни ламáйеца́* (Брг).

Паралелі: с.-пол. *бути справним на язык* 'балакуча людина' / *гострий на язык* 'ображати когось' [Добр'2010, с. 199].

Кількість зафіксованих фразеологізмів свідчить, що і на Західному Поліссі, як і в інших українських регіонах, жінки говіркіші за чоловіків. Ці одиниці містять експресивно-забарвлені компоненти, що надають фраземам жартівливо-іронічного характеру. Наведені сполуки мають фемінно марковані

семи 'різка відповідь' (*йазичок йак жало*), 'пліткувати' (*йазік йак мелниц'а, йазік йак у Хвєс'ки || йазік йак в йазика́тойі Хвєс'к'і*), 'цікавість' (*йак в'іхот'*), 'допитливість' (*йазік йак в леп'єт'і*). Отже, для порівняння використані назви різних побутових предметів (тріпачка, тарарайка, помело, віхоть, бритва).

У фраземі *йазік йак помилó* використано лексему *помело* 'палиця з прив'язаним до неї на кінці пучком гілок, призначення якої вимітати попіл із печі, прочищати димохід'; вона асоціюється з вогнем і піччю, з одного боку, та з нечистою силою, відьмою, з іншого (оскільки, за повір'ями, ці сили літають на помелі) [78, с. 468]. Ця ФО персоніфікує жінку, яка не може зберігати таємниць.

Використано лише один антропонім: *Хвєська* з епітетом *язиката*, а в найменуванні говіркого чоловіка – *йазика́тий Хвєс'*.

Язик у фразеологічних одиницях має різноманітні значення. Стійкі порівняння цього семантичного ряду породжують негативну конотацію.

ФСР „Зуби”. Еталоном семантичного ряду *зуби*, за наявними фразеологічними одиницями, крім проведених порівнянь із зубами зооморфізмів, постають лексеми на позначення різних за формою предметів.

У **чоловіка**: *зуби йак в бобра́* (Гдм, Лпн), *зуби йак у за́йц'а* (Гв, Лкв, Млш, Плц, Хлп), *зуби йак в крол'а́* (Лпн), *зуби йак в соба́ки* (Трг), *зуби йак в кун'а́* (Бн, Дхч, Клк, Крч, Лбш, НРд, Пдц, Ткт, Хлп, Ярс) || *зуби йак у кон'е́* (Хрп) || *зуби йак кон'а́ки* (Вгш).

У **жінки**: з позитивною конотацією – *зуби йак перли* (Клн) || *зуби йак перли́нки* (Мрн), *зуби йак с'ємучук'і* (МГл), *зуби йак р'іна* (Клк); з негативною конотацією – *зуби йак у курóви* (Трн, Хрп), *зуби йак у кубі́ли* (Жбк).

Під час аналізу фразеологічних одиниць цього семантичного ряду відзначено, що жителі Західного Полісся в характеристиці зубів зосереджують свою увагу на їх зовнішньому вигляді.

Зуби чоловіка мають негативну конотацію, для цього вони порівняні із зубами тварин-самців (бобер, кріль, заєць, собака, кінь). Зуби жінки мають і позитивну характеристику (*як перли || перли́нки, як насіння*), і негативну (*як у корови, як у кобили*). ФО *зуби йак р'іна* ускладнена додатковою семою 'білі'.

ФСР „Ноги”. Аналізуючи гендерно марковані сполуки фразеосемантичного ряду „Ноги”, зауважимо, що фразеологічних одиниць із фемінними ознаками більше, ніж із маскулініними, оскільки еталоном жіночої краси завжди були гарні ноги.

У **чоловіка**: *но́г'і йак в бус'ка* (Бхв, Крч, Пл) || *но́г'і, йак в бо́ц'уна* (Збр, Лкв), *но́г'і йак в за́йц'а* (Зрч), *но́ги йак костил'і* (ВВл, Остр), *но́г'і йак цірку́л' 'криві ноги'* (Дхч), *но́г'і, йак гринджоли* ‘т. с.’ [56, с. 152–170].

У **жінки**: *довгоно́га йак бер'ізка* (Чрк), *йак в ла́н'і* (Прп), *но́г'і йак в ча́пл'і* (Брн, Грн, Збж, Лбш, Мшв, Пл) || *но́ги йак в ца́пл'і* (Брг), *йак жи́рафа* (Клн) || *но́г'і йак в жи́рафи* (Млт), *но́г'і йак в стра́уса* (Лпн), *но́г'і йак тил'ета* (Збж), *но́ги од вуше́й* (НРд), *но́ги в'ід зуб'ів* (Івн, Чрк), *но́г'і в'ід шийі* (Грдн), *но́ги йак стру́ни* (ВВл), *но́ги метро́ви* (Брв), *но́г'і йак паті́к'і* (Хрп) || *но́ге йак патеке́* (Грн) || *но́г'і йак з паті́ками* (Хрп), *но́г'і йак сп'ічк'і* (Клк, Мшв, Хлп), *но́ги йак ці́би* (Снв), *но́г'і йак тр'іска* (Ярс), *но́г'і йак шпíц'і* (Плц), *но́г'і йак гладии'і* (Слн), *но́г'і йак бу́лки* (Трг), *но́ги в'іт плече́й* (Шкл), *но́г'і ко́лисом* (Ддч).

Паралелі: с.-пол. *ноги від ушей* ‘довгі ноги’ [Добр’2010, с. 120].

Більшість експресивно-забарвлених моделей із негативною оцінкою, ускладнена додатковими семами ‘худі’ та ‘довгі’ мають фемінні ознаки. Такі жартівливо-іронічні одиниці викликають співчуття.

Жіночі ноги переважно порівнюють із предметами тонкої (*струни, шпíці, патики*), кривої (*колесо*) та товстої форм (*булки*). На позначення струнких жіночих ніг простежуємо вживані номінації, які представляють орнітологічні образи. У цих фразеологічних одиницях ноги дівчат порівнюють із птахами, тваринами: *чаплею, страусом, жи́рафою*. Довгоногих хлопців зазвичай порівнюють із *лелекою* (*бус'ком, бо́ц'уном*) або з різними предметами (*цирку́ль, костилі, гринджоли*).

Худі, криві, товсті ноги в народі висміювали, тому фразеологічні моделі на їх позначення здебільшого негативно забарвлені. При характеристиці довгих жіночих ніг спостерігаємо позитивну семантику (*но́ги од вуше́й, но́ги в'ід зуб'ів*).

ФСР „Розмір ступні”. Фразеосемантичний ряд „Розмір ступні” представлений здебільшого маскулініними фразеологічними одиницями, у яких проведено паралелі з неіснуючим або невідомим для поліщуків розміром.

У чоловіка: *сорок перший розтоптаний* (Лбш, Лкв) || *сорок третій розтоптаний* (Плс) || *сорок п'ятий розтоптаний* (Клк, Крм, Ощв) || *сорок восьмий роздóпканий* (Дкв) || *сорок посл'едн'ий* (Грдн, Клб) || *сорок посл'едн'ий роздóпканий* (Острц), *ног'і йак постолі* (Зрч), *шлпáк безрозм'єрний* (Чрк), *ног'і йак в пул'іс'кого злód'йа* (Дхч, Клк, Клн, Ярс) || *ногá йак у злóдейа* (Осв), *ног'і йак ліжи* (Брж, Бхв, Трг), *ноге йак лáсте* (Грн), *лáпи йак у Гúрина* (Бр), *лáпа йак у ведмéd'а* (Лцк) || *шлпáтий йак ведм'ід'* (Млт), *лáпи йак в слунá* (Грн, Клб), *слон'áча шлáпа* (Брв), *ногá йак кашалót* (Брг), *ни ногá, а ц'їла клéшн'а* (Вгщ), *ноги-гомнодáви* (Дкв).

У жінки: *сорок перший по заkáзу* (Врн), *ног'і йак шлпайі* (Прв) || *ног'і йак шлáпач'і* (Клб), *пол'іс'ка лáпа* (Хлп).

На позначення великого розміру ступні чоловіків ужито компоненти зі значенням великого чи неіснуючого розміру (*сорок посл'едн'ий, сорок восьмий роздóпканий, шлпáк безрозм'єрний*) або проведено паралелі з лапою тварин (*лáпи йак в слунá, лáпа йак у ведмéd'а, ногá йак кашалót*) чи іншими предметами (*постоли, клéшня, ліжі, ласті*). Внутрішня форма цих фразеологічних одиниць породжена негативною семантикою.

У семантичному плані гіперболізовані фраземи здебільшого мають маскулініні ознаки. Образним конкретизатором цих моделей виступають асоціації із зооморфізмами. Експресивно-забарвлені моделі з антропонімами породжені негативною конотацією і характерні для діалектоносіїв однієї місцевості (*лáпи йак у Гúрина*). Часто вживане стійке порівняння *йак в пул'іс'кого злód'йа*.

ФСР „Руки”. *Рука* – символ діяльності, праці людей, жертвоприношення, захисту, підтримки, сили, внутрішнього світу людини, заступництва, опікунства, авторитету, влади, людських відносин, добробуту та ін. Як частина людського тіла, *руки* виконують надзвичайно важливі функції: саме завдяки їм людина

стала досконалою суспільною істотою, яка внаслідок трудової діяльності набула вагомого соціального статусу. Людство надзвичайно шанує руки як символ працьовитості. ФО з цим компонентом-соматизмом експлікують уявлення про працю, якісно характеризують її як процес [229, с. 249–251].

У фразеосемантичному ряді „Руки” діалектоносії проводять паралелі з найрізноманітнішими господарськими предметами.

У **чоловіка**: з позитивною конотацією: *зулут'і рúки* (Клн, Лпн); негативною: *ру́к'і йак гакі́* (ВВл, Остр), *ру́ки йак костил'і* (Брг), *ру́к'і йак ла́пи* (Чрк), *ру́к'і йак вéсла* (Плс), *ру́к'і йак бангу́ли* (Дхч), *ру́к'і йак кл'ішч'і* (Рсв), *ру́ки не з то́го м'іс'ц'а віросли, липк'і рúки* [Арк'2003].

У **жінки**: *ру́к'і йак подух'і* (Грдн), *ру́ки йак верит'она* (Брв), *ру́ки йак гра́бл'і* (Лкв) || *йак зграбл'а* (Млт) || *рук'і йак зграбл'ета* (Хрп), *ру́к'і йак лопáта* (Ярс), *ру́ки йак м'ітли* (Мшв), *ру́к'і йак куромісло* (Прп), *ру́ки йак мутіки* (Трг), *рук'і йак ц'івк'е́* (Гщ) || *йак ц'івк'і то́нк'і* (Бржк), *ру́к'і серпо́м* (ВВл, Остр), *ру́ки-др'у́ки* (Лбш).

Паралелі: с.-пол. *майстер на всі руки* ‘працьовита людина’ [Добр'2010, с. 151].

Серед зафіксованих сполук лише одна характеризується позитивною конотацією про руки чоловіка: *зулут'і рúки*. Фраземи, у яких образні конкретизатори позначають дерев'яний предмет господарського вжитку, що ними користуються жінки (*серп, веретено, коромисло, мотика, граблі*), містять негативну оцінку з високим ступенем експресивності для позначення невмілості та незграбності.

Інші порівняння мають маскуліні ознаки: у них проведено паралелі з господарськими предметами, якими користуються лише чоловіки (*гаки, кліщі, весла*).

У семантичному ряді лексема *руки* порівнювана не лише за зовнішніми ознаками (*як в мавпи, як костилі*), а й містить певний підтекст: ‘неякісно виконувати роботу’ (*руки не з того місця вирости*), ‘невміло працювати’ (*руки*

серпом, веретеном, граблями, руки-дрюки), ‘бути злодійкуватим’ (*мати липкі руки*) тощо. ФО цього ряду супроводжені негативною оцінкою.

Формальні механізми та явища, які виникають як результати їх використання у відповідних фразеологізмах, свідчать, що спосіб розуміння значення цих виразів щоразу визначають через закладений тип раціональності, перспективний огляд і комунікаційну інтенцію [78, с. 319].

Після аналізу фразеосемантичної групи „Частини тіла чоловіків / жінок”, можна стверджувати, що національно-культурна специфіка фразем цього поля відображена по-різному: за всіма ідіоматичними значеннями, за одиницями свого складу, за прототипами. Велику увагу зосереджено на обличчі та статурі людини. Якщо у стійких сполуках семантичних рядів *очі, губи, брови* переважає позитивна конотація, то для опису інших частин обличчя і тілобудови використано жарт та іронію саме через їх неправильну, недосконалу форму. Водночас простежено тактовність у фраземах в означенні багатьох негативних проявів зовнішності. Сама ж людина крізь призму порівнянь постає як частина великої та різноманітної образної картини світу, створеної українським народом.

2.3. Фразеосемантична група „Специфічні жіночі ознаки”

Становище жінки в суспільстві – важлива ознака його демократичності, а отже цивілізованості. В українському суспільстві простежено тенденцію до утвердження особливо шанобливого статусу жінки.

Історично так склалося, що жінки мали значно менше можливостей для вияву своїх здібностей, ніж чоловіки. Жінка реалізовувала себе як особистість лише в материнстві та сімейному житті, а професійний ріст та громадсько-політичну діяльність уважали вторинними.

Так, особливість статусу жінки простежено у висуненні на перший план *архетипу доброї матері*, паралельно з яким чоловіче начало представлене в характерних для української ментальності праобразах мудрого / доброго старця (певне уособлення мудрої поради та об’єктивної оцінки дій), козака-героя

(відображення особливостей історичного розвитку країни, за якого чоловіки виступали захисниками рідного краю).

ФСР „Нецнотлива дівчина”. У народній свідомості перехід від дівочтва до жіноцтва представлений ритуалом, тому дівчат, які розпочинали статеве життя до заміжжя, засуджували. „У переважній більшості незайманість вважають умовою кровної чистоти майбутнього покоління та обов’язковою у дівчини-нареченої. Контроль над моральною поведінкою дівчини здійснювали старші жінки або хлопці” [233, 2, с. 38]. Для дівчини найганебнішою карою було насильне обстригання волосся, що символізувало неславу за втрату вінка, тобто цнотливості. Таку дівчину називали *стрига* (хлопці за зраду відрізали волосся, їй заборонялося ходити з непокритою головою). Це пов’язано з тим, що коса була символом незайманості, святості [235, с. 51]. Саме в осередку молоді найраніше дізнавалися про втрату цноти дівчиною. Про це повідомляли батькам символічними діями: вимазували паркан дьогтем, гноєм, знімали ворота [269, с. 216].

На Західному Поліссі на позначення нецнотливої дівчини вживані сполуки, що вказують на:

1) перехід в інший соціальний статус: *ста́ла молодéц'ойу* (СтЗг);

2) презирливе ставлення до дівчини з боку чоловіків: *дешéвий това́р* (Дбр), *т'ітка дава́лка* (Яснв) || *че́сна дава́лка* (Брс, Вдрц, Гбн, Овд, Плц, Пст), *гул'аи́ча д'ева́ха* (Дтн) || *гул'аи́ча д'івка* (Вдр, Кзл), *заклимо́вана д'івка* (Жрч), *д'івча́та – котра́ з вас ни пуча́та?* [164, с. 12];

3) загальну негативну оцінку: *п'ідст'ілка дл'а вс'іх* (Брз), *никóму не ну́жна* (СтЗг), *нема́йє кішки* (Снв), *це́лка ну́сл'а пйáтого абóрта* (Яснв), *пройшла́ Крим і Рим і м'ідн'і тру́би* (Пвр);

4) нейтральну характеристику: *зла́мана г'ілочка* (Яснв), *запі́лена кв'іточка* (Яснв), *в Дума́шев'і д'івча́та дише́в'і, а в Клубочин'і – за п'ів ц'іні* (Клб).

Паралелі: сх.-слоб. і степ. *нехоро́ша дівка (дєвка)* ‘нецнотлива’ [Ужч, с. 71]; гал. *то така дівка: хто хотів той вертів* ‘проститутка’ [Фрн, Ч. 9398–

9412, с. 575]; літ. *забра́ти (зірва́ти, зняти) вінок* ‘позбавити незайманості’ [СФУМ’2003, с. 298].

Зафіксовані фраземи *зла́мана г’ілочка, запі́лена кв’іточка*, які означають нечесність дівчини, мотивовані тим, що квіти в давні часи мали ритуальне значення, яке й зараз простежено в обрядах, особливо родинних.

Саме конотативним є значення ‘відсутність іншого статевого партнера, крім власного чоловіка’ прикметника *чесний* у словосполученні *чесна жінка* [235, с. 187], протилежне іронічне значення має фразеологізм *че́сна дава́лка*.

У багатьох випадках маскулінний і фемінний характер етнофразем, зазначає В. І. Коваль, безпосередньо пов’язаний із тим, хто є суб’єктом, а хто – об’єктом тієї чи тієї дії, пор., з одного боку, фемінну фразему *загубити вінок*, а з іншого – маскулінний польський фразеологізм *вкрасти вінок* ‘лишити дівчини невинності’ [120, с. 82–88].

Отже, фразеосемантичний ряд „Нецнотлива дівчина” представлений низкою фразем, які характеризують таку дівчину негативно.

ФСР „Менструація в дівчини / жінки”. Нині в лінгвістиці вивчено окремі сторони мовної евфемії, проаналізовано причини її появи, встановлено типи евфемізмів тощо [51, с. 624]. Незважаючи на різні погляди щодо окремих положень теорії евфемії, спільними для всіх концепцій мовної субституції є такі положення: 1) евфемізм, як і деяким іншим видам замінних одиниць, властива екстралінгвальна природа, а сутність більшості з них зумовлена мовним табу різного типу; 2) евфемізми вживано для пом’якшення вислову або ж із метою заміни такої назви реалії, яка, відповідно до певних норм суспільної моралі, вважається негативною; 3) евфемізми репрезентують собою значні зміни в семантичній структурі.

Червоний колір асоціюють із кров’ю та вогнем. Його символічне значення амбівалентне: з одного боку – енергетичне, активне, символізує повноту життя, свободу, урочистість, радість, а з іншого – ворогування, помсти, війни, агресивність, смерть. Кров – це життя, сила омолодження; у християнстві – життя тіла та духу. У Біблії кров – символ душі, праобраз іншої, вищої крові.

Фразеосемантичний ряд „Менструація” представлений низкою давніх сполук із:

1) асоціативним конкретизатором *червоний*: *червоне на рубáщиці* (Лкв), *обійстис'а червóнойі каліни* (Змш), *борш вáриц'а червóний* (Звн), *червоне мо́ре* (Яснв), *прийіхали гóст'і з Кра́сного* (РБрс), *чирвóн'і гóст'і* (Ткт) || *червоне гóсте прийіхале* (Грн), *червóний дракóн* (Брс), *червóн'і дн'і* (Ощв), *принц на червóному кон'і* (Жрч), *прийіхали красноарм'ійц'і* (Влх) || *червóна áрм'ійа наступіла* (ВВл) || *кра́сна áрм'ійа* (Звн, Мшв, Псн) || *червóна áрм'ійа* (Слв);

2) елементом на позначення традиційного одягу жінки: *на рубáщиці* (Жрч, Пвр) || *ма́ти на сурóцц'і* (Брд, Брз, Гщ, Гдм, Дбрв, Жрч, Кзл, Лбн, Млн, Мшс, Овд, Пст) || *ста́ло на сорóцц'і* (Крп) || *на сорóцц'і* (Жрч), *на одéжи* (Снв), *мо́кра с'п'ідни́ц'а* (Псн);

3) топонімами, які містять сему червоний / красний: *гóст'і з Червоногра́да прийіхали* (Жрч, Смд, Яснв) || *прийіхала сестра́ з Червоногра́да* (Гбн) || *т'óтка прийіхала з Червоногра́да* (Дтн), *гóст'і з Краснода́ра прийіхали* (Грн) – відносно сучасні фразеологічні одиниці;

4) вказівкою на особливі дні в жінок: *прийшо́в той час* (Жрч) *свуй час* (Клб, Млт) || *св'ій час* (Ввн, Ств, СтЗг, Пст), *м'іс'ац' в повнолу́н':і* (Пст), *кривáва нид'іл'а* (Хлп), *д'елá почали́с'а* (Клн), *бурхлі́в'і дн'і* (Плц), *наста́ли бу́дн'і* (Смд), *вунá ма́жиц'а* (Клн), *ма́йу в соб'і* (Слв) *к'ішка пла́че* ‘внутрішній орган черевної порожнини’ (Дбр), *менструа́ц'ійа-демонстра́ц'ійа* (Дрн);

5) порівняльним компонентом на позначення тварини: *т'éчка пуча́лас'* (Яснв), *соба́ка вкусі́ла* (Тпл);

6) конкретизатором несподіваності: *т'óтка прийіхала* (Квл), *гóст'і прибу́лі* (Жрч) || *гóст'і прийіхали* (Брн, Брс, Бтн, Вдрц, Влх, Врк, Гв, Душ, Слв) || *гóст'і з м'іс'ац'а захо́д'ат'* (Лбш);

7) загальною оцінкою: *дл'а д'івчини га́дост', а дл'а ж'інк'і ра́дос'т'* (Квл);

8) жаргонізмами: *во́дка ка́пайе* (Клб).

Найчастіше в евфемізмах ужиті прикметники *червоний* || *красний* та *кривавий*: *кривáва нид'іл'а*, *борш вáриц'а червóний*, *обійстис'а червóнойі каліни*,

червоний дракон, червоні дні, кривава нид'їл'а, принц на червоному коні; широко використані топоніми, у складі яких використано ці прикметники: *гості з Червонограда прийїхали || прийїхала сестра з Червонограда || т'отка прийїхала з Червонограда || прийїхали гості з Красного || гості з Краснодара прийїхали;* пор. псевдовласну назву *Червоне море*, а також речення *прийїхали красноарм'їїці, червона арм'їя наступїла*. Хоч у деяких словосполученнях відсутні ці прикметники, однак їх легко розпізнати за загальним змістом, пор.: *собака вкусїла, менструація-демонстрація*. У сполуках *гості з м'їс'аці* та *м'їс'аці в повнолун'ї* переосмислено субстантив місячні.

Фразеологізми цього семантичного ряду – евфемістичні сполуки, які покликані субституювати поняття ‘мати місячні’. Очевидно, вони належать до першої групи табуйованих назв із огляду на мету табуїзації, тому їх використовують для ‘іноназивання об’єкта’ [78, с. 186].

У дівчат чи жінок місячні потрапляли на сорочку, тому більшість фразеологізмів мають традиційні мотиви порівняння: *на рубашці || мати на сурочці || стало на сорочці || на сорочці прийшов той час, на одїжи, мокра с'н'їдниц'а*.

Активне функціонування фразеологізмів-евфемізмів на позначення менструації в західнополіських говірках можна пояснити високим ступенем збереження повір'їв, звичаїв, обрядів. Ще й донині існують на Західному Поліссі давні уявлення про ‘нечистість’ або ж уразливість жінки в період місячних, тому в цей період на деякі речі накладено табу (не можна ходити до церкви, кумувати). Ці ФО іноді набувають жартівливо-іронічного характеру.

ФСР „Вагітність”. Важливий момент у сімейній обрядовості – народження дитини, що було й залишається основною умовою визнання законності сім'ї. Згідно зі звичаєвим правом, сім'я набувала чинності тільки тоді, коли в ній були діти. Материнство – специфічно жіноча діяльність, яка породжує в жінок глибинне самовідчуття.

Соціалізація дитини в традиційному суспільстві, як свідчать етнографічні джерела, починається ще з лона матері. За народними уявленнями, майбутнє

дитини, у тому числі її соціальний статус, зумовлені поведінкою її батьків під час вагітності [269, с. 213].

Жителям Західного Полісся було поставлено запитання „Як у вашому населеному пункті називають вагітну жінку? Із ким її порівнюють?”. Як відповідь зафіксовано фраземи, що:

1) називають уявні причини, які нібито зумовили вагітність – *навукá зйїла* (Звн), *заступїла ж'їнка* (Овд), *переступїла за посторонку* [посторонка – кінська упряж] (Звн), *рїбу зловїла* (Дбр, Змш) || *зловїла рїбу* (Ввн, Млн) || *вп'їймáла рїбу* (Бтн, Клч), *в'їтер надўв* (Дгш, Дтн, Жрч, Кзл) || *в'їтром надўло* (Дбр, Пвр);

2) указують на зовнішні ознаки вагітної: *хóдит' грўба* (Брз, Крп, Снв) || *хóдит грўба* (Клб, Млт, Слн) || *бўти грўбойу* (Кзл, СтЗг), *пузáта д'ївка* (Яснв) || *крéпко пупрáвилас'* (Яснв), *йак кулубóк* (Вгщ, Мшв) || *йак колобóк* (ВВл, Лщ, Остр), *бўде гарбўз* (Грдн) || *ростé йак гарбўз* (Пст) || *гарбузá зйїла* (Вдр), *хóдит' йак бóчка* (Влх), *хóдит' з пўзом* (Врн) || *хóдит' з пўзом до нóса* (Снв) || *хóдит' з тéл'бом* (МГл), *вéстовила пўзо* (Млт);

3) позначають ходу вагітних: *хóдит' йак гўска* (Грн), *йак кáчечка* (ВВл, Остр) || *хóдит' йак кáчечка* (Клб), *хóдит' йак пóнчик* (Вгщ), *йак клубóчок кóтиц'а* (Гдм) || *кулубóк покотївс'а* (Яснв);

4) нейтрально характеризують період вагітності: *при над'її* (Псн, Смд) || *на пор'ї* (Ств), *кругл'ачóк бўде* ‘про вагітність на перших місяцях’ (Плц).

Паралелі: гуц.: *на тих дн'ох* ‘вагітна’ [187, с. 10]; сх.-слоб. і степ. *не пуста жінка* ‘вагітна’ [Ужч, с. 99]; літ. *при надїї бўти* ‘вагітна, на останньому місяці вагітності; перед родами’ [СФУМ'2003, с. 522].

Більшість фразеологічних одиниць семантичного ряду „Вагітність” передає асоціативні враження від побаченого, тому ходу вагітних жінок на основі асоціативно-порівняльних характеристик зіставляли зі свійською птицею, напр.: *хóдит' йак гўска* || *йак кáчечка* || *хóдит' йак кáчка*.

Образний конкретизатор *риба* функціонує як символ плодючості й нового життя як передвісника вагітності: впіймати рибу означає зачати дитину: *рібу зловіла* || *зловила рібу* || *вп'їймала рібу*.

У ФО *заступіла жінка* відбивається магічний акт, у якому, за віруваннями, магічна сила може діяти у двох напрямках: від речі, яку переступають, і від людини, яка переступає (заступає). Цей акт був широко пов'язаний із забороненими діями для породіллі (їй не можна було переступати через коромисло, шнур, упряж, тобто через усе те, що так чи інакше нагадує пуповину, бо це могло спричинити заплутання дитини). Баба-повитуха клала ніж під поріг, через який жінка мала переступити (ніж служив охоронною силою) [78, с. 442].

ФО зі значенням 'вагітність' мають позитивну оцінку та збагачені символікою, оскільки народження дитини – це продовження роду.

ФСР „Вагітність у нешлюбі”. У народній традиції вагітність оцінювали двояко: з одного боку, народження дитини – це головна мета шлюбу. Вагітна жінка уособлює родючість, їй приписують оберегові, цілющі та інші благодійні властивості. Також, вагітність уважають станом небезпечним (іноді нечистим), бо в жінці існують дві душі, близькі до межі життя і смерті [78, с. 62].

На позначення вагітності поза шлюбом поліщуки вживають ФО:

1) зі зневажливою семантикою: *роста́вила но́ги, де не трéба* (ВВл, Остр), *зарáн':е но́г'і руста́вити* (Клб) || *руста́вила (рускріла) но́г'і навіл'от* (Клб) || *зарáн':е роста́вила но́ги* (Брз) || *ни трéба ниг роставл'áти* (Брд), *трéба фóрточку закρίти* (Дгш), *хво́рточку не закρέла* (СтЗг), *на сто́рону сходи́ла* (Змш), *нагул'áлас' йак сучка* (Пст) || *залет'íла йак сучка* (Вдрц), *зарáн'е пудстелíлас'* (Яснв) || *ра́но далá* (Яснв), *залет'íла йак бджула́ в ву́лик* (Яснв), *залет'íла йак сухá кул'ба́ба в стр'íху* (Звн, Пвр), *найíлас' і наду́лас'* (Хлп), *согрешéла ми́цно* (Грн); пор. *за гру́бу с'íсти* 'народити позашлюбну дитину' [56, с. 152–170] – незрозуміла мотивація ідіоми;

2) з упередженим ставленням до народження нешлюбної дитини: *понесла байстроводіха* (Грн), *бахура віродила* (Мшв) || *бахура привела* (Врк), *принесла байстр'ука* (Хлп), *ма́йє неті́рне дит'а* (Млн).

Паралелі: гуц.: сх.-слов. і степ. *принести в подолі* ‘народити поза шлюбом’ [Ужч, 68]; гал. *розчесав їй косу до вінця*, тобто ‘звів її й покинув, зробив покриткою’ [Фрн, Ч. 15.549–15.567, с. 297]; літ. *принесті в пелені (в приполі)* ‘народити дитину, не перебуваючи в законному шлюбі’ [СФУМ’2008, с. 695].

Образні конкретизатори *пелена* ‘нижній край одягу (сукні, спідниці та под.)’, у старовину покривало, *фартух* ‘жіночий одяг у вигляді шматка тканини певного розміру’ найчастіше виступають основними порівняльними компонентами фразеологізму на позначення народження дитини в нешлюбі, напр.: *принесті за пазухойу* (Крм), *принесла в заполі* (Брж) || *принесла в запол'і* (Глв, Лбчв, Лкв) || *принесті взаполе* (Грн), *принесті в пелен':і* (Гдм), *принисті в подол'і* (НРд) || *принесла в подол'і* (Жрч), *принисті у хвартус'і* (НРд), *принесла в припол'і* (Снв), *принесті в пелен'і* (Мкв), *принисла в запасц'і* (Хлп). Варто зауважити, що міра негативної оцінки із локативним компонентом *пелена*, *фартух* і под. явно менша, ніж у порівнянні із *сучкою*, напр.: *нагул'алас' йак сучка* || *залет'їла йак сучка*.

Покриткою називали жінку, яку покривали за те, що мала дитину без чоловіка. Дівчину, яка народила дитину поза шлюбом, кожен міг скривдити та насміятися з неї. Немало горя і зневаги терпіла сім'я дівчини: це була велика ганьба і для батьків, що не навчили її скромності, і для неї самої, що не змогла вберегти свою честь. Позашлюбну дитину називали *байстрюком* чи *бахуром*, що передано в західнополіській фраземіці такими сполуками: *понесла байстроводіха* || *принесла байстр'ука*, *бахура віродила* || *бахура привела*. Нерідко під тягарем людського осуду батьки виганяли молоду матір із рідної хати. Осуд посідає центральне місце в наведеному фразеоряді, напр.: *нагул'алас' йак сучка* || *залет'їла йак сучка* тощо. Зафіксовано ФО з іронічним підтекстом:

залет'їла йак сухá кул'бáба в стр'їху || *три м'їс'ац'ї йа з тобо́йу, три м'їс'ац'ї ти з'ї мно́йу, три м'їс'ац'ї ра́зом* (Злн) || *ни в до́лі просіла, а в по́лі носіла* (Злн).

Саме до специфічних фемінних етнофразем належать стійкі словосполучення зі значенням „бути вагітною, народити поза шлюбом”, смислотворчі компоненти яких співвідносяться з назвами тварин і рослин. В. І. Коваль зазначає, що походження російського діалектного фразеологізму *меня (тайменя) поймать* ‘завагітніти поза шлюбом’ пов’язане з продукуючою та дітородною символікою риби [120, с. 82–88]. Білоруським говіркам відомий фразеологізм *рой улавіць* ‘бути вагітною, народити позашлюбну дитину’, очевидні паралелі яких спостережено в західнослов’янських мовах. Любовно-шлюбна, дітородна символіка бджолиного рою відображена у фразеологізмах *р'їй віпустила* || *р'їй вілит'їв*, однак на Західному Поліссі ці фразеологізми мають значення ‘жінка, яка народила дитину в шлюбі’, напр. : *залет'їла йак бджула́ в ву́лик*.

Отже, ФО цього ряду мають негативно-оцінне значення, оскільки вагітність у нешлюбі засуджується поліщуками.

ФСР „Завагітніти поза шлюбом та приховувати батька дитини”. Цей фразеоряд на Західному Поліссі представлений фразеологічними одиницями, які зафіксовано як відповідь на запитання „Як говорять про дівчину / жінку, що завагітніла поза шлюбом і приховує батька дитини?”. Такі фраземи містять:

1) позитивну семантику: *на іко́ни моли́лас'а* ‘про пізню довгоочікувану вагітність поза шлюбом’ (Змш), *злови́ла навука́* (Псн);

2) негативну семантику: *с'їла на крупі́ву* (Яснв), *в'ї́тром заду́ло* (Брд, Дгш, Дбрв, Крп, Мшс, Плц, Тпл, Яснв) || *в'ї́тром наду́ло* (Брс, Ввн, Вдрц, Овд) || *в'ї́т'ор наду́в* (Млн) || *в'ї́тер мйáчика наду́в* (Дтн), *в'ї́д матра́са заду́ло* (Клч), *пі́лом занесло́* (Пст), *водо́йу запливлó* (Вдр), *задалéко перелет'їла* (Яснв);

3) загальну оцінку: *принéсла з тридевя́того ца́рства* (Бтн), *в'ї́д ду́ха с'в'а́того* (Жрч, Тпл), *вона́ вже не сама́* (Жрч).

Паралелі: сх.-слов. *ві́тром задуло (підвіяло)* ‘невідомо від кого стала вагітною’ [Ужч, с. 52].

Образний конкретизатор, символ швидкості, якоїсь звістки на позначення нешлюбної вагітності в західнополіській фраземіці – вітер: *в'ітром задúло* || *в'ітром надúло* || *в'ім'ор надúв* || *в'ітер мйáчика надúв*.

За космогонічними поглядами давніх слов'ян, вода, поєднавшись із первісною матерією чоловічої статі, утворила струмки, ріки, озера, загалом усе на Землі. Вода – символ розмноження і парування. Слов'яни часто брали шлюби над водою. І взагалі парування відбувалося біля води. Умитися молодим обом разом – означало побратися. Вода – рубіж між життям і смертю, між двома станами людини: до шлюбу й після. Вода символізує силу дівчини й жінки – земних відображень Води-Праматері, господині Всесвіту [235, с. 49], тому вода вживана в стійких сполуках на позначення небажаної вагітності, напр.: *водóйу запливлó*.

У ФО *зловíла павукá* ця істота – символ центру світу, його засновника. У Біблії павук із павутиною – символ марних сподівань невіруючих, нечестивих людей, диявола, що приманює грішників. Павук віддавна вважався бажаним у людській оселі. За повір'ям, той, хто уб'є павука, накличе на себе лихо. Символіка павука ніби окреслює змотування нитки попереднього життя для того, щоб розпочати прясти нове життя [235, с. 155].

ФО цього семантичного ряду мають частково іронічний або нейтральний характер, здебільшого без негативної конотації.

ФСР „Породілля”. Материнство – це зв'язок поколінь, продовження роду людського. Материнська амбівалентність – проблема завжди актуальна, а сім'я – одна з найголовніших людських цінностей, де формуються стосунки „мати – дитина”, „жінка – чоловік” [87, с. 68–71]. Більшість фразеологізмів семантичного ряду „Породілля” активно вживана на досліджуваній території. У говірковому мовленні поліщуків зафіксовано низку фразеологічних одиниць на позначення породіллі: *сирá ж'інка* (Ббр, Брд, Ввн, Грдн, Дбрв, Дтн, Жрч, Звн, Змш, Млт, Пвр, Пст, РБрс, Слв, СтЗг, Тпл), *св'íжа ж'інка* (ВВл, Остр) || *гр'áзна ж'інка* (Смд), *иче тéпла* (Вгщ, Псн), *рузсіпалас' ж'інка* (Хлп) || *жунка русіпалас'* (Клб, Овд, Слв, Тпл), *розсіпалас' йак д'íжка* (Снв), *лóпнули бручі*

(Врк) || *обруч'і полопали* (Вдр), *р'ій віпустила* (Брз, Жрч, Тпл) || *р'ій віліт'ів* (Зрч), *в'узел' розйазавс'а* (Вдрц).

Паралелі: сх.-слоб. і степ. *ловити дітей* ‘народжувати, приймати роди’ [Ужч, с. 86].

Найдавніший фразеологізм *сирá ж'інка* на Західному Поліссі стосується жінки-матері. Паралельно вживано одиницю *не^в б'і* (бий) *корóву, бо сирá* [8, с. 112] (про корову, яка нещодавно отелилася). П. Ю. Гриценко зазначає: „На затухання семантичного зв'язку *sěra* з ‘молозиво’ вказує розширення семантики лексеми *си'ра*: *си'ра ко'били, си'ра* – про самок усіх свійських тварин” [53, с. 28] та доводить, що це похідне утворення від давнього *sěra* ‘молозиво’ (лексеми *с'іра, с'ара* збереглися в українських говірках Карпат, пор. зі словничка жовківської говірки: *сяра* ‘сир із першого звареного молока від отеленої корови’, *сырь* у значенні ‘молозиво’ відома в російських говірках Забайкалля. Лексема *sěra* давно вийшла з ужитку, зблизившись із однозвучним прикметником, що і призвело до побутування на досліджуваній території фраземи *сирá ж'інка* ‘породілля’.

Під час народження дитини можна почути, що породілля *ск'єнула свуйє нузо*, а деяким жінкам *народєти йак к'урц'і знистє й'йца* ‘про легкі пологи’. Із пологами пов'язано низку породільних звичаїв: бабу-повитуху кликав зазвичай чоловік із хлібом як символом багатства та щастя. Якщо пологи важкі, відчиняли всі вікна й двері, розв'язували всі вузли, відмикали скриню, щоб дати вихід дитині. Якщо не допомагало, із церкви приносили речі й клали на живіт матері; останнє, що могло посприяти, – це відчиняння Царських (Райських) воріт [78, с. 466]. Разом з тим семантика розв'язування стосується не лише породілі, а й також дитини, адже „її тільце у процесі народження розгортається, розпрямляється, позбувається зв'язаності” [83, с. 347].

Ще одним родинним оберегом, символом достатку та благополуччя селянської родини була діжа, яку вважали святою та недоторканою, бо вона народжувала найсокровенніше – хліб [235, с. 76]. Очевидно, діжа виступає

образним конкретизатором у сполучі *розсіпалас' йак д'їжка* паралелю із жіночим лоном, що також вказує на семантику „звільнення від пут”.

Важливим еталоном у фразеоряді „породілля” є образ бджолиного рою, який на Західному Поліссі втілює ідею відмирання старого та початку нового життя і має фемінні ознаки. Очевидно, основою цього культу було усвідомлення цінності продуктів бджільництва та здатності бджіл запилювати рослини, примножуючи урожай. Обожнювання бджоли закономірно викликало низку магічних дій для „уласкавлення” об'єкта поклоніння. Рудимент цього – весільна обрядодія махання покривалом над головою молодої. Здійснюючи обряд покривання, свашки не тільки прилучали молоду до групи заміжніх жінок, а й закликали через неї міфічну істоту сприяти роїнню бджіл, а отже і майбутньому врожаєві [156, с. 182–193]. На Західному Поліссі зафіксовано ФО *р'їй віпустила* || *р'їй вілит'ів, ба́ба зловіла ро́йá* ‘повитуху покликали приймати роди’ [Арк’2003, с. 76], що мають значення ‘народити дитину’.

У фазеологізмі *гр'азна ж'їнка* мотивують, що жінка протягом сорока днів після пологів є „нечистою” і тому не має права відвідувати церкву.

Символом нескінченності, міцного єднання наречених, надійного оберега виступає *вузол*. У символіці вузол постає як спіраль, сигмовидна лінія, петля, сітка, горизонтальне зображення вісімки, дівоча коса: *в'узел' розйзавс'а*. Найголовніше символічне значення вузла – це нескінченність (проголошення безкінечності). М. В. Жуйкова зазначає, що дитина перебуває у стані „зав'язаності” до часу її народження, оскільки „сам акт народження інтерпретується через концептуальне поле розв'язування, про що свідчить те особливе значення, яке надається при пологах розв'язанню всіх вузликів на одязі жінки, розпусканню волосся і навіть зніманню кілець. Все це робиться для того, щоб дитині відкрилася дорога з того світу на цей” [83, с. 347]. Як зауважує А. К. Байбурин, „саме народження дитини уявлялось як «розв'язування» лона породіллі” [15, с. 94].

Усі фраземи цього ряду експресивно та символічно забарвлені й позитивно конотовані.

ФСР „Народити дитину”. У фразеологічних одиницях зі значенням ‘поява дитини’ основну роль відіграють народні символи – те, що найбільше любить і шанує наш народ.

У відповідь на запитання „Як говорять у вашому населеному пункті при народженні дитини?”, зафіксовано низку західнополіських фразем на позначення:

1) процесу народження: *з пѣч’ї впáла* (Пвр, Снв) || *з пѣчи впáла* (Врк, Крп) || *впáсти с пѣчи* [Арк’2003, с. 114], *з прѣмусту впáло* (Вдр), *привелá дитѣну* (Псн), *скѣнула животá* (Пст) || *ск’ѣнула свуйѣ пѣзо* (Вгщ), *бóц’ан зал’итáв* (Тпл), *нарóдети йак кѣрц’ї знистѣ йáйца* ‘про легкі пологи’ (Збр), *буѣушче – нипукáйушче* ‘про пологи: жінки бояться, але народжують’ [56, с. 152–170];

2) появи дитини: *з’їрун’ка на нѣб’ї пуйавѣлас’* (Яснв), *добáвилос’ нáшого рóду* (Дбр) || *збагатѣла рудѣну* (Яснв), *до них в нáшому пóлку прибулó* (Жрч), *новá мáма* (Вгщ), *молодá матѣс’а* (Душ, Яснв), *попóвнен’:а в сел’ї* (Яснв).

Паралелі: сх.-слоб. *під пѣччю (під печею) найшли (знайшли)* ‘народження дитини’ [Ужч, с. 186].

Кожна людина має свою зірку, і коли вмирає, то й зірка падає, навіки зникає. Вірили в те, що сам Бог запалює на небі „свічки” для кожної народженої людини [23, с. 13], що відображено і в поліській фразеології, напр.: *з’їрун’ка на нѣб’ї пуйавѣлас’*. У християнстві зоря – символ оборони живих людей.

Ще одним символом материнського начала, чистого, духовного виношування плоду, святості, непорушності сім’ї, неперервності життя українського народу є піч [235, с. 160]. *Піч* давно стала ритуальною, культовою як родинний вівтар, де перебувають боги родинного вогнища; на печі баба-повитуха приймала дітей від породіллі [78, с. 456–457]. Скупану дитину обсушували біля палаючої печі, що зумовлене не тільки вимогами гігієни, а й давнім звичаєм прилучення до домашнього вогнища. У ФО *з пѣч’ї впáла* лексема *пѣч* – материнське начало, непорушність родини, неперервність життя, адже на печі відбувалися пологи і там ховали породіллю від чужих. Тому на запитання дітей „Звідки взялася дитина?”, їм пояснювали, що *впала з печі*.

ФСР „Народити дитину” представлений фразеологічними одиницями, які мають позитивну оцінку з глибоким символічним значенням.

ФСР „Народити мертву дитину”. Смерть дитини у її ціннісному втіленні прирівнюється людиною до народження. Коли помирає дитина, вважають, що вона перевтілюється в ангела.

Жінка: *ше́но вроді́ла, а вже й схорони́ла* (Ткт), *Бог дав, Бог забра́в* || *вз'ав* (Вгщ, ВВл, Грдн, Грн, Млт, Смл, Остр), *скруті́лос'а в лон'і* (Гдм), *ни суді́лос'а пожі́ти* (Брв), *ст'іл'ічки запи́сано на в'іку́* (Брв).

За віруванням жителів Західного Полісся, після смерті обов'язково відбувається перетворення в надприродні істоти. Маленькі діти (до року) у потойбічному світі ставали ангелами, що засвідчено у ФО *бу́де ангел'а́тком* (Клн). Нехрещені діти, за повір'ями поліщуків, ставали русалками.

ФСР „Жінка, яка в шлюбі довго не має дітей”. Основні функції традиційної сім'ї – відтворювальна (природно-репродуктивна), виховна, адже людина вступала у шлюб створювати сім'ю задля продовження роду. Бездітні шлюби вважали нещасливими: як Боже покарання за гріхи чоловіка чи жінки або навіть як спокута за гріхи їхніх предків [269, с. 221]. Вагітність – стан, який має в народній традиції двояку оцінку. З одного боку, народження нащадка визначено головною метою шлюбу, вагітна жінка стає уособленням родючості, їй приписуються оберегові, цілющі та інші благодійні властивості. Також вагітність уважають станом небезпечним (іноді нечистим) і для самої жінки, і для навколишніх, усього життєвого порядку [39, с. 46].

Найчастіше за безплідність обвинувачували жінок та проводили паралелі:

1) із тваринами: *йáлова коро́ва* (Бтн, Овд, Пст) || *йéлава куро́ва* (Дбр) || *хóдит' йак коро́ва йáлова* (Жрч) || *б'іга́йе йак коро́ва* (Змш) || *безпл'ідна йáловка* (Пст), *хóдит' йак слони́ха* (Слв);

2) із загальною осудливою оцінкою: *вже йди́на́дц'ятий м'іс'ац' винóшу́є* (Яснв), *трéт'ій р'ік на дев'я́тому м'іс'ац'і* (Мшс, Тпл), *поро́жн'а йак бо́чка* (Смд), *не зал'отна пта́шка* (Гбн).

Основним конкретизатором цього семантичного ряду є образ корови – символ дітонародження, материнського інстинкту, годувальниці селянської сім'ї. Божественна корова – символ плодючості. В Україні образ корови асоційовано з благополуччям. Тому не випадково мовознавці вважають спільнокореневими слова *корова* та *коровай* [235, с. 125–126]. Проте жінок, у яких довго не було дітей, порівнювали із цією твариною, що не мала приплоду: *йáлова корóва* || *йéлава курóва* || *безпл'ідна йáловка*.

Західнополіські фраземи зі значенням ‘довго не мати дітей’ мають негативну конотацію. Відзначимо, що вони вживані без жалю до адресата, незважаючи на те, що більшість жінок не має дітей через невміння будувати правильні стосунки з особами протилежної статі на основі знань її біологічних та психологічних особливостей, невміння протистояти негативним формам взаємин, які приносять шкоду фізичному і психічному здоров'ю жінки, а також через захворювання статевих органів.

ФСР „Зробити аборт”. Жінки, які вважали вагітність небажаною та намагалися її перервати, вдавалися до імітативної магії (подібне лікує або ж викликає подібне): перехилилися через край порожньої бочки, щоб лоно жінки, як та бочка, стало порожнім. Вдавалися і до очищення: стрибали вниз із жердин чи якоїсь іншої огорожі, сподіваючись, що це допоможе відкрити родові шляхи і недоношений плід вийде, піднімали тягарі, пили навар з половини конопляного насіння [78].

У західнополіській фразеосистемі простежуємо зневажливе ставлення до жінок, які позбулися ненародженої дитини (зробили аборт), що реалізовано фраземами на позначення:

1) небажаної втрати дитини внаслідок стороннього впливу: *спúдила дитину* ‘злякалася і втратила дитину’ (Тпл);

2) негативної дії з локативним конкретизатором: *в кропіву вік'инула* (Брс, Жрч, Мшв) || *вікинула в кропіву* (Брд, Пвр) || *в кропіву вісц'ала* (Мшв) || *вікинула в буд'акі* (Яснв) || *в з'іл':а вік'инула* (Слв) || *вéкинула в з'іл':а* (СтЗг), *загубіла в бурйанáх* (Вдрц), *в булóто кинула* (Плц), *вікинула на шл'аху* (Клн);

3) дій, які суперечать загальним канонам моральності: *вз'ала гр'іх на ду́шу* (Ввн, Гбн, Дбрв, Дтн, Клч, Псн) || *вз'ала ліши́ній гр'іх на ду́шу* (Звн), *в'ік вкоротіла* (Жрч), *загубела ду́шу* (Врк), *вік'инула за́родок* (Пст);

4) негативної оцінки інших: *вішкребли йак кастру́лу* (Дбр), *вішкребла диті́ну* (Брз).

У „Фразеологічному словнику східнословобожанських і степових говірок Донбасу” подано *скінути дитину* [Ужч, с. 74] на позначення ‘мати викидень’.

Кропива в народній культурі наділена лихою силою, оскільки її, за повір'ями, співвіднесено із „чужим світом”, її здавна вважають місцем перебування нечистої сили [78, с. 317], яка водиться також у будяках: *в кропіву вік'инула* || *в кропіву вісц'ала* || *вікинула в кропіву, вікинула в буд'акі*. Безсумнівно, ці бур'яни символізують вінець безгосподарності й запустіння. Недарма бур'яни займають чільне місце у фраземіці цього ряду, набуваючи негативної конотації. Аналогічно образний конкретизатор *болото* постає небезпечним та нечистим місцем, де водиться нечиста сила. Отже, такі фразеологізми класифікуємо як образно-символічні сполуки з осудливою семантикою.

Проте по-іншому, зі співчуттям, уживані фраземи *дитіну згубіла ни в'ору* (Ткт), *скінула дитіну* (Млт), *вікинула дит'а* (Лбш) – про жінок, у яких із тих чи тих причин розпочалися передчасні пологи.

Отже, більшість гендерно маркованих фразем віднесена до любовно-шлюбної та дітородної сфер. Серед них виділено лише фемінні етнофраземи, „гендерну приналежність” яких характеризувано різноманітним ступенем експліцитності.

Висновки до II розділу

Однією із домінуювальними тематичних груп – група, що ідентифікує людину за її зовнішнім виглядом, тому, характеризуючи тілесні ознаки чоловіка та жінки в західнополіській фразеології, виділили фразеотематичне поле «Тілесні ознаки людини в межах опозиції „чоловіче” – „жіноче”», представлене фразеосематичними групами „Загальний зовнішній вигляд”, „Частини тіла

чоловіків / жінок” та „Специфічні жіночі ознаки”, які диференційовано на фразеосемантичні ряди.

Матеріал західнополіської фразеології засвідчує, що значне місце в ньому займають ФО на позначення позитивних і негативних характеристик людини. У межах фразеотематичного поля класифіковано одиниці на такі, які мають яскраво виражені опозиційні ознаки, та ті, які належать до власне специфічних статевих домінантів. Так, фразеосемантична група „Загальний зовнішній вигляд” представлена здебільшого негативно забарвленими фраземами, оскільки образними конкретизаторами таких сполук виступають тварини (*зарóслий йак дз'ік* [дз'ік – дикий кабан] ‘неголений і непідстрижений чоловік’, *д'івка йак кúриц'а* ‘невродлива’, *блóхи гнóйу навозіли* ‘про чоловіка з недоглянутою бородою’), рослини (*гулува́ йак капúсц'а, нис йак морквіна, н'іс йак бур'ак*) та особи, які займають відповідний сан (*гáрна йак цигáнка, йак в мазúрського злóдийа* ‘про погано вдягнуті штани чи щось з одягу’) і т. ін.

Варто зазначити, що в аналізованій групі кількісно переважають ФО, які зовнішньо ідентифікують чоловіка, зокрема в таких рядах: акуратний (*вічистивс'а йак к'іт, йак марцєпáн, йак цúркул'*), неохайний (*на гóлову галóш'і понад'івáв, Лéйзур задр'іпаний, йак бабáй волохáтий*), високий (*стрóйниї йак цв'áх, дóвгий йак дишл'*), низький (*йак сид'áчий к'іт, йак попере́чн'е м'ісце*), здоровий (*здурóвий йак бик || йак бугáй, здорóвий би кин'*), кволий (*вчóра пл'ува́в на ст'іну́, а с'óдн'і на бóроду* ‘про слабість, хворобу’) і под. Фемінно марковані фраземи домінують у таких рядах: вродлива (*красоті́ в в'інку́ ни носі́ти, гáрна йак п'івон'і́я, йак рожéвиї цв'іто́чок, гáрна йак цéрква*), невродлива (*сумна́ на врóду; така́ нихорóша, шо йі́сти ни хóчиц'а*), акуратна (*розмал'óвана пі́санка; йак та́йя йáлочка; йак пац'óрка*), повна (*гладка́ би галу́шка*), худа (*чéрез жив'іт спі́ну чу́хайе, драгл'і ни звáриши*) і т. ін.

Не мають опозиційного протиставлення ФО на позачення власне маскулінних ознак: неголений і непідстрижений чоловік (*зар'іс йак Лúбец'ке óзеро*), бородатий (*борода́ до постолá, йак д'ід старі́й*), вусатий (*вусáтий йак к'іт, йак донс'к'і́й коза́к* ‘вусатий молодий чоловік’), лисий (*блишчíт' лі́сина*

йак *соне́чко* ‘лисий’ з позитивною оцінкою та ФО *на пога́ному по́л'ї й трава́ не росте́* ‘лисий’ із негативною семантикою) і под.

У фразеосемантичній групі „Специфічно жіночі риси” репрезентовано ідеографічні параметри концепту *жінка*, сформовані на уявленнях про жінку як виконавицю прототипної соціально-психологічної фемінної ролі. У фразеологічних одиницях простежено три основні соціально-часові цикли: дівчина – жінка – баба (*коса́ – ж'іно́ча краса́* || *коса́ – д'іво́ча краса́* ‘про красиву косу’, *зла́мана г'ілочка*, *зати́лена кв'іточка*, *заклимо́вана д'івка* ‘нецнотлива дівчина’; *переступі́ла за посторо́нку* [*посторо́нка* – кінська упряж], *заступі́ла ж'інка* ‘завагітніла’; *обйі́стис'а черво́нойі калі́ни*, *принц на черво́ному кон'ї*, *м'іс'ац' в повнолу́н'ї*, *крива́ва нид'і́л'а*, *к'ішка пла́че* ‘про менструацію у дівчат / жінок’; *с'і́ла на крупі́ву* ‘завагітніти поза шлюбом’, *вікинула в буд'акі́* ‘зробити аборт’; *сирá ж'інка*, *св'і́жа ж'інка*, *жу́нка русі́палас'* ‘породілля’; *ба́ба злови́ла ро́йá* ‘повитуху покликали приймати роди’).

Різноаспектне значення фразеологічних одиниць із семами *хлопець* – *чоловік* – *ді́д*, *дівчина* – *жінка* – *баба* тощо характеризують не як одну людину в світі, а як усіх людей, що відповідають змістові цього поняття. Ідентичність обов'язково має соціальну природу й водночас визначає уявлення людини про себе як про неповторну індивідуальність, у якій певні якості й атрибути унікально поєднані.

РОЗДІЛ III. ПОВЕДІНКОВІ РИСИ ТА ВНУТРІШНІЙ СВІТ ЧОЛОВІКА І ЖІНКИ В ЗАХІДНОПОЛІСЬКІЙ ФРАЗЕМЦІ

Під час дослідження фразеосистеми західнополіських говірок у межах опозиції „чоловіче” – „жіноче”, виявлено культурні константи й загальноприйняті уявлення й оцінки, домінантні та периферійні сфери гендерної картини світу, простежено динаміку розвитку концептів мужності й жіночності, їх національну специфіку в західнополіському соціумі. Гендерні відношення в мові зафіксовані у вигляді мовних стереотипів, які накладають відбиток на поведінку, у тому числі й мовленнєву, особистості й на процеси її мовної соціалізації. Лінгвістика допомагає виявити відображення гендерних стереотипів у свідомості носіїв мови [69, с. 185].

В ареальній фразеології репрезентовані найрізноманітніші сфери буття народу: виробнича діяльність і побут, родинні стосунки, а також своєрідність тваринного та рослинного світу, який оточує людину [21, с. 14–19]. Звісно, усі ці реалії буття не оминули і фразеологічних одиниць, що відображають пряме сприйняття певного явища дійсності та називають ті чи ті реалії у різних сферах людського буття.

Говорячи про сприйняття чоловіками й жінками одне одного в контексті сексуальності, не можна залишити поза увагою поняття „психологічна стать”. Насамперед це поняття виявлено в розумінні та можливості прийняти свою статеву належність, засвоєнні стереотипів *маскулінності* та *фемінності*, які мають біологічну основу, але формовані соціально-культурним простором [278, с. 93].

Антропоцентризм – основний методологічний принцип сучасного семіозису, згідно з яким людину трактують як центр та найвищу мету світобудови. У лінгвістиці цей принцип застосовують, досліджуючи мову як продукт людської діяльності, що задовольняє потреби людини у спілкуванні і є засобом збереження та трансляції досвіду, знань, культури людства [24, с. 63].

Для простеження різноманітності системних відношень і зв'язків у межах тематичних полів західнополіської фразеології ідеографічно охоплено всю сферу діяльності людини.

Порівняння предметів чи явищ об'єктивного світу за певними параметрами передбачає ототожнення або прирівнювання за цими параметрами різних за своєю природою понять, яке створює семантичну двоплановість: вихідного уявлення, що називають образною основою (образом), і асоціативного, яке цим вихідним уявленням породжений [168].

Аналіз фразеологічної символіки засвідчує, що один і той же фразеологічний символ може відповідати структурним частинам різних концептів. Доведено, що фразеологічна символіка навіть близькоспоріднених мов має значні етномарковані масиви, а звідси – висновок, що й концептам притаманна національна специфіка [147, с. 242–245].

Свідомості носія мови відповідає певна ментальна модель образної природи, до якої входять релевантні складники ситуацій (учасники ситуації, їхні дії, локалізація тощо). М. В. Жуйкова цю ментальну модель називає прототиповою, що отримує певну інтерпретацію, яка породжена наслідком осмислення класу споріднених ситуацій у широкому культурному контексті. Часто інтерпретація відбувається в цільовому та результативному аспектах. Друга важлива для мовно-культурного колективу форма інтерпретації полягає в осмисленні базової ситуації в аксіологічних параметрах. Це означає, що сама ситуація, її учасники, наслідки для певних учасників тощо отримують логічну чи емоційну оцінку, яка залежить від обраної точки відліку [81, с. 74].

Отже, фразеосистема Західного Полісся визначає універсальність і передає характерні особливості та світосприйняття поліщуків. Через фразеологічний фонд дізнаємося про побут, традиції та звичаї, етикет поведінки жителів тощо з погляду ідеографічних і психосемантичних досліджень. Варто зазначити, що в західнополіській фразеології збережені елементи міфологічного світосприйняття. Більшість проаналізованих фразем містить характеристику

людини, рис її характеру, поведінки, фізичного або психічного стану, розумових здібностей, соціального стану тощо.

Фразеотематичне поле «Поведінка та внутрішній світ людини в межах опозиції „чоловіче – „жіноче”»

Із моменту народження кожна людина стає об'єктом впливу гендерної системи: родини, у процесі виховання; системи освіти; культури загалом, що впроваджують у свідомості певні гендерні норми, формують правила поведінки і створюють уявлення про того, хто є „справжній чоловік” і якою повинна бути „справжня жінка”. За рахунок формувань стереотипних ролей чоловіка й жінки, які суспільство та їхні носії починають уважати вродженими, постає твердження, що ці поведінкові риси характерні власне жінці чи чоловікові з моменту народження. Ці риси характеру людини властиво ділити на „чоловічі” та „жіночі”. Наприклад, у західнополіській фразеології поліщуки до чоловічих рис відносять: сміливість, упертість, жадібність, розум, вживання алкологю і т. ін.; до жіночих – терплячість, щедрість, сором'язливість, лякливість, пліткування, злість, плаксивість тощо. Однак стверджувати, що та чи та риса характеру властива лише чоловікам або лише жінкам, не можна, оскільки індивідуальні відмінності між людьми набагато більші, ніж між статями, жодна з рис характеру не є монопольним надбанням однієї статі.

3.1. Фразеосемантична група „Поведінкові риси”

Визначивши соціальну та культурну іпостась людини, у межах опозиції чоловіка та жінки як культурного продукту свого суспільства, належність кожної людини до чоловічої чи жіночої статі як одиниці соціуму виховується протягом життя, засвоюючи ті поведінкові норми, які, власне, їх і характеризують. Ці соціостатеві ролі чоловіка або жінки нав'язуються через розвиток, поведінку та становлення чоловіка й жінки; через формування різних психологічних якостей; через настанови чоловікам і жінкам займатися різними

видами діяльності, мати різні професії тощо. У такий спосіб виникає поняття традиційної чоловічої і жіночої опозиції.

Більшість фразеологічних одиниць про подружнє життя „представляє” погляди чоловіків, і, очевидно, їхнє авторство здебільшого теж належить чоловікам.

ФСР „Закоханість”. Опозицію „чоловіче” – „жіноче” охарактеризовано численними відмінностями в ролях, у поведінці, у ментальних й емоційних рисах у любовних стосунках. Нехтування гендерними проблемами психології кохання загрожує нещастям в особистому житті [196].

Особливості чоловічого та жіночого кохання дають змогу виокремити чоловічу любов – романтичну, рішучу, цілеспрямовану, з бажанням бути сильнішим за жінку, неможливістю ділити жінку з іншим суперником. Жіноча любов орієнтована на створення сім’ї з коханою людиною, бажання захищеності, це кохання жертвоне, прагматичне, реалістичне тощо.

Сильну закоханість представлено такими фразеологізмами:

чоловік: *пу в’уха вл’убівс’а* (Трн) || *вт’уривс’а по сáм’і в’уха* (Лбчв) || *по сáми в’уха* (Млт) || *вл’убівс’а по сáм’і в’уха* (ВВл, Остр), *вл’убівс’а пу сáм’і пум’ідóри* (Клб), *вйéц’а йак барв’інок* (ВВл, Остр), *прупáв хлóпец’* (Хлп), *б’ігайе йак шчен’á* (ВВл, Остр); пор., як схарактеризована рання закоханість: *шче женіло ни віросло* (Клб).

жінка: *умира́йе за ним* (Грн), *сóхне йак травá* (МГл), *сóхне за ним і здóхне за ним* (ВВл, Остр), *вунá за йім сóхне, а в’ін дáже ни рóхне* (Хрп), *вт’урилас’ йак с пирил’áку* (Гдм), *забіло т’áму в голов’і* (Брн), *прупáла д’івчина* (Хлп), *вонá за ним сцит’* (Чрк), *бóрич ни пирисóлит’* (Брж), *три рóки з ним дружіла, а в’ін ни знав* (Клн), *цв’ітé і пáхне* (Хлп).

Паралелі: с.-пол. *люблю свою любку як голуб голубку* [Добр’2003, с. 22]; літ. *по [сáмі] в’уха* ‘1. Дуже сильно, надзвичайно. 2. Дуже багато. 3. Повністю, зовсім’ [СФУМ’2008, с. 163].

Саме у фразеології простежуємо асоціативні зв’язки з травою: *сóхне йак травá*. Символом дівочтва, дівочої краси, чистоти, першого кохання є *барвінок*

[78, с. 27], який також символізує міцність і святість шлюбу, кохану людину, як-от: *війеца йак барв'інок*. Використання назви цієї рослини теж не випадкове, адже на весіллі гільце та коровай оздоблювали барвінком, а за цнотливість молоді батьків вшановували, виставляючи на хаті вінок з барвінком та калиною. У багатьох європейських народів барвінок був першим вісником весни, переможцем зими [235, с. 112]. Крім того, його шкірясті блискучі листочки не гинуть взимку від холоду, зберігаючися під снігом, тому він став символом життєстійкості, нев'янучості. Барвінок приносить щастя, а вміщений у букет – незмінне кохання [235, с. 112]. За легендою, п'ять пелюсток квітів барвінку – то п'ять засад щасливого подружнього життя: перша – краса, друга – ніжність, третя – незабутність, четверта – злагода, п'ята – вірність. Узагалі в українській етнокультурі рослина щедро наділена символікою особистого щастя, освідчення у коханні, щасливого шлюбу [78, с. 27]. Імовірно, у давнину, ще в материнському роді, барвінковий вінок, покладений на голівку нареченої, завершував обряд *пошлюблення*, що мало назву *вінчання*, а церковний, за традицією, перебрав його давню назву.

Отже, ФСР „Закоханість” стосується однаковою мірою і жінок, і чоловіків. ФО, вживані на Західному Поліссі, мають позитивну та негативну оцінку, яка залежить від контексту, а також від ставлення оточення до дівчини чи хлопця.

ФСР „Зустрічатися з дівчиною, будучи закоханим”. Відповіддю на запитання „Як кажуть про наполегливого хлопця, який довгий час зустрічається з дівчиною?” зафіксовано одиниці на позначення:

1) дії, яка конкретизує місце: *стежку прутуптав* (Брд, Бтн, Гбн, Дгш, Змш, Кзл, Клч, Крп, Яснв) || *прутуптав стежину* (Дтн) || *втоптав стежку* (Ввн) || *вбив стежку* (Врк) || *стежку топче* (Смд), *протоптав чорну стежку* (Слв) || *чорну стежку втоптав* (Клн) || *стежку вітоптав* (Гдм) || *стежку протупцав* (Лкв) || *вітоптав дорозу* (Грн) || *дорозу протоптав* (Жрч) || *дорозу вібив* (Млт) || *туруйе стежку* (Псн) || *вулицу гет' ступтав* (Вгщ), *стежку*

напам'ят' зна́йе (Чрк), *болото зм'ісі́в* (Жрч) || *гр'аз' м'ісит'* (Пст), *занадивс'а у дв'ір* (Лбчв), *ходит' йак д'іти до шко́ли* (Смд).

2) частин тіла: *но́ги позбива́в* (Брз, Дгш) || *но́г'і стопта́в* (Дбр) || *но́ги набі́в* (Смл), *но́г'і убива́йе* (Трг) || *набі́ти но́ги* (Злч) || *но́г'і убива́йе* (Клб), *вже пйáтки пустира́в* (Плц), *йáйц'а пудка́чу́е* (Мшв);

3) взуття та одягу: *ни удн'і ва́л'анк'і ступта́в* (Тпл) || *ни одн'і чо́боти стопта́в* (Тпл) || *стопта́в чо́боти* (Снв) || *пйат' пар чоб'іт порва́в* (Зтр) || *вже ни одні́ череві́ки стопта́в* (Брв) || *ту́фл'і здер* (Яснв), *итані́ прутира́йе* (Яснв);

4) частини будівлі: *пуро́ги уб:ива́йе* (Ббр) || *вбива́йе поро́ги* (Псн) || *обива́йе поро́г'і* (Млн, Пст) || *обб'іва́йе поро́ги* (Вдрц, Звн, Лбн) || *пуро́ги об:ива́йе* (ВВл, Гв, Нрд, Остр, Снв), *пур'іг об:ива́йе* (Мрн);

5) господарського начиння: *п'ідбива́йе клинц'і* (Брн), *клинкі п'ідбива́йе* (Пвр), *пу́то проложі́в* (Ткт);

6) асоціативного порівняння з тваринами: *б'іга́йе йак пес* (Смд), *со́вайец'а йак к'іт з мішу́у* (Рсв), *приста́в йак пйáвка* (Мшс);

7) стану хлопця: *покла́в о́ко* (ВВл), *ходит' йак засва́таний* (Хлп), *осуши́ла чужа́ краса́* (Дбрв);

8) загальної оцінки: *йак ни жині́вс'а, то й сам чорт ни же́нит'* (Хлп), *кун'к'і подбива́йе* (Грдн), *приста́в йак репйáх* (Мшс).

Паралелі: с.-пол. *підбивати клинки / топтати стежку* 'залицятися' [Добр'2010, с. 323]; літ. *підбі́ти клинці́ (клі́на, колодочкі́)* 'залицятися до когонебудь' [СФУМ'2008, с. 630].

Образним конкретизатором цього семантичного ряду є лексеми *стежка*, *дорога*, *вулиця*, які символізують мандри, похід: *сте́жку прутупта́в* || *протопта́в чо́рну сте́жку* || *туру́йе сте́жку* || *вбив сте́жку* || *сте́шку проту́пц'ав* || *ві́топтав доро́гу* || *доро́гу протопта́в* || *доро́гу ві́бив* || *ву́лиц'у гет' ступта́в*, *сте́шку напам'ят' зна́йе*. Простежено переосмислення цих компонентів, оскільки *дорога* відіграє важливу роль у житті людини, зокрема чоловіка.

Поріг – символ початку чи закінчення дому; зустрічі та розлуки, надії, утілює прохід від зовнішнього профанного до внутрішнього сакрального просторів, символізує входження в новий світ. Як граничний символ означає місце зустрічі природного й надприродного, що ритуально визначається в церемонії руйнування кордонів. Біля порога відбувалася церемонія єднання двох родових вогнів під час весілля, тому поріг у західнополіській фразеології є частим образним конкретизатором, напр.: *пурóги уб:ивáйе || вбивáйе порóги || обивáйе порóг'і*. У фольклорі та літературі поріг символізує батьківщину, зустріч і водночас розлуку, надію на щасливе життя [235, с. 164].

У західнополіській фразеології чоботи символізували родинну злагоду, любов, взаєморозуміння. Через опозицію чоботи / валянки позначено наполегливість хлопця, напр.: *ту́фл'і здер || ни одн'і чóботи стоптáв || вже ни одн'і черевіки стоптáв || ни удн'і вáл'анк'і ступтáв*. Вираз *клинкі п'ідбивáйе* у західнополіській фраземіці позначає залицання.

Зафіксовані західнополіські фраземи із семантичним компонентом ‘залицятися, зустрічатися з дівчиною’ містять динамічну ознаку пересування у просторі пішки (*чóрну стéжку втоптáв*) і каузативно пов’язану з нею (*вже ни одн'і черевіки стоптáв*). „Когнітивно-ономасіологічна основа цих фразеологічних одиниць, очевидно, пов’язана з національною міфологічною семіотикою чоловічого взуття як символу влади над жінкою в плані здобуття її прихильності” [237, с. 127].

Уживані на Західному Поліссі й такі ФО, у яких поєднано маскулінні та фемінні ознаки, як-от: *хóд'ат' йак Макс'ім з Нáстейу* (Лщ), *пáрочка – Івáн і Одáрочка* (НРд), *сóвайец'а йак к'іт з мішуйу* (Рсв), *йак од'ін однóго ни бáчат'* (Вгщ). Зафіксовані західнополіські фраземи представлені низкою варіантів, мають позитивну та негативну оцінку, яка залежить від контексту.

ФСР „Перебірливий хлопець”. У народнорозмовних фразеологічних одиницях семантичного ряду ‘перебірливий хлопець’ виявлено зневажливе ставлення до хлопців, які надто довго вибирають собі пару. Перебірливого хлопця у фраземах порівнюють:

1) із птахами: *п'івен' гáмбурз'кий* (Грдн) || *гóниц'а йак п'івен'* (Млт), *горобéц' стр'іл'аний* (Плс);

2) із тваринами: *перибирáйе йак в'івц'ами* (Гбн), *перибирáйе йак к'ін' копíтом* (Жрч), *перибарáйе йак к'ит сáлом* (Яснв);

3) із одягом: *перибирáйе д'івчáт йак шкарпéтки* (Влх) || *м'ін'áйе йак носкí* (Лщ), *м'ін'áйе йак перчáтки* (Гв), *б'ігайе за спудніц'ами* (Гдм) || *б'ігайе за кóжну́у сп'ідніце́у* (Хлп);

4) із особами інших національностей: *м'ін'áйе д'івчáт йак цигáн кубíлу* (Клн), *пирибирáйе йак цíган кún'ми* (Клб) || *пирибирáйе йак цíган к'ін'ми* (Ббр, Брз, Кзл, Крп, Млн, Мшс, Пст) || *перибíрайе йак цíган кóн'і* (Дгш) || *переб'іра́йе йак цéган кон'мé* (СтЗг) || *м'ін'áйе йак цíган кóн'і* (Смд), *перибирáйе йак цíган горшкáми* (Ств) || *пирибирáйе йак цíган сóнцем* (Вдр);

5) із загальною оцінкою: *д'івóк йак в ришит'і д'ірóк* (Хрп), *д'івóк перипрóбував* (Чрк), *ни зна́йе де задивіц'а* (Брв), *ни зна́йе, на йак'ій г'ілці в'ішатис'* (Пвр), *пригл'адáйец'а йак сл'іпíй до д'івки* (Млт), *ни дубрáв н'ійáк соб'і красí* (Брд).

У фразеологічних одиницях: *з тóго перибóру вібуре Федóру* (Клн) || *з тóго перибóру вібуре сли́у Федóру* (Плц) || *з тóго перебóру найшóв сл'іну́ Федóру* (Слв) || *з перебóру вібуре глухú Федóру* (Дбрв, Пст) || *з п'ір'ібóру на Ф'ідóру* (Лбн) висловлено попередження та застереження.

У західнополіській фразеології образними конкретизаторами виступають зооморфізми: *півень* символізував силу чоловічої плоти, тому парубок у деяких країнах під час весільної церемонії ніс саме півня [235, с. 159] (*п'івен' гáмбурз'кий* || *гóниц'а йак п'івен'*), *горобець* – птах, якому притаманна шлюбна символіка [78, с. 146].

Виявлена одинична фразема досліджуваного ряду – це одиниця *ни доберé соб'і пáри*. Конотацію фразеологічної іронії цього типу виражено в побутових предметах і реаліях: *перибирáйе д'івчáт йак шкарпéтки* || *м'ін'áйе йак носкí* || *м'ін'áйе йак перчáтки*.

Саркастичними є ФО, у яких поліщуки застерігають хлопця, що той може залишитися ні з чим, як-от: *з то́го перебо́ру ви́бере Федо́ру* || *з то́го перебо́ру ви́бере слину́ Федо́ру* || *з то́го перебо́ру найшо́в сл'ину́ Федо́ру* || *з перебо́ру ви́бере глуху́ Федо́ру* || *з п'і́р'ібо́ру на Ф'ідо́ру* і под. Відповідно в мовців спрацьовує факт, що *Федора* – символ неакуратності, поганої господині.

Одним із численних образних конкретизаторів – *цигани*, про яких у поліщуків склався певний стереотип щодо їхнього способу життя (вічна кочівля та любов до коней): *м'ін'а́йє д'івча́т йак ци́ган куб'ілу, пирибира́йє йак ци́ган кун'ми* || *переб'іра́йє йак це́ган кон'ме́* || *м'ін'а́йє йак ци́ган ко́н'і* тощо.

Цей фразеосемантичний ряд представлений низкою сполук із негативною оцінкою, у яких передано застереження.

ФСР „Перебірлива дівчина”. Для вияву сталих виразів респондентам було поставлено запитання „Як у вашому населеному пункті говорять про дівчину, яка не може вибрати майбутнього чоловіка?”. Як відповідь зафіксовано фраземи, переважна більшість яких за структурою і семантикою порівняльні. Слід зазначити, що в деяких випадках порівняння дівчини з якимось об'єктом виражене імпліцитно (*рййє но́сом*) або відсутнє (*кру́тит' но́сом*). Перебірливих дівчат порівнюють:

1) із особами інших національностей (євреїв, циган і под.): *перебира́йє хло́пц'ами йак жид к'ін'ми* (Пщ), *перебира́йє йак ци́ганка ка́ртами* (Ввн), *г'індл'у́йє йак ци́ган к'ін'ми* (Мшв);

2) із вимогливою особою: *пириб'і́рлива йак па́н'і* (Гдм), *йак вереду́ха* (Злч, Ярс);

3) із твариною: *пирибира́йє йак свин'а́ лі́чем рййє* (Дбр), *рййє но́сом* (Дтн), що надає фраземі негативного забарвлення;

4) за невмотивованою дією: *шукáйє шквáрок в молоц'і* (Псн);

5) із поведінкою дівчини в іншій ситуації: *пирибира́йє йак на база́ре* (Грн), *перебира́йє йак па́л'ц'ами* (Брв), *кру́тит' но́сом* (Вгщ, Ткт).

Варто зауважити, що в проаналізованих фразеологічних одиницях майбутнього обранця порівнюють:

1) із одягом: *пирибира́йе йак одéжу* (Грн), *м'ін'а́йе йак п'ірча́тк'і* (Хлп) || *перибіра́йе йак перча́тки* (Лщк, Чрк);

2) із овочами та фруктами: *пирибира́йе йак гнилка́ми* (Рсв) || *пирибира́йе йек гниле́ц'ами* [гнилкі́, гниле́ц'і – груші] (Врк), *перибіра́йе йак бу́л'бу* (Брв) || *пирибіра́йе йак картóпл'у* (МГл);

3) із рибою: *пирибира́йе йак селéдц'ами в д'іжц'і* (Звн).

Про сам результат, який очікує перебірливу дівчину, говорять: *за перебо́р бу́де нидобо́р* (Хлп) || *за перебо́р Бог дас'т' недобо́р* (Яснв), *з мо́го перебо́ру п'ішла за обо́ру* (Острж).

В інших локальних фразеосистемах побутують аналогічні вирази: сх.-слоб. і степ. *як дівка на виданні та як дівка на перелазі* зі сл. *виламуватися* ‘дуже, сильно’ [Ужч, с. 84]; гал. *коли дівці сходить на вінці, то збабіє* ‘коли дівчина починає занадто „дівочити ся” показувати ся молодшою і красчою, ніж є на правду, то се значить, що вона старієть ся, боїть ся лишити ся старою дівкою’ [Фрн, 1, с. 574–575], *сиділа дівка та й висиділа дідька* [Фрн, 1, с. 575].

Негативної оцінки фразеологічним одиницям цього семантичного ряду надають образні визначники: *жид, циган, свиня, гнилки* і под. Також предметом порівняння в цих фразеологізмах є речі першої потреби, які доводиться часто змінювати: *пирибира́йе йак одéжу, м'ін'а́йе йак п'ірча́тк'і* || *перибіра́йе йак перча́тки*. Більшість фразем має експресивно-оцінне забарвлення іронічного характеру: *г'індл'у́йе йак цы́ган к'ін'ми*.

Хоч груша – це символ дівоцтва, а гілку з неї використовували у весільній обрядовості, однак у проаналізованих фразеологізмах ужиті назви пролежаних плодів цього дикого дерева – *гнилки*, чим створено натяк на можливе одиноке життя без шлюбу: *пирибира́йе йак гнилка́ми* || *пирибира́йе йек гниле́ц'ами*.

ФСР „Неодружений чоловік”. Досить активно вживані ФО на позначення неодруженого чоловіка. Відзначено їх асоціативний порівняльний характер: *старій буга́й* (Гбн) || *старій бик* (Дбр), *йак буд'ак* (Жрч) || *старій véсaдoк* (Лбн) || *старій стовпа́к* [з буряка] (Вдр), *старій йак пен'* (Лщ) || *йак трухл'авий пен'ок* (Млт) || *йак трухл'авий пен'* (Жбк) || *йак пен'ок* (МГл) || *старій*

пен' (Брд, Слв, Снв) || *старій пен'ок* (Дгш), *драний постіл* (Крп) || *старій въл'анок* (Брз, Кзл) || *старій йак чобут* (Крп), *старій йак чурбан* (Шкл), *старій л'ах* (Бн), *старій д'ід* (Дгш) || *царс'кий парубок* (Ввн, Дтн), *старій парубок* (Зтр), *йак сл'інец'* (Звн), *старій йак с'в'іт* (Пст).

Паралелі: сх.-слоб. і степ. *старій валянок* 'літній чоловік, який не проти позалицятися до молодих дівчат' [Ужч, с. 41], *драний лапоть* [Ужч, с. 144].

Образним конкретизатором, який має подвійне значення, виступає бик, що втілює чоловічий принцип, солярну відроджувальну силу, а також плодючість, чоловічу продуктивну силу – *старій бугай* || *старій бик*.

Рослинні конкретизатори західнополіської фразеології цього семантичного ряду – це, зазвичай, немолоді рослини, напр.: *йак буд'ак* || *старій вєсадок* || *старій стовпак* [з *бур'ака*], *старій пен'* || *старій пен'ок*. Зооморфізми звичайно виступають об'єктом традиційного порівняння, символізують плодючість, творення, тоді коли з рослинного світу *будяк* – рослина-бур'ян; за повір'ями, у будяках водиться нечиста сила [78, с. 57].

На досліджуваній території чоловіків, які не одружувалися, осуджували. Молодь в останню неділю перед постом проводила обрядодію, яка має назву „колодка”: неодруженому пристаркуватому парубкові прив'язували до ноги дерев'яну колоду. Зазначимо, що „старій дівці” не були присвячені якісь обрядодії.

Фразеологічні одиниці проаналізованого семантичного ряду мають негативне забарвлення через порівняння зі старими та непотрібними речами.

ФСР „Дівчина, яка довго не виходить заміж”. Як відповідь на запитання „Як у вашому населеному пункті говорять про дівчину, яка довго не виходить заміж?” зафіксовано ФО:

1) віку дівчини: *старá д'іва* (Пст) || *старá д'іва* (Ббр, Вдрц, Кзл, Яснв) || *старáйа д'івка* (СтЗг), *засид'ілас' в д'івка́х* (Бтн, Псн), *миколáйівс'ка д'івка* (Жрч) || *пóл'с'ка д'івка* (Дбрв), *д'івка* – *йак з гумна́ пл'івка* (Жрв), *вс'і п'івн'і поздихáли* (з її року народження) [Арк'2005, с. 14];

2) порівняльними компонентами на позначення старих непотрібних речей: *зач'овгана гал'юша* (Яснв) || *старá кал'юша* (Гбн), *старá пат'ел'н'а* (Жрв), *йак зн'юшана т'орба* (Смл), *йак сол'ом'яна стр'їха* (Гдм);

3) зіпсованих об'єктів рослинного світу: *старá печер'їц'а* (Трн), *старá п'орхавка* (Мшв), *старá гр'уша* (Жрч), *перес'охша сл'їва* (Яснв) || *пересп'їла в'їшин'а* (Дбр).

Крім того, про дівчину, яка довго не виходить заміж, кажуть, уживаючи ФО із нейтральною оцінкою: *засид'їлас'а йак кв'очка на й'аїц'ах* (Острж), *косá ни розпл'етена* (Пвр).

Паралелі: с.-пол. *до Михайла дівка хвостом махала* 'не засватана дівчина' [Добр'2010, с. 58]; сх.-слоб. і степ. *старá в'їшалка, пересп'їла гр'уша* [Ужч, с. 68]; літ. *світ'їти волоссям (в'олосом)* має значення 'ходити з непокритою головою', 'залишатися неодруженою' [СФУМ'2008, с. 786].

Стійкі вирази *д'ївка-петр'ївка* та *миколáйївс'ка д'ївка* 'стара дівка, що дівувала ще ніби за царя Миколи' || *п'ол'с'ка д'ївка* 'дівчина, яка дівувала ще „за Польщі” (до 1939 р.)' була не дуже бажаною в дівочому гурті, адже застара. Ці ФО мотивовані тим, що батько на свято Петра садив дочку у віз і возив від хати до хати, де були парубки на порі до тих пір, поки не отримував згоди від матері парубка, яка знімала з дівчини волошковий вінок і приймала її у свою родину. У частині фразеологізмів використаний гіперболізований часовий конкретизатор – *миколáйївс'ка д'ївка, п'ол'с'ка д'ївка*, який дуже часто введено з посиланням до певного часового інтервалу.

Поширеними порівняльними образами цього семантичного ряду є фрукти, які мають фемінні ознаки: груша символізує дівочтво, вишня – дівочу й молодечу красу [78, с. 89], тому ці образні конкретизатори вмотивовані у сполуках із дієприкметниками та прикметниками, напр.: *старá гр'уша* || *перес'охша сл'їва* || *пересп'їла в'їшин'а* – порівняння з переспілими ягодами чи старими деревами.

Фразеологічні одиниці цього семантичного ряду мають здебільшого негативну оцінку, іноді викликану співчуттям.

ФСР „Вийти заміж”. У родинній обрядовості українського народу під час весілля коса молодої, за давніми віруваннями, набувала ще більшої магічної сили й була небезпечною для навколишніх, а сама наречена ставала надзвичайно вразливою, оскільки опинялася в епіцентрі дії і благодатних, і демонічних сил.

На досліджуваній території зі значенням ‘вийти заміж’ уживані ФО:

1) із покликанням до фрагментів весільного обряду: *с'їла на посаду* (Жрч), *с'їла на кожух* (Слв) || *с'їла на подушку* (Вдрц, Пст, Слв, Яснв), *зав'язала хустку* (Яснв) || *хустину над'їла* (Бтн) || *вд'агнула хустку* (РБрс), *ду в'їнца збирайцея* (Яснв) || *п'їд в'їнец' іде* (Жрч) || *в'їнок над'їла* (Змш) || *п'їшла п'їд в'їнец'* (Кзл), *обр'їзали косу* (Гбн, Дбрв, Дгш, Крп, Овд, Снв) || *одр'їзати косу* (Дбр) || *косу обр'їзала* (Пвр), *на рушнік ступає* (Жрч) || *на рушнік ста́ла* (Бтн, Брд);

2) із загальною ознакою переходу до нового стану: *пушла в л'уде* (Млн) || *п'їшла в л'уди* (Тпл), *бу́де св'їжа гор'їлочка* (Дтн), *вил'їтає з гн'їзда* (Клч);

3) зі значенням невдалого заміжжя: *вхмутела па́рубка* (Врк), *зав'язала о́ч'ї* (Брз) || *зав'язала св'їт* (Тпл), *го́лову всади́ла йак в сра́ку* (Збр), *всу́нулас'а йак в дупу гамно́* (Клб), *йак го́лову за пл'їт кїнути* [Арк'2003, с. 85], які мають значення ‘невдало вийти заміж’.

Найновіша за часом виникнення жаргонічна ФО *ша́фа на го́лову впала* ‘раптово вийти заміж’ (Звн).

Паралелі: с.-пол. *зав'язати косу* ‘вийти заміж’ [Добр'2010, с. 92]; гуц.: *заўйе/зати /голу из б'ї/доў* (негативна оцінка) / *за/вити ши/р'інкоў* (= хустка) /голу (позитивна оцінка) ‘одружитися’ [187, с. 8]; сх.-слоб. і степ. *обрізати коси, розплести косу, розпустити коси* ‘вийти заміж’ [Ужч, с. 134] та *на кожух сісти* ‘т. с.’ [Ужч, с. 125]; літ. *зав'язати косу́ (хусткою)* ‘вийти заміж, одружитися’ та ‘взяти заміж’ [СФУМ'2003, с. 301].

У давнину в Русі-Україні категорично заборонялося заміжній жінці ‘світити волоссям’ [78, с. 23], тому голову покривали хусткою чи наміткою: *зав'язала хустку* || *хустину над'їла* || *вд'агнула хустку*. Оскільки непокрита дівоча коса символізувала цнотливість, то неодмінним складником весільного ритуалу було покривання молодої. Наречена схилялась обличчям до хліба, а

свахи тричі колихали над її головою натягнутою на чотири кути хусткою. Це був кульмінаційний момент усього дійства – зробили з дівки молодицю. Відтепер вона повинна обов'язково завиватися покривом [269, с. 83], адже дівчина переходить під владу чоловіка, який заволодів її косою, а отже й честю. Тому з'явитися перед чужими без хустини означало зрадити своєму чоловікові [235, с. 51].

У фразеологізмах *обр'їзали косу* || *одр'їзати косу* || *косу обр'їзала* задокументований інший давній звичай, поширений до тридцятих років ХХ ст. на Камінь-Каширщині, – молодій утинали косу.

Ритуальне „сідання” нареченої на діжу відоме для слов'ян, характерне воно й для весільного обряду і на Західному Поліссі. Часто діжу ставили на кожух чи накривали її вивернутим кожухом зверху. Обов'язковою умовою обряду вважалася незайманість нареченої. Образним конкретизатором у цьому фразеосемантичному ряду є лексема *посад*. У весільному обряді *посад* – місце за столом, де сидять молодий і молода під час весілля, а також „відбуваються обрядові дії щодо поріднення родин” [78, с. 471]. У „Славянских древностях” зазначено, що *посаг* – це діжа [233, 2, с. 47]. У фраземі *с'їсти на посаду* означало виконувати народний весільний ритуал, запрошувати молодих зайняти почесне місце на покуті. Ще до 60–70-х років минулого століття у весільному обряді Західного Полісся наречена сідала на розстелений догори вовною білий кожух на лаві або діжці. Вважали, що цей звичай впливає на плодовитість весільної пари, адже й родовід ведеться від нього, бо кожух „запліднювач”. „Обрядовий персонаж „мати у вивернутому кожусі” також символізував прадавнє верховенство жінки – прародительки, володарки тваринного світу. При переході до землеробського способу життя, утративши безпосередню залежність від тваринного світу, жінка продовжувала залишатися охоронницею домашнього вогнища та порога – ходу у світ сімейного життя. Саме тому під час заручин дівчину садовили на кожух” [235, с. 118], а пізніше на діжу, хоч у деяких селах сідання на пікну діжу не допускалося: такою неповагою можна прогнівити шановану всіма господинями посудину, і тоді в молодиці не вдаватиметься хліб.

Символ злагоди, любові, чистоти почуттів українців – це рушник, який використовують і у весільному обряді: *на рушнік ступа́йє* || *на рушнік ста́ла*. На весіллі рушниками також пов'язували молодих, старостів, прикрашали гільце, вистеляли дорогу від порога до столу. Із рушником приходили у дім до породіллі, ним благословляли в самотійне життя дітей.

Проаналізовані фразеологічні одиниці мають позитивну оцінку.

ФСР „Отримати відмову у сватанні”. Особливо відчутно подібне протиставлення у сфері фразеологічних одиниць, які віднесено до обряду сватання. Тут представлені фраземи, що виражають відмову нареченої, напр.: *вхо́пити гарбуза́* (Яснв) || *дала́ гарбузу́* (Ббр, Ввн, Вдрц, Дбр, Лбн, Пст, Снв) || *причепі́ли гарбуза́* (Гбн) || *гарбуза́ н'ідсу́нула* (Бтн, Жрч, Псн) || *гарбу́за подарі́ли* (Пвр) || *гарбуза́ в'ідхвату́в* (Жрч) || *н'іднесу́ гарбуза́* (Брз, Тпл) || *вз'ав гарбуза́* (Дбрв, Клч, Млн) || *облизав гарбу́з* (СтЗг) || *гарбуз'а́ку дали́* (Кзл, РБрс) || *вз'ав гарбу́з'а́ку* (Мшс) || *дін'у вінесла* (Жрч) || *вінести дін'ку* (Дтн) || *да́ти де́н'у* (Врк), *облупі́ти гарбуза́* [Арк'2003, 84], *дала́ деркача́* (Псн) || *отпра́вила з в'іником* (Псн) || *получі́ти в'іник* (Дгш), *да́ти головешку* (Крп), *дала́ отворо́т-поворо́т* (Змш) || *от во́рот пово́рот* (Смд), *дала́ в'ідкоша́* (Бтн), *гороби́ця с'н'ійма́в* (Душ, Пвр), *найістис' цибу́л'і* (Брд), *облизн'а схопі́в* (Мшс), *д'івка наста́вила ро́ги* (Яснв), *розвелá йак молодого* (Яснв).

Паралелі: сх.-слоб. і степ. *вінести гарбуза* ‘відмовити сватам’ [Ужч, с. 61]; літ. *дава́ти гарбуза́* та *годува́ти гарбуза́ми* ‘відмовляти тому, хто сватається’ [СФУМ'2003, с. 179].

Найголовніший народний символ відмови у весільному обряді сватання – гарбуз. Ще в доісторичні часи інстинктивно відчували те, що довели сучасні вчені, – гарбузи містять речовини, які нормалізують гормональний обмін і заспокоюють надмірне сексуальне та психічне збудження. Уживання гарбузових страв заспокійливо діє на організм, стримує статевий потяг. Вважалося, що юнак, якому судився гарбуз, вимушений був пригоститися ним, унаслідок чого інтерес до дівчини пропадав, – це було не стільки образливо, скільки тактовно й мудро [78, с. 131]. Гарбуз – рослинний атрибут, тому

відповідні стійкі мовні звороти з цією лексемою пов'язані з обрядом шлюбної ночі й символізують порочність молодої: у разі виявлення її нецнотливості гарбуз клали на весільний стіл або підносили матері молодої. На формування цього символу, очевидно, вплинула інша якісна ознака овочу – його внутрішня порожнистість (пор. інші атрибути, використовувані в цій ситуації: відро без дна, дірява бочка, зрізок без дна, жлукто, колесо, дірява ложка та ін. На думку І. В. Магрицької, у цій обрядовій ситуації фразеологізм *дати гарбуза* – негативно конотований виразами з генітальною семантикою, а сам гарбуз – уособлення жіночого начала. Непоодинокі фіксації цих фразем дає підстави припускати, що значення ‘дати гарбуза’ могло бути первинним, а значення ‘відмовити парубкові при сватанні’ похідне [156, с. 182–193].

У західнополіських говірках лексема *гарбуз / дін'а* позначає реальний предмет, який дівчина вручає хлопцеві, проводячи обрядодію: *дала гарбузу* || *причепіла гарбуза* || *гарбуза п'ідсунула* || *гарбуза подаріла* || *п'іднесла гарбуза* || *гарбуз'яку дала* || *дін'у вінесла* || *вінесла дін'ку*. Частовживані ФО, у яких обряд стосується чоловіків: *вхопів гарбуза* || *гарбуза в'ідхв'ятів* || *вз'ав гарбуза* || *облизав гарбуз* || *вз'ав гарбуз'яку, получів в'іник, горобиц'я с'п'іймав, найіс'а' цибул'і, облизн'а схопів*. Використано й російські запозичення: *дала от ворот* – *поворот* || *от в'орот поворот*. Фразеологізм *дівка наставила роги* сигналізує про її впертість, коли дівчина відмовляє парубкові навіть усупереч попереднім домовленостям.

Оскільки ініціатором сватання, яке виражене в освідченні, виступає хлопець, то він у цьому випадку отримує *ніщо*, тобто його роль пасивна, наречена ж *дає ніщо*, тобто їй відведено активну роль. Відповідно до числа фемінних етнофразем зі значенням ‘відмовити у сватанні’ належать такі: *дать редчину, дать рогатку, сковать шило, дать головешку, дати гарбуз* тощо [120, с. 82–89].

Шлюбна символіка притаманна горобцеві: *горобиц'я с'п'іймав*, однак у народному світосприйманні горобець набуває недоброї слави [78, с. 146]. Вираз *зійсти облизн'а* стосувався спочатку лише собаки, якому показували ласий

шматок, але не давали, тому облизувався, тобто „нічого не одержував”, звідси і фразеологізм *облизн'а схопів* ‘не отримав згоди на одруження’. Оригінальний західнополіський вираз *получів в'іник* натякає на швидке „вимітання” парубка з хати.

Більшість фразеологічних одиниць ФСР „Отримати відмову у сватанні” має позитивну та жартівливо-іронічну оцінку.

ФСР „Одружитися з жінкою, що має дітей”. На запитання „Як у вашому населеному пункті говорять про чоловіка, який одружується на жінці з дітьми?” зафіксовано ФО:

1) із загальною негативною оцінкою жінки стосовно чоловіка: *з'інсований товар берé* (Бтн);

2) із компонентом, який дає негативну оцінку дитині: *вз'ав з байстр'укóм* (Брз, Вдрц, Дгш, Клк, Пвр) || *з байстр'укóм прив'ів* (Млн) || *берé з байструкóм* (Брд) || *забрáв з байструкáме* (Врк), *берé з ц'ілим вівудком* (Яснв);

3) із компонентом, який позитивно чи нейтрально оцінює дитину: *вз'ав з пастухóм на дошч* (Мшв) || *вз'ав ж'інку з пастухóм* (Дбр), *вз'ав з д'іт'ме* (Млт), *вз'ав з приплóдом* (Жрч, Мшс, Трн, Хлп) || *вз'ав з пр'іплóдом* (Лбн), *ма́йе ж'інку з шнурóчком* (Плц), *вз'ав суб'і з вóзом* (Глв), *вз'ев з пріданим* (Прп) || *вз'ав з пріданим* (Ввн, Вдрц, Овд, Смд, Снв) || *вз'ев з предáним* (СтЗг), *бирé з прищéпом* (Клн, Мшв, Хлп) || *вз'ати ж'інку з прищéпом* (Гв) || *вз'ав з прищéпом* (Дбрв, Кзл, Клч, Крп, Пст, РБрс, Слв, Тпл, Яснв) || *вз'áv з прищéпом* (Ббр) || *забрáв з прищéпчиками* (Врк), *вз'ав з багажéм* (Гбн), *вз'ав з дов'éсом* (Ств), *вз'ев з пригóном* (Мшс), *вз'ат' ж'інку на вéксил'* ‘одружитися з жінкою, у якої є позашлюбна дитина’ [56, с. 152–170].

Натомість жінку, яка виходить заміж із дітьми, поліщуки називають *ма́ти з байстр'укóм* (Дтн), *вз'áта з хвóстиком* (Дтн), *ж'інка з прищéпом* (Змш), *ж'інка з пріданим* (Змш), *да́ма з с'умучкойу* (Яснв).

Паралелі: гуц.: *у'з'ети га'лем* (=тягар, що використовують як гальмо для фіри) ‘одружитися’ [187, с. 8].

Байстрюком у лайливій або зневажливій формі називають позашлюбну дитину: *вз'ав з байстр'укóм* || *з байстр'укóм прив'ів*. Фразеологізми *вз'ев з прїданим* || *вз'ев з предáним* саркастичного характеру, оскільки *придане* у весільному обряді – посаг нареченої [78, с. 480], яке виділяли зі спільного сімейного майна однієї родини й передавали за шлюбною угодою іншій родині у власність чи користування. Придане могло становити не лише сімейне (батьківське та материнське) майно, а й речі та кошти, зароблені особисто [269, с. 222–223].

Фразеологічна одиниця *вз'ав суб'ї з вóзом* пов'язана з тим, що в давні часи той, хто мав воза, був незалежним господарем [78, с. 93], тому тут іронічно *віз – байстрюк*.

Фразеологічні одиниці *вз'ав з пастухóм на дошч* || *вз'ав ж'інку з пастухóм* натякають на хлопчика семи-дев'яти років, якого потрібно привчати до посильної трудової діяльності.

Цей фразеосемантичний ряд має негативно-оцінне значення, зумовлене зневажливим ставленням до жінок, які мають дитину (незважаючи на те, чи дитина народжена поза шлюбом, чи в шлюбі, який згодом розпався, чи це вдовині діти).

ФСПГ „Не зберігати подружньої вірності”. Аксиологія чоловіка та жінки в дзеркалі ідіоматики асиметрична в кількісних і якісних відношеннях: більшість фразеологізмів на позначення спільного роду характеризує чоловіків і з позитивного, і з негативного боку; невелика кількість ідіом із фемінною семантичною відмінністю характеризує жінку здебільшого з негативного боку: *ходить по руках* [299, с. 165–169].

У групі одружених жінок і чоловіків існував статево-віковий поділ у ритуальній діяльності. Головну роль у дотриманні звичаїв відігравала жінка, хоча в найурочистіші моменти обряду головною фігурою був чоловік.

Фразеологізми, у яких позначено інтимні відносини, статевий акт, доцільно віднести до особливого типу мовної евфемії. За семантичною структурою евфемізми – це один із різновидів тропів (метафори, метонімії, синекдохи та ін.).

Відмінність цієї різновидності полягає в її призначенні та сфері застосування. Мета вживання евфемізмів не в образному представленні дійсності як тропів поетичної мови, а в прикритті непривабливих явищ у житті чи нескромних думок і намірів [51, с. 624].

ФСР „Невірний чоловік”. На позначення подружньої невірності в українській культурі найпоширенішою є фразема *скакати в гречку*, значення якої вбачаємо в способі життя запорозьких козаків, які влаштовували любовні зустрічі в гречаних полях. Відомі такі західнополіські варіанти цієї фраземи: *скáче в грéчку* || *в грéчку прі́гати* || *бі́гає у грéчку*. Ця фразема на досліджуваній території стосується чоловіків, хоча трапляються випадки, коли цей фразеологізм уживають як загальне вживання подружньої невірності. Цю фразеологічну одиницю, що містить приховану внутрішню форму, В. І. Коваль відносить до числа етнофразем: *скакати в гречку* ‘зраджувати жінці (чоловіку), мати нешлюбні зв’язки’ – це “маскулінно орієнтована” фразема. Здавна в народі *гречка* та її зерна мали сексуальне значення: *в грéчку прі́гати* переосмислене на ‘порушувати подружню вірність’. Цей фразеологізм може бути інтерпретований як евфемістична за своєю природою етнофразема, іменний компонент якої позначає рослину, що має продукуючу символіку (семантичний перехід ‘продуюча сфера – дітородна сфера’ загальновідомий). Цілком закономірне тут уживання компонента *гречка* на позначення медоносної рослини, яку співвідносимо із „бджолоною” символікою (позначення вагітності) [120, с. 84].

На території Західного Полісся активно вживані такі фразеологічні одиниці: *скáче в грéчку* (Бтн, Жрч, Крм, Пст, Ткт, Тпл), *в грéчку прі́гати* (Чрк), *бі́гає у грéчку* (Грн), *п’ішов в грéчку* (Шкл), *на́в’іт’ миш одної́ дірки ни тримáйці’а* (Квл), *віл’із на грúди і вігл’адає йак пес з бúди* (Злн), *на́ш’і д’éло н’е рожáт’*: *всу́нут’*, *вінут’* і *б’ежáт’* (Грх), *на кузаку́ нимá знаку́* (Мкв), *мартóвс’кий к’іт* (Змш), *гул’áшчий п’івен’* (Плц), *за ко́жною спудні́цю’ою б’ігає* (Гдм) || *за вс’імá сп’ідні́ц’ами б’ігає* (ВВл, Остр) || *н’і одної́ сп’ідні́ці ни пропу́стит’* (Мрн) || *ни одної́ сподні́ці ни пропу́стит’* (Брв) || *ни йідне́й спудні́ці ни прупу́стит’* (Клб, Яснв) || *ни пропу́стит’ ни одної́ йу́пки* (Брз) || *не*

одної спуднеці не пропустит (СтЗг) || *гониця за чужими с'підниціями* (Псн) || *пуд кожну спудницю заглає* (Пвр) || *вулочиця за кожною спудницюю* (Клб), *каб'ел' гулашчий* (Лкв), *йак каб'ел'* (ВВл, Остр), *йак нев'ірний кр'ит* (Ярс), *йак жеребец'* (Злч), *в голов'ї в'їтер* (Ткт), *бабн'їк на все силó* (Вгщ), *гулаїе пучорному* 'не зберігати подружньої вірності' (Мкв, Хлп), *в його завше на дваніцят'* *показує* 'про сильний сексуальний потяг' [Арк'2003, с. 87], *жу́нку пупóрати* 'бути в статевих стосунках із жінкою' (Клб); пор.: *жу́нка облогує* (Клб), *ше ни одна купіця миш ни руждавила* 'про статеві стосунки повного чоловіка з худою жінкою' (Лцк); пор. нові фразеологізми: *м'їсцєвий ал'фóнс* (Яснв), *ро́ги віросли* (Дгш, Звн) || *спил'ати ро́ги* (Дтн) || *наставл'аїе ро́ги* (Клч) || *зробіти рога́тим* (Кзл).

Паралелі: сх.-слоб. і степ. з *риба́лки носіти копче́ну ри́бу* [Ужч, с. 71]; гал. *скакати в гречку* 'заходити собі з чужими жінками або чоловіками, чужеложити' [Фрн, 2, с. 447]; літ. *скакати (вскакувати) / скочити (вскочити) в гречку* 'зраджувати дружині (чоловікові); мати нешлюбні зв'язки' [СФУМ'2008, с. 813].

У семантичному ряді „Невірний чоловік” домінувальним є корелят *спідниця* – універсалія на позначення жінки як об'єкта сексуального потягу чоловіка: *за кожною спудницюю б'їгає* || *за всіма сп'ідниціями б'їгає* || *ни пропустит' ни одної йупки* || *пуд кожну спудницю заглає* || *вулочиця за кожною спудницюю*.

Бабіїв у західнополіській фразеології найчастіше порівнюють із такими тваринами: *мартóвс'кий к'їт*, *гулашчий п'ївен'*, *нев'ірний кр'їт*.

Чоловіка, який надміру захоплюється жінками, іронічно-жартівливо називають *бабн'їком на все силó*. Це можна пояснити наявністю подвійного стандарту для чоловіків та жінок, який можна проілюструвати на рівні лексики: „женолюб”, або *бабій*, – так називають чоловіка, небайдужого до протилежної статі.

Помічено, що зрадливий чоловік іноді навіть отримує схвалення за свої „перемоги”, тоді як жінка – всезагальний осуд. Виправдання вчинків чоловіків

відбито в таких зворотах: *на́в'іт' миш одної́ дірки ни трима́йиця, на́ш'і д'ело не рожáт': всунут', вінут' і б'ежа́т'* (запозичення з російської мови). Безперечно, їхнє авторство належить чоловікам.

ФСР „Невірний чоловік” представлений рядом фразеологічних одиниць, які мають негативне оцінне значення, виражають осуд поліщуків або ж мають прихований зміст.

ФСР „Невірна дружина”. *Чесна жінка* – позначення особи жіночої статі, яка „зберігає свою жіночу честь, дівочу цнотливість” [69, с. 190].

Жінок, які зраджували своїх чоловіків, осуджував український народ. Фразеологізми цього семантичного ряду набувають денотативної експресії: *бизсуромна ба́ба* (ВВл, Остр) || *прода́жна ба́ба* (Дбр), *Василéва др'іпо* (Шкл), *гул'áйе йак су́ра* (Злч), *гул'áшче стéрво* (Лкв, Яснв), *су́чка низага́н'ана* (Вгш), *со́вайеця́ йак су́чка* (Грн) || *гул'áшча су́чка* (Плц), *гул'áшча йак ку́рова* (Лвр), *на пра́во і на л'іво хóдит'* (Брж) || *на л'іво, на пра́во гул'áйе* (Лбш, Лбчв) || *на л'éво і на пра́во* (Крч) || *хóдит' на л'éво* (Яснв), *волóчиця́ по св'іту* (Лш), *ни стиди́ця ни л'удéй, ни Бо́га* (Брв), *обкру́тит' чулув'іка сра́куйу* (Мкв), *гул'áйе йак в'ітер пу по́лу* (Бхв), *гул'áйу, йак ри́ба пу Дуна́йу* (Мкв), *п'ішла́ по рука́х* (Мрн), *пуст'ілас'а в блуд'áшчу* (Бржк), *хвоста́ розпусті́ла* (ВВл, Остр), *стéлиця́ йак шма́та пуд но́ги* (Яснв), *ра́ком ста́нут – на тебе́ бу́дут диві́тис'а* ‘про невірність жінки в подружньому житті’ (Мкв), *пройшла́ Крим і Рим і м'ідні тру́би* (Мшс), *шчéдра дл'а вс'іх* (Снв), *па́н'а – до коха́н':а* (Квл), *гул'áйе йак лисі́ця* (Ярс) та новіші фразеологічні одиниці: *систра́ милосéрд'а* [Арк'2005, с. 81], *гул'áйе йак шл'о́ндра* (Грн) || *йак шл'у́ха со́вайеця́* (Гдм) || *гул'áйе йак шл'у́ха* (Чрк) || *пусл'éдн'а шл'у́ха* (Клб) || *гул'áйе йак прост'іту́тка* (Чрк), *шала́ва на все село́* (Трг) || *гул'áшче шала́во* (Клч) || *шала́ва м'éсна* (Дгш) || *гул'áйе йак шала́ва* (Клб), *гул'áйе по-чо́рному* (Мкв).

Паралелі: сх.-слоб. і степ. *дівчина-метéлик* або ж *квартáльська дівчина* ‘зрадлива жінка’ [Ужч, с. 71].

Ганьба та зневага супроводжували життя тієї жінки, яка допустила подружню зраду. Прикладом жіночої зради виступає жінка легкої поведінки,

яка представлена синонімічним рядом порівняльних фразеологічних одиниць: *гул'айе йак шл'ондра* || *йак шл'уха совайец'а* || *гул'айе йак прост'ітутка*, *бизсуромна баба* || *продажна баба*, *шалáva на все селó*, *гул'айе йак сýра* || *гул'ашче стёрво*.

Негативна символіка *сучки* досить розгалужена, напр.: *сúчка низагáн'ана* || *совайец'а йак сúчка* || *гул'ашча сúчка*. У фольклорному вислові *гул'айу йак рíба пу Дунáйу* мовна любовна символіка виразу передає стосунки з чоловіками, ближчі від дозволеного.

Маскулінність чи фемінність етнофразем на позначення інтимних відносин в окремих випадках мають образну основу, напр.: рос. *поить (пасту) коня*. Так, польський фразеологізм *konika ropasać* має значення ‘мати інтимні стосунки з чоловіком’, а в білоруських фольклорних текстах зворот *коніка паяць* вживається зі значенням ‘вступати в інтимні відносини (про дівчину)’ [120, с. 83–88].

Фразеологічні одиниці семантичного ряду „Невірна дружина” мають негативну конотацію, оскільки сексуальна активність та досвідченість жінок не схвалюється побутовою мораллю [69, с. 190], а навпаки – викликає осуд у поліщуків.

Отже, перші моральні норми виникають у вигляді моральних заборон (табу), які обмежували інстинктивні потяги людей. Насамперед ці обмеження стосувалися шлюбних звичаїв. Поступово на їх основі вироблені традиції, які з дитинства були сприйняті новими поколіннями і свято збережені як певні елементарні норми та правила людського співжиття.

3.2. Фразеосемантична група „Мовлення”

Мовлення людини визначає не тільки її характер, але весь її дух і зміст, спрямованість у житті. У мовленні відображені етнокультурні, народно-психологічні й міфологічні уявлення та переживання, тобто менталітет етносу як національна специфіка людського світосприйняття. Люди з різним темпераментом, характером, ступенем емоційності реагують на однакові події

по-різному, що й, безумовно, передано у фразеології говіркового мовлення. Одна і та ж фразема, яку вживають окремо чоловіки та жінки, сприймається неоднаково, адже це безпосередньо залежить від контексту та адресата мовлення.

Останні десятиліття ХХ ст. та початок ХХІ ст. позначені відродженням національного самоусвідомлення, національної культури в країнах Східної Європи, активізацією зацікавленості цивілізованого світу гуманітарною сферою людської життєдіяльності, особливо на тлі виникнення діалогу культур та їх інтерференції, загального процесу глобалізації. У сфері лінгвістичної науки це знаходить своє вираження в реактуалізації таких проблем, як співвідношення мови і культури, мови і менталітету певного етносу, мови і народної творчості, їх взаємозалежності та точок дотику [304, с. 496–500].

Чоловічий та жіночий стилі комунікативної поведінки істотно відрізняються. Чоловіча стратегія у спілкуванні наполеглива, активна, агресивна, вона орієнтована на монолог, висловлення власних ідей і принципів. Розмова для чоловіка завжди – змагання, націлене на індивідуальний успіх. Жіноча стратегія – гнучка, динамічна, орієнтована на співрозмовника. Свідомо чи несвідомо жінка в процесі спілкування має на меті підтримку позитивної емоційної атмосфери, налаштована на підтримання контакту, гармонійних стосунків, отримання згоди. Відповідно чоловіки відчують себе комфортніше в ситуації публічного виступу, жінки – у приватній бесіді [112, с. 118–120].

ФСР „Балакучий || балакуча”. Не тільки від темпераменту людини, її емоцій залежить мовленнєва діяльність, а й від характеру носія. Для одних типова життєрадісна, захоплююча розповідь із використанням емоційно-експресивної лексики, іншим властиве спокійне, стримане мовлення, що сприймається менш цікаво.

Чоловік: *меле йак з дуба звалівс'а* (Чрк) || *меле йак до дуба вйазаний* (Злн) || *йак з дуба внав* (Гбн), *сіпле слувáми йак гурóхом* (Рсв) || *сіпле слóвáми йак горóхом обсипáйе* (Брн) || *говóрит' би горóхом об ст'ену́* (Бр) || *сіпле йак горóхом об ст'ину́* (Брс), *плетé йак з гар'áчки* (Овд), *меле йак за хмáри* (Дбрв) ||

меле йак в хма́рах (Слв), йак пусти́й млин (Звн) || меле йак мл'ін (Крч), меле постоло́м (Жрч), тарахкоті́т' йак на база́р'і (Змш), аж шк'і́ра гово́рит' (Звн), баланді́т' биз то́лку (Яснв), бул'ко́че йак инді́к (Лкв), йак ра́діо „брехунéц'” (Ввн), плесті́ коно́пл'і [Арк'2003, с. 98], плесті́ йак з гара́чки [Арк'2003, с. 84], розпусти́ти те́мбу [Арк'2003, с. 87], мандро́ни пра́вити [Арк'2003, с. 103], плисті́ йак з мал'ар'і́ї [Арк'2003, с. 103], пра́в'іти правéнди [Арк'2003, с. 116], гово́рити йак з мал'і́гни [Арк'2003, с. 103], плесті́ йак на му́ках [Арк'2003, с. 106], мо́ви йак в хма́ри [Арк'2003, с. 105].

Жі́нка: *базарна ба́ба (Жрч, Кзл), йазика́та Хвэ́с'ка (Бр, Врн, Дгш, Дтн, Жрч, Лкв, Снв, Хлп) || йазика́та Фэ́с'а (ВВл) || йак Хвэ́с'ка йазика́та (Ярс) || йазі́к йак в Хвэ́с'ки (Чрк) || йак ба́ба Хвэ́с'ка (Грдн) || ба́ба Хвэ́с'а (Гбн) || Хвэйс'а йазика́та (Млн) || йазика́та Хві́с'ка (Пст), йак ба́ба Л'іке́ра (Грдн), йак трандачі́ха (МГл, Псн) || йак балабо́лка (Млн), йазі́к йак су́чки хв'іст (Брз), меле йак прачо́м по вод'і (Плп) || меле йак соба́ка хво́стом (Крп) || меле йек суба́ка хвусто́м (Врк), скрегоче́ йак соро́ка (Смд, Ств) || чварокоті́т' йак соро́ка (Вдр), му́ха-цокоту́ха (Бтн), йазéк йак помилó (СтЗг, Тпл) || йазі́к йак пумило́ (Бн, Врн, Гдм, Зрч, Крм, Лбш, Лбчв, Нрд, Рсв, Хлп), меле йак помелóм зам'іта́йе (Пст || трипа́йе йазі́ком йак пумило́м (Клб) || йазéк йак помелó (Брж), йазі́к йак коромі́сло (Клн), йазі́к йак лопáта (Дбр) || йазі́к йак лупáта (Клк, Крч, Лкв, Лпн, Млт, Плц, Хлп), йазі́ка чесáти [Арк'2003, 133], тарахкоті́т' йак те́рниця'а (Вдр), йазі́к йак тарада́йка (Нрд), с'і́че йак сичка́рн'а (Вгш), меле йак мйасору́бка (Яснв), на́ше ра́діо (Яснв) || гуво́рит' йак ра́дійо (Ббр) || транді́т' йак ра́діо (Плц) || меле йак ра́діо (Слв) || йак по́л'с'ке ра́діо (Жрч) || сов'е́ц'ке ра́діо (Брд), с'і́л'с'ка́ газéта (Яснв), ой ти плу́та-шоло́та [Арк'2003, с. 114], шоло́та з боло́та [Арк'2003, с. 132], тра́л'і-ва́л'і [Арк'2003, с. 128].*

Спі́льні: *меле йак з перел'áку (Млш), меле биз пириста́нку (Грн), че́ше биз пириста́нку (Смл), меле йак з гара́чки (Гв), меле йак до́брый ден' (Лбш), плетé йак тараба́н'ка (Грн), сто сл'і́в в м'іну́ту (Вгш), за сло́вом в карма́н ни пол'і́зе (Клн), йазі́к йак коромі́сло (Клн), розвіязáвс'á йазі́к (Остр), тр'іпа́йе йазикóм (Остр).*

Паралелі: с.-пол. *балакучий як баба / як радіо / булькоче як бубон / як муку меле / як сорока скрегоче* [Добр'2003, с. 133–137]; зх.-под.: *гово/рити йак го/рох мо/лоти* [118, с. 9]; сх.-слоб. і степ. *самсónівська кумá / язика́та Тékля / сорóчин хвіст* [260, с. 70]; гал. *в нього язык як терлиця* ‘говорять про балакучого, язикатого чоловіка’ [Фрн, Ч. 28.415–28.434, с. 360]; літ. *вівезти / вивóзити [язикóм] як (мов, ніби і т. ін.) на лопáті* зі сл. *говоріти, вислóвлювати* і под. ‘1) сказати що-небудь недоречно, недоладно, 2) що-небудь зовсім недоречне, недоладне або недоречно, недоладно’ [СФУМ'2008, с. 64];

Фемінний образ семантичного ряду „Балакучий || балакуча” – *сорока*, яка на своєму довгому хвості ніби приносить новини. Коли ж вона кричить на хаті чи біля хати, то це означає, що господаря хтось лятиме, або він отримає якусь звістку, або ж будуть гості. За повір'ям, якщо вбити сороку і вийняти з неї серце та настояти його на горілці, а потім дати випити цей настій невістці, то та втратить здатність говорити: „залоскоче сорокою” [39, с. 414].

Символічним образом таких фразем виступає *горох* (символ сліз). Із ним пов'язують нещастя, біду: *сїпле слувáми йак гурóхом || сїпле йак горóхом об ст'інú*.

Використано традиційні гіперболізовані порівняння язика з *лопатою, постолом, помелом, коромислом*, а базікання – зі звуками, що їх видає *млин, терниця, січкаря, тарадайка* ‘пристрій нагонича звірів, який видає тріскучі звуки’. Типове для української фразеології порівняння з *язикатою Хвеською*, а вислів *йак ба́ба Л'іке́ра*, очевидно, містить указівку на відому особу певного населеного пункту.

Аналіз фразеосемантичного ряду „Балакучий || балакуча” засвідчив, що ФО вжиті з іронією (*с'іл'с'ка газéта, на́ше ра́д'іо, ра́д'іо брехуне́ц'* (проводове радіо, яке здійснювало прорадянську агітацію)). Оцінка надмірної балакучості з боку оточення розцінюється як негативна та здебільшого побудована на метафоричному вживанні слів, що визначає певні ознаки та прояви цієї якості.

ФСР „Мовчазний || мовчазна”. Мовчання людини – одна з властивостей темпераменту, яку зафіксовано у таких фразеологізмах:

Чоловік: *йазика субака вкрав* (Бхв), *мовчіт' йак н'імец'* (Брз, Клч, Мрн, Рсв) || *йак н'імец'* (Жрч, Пвр, Тпл), *мовчіт' йак партизан* (Врн) || *мувчіт' йак парт'ізан* (Клб), *гар'аче йайце зйів* (Гдм), *ни вібийеш слова йак з кузля вівни* (Лпн), *йак в рот во'ді набрав* (Грдн, Лкв) || *йак воді в рот набрав* (Звн, Слв) || *седет' йак водé в рот набрав* (СтЗг), *тіхий йак вода* (Смд), *йак нимій* (Млн), *накапузивс'а йак горобец'* на дошч (Лбн), *хóде надутий* (Млт), *прикусів йазік* (Влх) || *йазика ковтнув* (ВВл), *йак заклало* (Мшв), *тумою туман'іти* [Арк'2003, с. 128], *ни пітскнути ни чіркнути* [Арк'2003, с. 113].

Жінка: *такá йак труба* [на́в'іт' слова ни віт'агнеш] (Тпл), *йак оним'іла* (Мшв) || *йак нимá* (Дбрв, Млн) || *мовчіт' йак н'іма* (Брд, Тпл), *мовчіт' йак риба* (Бтн, Клн, Крп, Лбш, Пвр, Снв, Ств, Тпл, Трг, Хлп, Чрк, Яснв) || *мовчіт' йак риба у вод'і* (Вдрц, Дгш, Жрч, Зрч, Пст, Смл) || *мувчіт' йак вуді в рот набрала* (Ббр, Брд, Ввн, Гбн, Пст, Яснв), *н'іма йак риба* (Кзл, Лпн) || *нимá йак риба* (Дбр) || *йак риба у вод'і* (Бн), *мовчіт' йак ст'іна* (Клб, Слв), *мовчіт' йак курка* (Плц), *такá вже кіц'а* (Звн), *путайна л'удéна* (Врк), *такáйа би трутен'* (Бр), *мовчазна йак дума* (Ярс), *йазік проковтнула* (Брв, Дтн, Ткт, Хлп) || *йазика прикусила* (Вгщ), *н'іма йак му́м'іа* (Смд).

Спільні: *ан'і пари з вуст* (Лпн) || *н'і пари з вуст* (Млш) || *н'і пари з вуст ни пустит'* (Лбш), *йак то йазéка нимá* (Грн), *йазік кулком став* (Остр), *йазік до п'іднеб'ін':а прир'іс* (Остр), *йак заклало* (Мшв), *два слова ни звйáже* (Остр).

Паралелі: с.-пол. *балакає як дев'ять німих / як води в рот набрав / як німець / як партизан / як риба у воді* [Добр'2003, с. 143–145]; гал. *в язык укусити ся* 'образливо: замовкнути' [Фрн, Ч. 28.415–28.434, с. 360], *держи язык за зубами* 'не говори ніколи зайвого' [Фрн, Ч. 28.415–28.434, с. 360]; гуц.: *зати/кати* / *гимбу* / *хаўку* – літ. *затуляти* (закривати, замикати)...*рота* (рот, уста, пельку) 1) 'замовкати'; 2) 'примушувати кого-небудь замовкнути, не давати змоги висловлюватися' [187, с. 7]; літ. *набирати / набрати воді в рот* 'уперто мовчати; нічого не говорити' [СФУМ'2008, с. 415].

У цю групу входять ФО, нарощення структури яких відбувається за рахунок образного визначника (напр., у ФО *мовчіт' йак риба у вод'і* образний

визначник у воді вказує на місце перебування конкретизатора). У таких сполуках переважає порівняння із живими істотами, яким властиво мовчати, насамперед з *рибою, трутнем, глухонімим, мумією*, а також з *німцем та партизаном* (на допиті). Крім цього, зроблені порівняння зі *стіною, водою, думою*. Супровідними виступають дієслова *ковтнути* || *проковтнути, прикусити, обрізати, вкрати*, пор.: *прикусів йазік* || *йазика́ ковтну́в* з маскулінними ознаками та *йазік проковтну́ла* || *йазика́ прикуси́ла* – з фемінними. Позитивна чи негативна оцінка цих фразем залежить від контексту.

Одночасно із розглянутими фразеологічними одиницями зі значенням ‘мовчазний || мовчазна’ на Західному Поліссі часто вживаний вислів *йак заклало*, який стосується і тих, хто недочуває. Метафоричність використана у таких фразеологізмах: *йазік проковтну́ла, йазика́ суба́ка вкрав, гар’а́че йайце́ зйів*. Цей фразеосемантичний ряд представлений одиницями, що містять у своїй семантиці систему оцінок від позитивних до негативних.

ФСР „Голосно говорити, кричати”. Людина, постійно перебуваючи у певній системі взаємовідносин, у комунікативній діяльності спричиняє деякі дії стосовно інших людей. Ці дії, емоції втілені у мовленні та чітко передані в ареальній фразеології.

Чоловік: *кричі́т' йак п'івен'* (Влх), *кричі́т' йак зар'ізаний* (Снв) || *йак р'ізаний* (Гдм, Грдн), *криче́т' йак попе́чений* (Млт), *криче́т', шо жив'іт булі́т'* (Хлп), *верешчі́т' ни свої́м го́лусом* (Клк), *кричі́т' йак споло́ханий* (Лбчв), *вириши́т' йак ненорма́льний* (Чрк), *кричі́т' йак млен* (Брж), *ц'іпом ска́че* (Клб), *го́лос пурва́в* (Клб), *кричі́т' – аш в ро́т'і чо́рно* (Мкв), *аж слена́ з ро́та ска́че* (Млт), *в хуло́дн'ій вуд'і ни уполо́шчис'а* (Клб).

Жінка: *гуло́сна йак З'ін'о́к* (Клб), *кричі́т' йак гуве́чка* (Клк), *виши́т' йак свин'а́ пе́ред сме́рт'у* (Зрч), *кричі́т' йак нидор'ізана* (Гв, Грн, Лкв) || *реве́ йак нидор'ізана* (Грн), *кричі́т' йак приду́шена* (ВВл, Остр), *йак за сра́ку вкуси́ла* (МГл), *кричі́т' йак тришч'ітка* (Трн); пор. *гулусо́к йак в п'іскавки* ‘тонкий голос’ (Вгщ).

Паралелі: с.-пол. *верещить як поросля в плоті / як півень на перелазі / кричить неначе ріжуть / як свиня недорізана* [Добр'2010, с. 141–143]; сх.-слоб. і степ. *Ду́нька з барáків / Ма́нька білолучáнська* [260, с. 70]; гал. *такий маєш язик, що би-с сі ним по сраці вітирла* 'говорять про жінку з острим язиком' [Фрн, Ч. 28.454–28.471, с. 362]; літ. *як (мов, ніби т. ін.) недорізаний*, зі сл. *крича́ти, верещати, галасу́вати* і т. ін. 'дуже сильно, пронизливо і т. ін.' [СФУМ'2008, с. 429].

Образними конкретизаторами виступають тварини та звуки, які вони видають: чоловіків порівнюють з *півнем, млином*, жінок – зі *свинєю, овечкою*; такі ряди порівнянь розширюють дієприкметниками *р'ізаний* || *зар'ізаний*, *нидор'ізана*, *попéчений*, *приду́шена*. Завдяки внутрішній формі ці ФО відзначаються негативною оцінкою.

Семантичний ряд „Голосно говорити, кричати” цікавий такими фразеологічними одиницями: *кричи́т' йак млен, ц'іпом скáче, го́лос пурва́ти*. У сполучі *кричи́т' – аш в рот'і чо́рно* проведено порівняння із собакою, бо у народі вважають: коли в собаки чорне піднебіння, то він дуже злий. Високого ступеня експресивності цим фразеологічним одиницям надають експресивно-забарвлені компоненти з негативною оцінкою.

Простежено, що схильність до сварок та вживання побутової лексики, замість нецензурної, властива переважно жінкам, оскільки вони більш емоційні, не вміють стримувати своїх емоцій.

ФСР „Говорити нісенітниці”. Завдяки своїй образності та виразності фразеологізми зі значенням 'говорити нісенітницю' роблять мовлення колоритним і, підвищуючи емоційне сприйняття, набувають експресивності.

Чоловік: *пліте́ кошил'і* (Брж, Снв) || *пл'іте́ кушел'і* (Гщ), *настрочі́в с'ім м'ішк'ів во́вни і вс'і по́вни* (НРд) || *наговорі́в с'ім м'ішк'ів ді́му* (Мрн), *плете́ йак до ду́ба вйазаній* (Злн), *ме́л'е йак мл'ен* (Гщ) || *ме́ле йак пустій млин* (Мкв) || *пустій млин* (Лбчв), *говóрит' биз т'ёмку* (Смл), *гуво́рит' йак по́сл'е тр'ох перепóйів* (Лбш), *плесті́ плóта* [Арк'2003, с. 114], *молóти йак пес хвостóм*

[Арк'2003, с. 112], *настоуб'єчити лішиного* [Арк'2003, с. 102], *сказати ни в горóх ни в капúсту* [Арк'2003, с. 86].

Жінка: *провóрна на йазік* (Остр), *бр'ед субáчий* (Бхв), *плетé б'ел'єб'єрдú* (Лбчв), *тóчит' бал'андрáси* (Влх), *смирдúт' слúхати* (Клб); пор.: *тиц' – бáбин Гриц'* 'про недоречно сказане' [Арк'2003, с. 76].

Спільні: *плитé кошил'і* (Брж, Снв), *йак здраст'є* (Ткт), *дурне лепéче* (Лкв), *наплитé дурниц'и* (Вгщ), *мéле йак з гар'єчки* (Мшв), *плетé б'ел'єб'єрдú* (Лбчв), *плитé, шо кúпи ни тримáйец'а* (Клн), *тóчит' бал'андрáси* (Влх), *плéте йазикóм* (Брн), *губóрит' биз тóлку* (Хлп).

Паралелі: с.-пол. *бовкнув як сопель в борц / як з бочки / меле язиком як двірник митлою / як з гарячки* [Добр'2003, с. 136–138]; зх.-под.: *п'лести / н'іби бузи^е/ни об'йисти^ес'а / дур'ману об'йисти^ес'а* [118, с. 9]; сх.-слоб. і степ. *дурáк і вúха холóдні* [260, с. 66]; гал. *бабський язик усе роги показує* 'баба любить усе сперечати ся' [Фрн, Ч. 28.415–28.434, с. 360]; літ. *плескáти (пáтякати, плесті) язикóм (язикáми)* '1) багато говорити про щось неістотне, пусте; базікати, теревенити, 2) говорити, поширювати плітки, вигадувати таке, чого немає і не було' [СФУМ'2008, с. 518].

У народі дієслово *базікати* часто заміняють синонімічним *молоти*, а звідси – паралелі з млином. *Млин* – найулюбленіше місце перебування чортів, там вони замулюють воду, крутять колесо та жорна вночі без мельника, мелючи собі тютюн [39, с. 316].

У проаналізованих фразеологізмах у ролі супровідного слова виступають дієслова *ляпати, плести, говорити, строчити*. У говірках північно-східної частини Західного Полісся уживаний вузькорегіоналізм *плитé кошил'і* || *пл'итé кушел'і*, який став основою лексеми *кошил'* 'базіка, брехун'. Негативна конотація підтверджена і тавтологією: *плести плота*.

Семантичний ряд ускладнений семами 'говорити багато непотрібного', 'говорити дурницю', напр.: *настрочів с'ім м'ішк'ів вóвни і вс'і пóвни* || *наговорів с'ім м'ішк'ів дíму, плетé, йак до дúба вйазаній*.

Фразеосемантичний ряд „говорити нісенітниці” репрезентований фразеологічними одиницями, які характеризують людину з негативного боку. Поліщуки усвідомлюють цю якість характеру та проводять паралелі з реаліями, що їх оточують: людьми, тваринами, предметами неживої природи тощо.

ФСР „Хвалькуватий || хвалькувата”. У народнорозмовній мові семантичний ряд „Хвалькуватий || хвалькувата” об’єднує ФО, які виражають зневажливе ставлення до осіб, які хвастошами намагаються виділити себе із загальної маси людей.

Чоловік: *хвал’бі́ – по́вн’і штані́* (Крс), *намолóв с’ім м’ішк’ів ді́му* (Лбш), *хвал’бі́ по́вн’і штані́* (Врн), *намолóв с’ім м’ішк’ів во́вни і т’і нипóвни* (Плп).

Жінка: *хва́лиц’а йак ба́ба Хвэ́с’ка* (Грн), *хвал’ува́йа то́рба* [Арк’2003, с. 128], *хва́стайец’а йак хаз’а́йка в но́вой хат’е* (Крч), *ко́жна жа́ба хва́лит’ сво́йе боло́то* (Крм), *ко́жна свин’а́ сво́йе корі́то хва́лит’* (Брв); пор. російський крилатий вислів – *куку́шка хва́лит’ п’ітуха́ за то, шо хва́лит’ в’ін куку́шку* (Лкв).

Спільні: *с’ім м’ішк’ів ді́му* (Лбш), *хвали́ минé мойа́ гу́бойко, той нирузурвэ́с’а* (Вгш), *хвали́ менé мойа́ гу́бон’ко* (Грдн), *хвали́ менé мойа́ гу́бон’ко, бо т’а роздеру́* (Остр), *чва́ниц’а чи йе чим, чи нимá* (Смл), *хвали́ мойа́ гу́бон’ко минé, коли́ л’у́ди ни хва́л’ат’* (НРд), *хвал’бі́ по́вни то́рбі́, а в то́рбах нимá ничо́* (Млт), *хвал’бі́ по́вна гу́ба* (Клн), *заде́р хвуста́ йак п’і́вен’* (Хлп).

Паралелі: сх.-слов. і степ. *розходи́тися як піп на Вели́кдень / як Явдо́ха на конька́х* [260, с. 70]; гал. *хвали мене писочку, бо тебе розідру* ‘кепкують із самохвалька’ [Фрн, Ч. 26.553–26.572, с. 257]; літ. *сі́м мішкі́в греча́ної во́вни [і (та) всі непóвні]*, жарт., зі сл. *наговорі́ти, наплесті́* і т. ін. ‘багато зайвого, безглузлого’ [СФУМ’2008, с. 651].

За рахунок образного визначника спостерігаємо нарощення структури фразеологічних одиниць цієї моделі. Експресивність у цих моделях створено за рахунок римо-мелодики окремих фразем, напр.: *хвал’бі́ по́вни то́рбі́, а в то́рбах нимá ничо́* (Млт), *хвал’бі́ по́вн’і то́рбі́, а в то́рбі́ хоч насирі́* (Мкв), *хвал’би по́вни то́рбі́, а ма́цні́ – ди й пурóжн’і* (Клб).

Відчутна іронія в назвах побутових предметів: *с'ім м'ішк'ів діму*. Одночасно хвалькуватість виступає не тільки через виставляння своїх переваг перед іншими, а й вихвалянням самих себе (*хвалі́ минé, мойá губон'ко, по́ки ни рéпниш*).

Порівняйте натяк у такому діалозі:

- *Ма́мо, хва́л'ат' нас?*
- *А хто?*
- *Ви менé, а йа вас* [Арк'2003].

Фразеологізми цього семантичного ряду прозоро мотивовані, мають негативну оцінку і високий ступінь експресивності. Оскільки у більшості одиниць висловлювання від першої особи, то асоціативні порівняння мають жартівливий характер.

ФСР „Пліткувати”. Аналіз фразеологізмів, до складу яких входять назви осіб чоловічої та жіночої статі, дозволяє гендерно маркувати ці одиниці. У фраземах *базарна баба, вискочив як Пилип з конопель* гендерний компонент зумовлений прозорою внутрішньою формою [299, с. 165–169], яку ґрунтовано на конкретних подіях або пов'язано з відомими літературними творами.

Вуличні розмови (плітки) відстежували й розголошували чужі таємниці, при цьому мовці часто приказували *говорі́мо та мовчі́мо – хай з нас не вихо́дит* [Арк'2003, с. 53], хоч усі добре знали, що цю таємницю знатиме все село: *кума́ кумі́, а кума́ свині́, а свиня́ – всьо́му силі́.*

Отож, через осіб, які не вміють зберігати таємниці, кожен нюанс приватного життя ставав оприлюдненим.

Чоловік: *в н'о́му н'ічо́го ни зогр'і́йец'а* (Млт), *пл'іте́ пло́та* (Ртн), *пруда́жна шку́ра* (Клб), *говóрит' б'іл'ш чим ва́жит'* (Пвр), *транді́т' і ни спл'о́вує* (Пвр), *брéше йек суба́ка* (Врк), *говóрит' йак ра́діо проковту́в* (Пст), *заговóрувати зу́би* [Арк'2003, с. 94].

Жінка: *кума́ кум'і́ і п'ішло́ по сел'і* (Снв), *рознéсла йак сорóка по селу́* (Зрч) || *на́ше помилó по сил'і рознесло́* (Мшв), *селó гудé* (Мкв), *винóсити см'іт':а з ха́ти* (Клб), *п'ішла́ буйда на колéсах* (Вдр), *йак порва́на то́рба* (Брж), *пліте́*

спл'ётн'і (Ткт) || *спл'ётн'і збира́йе* (Клн) || *спл'ётн'і збира́йе* (Ббр) || *на́клепи наводит'* (Дтн) || *зв'удк'і зв'одити* (Клб) || *спараву́нк'і справл'ати* (Клб), *ко́сти пирибира́ти* (Нрд) || *ко́ст'і переміти* (Грдн, Хлп) || *всі костомáхи пообсмóктували* (Чрк) || *усе́ ко́сточки мійе* (Лбш) || *ко́ст'і поміти* (Ввл, Остр) || *пуміти ко́ст'і* (Збр) || *всі ко́ст'і пуобмивáли* (Збр), *перебира́йе всіх по к'істочкáх* (Псн), *скрего́че йак сорóка* (Жрч) || *йак сорóка* (Дбр, Слв) || *хвостáта сорóка* (Тпл), *т'о́шчин йазі́к* (Яснв), *отó вже й лéйда* (Лбчв), *посл'едн'і в'іст'і* (Лкв), *ховáти чо́рта 'пліткувати'* (Збр), *йак откривáчка* (Ввл), *пóл'с'ке радіо* (Гбн) || *йак рáд'іо* (Брж), *год'áшче рáдіво* (Смл), *плéшче йазикóм йак те рáд'іо* (Чрк) || *на́ше радéйко* (Гдм); пор. *пустіти буйду 'вигадати плітку'* [Арк'2003, с. 79].

Спільні: *весті́ бесéду* (Клб), *вс'óму св'іту розказáти* (Лцк), *йазі́к чéшиц'а* (Чрк), *хоч бері́ рот заші́й* (Лбш), *йазі́к йак лопáта* (Ввн), *йазі́к йак у жóвни* (Смд), *йазі́к йак помелó* (Яснв) || *йазéк йак помелó* (СтЗг), *л'áси то́чит'* (Бтн).

Паралелі: с.-пол. *рот як халява / сказав наче поми́ї вилив / скрего́че як сорока / роздявив рота як халяву / язиката як баба базарна / язык довгий як в собаки хвіст* [Добр'2003, с. 138–140], зх.-под.: *мо́лоти йазі^e/ком йак пес хвос^t/том; пле^uс/кати йа^z/зиком йак со́рока хвос^t/том* [118, с. 9]; сх.-слоб. і степ. *свáха мáзала / розкáзувати Вáсі почóм руберóйд* [260, с. 69], гал. *а то ті язык свербить* 'зн. не може ані хвилю промовчати' [Фрн, Ч. 28.415–28.434, с. 360], літ. *[як (мов)] сорóка на хвості розно́сить / рознесла́* 'дуже швидко поширюються якісь чутки' [СФУМ'2008, с. 677].

Названі ознаки, представлені у фразеоряді „Пліткувати”, пов'язані насамперед із жінками. Самих пліткаррок, тобто осіб, які розголошують і розповсюджують таємну інформацію, називають *отó вже й лéйда*; про чоловіків кажуть: *в н'óму н'ічóго ни зогр'ійец'а, прудáжна шку́ра*. Передаючи *посл'едн'і в'іст'і* або ж *ховáйучи чо́рта 'пліткуючи'*, мовці позбавляються емоційних переповнень. Такі люди не можуть контролювати вольові риси, тому часто втрачають над собою контроль, відкриваючи таємниці.

У таких фраземах чоловіків порівнюють з *собакою*, чому сприяє багатозначне дієслово *брехати* ‘гавкати, лаяти’ і ‘обманювати’, а жінок – із *сорокою, помелом, тещиним язиком, радіо*.

Класичним прикладом загально визнаних етнофразем виступають „потенційно фемінні” фраземи *перемивати кісточки* ‘пліткувати, злословити’. Сполука *перемивати кісточки (кості)* пов’язана з так званим обрядом вторинного поховання нерозкаяних грішників, чийі останки через декілька років після захоронення викопували, а збережені кісті промивали чистою водою й перепоховували. Описаний обряд супроводжували згадками про покійника (риси його характеру, вчинки тощо). Оскільки винятково жінки брали участь у ритуальному оборюванні села, викликанні дощу, у відвертанні градової хмари тощо, можна вважати, що і цей обряд історично був фемінним. На це також вказує і „фемінна” семантика звороту (*пліткувати, злословити*), хоча, зрозуміло, представники сильної статі теж не позбавлені цієї властивості [120, с. 83–88].

Фраземи, у яких віддзеркалено цю мовленнєву рису, містять у своїй семантиці систему негативних оцінок, оскільки мовці з осудом ставляться до таких осіб.

ФСР „Обманювати”. Найчастіше *обман* сприймають як аморальний вчинок і тому засуджують. До цього фразеосемантичного ряду зараховано фраземи, які мають негативну оцінку і високий ступінь експресивності.

Чоловік: *брéше йак субáка* (Брж, Брн, ВВл, Грн, Гдм, Грдн, Клк, Клн, Крч, Млт, Остр, Плц) || *брéше би собáка* (Бр) || *брéше йак собáка пéред смéрт'у / здóхом* (Лбш) || *брéше йак собáка на поводку́* (Лбш) || *брéше йак субáка на прівйязи* (Мрн) || *брéше йак пес на прівйяз'і* (Зрч), *збрехáв і óком ни моргну́в* (Клн, Плц), *брéше і не кріввиц:а* [Арк’2003, с. 79], *так брéше, шо поéт ни напéше* (Прв), *брéше йак пíше* [Арк’2003, с. 79], *брéше, шо п'ísók з потілиць'і сїпец'á* (Лбч), *сказáў йак в чїсту вóду пл'ўнуў* ‘сказав неправду’ [Арк’2003, с. 83]; *йак Хумá л'ісу́ плитé* || *плисті́ йак Румáн л'ісу́* [Арк’2003, с. 102].

Жінка: *туман в оч'ї пускайе* (Брн), *точіти брехн'ї* || *плеті брехн'ї* [Арк'2003, с. 79], *бреше, йак мускóвс'ке рад'іо* (Мкв), *правду сказати – не кошик плеті* (Зрч), *кошіло кошил'ет'* [Арк'2003, с. 99]; пор. *брехн'а на стол'ї* 'явний обман' [Арк'2003, с. 79].

Спільні: *йак ни брихне, то й ни дихне* (Лпн, Ткт, Вгщ, Мшв, Нрд, Сшч, Прп), *йак ни збрихне, то й ни здихне* (МГл), *йак ни збрихне, то ни здихне* (Прс), *бреше і ни почитвон'їе* (Смл, Лбчв), *бреше, а не красн'їе* (Влх), *бреше і оком ни мигне* (Смл), *бреше йак діше* (Івн), *йак ни збреше, то ни пруживе* (Хлп), *молóти йак чорт'ївс'кий млин, верзуні верзті, плеті плóта, плеті кошики й плет'інки, гнати б'їса, круг пал'ц'а водіти* [Арк'2005, с. 67], *нагнути кошел'ів* [Арк'2003, с. 99], *рускáзувати кушалк'ї-упалк'ї* [Арк'2003, с. 100], *водіти за нóса* [Арк'2003, с. 108], *véру véрати* [Арк'2003, с. 80], *верзуні верзті* [Арк'2003, с. 80], *плеті корзні* [Арк'2003, с. 99], *пустіти пúшку* [Арк'2003, с. 117], *плеті йáz'ом* [Арк'2003, с. 133].

Якщо хтось признається в обмані, то приказують: *надурів дуракá на чотіри кулакá* [Арк'2005, с. 67].

Паралелі: с.-пол. *бреше як сивий мерин* [Добр'2003, с. 65]; сх.-слов. і степ. *чесати діда лісого / загинати Івана Івановича / водіти як Хому за вуса* [260, с. 69]; гал. *того й язиком не злижеш* 'говорять про наглу брехню, з якої годі вибрехати ся' [Фрн, Ч. 28.454–28.471, с. 362,]; гуц.: *кру/тити харам/на* 'вигадувати що-небудь, обдурювати, обманювати кого-небудь' [187, с. 7], *ман/тити св'їт* 'хитрувати, обдурювати кого-небудь' [187, с. 10]; літ. *пускати / пустіти туман (туману) [у вічі]* 'навмисне заплутувати, перебільшувати, перебріхувати що-небудь' [СФУМ'2008, с. 586].

В аналізованому матеріалі, маскулінних фразеологізмів зі значенням 'обманювати' більше, ніж фемінних. Щодо мотиваційної основи наведених фразеологізмів, то *собака* – символ нерозумного брехуна, злодійкуватого ненависника. У Біблії образ пса ототожнено з гонителями, лжевчителями, нечестивими людьми, блудниками [235, с. 206]. Фразеологізмам цієї моделі властиве нарощення за рахунок образного визначника: *на поводку, на прив'язі,*

перед смертю, як-от: бреше йак соба́ка пе́ред сме́рт'у / здо́хом || бреше йак соба́ка на пово́дку || бреше йак суба́ка на прів'язи || бреше йак пес на прів'яз'і.

Бути чесним – річ не проста, що відображено в західнополіській фразеології: *пра́вду сказа́ти – не ко́шик плести́* (тут, очевидно, і натяк на інший фразеологізм *кошелі плести* ‘обманювати’).

Мотивація семантики ареальних фразеологічних одиниць побудована на переносному значенні компонентів. Водночас ця риса (обман || брехливість) дуже близька до хитрості та тісно пов'язана з останньою. Такі фраземи набувають негативної оцінки.

ФСР „Уживати нецензурну лексику”. Переживання життєво важливих ситуацій, різні події, радість, подив, замилювання, гнів, страх – усе це сприяє вживанню вульгаризмів. Хоча нині, особливо серед молоді, нецензурна лексика не означає психологічної розрядки, а звичайна риса мовлення.

Чоловік: *ла́йиц'а йак соба́ка* (Лбчв), *йак ва́л'анок* (Ткт), *мат'ук ход'а́чий* (Клн), *мат за ма́том* (ВВл), *пумі́ями л':е* (НРд), *шо сло́во, то мат'ук* (Хлп), *биз мат'ука́ і сло́ва ни ска́же* (Хлп), *ху́же сапо́жн'іка* (Вгщ) || *йак сапо́жн'ік* (Гдм, Мрн, Трг) || *ла́йиц'а йак сапо́жн'ік* (Крч) || *руга́йец'а йак сапо́жн'ік* (Ббр, Брд, Брз, Яснв) || *мат'у́жиц'а йак сапо́жн'ік* (Гбн, Жрч, Змш, СтЗг) || *мат'ука́йец'а йак сапо́жн'ік* (Слв), *йазі́к аж до ву́х* (Пвр), *мат'-перема́т'* (Мшс), *ла́йец'а йак Очум'е́лов* (Пст).

Жінка: *ла́йиц'а йак соба́ка* (Жрч, Пст, Смд) || *га́вкайе йак соба́ка* (Дбр), *би су́чка йазиком те́лэпайе* (Бр), *рот йак пумі́йниц'а* (НРд).

Паралелі: гал. *розпустив язик до мене* ‘кинув ся до мене з многословною лайкою’ [Фрн, Ч. 28.454–28.471, с. 362]; літ. *вилива́ти (лі́ти) / ві́лити помі́ї*, грубо ‘ганьбити, заплямовувати кого-небудь, звинувачуючи в чомусь осудливому’ [СФУМ'2008, с. 75].

Вибір образних конкретизаторів ґрунтований на асоціаціях із представниками різних професій, насамперед із *чоботарем* (*сапожніком*). Такі фразеологізми побудовані на народних уявленнях про людей, що дозволяли собі вживати нецензурні слова, коли в них щось не вдавалося.

Експресивно-забарвлені компоненти стійких порівнянь виражають негативну оцінку: чоловіків порівнюють із *собакою*, жінок – із *собакою* та *сучкою*, *помийницею*. Високої експресивності досягнуто вживанням однокореневих слів: *мат* за *матом*, *мать-перемать*, а самих носіїв вульгаризмів поліщуки називають *мат'укóm ход'áčим*.

Часто нецензурна лексика звучить для того, щоб привернути увагу навколишніх, для більшої емоційності словесного вираження, для більш точного висловлення своїх почуттів та ставлення до тієї або тієї інформації. Уживання такої лексики залежить від входження особистості до певної соціальної групи, вікової категорії, від культури, рівня розвитку.

У центральних білоруських говірках В. І. Коваль зафіксував фразеологізм *калаціць зялёни мак* ‘вживати нецензурну лексику’. У західних білоруських говірках відомий лексичний варіант цього звороту *зялёни мак тресці*, фемінна природа якого співвідноситься з жіночою поведінкою (в українській мові фразеологізм *затрусити зеленим маком* уживаний із близьким значенням ‘розсердитися, зробити скандал’) [120, с. 83–88].

Ураховуючи той факт, що саме від уміння спілкуватися часто залежить кар’єра людини, необхідність корегування комунікативної поведінки чоловіків і жінок, залучення до неї найефективніших стратегій очевидні. Реалізація жінки в соціумі, її самоствердження як особистості значною мірою залежить від її здатності самовдосконалюватися, використовуючи переваги своєї статі, активно відстоювати своє право на самореалізацію [212, с. 118–120].

Фразеосемантична група „Мовлення” репрезентоване вісім семантичними рядами: „Балакучий || балакуча”, „Мовчазний || мовчазна”, „Голосно говорити, кричати”, „Говорити нісенітниця”, „Пліткувати”, „Обманювати”, „Уживати нецензурну лексику” тощо. ФО цих рядів в основному мають негативну семантику, оскільки мовці усвідомлюють ці риси характеру, аналізують та порівнюють їх з довкіллям.

3.3. Фразеосемантична група „Ставлення до праці”

У господарській діяльності простежено чіткий розподіл трудових функцій між жіночою та чоловічою працею. Суто чоловічими заняттями вважали: у полі – орати, сіяти, волочити, косити, звозити снопи, складати їх на току в стіжки, молотити; вдома – доглядати за кінями, волами, бджолами, огорожею, возити зерно у млин, дивитися за садком, ремонтувати і купувати сільськогосподарський реманент (віз, сани, плуг, борони), возити дрова та будівельний матеріал з лісу, каміння для будівництва, майструвати, плести мотузки, постолити, копати й чистити колодязь. Із додаткових занять – рибальство, мисливство. Як господар чоловік мав обов’язок сплачувати податки і репрезентувати свою сім’ю у світській і церковній владі [269, с. 219].

Жіночою працею вважали: у полі – жати, в’язати в снопи, складати в копи, гребти сіно; удома – куховарити, заготовляти продукти на зиму (сушити гриби, фрукти, ягоди, квасити капусту, огірки, яблука, варити варення), поратися на городі (сапати, підгортати, копати картоплю), готувати корм для птиці, худоби, свиней, доглядати за домашньою птицею, тваринами, прати, золити, прасувати, шити, ткати, прясти, вишивати, прибирати в хаті, доглядати за дітьми тощо [269, с. 219].

Праця селянина в традиційному суспільстві базувалася на статевовіковому та календарному розподілі робіт. Відповідно до сезонних календарних змін найбільш працемісткими були рання весна (орання, засівання) та кінець літа (сінокіс, жнива). Решту часу присвячували догляду за домашньою птицею, худобою, пасіками, знаряддями праці, будівлями тощо.

ФСР „Працелюбний || працелюбна”. У семантичному ряді „Працелюбний || працелюбна” фраземи засвідчують, що праця удосконалює людину, забезпечує її нормальний фізичний, розумовий, морально-етичний розвиток. Працьовиті люди – кмітливі, розумні, правдиві, дотепні, скромні, людяні, доброзичливі.

Чоловік: *на вс'ї р'ук'ї м'айстер* (Клб, Лкв) || *на вс'ї р'ук'ї [м'айстер]* (Грг), *робот'ащ'ї р'уки м'айе* (Тпл), *зруб'ів з п'ят' п'ал'ц'у* ‘вкласти свій труд’ (Клб),

наше йак в'іл (Зрч, Клк) || *робит' йак в'іл* (Бхв, Гбн, Жрч, Млн, Овд, Слв, Хлп) || *робит' йак вил* (Дбр) || *робит' йак чорний в'іл* (Брз) || *т'агне йак вол'ака* (Пст) || *йак вуліс'ко* (Кзл) || *т'агне йак в'іл* (Бхв) || *наробівс'а йак в'іл* (Рсв), *т'егне йак кин'* (Крм) || *наше йак кин'* (Бтн, Грн, Пвр) || *наше йак кон'ака* (Дтн, Клч, Мшс), *наше йак йіша́к* (Клб), *робит' йак дурній* (Клк) || *пахайе йак дурній* (Вгщ), *наробівс'а, йак дурній міла найівс'а* (Мнв) || *нарубівс'а йак міла найівс'а* (Бн), *наробівс'а за двох дурніх* (Млт) || *робит' за тр'ох дурніх* (Ввн), *робит' йек чорт* (Врк), *робит' аш куфа́йка завирта́йеца* (Рж), *мозол'і натира́йе* (Остр); пор. ще: *в'іл робів, а му́ха на рогу сид'іла* (Зрч), *наше йак н'эг'ір* (Мшв), *наробівс'а йак те́мна н'іч* (Вдр), *шпа́ркий до рубо́ти* (Ртн), *пол'с'к'і хадз'айен* [Арк'2003, с. 128].

Жінка: *спрітна йак переп'ілка* (Злч), *робит' йак бж'ілка* (Влх, Злч, Рсв) || *йак бж'ілка Ма́йя* (ВВл) || *йак бжолá* (Врн) || *ма́йя-бж'ілка* (Лбш) || *тру́дица* *йак бж'ілка* (Гдм) || *прац'овіта йак та пч'ілка* (Чрк) || *гуде́ йак бджолá* (Яснв) || *прац'овіта йак бдж'ілка* (Ббр) || *робит' йак пч'ілка* (Жрч) || *тру́дица йак бжолá* (Млн, Пст) || *прац'ове́та йак бжолá* (СтЗг) || *стара́йеца йак пчолá* (Ств || *пчолá-труд'івни́ца* (Кзл) || *старойо́нца йак пчолá* (Вдр) || *стара́т'ел'на пчолá* (Клб), *тру́дица йак мура́шка* (Гдм, Смд) || *робот'а́шча мура́ха* (Клн, Мрн), *йак та му́ха* (Клб) || *кру́тица йак му́ха в окро́п'і* (Смд, Пст) || *йак му́ха в окро́п'і обирта́йица* (Мшв), *ве́ртица йак б'ілка в колес'і* (Злч, Рсв) || *кру́тица йак б'ілка в ко́лес'і* (Глв, Хлп) || *йак б'ілка в кол'іс'і* (Трг), *наше йак кон'ака* (Плц) || *робот'а́шча йак кон'ака* (Дбрв), *робит' йак про́кл'ата* (Трн), *огн'ом робит'* (Бр), *аш зго́рбилас'а* (Брв), *хребта́ ламáйе* (ВВл), *по́том обливáйеца* (Остр), *робит' аш шу́ба завирта́йеца* (НРд), *в руках все горі́т'* (НРд, Трг), *од не́йі н'ічо́го ни втиче́* (Глв), *робит' йак ме́телем мете́* (Мшс), *горі́т' в руках* (Псн), *зайа́длива до робо́ти* (Снв), *йак раби́н'а* (Звн), *в суботу ро́ж:ена* (Змш), *спра́вна йак верт'у́ла* (Брв), *йак ого́н' по смол'і* (Зрч), *кру́тица йак дзі́га* (Плц), *го́ница аш но́са бйе́* (Вгщ); пор. новіші:), *йак стаха́новка* (Лкв), *йак проп'ел':ер* (Ткт), *ох уже́ ц'а джі́га!* 'швидка та метка' [Арк'2003, с. 88].

Паралелі: с.-пол. *наробився як косар / працює як віл / наробилася як кобила / працює як коняка / старатлива як білочка* [Добр'2003, с. 30]; сх.-слов. і степ. *ма́йстер на всі ру́ки від ску́ки / як сімна́дцятка* [260, с. 73]; гал. *робит, як віл у ярмі* 'робить тяжко, напастливо' [Фрн, Ч. 22.158–22.178, с. 22]; гуц.: [ро/б'ітнийй йаг б'ілка 'працьовитий' [187, с. 8]; літ. *кру́титься як (мов, наче і т. ін.) білка в ко́лесі* 'бути весь час заклопотаним; мати багато роботи, турбот і т. ін.' [СФУМ'2008, с. 318], *як (мов, ніби і т. ін.) Марті́н (дурнийй, ду́рень і т. ін.) міла*, зі сл. *набра́тися, наїстися, налига́тися* і т. ін, зневажл. 'без почуття міри; дуже багато, більше, ніж треба' [СФУМ'2008, с. 368].

Маскулінні фраземи на позначення працелюбної людини мають такі образні конкретизатори: назви тварин (*в'іл* || *вил* || *вол'ака* || *вуліс'ко, кин'* || *кон'ака, йіша́к*), назви інших істот (*майстер, дурнийй, н'эг'ір, чорт*). У фемінних фраземах переважають конкретизатори, виражені іменниками жіночого роду (*б'ілка, переп'ілка, бдж'ілка, мура́шка* || *мура́ха*). Фемінний образ *білки* символізує гарну, веселу, роботящу дівчину. Поведінка гризуна перенесена на стиль і життя людини, звідси *кру́тиця'а йак б'ілка в ко́лес'і* – 'багато клопочеться, метушиться' [78, с. 39]. Одним із символів працьовитості вважають *мурашу*. Фразеологізми з цією лексемою часто вживані у мовленні жителів Західного Полісся. ФО *йак та му́ха* має додаткову сему 'швидка'.

У християн бджоли – це старанність, прагнення до порядку, чистота, ощадливість, обережність, розсудливість, взаємодопомога, впорядковане і благочестиве співтовариство тощо. Бджола, як уважають, ніколи не спить, тому вона символізує у християн завзяття і пильність. Поліщуки часто порівнюють себе з бджолами, а церкву – із вуликом. *Бджола* – символ працьовитості, невтомності, самопожертви, вічного неспокою заради інших, звідси – фразеологізми *ро́бит' йак бж'ілка* || *тру́диця'а йак бж'ілка* || *прац'ові́та йак та пч'ілка* || *старáйеца'а йак пчолá* || *пчолá-труд'івни́ця'а* || *старойонца йак пчолá* || *старáт'ел'на пчолá* та ін.

У західнополіській фразеології соматизм *рука* широко концептуалізований у фразеологізмах, які репрезентують різноманітні сторони поняття „праця”,

„працелюбна людина”. Їх можна звести до базового уявлення ‘уміння/невміння виконати якусь роботу’. Якісна характеристика процесу трудової діяльності особи реалізується культурним змістом, носієм якого є *руки*. Саме цей орган людського тіла має пряме відношення до результативності праці.

ФСР „Лінивий || лінива”. У народі гостро засуджували ледарювання, про що свідчать численні західнополіські фраземи.

Чоловік: *мацийівс'к'ій роб'ітник* (Квл), *гнила л'удіна* (Млт), *олух цар'с'к'ій* (Остр), *зробів йак за пувл'уц'к'іх* (Клб), *л'інівий йак дуб* (Ббр, Дгш), *лінівий йак пес* (Мшв) || *лінівей йак пс'ура* (Пдм), *л'інівий йак вош* (Гбн, Звн, Ошв, Псн) || *л'ініве йак вош* (Злч), *лижіт' йак чістило* (Пдм), *лініви йак уб'ух* (Лпн) || *л'інівий йак об'ух* (Ввн) || *л'ініве йак об'ух* (Ярс), *йак трутен'* (Лкв, Овд, Пвр, Смд), *кутов'і й хвоста ни зав'яже* (Мгл), *наробів йак к'іт на глін'і* (Плп) || *наробит' велику к'учу* (Клн), *ліневий – поста́в на гулув'і гладішкуну мулукá, то вунó скісне* (Чрк), *рук'і корóтк'і* (Бржк), *т'іл'ки те робит', шо п'узо чéше* (Чрк), *чуба гр'іе* (Остр), *лэжин' чóртув* (Слв) || *лэдар ход'áчий* (Плц), *нечéсний вáлах* (Яснв), *робит' йак мокро горіт'* (Псн) || *йак мóкре горіт'* (Бн), *пáнс'ка кров* (Змш), *п'ісók в рукавáх* (Пст), *остáвс'а сиручі, ни дожінéш бижучі* (Снв), *гул'т'áй страшній* (Брв), *лэжен' з лэжн'ув* (Клб), *лэжен' патентóваний* (Псн), *в'ін ду рубóти йак в'іл ду карéти* (Хлп), *лінк'ів на сéбе понаципл'áв* (Лбш), *лижіт' пул'іном* (Гш), *ни вурвé никóли* (Клб), *ни бий лижáчого* (Клб), *забів болтá* (Лбш), *лежáти л'ізма* [Арк'2003, с. 101], *горобц'ém д'ул'і горн'уте* || *горобйáм д'ул'і давáти, стрил'áти бóмки* || *б'іти бóмки, в стéлу пл'увáти* [Арк'2005, с. 65], *пл'увáти й лов'іти, ни за холóдну вóду ни брáтис', ворóн шчитáти* || *шчитáте ворóне* [Арк'2005, с. 66], *н'і з собóйу не воз'мі н'і вдóма не покін'* [Арк'2003, с. 81], *ни перед ним ни за ним* [Арк'2003, с. 82], *ни за холóдну вóду не брáтиса* [Арк'2003, с. 83], *сид'іти óкун'ом* [Арк'2003, с. 110], *пáлец' об пáлец' не вдáрити* [Арк'2003, с. 111], *просвистáти ден'* [Арк'2003, с. 87], *хат'і шчитáти* [Арк'2003, с. 129].

Жінка: *роб'ітниц'а мацийóвс'ка* || *роб'ітниц'а козлóва* || *роб'ітниц'а комар'іус'ка* [Арк'2003, с. 119], *роб'ітниц'а-трид'іл'ниц'а: сцит', перд'іт',*

тр'іскі збира́йе (Квл), *сра́ла, ма́зала, перд'іла, часткі соб'іра́ла* (Плп), *ко́ржики вал'а́ла* (Вдр), *лежі́т' йак свє́нка у зас'іке* (Грн), *лині́ва йак куро́ва* (Клб) || *л'іні́ва йак коро́ва* (Пст) || *коро́ва лине́ва* (Брж), *вже розпу́хла* (Брв), *і сра́ку ни путил'бу́шит'* (Пл), *сра́ла-ма́зала* (Грдщ) || *сра́ла-ма́зала і в'іхт'а ни ста́ло* (Лбч), *лині́ва йак к'ішка на печ'і* (Яснв), *ниповоро́тка йак квочка* (Дбр), *т'ітка л'ін' приступі́ла* (Жрч), *шо вб'йеш, те й в'їдеши* (Овд), *в нед'іл'у роді́лас'а* (Змш), *ле́жн'і в клу́н'і погор'іли* (Дбрв), *л'іні́ва йак п'іп* (Гдм), *лі́жма лижі́т'* (Клб), *лежі́т' йак коло́да* (Плц) || *леж'іт' йак куло́да* (Крч), *т'іл'ки на гру́б'і гр'ітис'а* (Лбш) || *на печ'і гр'і́йец'а* (Остр), *ру́ц'і ни дл'а пил'у́ц'і* (Квл), *до́л'а ни дл'а по́л'а, а ру́ц'і ни дл'а пил'у́ц'і* (Квл), *сид'іти йак засва́тана* [Арк'2003, с. 94], *лежа́ти л'і́зма* [Арк'2003, с. 101].

Спільні: *і па́л'ц'а ни п'ідн'іме* (Клк) || *і па́лиц' ву па́лиц' ни сту́кне* (Бхв) || *па́лец' об па́лец' ни сту́кне* (Ткт, Лбш, Хлп, Мрн) || *і па́л'ц'ом ни шив'і́л'не* (Вгщ) || *і па́л'ц'ом ни вору́шит'* (Гдм) || *па́лец' об па́лец' ни сту́кне* (ВВл) || *і па́л'цем ни вурухне́* (Грн), *вухом ни повурухне́* (Дкв), *сиді́т' скла́вши ру́ки* (Брн), *бо́мки б'йут'* (Рсв, Брн) || *ба́йдик'і б'йе* (Мшв, Снв, Брн, Лцк, Остр) || *ба́йдикі б'іти* (Плц), *баглайі́ году́йе* (Остр), *гав лові́ти* (Плц), *живе́ йак в Бо́га за па́зухойу* (Зрч), *пл'у́йц'а в потоло́к* (НРд), *ле́жн'а да́вит'* (Рмк), *с'ім нид'іл' на ті́жден'* *справл'а́йе* (Остр).

Паралелі: с.-пол. *ледачий як божий світ / ледачий як пес / як бондарева коро́ва / робить як муха по столі / як кіт на глині / як мокре горить* [Добр'2003, с. 28]; зх.-под.: *тоу́к'ти /воду ў с'туп'і / не^мб'рати^ес'а за хо́лодну /воду 'ледарювати'* [118, с. 10]; сх.-слоб. і степ. *Ва́ньку валяти / держа́ть віник під обра́ми* [260, с. 69, с. 73]; гал. *робит, як мокре горит* 'робить ліниво' [Фрн, Ч. 22.179–22.197, с. 23]; гуц.: [гни'лиї] *йек пес / йег жид до /ц'іпа* 'лінивий' [187, с. 8]; літ. *як (мов, ніби і т. ін.) коло́да зі сл. лежати* 'нерухомо (перев. до недомагання, лінощі тощо)' [СФУМ'2008, с. 305].

У цих фразеологізмах чоловіків-ледарів порівнюють: 1) із різними особами (*гнилою людиною, царським олухом, попом, маціївським робітником* 'наймити, у с. Маціїв, тепер Луків Турійського району, які відзначалися

особливою лінню’); 2) з іншими істотами (*коровою, псом, трутнем, вошею*); 3) із предметами (*поліном, обухом*). У фемінних порівняннях переважають такі символи: *корова, свинка, кішка, квочка, колода*, названі іменниками жіночого роду.

Об’єктами фразеологічних одиниць на позначення лінивої людини здебільшого є символи, які мають негативну мотивацію: *кіт*, за народними уявленнями, тварина небезпечна, бо стоїть на межі двох світів – реального та потойбічного (кіт створений Богом, однак усе-таки „нечистий”, бо колись з’їв чорта) [78, с. 288]. У фразеології Західного Полісся із порівняльними компонентами *кіт* мотивація не стільки символічна, як описова (відображено спосіб життя цієї тварини): *нимá тако́го добра́ йак кутóви та пупóви: спл'ат', йід'át' та на печ'і лижáт'* (Клб), *лижít' йак к'ít на печ'і* (ВВл), *і к'ít ни жині́вс'а, і кі́ц'ка замóж ни шла* ‘про незроблену роботу’ (Злн) і под.

У західнополіській фразеосистемі функціонують фраземи з компонентами на позначення соціально-професійних, статусно-рольових, етнічних та інших характеристик: *л'іні́ва йак п'ін, в'ін ду рубóти йак в'іл ду карéти, воні во́л'ни* (Млт).

Фразеологізми *лежít' йак коло́да* || *леж'ít йак куло́да* своїм походженням сягають давнини, коли масивні дерев’яні кайдани одягали заарештованому на руки, ноги і шию. Людина в колодах (колоді) не могла поворухнути ні руками, ні ногами, все тіло було зігнуте під гострим кутом, а руки витягнені в одну лінію з ногами [78, с. 301]. У західнополіській фразеології таке порівняння досить часте.

У фразеологічних одиницях на позначення лінощів використано компонент-назву верхньої частини *печі*, яка призначена для лежання і сидіння: *т'іл'ки на гру́б'і гр'ітис'а, на печ'і гр'і́еу'а*.

Фразеологізми із загальною семантикою ‘лінива людина’ опосередковано розкривають тему моральних вад людини. В основі мотивації лежить здебільшого ситуація марної, безглуздої дії (*ворóн шчитáти, пл'увáти й лові́ти*), хоча нерідко семантику розкриває й пряме вживання лексеми *ледачий*.

ФСР „Погані господарі”. Як відомо, „позитивність” господаря народ вимірює його статками, які він заробив власними потом і кров’ю, умінням тримати господарство та родину. Недбалий же господар був або лінивою людиною, або не вмів чи не хотів працювати фізично.

Чоловік: *засра́ний хаз'а́йін* (Лщ), *хаз'а́йін би неслéйа* (Бр), *нага́див і не прибра́в* (Зрч), *помо́чн'ік в с'ічку сра́ти* (Гдм), *хаз'а́йін: в с'ічку сра́ти, в солóм'і спáти* (Лкч), *госпо́дар йак з гомна́ пу́л'а* (Клн), *сн'ігі лежа́т', а вуні бу́л'бу ко́с'ат'* (Лкв), *йак мн'у́х* (Млт), *рука́ми так робив би йак йазикóм* (Брв), *от шо то зна́чит', шо в ха́т'і чулов'іча ша́пка йе* ‘про поганого господаря, здебільшого про тих, хто вживає алкоголь’ (Клб), *жа́ба ци́ц'к'і дасц'* ‘про поганих господарів, які неякісно та невчасно щось виконують’ (Клб), *дурні́й дурно́му купіу́ курóву* ‘говорять про поганого хазяїна’ [Арк’2003, с. 91], *йак без руке́й* [Арк’2003, с. 120].

Жінка: *засра́лас'а по са́ми ву́ха* (Мшв), *ші́ти-бри́ти – за́втра Па́ска* (Лбш), *йак ка́чка* ‘недбайлива господиня’ [Арк’2003, с. 95], *майдáнс'ка хадз'а́йка* ‘неохайна господиня’ [56, с. 162–170].

В українських сім’ях існувала взаємодопомога членів родини, траплялася взаємозамінність жінок на чоловічій роботі, і навпаки. Взаємозаміна гендерних ролей не схвалювалася на Західному Поліссі, тому з чоловіків, які допомагали жінкам, часто сміялися, а жінок, змушених виконувати чоловічу роботу, відповідно жаліли. Також з осудом ставилися до недбалих господарів, які не доводили роботу до кінця або неякісно її виконували, здебільшого через лінь.

Наявність вульгаризмів у розглянутих висловах підсилює насмішку, яка часто переходить у сарказм.

3.4. Фразеосемантична група „Уживання алкоголю”

Домінуюча проблема сучасного суспільства – це алкоголь та наркотики, які вживають і дорослі, і підлітки.

Фраземи цих груп функціонують як евфемізми. У західнополіській фразеосистемі відбито зневажливе ставлення до пиятики та п’яниць. В „Історії

України-Руси” М. С. Грушевський присвятив підрозділ „вадам староруської суспільності”, серед яких чи не головною назване „п'янство”. Базуючись на літературних матеріалах, зокрема творах старого письменства XI–XII ст., автор небезпідставно стверджував, що „ся вада широко розповсюджена” [23, с. 114]. Це біда не лише однієї людини чи всієї родини, а й сучасного суспільства.

ФСР „Спитий чоловік || спита жінка”. Дух і тіло – це однаково важливі й взаємозалежні частини. Духовне благополуччя передбачає тілесну гармонію, вільну від негативу. Тіло і душа людини не потребує штучних стимуляторів, заміників природної енергії, якими є алкоголь, наркотики, нікотин, якщо особистість із дитинства навчилася здобувати душевні емоції та проявляти активність соціальним шляхом [78, с. 254].

Семантичний ряд ‘спита людина’ здебільшого представлений порівняльно-асоціативними фразеологізмами.

Чоловік: *сін'а мórда* (Псн) || *спіта мórда* (Брз) || *к'ірзова мórда* (Вдрц), з *сін'ім нóсом* (Мшс) || *сін'ій н'іс* (Кзл) || *н'іс посин'ів* (Дтн) || *сін'ій йак слівка* (Млш) || *сін':е йак слівка* (Осв) || *сплошній син'ак* (Чрк), *сін'к'і-сін'ками* (Клб), *скóро курá на мórд'і порустé* ‘про п'яницю’ (Мрв), *наркóт спітий* (Вгщ), *ліка ни вйáже* (Клб, Лбш), *прупáшча л'удіна* (Хлп), *дúдлит' горілку йак молоко* (Грн) || *пупивáйе гур'ілку* (Клб), *дóзу прин'ати* (Клб), *загл'адáти в стóпку* (Клб), *пий-пий – на стáрост' тóрба й кий* (Ртн), *пйáни йак ч'ін, пйáний йак сний* ‘дуже п'яний’ [Арк'2003, с. 118]; пор. жарг. *готóвченко* [Арк'2005, с. 50].

Жінка: *Жén'ка Пéст'іна* (Яснв), *забрáкла мórда* (Яснв), *бáбка збáбчена* (Звн).

Паралелі: с.-пол. *як хмара / як дзюзя / як темна ніч / синій як ізоленга / темний як ніч* [Добр'2003, с. 31–33]; гал. *пяний як ніч темна* ‘про смертельно п'яного чоловіка’ [Фрн, Ч. 21.725–21.745, с. 611]; гуц. *в'іпиу би мертвому з уха / куп'іл з мертвого в'іпиу би* ‘узалежнений від алкоголю’ [187, с. 5]; літ. *як ніч ‘п'яний, дуже, надзвичайно*’ [СФУМ'2008, с. 437].

Негативної оцінки та високого ступеня експресивності фразеологічним одиницям надає кольороназва *синій* та похідні *син'ак, сін'к'і-сін'ками*.

Порівняльними конкретизаторами виступають *чип, сніп, сливка*, зрідка і конкретна людина-пияк (*Ж'єн'ка П'єст'іна*). Цікавий дериват *гот'овченко*, утворений за моделлю центральноукраїнських прізвищ від прикметника *готовий* зі значенням ‘дуже п’яний’.

Безперечно, найбільшу кількість одиниць становлять фраземи, що стосуються чоловіків, які зловживають алкоголем.

ФСР „Бути в стані алкогольного сп’яніння”. Уживання алкоголю пов’язане з психічною та фізичною залежністю від нього, призводить до психічних розладів і до особових змін, – усе це передано широким спектром народнорозмовних фразеологічних одиниць.

Чоловік: *нап'євс'а йек св'єнка* (Врк) || *нап'євс'а йак свин'а* (Грн, Злч, Ткт) || *йак свин'а в бол'от'і* (Млт) || *свин'а, шо вал'аїец'а в бол'от'і* (Клн) || *набр'авс'а йак свин'а* (Чрк) || *нат'агс'а би свин'а* (Брв), *п'яний в д'оску* (Бхв, ВВл, Лбчв, Остр), *п'яний йак бик* (Влх), *п'яне б'їдло* (Вгш), *набр'авс'а йак ж'аба м'улу* (Грдн, Трг), *[п'їе] йак в ост'ан':їй раз* (Клб), *п'їе і дна ни б'ачит'* (Лбш), *п'яний (п'яне), йак б'єйло* (Клб), *п'яни йак ц'їп* (Клб) || *п'яний йак ч'їп* (ВВл, Остр, Чрк), *п'яний йак туз* (Бр), *нап'євс'а йак куц* (Грн), *п'яний в др'із'їну* (Зрч), *йак валах* (Ткт), *нар'изавс'а йак сніп* (Грн), *п'яний ду б'єлк'і* (Крч), *ду б'їлойі гар'ачки* (Дбр, Змш, Яснв) || *до б'їлойі гар'єчки* (Крп) || *ду б'їлого кол'їна* (Брз, Пвр) || *б'їл'ак к'їнув* (Бтн), *с'в'їта б'їлого ни б'ачит'* (Яснв), *ду гл'учик'їв* (Яснв), *ч'ортки ск'ачут'* (Жрч), *до св'їн'ачого в'їзгу* (Вдрц, Кзл, Смд, СтЗг), *їде, шо б'єрега ни б'ачит'* (Псн), *йак г'уска вод'ї* (Дгш), *нап'євс'а йак гл'їна* (Клч), *м'єртв'ї б'ж'оли не гуд'ут', а йакш'о гуд'ут', то д'уже т'їхо* (Слв), *зал'їв сл'їни, п'яни вдм'їну, п'яний в дим, гн'ати г'уси* [Арк'2005, с. 50], *к'орка понюхав, б'ути пуд г'радусом* [Арк'2003, с. 86], *пуд м'ухойу* [Арк'2003, с. 107], *заб'їти козу ‘випити небагато’* [Арк'2003, с. 98], *куп'їти свин'у ‘багато випити’* [Арк'2003, с. 121]; *пор. утоп'їти свой'є хаз'аїство в живот'ї ‘пропити’* [Арк'2003, с. 128].

Жінка: *Г'ал'а б'єрега не б'ачит'* (Брз, ВВл, Гбн, Смд), *нап'їлас'а йа п'яна* (Дгш), *нап'їлас'а до р'учки* (Ббр), *нап'їлас'а до ср'ачки* (РБрс), *йак ж'аба м'улу* (Смд).

Паралелі: с.-пол. *доклався як свиня до корита / набрався як свиня помийв / як жаба мулу / п'яний як тютя / п'яний як сніп / п'яний як темна ніч / п'яний як чіп / п'яна як галоша* [Добр'2003, с. 31–32]; сх.-слоб. і степ. *Марка зловити / моя ма́ти як зоря / як цїган на перелазі* [260, с. 74]; гал. *пяний як решетом накритий* ‘значіне неясне, може тому, що не може звести ся з місця’ [Фрн, Ч. 21.725–21.745, с. 611]; гуц.: *мату / муху ў голов'і* ‘п'яний’ [187, с. 10].

Образними конкретизаторами у фраземах із маскулінними ознаками, що мають наддіалектний характер, переважно виступають назви тварин: *свиня*, рідше *жаба*, *бик*. *Свиня* у фраземах цього семантичного ряду символізує бруд, нечисті, гріховні звички людей (*напівс'а йак свин'а* || *йак свин'а в болот'і*). Поведінку свині складають її основні звички (рити землю, шкодити в городі, купатися в болоті, вперто кудись лізти), через це образ свині, кабана, поросяти дуже рідко отримував позитивні риси [235, с. 187]. Ці образи зумовлюють наявність додаткових сем у значенні ‘забруднитися або валятися’. Вони здебільшого аналітичні, мають високий ступінь експресивності з негативною оцінкою.

У проаналізованих фразеологізмах п'яниць часто порівнюють із різними предметами: *кóрок* ‘затичка пляшки’, *чіп*, *цїп*, *глина*, *сніп*.

ФСР „*Хода п'яного чоловіка* || *хода п'яної жінки*”. У цьому семантичному ряді представлені евфемістичні сполуки з прозорою мотивацією, ґрунтовані на відчуттях людей, що перебувають у стані сп'яніння. Західнополіські фраземи мають жартівливо-іронічний характер.

Чоловік: *йак малé тил'átko* (Рсв), *вишивáйе йак бек пусцéв* (Млт) || *йде йак біц'ó пу дурóз'і* (Клн), *йак качкі заган'áйе* (Гдм) || *табу́н качо́к женé* (Зрч), *пошóв з ногі на нóгу* (Лбш), *лédве нóги волóчит' за собóйу* (Брн), *лед' ногáми пирибирáйе* (Брв), *йде в'ід плóта ду плóта* (Осв, Плс) || *л'ізе в'ід забóра ду забóра* (Вгщ), *йіде од стовпá до стовпá* (Снв) || *од стовпá до стóвна* (Острц), *забóри ц'ілу́йе* (Клк), *пу с'éтц'і сúниц'а* (Клб), *волочі́ц'а йак піше* (Лкв), *йде в шті́ри дорóге* (Грн), *йде йак старá ба́ба* (Грн), *круг'é випі́су́йе* (Мшв), *криндél'і вишивáйе* (Мшв), *лédве блінда́йе* (Бн), *йде аш затáчу́йец'а* (Хлп), *лед'*

плентайеца (Чрк), *хóдит' би кл'учка* (Бр), *йак на л'оду йде* (Крч), *на чотир'ох ййде* (Грдн), *ни одної йамки ни пропу́стит'* (Хлп), *вс'а дорóга мойá* (Лбш), *хóдит' йак хрестик* (Злч), *хóдит' йак дуб* (Ярс), *вип'исувати крэндел'и* || *ход'ити крентакóм* [Арк'2003, с. 101].

Жінка: *йак кáчка пливé* (Лпн), *йде йак мал'у́йе* (Остр, ВВл); пор. жарт. *йде йак п'ише, а п'ише с помилкáми*.

Паралелі: с.-пол. *п'ишов як верч / п'ишов як „Нахімов” до дна* [Добр'2003, с. 31]; сх.-слоб. і степ. *як солдáт на плац'у* [260, с. 74].

Ходу п'яного порівнюють з ходою осіб (*старою бабою*), тварин (*телятком, бичком*), з різними предметами (*ключкою, хрестиком*), а жінку – з качкою.

Непевнена хода п'яного вербалізується евфемізмами *криндél'и вишивáйе, вишивáйе йак бичóк пусц'áв* (Клб).

ФСР „Зовнішні ознаки п'яного чоловіка || жінки”. Основний об'єкт порівняння п'яної людини – *очі: загра́ли в гóчках огон'к'і, гóч'и ст'ікл'áн'и* та ін.

Чоловік: *вóче с'в'ít'ац'а йак у субáки* (Грн), *вóче йак в суловéйка* (Грн), *заг'індél'ив свуй'у рóжу пйáну* (Вгш), *брóви дугами стáли* (Чрк), *довóльний з'уби в'ілупив* (Брв), *вже хил'ну́в* (Лбчв), *залі́в сл'іни* (Бн) || *сл'іпак'і залі́в* (Клб) || *óч'и залі́в* (Остр) || *залі́в вóчи* (Бхв) || *залі́в бáн'к'и* (Клб, Чрк) || *бáк'и залі́в* (Брн) || *позаливáв бáн'ки* (Бр), *залі́ти вóчи* || *посолові́ли гóчи* [Арк'2003, с. 110], *лі́ка не у́йе́же* [Арк'2003, с. 101]. Як відомо, п'яного тягне на „подвиги”: *ру́ки розпусkáйе* (ВВл) || *руспусті́в ру́к'и* (Хлп), *в рух п'ишли́ кулак'і* (Хлп), *да́ти прикурі́ти* (Клб), *намі́лити ч'уба* (Мкв) || *намі́лити шійу* (Клб), *кóпнути в гу́лку* (Злн), *чорті́ кру́т'ат'* (Ткт), *лихі́й попу́тав* (Зрч), *б'ісики беру́т'* (Пл), *бу́чу рóбит'* (Лкв), *у пйáного сі́ли ма́ло* (Плс), *гури́к'и на лóб'и пубі́ти* (Лкч), *пйáному мóре по кол'іна* (Клн, Крч, Плц, Снв) || *мóре пу кул'іна* (Врн, Грн, Грх, Зрч, Пл, Ткт, Хлп) || *мóре по кол'іно* (Жбк), *пйáн кап'іта́н* (Млт), *чим пйáн'и́ший, тим см'і́лив'и́ший* (Влх), *бу́йно пом'éшаний* (Лцк), *на по́двиги т'áгне* (Лбш), *б'éлка хватáйе* (Лбш), останні з яких – нові.

Жінка: *залила́ ду́шу й го́чей ни ві́дно* (Лбш), *пре йак свин'а́ на ро́жбн* (Мшв).

Паралелі: с.-пол. *очі мутні як у сови / ніс як у Хіври* [Добр'2003, с. 31], *п'ян – як капітан, простит'ся – боїть'ся* [Добр'2003, с. 33]; гал. *пяному море на коліна* 'він не вміє оцінити перешкоди, відважить ся на все' [Фрн, Ч. 21.725–21.745, с. 611].

Зафіксовані фразеологізми стосуються лише чоловіків. Деякі утворення, що завуальовують прямі назви *випивати, пиячити*, мотивовані дієсловом *залити*, яке й поза фразеологічними межами реалізує значення 'пити спиртне': *залів бан'к'і, залів ду́шу й го́чей ни ві́дно*. У цих одиницях для нейтральної назви *очі* вжиті експресивні просторічні замітники (*сліпи* || *сліпаки, баньки*), які набувають негативної конотації. Помутніння п'яних очей передано за допомогою порівнянь з очима *собаки* та *соловейка*.

Мовці уникають прямих найменувань *випити, пиячити, п'яний, горілка* й застосовують вторинні образні вислови, які б прикривали або пом'якшували таке „досить небезпечне суспільне явище”. Евфемістична вербалізація цих реалій зумовлена й почуттям сорому, що іноді відчуває схильна до пияцтва людина [171, с. 168–173].

ФСР „Похмілля”. Велике значення має здатність організму реагувати на алкоголь, яка проявляється по-різному. У наведеному фразеоряді знаходимо значну кількість образних конкретизаторів зі сфери побутових понять. Усі ці фраземи мають винятково маскулінний характер.

Чоловік: *зилéний зм'ій по хáти хóдит'* (Млн), *йак в суху́ зéмлу* (Клб), *тру́би горáт'* (Ббр, Дбрв, Жрч, Змш, Кзл, Крп, Мшс, Пвр, Слв, Снд, Снв, Тпл) || *тру́би гасéти* (Врк), *деревйáна головá* (СтЗг), *похмелітис'а хóче – на óч'і не бáчит'* (РБрс), *мозгі палáйут'* (Пст), *кішка пересóхла* (Вдр), *д'áтли довбúт'* (Дбр), *рад'іáтор к'інéт'* (Лбн) || *бу́кша горíт'* (Пст), *в голов'і вáва – в рóт'і кáка* [Арк'2005, с. 50]; пор. жаргонізм *прийшóв будúн* (Гбн) || *будúн в гóст'і прийшóв* (Бтн).

Пияцтво в усі часи негативно впливало на суспільство й особливо на життя сім'ї. Проте й суспільство завжди намагалося протистояти цьому злу. Якщо чоловік пропивав гроші, а жінка та інші члени родини були не в змозі цьому зарадити, то громада або священик могли контролювати сімейні витрати. Відомі факти, коли до селян, які пропивали своє господарство, громадський уряд прикріплював шанованого серед людей чоловіка, без чия згоди марнотратник не міг нічого з обійстя ні продати, ні подарувати. Щоправда, до цього вдавалися в особливих випадках, які надовго закарбовувалися у громадській свідомості [23, с. 114].

ФСР „Узагалі не вживати спиртних напоїв”. На Західному Поліссі осіб, які не вживають алкоголю, шанують та поважають.

Чоловік: *сухий закón* (Ртн), *с'в'атій чулув'ік* (Яснв) || *зулутá л'удіна* (Ввн, Вдрц, Гбн, Жрч, Млн, Пвр, Снв Яснв) || *зулутá л'удена* (Врк) || *зулутій чулув'ік* (Ббр, Брд, Дгш, Крп, Овд, Слв) || *золотей чолов'ік* (Звн, СтЗг), *чулув'ік йак зóлото* (Гдм) || *ни чулув'ік, а зóлото* (Пл) || *зóлото – ни чолов'ік* (ВВл, Злч, Остр, Ярс), *зулутій чулув'ік* (Бн) || *золотій чолов'ік* (Грдн, Лцк) || *золотá л'удіна* (Мрн) *бу слабей, бу зулотей чулов'ік* (Млт), *би св'атій* (Бр), *л'удіна з рóзумом* (Брв), *в монахи записáвс'а* (Дтн), *майе рóзум* (Дтн, Кзл), *ц'іні йому нимайе* (Крп), *Бог рóзуму дав* (Бтн), *за рóзум вз'áвс'а* (Бр, Клк, Лпн) || *за рóзум вз'éвс'а* (Снв) || *вз'áвс'а за рóзум* (Брд, Бтн, Ввн, Дтн, Жрч, Зрч, Кзл, Млт, Овд, Снв, Хлп), *розумне спáло* (Злч, Ярс), *розумна л'удіна* (Жрч) || *мудрий чолов'ік* (Псн), *нимá здорóв'я* (Трг), *ни пйе, бу ни здурóви, бу слабій* (Клб), *по-л'уц'к'ій чулов'ік* (Лбш), *р'ідк'існий екземпл'ар* (Лбчв), *і в рот ни бирé* (Хлп), *ни пйе, бу ни здужайе* (Яснв) || *ни пйе, бу вже дупівс'а* (Яснв), *б'ідá застáвила* (Пвр), *печ'інка свойé дайé* (Бтн), *в штунди п'ішóв* (Жрч), *ждут' пéнс'ійі* (Плц), *шос' у л'іс'і здóхло* (Лбн), *п'ідшійтий чолов'ік* (Лщ), *закод'ірована л'удіна* (Влх), *зашиів горл'áнку* (Острц), *таблétку зашиіли* (Псн) || *áмпулу зашиіли* (Слв), *знайшóв код* (Клч), *кóда пустáвили* (Кзл), *[ни пйе] бо вже заклáло* (Ртн), *какáшк'і чіриз мáрл'очку* (Плп), *малакó і то пйе чіриз циділок* ‘про того, хто не вживає

спиртних напоїв' [Арк'2003, с. 106]; пор. *ни в жодним гоци 'не випив'* [Арк'2003, с. 110].

Жінка: *вітила нórму (Пвр), набрáлас'а рóзуму (СтЗг), за рóзум вз'áлас'а (Дбрв), ни пйушча ни йібушча (Дрн).*

Таких чоловіків, які не вживають міцні напої, дуже мало, тому про них кажуть: *р'ідк'існий екземпл'ар, с'в'атій чулув'ік, зулутá л'удіна*. У більшості ж існує підозра: *ни пйе, бу ни здурóви, бу слабій*. Чоловіків, які перестали вживати алкоголь із певних причин, охарактеризовано так: *за рóзум вз'áвс'а, п'ідші́тий чолов'ік, закод'ірована л'удіна, заші́в горл'áнку, áмпулу заші́ли*.

Фемінних фразеологізмів зі значенням „Узагалі не вживати алкогольні напої” не засвідчено, адже напиватися – це прерогатива чоловіків.

3.5. Фразеосемантична група „Психоемоційні стани”

Етнопсихологічні особливості, у яких втілено національну своєрідність людей – суттєвий елемент у становленні національної культури, оскільки вона як соціальна спадщина включає накопичений і засвоєний досвід, що передається людством від покоління до покоління [306, с. 85–87].

За стереотипом, чоловік повинен бути емоційно твердим: виявляти мало почуттів і вирішувати свої емоційні труднощі без сторонньої допомоги. Саме цей стереотип породжує найсерйозніші проблеми для чоловіків і людей, що їх оточують. Останні дослідження свідчать, що чоловіки менш емоційні, ніж жінки, проте через свою традиційну роль повинні бути неекспресивними, оскільки їм дозволено виражати лише одну соціально прийнятну емоцію – злість [236, с. 77].

Емоції та форми їх вияву детерміновано переважно соціальними чинниками. Виокремлюємо різноманітні типи емоційних станів, напр.: роздратованість, невдоволення, тривога, страх, радість, зворушеність, сум і т. ін. Ці емоційні стани виявляються та передаються через настрої особистості. Настрій – це загальний емоційний стан, який своєрідно забарвлює на певний час діяльність людини, характеризує її життєвий тонус. Причини настроїв –

найрізноманітніші: хороші чи погані звістки, страх або ж сміливість, відчуття сили чи кволості, радості чи злості тощо. Тому й у фразеології розрізняємо позитивні та негативні настрої. Жителі Західного Полісся вірять у прикмети, особливо негативні, через які виникає страх, злість та інші психічні стани, властиві особистості.

При аналізі семантичної групи „Психоемоційні стани” виявлено, що настрої мають індивідуальний характер. Одні особи не піддаються настрою, не занепадають духом навіть у тих випадках, коли для цього є якісь підстави, долають труднощі, інші – піддаються. І всі ці настрої відображені у мовленні поліщуків.

Дослідження показали, що відносини між чоловіками характеризуються більшою конфліктністю та змагальністю, меншим саморозкриттям і обговоренням почуттів, ніж серед жінок. Чоловіки намагаються уникати стереотипно жіночих занять, діяльності та моделей поведінки. У деяких чоловіків це виявлено у вигляді страху схожості з жінками. Психологи стверджують, що дуже важлива частина функціонування людини як батька – це ніжність, турбота, постійна емоційна підтримка. Доведено, що чим більш мужніми вважають себе чоловіки, тим рідше вони виконують домашню роботу [236, с. 77].

Особливість, що відрізняє культуру взаємин чоловіка та жінки, пов'язана з національним характером – емоційністю та чуттєвістю. Емоційність виявлена у високій оцінці ролі почуттів у житті людини, ґрунтована на силі та інтенсивності внутрішніх переживань і спрямована у внутрішній світ людини.

ФСР „Злий || зла”. Добро і зло – абсолютні виміри вселюдської духовної культури. Злість – одна з найважливіших емоцій, що характерні сучасному суспільству. Злість сприймають як небажану реакцію, і людина, як правило, прагне її уникнути.

Здебільшого компоненти-зооназви, що є стрижневими словами досліджуваних одиниць, становлять ядро образу, за допомогою якого розкрито внутрішню форму фразеологізму [112, с. 629]. Об'єкт номінації фразеологічної

одиниці з компонентом-зооназвою – це психо-емоційний стан людини. Характеристика людини на основі зооморфної семантики побудована на асоціативних уявленнях.

Чоловік: *злий йак собáка* (Брв, Гдм) || *йак [собáка] з цéпу зурвáвс'а* (Грн) || *п'іниц'а йак пес* (Клк) || *недобрéче йак злий пес* (Брн), *йак зв'ір* (МГл) || *йак зв'ер* (Брж), *злий йак лев* (Злч), *йак вовк* (Лбш, Трг) || *йак вовк хóдит'* (Брж) || *лихий би вовк* (Бр), *сирдítий йак зм'ійá* (Грдн) || *злий би змейá* (Бр), *йак нуж* (Рмк), *сердítий йак вогон'* (Жбк), *сирдítий йак дошч, коли сóнце с'в'ítит'* (Смл), *злий на вес' св'ít* (Остр), *йак дз'ік 'злий'* [Арк'2003, с. 88].

Жінка: *дóбра йак Луціпир* (Мрв), *зла йак собáка* (Брж, Гв, Зрч, Крм, НРд, Чрк, Ярс) || *зла йак сучка* (Клн), *зла йак зв'ір'ука* (Грдн, Клб), *зла йак вепр* (Вгщ), *зла йак ведм'ід'* (Вгщ), *зла йак пантéра* (Мрн), *нидóбра йак стервйáтина* (Злч), *зла йак кóбра* (Трн) || *зла йак зм'ій'ука* (ВВл, Клк, Остр, Трг) || *злáйа би змейá* (Бр) || *зм'ійа пудкулóдна* (НРд) || *йак зм'ійа сикайе* (Лбш) || *зм'ій'ука зайáдлива* (Хлп) || *парши́ва йак гад'ука* (Клб, Хлп), *зла йак чорт* (Брв, ВВл, Клк, Лкв, Млт, Осв, Остр), *аи чуртí дáвл'ат'* (Бхв), *зла йак лихий* (Вгщ), *сатанá вселівс'а* (ВВл), *зла йак в'ід'ма* (Брв, ВВл, Остр, Ткт) || *лихá йак в'ід'ма* (Плс), *в'ід'ма хвостáта* (Снв) || *в'ід'ма старá* (Хлп), *зла йак вовкулáка* (Влх), *дóбра примáра* (Клб), *хоч с'ірникá зотрí* (Клн), *пл'ун' – зашипít'* (Мшв), *аж к'ініт'* (Бхв), *п'іл'áйе йак пілка* (Хлп), *гóстра йак н'іж* (Злч), *с'ичé йак сокіра* (Крч), *с'ичé йак с'ічкáрн'а* (Клб), *зйіст' і живóго м'ісц'а ни остáвит'* (Лбш), *пустá натúра* (Клб), *йак Зиндихв'іра* (Ткт).

Паралелі: с.-пол. *як чорт рогатий / гавкає як собака на прив'язі / як змія сичить / як пилка* [Добр'2003, с. 33–34]; зх.-под.: *л'ута йак о'са / йак л'муха ў с'нас'іўку 'зла'* [118, с. 11]; сх.-слоб. і степ. *відьма конотóпська / грíмза волохáта / гадюча змія* [260, с. 68]; гал. *де чорт не може, там бабу пішле 'пессімістичний погляд на жіночу злобу, гіршу від чортівської'* [Фрн, Ч. 27.726–27.744, с. 321]; гуц.: *л'мати з'лости / поўні / кости* [187, с. 6]; літ. *зган'áти (згóнити) / зігнáти злість (зло, досáду, сéрце і т. ін.) на кому 'мститися не тому,*

хто викликав роздратування, невдоволення, гнів, а кому-небудь іншому' [СФУМ'2008, с. 260]; літ. *під сердіту годіну* 'з пересердя' [СФУМ'2008, с. 153].

У західнополіських фраземах порівняльними образами є *собака (пес)* та реалії, пов'язані з життям і функціями цієї тварини, напр.: *п'нищ'а йак пес* || *злий йак соба́ка* || *йак [соба́ка] з цѣпу зурва́вс'а* || *недобрѣче йак злий пес* та фемінними – *зла йак сучка*; пор. *зла йак соба́ка*. Використаний образний конкретизатор *собака* сприяє підвищенню ступеня експресивності, що супроводжує конотативну модальність із негативною оцінкою. У значеннях фразеологічних одиниць відобразилась інформація про місце собаки в картині світу українського народу [112, с. 629].

Саме ФО демонструють національний підхід до виділення найбільш яскравих особливостей тварини з метою перенесення їх в основу номінації людини. У цих моделях виступає асоціативний компонент на позначення жорстоких, ненажерливих тварин (*вовк, ведмідь, пантера*).

У польській мові А. Тирпа виділяє субкатегорії чоловіків: 1) назви, що вказують на нервозність, нервову збудженість, 2) назви що вказують на психічні розлади, 3) назви, які характеризують гучний спосіб життя [323, с. 128].

Образ нечистої сили – один із найпопулярніших персонажів української демонології (*чорт, сатана, лихий, відьма, вовкулака*). У свідомості українців простежено ототожнення всього злого з нечистою силою і, відповідно, перенесення цього поняття на лихих, сварливих людей, напр.: *зла йак в'ід'ма* || *лиха́ йак в'ід'ма, зла йак вовкула́ка, зла йак чорт, зла йак лихий*.

Експресивності таким фразеологізмам надає позитивний прикметник *добра*, поєднаний із образним конкретизатором *примара* 'привид, міфічна істота, найчастіше в образі злої потворної чаклунки' [78, с. 353]; у фразеологізмі *до́бра примара* прикметник набуває протилежного значення.

У деяких етнофраземах знайшли відображення стереотипні особливості жіночої чи чоловічої поведінки. Так, В. І. Коваль уважає, що семи 'злість', 'підлість' актуалізовані в етнофраземі *змія підколодна*, яка має фемінну

характеристику. Мотивація досить прозора: „Усі рептилії, у тому числі змії, з настанням холодів засинають, знаходячи закриті місця (напр., під колодою); у цей час отрута у зміїв особливо небезпечна” [78, с. 120]. Із підступністю підколодної змії порівнюють підступність людини (в основному жінки, яка, причаївшись, проявить себе негативно в найнесподіваніший момент). У білоруській мові *гадзіна (гадзюка, змяя) падкалодная* має маскулінний відповідник *гад (змея) падкалодны* [120, с. 83–88].

Як для характеристики сердитого чоловіка, так і сердитої жінки використані однакові паралелі з *собакою, вепром, дзіком* (диким кабаном), *звіром*, відмінність лише в оформленні закінчення прикметників: *злий йак соба́ка* – *зла йак соба́ка*, *йак зв’ір* – *зла йак зв’ір’у́ка*, *йак дз’ік* – *зла йак вепр*, *сирді́тий йак зм’і́я* – *зла́йя би змея́*, незважаючи на те, що до деяких назв є відповідники протилежної статі (*собака* – *сучка*, *змія* – *змія*). У зафіксованих фразеологізмах лише жінок порівнюють з *пантерою, гадюкою, коброю, сокирою, пилкою*.

Можна стверджувати, що в проаналізованих сполуках фемінні ознаки переважають над маскулінними, а деякі моделі характеризуються високим ступенем експресивності завдяки образному атрибутивному визначнику, пор.: *йак нуж, сирді́тий йак вогон’, сирді́тий йак дошч, ко́лі со́нце с’в’і́тит’*.

Отже, денотативна модальність визначає негативну оцінку й експресивне забарвлення у проаналізованих сполуках. Така емоційна поведінка віддзеркалена в зооморфному ряді з лексичною домінантою назв хижаків, що свідчать про давній характер асоціювання (жінок зі *змією, коброю, гадюкою*; чоловіків – із *чортом*). Контролюючи свій гнів, людина може мати можливість використовувати його для власного достатку, адже в різних ситуаціях доводиться захищати себе психологічно; тому в деяких випадках помірний, регульований гнів допомагає їй відстоювати свої права.

ФСР „Сердитий || сердита”. Семантичний ряд „Сердитий” має дещо інший зміст. Як відомо, злість виникає спонтанно, тому вона короткотривала, а от сердитися можна набагато довше.

Чоловік: *на жит':á обр'ажений* (Лбш), *пону́ре, йак н'іс у во́ду упусти́в* (Чрк), *кі́сле йак кв'ашений ог'іро́к* (Лбш), *йак суб'а́ке* (Грн) || *йак гол'одни соба́ки* (Смл), *рич'е́ти йек пс'у́ра* [Арк'2003, с. 112], *соба́ки беру́т'* (Гдм) || *йак з це́па зн'а́тий* (ВВл), *шк'іри́ц'а йак зв'іринá* (Злч), *наду́вс'а йак сич* (НРд), *наду́вс'а йак м'іх* (Жбк), *насу́пивс'а йак інді́к* (Зрч) || *йак інді́к наду́тий* (Клн) || *завсі́ди наду́ти йак г'інди́кі* (Млт) || *наду́тий йак інд'у́к* (Гв), *насу́пл'аний йак суро́к* (Гдм), *набу́бн'áвивс'а йак стра́ус* (Плс), *серді́тий йак вог'о́н'* (Клк) || *йак ог'о́н'* (Клн) || *йак вуго́н'* (Крч), *наду́вс'а йак ву́ж* (Глв), *йак урага́н* (Лцк) || *йак в'іхо́р* (Злч), *реве́ і м'ече́* (Чрк), *шпа́ри зайши́лі* (Клб), *йак суб'а́ка на при́у́яз'і* [Арк'2003, с. 124], *наду́вс'а йак миш на круп'у́* [Арк'2003, с. 105], *диві́тис'а йак куза́ ро́гом* [Арк'2003, с. 97], *ни с те́йї ног'і вста́ти* [Арк'2003, с. 108], *догори́ ду́пойу вста́ти* [Арк'2003, с. 91], *йому́ па́л'ц'а в рот ни клади́* [Арк'2003, с. 111]; пор. *пудиві́са, жині́ше, твуйа́ д'івка ни ді́ше* 'про того, хто роздратований' [56, с. 162–170].

Жінка: *сиді́т' йак ца́ре́вна несм'і́яна* (Плц), *серді́та йак сич* (Гдм, Лпн) || *наду́та йак сич* (Вгш), *йак миге́ра* (Млш), *йак ві́дра* (Грн), *йак коза́* (Плц), *вжа́лила осá* (Лш), *в чо́рн'ій ху́стиц'і* (МГл), *йак хма́ра чо́рна* (Злч), *наду́лас' йак миш на круп'у́* (Лцк), *йі́ст' по́йідом* (Мшв), *серді́та йак вуго́н'* (Клб), *бу́ти ву́гн'о́ва* (Клб), *вспі́хчива йак сп'і́чка* (Крм), *п'ідпали́ сп'і́чку – загори́ц'а* (ВВл, Остр), *йак розпéчане зал'ізо: пл'ун' – бу́де ши́п'іти* (Мшв), *ши́п'іт' йак на ут'уго́ве сл'у́н'а* (Пл), *кипі́т' йак боршч* (Бн), *серді́та йак зм'і́йка* (Грн) || *йак гад'у́ка* (МГл) || *сичі́т' йак гад'у́ка* (Пл) || *зм'і́я в сиреди́н'і* (Брж), *йад ві́пустила* (Грг), *аш і́скри сі́пл'ац'а* (НРд) || *і́скри з очей лет'а́т'* (Лбш), *ба́ба разáн'ска* 'криклива і сварлива жінка' [Арк'2003, с. 76].

Паралелі: с.-пол. *як шкурка на вогні / як мельників собачка / зірвався як собака на прив'язі / як спичка* [Добр'2003, с. 35–36]; зх.-под.: *на^лдути^ес'а йак сич / на^лдути^ес'а йак ^лйендик* 'сердитий' [118, с. 9]; сх.-слоб. і степ. *коза́ мамор'одна / як змія шип'уча* [260, с. 68].

У фраземах цієї моделі сердиту людину репрезентують орнітологічні образи (*сич, страус*), плазуни (*ву́ж, змія, гадюка*), тварини (*собака, звірина*), а

також стихійні лиха (*вихор, ураган*) чи інші неістоти (*борщ, розпечене залізо, сірник, вогонь*). У багатьох випадках такі порівняння мають значення і ‘сердитий’, і ‘злий’.

Супровідним словом у фразеологічних одиницях виступає прикметник: *сердита, вогньова (сердіта йак ву́гн' || бу́ти ву́гн'ова)*. Вибір таких конкретизаторів мотивовано асоціативними відомостями. Символіка вогню була двоїстою: 1) це загрозливе, шалене, мстиве полум'я, що несе смерть, знищення; 2) це стихія, що очищує, дарує світло й тепло, втілює творче начало. Вогонь уявляли живою істотою зі своєрідним характером. Він їсть, п'є і спить як людина, а розсердившись за неввічливе до нього ставлення, може роздмухати цілу пожежу. Заборонялося сипати сіль у вогонь – це наче людині сиплеш в очі. На ніч коло печі завжди залишали горщик із водою та поліно, аби вогневі було що їсти й пити, а вранці умитися. Вірили в те, що чим більше дров, тим легше буде на тому світі перейти через пекло [23, с. 15].

У ситуаціях, коли емоції переповнюють людину, виникає часткова втрата контролю над собою, тому ФО семантичного ряду „Сердитий || сердита” забарвлені негативною оцінкою, зумовлені подвійною експресивністю: денотативною та конотативною.

ФСР „Радісний || радісна”. Радість – емоція, яскраво виражена позитивними подіями та почуттями, викликана гарним настроєм. У фразеології Західного Полісся представленні одиниці мають в основному іронічний характер.

Чоловік: *рад'їе йак дурен' думкоюу* (Вгщ), *т'їшиц'а йак дурин' гвозд'ом* (Мшв), *с'м'їйец'а йак дурин' ду сала* (Мшв), *раден'кий, шо дурнен'кий* (Врн), *радий йак снп* (Грн), *радий йак свин'а* (ВВл, Остр), *радий йак слон* (Клк, Лбш, Прв) || *йак слон* (Бхв) || *с'в'їтица йак слон* (Хлн).

Жінка: *дуво́л'на йак му́ха в тепло́* (Гдм), *дуво́л'на йак слон* (Пл) || *дово́л'на би слон* (Бр).

Паралелі: с.-пол. *довольний як два слони / як слон після купання / мурчить як кіт до сала / як дурень цвяшком* [Добр'2003, с. 72–73]; сх.-слоб. і степ. *як*

ціган кобілі [260, с. 67]; гал. *нова радість стала: баба з печі впала! Як летіла, то перділа, а як впала то сьи всрала 'радість'* [Фрн, Ч. 21.793–21.812, с. 3]; літ. *аж душі́ (сёрце) радіє (ра́дується)* у кого і без додатка 'хто-небудь дуже задоволений чимось, відчуває радість, насолоду, втіху від чогось' [СФУМ'2008, с. 225].

Образними конкретизаторами цих моделей є тварини (*слон, свиня*), розумово відсталі особи (*дурень*), комахи (*муха*), неістоти (*снип*). Назви осіб, які виступають у суб'єктному оточенні, надають експресивного забарвлення цим порівнянням і викликають негативну оцінку. Іронічний характер має маскулінний фразеологізм *ра́дий йак снип* і под.

Фразеоряд „Радісний || радісна” становить сукупність одиниць, побудованих на асоціативно-порівняльній семантиці.

ФСР „Спокійний || спокійна”. Внутрішня форма фразеологічних одиниць семантичного ряду „Спокійний || спокійна” пов'язана з вираженням спокійного стану людини, зумовленого її асоціативними знаннями.

Чоловік: *йак тур* (Плс), *йак тел'ётко* (Пл), *йак усёл* (Клб), *йак к'іт ко́ло молока́* (Брв), *йак уда́в* (Івн), *му́хи ни зачэ́пит'* (ВВл, Остр), *йак вош на греб'і́нц'о́ви* (Врн) || *сиді́т' йак вош в кожус'і* (Брн, Врн, Лщ) || *йак вош у бород'і* (Крч, Снв), *йак гриб в корзін'і* (Зрч), *хоч про́ти шёрст'і глад'* (ВВл, Остр).

Жінка: *йак мі́ша* (Грн) || *йак миш пуд м'і́тло́йу* (Брж, Бхв), *йак уда́в спок'і́йна* (Квл, Лбш, Лкв, МГл, Трг), *ті́ха йак вода́* (Глв), *йак ри́ба в вод'і* (Млт), *спок'і́йна йак молоді́ц'а* (Грн), *йак скел'а* (Ощв), *йак ва́рана* (Мшв); пор. запозичення з російської мови *н'і́же траві́, т'і́ше воді́* (Клн) та нові *йак му́ха на мотоці́кл'і* (Ярс), *жил'і́зна лёд'і* (Мшв).

Паралелі: с.-пол. *як сто волів / як муха з дьогтю* [Добр'2003, с. 58].

Образними конкретизаторами цих порівнянь виступають тварини (*тур, телятко, осел, кіт, миша, удав*), комахи (*воша*) та неістоти (*скеля, гриб*).

Найбільш засимволізована на Західному Поліссі вода (*ті́ха йак вода́, йак ри́ба в вод'і*). Порівняльно-асоціативна мотивація проведена з плином течії, яку майже неможливо почути. Вода – спосіб магічного очищення. Води, за

первісними уявленнями, поділяються на чоловічі та жіночі. Чоловічі – це дощові й снігові, „небесні води”, а жіночі – „земні”, тобто води криниць, колодязів, джерел. Саме небесні води здатні запліднювати землю, поєднавшись із земними [39, с. 83].

У досліджуваному фразеоряді часто виступає номен *voши* – „нечисті” паразити, які, за повір’ями, мають здатність приносити людині щастя. Пошук вошей предки вважали корисним і богоприємним заняттям. Згідно з легендами, воші, як і блохи, виникли з куряви, праху, попелу і дані людині, щоб вона не перебувала у лінощах і безробітті [39, с. 521].

Отже, спокійний характер людини порівняно зі „спокійними”, на думку мовців, тваринами (*тур, миша*). Зауважимо, що тут використані назви навіть тих тварин, які ніколи не водилися на Західному Поліссі (*осел, удав*).

У мовленні поліщуків нейтральні фраземи можуть надавати позитивної характеристики окремим особам.

ФСР „Лякливий || ляклива”. ФО цього ряду характеризують психоемоційний стан людини: переляк та душевний страх, який більше притаманний жінкам.

Чоловік: *пудкий би зайец’* (Бр), *зайача душа* (Злч), *трусиц’а йак осіновий лист* (Мшв), *бойіц’а йак чорт ладану* (Глв) || *йак чорт ладану* (Клб), *типéц’а йак жид на кўти* (Мшв), *йак бойагуз* (Млт), *у страхá велик’і вóч’і* (Вшн), *бойáтис’ йек жит сáла* || *бойáтис’ йак жид христа́* [Арк’2003, с. 92], *бойáтис’ йак зайец’ бубна* [Арк’2003, с. 93].

Жінка: *тримтіт’ йак осіка* (Лпн), *холóне сéрце* (Брн), *сéрце віскуч’ім’* (Бхв), *сéрце в пйáтк’і вт’іклó* (Рсв, Трг) || *сéрце в пйáтках* (Грдн, Клб), *душа́ в пйáтках* (Смл, Хлп) || *душа́ в пйáтки* (НРд), *мáтка опусти́лас’* (Зрч, Мшв), *мáтка на нул’у* (Клб), *кров холóне* (Брн), *морóз по шк’ір’і* (Ткт, Чрк) || *морóз по шкúре* (Грн), *морóз по т’ілу* (Лбш), *мурáшк’і пу т’іл’і* (Клб), *мурáшки пу шк’ір’і* (Врн), *жі́жки трус’ац’а* (Клк), *волóс’:а дй́бки* (Ткт) || *волóс’:а дй́бом стайé* (Клн) || *волóс’:а на голов’і дй́бом* (Брн) || *волóс’:а дй́бки ста́ло* (Лцк) || *волóс’:а*

дїбом торчїт' (ВВл, Остр) || *аш волос':а дїбом стайе* (Ярс) || *кóси дїбом стáли* (Брв).

Паралелі: с.-пол. *як чорт кадила / полохливий як заєць / як у лихоманці / здоровий хлопець як гроза, а боїться гарбуза* [Добр'2003, с. 46]; літ. *як (мов, ніби і т. ін.) чорт (дїдько) ладану (свяченої водї) боятися 'дуже сильно'* [СФУМ'2008, с. 769].

Образним визначником фразем ФСР виступає *серце* – орган людського тіла, який відповідає за відчуття й емоції під час стресу. Душа та серце людини в народному світогляді мають найбільшу цінність, напр.: *сэрце віскуч'їт', сэрце в пїятк'ї вт'їклó* || *сэрце в пїятках* || *душá в пїятках* || *душá в пїятки, холóне сэрце*. Супровідними компонентами є дієслова *вискочити, втекти, холонути*, які передають стресові відчуття людини. Елементами фраземи – неприємні фізіологічні відчуття людського тіла (шкіри), які викликані стресом, напр.: *мурáшк'ї пу т'їл'ї* || *мурáшки пу шк'їр'ї, кров холóне, морóз по шк'їр'ї, жїїжки трús'ац'а, волос':а дїбки*.

Високої експресивності порівнянням надає компонент *осика*, яка в народних віруваннях вважалася нечистим, заклятим деревом, оскільки, за християнською легендою, на осиці повісився Іуда. Водночас її використовували як оберіг від відьом, упирів (осикові кілки). Порівняльні фразеологізми пов'язані з народними віруваннями, за якими чорт боїться хреста, громових стріл, святого Іллі та всього свяченого: *трúсиц'а йак осїновий лист, бойїц'а йак чорт ладану*.

Образним конкретизатором фразоряду „Лякливий || ляклива” є порівняння із *зайцем* – найбільш лякливою твариною. Існує прикмета, що вагітній жінці не можна їсти заяче м'ясо, щоб дитина не була ляклива. За народними повір'ями, корінь рослини під назвою *заячий холодок*, підвішений на шиї, надає людині сміливості [39, с. 523].

Серед конкретизаторів-осіб засвідчені лише назви *боягуз* та *жид*.

ФСР „Сміливий || смілива”. В українській ментальній свідомості від чоловіка очікували фізичної сили та мужності. Іманентна ознака на позначення

смівливості у фразеологічній системі говіркового мовлення представлена вужче, ніж попередній ряд.

Чоловік: *чорта ни бойіц'а* (ВВл, МГл, Остр.), *йак герой* (Млт), *йак солдат* (Врн), *і в огон' і вόδу* (Клб), *море по кол'іна* (Глв, Ткт) || *і море пу кол'іна*, *і море пу плечé* (Лбш).

Жінка: *ни бойіц'а ни тучи ни грóму* (Брв, НРд) || *ни бойіц':а ни грóму ни тучи* (Бр), *ни бойіц'á н'і вогн'у н'і воді* (Ярс).

Паралелі: с.-пол. *смівливий як голодний вовк / як орел* [Добр'2003, с. 47]; гал. *він і чорта лисого не бойит сі* 'говорять про смілого чоловіка' [Фрн, Ч. 27.726–27.744, с. 321]; літ. *дивітися [прямо (зі спокійною совістю, смівливо і т. ін.)] в очі кому–чому* 'не відчувати своєї провини перед кимсь, не соромитися за свої вчинки' [СФУМ'2008, с. 198].

Образними конкретизаторами у фраземах виступають порівняння із природними явищами: *ни бойіц'á н'і вогн'у н'і воді*, *ни бойіц'а ни тучи ни грóму*. Варто зауважити, що *туча* відрізняється від *хмари*. За стародавніми уявленнями, дощова *туча* уподібнювалася величезному змієві, що випиває моря, ріки й озера, дугоподібний хвіст якого сяє всіма барвами. *Тучі* робляться з диму, який чорти зносять по маленьких шматочках під небеса. Велетенськими градовими *тучами* керують відьми. А як буває в нечистої сили весілля, так тоді вони збирають багато снігу і крутять ним на землі завірюхи. Щоб розвіяти такі *тучі*, з хати викидали на двір кочергу чи лопату, думаючи таким чином догодити сердитій відьмі. *Тучу* предки уявляли у вигляді студня, драглів: коли гріє Сонце, вона розтає, і тоді з неї йде дощ [39, с. 562]. *Грім*, за народними уявленнями – посланець бога-громовика, а значить, неба, вогню; як і блискавиця – наймогутніша божественна сила. Тому ці порівняння уособлюють сильних та мужніх осіб.

ФО цього ряду дають змогу передати образ смівливця через його дії, тобто того, який долає свою боязнь та досягає поставленої мети (*і в огон' і вόδу*, *море по кол'іна*). Образні конкретизатори таких одиниць в основному міфологічні образи та природні стихії.

ФСР „Сором’язливий || сором’язлива”. Цей семантичний ряд ґрунтований на фемінних ознаках. Об’єктом порівняння фразеологічних одиниць – *вода*, яка вважалася втіленням жіночого життєдайного начала. В українському фольклорі вода символізує жінку чи дівчину, кохання до них, а проаналізовані фразеологізми асоціативно порівнюють жінок із безшумною, спокійною течією ріки.

Хлопець: *слóва не відушиши* (Псн), *стидлівий йак малá дитіна* (Млн), *мамін синóчок* (Пст), *готóвий кр’із’ зéмл’у провалітис’а* (Брн), *згур’ів в’ід сóрому* (Брн), *встидлівий йак Марéс’а* (ВВл, Остр).

Дівчина: *з пéч’і ни зл’ізе* (Крс), *йак н’іч колупáйе* (Гбн, Дбрв) || *н’іч колупáйе* (Дтн, Кзл) || *т’іл’ки н’іч колупáти* (Брз) || *сидіт’ та й н’іч колупáйе* (Ввн), *тих’іше воді – ніжче траві* (Дгш), *смíрна йак водá* (Бтн), *встидліва йак малéнке йагн’á* (Яснв), *сидіт’ йак квóчка на кубл’і* (Пст), *встидліва йак либ’ідка* (Звн), *встидліва йак дитіна* (Смд), *маміна ц’áц’а* (Дрн), *встидліва йак Йéва* (Ббр, Жрч) || *стидліва Йéва* (Снв) || *стидліва йак Йéва* (Вгш), *стидл’іва йак курол’éва* (Бржк), *йак коц’убá за н’іч’у* (Млн), *йак Бушчиха* (прізвисько місцевої сором’язливої жительки) (Тпл), *тіха йак н’іч* (Псн), *встидліва йак каліна* (Дбр), *сором’язліва йак бер’ізка* (Смд), *йак д’івіц’а* (Крч) || *стидáйіц’а йак д’івка до в’інчáн’а* (Мшв), *тихун’а заст’énчива* (Клн), *чéмна д’івчина* (Слв), *всер’івно йак цéлка* (Овд), *стíдно йак відно* (Гдм, Грдн, Клб) || *стíдно колі відно* (Брв) || *стíдно йак відно, а ше б’іл’ше – йак нимá шо показáти* (Мшв).

Паралелі: гал. *згорів зо встиду* ‘в молодім віці чоловік застиджений зарум’янить ся дуже’ [Фрн, Ч. 25.052–25.069, с. 175].

Сором’язливих чоловіків порівнюють із *малою дитиною, маминим синочком, із встидливою Маресею*. Набагато ширший спектр порівнянь для соромливих жінок: їх порівнюють зі спокійними тваринами (*ягня, либідка, квочка*), неістотами (*калина, берізка, ніч, коцюба, вода* – усі іменники жіночого роду). Серед порівнянь з особами (*дитина, дівка, королева*) виділяється біблієантропонім *Єва*.

У фразеологічних одиницях *стідно йак відно* || *стідно йак відно, а ше б'іл'ше* – *йак нимá шо показáти* спостережено нарощення структури за рахунок образного визначника *а ше б'іл'ше йак нимá шо показáти*. Стійкі сполуки цього ряду зумовлені психоемоційним станом жінки, мають експресивно-нейтральний характер.

Уживаний у сучасній українській мові фразеологізм *колупати піч* (*комин*) ‘соромитися’, на думку В. І. Коваля, не має „гендерного коріння” [120, с. 83–88], однак заперечення знаходимо у словнику Б. Д. Грінченка, де термінологічне словосполучення *піч колупати* інтерпретується як ‘обрядова дія нареченої під час сватання’ [78, с. 54]. В Україні існував справжній культ печі: вона була глибоким символом рідного вогнища, неперервності роду. Чому засватана дівчина колупала піч? Нині вчені вважають, що вона виконувала символічний акт: під нігті потрапляла не просто глина, а частинки батьківського домашнього тепла, материнської любові, які дівчина хотіла взяти в дім нареченого.

Проаналізовані ФО в основному мають позитивну або ж нейтральну семантику і лише у характеристиці чоловіків набувають негативної конотації.

ФСР „Сміятися”. Сміх – символ життя. „Національні стереотипи мислення, зафіксовані в явищах сміхової культури, сягають землеробської доби. Первісний фольклор засвідчує ритуальну спрямованість сміху, який ототожнювали з буттям. Магія сміху ґрунтувалася на уявленні, що мертві позбавлені здатності сміятися: це можуть тільки живі” [39, с. 489]. Повсякденне життя поліщуків пов’язане з влучними висловами та жартами, це одна з особливостей української ментальності. Однак поліщуки недолюблюють дурносміхів, що і відображено в західнополіській фразеології.

Чоловік: *шк'іриця йак к'ін' до кобіли* (Ртн), *рже йак к'ін'* (Зрч, Млш) || *г'іржé йак к'ін'* (Влх) || *рже йак кин'* (Грн) || *регóче би кин'* (Бр) || *шк'іриця йак к'ін' до буд'акá* (Грг) || *ригóче йак кин' ду вувсá* (НРд), *зуби продайé* (Крм), *шк'іриця на вс'і триц'ат' два* (Лцк) || *віставив свої триц'ат' два* (Плц), *зуби шкáлити* (Влх), *с'м'ійéця йак дурній до сéра* (Рсв) || *с'м'ійéця йак дурин' до сáла* (Мшв), *йак цїган ду сáла* (НРд).

Жінка: *рже йак кобіла* (Брж, Врн, Снв, Ткт) || *рже йак кон'ака* (Клн, Хлп, Чрк) || *іржé йак кон'ака* (Лбш) || *г'іржé йак кун'ака* (Клб), *рже йак корова* (Трг), *лібиц'а йак г'ійéна* (Чрк), *кідає в см'іх* (Брн), *заводе хохон'ки* (Брн), *см'ійéц'а аш заливáйец'а* (ВВл, Остр), *аш рот порвáвса* (Брв), *кубіла отдихáйе* (Вгщ).

Спільні: *см'іх йак дзв'іно́к* (Млш), *шо хехóчеш – с'іна хочеш* (Лщ), *зуби су́шит'* (Остр).

Паралелі: с.-пол. *гірже як кінь / гегоче як дурень до мила / ірже як жеребець до кобили / як кобила до вівса / як дурний до сиру* [Добр'2003, с. 146]; зх.-под.: *су́шити /зуби / ш'к'іриѣти /зуби йак пес до со'ломи* [118, с. 9]; сх.-слоб. і степ. *як дурень в пасльо́ні / як Марті́н у слівах* [260, с. 67]; гал. *сьміє сі, як дурень до сира* 'сміє ся без причини або з благої причини' [Фрн, Ч. 24.217–24.236, с. 131]; літ. [аж] *смiх берé (розбирáє) / узав (розібрáв)* 'комусь хочеться сміятися, стає смішно' [СФУМ'2008, с. 670], *справляти смішки* 'безтурботно, у веселощах гаяти час' [СФУМ'2008, с. 685].

У фразеологічних одиницях цього ряду образним конкретизатором виступають асоціативні порівняння звуків, які видають тварини різної статі: чоловіків порівняно з *конем*, а жінок – з *кобилою, короною*. Експресивно-забарвлені компоненти з негативною оцінкою мають високий ступінь емоційності. У фразеологічних одиницях за допомогою компонента *дурний* засуджують осіб, які без причини сміються: *с'м'ійéц'а йак дурний до сэра*, *с'м'ійéц'а йак дурин' до сáла* || *йак цiгáн ду сáла*, які мають жартівливо-іронічну форму. Прозорий натяк міститься у фразеологізмі *кубіла отдихáйе*.

ФСР „Плакати”. Плач, проливання сліз із очей зумовлені сильним душевним потрясінням, переживаннями. Мотивацію фразем визначають метафоричні переосмислення негативних емоцій фемінного характеру.

Чоловік: *ривé йак бугáй* (Зрч).

Жінка: *ривé йак куро́ва* (Брн, ВВл, Влх, Грн, Мрн, Мшв, Остр, Ощв, Снв, Хлп, Чрк) || *гуде йак куро́ва* (Грн), *о́чи на мо́крому м'ісц'і* (Мшв, Ярс) || *го́чи на мо́крому м'ісц'і* (НРд), *вже о́чи пови́гнівáли* (Брв) || *ві́плакала о́чи* (Бр), *сл'о́зи йак дошч восені* (Смл), *плáче крокодiл'ачими сл'озáми* (ВВл) || *крокод'iл'ач'і*

сл'ози ‘обманні сльози’ (Остр, ВВл), *плаче йак маз'а* (Бхв), *йак н'ун'а* (Ткт), *плаче йак нэнза* (Лкв), *війе йак т'іка* (Грн), *р'умсайе йак плакса* (Злч) || *йак плакса* (Сшч), *йак ніскл'а* (Вгщ), *йак маз'оха* (Клб), *розпустила н'ун'і* (Лщ) || *н'ун'і розпускайе* (Клн) || *н'ун'і роспускат'* (Лпн) || *пускайе н'ун'і* (НРд) || *р'умси розпускайе* (Клн), *сопл'і жуїе* (Мшв) || *плаче йак сопл'а на ст'ін'і* (Зрч), *заплакати би сліну пл'унути* (Брв), *плаксїва верба* (Лкв), *розкісла би капуста* (Бр), *реве йак хтос' умэр* (Грн), *вичитайе йак с'в'іт вімир* (Вгщ), *йак мале дит'а* (Грдн), *йак розмаз'оха* (Млт), *р'умси розпускайе* (Клн), *вичитайе йак плакса* (Ткт), *р'ова-кор'ова* (Зрч), *н'ун'айе йак мале дит'а* (Лбш).

Паралелі: с.-пол. *як корова реве / як сльота / як собака скавчить / як бугай* [Добр'2003, с. 145]; гал. *плаче кервавими сльозами* ‘про нещасливого чоловіка’ [Фрн, Ч. 20.570–20.589, с. 550]; літ. *розпускати / розпустіти сліни* (*нюні, патьоки, рюми, рюмси*), *зневажл.* ‘1) плакати, 2) переставати стримувати себе у вияві почуттів, настрою і т. ін.’ [СФУМ'2008, с. 614].

Оскільки чоловіки приховують свої сльози, то зафіксовано лише один фразеологізм, у якому чоловіка порівняно з *бугаєм*.

Значно більше таких одиниць характеризує жінок. Експресивної оцінки цим фраземам надає образний конкретизатор *корова* та звуки, які вона видає, а визначники *плакса, нюня, мазя, мазьоха* підсилюють експресивність стійких сполук.

Рослинними конкретизаторами виступають *капуста* та *верба*. Найчастіше верби в Україні ростуть біля озер, річок, боліт, щоб коріння цього дерева знаходилося у вогкій землі, часто в болотистій місцевості, а в спеку з листя скапує вода, через це про сентиментальну людину кажуть *плаксїва верба*.

Сльози порівнюють із сильним потоком води, що свідчить про розпач людини, її важкий емоційний стан ФО, в основу яких покладене метафоричне переосмислення сильного плачу людини, часто ускладнені додатковою семою ‘дуже плакати’, викликають швидше зневагу, ніж співчуття, тому набувають негативної конотації: *плаче йак маз'а, йак н'ун'а, плаче йак нэнза, війе йак т'іка* та ін. Високий ступінь експресивності, утворений шляхом гіперболічного

переосмислення, у фраземах Західного Полісся дуже часто втілено в образах проливання, виливання сліз із очей.

Після аналізу фразеосемантичної групи „Психоемоційні стани” виділено 10 фразеосемантичних рядів, які репрезентують ФО на позначення психоемоційних станів людини. Ці фраземи мають порівняльно-асоціативну характеристику, яка надає їм різної семантики.

3.6. Фразеосемантична група „Вольові характеристики”

Упродовж усього життя людина натрапляє на різноманітні перешкоди, які безпосередньо пов’язані з різними умовами (протидія інших людей, природні перешкоди та власні недоліки). Для досягнення поставленої мети виникає необхідність актуалізація розумових і фізичних сил, що зумовлює проявлення вольових зусиль. Пізнаючи і сприймаючи об’єктивний світ та постійно ставлячи перед собою певну мету, людина змушена боротися за її здійснення.

Здійснюючи владу над собою, контролюючи власні імпульси та гальмуючи їх, людина здатна проявляти вольову діяльність, яка пов’язана з іншими властивостями, зокрема, з характером. Остаточо сформована воля людини – це її характер. Відповідно до сформованості вольових якостей визначають, сильний чи слабкий характер.

Безвольних людей ще називають безхарактерними; на Західному Поліссі про них кажуть *ні рíба ні мйáсо*. Але характер визначається не лише вольовими якостями.

ФСП „Риси характеру”. У діяльності людина проявляє ставлення до дійсності через емоції (переживання, задоволення чи незадоволення, злість чи радість тощо), які можуть виражати більшу або меншу інтенсивність, бувають довготривалими або короткочасними. Через вольові характеристики людина самостверджується. Емоції, почуття, воля дають змогу особистості розкритися у вчинках, проявити свій характер, який взаємозалежний з іншими сторонами особистості, зокрема з темпераментом і здібностями. У спілкуванні характер людини розкривається в манері поведінки, у способах реагування на дії та

вчинки людей (делікатність, тактовність, терплячість, увічливість, толерантність, грубість, брутальність).

ФСР „Терплячий || терпляча”. Терпіння відіграє важливу роль у житті людини. Християнські положення закликають до терпимості, всепрощення, милосердя, недаремно на Поліссі часто вживана є приказка *за терпіння Бог дає спасіння*.

Чоловік: *хоч р'іж, а терп'іт'* (Хлп), *терп'іт' йак соб'ака х'олод* (Гдм), *терп'іт' терп'іло* (Прв).

Жінка: *з зал'ізним терп'ін':ам* (Брж), *н'єрви жел'ізні* (Чрк) || *жил'ізні н'єрви* (Острц) || *стал'ні н'єрви* (Брв), *терп'іт' йак на рузт'із'ан'ійі* (Вгщ), *тирп'іт' йак к'амин'* (Мшв).

Паралелі: гал. *терпи дуно, коли хліба скупо* ‘говорить сам собі чоловік, коли йому не стає хліба, або взагалі живности’ [Фрн, Ч. 25.607–25.624, с. 206]; літ. *ч'аша [терпіння] переп'овнилася / переп'овнювалася* ‘не можна більше терпіти, зносити що-небудь’ [СФУМ'2008, с. 762].

Бути терплячою може не кожна людина, тому цей стан порівнюють із твердим металом *залізом* – магічним символом вигнання зла та його замикання. Бабу Ягу іноді в казках називали *залізною бабою* [39, с. 184]. На Західному Поліссі терпимість в основному приписують жінкам, тому ці ФО мають фемінні ознаки: *з зал'ізним терп'ін':ам, н'єрви жел'ізні* || *стал'ні н'єрви*. Магічними властивостями наділене і каміння, тому жінок із „твердим” характером порівнюють із камінням (*тирп'іт' йак к'амин'*), оскільки сферичний камінь означає жіноче начало; за народними віруваннями, камінь може народжувати людей, а люди – перетворюватися на каміння [39, с. 219].

Після аналізу фразеосемантичного ряду „Терплячий || терпляча” простежено, що ФО мають нейтральну семантику.

ФСР „Впертий || вперта”. Упертість – це необдуманий прояв волі, коли людина наполягає на своєму рішенні та визнанні своїх аргументів, не враховуючи об'єктивної точки зору та обставин, що змінилися. Така спрямованість на досягнення певної мети здебільшого шкодить людині.

Чоловік: *впертий йак баран* (ВВл, Остр), *впертий йак в'ісл'ук* (Гдм, Лцк), *впертий йак бик* (Ярс), *впертий йак в'іл* (Злч), *вперте йак слон* (Млш) || *вперти йак слон* (Клб), *йак куз'ол* [Арк'2003, с. 98], *йак куз'і гречку* (Плн), *шо в лоб, шо по лоб'і* (Мшв), *йак лобом в двер'і* (ВВл, Остр), *хоч кулка на гулов'і тишиі* (Клн, Лбш) || *хоч кулк'і на гулов'і тешиі* (Хлп) || *хоч кулка тишиі* (НРд), *хоч пл'ун' в гочи* [Арк'2003, с. 110], *хоч стрел'* [Арк'2003, с. 125], *йак до дєрева говоріти* [Арк'2003, с. 88], *л'ізти би на рожон* [Арк'2003, с. 119], *своє прáво прáвити* [Арк'2003, с. 116], *вмер і дівица* [Арк'2003, с. 82].

Жінка: *вперта йак осел* (Грдн, Грн, Рсв) || *вперта йак ус'ол* (Бржк), *йак коза вперта* (Влч), *йак в'іл уперта* (Лбш), *упрама йак свин'а* (Мшв), *вперта йак тел'а* (Брг), *вперта йак баран* (Брв, Крч), *вперта йак слон* (Бн, Лкв, Млт), *йак ду стині гурóхом – стúкнуло й удскóчило* (Клб), *йак до ст'ині* (Плц), *ти йій: стріжане, а во́на: гóл'ане* [Арк'2003].

Паралелі: гал. *впертий як цап* 'цапи і кози своєю впертістю та неслухняністю доводить пастухів до одчаю' [Фрн, Ч. 4106–4126, с. 272]; літ. *як (мов, ніби і т. ін.) об стінú (об стінку)*, несхв. 'ніщо не діє, не впливає на когось, не реагує хтось на що-небудь; безрезультатно' [СФУМ'2008, с. 162].

У фразеологічних одиницях *впертий йак баран*, *впертий йак в'ісл'ук*, *впертий йак бик*, *впертий йак в'іл* відзначено непоступливість чоловіка, навіть якщо це не так важливо або й зовсім несуттєво для нього. Основні образи досліджуваних фразем – тварини *баран*, *бик*, *віл*, *осел* та екзотичний для українського народу *слон*. На першому місці стоїть *баран* – символ чоловічого начала, творчої енергії, родючості, оновлення, багатства, достоїнності, водночас уособлення глупоти й упертості [39, с. 516]. Ці образи – загальновідоме уособлення впертості.

Для характеристики жіночої впертості використані ті ж символи, що характеризують чоловічу впертість (*баран*, *осел*, *віл*, *слон*), а також назви самок (*коза*, *свиня*), а ще *теля*.

Фразема *ти йій: стріжане, а во́на: гóл'ане* походить з анекдоту, про суперечку чоловіка і жінки; від безсилля переконати дружину чоловік її

вирішив утопити, але вона навіть перед загибеллю зуміла підійняти руку над водою, імітуючи двома пальцями стриження.

Образним визначником фразем аналізованого ряду виступає *горох*, який неможливо причепити до стіни, як і переконати вперту людину (*йак ду стині́ гурóхом – стúкнуло й удскóчило*).

Експресивно-забарвлені компоненти фразеологічних одиниць семантичного ряду „Впертий || вперта” мають негативну оцінку за рахунок асоціативних порівнянь із тваринами, рослинами та іншими реаліями.

ФСР „Жадібний || жадібна”. ФО зі значенням ‘жадібний’ прозоро мотивовані та мають негативну конотацію.

Чоловік: *скупій йевре́й* (Крч) || *йак жид* (Мрн) || *скупій жид* (Клб) || *жа́дний йак жид* (Хрп) || *скупéй йак жид* (Шкл), *тр'асéц'а йак жид на кúчках* (Прс), *скупій барáн* (Влх), *йому́ і сн'ігу бúде ма́ло* (Лбчв) || *зимóйу сн'ігу ни ві́просиш* (Клн), *в скупóго два ра́зи живіт боли́т'* (Бр), *два ра́зи горóх йіст'* (Снв), *за коп'éйку поженé блох до Москві́; коп'і́йку в'ід се́рц'а в'ід'ірва́ти бойі́ц'а; ни зйі́м, то надкушу́* [Арк'2003, с. 94]; пор. запозичення з польської мови: *хто скуп, той ни глуп* (Бр) || *ску́пей ни глúпей* (Млт).

Жінка: *скуп'ізна, шо гумно́ з-пуд се́бе зйі́ла б* (Клб), *жадн'у́шча б'і́л'ш, н'і́ж ву́шча* (Вгщ), *ка́кала б і йі́ла б* (Мшв), *за коп'і́йку в це́ркви пе́рне* (Плп); пор. запозичення з російської мови: *жа́д'іна гов'а́д'іна* (ВВл).

Спільні: *за ко́жну куп'і́йку тра́сец'а* (Клж), *за куп'і́йку вош ду Кі́йєва поженé* (Лпн, Гв), *за гр'іш шійу зvéрне* (Ткт), *за коп'і́йку вда́виц'а* (Ткт), *за коп'і́йку пові́сиц'а* (Лкв), *за коп'і́йку вош заженé* (Млш), *за коп'і́йку го́рло пиригрі́зé* (Грн, Хлп), *за коп'і́йку ма́тира пруда́сц'* (Вгщ), *за коп'éйку вда́виц'а* (Мшв), *за коп'éйку поженé блох до Москві́* (Мшв), *вош ду Москві́ загна́в би* (Хлп), *за куп'і́йку вош ду Мускві́ заго́нит'* (Хлп), *за коп'і́йку вош в Москві́ поженé* (Сшч), *за куп'і́йку вош ду Кі́йєва поженé* (Гв), *за коп'і́йку вош на базáр поженé* (Івн), *за коп'і́йку вош до Лу́ц'ка поженé* (Бн), *за грóш'і й ма́му прода́сц'* (Гдм), *два ра́зи горóх йіст'* (Снв), *за коп'і́йку о́чи ві́дере* (Снв), *зимóйу сн'ігу ни ві́просиш* (Клн), *коп'і́йку в'ід се́рц'а в'ід'ірва́ти бойі́ц'а* (Лцк), *за коп'і́йку вбі́ти*

може (Чрк), *за коп'їрку повїсиц'а* (Ткт), *затїснут'ї зуби* (Прс), *скупїй плáтит'* *дв'їч'ї* (Ощв), *скупїй аш вóвком вий* (Мшв), *за коп'їрку вдáвиц'а* (НРд, Мрн).

Паралелі: сх.-слоб. і степ. *ба́ба-жа́ба* [260, с. 67]; гал. *скупий як би мїг, то би два рази одно їв* ‘кепкують із захланного скупаря’ [Фрн, Ч. 23.838–23.857, с. 111]; гуц.: *др'їт пр'ести* ‘бути скупим’ [187, с. 6]; літ. *снігу зимóю (посерéd зимї, взїмку) не дістанеш* у кого ‘хто-небудь дуже скупий’ [СФУМ'2008, с. 207].

Осіб, які мають гроші, але шкодують їх витратити, нагромаджують їх, на Західному Поліссі характеризують усталеними виразами, у яких паралелі проведено з *євреєм* || *жидом*, адже ще пам'ятний час, коли вся торгівля до 1939 р. в тодішній Польщі була в руках євреїв. Асоціативно-порівняльним образом у таких одиницях виступає *жид* – символ скупості.

Характеризуючи надзвичайно скупу людину, стверджують, що в неї *серед зими навіть снігу не випросиш, за копійку в церкві перне*, вона *срала б і їла* та ін. (гіперболізовані сполуки). Зневажливість до таких людей підсилена вживанням деяких вульгаризмів.

ФО мають іронічне забарвлення і вживані як насмішка над жадібною до грошей особою.

ФСР „Щедрий || щедра”. На противагу семантичному ряду ‘скупість’, цей ряд представлений вузьким спектром фразеологічних одиниць.

Чоловік: *дарóваний чолов'їк* (Ртн), *шчéдрий йак земл'а* (ВВл, Жбк, Зрч, Лпн, Мшв, Остр, Острц, Ткт), *такїй шчéдрий, дóбрый, шо і остáн':ї трусі продáс'ц'* (Лкв), *шчéдрий йак Бог* (Гдм), *шчéдрий йак с'в'аткóвий варéник* (Вгщ).

Жінка: *йак зимл'а* (Хлп), *йак нїва шчéдра* (МГл), *шчéдра йак óс'їн'* (Грн) || *шчéдра йак óс'їн' на плодї* (ВВл), *йакбї моглá, то б шкúру зн'алá й од:алá* (Смл), *шчéдра душá* (Квл) || *дóбра душá* (Крч).

Паралелі: літ. *щéдрою рукóю* ‘не виявляючи скупості, не шкодуючи’ [СФУМ'2008, с. 625], *від щедрót* чийх, зі сл. *давáти, дарувáти* і под. ‘за чиймись бажаннями або можливостями’ [СФУМ'2008, с. 781].

Зауважимо, що в народі по-різному оцінюють щедрість і не завжди схвалюють тих, хто сам усе зароблене / зроблене роздає іншим.

У порівняльно-атрибутивних фраземах з позитивною конотацією образним визначником виступає *земля* – символ родючості та щедрості. Високої експресії порівнянням цієї моделі надають споріднені для українського народу лексеми *душа* та *серце*: *шчѣдра душá* || *дѣбра душá*. Образним конкретизатором таких сполук також виступає *Бог*, що сприяє посиленню експресивності: *шчѣдри́й йак Бог*. Таким же експресивно-забарвленим компонентом виступає *вареник* – в українській традиції символ заможного щасливого життя (*шчѣдри́й йак с'в'аткѡвий варѣник; купáйец':а йак варѣник в мэсл'і*).

Поліщуки з повагою характеризують щедрих, тому ФО мають позитивну семантику.

Після аналізу фразеосемантичної групи „Вольові характеристики”, яка представлена 4 фразеосемантичними рядами, встановлено, що ФО на позначення таких рис характеру людини як терплячість, упертість, хвалькуватість, жадібність та щедрість, у народному мовленні набувають то позитивних, то негативних конотацій.

3.7. Фразеосемантична група „Інтелект людини”

Одне з найцінніших джерел відомостей про культуру та менталітет народу – це фразеологічний та пареміологічний фонди мови. Фразеологічні одиниці та паремії мають образно-символічну основу, це стереотипи народної свідомості, у яких відображено погляди народу, побут, традиції та звичаї, моральні настанови тощо. Вони фіксують життєві спостереження, мудрість, що є цінним доказом когнітивно-культурної діяльності людей [243, с. 500].

Суб'єктивний фактор у фразеології можна пояснити тим, що мислення людини звернене насамперед до найближчих сфер її життєдіяльності, а пейоративність ґрунтована на здатності реагувати на найяскравіше, найпомітніше, на те, що виходить за межі стандартного, логічного. З огляду на

це негативні явища життя, негативні риси об'єкта стають предметом позначення у фраземіці [160, с. 630].

Інтелектуальні здібності репрезентовані в західнополіській фразеосистемі значною кількістю фразеологічних одиниць. Сполуки, у яких віддзеркалено розумові характеристики поліщуків, містять у своїй семантиці систему оцінок, як правило негативних.

ФСР „Розумний || розумна”. Фразеологічні моделі семантичного ряду „Розумний || розумна” мають вузьку сферу репрезентації. Рівень інтелектуального розвитку людини у сприйнятті жителів Західного Полісся постає позитивною характеристикою. Це вплинуло на образно-семантичну структуру фразем та на проведення паралелей найчастіше з персонажами, зрідка з технікою, наділеною інтелектом.

Чоловік: *примудрий Сулумон (Зтр), розумней йак Соломон (СтЗг), розумний йак Борон'ко (Лвр), знає йак учоний (Хрп), самий розум (Млш), сіл'но вумний (Ощв), розумний аж страшно (Чрк), ход'ачий розум (Лщ) вумний йак вудка (Дхч), у н'ого чіста голова (Мшс), такий розумний, аж страшно (Яснв) || розумний, шо аж погано (Брд), барзо умний (Овд), розуманчик на ц'іле село (Слв), мудрий жидок (Псн) || йак жидок (Клб, Слн), мудра л'удіна (Змш) || башковита л'удіна (Дбрв), голова ни на вош'і (Бтн, Пвр) || голова ни дл'а вошей (Снв), ни голова, а дом сов'етов (Дтн) || гулова йак дом сов'ету (Мшв), гулува йак в пис'мен:ика (Вгщ), майє клепку в голов'і (Крп), розум йак с'в'ітло (Брз), с'в'ітла голова (Остр), йасний розум (ВВл), гулува ни пуловоюу напхана (Клн) || голова ни солóмойу пхана (Ткт), дар Бóжий (Бр), гулова ни на шапку (Грдн, Клб), розум аш виливáйец'а (Хлп), майє кибету (НРд), л'удіна з розумом (Лбш), ум-голова (Бр), бан'ак добре варит' (Клн), того розуму йак чіриз рот пре (Клк), розум через вуха л'ізе (Лкв), ход'ача маши́на [про комп'ютер] (Вгщ) || ход'ачий компу́тер (Чрк), мак'ітра варит' [Арк'2003, с. 103], ма́ти гул'йу в гулув'і [Арк'2003, с. 110].*

Жінка: *муйá кулукóл'н'а прац'уйе (Шкл), розумна над розумом (Вгщ), ход'ача кнішка (Клб, Прв), розумна уд природи (Яснв), розумна йак*

дрис'ірована соба́ка (Плц), *ро́зум в'ід Бо́га* (Пст), *розу́мна йак сові́ця і хі́тра йак лисі́ця* (Злч) || *розу́мна йак лисі́ця* (Ярс), *в б'ібліо́теці ро́бл'ана* (Лцк), *хо́д'а́ча енциклопéд'і́я* (Брж, Гв, Гдм, Івн, Лбш, Пл, Плс, Трг, Хлп, Ярс) || *ход'а́ча інциклопéд'і́я* (Зрч, Лкв, Мшв) || *енциклопéд'і́я ход'а́ча* (Жрч), *розу́мна йак Лéн'ін* (Брв).

Паралелі: с.-пол. *голова як дом советов / мудрий як книга / мудрий як дід / як лис / розумний мов енциклопедія* [Добр'2003, с. 9]; зх.-под.: *мати / голову на плечах / мати жи^e/д'іўс'ку / голову 'розумний'* [118, с. 8]; сх.-слоб. і степ. *Мартин босий, але в брилі 'бідний, але розумний'* [260, с. 66]; гал. *всі розуми поїв* 'говорять про чоловіка, що вдав дуже розумного' [Фрн, Ч. 22.477–22.495, с. 38]; пор. гуц.: *(ўсі) ро/зуми по/йїсти* 'бути зарозумілим' [187, с. 7]; літ. *голова́ на плéчáх (на в'язáх)* '1) хто-небудь розумний, тямущий, 2) хто-небудь живий, не вмер' [СФУМ'2008, с. 157], *голова́ не полóвою (не солóмою, не клоччя́м і т. ін. набі́та)* [СФУМ'2008, с. 157].

Голова – символ розуму, духовного життя, управління, контролю, символ світу [235], цим умотивовано такі порівняльні фраземи: *гулува́ йак в пис'мéн:ика; голова́ ни на во́ш'і; ни голова́, а дом сов'éтов; ма́йе клéнку в голов'і*. Образним конкретизатором таких одиниць виступає *голова* у поєднанні з супровідними компонентами: *воши* – уособлення бідності, *полова* – символ того, що не має вартості [78, с. 465]. Фраземи аналізованого фразеологічного ряду містять, в основному, позитивну оцінку: *гулува́ ни пуло́воіу на́пхана, голова́ ни солóмоіу пхáна*. Ця оцінка часто залежить від контексту, інтонації та ставлення мовця до особи, про яку йдеться.

Символічне походження, на нашу думку, мають фразеологізми, якими українці номінують розумну дитину (світла голівка), геніальну людину (світоч науки). Народна фразеологія фіксує сотні стійких зворотів, прислів'їв зі стрижневим словом *світло* (*світла людина* та ін.), як-от: *ро́зум йак с'в'ітло, с'в'ітла голова́, йáсний ро́зум*. Як стверджує В. П. Коцур, у фольклорі та літературі світло символізувало божественність, розум, щастя, правду, зорю

[235]. Позитивна семантична забарвленість фразем виражена також за допомогою тавтологічних порівнянь: *розумна над рózумом*. Значення ускладнене додатковою семою 'досвідчена'. Досвідчених людей із багатим життєвим досвідом, загартованих у життєвих незгодах, на Західному Поліссі характеризують так: вони мають *дар Бóжий*.

У західнополіських фразеологічних одиницях простежено асоціативні порівняння з *лищицею* – символом хитрощів, спритності, улесливості: *розумна йак совіц'а і хітра йак лисіц'а*. Також зафіксовано фразему-неологізм жартівливо-іронічного змісту: *в б'ібл'іотéц'і рóбл'ана*.

У порівняльних фраземах опорними словами виступають антропоніми, зокрема *Соломон, Ленін*, а також етнонім євреї (*жидок*).

У процесі аналізу фразеосемантичного ряду „Розумний || розумна” встановлено, що основна ознака, за якою здійснено характеристику інтелектуальних особливостей людини, – це наявність розуму.

ФСР „Дурний || дурна”. Фразеосемантичний ряд „Дурний” представлений значно ширше і об'ємніше, ніж ФСР „Неосвічений || неосвічена”. Основним семантичним профілем західнополіської фразеології виступає людська неосвіченість (дурість).

Чоловік: *йак Ів́анушка* (Брг), *йак Ів́анушка-дурачóк* (Клб), *В́ан'ку вал'áйе* (Ярс), *дурний Андру́ш обй́вс'а груш* (Бтн), *дурний Омéл'ко* (Бтн, Пвр), *Ал'óша з водокáчки* (Слв), *такі^еї розумні аж дурні^ей* (Лвр), *дурний каца́п* (Гщ), *дурний йак моска́л'* (Прл), *ту́рк'і-сел'джу́к'і* (Клб), *дурний йак сто к'іта́йц'ів вкун'і* (Квл), *б'ідний на рóзум* (Плц), *ту́рса в голов'і* (Бтн), *óлух цар'á небéсного* (Кзл), *цар'á в голов'і нимáйе* (Брн), *биз цар'á в гулув'і* (Гщ), *тупé йак дубóвий ст'іл* (Лбш), *дуб дубом* (Гдм), *пустій йак бóчка* (НРд), *без одної́ клéпки в голов'і* (Смд), *дунду́к з пусті́ми йáшчиками* (Пст), *дурний йак пин'óк* (Трн), *дурний / тупій йак пен'* (ВВл, Влх, Клк, Лкв, Мшв, Остр, Рсв), *тупій йак пол'іно* (Крм), *дурний йак прóбка* (Гв, Лпн, НРд) || *дурне́й йак прóбка* (Грн), *дурні йак стовп* (Клб), *дурний йак сту́па* (Мкв, Ярс), *дурний би обух* (Бр), *тупій йак бара́н* (Брв, ВВл, Грдн, Зрч, Клк, Снв, Чрк) || *дурн'іший бара́на* (Остр) || *дурний йак*

баран (Гбн, Мшс, Снв) || *йак баран твердолобий* (Млн) || *баран бараном* (Рж), *дурний йак осел* (Грн), *дурне йак тел'а на ланц'угу* (Звн), *тупий йак вал'анок* (Брз, Брж, Бхв, Гв, Змш, Слв, Крп, Лбчв, Млш, Мрн, Ткт, Чрк) || *тупий йак с'іб'ірс'к'ій вал'анок* (Ввн, Дбр, Івн, Квл, Клк, СтЗг, Тпл) || *тупей йек вал'анок к'ірзувий* (Врк) || *тупий йак вал'інок* (Трг), *дурний йак чобот порваний* (Лбн), *дурен' прибацаний* (Клб) || *дурен' пришаламкуватий* (Клб) || *йак прибитий* (Клб), *м'ішк'ом прибитий* (Брн) || *прибитий з:а угла м'ішк'ом* (Яснв) || *з:а угла м'ішк'ом прибитий* (Ввл), *в'ітер в гулов'і* (Клб), *дурний йак марм'ін* (Слв), *дурне йак сало биз хл'іба* (Клн) || *дурне сало бис хл'іба* (Клб), *йак ним'а то й в апт'ец'і ни к'упиши* (Ббр) || *йак ним'а, то ни к'упиши* (Брд), *йак дурний, то й на хвотограхв'ійі дурний* (Ярс), *гулува бал'акухами наб'ита* (Злх), *йак сорок б'очок арештант'иу 'дурний'* [Арк'2003, с. 77], *не бритий, не м'итий, з:а вугла прибитий* [Арк'2003, с. 76], *й'олоп з п'ілорами 'дуже дурний'* [Арк'2003, с. 95], *йак стуна* [Арк'2003, с. 126], *йак пин'ок вус'овий* [Арк'2003, с. 112], *ф'іалк'і в гулув'і* [Арк'2003, с. 128], *биз цар'а в гулув'і, биз Б'ога в живот'і* [Арк'2003, с. 130], *нема'є копу в голоу'ї* [Арк'2003, с. 99], *кеб'ети не хват'ає* [Арк'2003, с. 96], *вруд'іла – ни вблиз'ала* [Арк'2003, с. 83], *дурний йак зв'ідти до Гор'охова* [Арк'2003, с. 91].

Жінка: *дурнувата Кат'а журав'іц'ка* (Клб), *дурна йак треп* (Бн) || *тупа йак вал'анок* (Дтн), *йак прикул'ішкана* (Клб), *кур'ачий розум* (Плц), *розуму йак на свин'і в'овни* (Клк), *йак ов'ечка* (Млн), *безголова курка* (Плц) || *дурна йак г'уска* (Мшс) || *бизм'озгла г'уска* (Мшв), *дурна йак пробка* (Жрч), *дурна йак стовп* (Брд), *дурна йак стуна* (Жрч), *д'ура наб'ита* (Плц), *нема'є кл'емки* (Смд), *дурна йак сто грам гур'ішку* (Мнв) || *тупа йак сто грам гур'ішку* (Крп, Яснв) || *дурна'я йак сто грам гор'ішку* (СтЗг), *заб'ита йак танк* (Дбр), *йак великд'ура* [Арк'2003, с. 80], *м'удра йак м'ого бат'ка д'іти 'не зовсім розумна'* [Арк'2003, с. 77].

Паралелі: с.-пол. *як бараняча голова / як дятел / як без царя в голові / як довбешка / як чунь / як ступка* [Добр'2003, с. 13–15]; сх.-слоб. і степ. *дурніший брит'анського поп'а / Аль'оха з трудоднями / Дунька з водок'ачки* [260, с. 65–66]; пор. гал. *він має більше розуму в пяті, як ти в голові 'говорять такому, що закидає іншому дурноту, а сам недалекий розумом'* [Фрн, Ч. 22.477–22.495,

с. 38,]; зх.-под.: /в'іте^uр ґ голо(у)/в'і / дур'ній ґ як ба/ран / дур'не ґ як те^uл'а / дур'ній ґ як с'і/б'ірскі /вал'інок [120, с. 8]; гуц.: /мати ґ голо/в'і /січ'ку / /мати бара/на ґ голо/в'і 'дурний' [187, с. 10]; літ. дурна́ голова́, лайл. 'нерозумна, нетямуща людина' [СФУМ'2008, с. 157], порóжня (пустá) голова́, зневаж. 'нерозумна, нетямуща людина' [СФУМ'2008, с. 157].

Основні компоненти фразем – прикметники *дурний* || *дурнуватий, пустий, тупий, безмозглий* у поєднанні з образними визначниками: 1) назвами дерев'яних предметів (*стіл, бочка, пеньок, поліно, стовп* і под.), 2) назвами тварин (*баран, овечка, осел, теля*); 3) назвами домашньої птиці (*гуска, курка*); 4) назвами різних предметів побуту (*валянок, чобіт*). Зауважено, що для позначення маскулінних ознак використані іменники-порівняння чоловічого роду (*осел, валянок, чобіт*), а для фемінних – переважно іменники жіночого роду (*овечка, курка, гуска*), хоч і непослідовно. Емоційність висловленого збільшує тавтологія: *дуб дубом, баран бараном*.

Дурних у фраземах порівнюють ще із *вітром* (демонічною силою, ворожою людиною, яка могла призвести до божевілля [78, с. 100]): *в'ітер в гулов'і*. Ще один образний конкретизатор – *цар* (у народному світосприйнятті особа мудра, здатна управляти країною); цю здатність утратила нерозумна людина, тому вона *цар'а в голов'і нимáйє, биз цар'а в гулув'і*.

Високого ступеня експресивності фраземам надає компонент *сало* – важливий продукт харчування в раціоні українців, що містить у таких сполуках додаткову сему 'недоумкувата людина, телепень, дурень' [78, с. 521–522] (*дурне ґ як сало биз хл'іба* || *дурне сало биз хл'іба*), та *горох* – традиційна їжа селянина, яка символізує нещастя і біду (*дурна ґ як сто грам гурóшку* || *тупа ґ як сто грам гурóшку*).

ФО з антропонімами (*ґ як Іванаушка, ґ як Іванаушка-дурачóк, дурний Андруш обйівс'а груш*) можуть бути мотивованими в одній або декількох говірках (пор.: *дурнувата Кат'а журавіц'ка* – жителька с. Журавичі Ківерцівського району). Такі фразеологізми набувають, зазвичай, негативної оцінки.

Фразеосемантичний ряд „Дурний || дурна” представлений значною кількістю фразеологічних одиниць, у яких віддзеркалено розумові здібності поліщуків. Ці порівняння чітко показують ставлення самих носіїв до осіб, обділених інтелектуальними здібностями.

ФСР „Неосвічений || неосвічена”. Фразеологічне втілення цього семантичного ряду ґрунтоване на уявленнях про малоосвічених людей як не зовсім розумних.

Чоловік: *кóнчив йїдну́ клáсу* (Млт), *просид'ів дéв'ят' клáс'ів і отрїмав спрáвку* (Лцк), *кóнчив шті́ри клáси і пйáтий кал'їдóр* (Мкв), *н'їчо ни шурўпайе* (ВВл, Остр), *тёмний чилов'ék* (НРд), *в н'óго головá ни вáрит* (Слн), *в н'óго головá без гол'її* (Слн), *висóк'ї ду нéба, дурній йак нитрéба* (Клб), *дурній йак зв'їдти до Горóхова ‘нерозумний’* [Арк'2003, с. 91].

Жінка: *йак сук'їра биз топорїс'ка* (Врн) || *йак лупáта* (Врн), *висóка ду нéба, а дурнá йак нитрéба* (Плп), *знáйе кўрочу петéлку і ту ни всén'ку (усén'ку)* (Лбч), *в жїнк'ї вóлос дóвг'ї, да рóзум курóтк'ї* [56, с. 152–170].

Паралелі: сх.-слоб. і степ. *Васьóк хўтірський* [260, с. 66]; гал. *лопатою розуму не вложиш* ‘говорять про тупоумного чоловіка, якому не можна вияснити найпростішої речі’ [Фрн, Ч. 22.496–22.515, с. 39]; літ. *капўстяна (кўряча) головá*, зневаж. ‘некмітлива, нерозторопна, неуважна людина’ [СФУМ'2008, с. 157]; с.-пол. *великий як кіт, а дурний як світ / голова порожня як ступа / як лапоть / як дошка* [Добр'2003, с. 14].

У частині фразеологічних одиниць відображено взаємозв'язок фізіологічного розвитку людини з її інтелектуальними здібностями: *висóк'ї ду нéба, дурній йак ни трéба, висóка ду нéба, а дурнá йак ни трéба*.

Найчастотнішими є мовні одиниці, у яких передано інтелектуальні особливості, зокрема малоосвіченість або повну відсутність загальноосвітніх знань; вони функціонують як показники рівня розумового розвитку індивіда, напр.: *кóнчив йїдну́ клáсу, кóнчив шті́ри клáси і пйáтий кал'їдóр*.

У фразеологізмі *в жїнк'ї вóлос дóвг'ї, да рóзум курóтк'ї* вербалізація розумових характеристик жінки пов'язана з тим, що в повсякденній свідомості

жіночі інтелектуальні здібності протиставлені чоловічим. Такі одиниці ґрунтовано на опозиції *багато волосся – небагато розуму*. Безперечно, творцями цього фразеологізму були чоловіки.

Фразеологічні одиниці цього ряду також мають іронічний характер. У західнополіській фразеології *курка* частіше отримувала оцінки сліпої, дурної, недалекоглядної птиці, тому для характеристики жінок обрані такі порівняння: *зна́йє кúрочу петéл'ку і ту ни всéн'ку*.

Отже, інтелектуальний розвиток відображає особливості етносвідомості та національного світосприйняття поліщуків.

ФСР „Збожеволіти”. Із понятійною ознакою ‘розумові здібності’ пов’язана характеристика людини, яка може бути наділена розумом, так і його відсутністю. Інтелектуальні особливості поліщуків, зокрема повна втрата розуму, репрезентовані у західнополіській фразеології значною кількістю одиниць.

Чоловік: *слабій на гóлуву* (Бн, Грн, Мрн, Снв), *слабій на вс’у кату́шку* (МГл), *глу́зду р’иши́вс’а* (Брн) || *зй́хав з глу́зду* (Дгш, Тпл, Яснв) || *втра́тив здуро́вий глузд* (Бтн) || *з ума́ трóнувс’а* (Жрч) || *з у́му зй́хав* (Крч), *пуміша́вс’а ро́зумом* (Трн), *во́дур зайшо́в* (Ткт), *не вс’і вдо́ма* (Змш, Псн, Смд) || *сестра́ в а́рм’і́ї* (Смд), *б’іла гар’е́чка напа́ла* (Пвр) || *б’іла гар’а́чка схопи́ла* (Пст) || *б’е́лка схопи́ла* (Дтн), *слабій на гóлову* (Дбрв), *з ду́ба внав* (Бр, Лбчв) || *з ду́ба звали́вс’а* (Чрк), *блуд вз’ав* (Бтн), *биз клéпк’е* (Брж), *нан’ухатис’ багна́* (Гдм), *бликоті убйі́вс’а* (Бн, Клб) || *блекóти найі́вс’а* (ВВл, Звн, Остр) || *дурма́ну найі́вс’а* (Звн) || *б’ілині обйі́стис’* [Арк’2003, с. 78], *кабе́та дугу́рі дрíгом ста́ла* [Арк’2003, с. 96]; пор. запозичення з російської мови: *нима́ ума – счита́й кал’і́ка* (Брд).

Жінка: *з глу́зду зй́хала* (Брн, Влх, Грдн, Лкв, Млт) || *з кату́шок зй́хала* (Смл) || *зй́хала з кату́шок* (Мшс), *крíша пой́хала* (Дтн, Дбр, Жрч, Псн, Пст, Яснв) || *крíша уй́хала* (Пвр) || *крíшу знесло́* (Мшс), *дах пой́хав* (Жрч) || *дах знесло́* (Мшс), *звихну́тис’а ро́зумом* (Брн), *ста́ла недутéнна* (Ббр), *трóнулас’ з ума́* (Брз) || *нема́ ума́* (Млн), *ниспóвна ро́зуму* (Брс), *блекóти обйі́лас’а* (СтЗг, Слв) || *дурма́ном обйі́лас’а* (Крп), *йак самоше́ча* (Дбрв), *слаба́ на гóлову* (Клч),

кріша поїхала (Смд), *неотесана дубіна* (Кзл), *впáсти с пріп'ічка* [Арк'2003, с. 116].

Паралелі: с.-пол. *як з неба впав / недоумкуватий як курка* [Добр'2003, с. 13–15]; сх.-слоб. і степ. *в армію не беруть / зять з горі* [260, с. 66]; гал. *він несповна розуму* ‘про божевільного або придуркуватого чоловіка’ [Фрн, Ч. 22.477–22.495, с. 38]; літ. з *глу́зду (з ро́зуму) з'їхати (зсу́нутися, спа́сти і т. ін.)* ‘збожеволіти, стати психічно хворим, несамовитим’ [СФУМ'2008, с. 266].

За рахунок супровідних дієслів *поїхати, попливти, знести, підскочити* ФО набувають негативної оцінки. Образний конкретизатор *клепка* (необхідна складова, без якої неможливо зробити бондарський виріб) у фразеологізмі *биз клéпк'е* утворює сполуку на позначення розумово відсталого людини.

Образним еквівалентом фразеологічної моделі ‘збожеволіти’ часто є частина будівлі: *кріша поїхала* || *кріша уїхала* || *крішу знесло́, дах поїхав* || *дах знесло́* і под. У цих фраземах простежено феміністичні ознаки, оскільки дах у сакральному розумінні – межа, що розділяє верх (небо) і низ (світ людей). Як саме житло, так і все, що знаходиться у хаті, повинно бути закрито від впливу зовнішніх сил, причому це стосується не тільки посуду, а й людини, колодязя на дворі й особливо жінок. Дах осмислювався як „жіночий” елемент житла [39, с. 127].

Вибір образних конкретизаторів у фраземах пов'язаний зі знаннями жителів Західного Полісся про тимчасову дію певних рослин на психіку людини: *нан'ухатис' багна́, бликоті́ убйі́вс'а, дурма́ну найі́вс'а* т. ін.

Аналізований матеріал фразеосемантичного ряду „Збожеволіти” дає можливість констатувати, що в етносвідомості поліщуків люди з невисоким рівнем інтелекту або його відсутністю сприймаються як неповноцінні. Тому в таких фразеологічних одиницях передана семантика від нейтральної до іронічно-зневажливої.

ФСР „Хитрий || хитра”. Хитрість як риса характеру представлена у фразеології Західного Полісся у різних проявах. ФО слугують виразниками особливостей поведінки хитрої людини та фіксують стереотипні уявлення про

таких осіб. Фразеологізмам цього ряду дають оцінку образні конкретизатори, які позначають хитрість.

Чоловік: *хитрий йак лис Микіта* (Клн), *старій л'іс* (діал. *л'іс* 'лис') (Остр), *хитрий йак чорт* (Млш), *кру́тит' йак чорт дурóгойу* (Мкв) || *круті́т' с'в'ітом* (Клб), *кру́тит' йак ціган со́нцем* (Мкв), *с-п'ід су́ки йа́йц'а д'іста́не* (Зтр).

Жінка: *йак лисі́ц'а* (Трн, Чрк) || *хі́тра йак лис* (Брв, Лщ, Млт, Хлп, Ярс) || *х'і́тра лисі́ц'а* (Грдн, Лкв, Лцк, Трг) || *хитр'у́шча йак лиса́* (Гдм) || *х'і́тра лисі́чка* (Клб), *хі́тра лис Микі́та* (Лбчв), *му́дра йак кун'і́ца* (Крч), *х'і́тра йак Панáсова гу́ска* (Лбш), *х'і́тра мазу́рка* (Клб), *х'і́тра йак у́стриц'а* (Дрн).

Паралелі: с.-пол. *вертить пером як чорт хвостом / крутить білим світом як циган сонцем / зачайвса як лис у курнику* [Добр'2003, с. 65–66]; сх.-слоб. і степ. *до́нька лисі́ччина* [260, с. 68]; гал. *хитрий як лисиці* 'звичайне міжнародне порівнянє. Лис являє ся скрізь символом хитрости' [Фрн, Ч. 26.627–26.645, с. 261]; літ. *скруті́ти ро́ги само́му чо́ртові (чо́рту)* 'подолати, подужати будь-кого, будь-що' [СФУМ'2008, с. 660].

Основні образи-порівняння фразем цієї моделі – тварини: для чоловіків – *лис*, для жінок – переважно *лисиця* та *куниця* як символи хитрості, спритності, улесливості. *Куниця* – пухнастий звір, пов'язаний з еротичною символікою. У весільних обрядах і піснях молоду називали *ласицею*, а найпотаємнішу жіночу принаду – *куною*, *кункою*, *куночкою* [39, с. 528]. Хитрість як психологічна прикмета у фольклорі багатьох народів належить *лису* || *лисиці*, що завжди означають 'хитрий'. Експресивності такі сполуки набули за рахунок суфікса -*к(а)* (*лисичка*) у поєднанні з прикметником *хитрий*: *х'і́тра лисичка*. З авторською казкою І. Я. Франка пов'язаний образ *лиса Микити*.

У західнополіських фразеологізмах *чорт* – надприродний образ, який, за народними повір'ями, хоче перехитрити живу істоту з метою оволодіння її душею (пор.: *хитрий йак чорт*), тому відповідні фраземи набувають негативної суб'єктної оцінки. Серед хитрунів на Західному Поліссі в пам'яті залишилися *цигани* та якась полячка – *мазурка*.

Фразеологічні одиниці ФСР „Хитрий || хитра” слугують виразниками особливостей поведінки хитрої людини, фіксують стереотипні уявлення про хитрунів. У цих сполуках ідею хитрості, хитромудрості, лукавства виражено через назви тварин та їх характерні особливості.

У процесі аналізу п'яти рядів фразеосемантичного поля „Інтелект людини” простежено, що в західнополіських фраземах розум сприймається як абсолютна цінність. Однак деструктивна сила людської „дурості / глупоти” у баченні поліщуків представлена більшою кількістю фразеологічних одиниць, оскільки цей негативний прояв завжди викликає осуд та насмішку.

3.8. Фразеосемантична група „Сон”

Сон залежить від того, наскільки людина здорова, бо часто не можна спокійно заснути в період збудження, перебуваючи в ейфорії радості або в горі. Якщо ж усе-таки вдається заснути, то уві сні людину турбуватимуть ті ж проблеми, які розкриваються у сновидіннях.

Давні греки персоніфікували сон в образі бога Гіпноса, сина Ночі та Мороку, брата бога смерті Танатоса. Сон символізує тимчасове забуття. Починаючи з давніх часів, люди надають символічного значення сновидінням, тому створено велику кількість сонників. Такі тлумачення дуже прямолінійні у своєму зв'язку з реальністю. «Символізація тут іде за лінією віщування доброго чи поганого для людини, тобто, за З. Фрейдом, відбувається заміна змісту сновидіння іншим на основі усталеного ключа. К. Юнг уважав, що в основі сновидінь лежать архетипи („сталі мотиви, які постають у фантазіях, сновидіннях, мареннях та галюцинаціях людини”), архетипи колективного, неусвідомленого» [78, с. 235].

ФСР „Міцно спати”. Сон – символ відпочинку, наймилішого, оберіга. За Біблією, сон посилається людині для відкриття волі Божої, тому сни мають пророче значення.

Чоловік: *спит' йак мёртвий* (Бн, Трн), *спіт' йак (у)вбітий* (Бхв, Грн, Злч, Зрч, Квл, Лбш, Лкв, Лпн, Мрн, Ртв, Ярс) || *спит' йак забітий* (Бн, Влх, Клн,

Ощв, Снв, Хлп) || *спит' йак уб'ітий* (Крч) || *спит' йак побітий* (Клк), *дріхне йак парувоз* (Клб), *спит' хоч канаву гаті* (Лбш), *хоч з хати винос'* (Хлп), *спит' хоч стрил'ей* (Грн), *хоч бомки стрил'ай* (Гдм), *спит' аш лэх'і завирт'айуца* (Лкч), *спит' йак пуліно* (Хлп), *спит' би медв'ід'* (Бр) || *спит' йак ведм'ід'* (Сшч), *спит' йак слон* (Вгш), *спит' йак сурок* (Нрд, Рсв), *спит' і ни чуїе, йак на п'уз'і блох танц'уйе* (Плц); пор. *Марко сватаїе* 'спати хочеться' [Арк'2003, с. 103], *мул'отний ду сну* 'любить довго спати' [Арк'2003, с. 124].

Жінки: *спит' йак у макувци* (Крм, Мшв) || *спит' йак в маковци* (Рмк) || *спит' йак у мак'івци* (Ткт), *спит' йак [мов] в кулісци* (Квл), *спит' йак глуха* (Трн), *спит' і ни діше, т'іл'ки н'ішками коліше* (Осв).

Спільні: *де йшов, там й внав* (Трн), *де ніч застала, там і спит'* (Ткт), *сонце зморіло* (Клн), *спит' йак дит'атко* (Хлп), *спит' йак в райу* (Чрк), *спит' йак цібен'* (Остр).

Паралелі: с.-пол. *як мертвий / як труп / мов немовля в сповитку / як підкошений* [Добр'2003, с. 132]; зх.-под.: *хоч / танком стр'іл'ай / хот' гар'мати ки^едаї* „не прокинутися від сильного шуму”, *с'л'іна/ка лo/вити / с'ватаїут' с'л'інчи^еки* 'міцно спати' [118, с. 8]; гал. *спит як забитий* 'про чоловіка, що спит твердим сном' [Фрн, Ч. 24.708–24.729, с. 157]; літ. *як (мов, ніби і т. ін.) мёртвий* '1) дуже стомлений, млявий і т. ін., 2) блідий, неруховий і т. ін., 3) зі сл. *спати* міцно, непробудно' [СФУМ'2008, с. 385].

У фразеологічних одиницях на позначення сну часто трапляється порівняння з мертвою (убитою) людиною, адже побутувало вірування, що людина не помирає, а засинає: *спит' йак мёртвий, спит' йак (у)вбітий* || *спит' йак забітий* і под.

Часто конкретизаторами таких стійких висловів є тварини, що впадають у сплячку (*ведмідь, сурок*), або якісь предмети, що довго можуть лежати на одному місці (*поліно*).

Мак – символ сонця, зорі, сну і смерті, плодючості, швидкоплинного життя, надійного оберегу від нечесті. Його насінням, освяченим на Маковея,

обсипають людей, садибу, худобу. Мак уважають добрим лікарським засобом від безсоння. Маків цвіт та плід – об'єкт традиційних персоніфікованих порівнянь. Фразема *спит' йак у макувци* позначає міцний сон. Римська богиня Церера ходила по землі, і за кожним її кроком виростала вогниста квітка. Зібравши букет маків, богиня засинала. У грецькій міфології змальовано образ вродливого юнака Мікона, перетвореного після смерті у мак. Макова голівка була символом плодючості й заспокоєння, атрибутом Афродіти, Гери, Кібели [78, с. 235].

Образний конкретизатор, який символізує гарний сон, – *колиска*. Здавна в Україні колиска була підвісна, тому дитину заколисували гойдаючи (не можна колисати порожню колиску, „бо в ній таким чином дідько колишеться”) [78, с. 300]. Має символічне значення семантика не тільки самого слова *колиска*, а й предмета. По-перше, колиску (невеличке ліжечко для спання і колисання дитини) колись плели зі священних дерев – верби, явора. По-друге, формою колиска була подібна до кола (овалу), що мало велику магічну силу і було надійним оберегом немовляти від зла, тому й кажуть: *спит' йак [мов] у кулісц'і*.

ФСР „Чутливо спати”. Сон – фізіологічний стан спокою організму людини, що настає періодично та супроводжений повною або частковою втратою свідомості й ослабленням ряду фізіологічних процесів [78, с. 562], однак у станні збудження сон буває неміцним.

Чоловік: *спит' йак з'йец' п'ід кушч'ем* (Рсв) || *спит' йак з'йец'* (ВВл, Гдм, Грдн, Остр) || *спит' йак з'йц'і* (МЛТ) || *спит' йак з'йец' п'ід коп'ойу* (КЛН), *ч'уткий йак мет'елик* (Брв), *спит' йак к'іт* (МШВ), *однім г'оком спит'*, *др'угим з'іркайе* (Лбш) || *спит' однім г'оком* (Злч, Ярс), *спит' йак студ'ент на л'еку'йях* (Лкв), *спит' йак д'іжурний* (Трг), *спит' йак пуж'арн'ік* (Клб).

Жінка: *спіт' йак лис'іц'а* (Острж), *спит' йак йангол'атко* (Влх), *спит' йак на г'олках* (Збр, Мрн), *сон йак на волос'ін'і* (Зрч), *спит' йак у Б'ога за п'азухойу* (Брж).

Паралелі: с.-пол. *неначе породілля* [Добр'2003, с. 132]; гал. *спит тай дивит сі* ‘говорять про обережного або захланного чоловіка’ [Фрн, Ч. 24.708–

24.729, с. 157]; пор. зх.-под.: *кл'у'вати / носом* [118, с. 7]; літ. як (*мов, ніби* і т. ін.) на голках (*на шпильках, на шп'ичках, на колючках, на терню* і т. ін.), зі сл. *сидіти, стояти, почувати* і под. ‘у стані надзвичайного нервового збудження, збентеження, хвилювання; неспокійно, нетерпляче’ [СФУМ’2008, с. 155].

Подвійну символіку на позначення сну у фразеології має образний конкретизатор *заєць* – у всіх народів символ боягузтва: *спит' йак заїец' н'ід кушчém* || *спит' йак заїец' н'ід копóйу*, що символізує чуткий сон. Магічну силу, за повір'ями, мають косі очі зайця, вони можуть зурочити, наслати безсоння або сонливість, викликати пожежу.

До фразеологічної одиниці *спит' йак к'ім* пояснення можна знайти в українській міфології: перед тим, як покласти новонародженого в колиску, баба-повитуха клала туди kota, „щоб дитя спало, як кіт” [78, с. 288].

Ангел – символ невидимих сил, символ світла, доброго, духовного, того, що підноситься, символ вісника долі, Божої волі тощо. За християнськими віруваннями, ангели – безтілесні надприродні істоти, духи, створені Богом. За давніми уявленнями, кожна людина від народження одержує від Бога свого ангела-хранителя; коли дитина всміхається уві сні, це означає, що на неї дивиться ангел [78, с. 13]. Ці уявлення зафіксовані в західнополіській фраземіці, напр.: *спит' йак йангол'átko* (фразема ускладнена додатковою семою ‘сон з посмішкою’).

Голка слугувала охоронним засобом проти нечистої сили, ФО *спит' йак на гóлках* має додаткову сему ‘чутливо спати’.

ФСР „Бачити сні”. Сновидіння – це дуже загадкові явища. Люди, які вмiли трактувати сні, користувалися популярністю ще з біблійних часів. Жителі Західного Полісся надають сновидінням особливого, містичного значення. Сні поділяють на добрі та погані. Тлумачення сновидінь – прерогатива жінок, оскільки вони в них вірять і обов'язково переповідають рідним, щоб сон „не збувся”, при цьому ще й проказують певні словесні формули.

Чоловіки приказують: *дурне спит', дурне сніц'а* (Млш) || *дурне дурно́му сніц'а* (Хлп).

Жінки приказують: *с'в'атій Пантилиймóн, куді́ нич, туди́ й сон* (НРД), *прис'в'атій Соломóн, забери́ погáний сон* (Грдн), *нихáй с'в'атій Йóсип на дóбре перенóсит'* (Лпн), *йак спи́ця, то й снíця* (Клн), *сóнечко встайé, сон хай на лóзи йде* (Крч), *сон за водо́йу* (Лкв), *хай на л'іс іде́* (Смл), *іді́, сон, до в'ікóн* (Гдм).

Паралелі: літ. *сон у ру́ку* 'те, що наснилося, збудеться' [СФУМ'2008, с. 677].

За повір'ями, щоб не допустити до тіла у сні злих сил, треба, лягаючи спати, перехрестити подушку й промовити молитву.

Відомо, що сновидіння виникають у людини постійно, вони просто необхідні живому організмові. Проаналізовані одиниці відображають бажання забути сновидіння, особливо погані, пор.: *куді́ н'іч, туди́ сон; сон за водо́йу; хай на л'іс іде́; іді́ сон до в'ікóн*. Творцями таких стійких сполук, безперечно, були жінки.

ФСР „Хропіти”. За давніх часів хропіння вважалося ознакою богатирського здоров'я. Хоча воно порушувало мирний сон інших, нічого поганого у цьому явищі не вбачали.

Чоловік: *хронé аж хáта дрижі́т'* (Плц) || *хрунé аш хáта трасéця* (Хлп) || *хрунé аш хáта хóдит'* (НРД) || *хрунé аш хáта хóдуrom ходит'* (Клб) || *хронé аш хáта нóсица* (Брв) || *хронé, шо аш хáта хóдором хóдит'* (Плц), *спит' аж ст'іни тресу́ця* (Млт) || *хронé аш шепк'і трус'аця* (Брж), *хронé йак нав'іже́не* (Лщ), *хронé йак у д'ір'áвий м'ішóк* (Лбш), *хрунé йак ведм'ід'* (Клк) || *йак медв'ід'* (Влх, Гдм), *йак каба́н* (МГл), *хрунé йак дóбрый бик* (Крч), *хронé йак к'іт му́ркайе* (Острж), *хрунé йак тхур* (Бржк), *хрунé йак слон* (Вгщ).

Евфемізми на позначення того, хто хропе: *тракторі́ст, ді́зил', самовáр, кова́л'с'к'і́ м'іх, машин'і́ст, кукуру́з'н'ік, то́й, шо кроті́ шука́йе* [Арк'2005, с. 19].

Жінка: *хронé йак старá ба́ба* (Лбш); пор. *міши́ і го́не* (Зрч).

Паралелі: гал. *не всі́ спет, що храпет* 'часом чоловік хропе удаючи сонного, щоб ошукати увагу інших' [Фрн, Ч. 24.688–24.707, с. 156]; літ. *дава́ти* (*задава́ти, даві́ти*, зневажл. *де́рти*) / *да́ти* (*зада́ти*) *хропака* 'міцно спати' [СФУМ'2008, с. 181–182].

Часто вживані фразеологізми з зооназвами, як-от: *хрупé йак ведм'ід' || йак медв'ід', хрупé йак слон, йак кабáн, хрупé йак дóбрий бик.*

У процесі аналізу фразеосемантичної групи „Сон” виділено чотири фразеосемантичні ряди: „Міцно спати”, „Чутливо спати”, „Бачити сни” та „Хропіти”. У фразеологічних одиницях проведено асоціативні порівняння з тваринами, рослинами та відомими постатями. Від цих образних конкретизаторів залежить позитивна чи негативна семантика всього вислову.

3.9. Фразеосемантична група „Опозиція життя та смерті”

Явища життя і смерті – основи людського існування, хоча парадокс полягає в тому, що вони лишаяються так до кінця і не пізнаною загадкою. Недаремно люди проводять чітку межу між цими двома реаліями: життям (відомим) і смертю (невідомим).

Слов'яни зберегли спільноіндоевропейське уявлення про могутність предків, які, за давніми уявленнями, володіли таємницями зв'язків із силами небесного, земного і підземного світів, а через їх посередництво – і силою впливу на земне життя [128, с. 31]. У традиційній духовній культурі українців стійко побутує уявлення про те, що смерть людини – це лише її перехід з одного світу в інший. Про це свідчать атрибути, які прийнято класти в труну, напр., на Поліссі, Холмщині неодруженим клали гарбузове насіння, що мало забезпечити їм плідність у потойбіччі [269, с. 362].

Суперечливе ставлення до самої смерті та до померлого. З одного боку, смерть – це нове життя в райському саду, без горя, страждань, хвороб, утрат, важкої повсякденної боротьби за існування, а з іншого – тривожна й страшна невідомість [128, с. 31].

Виділено такі функції сакральної фразеології: оберегову (апотропейну) та лиходійну. М. В. Жуйкова у сакральній фразеології вбачає важливу роль: вона слугує засобом встановлення та підтримання соціальних контактів, тобто виконує фактичну функцію [81, с. 166–167].

Головною концепцією всього поховального обряду був культ предків і вшанування померлих. Ці обрядові явища мають певну локальну своєрідність. Язичницькі уявлення про потойбічний світ пращурів і їх різноманітний вплив на земне життя нащадків широко побутували й побутують на території Західного Полісся.

ФСР „Передчуття смерті”. Головна умова християнської віри – внутрішнє сприйняття моральних догм та дотримання божих заповідей. Через християнську літературу, що містить цілу скарбницю моральних роздумів та настанов, християни частково дізнаються про потойбічний світ. Це відображено у фразеології Західного Полісся.

Чоловік: *на волоску висіт'* (Ткт) || *жит':а дёржиц'а на волоску* (Грн), *йуму так назначано* (Бхв), *вже йому жаба цїц'ке дас'т'* ‘незабаром помре’ [Арк’2003, с. 92]; *лет' тёпли, вун вже нийак'і, гобомá ногáми в йáми, в'ін не до жит':а, задирáти нóги* [Арк’2005, с. 70]; пор. *ни питáй в слабóго здорóул'а* [Арк’2003, с. 44].

Жінка: *бути на бóж'ій дорóз'і* (Грн), *тче на тóнку нїтку* (Мшв) || *жит':а дёржиц'а на нїточц'і* (Грн), *оджилá свойé* (Грн).

Спільні: *в корáбликов'і плáвати* (Вгщ), *шо ден', то блїшче до Бóга* (Прв), *шо ден', то все блїшче* (Грдн), *лáдан пáхне* (Прв), *днóйу нугóйу в йáми* (НРд), *на лáдан дїхайе* (Млт), *носóк дївиц'а в писóк* (Клн), *йак ни так'é, то с'ак'é, а все ни слава Бóгу/Гóспуд'і* (Хлп), *лед' дїше* (Лбш), *остán':і дн'і доживáйе* (Квл), *пришóв гаплїк* (Клб), *вуднéйу нугóйу в муг'éли* (Бхв), *смерт' на порóз'і* (Грдн), *ус'і там бóдемо, т'їко не вс'і рáзом* (Грн), *хто ни родївс'а, той і ни вмер* (Вгщ), *на все Бóжа вóл'а* (Бн), *вс'і там бóдем* (Снв), *прийшла порá* (Млт), *смерт' на пурóз'і* (Влх), *кунц'і звóд'ат'* (Лбш), *п'ідé в жит':а в'їчне* (Вгщ), *смерт' на носу* (Зрч), *три чиснїц'і до смёрт'і* (Бн), *вже скóро здóхну* (Лщ), *йду на той св'їт* (Грдн), *скóро гаплék* (Млт), *св'їчка догорáйе* (Клн), *однá нугá в мугїл'і* (Хлп), *дивїтис'а в óч'і смёрт'і* (Хлп), *смерт' за плечїма* (Хлп), *б'їл'і тáпки готу́йе* (Остр).

Паралелі: с.-пол. *в'яне як цвіт на сонці / лишилось жити як від Куті до Різдва* [Добр'2003, с. 109]; літ. *[і] жабá цїцьки (цїці, пїти) дасть 'хто-небудь загіне, потрапивши в складні, незвичайні умови'* [СФУМ'2008, с. 233].

У наведеному семантичному ряді чітко простежено перелом, рубіж між життям і смертю, що набуває при цьому сакрального характеру. В українській міфології *нитка* пов'язана здебільшого з темою життя та смерті. За допомогою нитки здійснювався зв'язок між землею і „нижнім світом”, за повір'ям; позичати голку треба з ниткою, „щоб було чим витягти з пекла” [78, с. 396]. Нитка, випрядена в Чистий четвер і взята на кладовище, давала змогу побачити померлого, також вона вважалася лікувальною, напр., нею обв'язували руку, яка боліла, чіпляли на шию від лихоманки.

На *волосині* тримається життя, і, коли вона відривається, людина помирає, що і відображено у західнополіській фразеології, напр.: *на волоску висїт' || жит':á дёржиц'а на волоску*.

Божá дорога – дорога в Рай (Вирій). Уважалось, що царство мерців було далеко за морем, куди вела річка; мерця клали у човен, щоб він швидше дістався до Раю. Домовина і човен у давні часи ототожнювалися: домовина – це стародавній човен, первісно – видовбана колода (довбанка). Фразема *бути на бож'їй дорóз'і* означає бути при смерті.

Сприйняття смерті, потойбічного світу, зв'язків між живими та мертвими докладно відображено у фразеологічних одиницях Західного Полісся. Так, респонденти вірять у вищу силу, яка визначає долю і термін життя: *йуму так назначано*. Віра в Бога, ангелів перемагає страх перед невідомим: *на бож'їй дорóз'і, шо ден', то блішче до ангела*. Смерть – одне з основних питань людської свідомості, тому перехід із живого у світ мертвих не може не позначитися на ставленні людини до смерті: *однóйу ногóйу на тóму с'в'їт'і, дивїтис'а в óч'і смёрт'і*.

ФСР „Померти”. Смерть людини завжди сприймалась як велике горе, проте люди розуміли її неминучість: *коб люди ни вмирили, то б небо підпирли*. Неоднозначне ставлення до смерті зумовило формування складної системи

похоронних обрядів, головна ідея яких – шанування померлих. Тема смерті, яка яскраво представлена широким фразеологічним рядом, – неодмінна складова людського бачення світу, що відіграє суттєву роль у формуванні світогляду народу.

Чоловік: *на той с'в'іт п'ішов* (Клк) || *зі с'в'ітом розпрошчавс'а* (ВВл), *ноги віт'агнув* (Лбш) || *копіта в'ідк'інув* (Влх, Остр), *задёр ноги* (Брн) || *прот'анув ноги* (Брн), *дуба вр'ізав* (Гдм, Клн, Лбчв, Мшв, НРд) || *дуба дав* (Грдн) || *дати дуба* [Арк'2003, с. 91], *в'ід'ійшов у в'ічн'іст'* (Пвр) || *видийшло у вічн'іст'* (Млт), *в'ід'ійшов у сні в'ічн'і* (Лбш), *заснув нав'іки* (Бхв), *п'ішов на упок'ій* (Хлп), *на тому с'в'іті був* (Лбчв), *пришов гаплік* (Клб), *вже здубевс'а* (Врк), *п'ішов з жит':а* (Жрч), *п'ішов своїейу дорóгойу* (Жрч), *пушов ду Бóга* (СтЗг) || *Бог забрав до себе* (РБрс), *пушов на той с'в'іт* (Дтн, Крп), *земл'а йóму нухом* (Змш), *п'ішов од нас* (Брд), *руки зложів* (Вдр), *ласти в'ідк'інув* (Чрк) || *ласти скл'ейів* (ВВл, Клк, Мшв, Остр, Ткт), *кон'кі одк'інув* (Лбчв) || *кун'кі отк'інув* (Зрч, Клк), *п'ідé в жит':а в'ічне* (Вгщ), *п'іті п'ід мураву́, пуйті до другейі доми, в'ін свойé в'ідсп'івав, пробіла гостан':а годіна, збу́тис' кло́поту, йóму судн'а дошка, зак'енути лапи за ікóну* [Арк'2005, с. 70–71]; *Бог забрав* (Гдм), *ідém гáйт'у* (Хлп), *п'ішов до Клімчика* (Острж), *п'ішов до Лévона* (Млт), *п'ішов до Артéма ог'ірк'і стерегті* (Лбн), *п'ішов до пáна Лопатінс'кого* (Тпл), *пушов до Бémбика 'прізвисько жителя'* (Мшв) || *п'ішов ду Душе́йка* (Хлп), *в'ін свойé в'ідсп'івáу 'помер'* [Арк'2003, с. 82], *п'ід плóтом загну́тис' 'померти в бідності'* [Арк'2003, с. 114]; пор. *прийшла́ судн'а дошка 'померти'* [Арк'2003, с. 90].

Жінка: *п'ішла на спóк'ій* (Пщ), *в'ід'ійшла на той с'в'іт* (Лкв) || *на той с'в'іт п'ішла* (Бтн, Кзл, Пст), *в'ід:алá Бóгу ду́шу* (Лкв, Млт) || *Бóгу ду́шу од:алá* (Смл), *пушла ду Бóга* (Крп, Плц, Пст, Яснв), *прійде з косóйу* (Бр), *п'ішла на нéбо до Бóга, а там шо заробіла* (Ббр), *ноги віт'агнула* (Остр, ВВл), *зложіла к'істкі* (Брн), *прийн'алá смерт'* (Брн), *прийшла унішн'а гудіна* (Клк), *упáла тру́пом* (Брн), *л'агла голово́йу* (Брн), *пушла дудóм* (Млн), *йак в коліску, так і в могíлку* (Дбрв), *занесут' до Гул'ánки 'покійна жителька'* (Гдм).

Спільні: *прийшла утішн'а гудіна* (Клк), *б'уде туб'і конциг'ей* (Хлп), *Бог забир'ає душу* (Клк), *споч'ити в царств'і небесн'ім* (Ткт), *побачити Б'ога* (Вгщ), *хай зимл'а б'уде н'ухом* (Хлп), *на той св'іт* (Брн).

Паралелі: с.-пол. *здох як пес / станув як віск на сонці* [Добр'2003, с. 109]; зх.-под.: *в'іт/кинути /ноги / в'іт/кинути /рати^ец'і / в'іт/кинути ко/пита* [118, с. 6]; гал. *пішов у сиру землю спати* 'говорять про померлого чоловіка' [Фрн, Ч. 24.688–24.707, с. 156]; гуц.: *п'і/ти на при/логу* 'померти' [187, с. 12]; літ. *да^ти д'уба*, зневажл. 'померти' [СФУМ'2008, с. 187].

Неминучість смерті подана в таких західнополіських фраземах: *ус'і там б'удемо, т'іко не вс'і р'азом* (Трн) || *ми вс'і помр'емо, тонó ни вс'і р'азом* [Арк'2003, с. 44] || *ус'і там б'удемо* (Осв) || *вс'і там б'удем* (Снв), *хто ни род'івс'а, той і ни вмер* (Вгщ), *к'еп л'уди ни вмир'али, то вже б небо пудпир'али* [Арк'2003, с. 44]. Старі люди заздалегідь готують одяг для похорону, заповідають, де їх поховати та ін.: *прошл'а коп'а – шук'ай поп'а* 'після шістдесяти років потрібно готуватися до смерті' [Арк'2003, с. 44]. Характерне вірування: душа людини після смерті залишає одну оболонку і переходить в іншу, але продовжує існувати в цьому світі.

За народними переказами, помираючи, люди потрапляють на „той світ”, що подібний до світу живих: *в'ідхóдит' з тóго св'іту* (Ярс, Злч), *йду на той св'іт* (Грдн). Його уявно розташовували то на краю світу, то „при пупі” Землі, куди стікаються усі ріки, то на небі, однак найчастіше під землею („всередині землі є другий світ, там живуть люди вмерлі”). Люди „на тому світі” такі самі, як і на цьому, дарма, що називаються мертвими. Вони живуть і роблять те, що й на землі [269, с. 380]. Відгомоном первісного світосприймання виступають фраземи, де традиційні вислови (*п'ити на той св'іт*) пов'язані з життям і смертю. За релігійними уявленнями, „той світ” – неземний, загробний, де душі померлих праведників живуть у раю, а душі померлих грішників – у пеклі [78, с. 475].

ФО *д'уба вр'ізав, д'уба дав* символізують смерть, оскільки з дубових колод виробляли домовини (пізніше їх стали робити з дубових дощок).

Смерть була й лишається частиною тієї сакральної сфери діяльності людини, у якій кожен елемент набуває магічного значення та виконаний у чіткій відповідності з давніми традиціями: *прійде з косойу*. У фраземах *в'ід'ійшов у сні в'єчн'і, заснув нав'іки* смерть асоціативно сприйнята як „сон”.

Зафіксовано багато фразеологізмів з антропонімами, зміст яких зрозумілий тільки жителям окремого населеного пункту: *п'ішов до Клімчика, п'ішов до Лівона, п'ішов до Артёма ог'ірк'і стерегті, пушов до Бёмбика, п'ішов ду Душэйка* та ін. Тут антропоніми вказують, хто живе неподалік кладовища, або названо, хто був попередній покійник.

ФСР „Потойбічне життя”. Увага людей сконцентрована на основних явищах – смерті, посмертному суді, раю та пеклі. Смерть була і є важливим компонентом культури, на якому побудовано всі життєві цінності, який постає лише межею між двома формами існування, між двома світами.

Міфологізована свідомість створила таку модель потойбічного світу, яка б забезпечила життя, здоров'я та добробут, захистила від його смертоносного впливу шляхом протиставлення світові живих, сприйняття „того світу” як протилежного „цьому”, перевернутого, зворотного, як світу з протилежними зв'язками [128, с. 32].

Чоловік: *в'ід'ійшов у царство небесне* (Брн) || *в'ід'ійшов на небеса* (Лкв) || *в'ід'ійшов у в'ічн'іст'* (Клн) || *в'ід'ійшов до пекла* (Лкв).

Жінка: *в рай попала* (Крч).

Спільні: *хай Господ' прийме в царств'її своїм* (Ткт), *царство в'ічне, жит':а бизконечно* (Вгщ), *земл'а пухом* (Гдм), *в царство небесне* (Снв, Грдн, Клн), *райс'к'і вурота в'ідкріт'і* (Хлп), *п'іті до праотц'ів* (Брн), *добре живеш – в рай пупадеш* (Клб), *спровадити до пекла чортам на сн'іданок* (Остр).

Паралелі: зх.-под.: *п'іти на той с'віт / в'ід:ати Богов'і /душу / пре^uдс'тави^eлас' душа /божа / п'іти до /Боз'і* [118, с. 6]; гал. *царство йому небесне* ‘говорить про покійника’ [Фрн, Ч. 27.128–27.143, с. 288]; літ. *царство небесне* (Вічне, Божє), рел. ‘1) рай, 2) уживається при згадці небіжчика для вираження побажання йому загробного райського життя’ [СФУМ’2008, с. 755].

Згідно з християнськими уявленнями, людина, крім тіла, мала ще дві субстанції: душу та дух. Якщо душа залишала тіло назавжди, то дух нібито міг повернутися до тіла. За міфологічним віруванням, душа – це людський образ, що нагадує повітря, тінь [235, с. 206].

У фразеологічних одиницях *добре живеш – в рай пупадеш* (Клб), *райс'к'і вурота в'ідкріт'і* (Хлп), *спровадити до пекла чортам на сніданок* (ВВл, Остр) простежено чітку межу між світлими і темними силами.

Бінарні опозиції „морального” характеру накладають семантичний відбиток на світле і темне. Світлим і чистим є Бог, а темним – чорт. Смерть – це не тільки перехід в „інше” життя, в „інший” світ (що не одне й те саме), а й фізичний стан відділення душі від тіла: *душá з т'ілом розтайеца* (Влх). Із язичницьких традицій побутують до нині такі фраземи: *хай змил'а буде пухом* (Хлп) || *земл'а пухом* (Гдм, Плц), *п'іті до праотців* (Брн).

ФСР „Самогубство”. Самогубство – заборонене християнськими догмами явище, яке вважають великим гріхом, тому в представленому фразеосемантичному ряді виступає нечиста сила, яка нібито спокусила небіжчика.

Чоловік: *б'іс попу́тав* (ВВл, Злч, Остр, Ткт) || *б'ес попу́тав* (Гщ) || *чорт попу́тав* (Вгщ, Млш, Хлп) || *чорт повів* (Грн), *до чорта в зéмл'у* (Гдм), *чорт п'ідманев і забрав* (Прв), *душу чорту отдав* (Крч) || *од:ав душу ничістому* (Острц) || *душу д'йаволу од:ав* (Лбчв) || *в'ідав душу чортов'і* (Млт), *сатанá спокусів* (Плс), *чорт забрав* (Лпн) || *чорт обкрутив* (Остр, ВВл), *наклáв на себе рúки* (Клн) || *руки на себе наложів* (Брн) || *наклáв рúки* (Лбш), *Б'іг перепу́тав* (Ярс), *зразу йде в пекло* (Прп).

Жінка: *йійі лихé забрало* (Грдн).

Спільні: *вкоротіли в'іку* (Лбш, НРд), *лихé доступило* (Мшв), *в могілу звисті* (НРд), *з св'іту зжити* (НРд), *лихé спутало* (Клн), *ни вітирп'іла душа лихóйі дол'і* (Влх), *в'ітп'равити на той св'іт* (Остр).

Паралелі: гал. *душу з тебе випру* ‘знач. задушу тебе’ [Фрн, Ч. 11.367–11.385, с. 82]; літ. *віддати* (покласти) / *віддавати* (покладати) [свою] *душу*

‘1) *за кого-що, заради кого-що* пожертвувати собою чи бути готовим померти заради кого-, чого-небудь; 2) витратити всю силу, всю енергію; 3) померти; 4) щиро полюбити кого-небудь’ [СФУМ’2008, с. 99–100].

Дослідження питання про смерть важливе у розгляді низки демонологічних образів, серед яких яскравий представник – це *чорт, (сатана)*. В основі сучасних вірувань лежить могутній шар архаїчних демонологічних уявлень. Український народ, оберігаючи себе від нечистої сили, використовує в мовленні заперечне поняття ‘нечорт’ та евфемістичні назви *лихий, біс, сатана, диявол, нечистий*, які часто вживані й у західнополіській фразеології, напр.: *б’іс попу́тав, чорт попу́тав, ду́шу д’йáволу од:ав, сатана́ спокусі́в*. Образ смерті та потойбічне існування передано через негативне ставлення, чим застерігали живих від необдуманих учинків.

Аналізуючи фразеосемантичну групу „Опозиція життя та смерті” простежено, що у фраземах Західного Полісся простежено бінарні опозиції життя та смерті, оскільки сприйняття самої смерті, потойбічного світу, зв’язків між живими та мертвими, які докладно відображено у фразеологічних одиницях, оцінюються як загадкове та невідоме респондентам.

Висновки до III розділу

Здійснивши ідеографічний опис людини, виділили фразеотематичне поле «Поведінка та внутрішній світ людини в межах опозиції „чоловіче – „жіноче”», які, у свою чергу, поділено на фразеосемантичні поля „Поведінкові риси”, „Мовлення”, „Ставлення до праці”, „Уживання алкоголю”, „Психоемоційні стани”, „Вольові характеристики”, „Інтелект людини”, „Сон”, „Опозиція життя та смерті”. Для дослідження ідеографічного опису людини та її діяльності використано протиставний аналіз фразеосемантичних рядів, напр.: „Балакучий || балакуча” ↔ „Мовчазний || мовчазна”, „Працелюбний || працелюбна” ↔ „Лінивий || лінива”, „Жадібний || жадібна” ↔ „Щедрий || щедра”, „Розумний || розумна” ↔ „Дурний || дурна” та ін.

На Західному Поліссі кількісно домінуючими постають ФО, у яких переважає „чоловіча” опозиція над „жіночою”, напр.: сміливий (*йак герóй, йак солдáт*), впертістий (*впертий йак барáн, йак куз'ї грéчку, вмер і дівица*), жадібний (*тр'асéц'а йак жид на кучках, в скупóго два рáзи живіт боліт'*), розумний (*розумний аж стра́шно, гуловá ни на ша́нку, головá ни солóмою пхáна, бан'ák дóбре вáрит'*), схильний до вживання алкоголю (*к'ірзова мóрда 'п'яниця', д'áтли довбúт' 'похмілля'*) і под. Водночас численними є ФО на позначення жіночих рис: терпляча (*терпíт' йак на рузт'ізán'ійі, тирпíт' йак кáмин'*), щедра (*йакбíи моглá, то б шку́ру зн'алá й од:алá*), сором'язлива (*т'іл'ки п'іч колупáти, ма́мина ц'áц'а, встидліва йак либ'ідка*), ляклива (*тримтíт' йак осіка, ма́тка на нул'у*), схильна до пліткування (*ховáти чо́рта 'пліткувати', йак откривáчка, винóсити см'ít':а з хáти*), зла (*в'ід'ма хвостáта, с'ичé йак с'ічка́рн'а, нидóбра йак стервйáтина*), плаксива (*розкíсла би капúста, вíйе йак т'іка*).

Семантика фразеологічних одиниць зумовлена різними сферами людського буття з маскулініними та фемінними ознаками:

- виробничою сферою (*на вс'і рúк'ї ма́йстер* || *на вс'і рúк'ї [ма́йстер] 'працьовитий'*);
- професійною діяльністю (*ху́же сапóжн'іка* || *ла́йиц'а йак сапóжн'ік* || *мат'у́жиц'а йак сапóжн'ік* ‘вживати нецензурну лексику’, *йак солдат, гулувá йак в пис'мéн:ика* ‘розумний’, *йак герóй* ‘сміливий’, *сестра́ в а́рм'ійі* ‘дурний’ для чоловіків та *систра́ милосéрд'а* ‘зрадлива жінка’, *ж'інка йак гíндар* ‘неохайно одягнена’ для жінок);
- своєрідністю тваринного світу (*в'іл'із на грúди і в'ігл'ада́йе йак пес з бúди* ‘зрадливий чоловік’, *і мишиá одної́ дírк'ї ни тримáйиц'а* ‘про статеві стосунки’, *в'іл робíв, а мúха на рогú сид'іла* ‘працелюбний’, *в'ін ду рубóти йак в'іл ду карéти, линк'ів на се́бе понаципл'áв* ‘лінивий’ про чоловіків та *такá вже кíц'а* ‘мовчазна’, *кру́тиц'а йак мúха в окрóп'і, пáше йак кон'áка* (Плц) || *робот'áшча йак кон'áка* ‘працелюбна’ про жінок);

– своєрідністю рослинного світу (*пирибирáйе йак гнилкáми* || *пирибирáйе йек гнилéц'ами* [гилкі́, гилéц'і – груші] ‘перебірливий хлопець’, *найістис' цибу́л'і* ‘отримати відмову у сватанні’, *пересп'іла вішн'а* ‘дівчина, яка довго не виходить заміж’, *встидліва йак калі́на* ‘сором'язлива’).

Мовні маркери в проаналізованих фразеосемантичних рядах надають емоційно-експресивну оцінку фразеологічним одиницям, здебільшого з негативною семантикою. Найчастіше образним конкретизатором є назва об'єкта чи суб'єкта. Такі антропонімічні компоненти ідентифікують чоловіків і жінок, напр.: *п'ішо́в до Лéвона*, *п'ішо́в до Артéма ог'ірк'і стерегті́* ‘померти’, *занесу́т' до Гул'áнки* ‘покійна жителька’, які характерні для носіїв однієї говірки. У фраземі *х'ітра йак Панáсова гúска* [на воді несеться, до хати їсти *приходить*] образний визначник *Панáсова гúска* мотивований тільки для носіїв одного населеного пункту. Варіанти імен, з одного боку, зберігають особливості говірок, з іншого – надають фразеологічним одиницям емоційно-експресивного та символічного забарвлення. У склад порівняльних фразеологічних одиниць уходять також власні назви (*в Думаши́ев'і д'івчáта дише́в'і*, *а в Клубочин'і – за п'ів ц'іні́*), які виступають лише засобом узагальнення, типізації.

Диференціацію гендерно маркованої фразеології також проведено за лексико-граматичними особливостями чоловічих і жіночих номінацій, зокрема за категорією родового закінчення (*шчéдри́й йак с'в'аткóвий варéник*, *дурні́й Андру́ш обйі́вс'а груш* – про чоловіків, *спрítна йак переп'ілка* ‘працьовита’, *кóржики вал'áла* ‘нічого не робила’ – про жінку) та за лексичним складом (*дурн'іши́й баранá*, *йак барáн твердолóбий – йак овéчка* || *дурна́ гувéчка*, *старі́й лис – х'ітра лисі́чка*). Функціонування гендерних дефініцій маскуліних і фемініних ознак на рівні лексики та граматики залежить від мовних і мовленнєвих змін про роль чоловіків і жінок у сучасному суспільстві.

У фразеологізмах на позначення поведінкових рис та внутрішнього світу поліщуків, об'єктами порівняння виступають реальні чи вигадані дефініції, які оточують людину в повсякденному житті. Структурна різноманітність фразеологізмів із порівняльно-асоціативними та образними компонентами

засвідчує постійне розширення та доопрацювання образів-об'єктів, залучення до фраземотворчого процесу нових персонажів навколишньої дійсності, що надає фразеологічним одиницям емоційно-оцінного та функціонально-стилістичного забарвлення.

ВИСНОВКИ

Фразеологічна система Західного Полісся становить єдність народнорозмовних одиниць, які різносторонньо характеризують людину та її життя.

1. Для докладного опрацювання західнополіської фразеосистеми та вияву масиву фразеологічних одиниць, які характеризують чоловіка й жінку, проведено опитування в 133 населених пунктах Західного Полісся (Волинської та Рівненської областей) та проаналізовано 3085 фразеологічних одиниць.

2. Здійснено ідеографічну класифікацію фраземіки Західного Полісся на два фразеотемантичних поля «Тілесні ознаки людини в межах опозиції „чоловіче” – „жіноче”» та «Поведінка та внутрішній світ людини в межах опозиції „чоловіче – „жіноче”», які поділено на 13 фразеосемантичних груп („Загальний зовнішній вигляд”, „Частини тіла чоловіків / жінок”, „Специфічні жіночі ознаки”, „Поведінкові риси”, „Мовлення”, „Ставлення до праці”, „Уживання алкоголю”, „Внутрішній світ”, „Психоемоційні стани” „Вольові характеристики”, „Інтелект людини”, „Сон”, „Опозиція життя та смерті”). Кожну фразеосемантичну групу поділено на фразеосемантичні ряди. ФО цих груп і рядів характеризують людину, її зовнішні ознаки, поведінкові риси та психоемоційні стани, рід діяльності та ін. Варто зазначити, що деякі однотипні фраземи віднесені до кількох фразеосемантичних рядів, які мають подібне, а іноді й зовсім протилежне значення.

3. Гендерний підхід аналізу західнополіської фразеології дав змогу диференціювати сполуки на такі групи:

– фраземи із власне чоловічими ознаками (відповідно до родинно-обрядових дійств; за соціально-часовими циклами; за родинно-сімейним статусом; за родом діяльності; за антропонімним чоловічо-родовим компонентом);

– фраземи із власне жіночими ознаками (відповідно до родинно-обрядових дійств; за соціально-часовими циклами; за родинно-сімейним статусом; за антропонімним жіночо-родовим компонентом);

- маскулінні фраземи, умотивовані лексико-граматичною категорійністю;
- фемінні фраземи, умотивовані лексико-граматичною категорійністю;
- фраземи з невмотивованою лексико-граматичною категорійністю;
- гендерно марковані фраземи з лексичними номінативними чоловічими та жіночими компонентами; гендерно антропонімні фраземи; спільні фраземи.

Концептуальні поля *чоловік* і *жінка* репрезентують не лише чоловічу та жіночу стать, а й постають як соціокультурне уявлення про обидві статі, їхні психоемоційні стани, вольові характеристики, поведінку в різних ситуаціях, соціальні ролі, що залучає весь спектр стереотипних асоціацій, які визначають соціокультурний зміст маскулінності та фемінності в західнополіській лінгвокультурі. Проаналізований матеріал засвідчує існування в досліджуваній фразеосистемі опозиції „чоловік – жінка”, що слугує для конкретизації концептів *хлопець – чоловік – дід* та *дівчина – жінка – баба*. Розширення концептуального поля гендерних лексем сьогодні набуває ознак типологічності та вказує на існування багатой палітри цих номінацій і їх активне використання в говірках Західного Полісся.

У концептах *хлопець – чоловік – дід* визначено семантико-синтаксичні засоби, які у своїй репрезентації розкривають сутнісні ознаки гендерних понять. Зокрема, у площині „вікової ідентифікації” ці концепти представлені фразеологічними одиницями з варіативним компонентом ‘молодий’, наприклад: *принц заморс'к'ій, козац'кий парубок, йак донс'к'ій козак*. Чоловіча позиція завжди активна й передбачає володіння правом прийняття рішень, а також реалізацію відповідальності за них. Саме чоловік – „універсальна”, домінантна постать західнополіської фразеології досліджуваної території. Характеристика чоловіка подана в таких найпоширеніших фразеологічних одиницях Західного Полісся: *чолов'їк йак дуб* ‘красивий, здоровий’, *чоловік повинен бути трішки гарнішим від чорта, а панна лише трішки гірша від ангела* ‘про чоловічу та жіночу красу’, *розумний чоловік завжди на кон'ї, по-л'уц'к'ій чулов'їк* ‘добрий’, *с'в'атій чулув'їк, мудрий чоловік*. Завершує життєво-віковий цикл *дід*. Фраземи з апелятивом *дід* на дослідженій території менш уживані й тому переважно

характеризують лише вікові особливості: *йак д'ід старій, йак д'ід Мамаї,* зрідка – освіченість і мудрість, пор.: *р'озум йак в старця*.

У процесі аналізу соціально-психологічних фемінних ролей західнополіської фразеології виокремлено три основні соціально-часові цикли: *дівчина – жінка – баба*. Традиційна західнополіська мораль і виховання вимагали суворого додержання норм статевої поведінки: *стидайця йак д'івка до в'інчана, ч'ємна д'івчина* – з позитивною семантикою та *старайа д'івка, миколайівс'ка д'івка, пол'с'ка д'івка, гул'ашча д'івка* – ФО, які несуть негативну оцінку. На другому циклі дівчина, яка вийшла заміж, стає повноправним учасником соціального життя, вона могла опинитися у становищі заміжньої жінки, самотньої матері, а то й ранньої вдови, а в кінцевому результаті – баби. ФО фіксують перехідний етап від першого до другого циклу: *заступіла ж'інка* ‘завагітніла’, *сирá ж'інка* ‘породілля’ || *св'їжа ж'інка, гр'азна ж'інка, русіпалас' ж'інка* ‘народила дитину’. Однією з визначальних груп найменувань у західнополіських фраземах, що позначають жінку, яка уособлює мудрість і душевне тепло, – це *баба, бабця, бабуня*. ФО з номемою *баба* мають широку семантику, переважно негативну: *баба Хв'єс'а* ‘базіка’, *йак баба Л'ік'ора* ‘неохайна’, *йазикатий йак баба* ‘чоловік-пліткар’, *баба разан'ска* ‘криклива і сварлива жінка’, *баба базарна, бабка збабчена* ‘п'яна жінка’ та ін. Відомо, що *бабою* називають переважно літніх жінок чи таких, що своїм виглядом та поведінкою нагадують їх.

4. Диференціацію гендерної фразеології проведено за родовою приналежністю образного визначника фраземи. Так, прикметникові домінанти з флексією *-ий* мають маскулінний характер, напр.: *хоробий йак огурок, вродливий йак сок'іл, сл'ичний йак з камен'а л'атий*. Флексію *-а* в прикметниках класифікуємо як ознаку фемінності, напр.: *вродлива йак каліна, файна йак намал'ована, гарна йак т'очана, гарна йак р'ожа* тощо. Аналогічно класифікуємо чоловічі та жіночі фразеологізми за родовими суфіксами дієслівних форм минулого часу (*-в* – для чоловічого роду та *-л-а* – для жіночого), напр.: *пуш'ов йак пав'ич, набубн'авивс'а йак страус, залів бан'к'і, намол'ов с'ім м'ішк'ів діму*

та *йад віпустила, вісохла йак патэчка, дурманом обйілас'а, розкісла би капуста*.

Гендерні дефініції фразем безпосередньо пов'язані з лексемним складом. Будова фразеологічної одиниці не довільна, адже між взаємозамінними компонентами існують певні семантичні зв'язки, підтримані мовною традицією. Поширені на Західному Поліссі фразеологізми з майже тотожним лексичним складом, проте з розрізненням маскулінності та фемінності відповідно до лексичного образного визначника: *регоче би кин'* – *рже йак кобіла*. Лексичне значення слова ґрунтоване на понятті, яке воно виражає, і залежить від контексту, лексичних зв'язків із іншими словами, емоційного та стилістичного забарвлення, наприклад: *п'іниц'а йак пес* – *злий йак собака* – *зла йак сучка*, *лаііц'а йак собака* 'злословити' – *би сучка йазиком телэпайе*, *риве йак бугай* – *риве йак курова*, *здоровей йак бек* – *здурова йак курова*, *ход'ачий компютер* – *ход'ача інциклопед'ія*, *йак баран твердолобий* – *йак овечка*. Лексична варіантність фразеологічних одиниць виникає найчастіше внаслідок синонімічних заміни компонентів. Зазначимо наявність багатьох лексичних варіантів, які різняться між собою одним чи двома компонентами.

У фразеологічних одиницях Західного Полісся простежуємо невмотивовані розбіжності в граматичних категоріях та формах, наприклад: *вд'ілас'а*, *йак серун на Великден'*, *вперта йак баран*, *вперта йак слон*, *зла йак лихий*, *зла йак вовкулака*, *ніраха йак циган*, *худа йак велосипед*, *гладка йак веприк*, *хитра лис Микіта*, *такійа би трутен'*, *л'ініва йак п'іп* та *брудний йак свин'а*, *пустий йак бочка*, *дурний йак стуна*, *напес'а йек свенка* та ін. У таких фразеологічних одиницях простежено вплив фемінних ознак на чоловіків (стереотип фемінного чоловіка) та маскулінних ознак на жінок (стереотип маскулінної жінки).

Фразеологічні одиниці Західного Полісся містять у своїй структурі прізвища та імена і місцевих жителів, і відомих постатей. Поширеними компонентами гендерних одиниць, які ідентифікують людей за статтю, є антропоніми (*дурний Андруш обйівс'а груш* 'дурний', *Гал'а берега не бачит'*

‘п’яна’, *дурнувата Кат’а журавіц’ка* ‘нерозумна’). Найпоширенішим антропонімом у фразеологічних одиницях є ім’я *Хвеська*: *йазика́та Хвес’ка* || *йазика́та Фес’а* || *йак Хвес’ка йазика́та* || *йазі́к йак в Хвес’ки*, що мають фемінні семи ‘базіка’, ‘цікавість’. Однак на досліджуваній території вживані фразеологічні одиниці, у яких жіноча семантика переходить і на чоловіків – *йазика́тий Хвес’*, де псевдочоловічий антропонім постав внаслідок усічення жіночого імені.

5. Незважаючи на вирівнювання соціально-статевих відмінностей, більшість чоловіків виконує професійно-трудова діяльність, а в жінок основне місце посідає родина. Провівши дослідження західнополіської гендерної фразеології, виділяємо групу фразем із компонентами специфічно чоловічих та жіночих атрибутів, наприклад: *хвал’бу́ п’овн’і штани́* ‘хвалькуватий чоловік’, *штана́ми шми́гати* ‘чоловік, який швидко ходить’, *вз’ав з пастухом на дошк* ‘одружитися із жінкою з дітьми’, *облизав гарбу́з* || *гарбу́з’аку дали́, горобц’а с’н’їма́в, найі́стис’ цибу́л’і* ‘отримати відмову під час сватання’ тощо. Найголовнішим народним символом на позначення ‘відмови у весільному обряді сватання’ є гарбуз. Гарбуз – бісимволічна маскулінно-фемінна одиниця: по-перше, він нормалізує гормональний обмін і заспокоює надмірне сексуальне та психічне збудження у чоловіків (*гарбу́за в’ідхвату́в* || *облизав гарбу́з*); по-друге, гарбуз пов’язаний з обрядом шлюбної ночі й символізує порочність нареченої – у разі виявлення її нецнотливості, гарбуз клали на весільний стіл або підносили матері молодій (*гарбу́за п’ідсу́нула*). Такі одиниці стосуються чоловіка. ФО родинного циклу мають фемінні ознаки, напр.: *принесла́ в п’елен’і* ‘завагітніла в нешлюбі’, *наву́ка зйі́ла* ‘завагітніла’, *р’ї́й ві́пустила* || *р’ї́й ві́лит’ів* ‘народила дитину’, *ві́кинула в кропі́ву* ‘зробила аборт’, *обйі́стис’а черво́ной калі́ни, боршч ва́риц’а черво́ний, к’ї́шка пла́че* ‘менструація’ тощо.

6. Образно-метафоричні форми, емоційно-експресивна виразність західнополіських фразеологізмів допомагає не тільки створити певні картини, образи, а й викликає і передає емоційний стан мовця. Фразеологічні засоби допомагають оцінювати ситуацію, виражати ставлення поліщуків до

зображуваних подій. За рахунок трансформування та переосмислення ареальні фразеологічні звороти зберігають або підсилюють свою експресію, адже емоції допомагають орієнтуватися в зовнішньому світі. Визначаючи експресивну оцінку фразеологічних одиниць, простежили їх:

а) позитивну семантику (*руз'умна ж 'інка д'ім буду'їє, а нероз'умна руйну'їє* ‘розумна’, *стид'а'їц'а йак д'івка до в'інч'ан':а* ‘сором’язлива’, *мовчазна йак ду'ма* ‘мовчазна’, *г'уби йак вішен'ки, г'уби йак сун'ічки* ‘про вуста’);

б) негативну семантику (*л'эжен' патент'ований, лин'івей йак пс'ура* ‘лінивий’, *рич'эти йек пс'ура* ‘сердитий’, *шк'іриц'а йак к'ін' до буд'ак'а* || *риг'оче йак кин' ду вувс'а* ‘сміятися’, *жадн'ушча б'іл'ш, н'іж в'ушча* ‘жадібна’, *ду'ра наб'ита, заб'ита йак танк* ‘дурна’, *ж'інка йак г'індар* ‘неохайна’, *в ж'інк'і в'олос довг'і, да р'озум кур'отк'і* ‘нерозумна’).

Зазначимо, що виразів із негативною оцінкою більше, ніж із позитивною.

7. Для порівняльного аналізу західнополіську фразеологію зіставлено з середньополіськими, західноподільськими, східнослобожанськими, степовими, гуцульськими, галицькими та літературними відповідниками.

8. У дисертації проаналізовано 3085 фразем, серед яких виокремлено:

1) ФО з власне маскулінними ознаками (325 одиниць, що становить 10,53 % від загальної кількості);

2) ФО з власне фемінними ознаками (336 одиниць, що становить 10,89 %);

3) чоловічі ФО, умотивовані лексико-граматичною категорійністю (408 одиниць, що становить 13,22 %);

4) жіночі ФО, умотивовані лексико-граматичною категорійністю (431 одиниця, що становить 13,97 %);

5) ФО, з невмотивованою лексико-граматичною категорійністю (83 маскулінно-фемінні одиниці – 2,69 % та 63 фемінно-маскулінні – 2,04 %);

б) гендерно марковані ФО з лексичними номінативними чоловічими та жіночими компонентами (435 маскулінних одиниць – 14,10 % та 514 фемінних одиниць – 16,66 %);

7) гендерно антропонімні ФО, що найменші за чисельністю, їх частка в дослідженні становить 2,23 %. (43 одиниці з чоловічими антропонімними елементами – 1,39 % та 26 одиниць із жіночими онімами – 0,84 %);

8) ФО, що мають тотожне значення, характеризуючи і чоловіків, і жінок (421 одиниця, що становить 13,65 %).

Гендерно марковані фразеологічні одиниці становлять домінуючу частку фразеосистеми Західного Полісся та представлені розмаїттям одиниць, широкою амплітудою варіювання в межах фразеологічного семантичного поля, відносною мобільністю форми й багатством семантики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Арк'2003 – Аркушин Г. Л. Сказав, як два зв'язав / Г. Л. Аркушин – Люблін ; Луцьк, 2003. – 178 с.

Арк'2005 – Аркушин Г. Л. Словник евфемізмів, уживаних у говірках та молодіжному жаргоні Західного Полісся і західної частини Волині / Г. Л. Аркушин – Луцьк ; Люблін : „Волин. обл. друк.”, 2005. – 197, [3] с.

Фрн – Галицько-руські народні приповідки / [зібр., упоряд. і поясн. др. Іван Франко]. – [у 3 т.]. – Т. I, кн. 1 // Етнографічний збірник. – Л. : [б. в.], 1901. – Т. X. – 200 с. ; Т. I, кн. 2 // Етнографічний збірник. – Л. : [б. в.], 1905. – Т. XVI. – 400 с. ; Т. II, кн. 1 // Етнографічний збірник. – Л. : [б. в.], 1907. – Т. XXIII. – 300 с. ; Т. II, кн. 2 // Етнографічний збірник. – Л. : [б. в.], 1908. – Т. XXIV. – 300 с. ; Т. III, кн. 1 // Етнографічний збірник. – Л. : [б. в.], 1909. – Т. XXVII. – 300 с. ; Т. III, кн. 2 // Етнографічний збірник. – Л. : [б. в.], 1910. – Т. XXVIII. – 300 с.

Добр'2003 – Доброльожа Г. М. Красне слово – як золотий ключ. Постійні народні порівняння в говірках Середнього Полісся та суміжних територій / Доброльожа Г. М. – Житомир : Волинь, 2003. – 160 с.

Добр'2010 – Доброльожа Г. М. Фразеологічний словник говірок Житомирщини / Доброльожа Г. М. – Житомир : ПП Туловський, 2010. – 401, [3] с.

СФУМ'2008 – Словник фразеологізмів української мови / [уклад. : В. М. Білоноженко та ін.]. – К. : Наук. думка, 2008. – 1096, [10] с.

СФУМ'2003 – Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наук. думка, 2003. – 1097 с.

Учж – Ужченко В. Д. Фразеологічний словник східнословобожанських і степових говірок Донбасу / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – Луганськ : Альма-матер, 2002. – 263, [1] с.

Укр – Українка Леся. Зібрання творів [у 12 т. – К., 1978. – Т. 10 : Листи (1876–1897)]. – 544 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Авксентьев Л. Г. Синтаксична структура і функції фразеологізмів мови прозових творів Г. Ф. Квітки-Основ'яненка / Л. Г. Авксентьев // зб. тез доп. і повідом. республік. наук. конф., присв. 200-річчю з дня народження класика Укр л-ри Г. Ф. Квітки-Основ'яненка. – Х. : [б.в.], 1978. – С. 124–125.
2. Авксентьев Л. Г. Сучасна українська мова. Фразеологія / Л. Г. Авксентьев. – Х. : Вища шк., 1983. – 136, [1] с.
3. Авксентьев Л. Г. Сучасна українська мова. Фразеологія : навч. посіб. для філол. фак.-тів ун-тів. – [2-е вид. допов. і переробл.] / Л. Г. Авксентьев. – Х. : Вища шк., 1988. – 132, [4] с.
4. Алефиренко Н. Ф. Фразеологическое значение : природа, сущность, структура / Н. Ф. Алефиренко // Грани слова : сб. науч. ст. к 65-летию проф. В. М. Мокиенко. – М. : ООО „Изд-во ЭЛИПС”, 2005. – С. 21–27.
5. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології / М. Ф. Алефіренко. – Х. : Вища шк., 1987. – 136, [3] с.
6. Алехина А. И. Фразеологическая антонимия и структурные типы фразеологических антонимов в современном английском языке / А. И. Алехина // Проблемы устойчивости и вариантности фразеологических единиц : материалы межвуз. симп. – Тула : [б. и.], 1968. – Вып. 1. – С. 267–275.
7. Амосова Н. А. Вербализация основных концептов, представляющих интеллектуально-эмоциональную деятельность человека : на материале английской и русской фразеологии : автореф. дис. на канд. филол. наук : спец. 10.02.19. – „Теория языка” / Н. А. Амосова. – Воронеж, 2007.
8. Аркушин Г. Л. Деривати як джерело реконструкції втрачених твірних основ / Г. Л. Аркушин // Język ukraiński : współczesność – historia / [red. Feliks Czyżewski, Paweł Hrycenko]. – Т. 4. – Lublin, 2003. – S. 112.
9. Аркушин Г. Л. Західнополіські фразеорепліки / Г. Л. Аркушин // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Сер. : Філол. науки. – 2010. – № 2. – С. 10–12.

10. Аркушин Г. Л. Силенська гуторка / Аркушин Г. Л. – Melbourne : HERITAGE, 1994. – 190 с.
11. Архангельская А. Красавец-мужчина в чешской языковой картине мира / А. Архангельская // Грани слова : сб. науч. ст. к 65-летию проф. В. М. Мокиенко. – М. : ООО „Изд-во ЭЛИПС”, 2005. – С. 423–431.
12. Архангельский В. Л. Устойчивые фразы в современном русском языке : основы теории устойчивых фраз и проблемы общей фразеологии / Архангельский В. Л. – Ростов н/Д : Изд-во Рост. ун-та, 1964.
13. Астральна символіка Святочних страв. (Рокове Коло : ідеологія Коляди і Святого Збору. – Режим доступу : [//www.pisni.org.ua/articles/233.html](http://www.pisni.org.ua/articles/233.html)
14. Бабич Н. Д. О фразеологическом словаре буковинских говоров / Н. Д. Бабич // Вопросы фразеологии. VIII : Тр. Самарканд. ун-та им. А. Навои. – Самарканд : [б.и.], 1975. – Вып. 272. – С. 5–13.
15. Байбурин А. К. Ритуал в традиционной культуре : структурно-семантический анализ восточнославянских обрядов / Байбурин А. К. – СПб. : Наука, 1993. – 224 с.
16. Барабаш Н. О. Гендерний підхід при вивченні історії українських старшинсько-шляхетських та інтелігентських родів (кінець XVIII – поч. XX ст.) / Н. О. Барабаш // Жінка в науці та освіті : минуле, сучасність, майбутнє : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. та II Міжнар. конф. „Гендерний компонент у структурі вищої технічної освіти та природничих наук”. – К. : [б.в.], 2005. – С. 291–294.
17. Баранник Д. Х. Фразеологія в усному монологічному мовленні / Д. Х. Баранник // Питання мовної культури. – К. : Наук. думка, 1968. – Вип. 2. – С. 34–38.
18. Бевзенко С. П. Українська діалектологія / С. П. Бевзенко. – К. : Вища шк., 1980. – 248 с.
19. Беленькова Н. Пословица не мимо молвится : русские пословицы и поговорки с украинскими соответствиями / [сост. Н. Беленькова]. – [2-е изд., испр. и дополн.]. – К. : Дніпро, 1969. – 246, [2] с.

20. Білоноженко В. М. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів / [відп. ред. Л. П. Паламарчук, В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк]. – К. : Наук. думка, 1989. – 156, [3] с.

21. Боєва Е. В. Етнокультурні особливості компаративних фразеологічних одиниць в українській та російській мовах / Е. В. Боєва // Вісн. Запорізь. нац. ун-ту : Філол. науки. – 2006. – № 2. – С. 14–19.

22. Божко Ю. О. Антонімія фразеологізмів прийменниково-відмінкової моделі / Ю. О. Божко // Вісн. Луган. нац. пед. ун-ту ім. Т. Шевченка : Філол. науки. – 2004. – № 5 (73). – С. 150–155.

23. Боряк О. О. Україна : етнокультурна мозаїка / О. О. Боряк. – К. : Либідь, 2006. – 328 с.

24. Брус П. М. Фемінітиви в українській мові XI–XV ст. / П. С. Брус // Вісн. Запорізь. нац. ун-ту : Філол. науки. – 2006. – № 2. – С. 28–33.

25. Будняк Д. Сміслова місткість фразеологізмів в поезії усного слова / Данута Будняк // *Slowo. Tekst. Czas : materialy z II Międzynar. konf. nauk., Szczecin 16–17.10.1997* / [pod red. M. Aleksiejenki i E. Siekierzyckiego]. – Szczecin, 1997. – S. 203–207.

26. Бурік М. Формування особистості жінки та її суспільна роль / М. Бурік, А. Топольський // Жінка в науці та освіті : минуле, сучасність, майбутнє : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. та II Міжнар. конф. „Гендерний компонент у структурі вищої технічної освіти та природничих наук”. – К. : [б.в.], 2005. – С. 243–246.

27. Буяр І. Є. Гендерна лінгвістика : здобутки та перспективи / І. Є. Буяр // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Сер. : Філол. науки. – 2007. – № 4. – С. 45–49.

28. Быстрова Е. А. Учебный фразеологический словарь русского языка : пособ. для учащ. нац. школ / Е. А. Быстрова, А. П. Окунева, М. М. Шанский. – Л. : Просвещение, 1984. – 269, [3] с.

29. Валодзіна Т. В. Цела чалавека : слова, міф, ритуал / Т. В. Валодзіна. – Мн. : Тэхналогія, 2009. – 430, [2] с.

30. Васькова О. В. Английские фразеологические единицы с позицией гендерного подхода / О. В. Васькова // Докл. II Междунар. конф. „Гендер : язык, культура, коммуникация”. – М. : МГЛУ, 2002. – С. 66–69.

31. Вархол Н. Фразеологічний словник лемківських говірок Східної Словаччини / Н. Вархол, А. О. Івченко. – Пряшів : Словацьке пед. вид-во, 1990. – 160 с..

32. Венжинович Н. Ф. Українська фразеологічна картина світу (на матеріалі лексикографічних джерел) / Н. Ф. Венжинович // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : зб. наук. пр. / [відп. ред. І. В. Сабодаш]. – Ужгород : Говерла, 2008. – Вип. 12. – С. 84–86.

33. Венжинович Н. Ф. Про концептуальний зміст лексичних і фразеологічних одиниць / Н. Ф. Венжинович // Вісн. Запорізь. нац. ун-ту : Філол. науки. – 2006. – № 2. – С. 43–47.

34. Венжинович Н. Ф. Про лігвокультурологічну та етнопсихологічну специфіку ідіоматики / Н. Ф. Венжинович // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : зб. наук. пр. – Ужгород : Говерла, 2006. – Вип. 10. – С. 10–20.

35. Верховод О. В. Назви живої природи в лексико-фразеологічних одиницях / О. В. Верховод // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : зб. наук. пр. / [відп. ред. І. В. Сабодаш]. – Ужгород : Говерла, 2009. – Вип. 13. – С. 20–23.

36. Визгина А. В. Проявление личностных особенностей в самоописаниях мужчин и женщин / А. В. Визгина, С. Р. Пантелеев // Вопр. психологии. – 2001. – № 3. – С. 91–106.

37. Вікторіна О. М. Принципи укладання словника лексики та фразеології народної медицини й лікувальної магії Кіровоградщини / О. М. Вікторіна // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : зб. наук. пр. / Українська діалектна лексика як об'єкт словникарства та лінгвогеографії. До 100-річчя М. А. Грицака / [відп. ред. І. В. Сабодаш]. – Ужгород : Говерла, 2008. – Вип. 12. – С. 94–97.

38. Влад М. М. Стрітенне : книга гуцулульських звичаїв і вірувань / М. М. Влад. – К. : Укр письм., 1992.– 223 с.
39. Войтович В. М. Українська міфологія / В. М. Войнович. – [вид. 2-е, стереотип]. – К. : Либідь, 2005. – 662, [4] с.
40. Вступ до мовознавства : підручник / [за ред. М. П. Кочергана]. – 2-е вид. – К. : Академія, 2005. – С. 241–248.
41. Гак В. Г. Программа по теоретической грамматике французского языка / В. Г. Гак. – М. : Просвещение, 1990.
42. Галас А. М. Спостереження над говіркою паремією і фраземікою / А. М. Галас // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : зб. наук. пр. / [відп. ред. І. В. Сабодаш]. – Ужгород : Говерла, 2008. – Вип. 12. – С. 109–111.
43. Гвоздарев Ю. А. Основы русского фразеобразования / Ю. А. Гвоздарев. – Ростов н/Д : Изд-во Рост. ун-та 1977. – 184 с.
44. Гендер і мас-медіа : репрезентація жіночих образів у ТВ рекламі // Проект співробітництва між університетами у галузі жіночих / гендерних студій // Державний університет штату Айова та Харківський національний університет. – Режим доступу : http://www.las.iastate.edu/WSP_KCGS_Partners/ukrainian/modules/gender%20and%20mass%20media/key_concepts.htm
45. Георгиева С. Представление о мужчинах во фразеологии [на материале русского и болгарского языков] / С. Георгиева // Грани слова : сб. науч. ст. к 65-летию проф. В. М. Мокиенко. – М. : ООО „Изд-во ЭЛИПС”, 2005. – С. 170–181.
46. Горбач О. Т. Арго українських школярів і студентів / О. Т. Горбач // Наук. зап. Укр вільного ун-ту. – Мюнхен : [б.в.], 1966. – Ч. 8.
47. Горды М. Лакунарные фразеологизмы с компонентом *голова/głowa* в современных русском и польском языках / М. Горды // Slowo. Tekst. Czas : materiały z II Międzynar. konf. nauk., Szczecin 16–17.10.1997 / [pod red. M. Aleksiejenki i E. Siekierzyckiego]. – Szczecin, 1997. – S. 213–217.

48. Горошко Е. И. Гендерные исследования в языкознании (к проблеме становления метода) / Е. И. Горошко. – Режим доступа : www.nbuv.gov.ua/Articles/Kultnar/knp49_1/knp49_1_128-130.

49. Горошко Е. И. К вопросу о соотношении количественных и качественных методов анализа данных в лингвистической гендерологии / Е. И. Горошко // Гендер : язык, культура, коммуникация : материалы III Междунар. конф. – М. : [б. и.], 2003. – С. 35–36.

50. Горошко Е. И. Мужчина и женщина (или как мы себя видим через призму гендера) / Е. И. Горошко. – WE/МЫ. Диалог женщин // Междунар. женский журн. – М., 1997. – С. 21–25.

51. Григораш С. М. Фразеологія українських сороміцьких пісень / С. М. Григораш // Вісн. Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника : Філологія. – 2007. – Вип. XV–XVIII. – С. 623–626.

52. Грица Т. Г. Фразеологія Гуляйпільського району Запорізької області : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / Т. Г. Грица. – Х., 1996. – 17 с.

53. Гриценко П. Ю. Моделирование системы диалектной лексики / Ю. П. Гриценко. – К. : Наук. думка, 1984. – С. 28.

54. Грінченко Б. Д. Словник української мови. – [у 4 т.]. – Т. 2 : Д–Й / [за ред. С. Єфремова, А. Ніковського / Грінченко Б. Д. – [3-тє вид., випр. й доп.] – К. : Горно, 1927. – С. 5–24.

55. Грозян Н. Ф. Семантичне поле фразеологічних одиниць „корисливість людини” в українській мові : ідеографічний і психосемантичний аспекти / Н. Ф. Грозян // Вісн. Запоріз. нац. ун-ту : Філол. – 2006. – № 2. – С. 67–73.

56. Громик Ю. В. Фразеологізми поліської говірки села Липно Ківецівського району Волинської області / Ю. В. Громик // Волинь–Житомирщина : іст.-філол. зб. з регіон. проблем. – Житомир : [б.в.], 2002. – № 8. – С. 152–170.

57. Д'якова Т. О. Східноукраїнська професійна фразеологія як складова картини світу / Т. О. Д'якова // Вісн. Луган. нац. пед. ун-ту ім. Т. Шевченка : Філол. – 2004. – № 5 (73). – С. 155–163.

58. Данилевська О. М. Шкільні реалії у свідомості українських підлітків (за результатами соціолінгвістичного дослідження) / О. М. Данилевська // Укр мова : наук.-теорет. журн. Ін-ту Укр мови НАН України. – 2009. – № 1. – С. 74–86.

59. Данилюк Н. О. Поетичне слово в українській народній пісні : монографія / Н. О. Данилюк. – Луцьк : РВВ Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2010. – 511, [1] с.

60. Данилюк-Терещук Т. Я. Інтерпретація фольклорного образу русалки в українській романтичній традиції / Т. Я. Данилюк-Терещук // Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. Сер. : Філол. науки – 2000. – № 6. – С. 249–253.

61. Даніловіч М. А. Слоўнік дыялектнай фразеологіі Гродзеншчыны / М. А. Даніловіч. – Гродна : ГрДУ, 2000. – 267 с.

62. Демський М. Т. Суть фраземи, її ономасіологічні функції й особливості номінації [матеріали до ідеграфічного Словника українських фразем] / М. Т. Демський // Зап. Наук. т-ва ім. Т. Шевченка. – Т. ССХХІV : Пр. філол. секції. – Л. : [б.в.], 1992. – С. 240–269.

63. Демський М. Т. Українські фраземи й особливості їх творення / М. Т. Демський. – Л. ; Краків ; Париж : Просвіта, 1994. – 60, [4] с.

64. Денисюк В. В. Біблійні фразеологічні одиниці з компонентом *око* в українській мові XVI–XVII ст. / В. В. Денисюк // Вісн. Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника : Філологія. – 2007. – Вип. XV–XVIII. – С. 617–620.

65. Денисюк В. В. Соматизм як компонент фразеологічних одиниць в українській мові XVI–XVII ст. [на прикладі номена *око*] / В. В. Денисюк // Проблеми української термінології // Вісн. нац. ун-ту „Львів. політехніка”. – 2006. – № 559. – С. 187–191.

66. Дзендзелівський Й. О. Дослідження К. В. Широцьким жаргону учнів Кам'янець-Подільської духовної семінарії / Й. О. Дзендзелівський // Зб. Харк. іст.-філол. т-ва. – Х. : [б.в.], 1998. – С. 167–206.

67. Дзендзелівський Й. О. Конспект лекцій з курсу української діалектології : вступні розділи / Й. О. Дзендзелівський // [редкол. : К. Я. Галас, В. І. Добош]. – Ужгород : [б.в.], 1966. – 100 с. + карта.

68. Дмитренко М. К. Народні повір'я / М. К. Дмитренко. – К. : [б.в.], 1994.– 67 с.

69. Дмитрієва М. Н. Чи є чесна жінка чесною людиною / М. Н. Дмитрієва // Гендер і культура : зб. ст. / [упор. В. П. Агеєва, С. М. Оксамитна]. – К. : [б.в.], 2001. – С. 185.

70. Доброльожа Г. М. Моральне виховання засобами поліської фразеології / Г. М. Доброльожа // Волинь–Житомирщина : іст.-філол. зб. з регіон. проблем. – Житомир : [б.в.], 2001. – № 6. – С. 197–201.

71. Домашовець К. Соціальне становище жінки в українському суспільстві : гендерний аналіз проблем / К. Домашовець // Гендерна інтеграція в гуманітарному знанні : зб. матеріалів Всеукр. студ. наук.-практ. конф. – Т. : [б.в.], 2007. – С. 34.

72. Дубровина К. Н. Библиейская фразеология русского языка : универсально-типологическое и национально-своеобразное / К. Н. Дубровина // Грани слова : сб. науч. ст. к 65-летию проф. В. М. Мокиенко. – М. : ООО „Изд-во ЭЛИПС”, 2005. – С. 52–54.

73. Дудолалова О. В. Гендерные репрезентации грамматико-семантического уровня в англоязычном газетном дискурсе / О. В. Дудолалова // Вісн. Сум. держ. ун-ту. Сер. : Філологічні науки. – Суми : Вид-во СумДУ, 2003. – № 4 (50). – С. 60–64.

74. Дяченко Н. М. Номінація частини руки в говірці села Невгоди Овруцького району Житомирської області / Н. М. Дяченко // Волинь–Житомирщина : Іст.-філол. зб. з регіональних проблем. – 2010. – № 22 (II). – С. 72–78.

75. Ермола В. И. О выделении семантических полей во фразеологии / В. И. Ермола // *Rozprawy komisji językowej XVII*. – Wrocław : Wrocław. t-wo nauk., 1991. – S. 81–83.

76. Етимологічний словник української мови : [у 7 т.] / [ред. кол. О. С. Мельничук та ін.]. – Т. 2. – К. : Наук. думка, 1985.– С. 84–85 ; Т. 3. – К. : Наук. думка, 1989. – С. 217.

77. Євтушина Т. О. Фразеологічна репрезентація концепту *психіка людини* в новелах В. Стефаніка / Т. О. Євтушина // *Вісн. Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаніка : Філологія*. – 2007. – Вип. XV–XVIII. – С. 502–505.

78. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / Жайворонок В. В. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.

79. Жайворонок В. В. Слово в етнологічному контексті / В. В. Жайворонок // *Мовознавство*. – 1996. – № 1. – С. 12–13.

80. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика : деякі аспекти досліджень / В. В. Жайворонок // *Мовознавство*. – 2001. – № 5. – С. 48–63.

81. Жуйкова М. В. Динамічні процеси у фразеологічній системі східнослов'янських мов : монографія / М. В. Жуйкова. – Луцьк : РВВ „Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – 416 с.

82. Жуйкова М. В. Разбить в пух и прах : когнитивная история идиомы / М. В. Жуйкова // *Грани слова : сб. науч. ст. к 65-летию проф. В. М. Мокиенко*. – М. : ООО „Изд-во ЭЛИПС”, 2005. – С. 63–70.

83. Жуйкова М. В. Семантична еволюція предикатної лексики в контексті магічної практики / М. В. Жуйкова // *Уч. зап. Таврич. нац. ун-та ім. В. И. Вернадского*. – Сер. „Филологія. Соціальні комунікації”. – Симферополь: [б. и.], 2011. – Т. 24 (63), № 1, част. 1. – С. 343–350.

84. Жуйкова М. В. Типологія ідіом у когнітивно-генетичному аспекті / М. В. Жуйкова // *Мовознавство*. – 2004. – № 4. – С. 74.

85. Жуков В. П. Русская фразеология : уч. пособ. для филол. спец. вузов / В. П. Жуков. – М. : Высш. шк., 1986. – 309, [3] с.

86. Закомірна Н. І. Лексико-семантичне поле етнолексми „господар” в українській культурі / Н. І. Закомірна // Вісн. Запоріз. нац. ун-ту : Філол. науки. – 2006. – № 2. – С. 98–101.

87. Зелінська Т. М. Гендерний погляд на материнство / Т. М. Зелінська // Гендер : реалії та перспективи в українському суспільстві : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – К. : ПЦ „Фоліант”, 2003. – С. 68–71.

88. Зимин В. Лингвокультурологический анализ фразеологизмов со значениям процесса речи / В. Зимин, М. Крымская // Грани слова : сб. науч. ст. к 65-летию проф. В. М. Мокиенко. – М. : ООО „Изд-во ЭЛИПС”, 2005. – С. 451–458.

89. Зорівчак Р. П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія (на матеріалі перекладів творів української літератури англійською мовою) / Р. П. Зорівчак. – Л. : Вид-во Львів. ун-ту, 1983. – 175 с.

90. Зубець Н. О. Паронімія мінімальних ідіом як вияв системності фразеологічного рівня / Н. О. Зубець // Вісн. Запоріз. нац. ун-ту : Філол. науки. – № 2. – 2006. – С. 104–106.

91. Зубілевич М. І. Вплив гендерного фактора на сприйняття та розуміння іншомовного матеріалу / М. І. Зубілевич, С. А. Бігунова // Наук. вісн. Волин. нац. у-ту ім. Лесі Українки. – 2009. – Вип. 6. – С. 107–111.

92. Зыкова И. В. Гендер – конструкт фразеосферы русской и английской культур (о проблеме международного общения) / И. В. Зыкова // Гендер : язык, культура, коммуникация : материалы III Междунар. конф. – М. : [б. и.], 2003. – С. 50–51.

93. Зыкова И. В. Специфика гендерной маркированности английских идиом / И. В. Зыкова // Докл. II Междунар. конф. „Гендер : язык, культура, коммуникация”. – М. : МГЛУ, 2002. – С. 150–159.

94. Иванцова Е. В. Идиолектный словарь сравнений сибирского старожила / Иванцова Е. В. – Томск : Изд-во Том. ун-та, 2005. – 162 с.

95. Івченко А. О. Історія та етимологія української фразеології : Бібліографічний покажчик (1864–1998) / А. О. Івченко. – Х. : [б.в.], 1998. – 159, [1] с.
96. Івченко А. О. Українська народна фразеологія : ареали, етимологія / А. О. Івченко. – Х. : Око, 1996. – 156, [4] с.
97. Івченко А. О. Фразеологізми зі значенням ‘бити, карати’ в українських народних говорах: ономазіологічний аналіз / А. О. Івченко // Зб. Харків. іст.-філол. т-ва. – Х. : [б. в.], 1999. – Т. 8. – С. 159–172.
98. Івченко А. О. Фразеологія + етнолінгвістика = етнофразеологія / [рецензія на Восточнославянская этнофразеология : деривация, семантика, происхождение] / А. О. Івченко. – Гомель : ИММС НАНБ, 1998. – 213 с.
99. Із досліджень західнополіських говірок : Бібліографічний опис. – [уклад. Аркушин Г. Л., Громик Ю. В., Климчик Ф. Д.]. – Луцьк : РВВ „Вежа” Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – 55, [1] с.
100. Калашник В. С. Словник фразеологічних антонімів української мови / В. С. Калашник, Ж. В. Колоїз. – К. : Довіра, 2001. – 284, [2] с.
101. Каптур Г. А. Національно-культурна семантика народних фразем / Г. А. Каптур // Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2004. – № 6. – С. 134–138.
102. Каракуця О. М. Фразеологізми української мови з компонентом *душа* (структурно-семантичний, ідеографічний, лінгвокультурологічний аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / О. М. Каракуця. – Х., 2002. – 19 с.
103. Караулов Ю. Н. Общая и русская идеография / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1976. – 355 с.
104. Караулов Ю. Н. Общая и русская идеография / Караулов Ю. Н. – М. : Наука, 1976. – 354, [4] с.
105. Касцючок В. М. Марфолога-сінтаксічныя асаблівасці вар’іравання дыялектных фразеалагізмаў Брэстчыны / В. М. Касцючок // Волинь філологічна : текст і контекст. – Луцьк : [б.в.], 2007. – Вип. 4. – С. 103–107.

106. Касцючык В. М. Сінанімія і варыянтнасць у дыялектнай фразеалогіі (на матэрыяле гаворак Брэстчыны) : аўтарэф. дыс. на атрыманне вучон. ступені канд. філал. навук : спец. 10.02.01 – беларуская мова / В. М. Касцючык. – Мн., 2000. – 22 с.

107. Касцючык В. М. Фразеалагічныя сінонімы дзеясловнага тыпу ў палескіх гаворках / В. М. Касцючык // Полісся : мова, культура, історыя. – К. : [б.в.], 1996. – С. 155–159.

108. Кафарський В. І. Етнологія : падручник / Кафарський В. І., Савчук Б. П. – К. : Центр навч. л-ри, 2006. – 431, [1] с.

109. Кирилина А. В. Гендерные исследования в отечественной лингвистике : проблемы, связанные с бурным развитием / А. В. Кирилина // Докл. II Междунар. конф. „Гендер : язык, культура, коммуникация”. – М. : МГЛУ, 2002. – С. 5–13.

110. Кирилина А. В. Развитие гендерных исследований в лингвистике / А. В. Кирилина // Филол. науки. – 1998. – № 2. – С. 51–58.

111. Кирилина А. В. Русская фразеология с точки зрения гендерной лингвистики / А. В. Кирилина // Гендерные отношения в России: история, современное состояние, перспективы : [материалы Междунар. конф.]. – Иваново: [б. и.], 1999. – С. 70–73.

112. Кирилюк О. Л. Зооморфна семантика в основі образної номінації (на матеріалі фразеологізмів зі словами-компонентами зоолексемами та кінонімами) / О. Л. Кирилюк // Вісн. Прикарп. нац. ун-ту ім. В. Стефаника : Філологія. – 2007. – Вип. XV–XVIII. – С. 626–629.

113. Кірілкова Н. В. Деякі особливості внутрішньої форми діалектних фразеологізмів / Н. В. Кірілкова // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : зб. наук. пр. / [відп. ред. І. В. Сабодаш]. – Ужгород : Говерла, 2008. – Вип. 12. – С. 142–143.

114. Коваленко Н. Д. Зіставно-типологічний метод у дослідженні говірок / Н. Д. Коваленко // Наук. часоп. нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Сер. 8 :

Філол. науки (мовознавство і літературознавство). – 2009. – Вип. 2. – С. 174–179.

115. Коваленко Н. Д. Фразеосемантичне поле „риси характеру людини” в українському діалектному мовленні / Н. Д. Коваленко // Вісн. Прикарп. нац. ун-ту ім. В. Стефаника : Філологія. – 2007. – Вип. XV–XVIII. – С. 605–608.

116. Коваленко Н. Д. Лексикографічний опис фразем західноподільських говірок / Н. Д. Коваленко // Діалектологічні студії. 4. Школи, постаті, проблеми / [відп. ред. П. Ю. Гриценко, Н. В. Хобзей]. – Л. : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2004. – 568 с. – С. 379–391.

117. Коваленко Н. Д. Матеріали до словника народних порівнянь у західноподільських говірках / Н. Д. Коваленко // Волинь–Житомирщина : Іст.-філол. зб. з регіональних проблем. – 2010. – № 22 (II). – С. 107–114.

118. Коваленко Н. Д. Фраземіка говірок Західного Поділля : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / Н. Д. Коваленко. – К., 2001. – 20 с.

119. Коваль А. П. Крилате слово / Коваль А. П. – К. : Радян. шк., 1983. – 220, [4] с.

120. Коваль В. И. Славянская этнофразеология в гендерном аспекте / В. И. Коваль // Грани слова : сб. науч. ст. к 65-летию проф. В. М. Мокиенко. – М. : ООО „Изд-во ЭЛИПС”, 2005. – С. 82–88.

121. Коваль А. П. Крилаті вислови в українській літературній мові. Афоризми. Літературні цитати. Образні вислови / А. П. Коваль, В. В. Коптілов. – [2-ге вид. допов. і переробл.] – К. : Вища шк., 1975. – 334, [2] с.

122. Ковач О. Т. Про долю деяких біблійних фразеологізмів у східнослов'янських мовах / О. Т. Ковач // Грани слова : сб. науч. ст. к 65-летию проф. В. М. Мокиенко. – М. : ООО „Изд-во ЭЛИПС”, 2005. – С. 89–96.

123. Коломієць М. П. Словник фразеологічних синонімів / М. П. Коломієць, Є. С. Регушевський / [за ред. В. А. Винника]. – К. : Радян. шк., 1988. – 198, [2] с.

124. Коломієць М. П. Короткий словник перифраз / М. П. Коломієць, Є. С. Регушевський. – К. : Радян. шк., 1985. – 152 с.
125. Комиссарова О. В. Фразеологический фонд русского языка : способы маркирования гендерных отношений / О. В. Комиссарова // Язык и культура. Научно-периодический журнал. – Томск : Изд-во ТГУ. – 2010. – № 2 (10). – С. 22–27.
126. Кон И. С. Половые различия и дифференциация социальных ролей / И. С. Кон // Соотношение биологического и социального в человеке : сб. материалов / [отв. ред. В. М. Банщиков, Б. Ф. Ломов]. – М. : Наука, 1975. – С. 763–775.
127. Кондратович О. П. Українські звичаї : народини. Коса ж моя... / О. П. Кондратович– Луцьк : Волин. обл. друк., 2007. – 239, [3] с.
128. Конобродська В. Л. Поліський поховальний і поминальні обряди / В. Л. Конобродська. – Т. 1. : Етнолінвістичні студії. – Житомир : Полісся, 2007. – 356 с.
129. Коновалова Н. В. Семантические особенности констант внутреннего мира человека в структуре фразеологии английского языка / Н. В. Коновалова // Актуальні проблеми сучасної фразеології : семантика, прагматика, лінгвокультура, комунікація. – Горлівка : [б.в.], 2004. – С. 91–96.
130. Кононенко В. І. Етнолінгвістика : національно-культурні цінності [навчально-методичні рекомендації] / Кононенко В. І. – Івано-Франківськ : [б.в.], 1997. – 52 с.
131. Кононенко В. І. Словесні символи / Кононенко В. І. // Мовознавство. – 1991. – № 6. – С. 30–35.
132. Котова М. Ю. К вопросу о функционально-стилистической классификации фразеологизмов / М. Ю. Котова // Rozprawy komisji językowej XX. – Wrocław : Wrocław. t-wo nauk., 1994. – S. 13–23.
133. Кошелев А. Българско-руски фразеологичен речник / А. Кошелев, М. Леонидова. – София ; М., 1974.

134. Краснобаєва-Чорна Ж. В. Формування ядра та периферії концепту „життя” в українській фраземіці / Ж. В. Краснобаєва-Чорна // Вісн. Запоріз. нац. ун-ту : Філол. науки. – 2006. – № 2. – С. 141–146.
135. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина // [под об. ред. Е. С. Кубряковой]. – М. : Из-во МГУ, 1996. – 245 с.
136. Кузнєцова А. О. Власне ім'я в антропонімічній системі німецької мови / А. О. Кузнєцова // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки : Філологічні науки. – 2009. – № 5. – С. 137–140.
137. Кузьмич Н. О. Сексуальність у контексті еволюції культурної символіки статі / Н. О. Кузьмич // Гендер : реалії та перспективи в українському суспільстві : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – К. : ПЦ „Фоліант”, 2003. – С. 88–90.
138. Куликовська Н. І. Функціональне поле конотативного компонента в семантиці гендерно маркованих фразеологічних одиниць / Н. І. Куликовська // Режим доступу: eprints.zu.edu.ua/1725/1/48.pdf
139. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка : учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. / А. В. Кунин. – [2-е изд., перераб.]. – М. : Высш. шк. ; Дубна : Изд. центр „Феникс”, 1996. – 381 с.
140. Курбиченко Т. В. Розвиток гендерної ідентичності дівчат у ранній юності / Т. В. Курбиченко // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – 2005. – Т. 8. – Вип. 4. – С. 159–168.
141. Лавер В. И. Семантико-структурные варианты диалектных фразеологизмов в южнокарпатских говорах и их лингвогеографическая интерпретация / В. И. Лавер // Вопросы фразеологии. – Самарканд: [б. и.], 1975. – Вып. VIII. – С. 178–191.
142. Лавер В. И. Фраземіка українських діалектів карпатського регіона : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.01/ В. И. Лавер. – Ужгород, 1991. – 325 с.

143. Лавер В. І. Дослідження діалектної фразеології в лінгвогеографічному аспекті / В. І. Лавер // Дослідження лексики і фразеології говорів України : темат. зб. – Ужгород : [б.в.], 1982. – С. 110–125.
144. Ларин Б. А. История русского языка и общее языкознание / Б. А. Ларин. – М. : [б.в.], 1977. – С. 149–162.
145. Ларін Б. О. Про народну фразеологію / Б. О. Ларін // Укр мова в шк. – 1959. – № 5. – С. 30–36.
146. Шевченко О. П. Інтерлінгвальне та національне у фразеологічних прототипах глупоти / О. П. Левченко // Вісн. Луган. нац. пед. ун-ту ім. Т. Шевченка : Філол. науки. – 2004. – № 5 (73). – С. 169–174.
147. Левченко О. П. Когнітивний аспект аналізу фразеологічної символіки / О. П. Левченко // Slowo. Tekst. Czas. Materiały z II Międzynar. konf. nauk., Szczecin 16–17.10.1997 / [pod red. M. Aleksiejenki i E. Siekierzyckiego]. – Szczecin, 1997. – S. 242–245.
148. Левченко О. П. Фразеологічна символіка : лінгвокультурологічний аспект : монографія / О. П. Левченко. – Л. : ЛРІДУ НАДУ, 2005. – 352 с.
149. Легеза О. О. Українська минувшина : сімейні звичаї і обряди / О. О. Легеза. – Режим доступу : [[http : //h.ua/story/51995/](http://h.ua/story/51995/)].
150. Лейчик В. М. Что такое фразеология? / В. М. Лейчик // Slowo. Tekst. Czas : materiały z II Międzynar. konf. nauk., Szczecin 16–17.10.1997 / [pod red. M. Aleksiejenki i E. Siekierzyckiego]. – Szczecin, 1997. – S. 233–240.
151. Лепешаў І. Я. Слоўнік беларускіх прыказак / І. Я. Лепешаў, М. А. Якалцэвіч. – Мн. : Беларус. навука, 2002. – 509, [3] с.
152. Лепешаў І. Я. Фразеалогія сучаснай беларускай мовы : вучэб. дапам. для філал. фак. ВНУ / Лепешаў І. Я. – Мн. : Выш. шк., 1998. – 270, [2].
153. Лепешаў І. Я. Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў / Лепешаў І. Я. – Мн. : БелЭн, 2004. – 443, [5] с.
154. Лозко Г. С. Українське народознавство / Г. С. Лозко. – К. : Зодіак-ЕКО, 1995 – 368 с.

155. Лук'яненко І. М. Гендерні характеристики психоемоційного стану жінки в постнатальному періоді / І. М. Лук'яненко // Гендер : реалії та перспективи в українському суспільстві : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – К. : ПЦ „Фоліант”, 2003. – С. 77–78.

156. Магрицька І. В. Семантична структура і культурна мотивація весільних фразеологізмів у східнослов'янських говірках / І. В. Магрицька // Діалектологічні студії. 2. Мова і культура / [відп. ред. П. Ю. Гриценко, Н. В. Хобзей]. – Л. : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 182–193.

157. Малиновский Е. В. Еще раз о „широком” и „узком” понимании фразеологи / Е. В. Малиновский // Slowo. Tekst. Czas. Materiały z II Międzynar. konf. nauk., Szczecin 16–17.10.1997 / [pod red. M. Aleksiejenki i E. Siekierzyckiego]. – Szczecin, 1997. – S. 246–249.

158. Манько В. Українська народна писанка / В. Манько. – Л. : Свічадо, 2010. – 46, [2] с.

159. Мартынюк А. П. Методологические основы сопоставительного анализа этнокультурных концептов „феминность” и „маскулинность” (на материале британской и украинской паремии) / А. П. Мартынюк // Вісн. Сум. держ. ун-ту. Сер. : Філол. науки. – 2003. – № 4 (50). – С. 57–60.

160. Маслова Т. Б. Фразеологічні засоби вираження моральних якостей людини / Т. Б. Маслова // Вісн. Прикарп. нац. ун-ту ім. В. Стефаника : Філологія. – 2007. – Вип. XV–XVIII. – С. 630–633.

161. Маслова Ю. П. Гендерний аспект реклами на сторінках друкованих ЗМІ / Ю. П. Маслова // Наук. вісн. Чернів. ун-ту. Слов'янська філологія. – 2009. – Вип. 475–477. – С. 594–598.

162. Матвіяс І. Г. Українська мова і її говори / І. Г. Матвіяс. – К. : Наук. думка, 1990. – 168 с.

163. Матеріали для етнографії Съдлецкой губернії / [собр. И. В. Бессараба]. – СПб. : Тип. Императо. Акад. наукъ, 1903. – 324 с.

164. Мацюк З. С. Із народу не викинеш : діалектний словник фразеологізмів / З. С. Мацюк. – Луцьк : РВВ „Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. – 134, [2] с.

165. Медіна Т. В. Трансформація гендерних ролей у сучасні сім'ї / Т. В. Медіна // Гендер : реалії та перспективи в українському суспільстві : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – К. : ПЦ „Фоліант”, 2003. – С. 64–65.

166. Миронова Н. В. Коло проблем та напрямки досліджень гендерних концепцій / Н. В. Миронова // Вісн. Сум. держ. ун-ту. Сер. : Філол. науки. – 2003. – № 4 (50). – С. 162–165.

167. Мізін К. І. Когнітивне підґрунття ономасіологічної структури компаративних фразеологізмів як мовної універсалії (на матеріалі німецької та української мов) / К. І. Мізін // Мовознавство. – 2006. – № 5. – С. 73–84.

168. Мізін К. І. Компаративна фразеологія : [монографія] / К. І. Мізін. – Кременчук : ПП Щербатих О. В., 2007. – 168 с.

169. Мілева І. В. Дисфемінізація у фразеологічній номінації зовнішніх рис людини (на матеріалі східнослобожанських та східностепових говірок Донбасу) / І. В. Мілева // Діалектологічні студії. 4. Школи, постаті, проблеми / [відпов. ред. П. Ю. Гриценко, Н. В. Хобзей]. – Л. : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2004. – С. 301–307.

170. Мілева І. В. Евфеміністичні фразеологічні одиниці на позначення фізіологічних актів людини / І. В. Мілева // Вісн. Луган. нац. пед. ун-ту ім. Т. Шевченка : Філол. науки. – 2004. – № 5 (73). – С. 163–169.

171. Мілева І. В. Евфемістичні й дисфемістичні фразеологічні одиниці сфери пороків і вчинків людини (на матеріалі східнослобожанських і східностепових говірок) / І. В. Міляєва // Вісн. Запоріз. нац. ун-ту : Філол. науки. – 2006. – № 2. – С. 168–173.

172. Міняйло Р. В. Активні процеси в ареальній фразеології сходу України : автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01 – „Українська мова” / Р. В. Міняйло. – Донецьк, 2001. – 19 с.

173. Міханько В. П. Проблема гендеру у німецькій мові / В. П. Міханько // Філол. студії. – 2002. – № 4. – С. 97–101.
174. Мокиєнко В. М. В глѣбѣ поговорки / В. М. Мокиєнко. – К. : Радян. шк., 1989. – 220, [4] с.
175. Мокієнко В. М. Варіантність як одного з джерел утворення фразеологізмів / В. М. Мокієнко // Мовознавство. – 1970. – № 5. – С. 39–40.
176. Молотков А. И. Основы фразеологии русского языка / А. И. Молотков. – Л. : Наука, 1977. – 283 с.
177. Мяцельская Е. С. Слоўнік беларускай народнай фразеалогіі / Е. С. Мяцельская, Я. М. Камароўскі. – Мн. : [б. и.], 1972. – 320 с.
178. Найда А. М. Стійкі народні порівняння як об'єкт фразеології (семантичний і структурний аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / А. М. Найда. – Д., 2002. – 19 с.
179. Народні символи України. – Режим доступу : [http : // www.refine.org.ua/pageid-4366-1.html](http://www.refine.org.ua/pageid-4366-1.html)
180. Неровня Н. М. До проблеми семантики фразеологічних одиниць / Н. М. Неровня // Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2004. – № 6. – С. 58–62.
181. Ничева К. Българска фразеология / К. Н. Ничева. – София : Наука и изкуство, 1987. – 242, [8] с.
182. Огієнко І. І. Дохристиянські вірування українського народу : істор.-реліг. монограф. / І. І. Огієнко. – К. : Обереги, 1994. – С. 215–361.
183. Огольцев В. М. Краткий словарь устойчивых сравнений русского языка / В. М. Огольцев. – Ижевск : Изд-во Удмурт. ун-та, 1994. – 21 с.
184. Ожегов С. И. Словарь русского языка : около 53 000 слов / С. И. Ожегов // [под общ. ред. Л. И. Скворцова]. – [24-е изд., испр.]. – М. : Оникс ; Мир и образование, 2007. – 640 с.
185. Олійник М. Я. Етнокультурна конотація фразеологізмів гуцульських говірок і способи її реалізації / М. Я. Олійник // Діалектологічні студії. 2. Мова і

культура / [відп. ред. П. Ю. Гриценко, Н. В. Хобзей]. – Л. : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 174–181.

186. Олійник М. Я. Фразеологізми зі значенням 'ледарювати' в гуцульських говірках / М. Я. Олійник // Волинь–Житомирщина : іст.-філол. зб. з регіон. проблем. – Житомир : [б.в.], 2001. – № 6. – С. 274–279.

187. Олійник М. Я. Фразеологія гуцульських говірок : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / М. Я. Олійник. – Л., 2002. – 20 с.

188. Омеляненко О. В. Фауноніми й флороніми в лексичному наповненні танатологічних фразеологізмів / О. В. Омеляненко // Вісн. Луган. нац. пед. ун-ту ім. Т. Шевченка : Філол. науки. – 2004. – № 5 (73). – С. 174–179.

189. Палескі дзівасіл: Беларускія народныя прыказкі, прымаўкі, выслоўі : са скарбніцы А. К. Сержпутоўскага / [У. К. Касько]. – Мн., 2005.

190. Папіш В. А. Проблеми стилістичної характеристики фразеологізмів у мовознавчій літературі / В. А. Папіш // Наук. вісн. Ужгород. ун-ту. Сер. : Філологія. – 2006. – Вип. 14. – С. 133–135.

191. Папіш В. А. Дискусійні питання фразеології у мовознавчих дослідженнях / В. А. Папіш // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : зб. наук. пр. / [відп. ред. І. В. Сабодаш]. – Ужгород : Говерла, 2009. – Вип. 13. – С. 79–82.

192. Пахомова С. М. Табу на ім'я як рушій розвитку антропосистеми / С. М. Пахомова // Студії з ономастики та етимології. – К. [б.в.], 2007. – С. 224–231.

193. Петренко О. Д. Мова чоловіків і жінок як одиниця соціолінгвістичного дослідження / О. Д. Петренко, Е. Ш. Ісаєв, Д. О. Петренко // Мовознавство. – 1999. – № 1. – С. 64–70.

194. Пискач О. Д. Тема смерті в структурі поховального обряду на Закарпатті / О. Д. Пискач // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : зб. наук. пр. / [відп. ред. І. В. Сабодаш]. – Ужгород : Говерла, 2009. – Вип. 13. – С. 83–85.

195. Плачинда С. П. Словник давньоукраїнської міфології / С. П. Плачинда. – К. : Укр письм., 1993. – 63, [1] с.
196. Плетнева О. Л. Прикметникові фразеологічні синоніми в говірках Центральної Слобожанщини / О. Л. Плетнева // Зап. з Укр мово знав. : зб. наук. пр. – О. : Астропринт, 2006. – Вип. 16. – С. 222–233.
197. Плетнева О. Л. Фразеологія говірок центральної Слобожанщини (структурно-семантичний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / О. Л. Плетнева. – Х., 2004.
198. Пода О. Ю. Визначення і функціонування терміна „гендер” у пострадянському і західноєвропейському дискурсах / О. Ю. Пода // Держава та регіони. Сер. : Гуманітарні науки. – 2006. – № 4. – С. 50–56.
199. Полюжин М. М. Когнитивные и этнокультурные аспекты фразеологической компаративистики / М. М. Полюжин, Н. Ф. Венжинович // Функциональная лингвистика : сб. науч. работ / [науч. ред. А. Н. Рудяков]. – Симферополь, 2010. – Т. 2. – С. 161–163.
200. Пономарьов А. П. Сімейні звичаї і обряди / А. П. Пономарьов. – Режим доступу : <http://etno.us.org.ua/mynuvshyna/r18.html>
201. Пономарьов А. П. Сімейні звичаї та обряди / А. П. Пономарьов // Українська минувшина : ілюстрований етнографічний довідник. – К. : [б. в.], 1993. – С. 170–182].
202. Попов Р. Н. Фразеологизмы современного русского языка с архаичными значениями и формами слов : уч. пособ. для филол. спец. пед. ин-тов / Попов Р. Н. – М. : Высш. шк., 1976. – 199, [1] с.
203. Потапенко О. Значення воріт в побуті та віруваннях українців / О. І. Потапенко. – Режим доступу : // <http://mamajeva-sloboda.ua/publ.php?id=33>.
204. Потапов В. В. Многоуровневая стратегия в лингвистической гендерологии / В. В. Потапов // Вопр. языкознания. – 2002. – № 1.
205. Потєбня А. А. Из лекций по теории словесности: Басня. Пословица. Поговорка / А. А. Потєбня // Теоретическая поэтика. – М. : Высш. шк., 1990.

206. Потебня А. А. О мифическом значении некоторых поверий и обрядов / А. А. Потебня // Чтения в императорском обществе истории и древностей российских при Московском университете. – М. : [б.и.], 1865. – Кн. 2. – 311 с.

207. Прадід Ю. Ф. Семантичні особливості фразеологічних одиниць на позначення процесів відчуття і сприйняття людини / Ю. Ф. Прадід // Діалектологія, лексикологія та фразеологія : сучасний та історичний аспект. Функціональні аспекти граматики і тексту. – 2004. – С. 272–285.

208. Прадід Ю. Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень). НАН України : Ін-т української мови / Ю. Ф. Прадід // [відп. ред. О. О. Тараненко]. – К. ; Сімферополь : [б. в.], 1997. – 252 с.

209. Прислів'я та приказки : Природа. Господарська діяльність людини / АН УРСР. Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. Т. М. Рильського : [упоряд. М. М. Пазяк] / [відп. ред. С. В. Мишанич]. – К : Наук. думка, 1989. – 480 с.

210. Прокошева К. Н. Фразеологический словарь пермских говоров / Прокошева К. Н. – Пермь: [б. и.], 2002. – 431 с.

211. Пузиренко Я. В. До проблеми номінації осіб жіночої статі в українській мові (гендерний аспект) / Я. В. Пузиренко // Наук. зап. НаУКМА. – К., 2001. – Т. 18. – С. 36–42.

212. Пчелінцева О. Е. Комунікативна поведінка людини : гендерний аспект / О. Е. Пчелінцева // Гендер : реалії та перспективи в українському суспільстві : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – К. : ПЦ „Фоліант”, 2003. – С. 118–120.

213. Ройзензон Л. И. Лекции по общей и русской фразеологии / Л. И. Ройзензон. – Самарканд : [б.и.], 1973. – 223 с.

214. Романенко І. Соціально-психологічні особливості гендерних стереотипів студентської молоді / І. Романенко // Гендерна інтеграція в гуманітарному знанні : зб. матеріалів Всеукр. студент. наук.-практ. конф. 23 трав. 2007 р. – Т. : [б.в.], 2007. – С. 56.

215. Романюк Н. В. Фразеологія верхньонадністрянських говірок нижньої течії річки Бистриці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / Н. В. Романюк. – Запоріжжя, 2002. – 17 с.

216. Русский язык : история, диалекты, современность. – Вып. VII : сб. науч. тр. – М. : [б.и.], 2006. – 166 с.

217. Савченко Л. В. Етноконцепти анімічних вірувань українців про уособлення хвороб та їх відображення у фразеології / Л. В. Савченко // Вісн. Прикарп. нац. ун-ту ім. В. Стефаника : Філологія. – 2007. – Вип. XV–XVIII. – С. 482–485.

218. Самойлович Л. В. Відображення кінетичних засобів невербального спілкування в українських фразеологізмах / Л. В. Самойлович // Культура народів Причорномор'я. – Симферополь: [б. и.], 2003. – № 37. – С. 172–178.

219. Самойлович Л. В. До історії дослідження теорії фразеографії та формування спеціальної термінології / Л. В. Самойлович // Культура народів Причорномор'я. – Симферополь, 2004. – № 53, Т. 1. – С. 21–23.

220. Самойлович Л. В. Порівняльно-зіставна характеристика фразеологізмів у фольклорних працях XIX – поч. XX ст. / Л. В. Самойлович // Культура народів Причорномор'я. – Симферополь : [б. и.], 2001. – № 24. – С. 184–187.

221. Самойлович Л. В. Семантико-типологічні аспекти інтерпретації фразеологічних одиниць в українському словнику П. П. Білецького-Носенка / Л. В. Самойлович // Культура народів Причорномор'я. – Симферополь : [б. и.], 2002. – № 32. – С. 127–129.

222. Самойлович П. В. Вплив вірувань на формування фразеології / П. В. Самойлович // Вісн. Запоріз. нац. ун-ту : Філол. науки. – № 2. – 2006.

223. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / Селіванова О. О. – Полтава : Довкілля ; К., 2006. – 716 с.

224. Семиколєнова О. І. Гендерний аспект сучасної мовної політики (міжнародний досвіт і українська перспектива) / О. І. Семиколєнова, А. Г. Шиліна // Мовознавство. – 2006. – № 4. – С. 32–40.

225. Серебряк М. В. Семантичні особливості ідеографічної класифікації компаративних фразем Середнього Полісся та суміжних території / М. В. Серебряк // Волинь–Житомирщина: Іст.-філол. зб. з регіональних проблем. – 2010. – № 22 (II). – С. 251–255.

226. Серова К. А. Фразеологічний словник мови творів Шевченка: наукове видання / К. А. Серова. – Запоріжжя: ВУТ „Просвіта” ім. Т. Шевченка, Запоріж. обл. об-ня, 2003. – 117, [1] с.

227. Сімович О. І. Словник вербальних символів: ДУБ, БЕРЕЗА / О. І. Сімович // Діалектологічні студії. 7: Традиції і модерн. – Л.: [б.в.], 2008. – С. 335–345.

228. Сказки, пословицы и т. п., записанные в Екатеринославской и Харьковской губ. / [собр. И. И. Манжура]. – 1890. – 194 с.

229. Скоробагатько Н. О. „Рука” в соматичному кодї культури (на матеріалі фразеології східнослобожанських і східностепових говірок) / Н. О. Скоробагатько // Вісн. Запоріж. нац. ун-ту: Філол. науки. – 2006. – № 2. – С. 249–251.

230. Скрипник Л. Г. Власні імена людей / Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківська – К.: Наук. думка, 1996. – 336 с.

231. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови / Л. Г. Скрипник. – К.: Наук. думка, 1973. – 280 с.

232. Славянская мифология: энциклопедический словарь / [изд. 2-е]. – М.: Междунар. отношения, 2002. – 508 с.

233. Славянские древности: этнолингвистический словарь: в 5 т. / [под ред. Н. И. Толстого]. – Т. 1. – М.: Междунар. отношения, 1995; Т. 2. – М.: Междунар. отношения, 1999; Т. 3. – М.: Междунар. отношения, 2004.; Т. 4. – М.: Междунар. отношения, 2009. – 656 с.

234. Словарь русских говоров Прибайкалья. – Иркутск, 1986. – Вып. 1 (А–И). – Иркутск, 1986 ; Вып. 3 (О–Р). – Иркутск, 1988 ; Вып. 4 (С–Я). – Иркутск, 1989.
235. Словник символів культури України / [за заг. ред. В. П. Коцура та ін.]. – К. : Міленіум, 2002. – 260 с.
236. Смук О. Т. Традиційні гендерні ролі як джерела конфліктів / О. Т. Смук // Гендерна інтеграція в гуманітарному знанні : зб. матеріалів Всеукр. студент. наук.-практ. конф. – Т. : [б.в.], 2007. – С. 77.
237. Ставицька Л. О. „Чоловік (мужчина)” у концептосфері української фразеології / Л. О. Ставицька // Мовознавство. – 2006. – № 2–3. – С. 118–127.
238. Ставицька Л. О. Український жаргон : словник [містить близько 4070 і понад 700 стійких словосполучень] / Л. О. Ставицька. – К. : Критика, 2005. – 496 с.
239. Стратулат Ю. В. Физиологическое состояние человека как семантический компонент фразеологической единицы / Ю. В. Стратулат // Функциональная лингвистика : сб. науч. работ / [науч. ред. А. Н. Рудяков]. – Симферополь : [б.и.], 2010. – Т. 2. – С. 262–263.
240. Ступінська Г. Ф. Фразеологія лемківського говору української мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / Г. Ф. Ступінська. – Івано-Франківськ, 2000. – 20 с.
241. Ступінська Г. Ф. Семантична характеристика дієслівних фразеологічних одиниць лемківського говору / Г. Ф. Ступінська // Вісн. Прикарп. нац. ун-ту ім. В. Стефаника : Філологія. – 2007. – Вип. XV–XVIII. – С. 608–612.
242. Сукаленко Т. М. Типізовані образні парадигми словесного втілення концепту *жінка* в українській мові / Т. М. Сукаленко // Укр мова : наук.-теорет. журн. Ін-ту Укр мови НАН України. – 2010. – № 3. – С. 81–97.
243. Сурмач О. Лінгвокультурологічний концепт „багатство” у паремії та фразеології (на матеріалі англійської, російської та української мов) /

О. Сурмач // Вісн. Прикар. нац. ун-ту ім. В. Стефаника : Філологія. – 2007. – Вип. XV–XVIII. – С. 500–502.

244. Сучасний тлумачний словник української мови: 100 000 слів і понять / [за заг. ред. В. В. Дубічинського]. – Х. : ВД „ШКОЛА”, 2009. – 1008 с.

245. Тараненко А. А. Языковая семантика в ее динамических аспектах (основне семантические процессы) / А. А. Тараненко. – К. : Наук. думка, 1989. – 256 с.

246. Тарнавський М. Ю. Фемінізм, модернізм і українське жіноцтво / М. Ю. Тарнавський // Гендерна перспектива / [упорядкув. В. П. Агєєва]. – К. : Факт, 2004. – С. 135–147.

247. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М. : Языки рус. культуры, 1996. – 286 с.

248. Ткачов Ю. Г. Специфика образа Христа в средневековой русской литературе / Ю. Г. Ткачок // Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2000. – № 6. – С. 301–306.

249. Толстой Н. И. Славянская фразеология *sub speciaie* этнографии / Н. И. Толстой / [pod red. M. Basaia i D. Rytel] // Język Polski LXXXIII 4–5. – Wrzesień-grudzień 2003. – S. 15– 25.

250. Толстой Н. И. К реконструкции праславянской фразеологии / Н. И. Толстой // Славянское языкознание : VII Междун. съезд славистов. – Варшава, 1973 : Докл. сов. делегации. – М. : Наука, 1973. – С. 272–293.

251. Тонконогова Т. А. Семантика фразеологических антонимов в современном французском языке : автореф. дис. ...канд. филол. наук: 10.02.05 – „Романські мови” / Т. А. Тонконогова. – 1980.– 28 с.

252. Топская О. Ю. Концепт „женщина в русской культуре” / О. Ю. Топская // Актуальні проблеми сучасної фразеології : семантика, прагматика, лінгвокультура, комунікація. – Горлівка : [б.в.], 2004. – С. 220–223.

253. Трибуханчик А. М. Історична тотожність у фразеології і варіантність у фразеологічному полі / А. М. Трибуханчик // Наук. зап. Ніжин. держ. пед. ін-ту ім. М. В. Гоголя. – 1996. – Вип. 1. – С. 63–65.

254. Тютюнник О. В. Духовний розвиток дитини в сім'ї як фактор формування імунітету до вживання наркотичних засобів / О. В. Тютюнник // Гендер : реалії та перспективи в українському суспільстві : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – К. : ПЦ „Фоліант”, 2003. – С. 58.

255. Удалова О. А. Здоров'я жінки в гендерному аспекті / О. А. Удалова // Гендер : реалії та перспективи в українському суспільстві : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – К. : ПЦ „Фоліант”, 2003. – С. 74–76.

256. Удовиченко Г. М. Прогресивна і регресивна деривація в системі фразеологізмів / Г. М. Удовиченко // Мовознавство. – 1984. – № 2. – С. 18–24.

257. Удовиченко Г. М. Словарь украинских идиом / Г. М. Удовиченко. – К. : Сов. писатель, 1968. – 443 с.

258. Ужченко В. Д. Вискочити як Пилип з конопель / В. Д. Ужченко // Укр мова та літ-ра в шк. – 1983. – № 10. – С. 71–72.

259. Ужченко В. Д. Внутрішня форма фразеологізму в зв'язку із внутрішньою формою слова / В. Д. Ужченко // Мовознавство. – 1993. – № 3. – С. 23–29.

260. Ужченко В. Д. Гендерні стереотипи у фразеології східнослов'янських говірок / В. Д. Ужченко // Діалектологічні студії. 7 : Традиції і модерн. – Л. : [б.в.], 2008. – С. 61–78.

261. Ужченко В. Д. Культурно-етимологічна експлікація фразеологізмів / В. Д. Ужченко // Діалектологічні студії. 3 : зб. пам'яті Я. Закревської / [відп. ред. П. Ю. Гриценко, Н. В. Хобзей]. – Л. : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Вид-во М. П. Коць, 2003. – С. 348–358.

262. Ужченко В. Д. Народження і життя фразеологізму / В. Д. Ужченко. – К. : Радян. шк., 1988. – 278, [2] с.

263. Ужченко В. Д. Східноукраїнська фразеологія : монографія / В. Д. Ужченко. – Луганськ : Альма-матер, 2003. – 360, [4] с.

264. Ужченко В. Д. Українська фразеологія / В. Д. Ужченко, Л. Г. Авксентьєв. – Х. : Основа, 1990. – 165, [3] с.
265. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови : навч. посіб. / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К. : Знання, 2007. – 494, [2] с.
266. Ужченко Д. В. Семантико-структурні аспекти нарощення східноукраїнських фразеологізмів / Д. В. Ужченко // Діалектологічні студії. 2 : Мова і культура / [відп. ред. П. Ю. Гриценко, Н. В. Хобзей]. – Л. : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 167–173.
267. Ужченко Д. В. Словник жаргонних фразеологізмів Східної Слобожанщини. Матеріали / Д. В. Ужченко. – Луганськ : СПД Резніков В. С., 2009. – 246, [2] с.
268. Ужченко Д. В. Східноукраїнські зоофразеологічні репрезентанти структурно-семантичних моделей / Д. В. Ужченко // Діалектологічні студії. 4. Школи, постаті, проблеми / [відп. ред. П. Ю. Гриценко, Н. В. Хобзей]. – Л. : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2004. – С. 294–300.
269. Українська етнологія : навч. посіб. / [за ред. В. К. Борисенко]. – К. : Либідь, 2007. – 400 с.
270. Українські приказки, прислів'я і таке інше. Уклав М. Номис / [упоряд., прим. та вст. ст. М. М. Пазяка]. – К. : Либідь, 2004. – 352 с.
271. Українці : народні вірування, повір'я, демонологія / [упорядкув. А. П. Пономарьова, Т. В. Косміної, О. О. Боряк] / [вступ. ст. А. П. Пономарьова; іл. В. І. Гордієнка]. – [2-ге вид.]. – К. : Либідь, 1992. – 640 с.
272. Уманець М. Словарь російсько-український / М. Уманець, А. Спілка (Комаров М.). – Т. 1–4 в 1 кн. – Л., 1925.
273. Федоров А. И. Сибирская диалектная фразеология / Федоров А. И. – Новосибирск : Наука, 1980. – 192 с.
274. Фелицына В. П. Русские фразеологизмы : лингвострановедческий словарь / В. П. Фелицына, В. М. Мокиенко / [под ред. Е. М. Верещагина и В. Г. Костомарова] – М. : Рус. яз., 1990. – 220, [4] с.

275. Фразеологичен речник на българския език. Том първи / [Ничева К. , Спасова-Михайлова С. , Чокалова Кр.]. – София : Изд-во на българската Акад. на Науките, 1974. – С. 7–39.

276. Фразеологический словарь русских говоров Сибири / [ответ. ред. А. И. Федоров]. – Новосибирск : Наука, 1983. – 232 с.

277. Фразеологізми у творах Богдана Лепкого : словник / [гол. ред. С. Є. Панцьо]. – Т. : Джура, 2010. – 219, [5] с.

278. Харабара Ю. Психологічні особливості надання переваги певним запахам залежно від вираженості маскулітності/фемінності особистості / Ю. Харабара // Гендерна інтеграція в гуманітарному знанні : зб. матеріалів Всеукр. студентської наук.-практ. конф. – Т. : [б.в.], 2007. – С. 93.

279. Харченко С. Я. Гендерна соціалізація жіночої молоді : монографія / [Харченко С. Я., Харченко Л. Г., Гришак С. М., Болотська О. А.]. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ ім. Т. Шевченка”, 2009. – 318 с.

280. Хібеба Н. В. Номінації вагітної жінки з погляду морально-етнічних канонів мешканців Бойківщини / Н. В. Хібеба // Діалектологічні студії. 7 : Традиції і модерн. – Л. : [б.в.], 2008. – С. 153–166.

281. Цапро Г. Ю. Термінологічна проблема : „стать” чи „гендер” / Г. Ю. Цапро // Філол. студії. – 2002. – № 4. – С. 101–106.

282. Царьова І. В. Обрядофраземи північноукраїнських і східнослов'янських говірок / І. В. Царьова // Волинь–Житомирщина : Іст.-філол. зб. з регіональних проблем. – 2010. – № 22 (II). – С. 289–295.

283. Цимбалюк-Скопненко Т. В. Варіантність фразеологічних одиниць : лексичний і граматичний аспекти (на матеріалі мови перекладів М. Лукаша) / Т. В. Цимбалюк-Скопненко // Вісн. Прикарп. нац. ун-ту ім. В. Стефаника : Філологія. – 2007. – Вип. XV–XVIII. – С. 603–605.

284. Чабаненко В. А. Фразеологічний словник говірок Нижньої Наддніпрянщини / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя : [б.в.], 2001. – 201 с.

285. Черевко І. В. Вираження психоемоційного стану людини засобами фразеології (на матеріалі пам'яток української мови XVI–XVII ст.) /

І. В. Черевко // Вісн. Запоріз. нац. ун-ту : Філол. науки. – № 2. – 2006. – С. 281–285.

286. Чубинский П. П. Пословицы, загадки, колдовство / П. П. Чубинський // Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским Географическим Обществом. – Т. 1, вып. 2. – [изд. под наблюдением д. чл. П. А. Гильтебрандта]. – Петербургъ : [б.и.], 1877. – 244 с.

287. Чухим Н. Д. Проблеми і перспективи феміністичної теорії / Н. Д. Чухим // Гендер і культура : зб. ст. / [упор. В. П. Агеєва, С. М. Оксамитна]. – К., 2001. – С. 94.

288. Чучка П.П. Антропонімія Закарпаття (вступ та імена) : конспект лекцій / П. П. Чучка. – Ужгород : [б.в.], 1970. – 202 с.

289. Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка / Н. М. Шанский. – [3-е изд., испр. и доп.]. – М. : Высш. шк., 1985. – 160 с.

290. Шанский Н. М. Опыт этимологического словаря русской фразеологии / Шанский Н. М., Зимин В. И., Филлипов А. В. – М. : Рус. яз., 1987. – 237, [3] с.

291. Швачко С. О. Лінгвокогнітивні аспекти гендерної парадигми / С. О. Швачко // Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2007. – № 4. – С. 308–311.

292. Шевченко Н. Внутрішній світ людини в зоофразеологізмах (на матеріалі східнословобожанських і східностепових говірок Донбасу) / Н. Шевченко // Вісн. Прикарп. нац. ун-ту ім. В. Стефаника : Філологія. – 2007. – Вип. XV–XVIII. – С. 637–640.

293. Шевченко Н. Категорія якості дії і стану людини у фіто- та зоофразеологізмах східнословобожанських та східностепових говірок / Н. Шевченко // Діалектологічні студії. 7 : Традиції і модерн. – Л. : [б.в.], 2008. – С. 141–151.

294. Шепель Ю. О. Питання впливу гендерних чинників та перебіг спілкування / Ю. О. Шепель // Функціональна лінгвістика : сб. науч. работ / [науч. ред. А. Н. Рудяков]. – Симферополь : [б.и.], 2010. – Т. 2. – С. 342–343.
295. Шило Г. Ф. Наддністрянський регіональний словник / Г. Ф. Шило. Сер. „Діалектол. скриня”. – Л. : Ін-т українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2008. – 288 с.
296. Шкода М. Н. Традиції і свята українського народу / М. Н. Шкода. – Донецьк : ТОВ „БАО”, 2007. – 383, [1] с. : іл.
297. Школяренко В. І. Динамічні аспекти фразеологічної семантики / В. І. Школяренко // Вісн. Луганського нац. пед. ун-ту ім. Т. Шевченка : Філол. науки. – 2004. – № 5 (73). – С. 137–145.
298. Шуляк С. А. Символіка вогню і води у поетичному ідіолекті Євгена Гуцала / С. А. Шуляк // Вісн. Запорізь. нац. ун-ту : Філол. науки. – 2006. – № 2.
299. Эмирова А. М. Оппозиция „мужчина – женщина” в русской фразеологии / А. М. Эмирова // Грани слова : сб. науч. ст. к 65-летию проф. В. М. Мокиенко. – М. : ООО „Изд-во ЭЛИПС”, 2005. – С. 165–169.
300. Юрчанка Г. Ф. Народнае мудраслоўе : слоўнік / Г. Ф. Юрчанка. – Мн. : Бел. навука, 2002. – 316, [4] с.
301. Юрчанка Г. Ф. Слова за слова (Устойлівыя словазлучэнні ў гаворцы Мсціслаўшчыны) / Г. Ф. Юрчанка. – Мн. : Навука і тэхніка, 1977. – 272 с.
302. Юрченко О. С., Івченко А. О. Словник стійких народних порівнянь / О. С. Юрченко, А. О. Івченко – Х. : Основа, 1993. – 173, [3] с.
303. Яворницький Д. І. Словник української мови / Д. І. Яворницький. – Катеринослав : Слово, 1920. – 411 с.
304. Яковлева В. В. Фразеологізми з компонентом *батько* в контексті етнокультурних концептів / В. В. Яковлева // Вісн. Прикарп. нац. ун-ту ім. В. Стефаника : Філологія. – 2007. – Вип. XV–XVIII. – С. 496–500.
305. Яранцев С. И. Словарь-справочник по русской фразеологии : Ок. 800 фразеологизмов. – [2-е изд., стереотип.] / Р. И. Яранцев. – М. : Рус. яз., 1985. – 304 с.

306. Яшник С. В. Врахування національного характеру особистості як складової культури міжстатевих стосунків / С. В. Яшник // Гендер : реалії та перспективи в українському суспільстві : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – К. : ПЦ „Фоліант”, 2003. – С. 85–87.

307. Bąba S., Liberek J. Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny / S. Bąba, J. Liberek. – Warszawa : Wyd-wo Nauk. PWN, 2001. – 1096 s.

308. Borejszo M. O nazwach kobiet w dobie staropolskiej / M. Borejszo // Punkt widzenia w języku i w kulturze / [pod red. J. Bartmińskiego]. – Lublin : Wyd-wo un-tu Marii Curie-Skłodowskiej, 2004. – S. 65–68.

309. Brzozowska D. Terminy feminizm, seksizm, gender we współczesnym języku polskim / D. Brzozowska // Język Polski LXXXIII 4–5. – S. 273–278.

310. Encyklopedia języka polskiego. Wydanie trzecie poprawione i uzupełnione / [pod red. S. Urbańczyka i M. Kucały]. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków : Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo, . – 507, [3] s.

311. Fink Ž. Arsovski i sur. : Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema, KNJIGRA / Ž. Fink. – Zagreb, 2006. – 439 str.

312. Karwatowska M. Lingwistyka płci. Ona i on w języku polskim / M. Karwatowska, J. Szpyra-Kozłowska. – Lublin : Wyd-wo un-tu Marii Curie-Skłodowskiej, 2010. – 294, [2] s.

313. Kluba A. Męski i kobiecy „swiatoogląd” – style konwersacyjne a plec / A. Kluba // Ad perpetuam rei memoriam / [pod red. J. Migdal]. – Poznan : Wydawnictwo „Poznanskie Studia Polonistyczne”, 2005. – S. 261–276.

314. Kobieta w nowym wieku / [pod redakcją J. Bolewskiego SJ]. – Kraków : Wyd-wo WAM, 2001. – 135 s.

315. Korsmeyer C. Gender w estetyce. Wprowadzenie / C. Korsmeyer / [przekład Anna Ncher] / [redakcją naukową K. Wilkoszewska]. – Kraków, 2004. – S. 1–13.

316. Košková M. Z Bulharsko-Slovenskej frazeológie / M. Košková. – Bratislava : SAV, 1998. – 191, [5] s.

317. Kurpisz-Żuk A. Świat od kuchni, czyli wizerunek kobiety serbskiej w przysłowiach i kulinariach / A. Kurpisz-Żuk // Świat słowian w języku i kulturze / Językoznawstwo. – Szczecin, 2003. – IV.

318. Lubaś W. Frazeologizmy w słownikach [przyczynek do dyskusji o sposobie prezentowania idiomów w słowniku gwarowym] / W. Lubaś // Studia Dialektologiczna. II / [pod Redakcja joanny okoniwej i Bogusława Dunaja]. – Kraków, 2002. – S. 235–242.

319. Mironowa K. Зображення слов'ян у фразеологізмах / K. Mironowa // Świat słowian w języku i kulturze / Językoznawstwo. – Szczecin, 2003. – IV.

320. Nowosad-Bakalarczyk M. Męski i zenski punkt widzenia w językowym obrazie świata / M. Nowosad-Bakalarczyk // Ad perpetuam rei memoriam / [pod redakcją J. Migdal]. – Poznan : Wyd-wo „Poznanskie Studia Polonistyczne”, 2005. – S. 277–291.

321. Piasecka A. Несколько замечаний о *душе* в свете данных русской фразеологии / A. Piasecka // Świat słowian w języku i kulturze / Językoznawstwo. – Szczecin, 2003. – IV.

322. Skorupka S. Słownik frazeologiczny języka polskiego / S. Skorupka. – [t. 1–2]. – Warszawa, 1967–1968.

323. Tyrpa A. Frazeologia somatyczna. Związki frazeologiczne o znaczeniach motywowanych cechami części ciała w gwarach polskich / A. Tyrpa. – Łask : Oficyna Wydawnicza LEKSEM, 2005. – 373, [1].

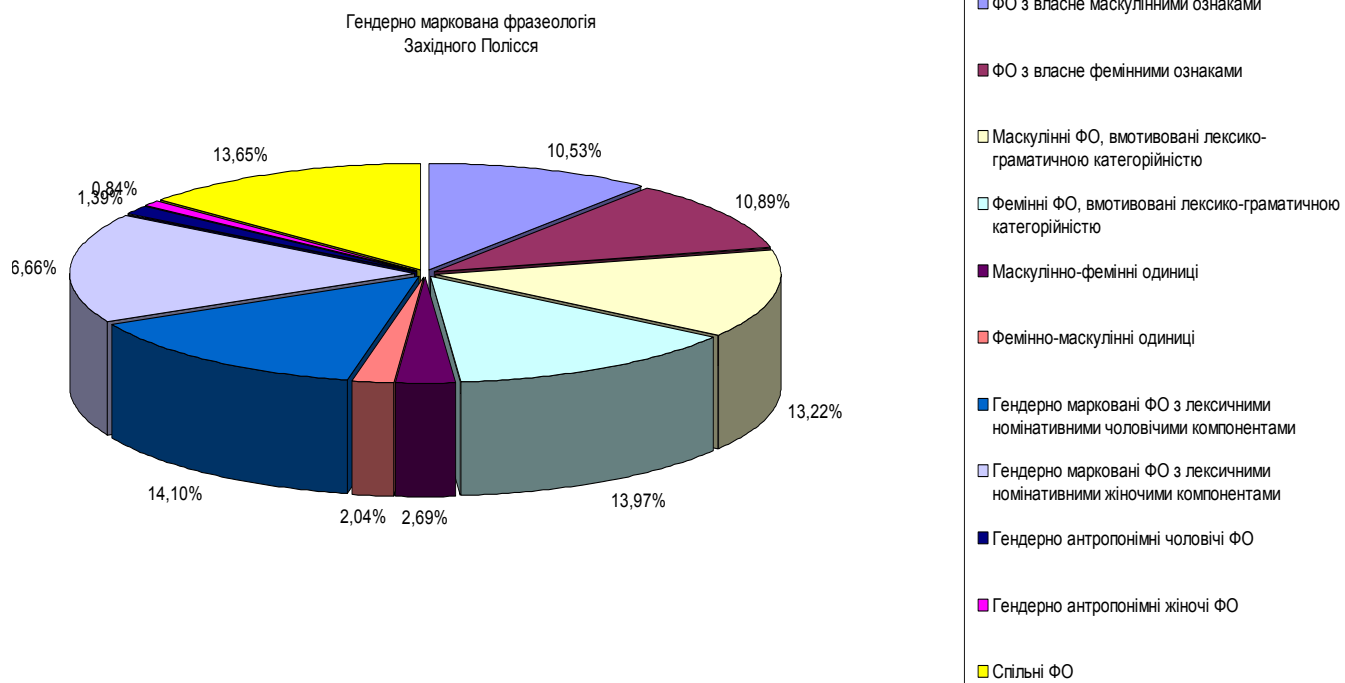
УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ НАЗВ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ

№ з/п	Скорочення	Населений пункт	Район, область
1	Ббр	Бобрин	Млинівський р-н, Рівненська обл.
2	Бгл	Боголюби	Луцький р-н, Волинська обл.
3	Бн	Буяни	Луцький р-н, Волинська обл.
4	Бр	Бір	Зарічненський р-н, Рівненська обл.
5	Брв	Борове	Зарічненський р-н, Рівненська обл.
6	Брг	Береги	Млинівський р-н, Рівненська обл.
7	Брд	Броди	Ратнівський р-н, Волинська обл.
8	Брж	Бережці	Любомльський р-н, Волинська обл.
9	Бржк	Бережки	Дубровицький р-н, Рівненська обл.
10	Брз	Березичі	Любешівський р-н, Волинська обл.
11	Брн	Брани	Горохівський р-н, Волинська обл.
12	Брс	Береськ	Рожищенський р-н, Волинська обл.
13	Бтн	Ботин	Луцький р-н, Волинська обл.
14	Бхв	Бихів	Любешівський р-н, Волинська обл.
15	ВВл	Володимир-Волинський	Волинська обл.
16	Ввн	Вовничі	Млинівський р-н, Рівненська обл.
17	Вгщ	Воєгоща	Камінь-Каширський р-н, Волинська обл.
18	Вдр	Видранка	Старовижівський р-н, Волинська обл.
19	Вдрц	Видраниця	Ратнівський р-н, Волинська обл.
20	Влх	Вільхівка	Горохівський р-н, Волинська обл.
21	Врк	Ворокомне	Камінь-Каширський р-н, Волинська обл.
22	Врн	Ворончин	Рожищенський р-н, Волинська обл.
23	Вшн	Вишнівка	Любомльський р-н, Волинська обл.
24	Гбн	Губин	Горохівський р-н, Волинська обл.
25	Гв	Гайове	Ківерцівський р-н, Волинська обл.
26	Гдм	Годомичі	Маневицький р-н, Волинська обл.
27	Глв	Головно	Любомльський р-н, Волинська обл.
28	Грг	Григоровичі	Луцький р-н, Волинська обл.
29	Грдн	Городині	Рожищенський р-н, Волинська обл.
30	Грдщ	Городище	Ківерцівський р-н, Волинська обл.
31	Грн	Гірники	Ратнівський р-н, Волинська обл.

32	Грх	Горохів	Волинська обл.
33	Гщ	Гуща	Любомльський р-н, Волинська обл.
34	Дбр	Добре	Камінь-Каширський р-н, Волинська обл.
35	Дбрв	Діброва	Володимирецький р-н, Рівненська обл.
36	Двг	Довгошиї	Млинівський р-н, Рівненська обл.
37	Ддч	Дідичі	Ківерцівський р-н, Волинська обл.
38	Дкв	Диковини	Горохівський р-н, Волинська обл.
39	Дрн	Дерно	Ківерцівський р-н, Волинська обл.
40	Дтн	Датинь	Ратнівський р-н, Волинська обл.
41	Дхч	Духче	Рожищенський р-н, Волинська обл.
42	Жбк	Жабка	Ківерцівський р-н, Волинська обл.
43	Жрв	Журавичі	Ківерцівський р-н, Волинська обл.
44	Жрч	Жиричі	Ратнівський р-н, Волинська обл.
45	Збж	Забужжя	Любомльський р-н, Волинська обл.
46	Збр	Забара	Рожищенський р-н, Волинська обл.
47	Звн	Звиняче	Горохівський р-н, Волинська обл.
48	Злн	Зелене	Горохівський р-н, Волинська обл.
49	Злч	Золочівка	Демидівський р-н, Рівненська обл.
50	Змш	Замшани	Ратнівський р-н, Волинська обл.
51	Зрч	Заріччя	Ковельський р-н, Волинська обл.
52	Зтр	Затурці	Локачинський р-н, Волинська обл.
53	Івн	Іваничі	Волинська обл.
54	Квл	Ковель	Волинська обл.
55	Кзл	Козлиничі	Ковельський р-н, Волинська обл.
56	Клб	Клубочин	Ківерцівський р-н, Волинська обл.
57	Клк	Колки	Маневицький р-н, Волинська обл.
58	Клн	Калинівка	Маневицький р-н, Волинська обл.
59	Клч	Кульчин	Турійський р-н, Волинська обл.
60	Кпч	Копачівка	Рожищенський р-н, Волинська обл.
61	Крм	Кримне	Старовижівський р-н, Волинська обл.
62	Крп	Карпилівка	Камінь-Каширський р-н, Волинська обл.
63	Крч	Кричильськ	Сарненський р-н, Рівненська обл.
64	Лбн	Лобна	Любешівський р-н, Волинська обл.
65	Лбч	Любче	Рожищенський р-н, Волинська обл.
66	Лбчв	Лобачівка	Горохівський р-н, Волинська обл.
67	Лбш	Любешів	Волинська обл.
68	Лвр	Лаврів	Луцький р-н, Волинська обл.
69	Лкв	Луків	Турійський р-н, Волинська обл.

70	Лкч	Локачі	Волинська обл.
71	Лпл	Липляни	Ківерцівський р-н, Волинська обл.
72	Лпн	Липне	Ківерцівський р-н, Волинська обл.
73	Лцк	Луцьк	Волинська обл.
74	Лщ	Лище	Луцький р-н, Волинська обл.
75	МГл	Мала Глуша	Любешівський р-н, Волинська обл.
76	Мкв	Миків	Ківерцівський р-н, Волинська обл.
77	Мквч	Маковичі	Турійський р-н, Волинська обл.
78	Мкр	Мокрець	Турійський р-н, Волинська обл.
79	Млн	Мельники	Старовижівський р-н, Волинська обл.
80	Млт	Милятин	Іваничівський р-н, Волинська обл.
81	Млш	Милуші	Луцький р-н, Волинська обл.
82	Мнв	Маневичі	Волинська обл.
83	Мрв	Муравище	Ківерцівський р-н, Волинська обл.
84	Мрн	Мар'янівка	Горохівський р-н, Волинська обл.
85	Мшв	Машів	Любомльський р-н, Волинська обл.
86	Мшс	Мешисить	Ратнівський р-н, Волинська обл.
87	НРд	Нова Руда	Маневицький р-н, Волинська обл.
88	Овд	Овадно	Володимир-Волинський р-н, Волинська обл.
89	Осв	Осова	Костопільський р-н, Рівненська обл.
90	Остр	Острівок	Володимир-Волинський р-н, Волинська обл.
91	Острж	Острожець	Млинівський р-н, Рівненська обл.
92	Острц	Острівці	Володимирецький р-н, Рівненська обл.
93	Ощв	Ощів	Горохівський р-н, Волинська обл.
94	Пвр	Поворськ	Ковельський р-н, Волинська обл.
95	Пдл	Підлісся	Любомльський р-н, Волинська обл.
96	Пдм	Підманево	Шацький р-н, Волинська обл.
97	Пдц	Підцаревичі	Маневицький р-н, Волинська обл.
98	Пл	Полиці	Камінь-Каширський р-н, Волинська обл.
99	Плн	Полонка	Луцький р-н, Волинська обл.
100	Плп	Полапи	Любомльський р-н, Волинська обл.
101	Плс	Плоска	Дубенський р-н, Рівненська обл.
102	Плц	Полиці	Володимирецький р-н, Рівненська обл.
103	Плц	Полиці	Камінь-Каширський р-н, Волинська обл.
104	Прв	Привітне	Локачинський р-н, Волинська обл.
105	Прл	Прилуцьк	Ківерцівський р-н, Волинська обл.

106	Прп	Прип'ять	Шацький р-н, Волинська обл.
107	Прс	Переспа	Ковельський р-н, Волинська обл.
108	Псн	Посників	Млинівський р-н, Рівненська обл.
109	Пст	Постійне	Костопільський р-н, Рівненська обл.
110	РБрс	Р.-Берестечко	Демидівський р-н, Рівненська обл.
111	Рж	Рожище	Волинська обл.
112	Рмк	Ромейки	Владимирецький р-н, Рівненська обл.
113	Рсв	Русів	Володимир-Волинський р-н, Волинська обл
114	Ртв	Ратнів	Луцький р-н, Волинська обл.
115	Слв	Словатичі	Ківерцівський р-н, Волинська обл.
116	Слн	Сильно	Ківерцівський р-н, Волинська обл.
117	Смд	Смідин	Старовижівський р-н, Волинська обл.
118	Смл	Смолярі	Старовижівський р-н, Волинська обл.
119	Снв	Синове	Старовижівський р-н, Волинська обл.
120	Ств	Ставок	Ківерцівський р-н, Волинська обл.
121	СтЗг	Старий Загорів	Локачинський р-н, Волинська обл.
122	Сшч	Сошично	Камінь-Каширський р-н, Волинська обл.
123	Ткт	Тойкут	Ковельський р-н, Волинська обл.
124	Тпл	Топільне	Рожищенський р-н, Волинська обл.
125	Трн	Троянівка	Маневицький р-н, Волинська обл.
126	Хлн	Холоневичі	Ківерцівський р-н, Волинська обл.
127	Хлп	Холопичі	Локачинський р-н, Волинська обл.
128	Хрп	Хрипськ	Шацький р-н, Волинська обл.
129	Чрк	Чаруків	Луцький р-н, Волинська обл.
130	Шкл	Шклинь	Горохівський р-н, Волинська обл.
131	Шч	Шацьк	Волинська обл.
132	Ярс	Ярославичі	Млинівський р-н, Рівненська обл.
133	Яснв	Ясенівка	Рожищенський р-н, Волинська обл.

ПИТАЛЬНИК

ЗОВНІШНІЙ ВИГЛЯД

1. Із чим порівнюють голову чоловіка?
2. Із чим порівнюють голову жінки?
3. Із чим порівнюють чоловіка, у якого великі вуха чи вуха неправильної форми?
4. Із чим порівнюють жінку, у якої великі вуха чи вуха неправильної форми?
5. Як говорять про носатих чоловіків (про великий, малий, кирпатий ніс)?
6. Як говорять про носатих жінок (про великий, малий, кирпатий ніс)?
7. Із чим порівнюють очі чоловіків (великі чи маленькі очі)?
8. Із чим порівнюють очі жінок (великі чи маленькі очі)?
9. Із чим порівнюють брови чоловіка?
10. Із чим порівнюють брови жінки?
11. Із чим порівнюють губи чоловіка?
12. Із чим порівнюють губи жінки?
13. Що говорять про язикатих чоловіків?
14. Як називають язикатих чоловіків?
15. Як говорять про непідстрижених, непобритих чоловіків?
16. Із чим порівнюють бородатих, вусатих чоловіків?
17. Як називають лисого чоловіка, з чим порівнюють саму лисину?
18. Із чим порівнюють жінок, у яких рідке волосся?
19. Що говорять про жіночу косу?
20. Із чим порівнюють довгоногих дівчат? А хлопців?
21. Які вживають вирази на позначення великого розміру ноги чоловіка?
22. Які вживають вирази на позначення великого розміру ноги жінки?
23. Із чим порівнюють руки чоловіка?
24. Із чим порівнюють руки жінки?
25. Із чим порівнюють фігуру, статуру чоловіка та жінки?
26. Із чим порівнюють гарних чоловіків?

27. Як говорять про красивих жінок?
28. Що кажуть про чоловіка, обділеного красою (некрасивого)?
29. Що кажуть про жінку, обділену красою (некрасиву)?
30. Що можна почути про неакуратних чоловіків/жінок?
31. А що говорять про чистих, акуратних чоловіків/жінок?
32. Із чим порівнюють високих, здорових чоловіків?
33. Із чим порівнюють низьких чоловіків/жінок?
34. Із чим порівнюють старих чоловіків/жінок?
35. А що говорять у вас про молодих чоловіків/жінок?
36. Із чим порівнюють худу, кістляву дівчину/хлопця?
37. У вашому селі говорять здорова, повна, як ... А на чоловіків?
38. Що говорять про чоловіка/жінку, які ситно та багато наїлися?
39. Із чим порівнюють голодного чоловіка/жінку?

ВНУТРІШНІЙ СВІТ

40. Що говорять у вашому населеному пункті про розумного чоловіка/жінку?
41. Як говорять про дурного чоловіка та жінку?
42. Як говорять про чоловіка чи жінку, які втратили розум, тобто збожеволіли?
43. Що можна почути про хорошу, добру жінку/чоловіка?
44. Як говорять про злу, підлу жінку/чоловіка?
45. Коли чоловік/жінка сердиті, то в цей момент їх порівнюють з ...
46. Що можна почути на позначення здорової, сильної людини (жінки, чоловіка)?
47. Що можна почути про чесну, справедливу жінку/чоловіка?
48. Як називають терплячих чоловіка/жінку?
49. Що говорять про щасливого чоловіка/жінку?
50. Скажіть, як називають нещасливих чоловіка/жінку, тобто обділених долею?
51. Як називають людину, що часто плаче (про чоловіка/жінку/дитину)?
52. Із чим порівнюють гордого чоловіка/жінку?

53. Що говорять про впертого чоловіка/жінку?
54. Що можна почути про хитрого чоловіка/жінку?
55. Із чим порівнюють стидливих, сором'язливих дівчат/хлопців?
56. Що говорять, коли чоловік/жінка спокійні, врівноважені?
57. Про скупих чоловіка/жінку говорять...
58. На щедрих чоловіка/жінку говорять?
59. Із чим порівнюють веселого, жартівливого чоловіка/жінку?
60. Про спритну жінку/чоловіка говорять...
61. Радість передається в мовленні...
62. Коли чоловік/жінка відчуває страх, щось боїться, то говорять...
63. Про сміливу, безстрашну людину (чоловіка/жінку) говорять...
64. Із чим чи ким порівнюють чоловіків/жінок, які чваняться, чимось хвастаються?
65. Коли жінка/чоловік/дитина почервоніє, то її порівнюють з...
66. Коли чоловік/жінка за кимось сумує або ж їй сумно, нудно через бездіяння, говорять...

Праця

67. Про працювиту жінку/чоловіка говорять...
68. Про лінивого чоловіка/жінку можна почути, що...
69. Втомлену жінку/чоловіка порівнюють з ...
70. Коли чоловік/жінка зробили дуже мало з певних причин або ж без причин, то говорять ...
71. Якщо тяжко потрудитися, то чуємо, що попрацювали як...

Сон

72. Якщо чоловік/жінка має добрий сон, при чому, сплячи, нічого не чує, її сон порівнюють з ...
73. Про чоловіка/жінку, які чутливо сплять, кажуть...
74. Коли жінці/чоловікові сняться добрі й погані сни, що це означає і як це відображено в мовленні жителів вашого села?
75. Про чоловіка/жінку, які хроплять, говорять, що...

Сміятися

76. Як говорять про чоловіка/жінку, які дуже голосно сміються або ж сміються без причини?
77. Із чим порівнюють своєрідний сміх чоловіка/жінки?

Мовленнєва діяльність

78. Балакучу жінку/чоловіка порівнюють з ...? А їх „довгий язик”...?
79. Про мовчазну жінку/чоловіка можна почути...
80. Коли чоловік/жінка говорять дурниці, то....
81. Про чоловіка/жінку, які люблять пліткувати говорять...
82. Про чоловіка/жінку, які постійно обманюють, говорять неправду кажуть...
83. Що говорять про чоловіка/жінку, які багато лаються, уживають нецензурну лексику?

Пиття

84. Як називають чоловіка/жінку спиту, іншими словами п'яницю?
85. Якщо п'яний чоловік/жінка ледве йде, то їх ходу порівнюють з...
86. Коли чоловік/жінка забагато вип'є, чи говорять, що напилися до...
87. Якщо чоловік/жінка пили і раптово перестають пити, то кажуть, що
88. Про похмілля чоловіка/жінки говорять...
89. Коли людина взагалі не п'є, говорять...

Почуття

90. Коли хлопець ходить до дівчини, чи говорять, що він протоптав стежку, чи щось інше?
91. Молодих хлопця/дівчину порівнюють з ...
92. Про перебірливу дівчину/хлопця говорять, що...
93. Хлопця/дівчину, які довго не одружуються, називають...
94. А що у вас говорять, коли відмовляють хлопцеві при сватанні
95. Про жінку, яка зраджує своєму чоловікові, говорять...
96. Про чоловіка, який невірний своїй жінці, кажуть...

Народження

97. Як у вас говорять, коли завагітніє жінка?
98. Про вагітність „в нешлюбі” кажуть...
99. При народжені дитини у вашому селі можна почути...
100. Чи вживано у вашому селі „сира жінка” на позначення породіллі?
Якщо ні, то як у вас називають породіль?
101. Жінку, яка тільки „розродилася”, називають...
102. Що говорять, коли цікавляться: „Звідки беруться діти”?
103. Коли чоловік бере жінку з дитиною, двома, то говорять, що...
104. Коли дівчина робить аборт, що тоді говорять про неї?
105. Як у вас говорять на місячні (менструацію) в жінок?

Фізичний стан людини / смерть

106. Як говорять про здорового чоловіка/жінку?
107. Що говорять про хвору жінку/чоловіка?
108. Що говорять про чоловіка/жінку, які потрапили в лікарню?
109. Що у вас можна почути, коли помирає чоловік/жінка?
110. Чи вірять у вас в потойбічне життя після смерті (рай, пекло)?
111. Як у вашому селі говорять про кладовище, коли йдеться про смерть?

ІНДЕКС ПРОАНАЛІЗОВАНИХ ФРАЗЕМ

- 1) *ампулу зашіли* ‘взагалі не вживати спиртних напоїв’ (Слв) – с. 146;
- 2) *аж к’ініт’* ‘про злу жінка’ (Бхв) – с. 148;
- 3) *аж сленá з рóта скáче* ‘про голосного, крикливого чоловіка’ (Млт) – с. 124;
- 4) *аж шк’іра говóрит’* ‘про балакучого чоловіка, базіку’ (Звн) – с. 120;
- 5) *акурáтний – н’ідé йазикóм зачепітис’а* ‘про акуратного’ (Крс) – с. 46;
- 6) *Ал’óша з водокáчки* ‘про дурного чоловіка’ (Слв) – с. 170;
- 7) *алé й ни хорізнайá* ‘про невродливу дівчину/жінку’ (Бр) – с. 44;
- 8) *ан’і пáри з вуст* ‘мовчати’ (Лпн) – с. 123;
- 9) *аш іскри сіпл’ац’а* ‘про сердиту жінку’ (НРд) – с. 152;
- 10) *аш волóс’:а дібóм стайé* ‘про лякливо дівчину/жінку’ (Ярс) – с. 155;
- 11) *аш згóрбилас’а* ‘про працьовиту жінку’ (Брв) – с. 135;
- 12) *аш кóст’і с’в’іт’ац’а* ‘про худого хлопця/чоловіка’ (Гв) – с. 51;
- 13) *аш рот порвáвса* ‘голосно сміється’ (Брв) – с. 159;
- 14) *аш страх дивітис’* ‘про невродливу дівчину/жінку’ (Лбш) – с. 44;
- 15) *аш чурті дáвл’ат’* ‘про злу жінка’ (Бхв) – с. 148;
- 16) *б’éлка схопіла* ‘збожеволіти’ (Дтн) – с. 174;
- 17) *б’éлка хватáйе* ‘зовнішні ознаки п’яного чоловіка’ (Лбш) – с. 144;
- 18) *б’ігайе за кóжнуу сп’ідніцеу* ‘про перебірливого хлопця, який надто багато уваги приділяє дівчатам’ (Хлп) – с. 104;
- 19) *б’ігайе за спудніц’ами* ‘про перебірливого хлопця, який надто багато уваги приділяє дівчатам’ (Гдм) – с. 104;
- 20) *б’ігайе йак корóва* ‘про жінку, яка довгий час не може завагітніти’ (Змш) – с. 93;
- 21) *б’ігайе йак нес* ‘про хлопця, який проявляє своє захоплення до дівчини’ (Смд) – с. 103;
- 22) *б’ігайе йак шчен’á* ‘про закоханого хлопця’ (ВВл, Остр) – с. 101;
- 23) *б’ідний на рóзум* ‘про дурного чоловіка’ (Плц) – с. 170;

- 24) *б'іл'і тáпки готу́йе* 'передчуття смерті' (Остр) – с. 183;
- 25) *б'іла гар'áчка схоті́ла* 'збожеволіти' (Пст) – с. 174;
- 26) *б'іла гар'éчка напáла* 'збожеволіти' (Пвр) – с. 174;
- 27) *б'іла йак смерт'* 'про кволу жінку' (Гв) – с. 57;
- 28) *б'ісики беру́т'* 'зовнішні ознаки п'яного чоловіка' (Пл) – с. 144;
- 29) *б'ес попу́тав* 'закінчити життя самогубством' (Гщ) – с. 188;
- 30) *Б'іг перепу́тав* 'закінчив життя самогубством' (Ярс) – с. 188;
- 31) *б'іда заста́вила* 'взагалі не вживати спиртних напоїв' (Пвр) – с. 146;
- 32) *б'іл'áк кінув* 'про алкогольне сп'яніння' (Бтн) – с. 142;
- 33) *б'іліні обйі́стис'* 'збожеволів' [Арк'2003, с. 78] – с. 174;
- 34) *б'іс попу́тав* 'закінчити життя самогубством' (ВВл, Злч, Остр, Ткт) – с. 188;
- 35) *ба́ба разáн'ска* 'криклива і сварлива жінка' [Арк'2003, с. 76] – с. 152;
- 36) *ба́ба Хвэ́с'а* 'про балакучу жінку, базіку' (Гбн) – с. 121;
- 37) *ба́ба-йага́ в мо́лодост'і* 'про невродливу дівчину/жінку' (Слв, Пвр, Брз, Звн) – с. 44;
- 38) *ба́ба-йага́ з му́л'тика* 'про невродливу дівчину/жінку' (Яснв) – с. 44;
- 39) *ба́бка зба́бчена* 'про спиту жінку' (Звн) – с. 141;
- 40) *ба́бн'ік на все силó* 'про зрадливого чоловіка' (Вгщ) – с. 117;
- 41) *ба́йдик'і бйе* 'про ліниву людину' (Мшв, Снв, Брн, Лцк, Остр) – с. 137;
- 42) *ба́йдики бй́ти* 'про ліниву людину' (Плц) – с. 137;
- 43) *ба́к'і залі́в* 'зовнішні ознаки п'яного чоловіка' (Брн) – с. 144;
- 44) *ба́рзо у́мний* 'про розумного чоловіка' (Овд) – с. 167;
- 45) *ба́хура ві́родила* 'про жінку, яка народила дитину в нешлюбі' (Мшв) – с. 86;
- 46) *ба́хура привелá* 'про жінку, яка народила дитину в нешлюбі' (Врк) – с. 86;
- 47) *Бо́гу ду́шу од:а́ла* 'померла' (Смл) – с. 185;
- 48) *бо́мки бйут'* 'про ліниву людину' (Рсв, Брн) – с. 137;

- 49) *бóришч ни пирисóлит'* 'про безнадійно закохану дівчину' (Брж) – с. 101;
- 50) *бóц'ан зал'итáв* 'про жінку, яка народила дитину' (Тпл) – с. 91;
- 51) *бiгáйе у грéчку* 'про зрадливого чоловіка' (Грн) – с. 116;
- 52) *бiйти бóмки, в стéл'у пл'увáти* 'про лінивого чоловіка' [Арк'2005, с. 65] – с. 137;
- 53) *бúде гарбúз* 'про жінку, яка очікує дитину' (Грдн) – с. 85;
- 54) *бúде св'iжа гор'iлочка* 'про дівчину, яка виходить заміж' (Дтн) – с. 110;
- 55) *бúде туб'i конциг'ей* 'про смерть' (Хлп) – с. 183;
- 56) *бúйно пом'ешаний* 'зовнішні ознаки п'яного чоловіка' (Лцк) – с. 144;
- 57) *бúкша горiт'* 'про похмілля' (Пст) – с. 145;
- 58) *бúти вугн'ова* 'про сердиту жінку' (Клб) – с. 151;
- 59) *бúти грубóйу* 'про жінку, яка очікує дитину' (СтЗг, Кзл) – с. 85;
- 60) *бúти на бóж'ий дорóз'и* 'передчуття смерті' (Трн) – с. 182;
- 61) *бúти пуд грáдусом* 'про алкогольне сп'яніння' [Арк'2003, с. 86] – с. 142;
- 62) *бúчу рóбит'* 'зовнішні ознаки п'яного чоловіка' (Лкв) – с. 144;
- 63) *баглайi годóйе* 'про ліниву людину' (Остр) – с. 137;
- 64) *базáрна бáба* 'про балакучу жінку, базіку' (Жрч, Кзл) – с. 121;
- 65) *баландiт' биз тóлку* 'про балакучого чоловіка, базіку' (Яснв) – с. 120;
- 66) *бан'ак дóбре вáрит'* 'про розумного чоловіка' (Клн) – с. 168;
- 67) *бар'iдка йак в цапка* 'про бородатого чоловіка' (Ввн) – с. 66;
- 68) *барáн баранóм* 'про дурного чоловіка' (Рж) – с. 170;
- 69) *башкóвита л'удiна* 'про розумного чоловіка' (Дбрв) – с. 168;
- 70) *без однóйи клéпки в голов'и* 'про дурного чоловіка' (Смд) – с. 170;
- 71) *безголóва кúрка* 'про дурну жінку' (Плц) – с. 170;
- 72) *безпл'iдна йáловка* 'про жінку, яка довгий час не може завагітніти' (Пст) – с. 93;

- 73) *Бен Ладан* ‘про вусатого чоловіка’ (Ств) – с. 67;
- 74) *берé з байструком* ‘про чоловіка, який одружився на жінці з дитиною’ (Брд) – с. 114;
- 75) *берé з ц’лим вівудком* ‘про чоловіка, який одружився на жінці з дитиною’ (Яснв) – с. 114;
- 76) *би ба́ба-йага́* ‘про невродливу дівчину/жінку’ (Бр) – с. 44;
- 77) *би су́чка йазикóм телéнайе* ‘вживає нецензурну лексику’ (Бр) – с. 132;
- 78) *би св’атій* ‘взагалі не вживати спиртних напоїв’ (Бр) – с. 146;
- 79) *би ста́туя* ‘про струнку дівчину’ (Бр) – с. 55;
- 80) *биз клéпк’е* ‘збожеволів’ (Брж) – с. 174;
- 81) *биз мат’ука́ і слова́ ни ска́же* ‘вживає нецензурну лексику’ (Хлп) – с. 132;
- 82) *биз ца́р’а в гу́лув’і* ‘про дурного чоловіка’ (Гщ) – с. 170;
- 83) *биз ца́ра в гу́лув’і, биз Бо́га в живут’і* ‘про дурного чоловіка’ [Арк’2003, с. 130] – с. 170;
- 84) *бизмо́згла гу́ска* ‘про дурну жінку’ (Мшв) – с. 170;
- 85) *бизсурóмна ба́ба* ‘про жінку легкої поведінки’ (Остр, ВВл) – с. 118;
- 86) *бирé з прищéпом* ‘про чоловіка, який одружився на жінці з дитиною’ (Мшв, Клн, Хлп) – с. 114;
- 87) *блóхи гно́йу навозі́ли* ‘про неохайного бородатого чоловіка’, жарт. (Дкв) – с. 66;
- 88) *блекóти найі́вс’а* ‘збожеволів’ (ВВл, Звн, Остр) – с. 174;
- 89) *блекóти обйі́лас’а* ‘збожеволіла’ (СтЗг, Слв) – с. 174;
- 90) *бликоті́ убйі́вс’а* ‘збожеволів’ (Бн, Клб) – с. 174;
- 91) *блишчі́т’ лі́сина йак со́нечко* ‘лисий чоловік’ (Дкв) – с. 63;
- 92) *блуд вз’ав* ‘збожеволів’ (Бтн) – с. 174;
- 93) *Бог дав, Бог забра́в / вз’ав* ‘про народження мертвої дитини’ (Вгщ, ВВл, Грдн, Грн, Млт, Смл, Остр) – с. 92;
- 94) *Бог забира́йе ду́шу* ‘померти’ (Клк) – с. 185;

- 95) *Бог забр́ав* ‘померти’ (Гдм) – с. 185;
- 96) *Бог забр́ав до себе* ‘помер’ (РБрс) – с. 184;
- 97) *Бог р́озум одоб́рав* ‘про нерозумну людину’ (Плц) – с. 170;
- 98) *Бог р́озуму дав* ‘взагалі не вживати спиртних напоїв’ (Бтн) – с. 146;
- 99) *бой́атис йак жид христá* ‘боязливий’ [Арк’2003, с. 92] – с. 155;
- 100) *бой́атис’ йак за́йец’ бубна* ‘боязливий’ [Арк’2003, с. 93] – с. 155;
- 101) *бой́атис’ йек жит са́ла* ‘боязливий’ [Арк’2003, с. 92] – с. 155;
- 102) *бой́атис’ йек жит са́ла* ‘про лякливого хлопця/чоловіка’ (Арк’2003) – с. 155;
- 103) *бой́иц’а йак чорт ла́дану* ‘про лякливого хлопця/чоловіка’ (Глв) – с. 154;
- 104) *болóто зм’исі́в* ‘про хлопця, який довгий час зустрічається з дівчиною’ (Жрч) – с. 103;
- 105) *борода́ до постолá* ‘про бородатого чоловіка’ (Жрч) – с. 66;
- 106) *борода́ йак в ца́па* ‘про бородатого чоловіка’ (Тпл, Крп, Пст) – с. 66;
- 107) *борода́ йак у ві́рода* ‘про бородатого чоловіка’ (Слв) – с. 66;
- 108) *борода́ йак у козла́* ‘про бородатого чоловіка’ (Псн) – с. 66;
- 109) *борода́ йак у ца́па* ‘про бородатого чоловіка’ (Крч) – с. 66;
- 110) *борода́тий йак козéл* ‘про бородатого чоловіка’ (Дбрв, Клч) – с. 66;
- 111) *борода́тий йак п’ип* ‘про бородатого чоловіка’ (Брд) – с. 66;
- 112) *борода́тий йак цап* ‘про бородатого чоловіка’ (Бхв) – с. 66;
- 113) *бори ва́риц’а черво́ний* ‘про менструацію’ (Звн) – с. 82;
- 114) *бр’е́жн’евс’к’ий ва́ріант* ‘про густі великі брови’ (Грг) – с. 70;
- 115) *бр’і́вки йак в п’і́рип’і́лк’і* ‘про тонкі брови’ (Вгщ) – с. 70;
- 116) *бр’ед субáчий* ‘говорити нісенітницю’ (Бхв) – с. 125;
- 117) *брéше би соба́ка* ‘про обман’ (Бр) – с. 130;
- 118) *брéше і о́ком ни мигне́* ‘про обман’ (Смл) – с. 130;
- 119) *брéше і не кр́ивиц’а* ‘про обман’ [Арк’2003, с. 79] – с. 130;
- 120) *брéше і ни почитвон’і́е* ‘про обман’ (Смл, Лбчв) – с. 130;
- 121) *брéше йак ді́ше* ‘про обман’ (Івн) – с. 130;

- 122) *брéше йак тiше* ‘про обман’ [Арк’2003, с. 79] – с. 130;
- 123) *брéше йак пес на прiвiяз’i* ‘про обман’ (Зрч) – с. 130;
- 124) *брéше йак собáка на поводкy* ‘про обман’ (Лбш) – с. 130;
- 125) *брéше йак собáка пéред смéрт’у / здóхом* ‘про обман’ (Лбш) – с. 130;
- 126) *брéше йак субáка* ‘про обман’ (Брж, Брн, ВВл, Грн, Гдм, Грдн, Клк, Клн, Крч, Млт, Остр, Плц) – с. 130;
- 127) *брéше йак субáка на прiвiязи* ‘про обман’ (Мрн) – с. 130;
- 128) *брéше йек субáка* ‘про чоловіка, який не вмiє зберiгати таємниць, плiткар’ (Врк) – с. 128;
- 129) *брéше, а не красн’iше* ‘про обман’ (Влх) – с. 130;
- 130) *брéше, йак мускóвс’ке рáд’iо* ‘про обман’ (Мкв) – с. 130;
- 131) *брéше, шо п’iсóк з потiлиц’i сiпец’á* ‘про обман’ (Лбч) – с. 130;
- 132) *брóви би в корóви* ‘про великі брови’ (Бр) – с. 70;
- 133) *брóви дyгами стáли* ‘зовнiшнi ознаки п’яного чоловіка’ (Чрк) – с. 144;
- 134) *брóви йак бáл’к’i* ‘про товстi брови’ (Чрк) – с. 70;
- 135) *брóви йак в Гумилéнц’а* ‘про густi брови’ (Клб) – с. 70;
- 136) *брóви йак в сичá* ‘про вуха гостроi форми’ (Клк) – с. 70;
- 137) *брóви йак л’iс чóрни* ‘про густi чорнi брови’ (Остр, ВВл) – с. 70;
- 138) *брóви йак лук* ‘про тонкi брови заокругленоi форми’ (Дхч) – с. 70;
- 139) *брóви йак нiтк’i* ‘про тонкi брови’ (Клк, Млш, Трг) – с. 70;
- 140) *брóви йак пусторóнки* (кiнська упряж) ‘про тонкi брови’ (Грдщ) – с. 70;
- 141) *брóви йак стр’éлки* ‘про тонкi брови’ (Клн) – с. 70;
- 142) *брóви йак стр’iха* ‘про густi брови’ (Злч) – с. 70;
- 143) *брóви йак у Бр’éжн’ева* ‘про густi великi брови’ (Лкв, Грн, Лбчв, ВВл, Млт, Хлп, Гв) – с. 70;
- 144) *брóви йак у Стáл’iна* ‘про густi великi брови’ (Смл) – с. 70;
- 145) *брóви йак хóдн’iк’i* (довгi килими) ‘про тонкi брови’ (Хрп) – с. 70;
- 146) *брóви йак шнурóчки* ‘про тонкi брови’ (Лкв, Грдн, МГл, Мрн) – с. 70;

- 147) *брóви йак шчиті́на* ‘про густі брови’ (Дхч) – с. 70;
- 148) *брóви, йак в курóви* ‘про великі брови’ (Клб) – с. 70;
- 149) *браку́йе клéнк’і в голов’і* ‘про нерозумну людину’ (Лщ) – с. 170;
- 150) *брехн’а на стол’і* ‘явний обман’ [Арк’2003, с. 79] – с. 130;
- 151) *брудні́й йак свин’а* ‘про неохайно вдягненого хлопця/чоловіка, брудний’ (Ввн) – с. 47;
- 152) *бу слабéй, бу зулотéй чулов’ік* ‘взагалі не вживати спиртних напоїв’ (Млт) – с. 146;
- 153) *буду́н в гóст’і прийшо́в* ‘про похмілля’ (Бтн) – с. 145;
- 154) *Будула́й патла́тий* ‘про неголеного і непідстриженого чоловіка’ (Хрп) – с. 60;
- 155) *буйу́шче – нипукáйушче* ‘про пологи: жінки бояться, але народжують’ [56] – с. 86;
- 156) *бул’кóче йак инді́к* ‘про балакучого чоловіка, базіку’ (Лкв) – с. 120;
- 157) *бурудá йак в кузла́* ‘про бородатого чоловіка’ (Хлп) – с. 66;
- 158) *бурудá йак в пунá* ‘про бородатого чоловіка’ (Яснв) – с. 66;
- 159) *бурудáтий йек Будула́й* ‘про бородатого чоловіка’ (Врк) – с. 66;
- 160) *бурудáтий йек Будула́й* ‘про бородатого чоловіка’ (Врк) – с. 66;
- 161) *бурхлі́в’і дн’і* ‘про менструацію’ (Плц) – с. 83;
- 162) *в б’ібл’іотéц’і рóбл’ана* ‘про розумну жінку’ (Лцк) – с. 168;
- 163) *в булóто кíнула* ‘про жінку, яка зробила аборт’ (Плц) – с. 94;
- 164) *в голов’і в’ітер* ‘про зрадливого чоловіка’ (Ткт) – с. 117;
- 165) *в голов’і ва́ва – в рóт’і ка́ка* ‘про похмілля’ [Арк’2005, с. 50] – с. 145;
- 166) *в голов’і ді́рка* ‘про нерозумну людину’ (Ткт) – с. 170;
- 167) *в грéчку прі́гати* ‘про зрадливого чоловіка’ (Чрк) – с. 116;
- 168) *в гулов’і ва́вка* ‘про нерозумну людину’ (Клн) – с. 170;
- 169) *в гулов’і ді́рка* ‘про нерозумну людину’ (Лбш) – с. 170;
- 170) *в гулув’і пу́лова* ‘про нерозумну людину’ (Клб) – с. 170;
- 171) *в жі́нк’і во́лос до́вг’і, да рóзум курóтк’і* ‘про неосвічену дівчину/жінку’ – с. 172;

- 172) *в з'їл':а вік'їнула* 'про жінку, яка зробила аборт' (Слв) – с. 94;
- 173) *в його за́вше на двана́цят' показує* 'про сильний сексуальний потяг' [Арк'2003, с. 87] – с.117;
- 174) *в карма́н ул'їзе* 'про дівчину/жінку низького зросту' (НРд) – с. 51;
- 175) *в корáбликов'ї пла́вати* 'передчуття смерті' (Вгщ) – с. 183;
- 176) *в кропі́ву вік'їнула* 'про жінку, яка зробила аборт' (Мшв, Жрч, Брс) – с. 94;
- 177) *в кропі́ву вісц'ала* 'про жінку, яка зробила аборт' (Мшв) – с. 94;
- 178) *в могі́лу звисті́* 'про самогубство' (НРд) – с.188;
- 179) *в мона́хи записáвс'а* 'взагалі не вживати спиртних напоїв' (Дтн) – с. 146;
- 180) *в н'óго все пушлó в ко́рин'* 'про низького чоловіка, бабія' (Клб) – с. 51;
- 181) *в н'óго голова́ без гол'ї́ї* 'про неосвіченого хлопця/чоловіка' (Слн) – с. 172;
- 182) *в н'óго голова́ ни ва́рит* 'про неосвіченого хлопця/чоловіка' (Слн) – с. 172;
- 183) *в н'óму н'ічо́го ни зогр'ї́йец'а* 'про чоловіка, який не вміє зберігати таємниць, пліткар' (Млт) – с. 128;
- 184) *в нед'ї́л'у роді́лас'а* 'про ліниву жінку' (Змш) – с. 137;
- 185) *в них все в спра́т':і́* 'про охайність у будинку' (Ткт) – с. 46;
- 186) *в ноч'ї побáчиш, то зл'акáйешс'а* 'про невродливу людину' (Вгщ) – с. 44;
- 187) *в рай попа́ла* 'померла, потрапила в потойбіччя' (Крч) – с. 185;
- 188) *в рука́х все горі́т'* 'про працювиту жінку' (НРд, Трг) – с. 135;
- 189) *в рух п'їшли́ кулак'ї́* 'зовнішні ознаки п'яного чоловіка' (Хлп) – с. 144;
- 190) *в скупóго два ра́зи живі́т болі́т'* 'про скупого чоловіка' (Бр) – с. 164;
- 191) *в суботу ро́ж:ена* 'про працювиту жінку' (Змш) – с. 135;

- 192) *в хат'ї йак в зéрчал'ї* ‘про охайність у будинку’ (Ярс) – с. 46;
- 193) *в хат'ї аш блисчїт'* ‘про охайність у будинку’ (Крч) – с. 46;
- 194) *в хати йак в кáзци* ‘про охайність у будинку’ (Плц) – с. 46;
- 195) *в хати йак в шкл'éнци* ‘про охайність у будинку’ (Гщ) – с. 46;
- 196) *в хулóдн'їй вуд'ї ни уполóшчис'а* ‘сваритися, буркотіти’ (Клб) – с. 125;
- 197) *в цáрство небéсне* ‘про смерть’ (Снв, Грдн, Клн) – с. 185;
- 198) *в чóму к'їшка на печ'ї, в тóму на й вес'їл':ї* ‘про неохайно вдягну’ (Зрч) – с. 48;
- 199) *в чóму свáха на печ'ї, в тóму на й вес'їл':ї* ‘про неохайно вдягну’ (Ткт, Ввн) – с. 48;
- 200) *в чóрн'їй хúстц'ї* ‘про сердиту жінку’ (МГл) – с. 151;
- 201) *в штúнди п'їшóв* ‘взагалі не вживати спиртних напоїв’ (Жрч) – с. 146;
- 202) *в'éтришчила бáн'к'ї [йак жáба в булóти]* ‘про здивований погляд’ (Збж) – с. 71;
- 203) *в'éтришчила бáн'ки* ‘про здивований, переляканий погляд’ (Гщ) – с. 71;
- 204) *в'їд'ма старá* ‘про сердиту жінку’ (Хлп) – с. 151;
- 205) *в'їд'ма хвостáта* ‘про сердиту жінку’ (Снв) – с. 151;
- 206) *в'їт'ор надúв* ‘про дівчину/жінку, яка завагітніла та приховує батька дитини’, згруб. (Млн) – с. 88;
- 207) *в'їтер в гулов'ї* ‘про дурного чоловіка’ (Клб) – с. 170;
- 208) *в'їтер мйáчика надúв* ‘про дівчину/жінку, яка завагітніла та приховує батька дитини’ (Дтн) – с. 88;
- 209) *в'їтер надúв* ‘про жінку, яка завагітніла’, згруб. (Жрч, Дгш, Дтн, Кзл) – с. 85;
- 210) *в'їтром задúло* ‘про дівчину/жінку, яка завагітніла та приховує батька дитини’, згруб. (Яснв, Дгш, Плц, Крп, Дбрв, Брд, Тпл, Мшс) – с. 88;

- 211) *в'ітром надуло* 'про дівчину/жінку, яка завагітніла та приховує батька дитини', згруб. (Овд, Брс, Ввн, Вдр) – с. 88;
- 212) *в'ітром надуло* 'про жінку, яка завагітніла', згруб. (Пвр, Дбр) – с. 85;
- 213) *в'ід Духа С'в'атого* 'про дівчину/жінку, яка завагітніла та приховує батька дитини' (Жрч, Тпл) – с. 88;
- 214) *в'ід матраса задуло* 'про дівчину/жінку, яка завагітніла та приховує батька дитини' (Клч) – с. 88;
- 215) *в'ід:ала́ Бо́гу ду́шу* 'померла' (Лкв, Млт) – с. 185;
- 216) *в'ід'ійшов до не́кла* 'помер, потрапив у потойбіччя' (Лкв) – с. 185;
- 217) *в'ід'ійшов на небеса́* 'помер, потрапив у потойбіччя' (Лкв) – с. 185;
- 218) *в'ід'ійшов у в'ічн'іст'* 'помер' (Пвр) – с. 184;
- 219) *в'ід'ійшов у сні в'ечн'і* 'помер' (Лбш) – с. 184;
- 220) *в'ід'ійшов у ца́рство небесне* 'помер, потрапив у потойбіччя' (Брн) – с. 185;
- 221) *в'ід'ійшла́ на той с'в'іт* 'померла' (Лкв) – с. 185;
- 222) *в'ід'ійшов у в'ічн'іст'* 'помер, потрапив у потойбіччя' (Клн) – с. 185;
- 223) *в'іда́в ду́шу чо́ртов'і* 'закінчити життя самогубством' (Млт) – с. 188;
- 224) *в'ідста́вила губу́* 'про ображену жінку' (Плц) – с. 73;
- 225) *в'ік вкороти́ла* 'про жінку, яка зробила аборт' (Жрч) – с. 94;
- 226) *в'іл робі́в, а му́ха на рогу́ сид'і́ла* 'про працюючого чоловіка' (Зрч) – с. 134;
- 227) *в'ін ду́ рубо́ти йак в'іл ду́ каре́ти* 'про лінивого чоловіка' (Хлп) – с. 137;
- 228) *в'ін не до жит':а́, задирáти но́ги* 'передчуття смерті' [Арк'2005, с. 70] – с. 182;
- 229) *в'ін свойе́ в'ідсп'іва́в* 'померти' [Арк'2005, с. 70–71] – с. 185;
- 230) *в'ін свойе́ в'ідсп'іва́ў* 'помер' [Арк'2003, с. 82] – с. 185;
- 231) *в'іно́к над'і́ла* 'про дівчину, яка вийшла заміж' (Змш) – с. 110;
- 232) *в'ітпра́вити на той св'іт* 'про самогубство' (Остр) – с. 188;

- 233) *ва́вка в голов'і* ‘про нерозумну людину’ (Дкв) – с. 170;
- 234) *Ва́н'ку вал'а́йе* ‘про дурного чоловіка’ (Ярс) – с. 170;
- 235) *ве́кинула в з'і́л':а* ‘про жінку, яка зробила аборт’ (СтЗг) – с. 94;
- 236) *ве́ртиця'а йак б'і́лка в колес'і* ‘про працювиту жінку’ (Злч, Рсв) – с. 135;
- 237) *ве́ру ве́рати* ‘про обман’ [Арк'2003, с. 80] – с. 130;
- 238) *ве́стовила ну́зо* ‘про жінку, яка очікує дитину’, згруб. (Млт) – с. 85;
- 239) *во́дка ка́пайе* ‘про менструацію’ (Клб) – с. 83;
- 240) *во́дур зайшо́в* ‘збожеволів’ (Ткт) – с. 172;
- 241) *во́дур зайшо́в* ‘про нерозумну людину’ (Ткт) – с. 170;
- 242) *во́че йак в сулове́йка* ‘зовнішні ознаки п'яного чоловіка’ (Грн) – с. 144;
- 243) *во́че с'в'іт'ац'а йак у суба́ки* ‘зовнішні ознаки п'яного чоловіка’ (Грн) – с. 144;
- 244) *во́чи йак в кита́йц'а* ‘про маленькі завуженої форми очі’ (Грн) – с. 71;
- 245) *во́чи йак в путоро́чи* ‘про форму очей’ (Вгщ) – с. 71;
- 246) *во́чи йак у во́вка* ‘про круглої форми очі’ (Бхв) – с. 71;
- 247) *ві́йе йак т'і́ка* ‘голосно плаче’ (Грн) – с. 160;
- 248) *ві́к'інула за́родок* ‘про жінку, яка зробила аборт’ (Пст) – с. 94;
- 249) *ві́кинула в буд'акі́* ‘про жінку, яка зробила аборт’ (Яснв) – с. 94;
- 250) *ві́кинула в кропи́ву* ‘про жінку, яка зробила аборт’ (Пвр, Брд) – с. 94;
- 251) *ві́кинула дит'а́* ‘про передчасні пологи’ (Лбш) – с. 94;
- 252) *ві́кинула на шл'аху́* ‘про жінку, яка зробила аборт’ (Клн) – с. 94;
- 253) *ві́л'ізла йак з ко́мина* ‘про неохайно вдягнену, брудну дівчину/жінку’ (Мрв) – с. 48;
- 254) *ві́мазавс'а йак свин'а́* ‘про неохайно вдягненого хлопця/чоловіка, брудний’ (Дбр, Брз, Тпл) – с. 47;
- 255) *ві́нести ді́н'ку* ‘отримати відмову у сватанні’ (Дтн) – с. 112;

- 256) *віпила нórму* ‘раптово припинити вживати алкогольні напої’ (Пвр) – с. 146;
- 257) *віплакала óчи* ‘голосно плаче’ (Бр) – с. 160;
- 258) *вісохла йак патéчка* ‘про кволу жінку’ (Пл) – с. 57;
- 259) *віставив своїй трі́цят' два* ‘голосно сміється’ (Плц) – с. 159;
- 260) *вітоптав дорóгу* ‘про хлопця, який довгий час зустрічається з дівчиною’ (Грн) – с. 102;
- 261) *вічистивс'а йак к'іт* ‘про акуратного хлопця’ (Пст) – с. 46;
- 262) *вішкребла диті́ну* ‘про жінку, яка зробила аборт’. згруб. (Брз) – с. 94;
- 263) *вўзел' розйазáвс'а* ‘про породіллю’ (Вдр) – с. 89;
- 264) *вўлиц'у гет' ступта́в* ‘про хлопця, який довгий час зустрічається з дівчиною’ (Вгщ) – с. 102;
- 265) *вўмний йак вўдка* ‘про розумного чоловіка’ (Дхч) – с. 167;
- 266) *вўса йак в гусáра* ‘про тонкі вуса чоловіка’ (Ткт) – с. 67;
- 267) *вўса йак в котá* ‘про вусатого чоловіка’ (Овд, Дгш, Дтн, Тпл, Крп) – с. 67;
- 268) *вўса йак в Марті́на Бору́л'і* ‘про вусатого чоловіка’ (Жрч) – с. 67;
- 269) *вўса йак у козла́* ‘про тонкі вуса чоловіка’, жарт. (Брз) – с. 67;
- 270) *вўса йак у прўса* ‘про тонкі вуса чоловіка’ (Слв) – с. 67;
- 271) *вўха йак в ішакá* ‘про великі вуха’ (Брг) – с. 69;
- 272) *вўха йак в усл'ухá* ‘про великі вуха’ (Мшв) – с. 69;
- 273) *вўха йак в чебура́х'і* ‘про великі вуха’ (Клк) – с. 70;
- 274) *вўха йак локáтори* ‘про людину, яка має гарний слух’ (Грдн) – с. 70;
- 275) *вўха йак постолі́* ‘про великі вуха’ (Прп) – с. 70;
- 276) *вўха йак свин'á* ‘про великі вуха’ (Хрп) – с. 70;
- 277) *вўха клапау́х'і йак у свин'і́* ‘про великі вуха’ (Плс) – с. 70;
- 278) *вўхом ни повурухне́* ‘про ліниву людину’ (Дкв) – с.137;
- 279) *вўши йак в глу́ши* ‘про великі вуха’ (Вгщ) – с. 70;
- 280) *вўши йак в зáйц'а* ‘про великі вуха’ (Бхв) – с. 69;

- 281) *вўши йак у крол'а* 'про великі вуха' (Крч) – с. 69;
- 282) *вбив стéжку* 'про хлопця, який довгий час зустрічається з дівчиною' (Врк) – с. 102;
- 283) *вбива́йе поро́ги* 'про хлопця, який довгий час зустрічається з дівчиною' (Псн) – с. 103;
- 284) *вд'ілас'а, йак серу́н на Вели́кден'* 'про неохайно вдягну' (Збр) – с. 48;
- 285) *вд'агну́ла ху́стку* 'про дівчину, яка вийшла заміж' (РБрс) – с. 110;
- 286) *велі́кий би огло́бл'а* 'про високого хлопця/чоловіка' (Бр) – с. 49;
- 287) *верешчи́т' ни свої́м го́лусом* 'про голосного, крикливого чоловіка' (Клк) – с. 124;
- 288) *верзуні верзті́* 'про обман' [Арк'2003, с. 80] – с. 130;
- 289) *верзуні верзти* [Арк'2003, с. 99] – с. 130;
- 290) *весті́ бесéду* 'розмовляти, пліткувати' (Клб) – с. 129;
- 291) *вжа́лила осá* 'про сердиту жінку' (Лщ) – с. 151;
- 292) *вже о́чи пови́гнивáли* 'голосно плаче' (Брв) – с. 160;
- 293) *вже здубéвс'а* 'помер' (Врк) – с. 184;
- 294) *вже йдинáдц'атий м'іс'ац' винóшує* 'про жінку, яка довгий час не може завагітніти' (Яснв) – с. 93;
- 295) *вже йому́ жа́ба ци́ц'ке дас'т'* 'незабаром помре' [Арк'2003, с. 92] – с. 182;
- 296) *вже ни одні́ череві́ки стопта́в* 'про хлопця, який довгий час зустрічається з дівчиною' (Брв) – с. 103;
- 297) *вже пйáтки пустира́в* 'про хлопця, який довгий час зустрічається з дівчиною' (Плц) – с. 103;
- 298) *вже розну́хла* 'про ліниву жінку' (Брв) – с. 137;
- 299) *вже скóро здо́хну* 'передчуття смерті' (Лщ) – с. 183;
- 300) *вже хил'ну́в* 'зовнішні ознаки п'яного чоловіка' (Лбчв) – с. 144;
- 301) *вз'áv гарбу́з'áку* 'отримав відмову у сватанні' (Мшс) – с. 112;

- 302) *вз'ав з прищчѣпом* ‘про чоловіка, який одружився на жінці з дитиною’ (Ббр) – с. 114;
- 303) *вз'авс'а за рóзум* ‘взагалі не вживати спиртних напоїв’ (Брд, Бтн, Ввн, Дтн, Жрч, Зрч, Кзл, Млт, Овд, Снв, Хлп) – с. 146;
- 304) *вз'ав гарбузá* ‘отримав відмову у сватанні’ (Млн, Дбрв, Клч) – с. 112;
- 305) *вз'ав ж'інку з настухóm* ‘про чоловіка, який одружився на жінці з дитиною’ (Дбр) – с. 114;
- 306) *вз'ав з багажém* ‘про чоловіка, який одружився на жінці з дитиною’ (Гбн) – с. 114;
- 307) *вз'ав з байстр'укóm* ‘про чоловіка, який одружився на жінці з дитиною’ (Клк, Пвр, Дгш, Брз, Вдр) – с. 114;
- 308) *вз'ав з д'ít'ме* ‘про чоловіка, який одружився на жінці з дитиною’ (Млт) – с. 114;
- 309) *вз'ав з дов'есом* ‘про чоловіка, який одружився на жінці з дитиною’ (Ств) – с. 114;
- 310) *вз'ав з настухóm на дошч* ‘про чоловіка, який одружився на жінці з дитиною’ (Мшв) – с. 114;
- 311) *вз'ав з пр'іплóдом* ‘про чоловіка, який одружився на жінці з дитиною’ (Лбн) – с. 114;
- 312) *вз'ав з прі́даним* ‘про чоловіка, який одружився на жінці з дитиною’ (Овд, Ввн, Смд, Вдр, Снв) – с. 114;
- 313) *вз'ав з приплóдом* ‘про чоловіка, який одружився на жінці з дитиною’ (Трн, Хлп, Жрч, Мшс) – с. 114;
- 314) *вз'ав з прищчѣпом* ‘про чоловіка, який одружився на жінці з дитиною’ (Яснв, Слв, Крп, Дбрв, Клч, РБрс, Тпл, Пст, Кзл) – с. 114;
- 315) *вз'ав суб'ї з вóзом* ‘про чоловіка, який одружився на жінці з дитиною’ (Глв) – с. 114;
- 316) *вз'алá гр'іх на ду́шу* ‘про жінку, яка зробила аборт’ (Гбн, Псн, Дтн, Дбрв, Ввн, Клч) – с. 94;

- 317) *вз'ала лішн'ій гр'іх на ду́шу* ‘про жінку, яка зробила аборт’ (Звн) – с. 94;
- 318) *вз'ат' жі́нку на вéксил'* ‘одружитися з жінкою, в якій є позашлюбна дитина’ [56] – с. 114;
- 319) *вз'ати ж'інку з прищ'єпом* ‘про чоловіка, який одружився на жінці з дитиною’ (Гв) – с. 114;
- 320) *вз'ев з пр'іданим* ‘про чоловіка, який одружився на жінці з дитиною’ (Прп) – с. 114;
- 321) *вз'ев з пред'аним* ‘про чоловіка, який одружився на жінці з дитиною’ (СтЗг) – с. 114;
- 322) *вз'ев з приг'оном* ‘про чоловіка, який одружився на жінці з дитиною’ (Мшс) – с. 114;
- 323) *видийшло у ві́чн'іст'* ‘померти’ (Млт) – с. 184;
- 324) *вил'іта́йе з гн'ізда́* ‘про дівчину, яка вийшла заміж’ (Клч) – с. 110;
- 325) *винóсити см'іт':а з хáти* ‘про жінку, яка не вміє зберігати таємниць, пліткарка’ (Клб) – с. 128;
- 326) *вип'ісувати кр'єндел'і* ‘про ходу п'яного чоловіка’ [Арк'2003, с. 101] – с. 143;
- 327) *виришч'іт' йак ненормáльний* ‘про голосного, крикливого чоловіка’ (Чрк) – с. 124;
- 328) *висóк'і ду н'єба, дурній йак нитр'єба* ‘про неосвіченого хлопця/чоловіка високого зросту’ (Клб) – с. 172;
- 329) *висóк'ій йак жирáф* ‘про високого хлопця/чоловіка’ (Зрч) – с. 49;
- 330) *висóка ду н'єба, а дурна́ йак нитр'єба* ‘про неосвічену дівчину/жінку’ (Плп) – с. 172;
- 331) *висóка йак пáлка* ‘про високу дівчину/жінку’ (Остр, ВВл) – с. 49;
- 332) *висóка йак ша́фа* ‘про високу дівчину/жінку’ (Івн) – с. 49;
- 333) *висóка йак штáнга* ‘про високу дівчину/жінку’ (Лбчв) – с. 49;
- 334) *висóкий ду н'єба* ‘про високого хлопця/чоловіка’ (Брн) – с. 49;
- 335) *висóкий йак бик* ‘про високого хлопця/чоловіка’ (Чрк) – с. 49;

- 336) *високий йак стовп* ‘про високого хлопця/чоловіка’ (Бн, Мрн, Ярс, Крч) – с. 49;
- 337) *високий йак тупо́л'а* ‘про високого хлопця/чоловіка’ (Прв, Остр, ВВл) – с. 49;
- 338) *висок'ій йак Дз'омбул* ‘про високого хлопця/чоловіка’ (Клб) – с. 49;
- 339) *висок'і йак Бан'ак* ‘про високого хлопця/чоловіка’ (Клб) – с. 49;
- 340) *вичита́йе йак плакса* ‘про плаксиву жінку’ (Ткт) – с. 160;
- 341) *вичита́йе йак с'в'іт вімир* ‘про плаксиву жінку’ (Вгщ) – с. 160;
- 342) *вишива́йе йак бек пусце́в* ‘про ходу п'яного чоловіка’ (Млт) – с. 143;
- 343) *вишкреблі́ йак кастру́л'у* ‘про жінку, яка зробила аборт’, згруб. (Дбр) – с. 94;
- 344) *вишчі́т' йак свин'а́ пе́ред сме́рт'у* ‘про голосну, крикливу жінку’ (Зрч) – с. 124;
- 345) *вйе́ц'а йак барв'інок* ‘про закоханого хлопця’ (ВВл, Остр) – с. 101;
- 346) *вкороті́ли в'іку* ‘про самогубство’ (Лбш, НРД) – с. 188;
- 347) *вл'убі́вс'а по са́м'і ву́ха* ‘про закоханого хлопця’ (ВВл, Остр) – с. 101;
- 348) *вл'убі́вс'а пу са́м'і пум'ідóri* ‘про закоханого хлопця’ (Клб) – с. 101;
- 349) *вмер і діви́ца* ‘впертий’ [Арк'2003, с. 82] – с. 163;
- 350) *вноч'і бу́де св'іті́ти со́нечко* ‘про лисину чоловіка’ (Звн) – с. 63;
- 351) *вноч'і побáчиш, то зл'акáйес:'а* ‘про невродливу дівчину/жінку’ (Вгщ) – с. 44;
- 352) *водо́йу запливлó* ‘про дівчину/жінку, яка завагітніла та приховує батька дитини’ (Вдр) – с. 88;
- 353) *води́ти за но́са* ‘про обман’ [Арк'2003, с. 108] – с. 130;
- 354) *волóс':а ді́бки* ‘про лякливу дівчину/жінку’ (Ткт) – с. 155;
- 355) *волóс':а ді́бки ста́ло* ‘про лякливу дівчину/жінку’ (Лцк) – с. 155;
- 356) *волóс':а ді́бом ста́йе́* ‘про лякливу дівчину/жінку’ (Клн) – с. 155;
- 357) *волóс':а ді́бом торчі́т'* ‘про лякливу дівчину/жінку’ (ВВл, Остр) – с. 155;

- 358) *волос':а йак п'ірія* 'про тонке волосся' (Жрч) – с. 65;
- 359) *волос':а йак пачоси* 'про рідке волосся' (Вдр) – с. 65;
- 360) *волос':а йак понасáжене* (Снв) – с. 65;
- 361) *волос':а йак посáжене* 'про рідке волосся' (Дбр) – с. 65;
- 362) *волос':а йак стр'іха* 'про рідке нерозчесане волосся' (Слв) – с. 65;
- 363) *волос':а на голов'і дібom* 'про лякливо дівчину/жінку' (Брн) – с. 155;
- 364) *волочиц'а по св'іту* 'про жінку легкої поведінки' (Лщ) – с. 118;
- 365) *волочиц'а йак піше* 'про ходу п'яного чоловіка' (Лкв) – с. 143;
- 366) *вона вже не сама́* 'про дівчину/жінку, яка завагітніла та приховує батька дитини' (Жрч) – с. 88;
- 367) *вона за ним сцит'* 'про безнадійно закохану дівчину' (Чрк) – с. 101;
- 368) *ворон шчитати* 'про лінивого чоловіка' [Арк'2005, с. 65] – с. 137;
- 369) *вош ду Москві загна́в би* 'про жадібного' (Хлп) – с. 164;
- 370) *вп'іймала рибу* 'про жінку, яка завагітніла' (Бтн, Клч) – с. 85;
- 371) *впáсти с пéчи* 'народити дитину' [Арк'2003, с. 114] – с. 86;
- 372) *впáсти с пріп'ічка* 'збожеволіти' [Арк'2003, с. 116] – с. 174;
- 373) *впéрта йак барáн* 'про вперту жінку' (Брв, Крч) – с. 163;
- 374) *впéрта йак осéл* 'про вперту жінку' (Грдн, Грн, Рсв) – с. 163;
- 375) *впéрта йак слон* 'про вперту жінку' (Бн, Лкв, Млт) – с. 163;
- 376) *впéрта йак тел'á* 'про вперту жінку' (Брг) – с. 163;
- 377) *впéрта йак ус'ól* 'про вперту жінку' (Бржк) – с. 163;
- 378) *впéрте йак слон* 'про впертого чоловіка' (Млш) – с. 163;
- 379) *впéрти йак слон* 'про впертого чоловіка' (Клб) – с. 163;
- 380) *впéртий йак бик* 'про впертого чоловіка' (Ярс) – с. 163;
- 381) *впéртий йак в'іл* 'про впертого чоловіка' (Злч) – с. 163;
- 382) *впéртий йак в'ісл'ук* 'про впертого чоловіка' (Гдм, Лцк) – с. 163;
- 383) *впертий йак барáн* 'про впертого чоловіка' (ВВл, Остр) – с. 163;
- 384) *вродліва йак кали́на* 'про вродливу дівчину' (Пст) – с. 40;
- 385) *вродлівий йак дуб* 'про вродливого хлопця' (Дбр, Мшс) – с. 39;
- 386) *вродлівий йак со́к'іл* 'про вродливого хлопця' (Смд) – с. 39;

- 387) *вруділа – ни вблизала* ‘про дурного чоловіка’ [Арк’2003, с. 83] – с. 170;
- 388) *вс’ому св’іту розказати* ‘пліткувати’ (Лцк) – с. 128;
- 389) *вс’а дорóга мойá* ‘про ходу п’яного чоловіка’ (Лбш) – с. 143;
- 390) *вс’і кóст’і пуобмивáли* ‘про жінку, яка не вміє зберігати таємниць, пліткарка’ (Збр) – с. 128;
- 391) *вс’і костюмáхи пообсмóктували* ‘про жінку, яка не вміє зберігати таємниць, пліткарка’ (Чрк) – с. 128;
- 392) *вс’і п’івн’і поздыхáли* (з її року народження) ‘про незаміжню дівчину’ [Арк’2005, с. 14] – с. 108;
- 393) *вс’і там бóдем* ‘про смерть’ (Снв) – с. 183;
- 394) *всу́нулас’а йак в дýпу гамно́* ‘про невдале заміжжя’ (Клб) – с. 110;
- 395) *все в спрат’і* ‘про охайність у будинку’ (ВВл) – с. 46;
- 396) *всер’івно йак цéлка* ‘про сором’язливу дівчину’ (Овд) – с. 157;
- 397) *вспіхчива йак сп’ічка* ‘про сердиту жінку’ (Крм) – с. 151;
- 398) *встидліва йак дитіна* ‘про сором’язливу дівчину’ (Смд) – с. 157;
- 399) *встидліва йак Йéва* ‘про сором’язливу дівчину’ (Ббр, Жрч) – с. 157;
- 400) *встидліва йак каліна* ‘про сором’язливу дівчину’ (Дбр) – с. 157;
- 401) *встидліва йак либ’ідка* ‘про сором’язливу дівчину’ (Звн) – с. 157;
- 402) *встидліва йак малéнке йагн’á* ‘про сором’язливу дівчину’ (Яснв) – с. 157;
- 403) *встидлівий йак Марéс’а* ‘про сором’язливого хлопця’ (ВВл, Остр) – с. 157;
- 404) *вт’уривс’а по сáм’і в’уха* ‘про закоханого хлопця’ (Лбчв) – с. 101;
- 405) *вт’урилас’ йак с тирил’áку* ‘про безнадійно закохану дівчину’ (Гдм) – с. 101;
- 406) *втонтáв стéжку* ‘про хлопця, який довгий час зустрічається з дівчиною’ (Ввн) – с. 102;
- 407) *втрáтив здурóвий глузд* ‘збожеволів’ (Бтн) – с. 172;
- 408) *вуднэйу нугóйу в муг’éли* ‘передчуття смерті’ (Бхв) – с. 186;

- 409) *вуло́чиц'а за ко́жною спудни́ц'ою* ‘про чоловіка, який любить жінок’ (Клб) – с. 117;
- 410) *вулуха́тий йак Будула́й* ‘про неголеного чоловіка’ (Яснв, Гбн, Крп) – с. 60;
- 411) *вун в́же нийа́к і* ‘передчуття смерті’ [Арк’2005, с. 70] – с. 182;
- 412) *вунá за йім со́хне, а в’ін да́же ни ро́хне* ‘про безнадійно закохану дівчину’ (Хрп) – с. 101;
- 413) *вунá ма́жиц'а* ‘про менструацію’ (Клн) – с. 83;
- 414) *вуса́тий йак к’іт* ‘про вусатого чоловіка’ (Пвр) – с. 67;
- 415) *вуса́тий йак сом* ‘про вусатого чоловіка’ (Чрк, Дтн, Ввн) – с. 67;
- 416) *вуса́тий йак тарака́н* ‘про тонкі вуса чоловіка’ (Вдр) – с. 67;
- 417) *вуса́тий йак цапо́к* ‘про тонкі вуса чоловіка’, жарт. (Яснв) – с. 67;
- 418) *вхомутéла па́рубка* ‘про дівчину, яка вийшла заміж’ (Врк) – с. 110;
- 419) *вхо́пити гарбуза́* ‘отримати відмову у сватанні’ (Яснв) – с. 112;
- 420) *вчо́ра пл’ува́в на ст’іну́, а с’одн’і на бо́роду* ‘про слабість, хворобу’ (Гщ) – с. 57;
- 421) *г’індл’у́йе йак ці́ган к’ін’ми* ‘про дівчину, яка не може визначитися із майбутнім обранцем’ (Мшв) – с. 106;
- 422) *г’ірже́ йак к’ін’* ‘голосно сміється’ (Влх) – с. 159;
- 423) *г’ірже́ йак кун’а́ка* ‘голосно сміється’ (Клб) – с. 159;
- 424) *г’ембу удкв́сила* ‘про ображену жінку’ (Клб) – с. 74;
- 425) *гáвкайе йак соба́ка* ‘вживає нецензурну лексику’ (Дбр) – с. 132;
- 426) *Га́л’а бе́рега не ба́чит’* ‘про алкогольне сп’яніння’ (Брз, ВВл, Гбн, Смд) – с. 142;
- 427) *Га́л’а бе́рега не ба́чит’* ‘про алкогольне сп’яніння’ (ВВл) – с. 142;
- 428) *га́рна йак горобі́на* ‘про вродливу дівчину’ (Ярс) – с. 40;
- 429) *га́рна йак кра́сне со́нце* ‘про вродливу дівчину’ (Крч) – с. 40;
- 430) *га́рна йак л’а́лка* ‘про вродливу дівчину’ (Лбчв, Ткт, Грн, Пл, ВВл, НРд, Хлп, Гв, Брв) – с. 40;
- 431) *га́рна йак ма́к’івка* ‘про вродливу дівчину’ (Слв) – с. 40;

- 432) *gárna йак п'івон'їя* ‘про вродливу дівчину’ (Ярс) – с. 40;
- 433) *gárna йак параграф* ‘про талію дівчини, яка повторює подібний предмет’ (Остр, ВВл) – с. 54;
- 434) *gárna йак попóва свінка в дошч* ‘про неохайно вдягнену’ (Плп) – с. 48;
- 435) *gárna йак рóжа* ‘про вродливу дівчину’ (Брж, Клб) – с. 40;
- 436) *gárna йак свин'á в дошч* ‘про невродливу дівчину/жінку’ (Ярс, Лпн, Ткт) – с. 44;
- 437) *gárna йак тóчана* ‘про вродливу дівчину’ (Прп) – с. 40;
- 438) *gárna йак цéрква* ‘про вродливу дівчину’ (Смд) – с. 40;
- 439) *gáрни́й йак дуп* ‘про вродливого хлопця’ (Овд) – с. 39;
- 440) *gáрни́й йак лéб'ід'* ‘про вродливого хлопця’ (Яснв) – с. 39;
- 441) *gáрни́й п'івен'* ‘про акуратного хлопця’ (Змш) – с. 46;
- 442) *gáрни́й павл'ін* ‘про акуратного хлопця’ (Яснв) – с. 46;
- 443) *gók'і йак лén'інс'кий рубéл'* ‘про великі круглої форми очі’ (Дхч) – с. 71;
- 444) *góла голова́ йак кул'іно́* ‘про лисого чоловіка’ (Млт) – с. 63;
- 445) *góлий йак кол'іно* ‘про лисого чоловіка’ (Лбн) – с. 63;
- 446) *góлос пурвáв* ‘про голосного, крикливого чоловіка’ (Клб) – с. 124;
- 447) *góниця'a аш нóса бйé* ‘про працювиту жінку’ (Вгщ) – с. 135;
- 448) *góниця'a за чужі́ми с'п'ідні́ц'ами* ‘про чоловіка, який любить жінок’ (Псн) – с. 116;
- 449) *góниця'a йак п'івен'* ‘про перебірливого хлопця, який користується популярністю серед дівчат’ (Млт) – с. 103;
- 450) *góst'і з Крáсного лимáна* ‘про менструацію’ (Гв) – с. 82;
- 451) *góst'і з Краснодáра прийі́хали* ‘про менструацію’ (Грн) – с. 82;
- 452) *góst'і з м'іс'ац'а заход'áт'* ‘про менструацію’ (Лбш) – с. 83;
- 453) *góst'і з Червоногра́да прийі́хали* ‘про менструацію’ (Яснв, Жрч, Смд) – с. 82;
- 454) *góst'і прибу́лі* ‘про менструацію’ (Жрч) – с. 83;

- 455) *góst'i priyíxali* 'про менструацію' (Слв, Дгш, Брс, Бтн, Врк, Вдр, Брн, Влх, Гв) – с. 83;
- 456) *góst'ra ýak n'íj* 'про злу жінка' (Злч) – с. 149;
- 457) *góč'i ýak v k'ítáý'ca* 'про маленькі завуженої форми очі' (Млт) – с. 71;
- 458) *góči ýak v kotá* 'про маленькі круглої форми очі' (Ощв) – с. 71;
- 459) *góči na mókromu m'ísc'i* 'голосно плаче' (НРд) – с. 160;
- 460) *zúbi ýak bántiki* 'про червоні красиві вуста, здебільшого про молодих дівчат' (Брн) – с. 73;
- 461) *zúbi ýak várgi* (Брг) – с. 73;
- 462) *zúbi ýak várgi* (Мрн) – с. 73;
- 463) *zúbi ýak víšen'ki* 'про червоні красиві вуста, здебільшого про молодих дівчат' (Клк, Чрк) – с. 73;
- 464) *zúbi ýak vareniki* 'про пухкі вуста' (Рсв) – с. 73;
- 465) *zúbi ýak kóšiki* 'про великі вуста' (Хрп) – с. 73;
- 466) *zúbi ýak kovbásci* 'про великі вуста' (НРд, Прп, Плц) – с. 73;
- 467) *zúbi ýak pamnušk'i* 'про пухкі вуста' (Крч) – с. 73;
- 468) *zúbi ýak pil'ustk'é* 'про червоні красиві вуста, здебільшого про молодих дівчат' (Брж) – с. 73;
- 469) *zúbi ýak suníčki* 'про червоні красиві вуста, здебільшого про молодих дівчат' (Влх) – с. 73;
- 470) *zúbi ýak trúbki* 'про великі вуста' (Бхв, Лпн, Лбш, Грн, Вгщ, Гв, Брв, Плц) – с. 73;
- 471) *zúbu udkvásiv* 'про ображеного чоловіка' (Хлп) – с. 73;
- 472) *gúde ýak куро́ва* 'голосно плаче' (Грн) – с. 160;
- 473) *gúši, ýak lokátori* 'про людину, яка має гарний слух' (Грдш) – с. 70;
- 474) *gav lovítiti* 'про ліниву людину' (Плц) – с. 137.
- 475) *gar'áče ýaičé zýiv* 'про мовчазного чоловіка' (Гдм) – с. 122;

- 476) *гарбу́за подарі́ла* ‘про дівчину, яка відмовила хлопцеві у сватанні’ (Пвр) – с. 112;
- 477) *гарбуз’а́ку да́ла* ‘про дівчину, яка відмовила хлопцеві у сватанні’ (РБрс, Кзл) – с. 112;
- 478) *гарбуза́ в’ідхвати́в* ‘отримав відмову у сватанні’ (Жрч) – с. 112;
- 479) *гарбуза́ зйі́ла* ‘про жінку, яка очікує дитину’ (Вдр) – с. 85;
- 480) *гарбуза́ п’ідсу́нула* ‘про дівчину, яка відмовила хлопцеві у сватанні’ (Жрч, Псн, Бтн) – с. 112;
- 481) *гидке́ качен’а́* ‘про невродливого хлопця/чоловіка’ (Яснв) – с. 44;
- 482) *гладка́ би галу́шка* ‘про повну дівчину/жінку’ (Бр) – с. 53;
- 483) *гладка́ йак бо́дн’а* ‘про повну дівчину/жінку’ (Гщ) – с. 53;
- 484) *гладка́ йак ве́прик* ‘про повну дівчину/жінку’ (Грдн) – с. 53;
- 485) *гладка́ йак кубі́ла* ‘про повну дівчину/жінку’ (Зрч, Хлп) – с. 53;
- 486) *гладка́ йак куро́ва* ‘про повну дівчину/жінку’ (Хлп) – с. 53;
- 487) *гладка́ йак пі́шка* ‘про повну дівчину/жінку’ (Крч) – с. 53;
- 488) *глу́зду р’іши́вс’а* ‘збожеволів’ (Брн) – с. 172;
- 489) *гна́ти б’іса, круг па́л’ця’а води́ти* ‘про обман’ [Арк’2005, с. 67] – с. 126;
- 490) *гна́ти гу́си* ‘про алкогольне сп’яніння’ [Арк’2003, с. 50] – с. 142;
- 491) *гнила́ л’уді́на* ‘про лінивого чоловіка’ (Млт) – с. 136;
- 492) *гобомá нога́ми в йми* ‘передчуття смерті’ [Арк’2005, с. 70] – с. 182;
- 493) *говори́т’ б’іл’ш чим ва́жит’* ‘про чоловіка, який не вміє зберігати таємниць, пліткар’ (Пвр) – с. 128;
- 494) *говори́т’ би горо́хом об ст’ену́* ‘про балакучого чоловіка, базіку’ (Бр) – с. 120;
- 495) *говори́т’ биз т’ёмку́* ‘говорити нісенітницю’ (Смл) – с. 125;
- 496) *говори́т’ йак ра́д’іо проковту́в* ‘про чоловіка, який не вміє зберігати таємниць, пліткар’ (Пст) – с. 128;
- 497) *говори́ти йак з мал’і́тти* ‘про балакучого чоловіка, базіку’ [Арк’2005, с. 103] – с. 120;

- 498) *год'а́шче ра́діво* ‘про жінку, яка не вміє зберігати таємниць, пліткарка’ (Смл) – с. 129;
- 499) *голо́ва йак товка́ч* ‘про лисого чоловіка’ (Брз) – с. 62;
- 500) *голова́ йак бо́чка* (Ощв) – с. 68;
- 501) *голова́ йак де́н'а* (Брж) – с. 68;
- 502) *голова́ йак друшл'а́к* (Лкв) – с. 68;
- 503) *голова́ йак пол'іно* ‘про форму голови’ (Брв) – с. 68;
- 504) *голова́ йак ра́жка* (Осв) – с. 68;
- 505) *голова́ йак це́брик* ‘про форму голови’ (Дкв) – с. 68;
- 506) *голова́ йак ча́йник* (Лбчв) – с. 68;
- 507) *голова́ йак чве́ртка* (Брн) – с. 68;
- 508) *голова́ йак ша́рик* ‘про лисого чоловіка’ (Остр, ВВл) – с. 63;
- 509) *голова́ ни в пор'а́дку* ‘про нерозумну людину’ (Брн) – с. 170;
- 510) *голова́ ни дл'а во́шей* ‘про розумного чоловіка’ (Снв) – с. 168;
- 511) *голова́ ни на во́ш'і* ‘про розумного чоловіка’ (Бтн, Пвр) – с. 168;
- 512) *голова́ ни солóмойу пха́на* ‘про розумного чоловіка’ (Ткт) – с. 168;
- 513) *голова́ йак кастру́л'а* (Грх) – с. 68;
- 514) *голува́ йак мак'ітра [биз дна]* (Мшв) – с. 68;
- 515) *горо́дн'е опу́дало* ‘про невродливого хлопця/чоловіка’ (Лщ) – с. 44;
- 516) *гори́т' в рука́х* ‘про працювиту жінку’ (Псн) – с. 135;
- 517) *горобе́ц' стр'іл'аний* ‘про перебірливого хлопця’ (Плс) – с. 103;
- 518) *горобі́ям дул'і дава́ти, стрил'а́ти бо́мки* ‘про лінивого чоловіка’ [Арк’2005, с. 65] – с. 137;
- 519) *горобці́'а с'п'ійма́в* ‘отримав відмову у сватанні’ (Пвр, Дгш) – с. 112;
- 520) *горобці́'ем ду́л'і горну́те* ‘про лінивого чоловіка’ ‘про лінивого чоловіка’ [Арк’2005, с. 65] – с. 137;
- 521) *госпо́дар йак з гомна́ ну́л'а* ‘про поганого господаря’ (Клн) – с. 139;
- 522) *гото́вий кр'із' зе́мл'у провалі́тис'а* ‘про сором’язливого хлопця’ (Брн) – с. 157;
- 523) *гр'а́зна ж'інка* ‘про породіллю’ (Смд) – с. 89;

- 524) *гр'ішна д'івчіна* 'про жінку, яка зробила аборт' (Змш) – с. 94;
- 525) *гр'аз' м'ісит'* 'про хлопця, який довгий час зустрічається з дівчиною', зневаж. (Пст) – с. 103;
- 526) *гра́моти хоч удбавл'а́й* 'про нерозумну людину' (Хлп) – с. 170;
- 527) *гру́ди йак пал'амбі́ци* 'про великі груди' (Бхв) – с. 55;
- 528) *грамот'е́й тупі́й* 'про нерозумну людину' (Млт) – с. 170;
- 529) *зуба́ йак в об'ізія́ни* 'про товсті вуста' (Ткт) – с. 73;
- 530) *зуба́ йак хал'а́ва* 'про великий рот' (Рсв, Клн) – с. 74;
- 531) *зубо́рит' биз то́лку* 'говорити нісенітницю' (Хлп) – с. 126;
- 532) *зубо́рит' йак по́сл'е тр'ох перепо́йив* 'говорити нісенітницю' (Лбш) – с. 125;
- 533) *зубо́рит' йак ра́д'ію* 'про балакучу жінку, базіку' (Ббр) – с. 121;
- 534) *зуде́ йак бджола́* 'про працювиту жінку' (Яснв) – с. 135;
- 535) *гул'а́йе йак в'ітер ну по́л'у* 'про жінку легкої поведінки' (Бхв) – с. 118;
- 536) *гул'а́йе йак лисі́ц'а* 'про жінку легкої поведінки' (Ярс) – с. 118;
- 537) *гул'а́йе йак прост'іту́тка* 'про жінку легкої поведінки' (Чрк) – с. 118;
- 538) *гул'а́йе йак су́ра* 'про жінку легкої поведінки' (Злч) – с. 118;
- 539) *гул'а́йе йак шала́ва* 'про жінку легкої поведінки' (Клб) – с. 118;
- 540) *гул'а́йе йак шл'о́ндра* 'про жінку легкої поведінки' (Грн) – с. 118;
- 541) *гул'а́йе йак шл'у́ха* 'про жінку легкої поведінки' (Чрк) – с. 118;
- 542) *гул'а́йе по-чо́рному* 'про жінку легкої поведінки' (Мкв) – с. 118;
- 543) *гул'а́йе ну чо́рному* 'про чоловіка, який не зберігає подружньої вірності' (Хлп, Мкв) – с. 117;
- 544) *гул'а́йу, йак ри́ба ну Дуна́йу* 'про жінку легкої поведінки' (Мкв) – с. 118;
- 545) *гул'а́шча д'ева́ха* 'про нецнотливу дівчину' (Дтн) – с. 81;
- 546) *гул'а́шча су́чка* 'про жінку легкої поведінки' (Плц) – с. 118;
- 547) *гул'а́шче стéрво* 'про жінку легкої поведінки' (Лкв, Яснв) – с. 118;

- 548) *гул'аише шалаво* 'про жінку легкої поведінки' (Клч) – с. 118;
- 549) *гул'аиший п'івен'* 'про зрадливого чоловіка' (Плц) – с. 116;
- 550) *гул'аишча д'івка* 'про нецнотливу дівчину' (Кзл, Вдр) – с. 81;
- 551) *гул'т'ай страшиий* 'про лінивого чоловіка' (Брв) – с. 137;
- 552) *гул'осна йак З'ін'ок* 'про голосну, крикливу жінку' (Клб) – с. 124;
- 553) *гулова йак бубон* 'про форму голови' (Зрч) – с. 68;
- 554) *гулова йак гарбуз* 'про форму голови' (Клк, Рсв, Чрк) – с. 68;
- 555) *гулова йак дом сов'ету* 'про розумного чоловіка' (Мшв) – с. 168;
- 556) *гулова ни на шапку* 'про розумного чоловіка' (Грдн, Клб) – с. 168;
- 557) *гулува балакухами набита* 'про дурного чоловіка' (Злх) – с. 170;
- 558) *гулува йак бал'іа* (Хрп) – с. 68;
- 559) *гулува йак бан'ак* 'про форму голови' (Бн, Клб) – с. 68;
- 560) *гулува йак барабан* (Плс) – с. 68;
- 561) *гулува йак баранá* 'про форму голови' (Вгщ) – с. 68;
- 562) *гулува йак в пис'мен:ика* 'про розумного чоловіка' (Вгщ) – с. 168;
- 563) *гулува йак в слунá* 'про форму голови' (Клб) – с. 68;
- 564) *гулува йак к'иш* 'про форму голови' (Бхв) – с. 68;
- 565) *гулува йак кон'á* 'про форму голови' (Плц) – с. 68;
- 566) *гулува йак кул'іно* 'про лисого чоловіка' (НРд) – с. 63;
- 567) *гулува йак макітра* (Лпн) – с. 68;
- 568) *гулува йак макогон* (Гдм) – с. 68;
- 569) *гулува йак рашка* (Хрп) – с. 68;
- 570) *гулува йак стр'іха* 1) 'про рідке нерозчесане волосся'; 2) 'про заклопотану людину' (Рсв) – с. 65;
- 571) *гулува йак у кун'á* 'про форму голови' (Клб) – с. 68;
- 572) *гулува йак чигун* 'про форму голови' (МГл) – с. 68;
- 573) *гулува йак чугун* 'про форму голови' (Крч) – с. 68;
- 574) *гулува не здуро́ва* 'про нерозумну людину' (Бхв) – с. 170;
- 575) *гулува ни пулово́йу на́пхана* 'про розумного чоловіка' (Клн) – с. 168;
- 576) *гулува, йак чиріпок* 'про форму голови' (Збж) – с. 68;

- 577) *гулусóк йак в п'іскавки* 'про тонкий голос' (Вгщ) – с. 124;
- 578) *гуришк'і на лóб'і пубіти* 'зовнішні ознаки п'яного чоловіка' (Лкч) – с. 144;
- 579) *гухán'і йак в слонá* 'про великі вуха' (Брв) – с. 70;
- 580) *д'áтли довбúт'* 'про похмілля' (Дбр) – с. 145;
- 581) *д'івка йак кúрищ'а* 'про вродливу дівчину' (Зрч) – с. 40;
- 582) *д'івка настáвила рóги* 'про дівчину, яка відмовила хлопцеві у сватанні' (Яснв) – с. 112;
- 583) *д'елá почаліс'а* 'про менструацію' (Клн) – с. 83;
- 584) *д'івóк перипрóбував* 'про перебірливого хлопця' (Чрк) – с. 104;
- 585) *д'івчáта – котрá з вас ни пучáта* 'про нецнотливу дівчину', жартів. [164, с. 12].
- 586) *д'івчáта – котрá з вас ни пучáта?* 'про незайману дівчину', жартів. [164, с. 12] – с. 110;
- 587) *дáти головéшку* 'отримати відмову у сватанні' (Крп) – с. 112;
- 588) *дáти дéн'у* 'отримати відмову у сватанні' (Врк) – с. 112;
- 589) *дáти дубá* 'померти' [Арк'2003, с. 91] – с. 184;
- 590) *дáти прикурíти* 'зовнішні ознаки п'яного чоловіка' (Клб) – с. 144;
- 591) *дóбра душá* 'про щедру жінку' (Крч) – с. 166;
- 592) *дóбра йак Луціпир* 'про злу, сердиту жінку' (Мрв) – с. 149;
- 593) *дóбра примáра* 'про злу жінка' (Клб) – с. 148;
- 594) *дóбре живéш – в рай пунадéш* 'про смерть' (Клб) – с. 185;
- 595) *дóвгий йак дишл'* 'про високого хлопця/чоловіка' (Дхч) – с. 49;
- 596) *дóзу прин'áти* 'про спитого чоловіка' (Клб) – с. 141;
- 597) *дóл'а ни дл'а пól'а, а рúц'і ни дл'а пил'уц'і* 'про ліниву жінку' (Квл) – с. 138;
- 598) *дóўгий йак з Штúн'а до Бóрок* 'дуже довгий' [Арк'2003, с. 90] – с. 49;
- 599) *дін'у вінесла* 'про дівчину, яка відмовила хлопцеві у сватанні' (Жрч) – с. 112;

- 600) *дуба вр'їзав* 'помер' (Гдм, Клн, Лбчв, Мшв, НРд) – с. 184;
- 601) *дуба дав* 'помер' (Грдн) – с. 184;
- 602) *дудлит' горілку йак молоко* 'про спитого чоловіка' (Грн) – с. 141;
- 603) *дупи вивиртáйц'а* 'про повну дівчину/жінку' (Гщ) – с. 54;
- 604) *дупи йак жорна* 'про повну жінку' (Млт) – с. 55;
- 605) *дупи йак передок до вóза* 'про повну жінку' (Млт) – с. 55;
- 606) *дупи, йак кошикі* 'про повну жінку' (Гщ) – с. 55;
- 607) *дурá набіта* 'про дурну жінку' (Плц) – с. 170;
- 608) *дурен' прибáцаний* 'про дурного чоловіка' (Клб) – с. 170;
- 609) *дúшу д'йáволу од:áв* 'закінчити життя самогубством' (Лбчв) – с. 188;
- 610) *дúшу чóрту отдáв* 'закінчити життя самогубством' (Крч) – с. 188;
- 611) *далá в'ідкошá* 'про дівчину, яка відмовила хлопцеві у сватанні' (Бтн) – с. 112;
- 612) *далá гарбузу* 'про дівчину, яка відмовила хлопцеві у сватанні' (Ббр, Дбр, Ввн, Лбн, Пст, Вдр, Снв) – с. 112;
- 613) *далá деркачá* 'про дівчину, яка відмовила хлопцеві у сватанні' (Псн) – с. 112;
- 614) *далá отворót-поворót* 'про дівчину, яка відмовила хлопцеві у сватанні' (Змш) – с. 112;
- 615) *дар Бóжий* 'про красиву людину' (Вгщ) – с. 40;
- 616) *дар Бóжий* 'про розумного чоловіка' (Бр) – с. 168;
- 617) *дарóваний чолов'їк* 'про щедрого чоловіка' (Ртн) – с. 168;
- 618) *дах знеслó* 'збожеволіти' (Мшс) – с. 174;
- 619) *дах поїхав* 'збожеволіти' (Жрч) – с. 174;
- 620) *дв'ї волосінки торчїт'* 'про рідке волосся' (Дтн) – с. 61;
- 621) *два горшкá од виришкá* 'про низького хлопця/чоловіка' (Трн) – с. 50;
- 622) *два гуришкá ут виришкá* 'про низького хлопця/чоловіка' (Гщ, Хлп) – с. 51;
- 623) *два на два* 'про повну дівчину/жінку' (Острц) – с. 54;
- 624) *два рáзи горóх йїст'* 'про жадібного' (Снв) – с. 164;

- 625) *два ра́зи горóх йіст'* 'про скупого чоловіка' (Снв) – с. 164;
- 626) *два сло́ва ни звйáже* 'мовчати' (Остр) – с. 123;
- 627) *де йшов, там й внав* 'про миттєве засинання' (Трн) – с. 177;
- 628) *де н'іч заста́ла, там і спит'* 'швидко заснути' (Ткт) – с. 177;
- 629) *деревйáна голова́* 'про похмілля' (СтЗг) – с. 145;
- 630) *дешевий това́р* 'про нецнотливу дівчину' (Дбр) – с. 81;
- 631) *дивітис'а йак куза́ ро́гом* 'про сердитого чоловіка' [Арк'2003, с. 97] – с. 151;
- 632) *дивітис'а в о́ч'і смéрт'і* 'передчуття смерті' (Хлп) – с. 183;
- 633) *дити́ну згуби́ла ни впо́ру* 'про передчасні пологи' (Ткт) – с. 94;
- 634) *дл'а д'івчини га́дост', а дл'а ж'інк'і ра́дост'* 'про менструацію' (Квл) – с. 83;
- 635) *днóйу нугóйу в йáми* 'передчуття смерті' (НРд) – с. 183;
- 636) *до б'ілойі гар'е́чки* 'про алкогольне сп'яніння' (Крп) – с. 142;
- 637) *до них в на́шому по́лку прибуло́* 'про жінку, яка народила дитину' (Жрч) – с. 92;
- 638) *до св'ін'а́чого в'ізгу* 'про алкогольне сп'яніння' (Вдрц, Кзл, Смд, СтЗг) – с. 142;
- 639) *до чо́рта в зе́мл'у* 'закінчити життя самогубством' (Гдм) – с. 188;
- 640) *добáвилос' на́шого ро́ду* 'про жінку, яка народила дитину' (Дбр) – с. 92;
- 641) *довóл'на би слон* 'про радісну жінку' (Бр) – с. 152;
- 642) *довóл'ний зу́би ви́лупив* 'зовнішні ознаки п'яного чоловіка' (Брв) – с. 144;
- 643) *довгонóга йак бер'ізка* 'про струнку довгоногоу дівчину' (Чрк) – с. 76;
- 644) *догорі́ дупо́йу вста́ти* 'про сердитого чоловіка' [Арк'2003, с. 91] – с. 151;
- 645) *доро́гу ви́бив* 'про хлопця, який довгий час зустрічається з дівчиною' (Млт) – с. 102;

- 646) *дорóгу протоптáв* ‘про хлопця, який довгий час зустрічається з дівчиною’ (Жрч) – с. 102;
- 647) *дрáний постíл* ‘про неодруженого чоловіка’ (Крп) – с. 107;
- 648) *дрíхне йак парувóз* ‘про міцний сон’ (Клб) – с. 177;
- 649) *ду б''íлойі гар'áчки* ‘про алкогольне сп’яніння’ (Дбр, Змш, Яснв) – с. 142;
- 650) *ду б'íлого кол'íна* ‘про алкогольне сп’яніння’ (Брз, Пвр) – с. 142;
- 651) *ду в'інцá збирáйец'а* ‘про дівчину, яка вийшла заміж’ (Яснв) – с. 110;
- 652) *ду гл'úчик'ів* ‘про алкогольне сп’яніння’ (Яснв) – с. 142;
- 653) *дуб дубом* ‘про дурного чоловіка’ (Гдм) – с. 170;
- 654) *дувóл'на йак мúха в теплó* ‘про радісну жінку’ (Гдм) – с. 152;
- 655) *дувóл'на йак слон* ‘про радісну жінку’ (Пл) – с. 152;
- 656) *дундúк з пустíми йáшчиками* ‘про дурного чоловіка’ (Пст) – с. 170;
- 657) *дур в гулув'í* ‘про нерозумну людину’ (Бхв) – с. 170;
- 658) *дурéн' пришалáмкуватий* ‘про дурного чоловіка’ (Клб) – с. 170;
- 659) *дурмáном обйíлас'а* ‘збожеволіла’ (Крп) – с. 174;
- 660) *дурмáну найíвс'а* ‘збожеволів’ (Звн) – с. 174;
- 661) *дурн'íший баранá* ‘про дурного чоловіка’ (Остр) – с. 170;
- 662) *дурнá йак гúска* ‘про дурну жінку’ (Мшс) – с. 170;
- 663) *дурнá йак прóбка* ‘про дурну жінку’ (Жрч) – с. 170;
- 664) *дурнá йак стúпа* ‘про дурну жінку’ (Жрч) – с. 170;
- 665) *дурнá йак сто грам гурóшку* ‘про дурну жінку’ (Мнв) – с. 170;
- 666) *дурнá йак стовп* ‘про дурну жінку’ (Брд) – с. 170;
- 667) *дурнá йак треп* ‘про дурну жінку’ (Бн) – с. 170;
- 668) *дурнáйя йак сто грам горóшку* ‘про дурну жінку’ (СтЗг) – с. 170;
- 669) *дурнé дурнóму сніц'а* ‘про погані сни’ (Хлп) – с. 180;
- 670) *дурнé й нел'íчец'а* ‘про нерозумну людину’ (Вгщ) – с. 170;
- 671) *дурнé йак сáло биз хл'íба* ‘про дурного чоловіка’ (Клн) – с. 170;
- 672) *дурнé йак тéл'а на ланц'угу* ‘про дурного чоловіка’ (Звн) – с. 170;
- 673) *дурнé лепéче* ‘говорити нісенітницю’ (Лкв) – с. 126;

- 674) *дурне сáло бис хл'їба* ‘про дурного чоловіка’ (Клб) – с. 170;
- 675) *дурне спит', дурне сніц'а* ‘про погані сни’ (Млш) – с. 179;
- 676) *дурне тай гóд'ї* ‘про нерозумну людину’ (Лщ) – с. 170;
- 677) *дурне хоч гүши порозр'їзуї* ‘про нерозумну людину’ (Лбш) – с. 170;
- 678) *дурне хоч кліном бий* ‘про нерозумну людину’ (Вгщ) – с. 170;
- 679) *дурнеїй йак прóбка* ‘про дурного чоловіка’ (Грн) – с. 170;
- 680) *дурній йак стовп* ‘про дурного чоловіка’ (Клб) – с. 170;
- 681) *дурній Андруш обйївс'а груш* ‘про дурного чоловіка’ (Бтн) – с. 170;
- 682) *дурній би обұх* ‘про дурного чоловіка’ (Бр) – с. 170;
- 683) *дурній дурнóму купійұ курóву* ‘говорять про поганого господаря’ [Арк'2003, с. 91] – с. 139;
- 684) *дурній йак барáн* ‘про дурного чоловіка’ (Гбн, Мшс, Снв) – с. 170;
- 685) *дурній йак зв'їдти до Горóхова* ‘про дурного чоловіка’ [Арк'2003, с. 91] – с. 170;
- 686) *дурній йак мáрм'їн* ‘про дурного чоловіка’ (Слв) – с. 170;
- 687) *дурній йак москáл'* ‘про дурного чоловіка’ (Прл) – с. 170;
- 688) *дурній йак осéл* ‘про дурного чоловіка’ (Грн) – с. 170;
- 689) *дурній йак пин'óк* ‘про дурного чоловіка’ (Трн) – с. 170;
- 690) *дурній йак прóбка* ‘про дурного чоловіка’ (Гв, Лпн, НРд) – с. 170;
- 691) *дурній йак стўпа* ‘про дурного чоловіка’ (Мкв, Ярс) – с. 170;
- 692) *дурній йак сто к'їтáйц'їв вкўп'ї* ‘про дурного чоловіка’ (Квл) – с. 170;
- 693) *дурній йак чóбот пóрваний* ‘про дурного чоловіка’ (Лбн) – с. 170;
- 694) *дурній кацáп* ‘про дурного чоловіка’ (Гщ) – с. 170;
- 695) *дурній Омéл'ко* ‘про дурного чоловіка’ (Бтн, Пвр) – с. 170;
- 696) *дурній / тупійй йак пен'* ‘про дурного чоловіка’ (ВВл, Влх, Клк, Лкв, Мшв, Остр, Рсв) – с. 170;
- 697) *дурнуváта Кáт'а журавїц'ка* ‘про дурну жінку’ (Клб) – с. 170;
- 698) *душá в пйáтках* ‘про лякливу дівчину/жінку’ (Смл, Хлп) – с. 155;
- 699) *душá в пйáтки* ‘про лякливу дівчину/жінку’ (НРд) – с. 155;

- 700) *душевно хворий* ‘про нерозумну людину’ (Лкв) – с. 170;
- 701) *енциклопéд'їя ход'áча* ‘про розумну жінку’ (Жрч) – с. 168;
- 702) *ж'їнка йак гїндар* ‘про неохайно вдягнену жінку’ (Тпл) – с. 48;
- 703) *жа́ба цїц'к'ї дасц'* ‘про поганих господарів, які неякісно та невчасно щось виконують’ (Клб) – с. 140;
- 704) *жа́би пу кул'їна* ‘про низького хлопця/чоловіка’ (Мкв) – с. 51;
- 705) *жа́д'їна гов'áд'їна* ‘про скупку жінку’ (ВВл) – с. 165;
- 706) *жа́дний йак жид* ‘про скупого чоловіка’ (Хрп) – с. 164;
- 707) *Жéн'ка Пéст'їна* ‘про спиту жінку’ (Яснв) – с. 141;
- 708) *жо́па йак ко́шик* ‘про повну жінку’ (Хрп) – с. 55;
- 709) *жі́жки тру́с'ац'а* ‘про лякливу дівчину/жінку’ (Клк) – с. 155;
- 710) *жі́нка йак грим* ‘про вродливу статурну дівчину’ (Грн) – с. 40;
- 711) *жі́т':а дéржиц'а на ні́точц'ї* ‘передчуття смерті’ (Грн) – с. 182;
- 712) *жу́нка русі́палас'* ‘про породіллю’ (Клб, Овд, Слв, Тпл) – с. 89;
- 713) *жу́нку пупо́рати* ‘бути в статевих стосунках із жінкою’ – с. 117;
- 714) *жа́дн'у́шча б'їл'ш, н'їж ву́шча* ‘про скупку жінку’ (Вгщ) – с. 164;
- 715) *жа́х Госпо́дн'їй* ‘про невродливу людину’ (Бтн) – с. 45;
- 716) *жа́д'їт' пéнс'її* ‘взагалі не вживати спиртних напоїв’ (Плц) – с. 146;
- 717) *жив'їт до спі́ни приклéйний* ‘про худого хлопця/чоловіка’ (Остр, ВВл) – с. 52;
- 718) *жив'їт йак бо́чка* ‘про великий живіт’ (Гдм, Бн, Грдн) – с. 55;
- 719) *жив'їт йак бан'áк* ‘про великий живіт’ (Остр) – с. 55;
- 720) *жив'їт йак бараба́н* ‘про великий живіт’ (НРд, Квл) – с. 55;
- 721) *жив'їт йак це́бер* ‘про великий живіт’ (Плц) – с. 55;
- 722) *живé йак в Бо́га за па́зухойу* ‘про ліниву людину’ (Зрч) – с. 137;
- 723) *живі́й мрец'* ‘про кволоного чоловіка’ (Клк, Лбш) – с. 57;
- 724) *живі́й тру́п* ‘про кволоного чоловіка’ (Хлп) – с. 57;
- 725) *живу́т йак в Гуміле́нц'а* ‘про великий живіт’ (Клб) – с. 55;
- 726) *жил'їзна ле́д'ї* ‘про спокійну жінку’ (Мшв) – с. 154;
- 727) *жил'їзни не́рви* ‘про терплячу жінку’ (Острц) – с. 162;

- 728) *жит':а дёржиц'а на волоску* 'передчуття смерті' (Грн) – с. 182;
- 729) *з уму зйэхав* 'збожеволів' (Крч) – с. 172;
- 730) *з байстр'укóm прив'ів* 'про чоловіка, який одружився на жінці з дитиною' (Млн) – с. 114;
- 731) *з вуді лиц'а* 'про невродливу людину' (МГл) – с. 44;
- 732) *з глүзду зйіхала* 'збожеволіла' (Брн, Влх, Грдн, Лкв, Млт) – с. 174;
- 733) *з дўба внав* 'збожеволів' (Бр, Лбчв) – с. 174;
- 734) *з дўба звалівс'а* 'збожеволів' (Чрк) – с. 174;
- 735) *з зал'ізним терп'ін':ам* 'про терплячу жінку' (Брж) – с. 162;
- 736) *з котушок зйіхала* 'збожеволіла' (Смл) – с. 174;
- 737) *з п'ір'ібóру на Ф'ідóру* 'про хлопця, який із великої кількості дівчат не дібрав достойної' (Лбн) – с. 104;
- 738) *з пéч'и впáла* 'про жінку, яка народила дитину' (Пвр, Снв) – с. 91;
- 739) *з пéч'и ни зл'ізе* 'про сором'язливу' (Крс) – с. 158;
- 740) *з пéчи впáла* 'про жінку, яка народила дитину' (Крп, Врк) – с. 91;
- 741) *з перебóру ви́бере глуху Федóру* 'як застереження, що можна залишитися одному' (Дбрв, Пст) – с. 104;
- 742) *з прі́мусту впáло* 'про жінку, яка народила дитину' (Вдр) – с. 91;
- 743) *з сін'ім нóсом* 'про спитого чоловіка' (Мшс) – с. 141;
- 744) *з св'іту зж́іти* 'про самогубство' (НРд) – с. 188;
- 745) *з тóго перебóру найшóв сл'іну́ Федóру* 'як застереження, що можна залишитися одному' (Слв) – с. 104;
- 746) *з тóго перибóру ви́бире слиту́ Федóру* 'як застереження, що можна залишитися одному' (Плц) – с. 104;
- 747) *з тóго перибóру ви́бире Федóру* 'як застереження, що можна залишитися одному' (Клн) – с. 104;
- 748) *з умá трóнувс'а* 'збожеволів' (Жрч) – с. 172;
- 749) *з:а углá м'ішкóм прибі́тий* 'про дурного чоловіка' (ВВл) – с. 170;
- 750) *з'ірун'ка на нéб'и пуйаві́лас'* 'про жінку, яка народила дитину' (Яснв) – с. 92;

- 751) *з'і с'в'ітом розпрошчавс'а* 'помер' (ВВл) – с. 182;
- 752) *з'іпсований товар берé* 'про чоловіка, який одружується на жінці з дитиною' (Бтн) – с. 114;
- 753) *зайчача душá* 'про лякливого хлопця/чоловіка' (Злч) – с. 154;
- 754) *зóлото – ни чолов'ік* 'взагалі не вживати спиртних напоїв' (ВВл, Злч, Остр, Ярс) – с. 146;
- 755) *зóмн'атий йак в пса в зубáх* 'про неохайно вдягненого хлопця/чоловіка' (Гщ) – с. 47;
- 756) *зуби в шахматному пор'ядку* 'про нерівні зуби' (Лбш) – с. 76;
- 757) *зуби йак в бобрá* 'про гострі зуби' (Лпн, Гдм) – с. 76;
- 758) *зуби йак в крол'á* 'про великі передні зуби' (Лпн) – с. 76;
- 759) *зуби йак в кун'á* 'про великі зуби' (Клк, Ткт, Лбш, Дхч, Бн, НРд, Хлп, Пдц, Ярс, Крч) – с. 76;
- 760) *зуби йак в собáки* 'про гострі зуби' (Трг) – с. 76;
- 761) *зуби йак кон'áки* 'про великі зуби' (Вгщ) – с. 76;
- 762) *зуби йак крейд'а* 'про крихкі зуби' (Брж) – с. 76;
- 763) *зуби йак кубіли* 'про великі зуби' (Жбк) – с. 76;
- 764) *зуби йак купáнк'і* 'про зуби великої форми' (Клк) – с. 76;
- 765) *зуби йак пéрли* 'про білі красиві зуби' (Клн) – с. 76;
- 766) *зуби йак пен'кі* 'про маленькі зуби' (Снв) – с. 76;
- 767) *зуби йак перлі́нки* 'про білі красиві зуби' (Мрн) – с. 76;
- 768) *зуби йак р'іпа* 'про білі зуби' (Клк) – с. 76;
- 769) *зуби йак с'émучук'і* 'про маленькі зуби' (МГл) – с. 76;
- 770) *зуби йак у зайц'а* 'про великі передні зуби' (Лкв, Млш, Хлп, Гв, Плщ) – с. 76;
- 771) *зуби йак у кон'é* 'про великі зуби' (Хрп) – с. 76;
- 772) *зуби йак у курóви* 'про великі зуби' (Хрп, Трн) – с. 76;
- 773) *зуби йак штахét* 'про зуби нерівної форми' (Грн) – с. 76;
- 774) *зуби продайé* 'голосно сміється' (Крм) – с. 159;
- 775) *зуби су́шит'* 'про сміх без причини' (Остр) – с. 159;

- 776) *зуби шіхвером* ‘про зуби нерівної форми’ (Грх) – с. 76;
- 777) *зуби шкаліти* ‘голосно сміятися’ (Влх) – с. 159;
- 778) *за всіма сп’ідніц’ами б’ігає* ‘про чоловіка, який любить жінок’ (Остр, ВВл) – с. 116;
- 779) *за гр’іш шійу звёрне* ‘про жадібного’ (Ткт) – с. 164;
- 780) *за грóш’і й маму прода́сц’* ‘про жадібного’ (Гдм) – с. 164;
- 781) *за гру́бу с’істи* ‘народити позашлюбну дитину’ [56, с. 160–172] – с. 86;
- 782) *за ко́жноу спудніц’о́у б’ігає* ‘про чоловіка, який любить жінок’ (Гдм) – с. 116;
- 783) *за ко́жну куп’ійку тра́сец’а* ‘про жадібного’ (Клк) – с. 164;
- 784) *за коп’ейку вда́виц’а* ‘про жадібного’ (Мшв) – с. 164;
- 785) *за коп’ейку пожене́ блох до Москві́* ‘про жадібного’ (Мшв) – с. 164;
- 786) *за коп’ейку пожене́ блох до Москві́* ‘про жадібного’ [Арк’2003, с. 94] – с. 164;
- 787) *за коп’ійку о́чи ві́дере* ‘про жадібного’ (Снв) – с. 164;
- 788) *за коп’ійку в це́ркви пе́рне* ‘про скупу жінку’ (Плп) – с. 165;
- 789) *за коп’ійку вбі́ти мо́же* ‘про жадібного’ (Чрк) – с. 164;
- 790) *за коп’ійку вда́виц’а* ‘про жадібного’ (НРд, Мрн) – с. 164;
- 791) *за коп’ійку вда́виц’а* ‘про жадібного’ (Ткт) – с. 164;
- 792) *за коп’ійку вои́ в Москву́ пожене́* ‘про жадібного’ (Сшч) – с. 164;
- 793) *за коп’ійку вои́ до Лу́ц’ка пожене́* ‘про жадібного’ (Бн) – с. 164;
- 794) *за коп’ійку вои́ зажене́* ‘про жадібного’ (Млш) – с. 164;
- 795) *за коп’ійку вои́ на база́р пожене́* ‘про жадібного’ (Івн) – с. 164;
- 796) *за коп’ійку ма́тира пруда́сц’* ‘про жадібного’ (Вгщ) – с. 164;
- 797) *за коп’ійку пові́сиц’а* ‘про жадібного’ (Лкв) – с. 164;
- 798) *за коп’ійку пові́сиц’а* ‘про жадібного’ (Ткт) – с. 164;
- 799) *за копійку го́рло пиригрі́зе* ‘про жадібного’ (Грн, Хлп) – с. 164;
- 800) *за куп’ійку вои́ ду Кі́йєва пожене́* ‘про жадібного’ (Гв) – с. 164;

- 801) *за куп'їрку вош ду Кїйєва поженé* 'про жадібного' (Лпн, Гв) – с. 164;
- 802) *за куп'їрку вош ду Мускві загóнит'* 'про жадібного' (Хлп) – с. 164;
- 803) *за перебóр Бог дас'т' недобóр* 'застереження, що через свою вимогливість можна залишитися одинокою' (Яснв) – с. 106;
- 804) *за перибóр бóде нидобóр* 'застереження, що через свою вимогливість можна залишитися одинокою' (Хлп) – с. 106;
- 805) *за рóзум вз'áвс'а* 'взагалі не вживати спиртних напоїв' (Бр, Клк, Лпн) – с. 146;
- 806) *за рóзум вз'áлас'а* 'взагалі не вживати спиртних напоїв' (Дбрв) – с. 146;
- 807) *за рóзум вз'éвс'а* 'взагалі не вживати спиртних напоїв' (Снв) – с. 146;
- 808) *за слóвом в кармáн ни пол'їзе* 'багато говорить' (Клн) – с. 121;
- 809) *забóри ц'їлўїе* 'про ходу п'яного чоловіка' (Клк) – с. 143;
- 810) *забїв болтá* 'про лінивого чоловіка' (Лбш) – с. 137;
- 811) *забїло т'áму в голов'ї* 'про безнадійно закохану дівчину' (Брн) – с. 101;
- 812) *забїта йак танк* 'про дурну жінку' (Дбр) – с. 170;
- 813) *забїти козу* 'випити небагато' [Арк'2003, с. 98] – с. 142;
- 814) *забрáв з байструкáме* 'про чоловіка, який одружився на жінці з дитиною' (Врк) – с. 114;
- 815) *забрáв з прицéпчиками* 'про чоловіка, який одружився на жінці з дитиною' (Врк) – с. 114;
- 816) *забрáкла мóрда* 'про спиту жінку' (Яснв) – с. 141;
- 817) *завóде хáхон'ки* 'голосно сміється' (Брн) – с. 159;
- 818) *завїязáла óч'ї* 'про дівчину, яка невдало вийшла заміж' (Брз) – с. 110;
- 819) *завїязáла св'їт* 'про дівчину, яка невдало вийшла заміж' (Тпл) – с. 110;
- 820) *завїязáла хўстку* 'про дівчину, яка вийшла заміж' (Яснв) – с. 110;

- 821) *завсіди надути йак г'індику́* 'про сердитого чоловіка' (Млт) – с. 151;
- 822) *заг'інделів свуйу рожу п'яну* 'зовнішні ознаки п'яного чоловіка' (Вгщ) – с. 144;
- 823) *загл'адати в сто́нку* 'про спитого чоловіка' (Клб) – с. 141;
- 824) *заговорувати зу́би* 'про чоловіка, який не вміє зберігати таємниць, пліткар' [Арк'2003, с. 94] – с. 128;
- 825) *загубела ду́шу* 'про жінку, яка зробила аборт' (Врк) – с. 94;
- 826) *загубіла в бур'яна́х* 'про жінку, яка зробила аборт' (Вдр) – с. 94;
- 827) *заде́р но́ги* 'помер' (Брн) – с. 184;
- 828) *заде́р хвуста́ йак п'івен'* 'про хвалькувату людину' (Хлп) – с. 127;
- 829) *задале́ко перелет'іла* 'про дівчину/жінку, яка завагітніла та приховує батька дитини' (Яснв) – с. 88;
- 830) *зайа́длива до робо́ти* 'про працювиту жінку' (Снв) – с. 135;
- 831) *зак'енути ла́пи за іко́ну* 'померти' [Арк'2005, с. 70–71] – с. 185;
- 832) *заката́ла гу́бу* 'про ображену жінку' (Лбш) – с. 73;
- 833) *заклимо́вана д'івка* 'про нецнотливу дівчину (Жрч) – с. 81;
- 834) *закод'ірована л'уді́на* 'взагалі не вживати спиртних напоїв' (Влх) – с. 146;
- 835) *закрив гу́бу на петел'ку* 'замовкнути' (Плс) – с. 73;
- 836) *закуп'ірила гу́бу* 'про ображену жінку' (Гдм) – с. 73;
- 837) *закупілила гу́бу* 'про ображену жінку' (Лкв, Грдн, Хлп) – с. 73;
- 838) *закупірчила гу́бу* 'про ображену жінку' (Остр, ВВл) – с. 73;
- 839) *залі́в ба́н'к'і* 'зовнішні ознаки п'яного чоловіка' (Клб, Чрк) – с. 144;
- 840) *залі́в во́чи* 'зовнішні ознаки п'яного чоловіка' (Бхв) – с. 144;
- 841) *залі́в сл'іпи* 'зовнішні ознаки п'яного чоловіка' (Бн) – с. 144;
- 842) *залі́в сл'іпи* 'про алкогольне сп'яніння' [Арк'2005, с. 50] – с. 142;
- 843) *залі́ти во́чи* 'зовнішні ознаки п'яного чоловіка' [Арк'2003, с. 110] – с. 144;
- 844) *залет'іла йак бджула́ в ву́лик* 'про дівчину, яка завагітніла в нешлюбі', жарт. (Яснв) – с. 86;

- 845) *залет'іла йак сучка* ‘про жінку, яка завагітніла в нешлюбі’, згруб. (Вдр) – с. 86;
- 846) *залет'іла йак суха кул'баба в стр'іху* ‘про дівчину, яка завагітніла в нешлюбі’, жарт. (Пвр, Звн) – с. 86;
- 847) *заліла душу й гочей ни видно* ‘зовнішні ознаки п'яної жінки’ (Лбш) – с. 144;
- 848) *зам'ітає косойу* ‘про дівочу косу’ (Псн) – с. 61;
- 849) *замазав'а йак свин'у с:ав* ‘про неохайно вдягненого хлопця/чоловіка’ (Яснв) – с. 47;
- 850) *занадивс'а у дв'ір* ‘про настирливого хлопця’ (Лбчв) – с. 103;
- 851) *занесут' до Гул'анки* (покійна жителька) ‘померти’ (Гдм) – с. 185;
- 852) *запілена кв'іточка* ‘про нецнотливу дівчину а’ (Яснв) – с. 81;
- 853) *запустивс'а йак бомж* ‘про неголеного і непідстриженого чоловіка’ (Ярс) – с. 60;
- 854) *заплатати би сліну пл'унути* ‘легко заплакати’ (Брв) – с. 160;
- 855) *запустів себе йак та нер'аха* ‘про неголеного і непідстриженого чоловіка’ (Чрк) – с. 60;
- 856) *зар'іс йак бат'ушка* ‘про неголеного і непідстриженого чоловіка’ (Хлп) – с. 60;
- 857) *зар'іс йак Будулай* ‘про неголеного чоловіка’ (Слв) – с. 60;
- 858) *зар'іс йак вовк* ‘про неголеного і непідстриженого чоловіка’ (Пст) – с. 60;
- 859) *зар'іс йак дз'ік* ‘про неголеного і непідстриженого чоловіка’ (СтЗг) – с. 60;
- 860) *зар'іс йак кучма* ‘про непідстриженого чоловіка’ (Гбн) – с. 60;
- 861) *зар'іс йак Л'убец'ке озеро* ‘про неголеного і непідстриженого чоловіка’ (Зрч) – с. 60;
- 862) *зар'іс йак л'іс* ‘про неголеного і непідстриженого чоловіка’ (Дтн) – с. 60;

- 863) *зар'іс йак мавпа* 'про неголеного і непідстриженого чоловіка' (Яснв, Млн) – с. 60;
- 864) *зар'ан':е н'ог'і руставити* 'про жінку, яка завагітніла в нешлюб'ї' (Клб) – с. 86;
- 865) *зар'ан':е роставила н'оги* 'про жінку, яка завагітніла в нешлюб'ї' (Брз) – с. 86;
- 866) *зар'ан'е пудстел'їлас'* 'про жінку, яка завагітніла в нешлюб'ї' (Яснв) – с. 86;
- 867) *зар'ослий йак вовк* 'про неголеного і непідстриженого чоловіка' (Дбр) – с. 60;
- 868) *зар'ослий йак дз'їк* 'про неголеного і непідстриженого чоловіка' (Млт) – с. 60;
- 869) *зар'ослий йак медв'їд'* 'про неголеного і непідстриженого чоловіка' (Лпн) – с. 60;
- 870) *зар'ослий йак чорт [бол'от'аний]* 'про неголеного і непідстриженого чоловіка' (ВВлн, Клн) – с. 60;
- 871) *зар'ослий йак чум'а* 'про неголеного і непідстриженого чоловіка' (Брд) – с. 60;
- 872) *зар'ослий йек чорт* 'про неголеного і непідстриженого чоловіка' (Врк) – с. 60;
- 873) *засв'їтїв м'їс'ац'* 'про лисину чоловіка' (Брз) – с. 63;
- 874) *засид'їлас' в д'ївк'ах* 'про дівчину, яка довго не виходить заміж' (Псн, Бтн) – с. 106;
- 875) *засн'ув нав'їки* 'помер' (Бхв) – с. 184;
- 876) *заср'алас'а по с'ами в'їха* 'про погану господиню' (Мшв) – с. 139;
- 877) *заср'аний хаз'аїїн* 'про поганого господаря' (Лщ) – с. 139;
- 878) *заступ'їла ж'їнка* 'про жінку, яка завагітніла' (Овд) – с. 84;
- 879) *затїснут'ї г'їби* 'про жадїбного' (Переспа) – с. 164;
- 880) *затїл'єпана йак шм'ата* 'про неохайно вдягнену, брудну дівчину/жінку' (Яснв) – с. 48;

- 881) *зачо́вгана гало́ша* ‘про дівчину, яка не вийшла заміж’ (Яснв) – с. 106;
- 882) *заши́в горл’а́нку* ‘взагалі не вживати спиртних напоїв’ (Острц) – с. 146;
- 883) *збу́тис’ клопоту* ‘померти’ [Арк’2005, с. 70–71] – с. 185;
- 884) *збагати́ла руди́ну* ‘про жінку, яка народила дитину’ (Яснв) – с. 92;
- 885) *збреха́в і о́ком ни моргну́в* ‘про обман’ (Клн, Плц) – с. 130;
- 886) *звۇ́дк’і звóдити* ‘про жінку, яка не вміє зберігати таємниць, пліткарка’ (Клб) – с. 128;
- 887) *звені́т’ кост’а́ми* ‘про худого хлопця/чоловіка’ (Остр, ВВл) – с. 51;
- 888) *звихну́тис’а ро́зумом* ‘збожеволіти’ (Брн) – с. 174;
- 889) *згур’і́в в’ід со́рому* ‘про сором’язливого хлопця’ (Брн) – с. 157;
- 890) *зді́хол’ ход’а́чий* ‘про кволового чоловіка’ (Лкв) – с. 57;
- 891) *здорóва йак коби́ла* ‘про здорову жінку’ (Снв) – с. 55;
- 892) *здорóва йак коро́ва* ‘про здорову жінку’ (Вгщ, Ткт) – с. 55;
- 893) *здорóва йак кубі́ла* ‘про статурну дівчину/жінкуа’, згруб. (Млт) – с. 40;
- 894) *здорóва йак слон* ‘про здорову жінку’ (Влх) – с. 55;
- 895) *здорóвей йак би^ек* ‘про здорового чоловіка’ (Грн) – с. 54;
- 896) *здорóвий би кин’* ‘про вродливого статурного хлопця’ (Бр) – с. 39;
- 897) *здорóвий би Телем’і́йс’ко* (прізвисько місцевого жителя) ‘про повного хлопця/чоловіка’ (Бр) – с. 53;
- 898) *здорóвий йак бамбу́ла* ‘про високого хлопця/чоловіка’ (Бхв) – с. 49;
- 899) *здорóвий йак бик* ‘про високого хлопця/чоловіка’ (Лкв, Лпн) – с. 49;
- 900) *здорóвий йак бик* ‘про здорового чоловіка’ (Грн, Крм, Лкв, МГл, Прв, Чрк) – с. 54;
- 901) *здорóвий йак бичо́к* ‘про здорового чоловіка’ (Плц) – с. 54;
- 902) *здорóвий йак бичо́к* ‘про повного хлопця/чоловіка’ (Лбш) – с. 53;
- 903) *здорóвий йак в’і́л* ‘про здорового чоловіка’ (Гдм, Клк) – с. 54;
- 904) *здоровéла йак дуб* ‘про високого хлопця/чоловіка’ (Млт) – с. 49;

- 905) *здоровій йак йасен* ‘про вродливого хлопця’ (Ярс) – с. 39;
- 906) *здока́ти^е вочи^е* ‘про форму очей’ (Грн) – с. 71;
- 907) *здурóв йак дуб* ‘про здорового чоловіка’ (Хлп) – с. 54;
- 908) *здурóва йак дуб* ‘про здорову жінку’ (Клн) – с. 55;
- 909) *здурóва йак жидівка* ‘про повну дівчину/жінку’ (НРд) – с. 54;
- 910) *здурóва йак курóва* ‘про здорову жінку’ (МГл, Лбш, Пл) – с. 55;
- 911) *здурóвий йак бик* ‘про вродливого статурного хлопця’ (Прв) – с. 39;
- 912) *здурóвий йак дуб* ‘про вродливого хлопця’ (Злч) – с. 39;
- 913) *здурóвий йак лос’* ‘про високого чоловіка’ (Крс) – с. 49;
- 914) *земл’а йóму нўхом* ‘про смерть’ (Змш) – с. 184;
- 915) *земл’а нўхом* ‘про смерть’ (Гдм) – с. 185;
- 916) *зилéний зм’й по хáти хóдит’* ‘про похмілля’ (Млн) – с. 145;
- 917) *зимóйу сн’ігу ни віпросиш* ‘про жадібного’ (Клн) – с. 164;
- 918) *зимóйу сн’ігу ни віпросиш* ‘про скупого чоловіка’ (Клн) – с. 164;
- 919) *зй́хав з глу́зду* ‘збожеволів’ (Дгш, Тпл, Яснв) – с. 172;
- 920) *зй́хала з коту́шок* ‘збожеволіла’ (Мшс) – с. 174;
- 921) *зй́ст’ і живóго м’ісц’а ни остáвит’* ‘про злу жінка’ (Лбш) – с. 149;
- 922) *злáйа би змeйá* ‘про злу жінка’ (Бр) – с. 148;
- 923) *злáмана г’ілочка* ‘про нецнотливу дівчину’ (Яснв) – с. 81;
- 924) *зла йак в’ід’ма* ‘про злу жінка’ (Брв, ВВл, Остр, Ткт) – с. 148;
- 925) *зла йак ведм’ід’* ‘про злу жінка’ (Вгщ) – с. 148;
- 926) *зла йак венр* ‘про злу жінка’ (Вгщ) – с. 148;
- 927) *зла йак вовкулáка* ‘про злу жінка’ (Влх) – с. 148;
- 928) *зла йак зв’ір’ука* ‘про злу жінка’ (Грдн, Клб) – с. 148;
- 929) *зла йак зм’йу́ка* ‘про злу жінка’ (ВВл, Клк, Остр, Трг) – с. 148;
- 930) *зла йак ко́бра* ‘про злу жінка’ (Трн) – с. 148;
- 931) *зла йак лихій* ‘про злу жінка’ (Вгщ) – с. 148;
- 932) *зла йак пантéра* ‘про злу жінка’ (Мрн) – с. 148;
- 933) *зла йак сучка* ‘про злу жінка’ (Клн) – с. 148;

- 934) *зла йак собáка* ‘про злу жінка’ (Брж, Гв, Зрч, Крм, НРд, Чрк, Ярс) – с. 148;
- 935) *зла йак чорт* ‘про злу жінка’ (Брв, ВВл, Клк, Лкв, Млт, Осв, Остр) – с. 148;
- 936) *злий би змейá* ‘про злого чоловіка’ (Бр) – с. 148;
- 937) *злий йак лев* ‘про злого чоловіка’ (Злч) – с. 148;
- 938) *злий йак собáка* ‘про злого чоловіка’ (Брв, Гдм) – с. 148;
- 939) *злий на вес' св'ит* ‘про злого чоловіка’ (Остр) – с. 151;
- 940) *зловіла навукá* ‘про дівчину/жінку, яка завагітніла та приховує батька дитини’ (Псн) – с. 88;
- 941) *зловіла рíбу* ‘про жінку, яка завагітніла’ (Млн, Ввн) – с. 84;
- 942) *зложíла к'істкі* ‘померла’ (Брн) – с. 185;
- 943) *зм'йá пудкулóдна* ‘про злу жінка’ (НРд) – с. 148;
- 944) *зм'йá в сиредíн'і* ‘про сердиту жінку’ (Брж) – с. 152;
- 945) *зм'йúка зайáдлива* ‘про сердиту жінку’ (Хлп) – с. 151;
- 946) *знáйе йак учóний* ‘про розумного чоловіка’ (Хрп) – с. 167;
- 947) *знáйе кúрочу петéл'ку і ту ни всéн'ку (усéн'ку)* ‘про неосвічену дівчину/жінку’ (Лбч) – с. 172;
- 948) *знайшóв код* ‘взагалі не вживати спиртних напоїв’ (Клч) – с. 146;
- 949) *зойтí на н'ет* ‘про кволоого чоловіка’ [Арк'2003, с. 94] – с. 57;
- 950) *золотá л'удíна* ‘взагалі не вживати спиртних напоїв’ (Мрн) – с. 146;
- 951) *золотéй чолов'ік* ‘взагалі не вживати спиртних напоїв’ (Звн, СтЗг) – с. 145;
- 952) *золотій чолов'ік* ‘взагалі не вживати спиртних напоїв’ (Грдн, Лцк) – с. 146;
- 953) *зрáзу йде в пéкло* ‘закінчити життя самогубством’ (Прп) – с. 188;
- 954) *зробíв йак за пувл'уц'к'іх* ‘про лінивого чоловіка’ (Клб) – с. 136;
- 955) *зробíти рогáтим* ‘про чоловіка, якому зрадила дружина’ (Кзл) – с. 117;
- 956) *зрубíв з пйáт' пáл'ц'у* ‘вкласти свій труд’ (Клб) – с. 134;

- 957) *зулут'і рúки* ‘про людину, яка вміє все робити’ (Лпн, Клн) – с. 78;
- 958) *зулутá л'удена* ‘взагалі не вживати спиртних напоїв’ (Врк) – с. 145;
- 959) *зулутá л'удіна* ‘взагалі не вживати спиртних напоїв’ (Ввн, Вдрц, Гбн, Жрч, Млн, Пвр, Снв Яснв) – с. 145;
- 960) *зулутій чулув'ік* ‘взагалі не вживати спиртних напоїв’ (Ббр, Брд, Дгш, Крп, Овд, Слв) – с. 145;
- 961) *зулутій чулув'ік* ‘взагалі не вживати спиртних напоїв’ (Бн) – с. 146;
- 962) *і в огóн' і вóду* ‘про сміливого чоловіка’ (Клб) – с. 156;
- 963) *і в рот ни бирé* ‘взагалі не вживати спиртних напоїв’ (Хлп) – с. 146;
- 964) *і мóре пу кол'іна, і мóре пу плечé* ‘про сміливого чоловіка’ (Лбш) – с. 156;
- 965) *і мишá одної дírк'і ни тримáйц'а* ‘про статеві стосунки’ (Квл) – с. 117;
- 966) *і пáл'ц'а ни п'ідн'іме* ‘про ліниву людину’ (Клк) – с. 137;
- 967) *і пáл'ц'ом ни ворúшит'* ‘про ліниву людину’ (Гдм) – с. 137;
- 968) *і пáл'ц'ом ни шив'іл'нé* ‘про ліниву людину’ (Вгщ) – с. 137;
- 969) *і пáл'цем ни вурухнé* ‘про ліниву людину’ (Грн) – с. 137;
- 970) *і пáлиц' ву пáлиц' ни стúкне* ‘про ліниву людину’ (Бхв) – с. 137;
- 971) *іскри з очéй лет'áт'* ‘про сердиту жінку’ (Лбш) – с. 152;
- 972) *і срáку ни путил'буúшит'* ‘про ліниву жінку’ (Пл) – с. 137;
- 973) *ідém гáйт'у* ‘померти’ (Хлп) – с. 185;
- 974) *іді, сон, до в'ікóн* ‘про погані сни’ (Гдм) – с. 180;
- 975) *іржé йак кон'áка* ‘голосно сміється’ (Лбш) – с. 159;
- 976) *йáйц'а пудкáчує* ‘про хлопця, який проявляє своє захоплення до дівчини’, згруб. (Мшв) – с. 103;
- 977) *йáлова корóва* ‘про жінку, яка довгий час не може завагітніти’ (Овд, Бтн, Пст) – с. 93;
- 978) *йáсний рóзум* ‘про розумного чоловіка’ (ВВл) – с. 168;
- 979) *йéлава курóва* ‘про жінку, яка довгий час не може завагітніти’ (Дбр) – с. 93;

- 980) *йіде од стовпа́ до стовпа́* ‘про ходу п’яного чоловіка’ (Снв) – с. 143;
- 981) *йблон з п’іло́рами* ‘дуже про дурного чоловіка’ [Арк’2003, с. 95] – с. 170;
- 982) *йад віпустила* ‘про сердиту жінку’ (Грг) – с. 152;
- 983) *йазе́к йак лупа́та* ‘про жінку, яка не вміє зберігати таємниць (жінка-пліткарка)’ (Хлп) – с. 75;
- 984) *йазе́к йак помелó* ‘про балакучу жінку, базіку’ (Брж) – с. 121;
- 985) *йазе́к йак помелó* ‘про жінку, яка не вміє зберігати таємниць, пліткарка’ (СтЗг) – с. 128;
- 986) *йазе́к йак помилó* ‘про балакучу жінку, базіку’ (СтЗг, Тпл) – с. 121;
- 987) *йазе́к йак тарара́йка* ‘про жінку, яка не вміє зберігати таємниць (жінка-пліткарка)’ (Грн) – с. 75;
- 988) *йазі́к аж до вух* ‘вживати нецензурну лексику’ (Пвр) – с. 132;
- 989) *йазі́к без кост’е́й* ‘про жінку, яка не вміє зберігати таємниць (жінка-пліткарка)’ (Лбчв) – с. 75;
- 990) *йазі́к биз кост’е́й ни ламáйеца* ‘про жінку, яка не вміє зберігати таємниць (жінка-пліткарка)’ (Брг) – с. 75;
- 991) *йазі́к до Кі́йєва доведé* ‘про комунікабельну людину’ (Млш) – с. 124;
- 992) *йазі́к до Кі́йєва доведé* ‘про людину, яка легко входить в мовний контакт’ (Млш) – с. 75;
- 993) *йазі́к до л’ісу завидé* ‘про людину, яку легко входить в мовний контакт’ (Острц) – с. 75;
- 994) *йазі́к до п’іднеб’і́н’:а прир’іс* ‘мовчати’ (Остр) – с. 123;
- 995) *йазі́к йак брі́тва* ‘про гострий на різкі вислови чоловік’ (Плц, Рсв) – с. 75;
- 996) *йазі́к йак в йазика́тойі Хвэ́с’к’і* ‘про жінку, яка не вміє зберігати таємниць (жінка-пліткарка)’ (Гв) – с. 75;
- 997) *йазі́к йак в коро́ви* ‘про жінку, яка не вміє зберігати таємниць (жінка-пліткарка)’ (Лбчв) – с. 75;

- 998) *йазі́к йак в лепéт'і* ‘про жінку, яка не вміє зберігати таємниць (жінка-пліткарка)’ (Остр, ВВл) – с. 75;
- 999) *йазі́к йак в Хвéс'ки* ‘про балакучу жінку, базіку’ (Чрк) – с. 121;
- 1000) *йазі́к йак гад'у́к'і* ‘гострий на слова’ (Лбш) – с. 75;
- 1001) *йазі́к йак коромі́сло* ‘багато говорить’ (Клн) – с. 121;
- 1002) *йазі́к йак коромі́сло* ‘про балакучу жінку, базіку’ (Клн) – с. 121;
- 1003) *йазі́к йак лопáта* ‘про балакучу жінку, базіку’ (Дбр) – с. 121;
- 1004) *йазі́к йак лопáта* ‘про жінку, яка не вміє зберігати таємниць, пліткарка’ (Ввн) – с. 128;
- 1005) *йазі́к йак лупáта* ‘про балакучу жінку, базіку’ (Клк, Крч, Лкв, Лпн, Млт, Плц, Хлп) – с. 121;
- 1006) *йазі́к йак мéлниц'а* ‘про жінку, яка не вміє зберігати таємниць (жінка-пліткарка)’ (Трн) – с. 75;
- 1007) *йазі́к йак помелó* ‘про жінку, яка не вміє зберігати таємниць, пліткарка’ (Яснв) – с. 128;
- 1008) *йазі́к йак помилó* ‘про жінку, яка не вміє зберігати таємниць (жінка-пліткарка)’ (Лкв, Грдн, Клн) – с. 75;
- 1009) *йазі́к йак пумилó* ‘про балакучу жінку, базіку’ (Бн, Врн, Гдм, Зрч, Крм, Лбш, Лбчв, НРд, Рсв, Хлп) – с. 121;
- 1010) *йазі́к йак сучки хв'іст* ‘про балакучу жінку, базіку’ (Брз) – с. 121;
- 1011) *йазі́к йак тарада́йка* ‘про балакучу жінку, базіку’ (НРд) – с. 121;
- 1012) *йазі́к йак трупáчка* ‘про жінку, яка не вміє зберігати таємниць (жінка-пліткарка)’ (Хрп) – с. 75;
- 1013) *йазі́к йак у жóвни* ‘про жінку, яка не вміє зберігати таємниць, пліткарка’ (Смд) – с. 128;
- 1014) *йазі́к йак у Хвéс'ки* ‘про жінку, яка не вміє зберігати таємниць (жінка-пліткарка)’ (Брв) – с. 75;
- 1015) *йазі́к кулкóм став* ‘мовчати’ (Остр) – с. 123;
- 1016) *йазі́к проковтну́ла* ‘про мовчазну жінку’ (Брв, Дтн, Ткт, Хлп) – с. 123;

- 1017) *йазі́к че́шиц'а* ‘пліткувати’ (Чрк) – с. 128;
- 1018) *йазі́ка чесáти* ‘про балакучу жінку, базіку’ [Арк’2003, с. 133] – с. 121;
- 1019) *йазика́ ковту́в* ‘про мовчазного чоловіка’ (ВВл) – с. 123;
- 1020) *йазика́ прикусі́ла* ‘про мовчазну жінку’ (Вгщ) – с. 123;
- 1021) *йазика́ субáка вкрав* ‘про мовчазного чоловіка’ (Бхв) – с. 122;
- 1022) *йазика́та Фес'а* ‘про балакучу жінку, базіку’ (ВВл) – с. 121;
- 1023) *йазика́та Хвес'ка* ‘про балакучу жінку, базіку’ (Бр, Врн, Дгш, Дтн, Жрч, Лкв, Снв, Хлп) – с. 121;
- 1024) *йазика́та Хвіс'ка* ‘про балакучу жінку, базіку’ (Пст) – с. 121;
- 1025) *йазичо́к йак жа́ло* ‘гострий на слова’ (Дкв) – с. 75;
- 1026) *йак [собáка] з це́пу зурва́вс'а* ‘про злого чоловіка’ (Грн) – с. 148;
- 1027) *йак áтумна ву́йна* ‘про невродливу дівчину/жінку’ (Дтн) – с. 45;
- 1028) *йак і́кла* ‘про гострі зуби’ (Млт) – с. 76;
- 1029) *йак у́стриц'а* ‘про хитру жінку’ (Дрн) – с. 175;
- 1030) *йак б'і́лка в кол'іс'і* ‘про працювиту жінку’ (Трг) – с. 135;
- 1031) *йак ба́ба йага́* ‘про рідке нерозчесане волосся’ (Гдм) – с. 65;
- 1032) *йак ба́ба Л'ік'ора* ‘про неохайно вдягнену жінку’ (Звн) – с. 48;
- 1033) *йак ба́ба Л'іке́ра* ‘про балакучу жінку, базіку’ (Грдн) – с. 121;
- 1034) *йак ба́ба Хвес'ка* ‘про балакучу жінку, базіку’ (Грдн) – с. 121;
- 1035) *йак ба́ба-йага́* ‘про невродливу дівчину/жінку’ (Жрч, Овд, Млн, Брд, Пст) – с. 44;
- 1036) *йак ба́ба-йага́* ‘про невродливу дівчину/жінку’ (Лбш, Мшв, Глв) – с. 44;
- 1037) *йак ба́т'ушка* ‘про бородатого чоловіка’ (Грн, Зрч, Врн, Лбш, Пвр, Кзл) – с. 66;
- 1038) *йак бо́мба* ‘про повну дівчину/жінку’ (Млш) – с. 54;
- 1039) *йак бо́н'о* ‘про великий живіт’ (Ощв) – с. 55;
- 1040) *йак бу́йвол* ‘про високого хлопця/чоловіка’ (Ткт, Млш, ВВл) – с. 49;
- 1041) *йак Бу́сел* ‘про високого хлопця/чоловіка’ (Клб) – с. 49;

- 1042) *йак Бушчиха* (прізвисько місцевої сором'язливої жительки) 'про сором'язливу дівчину' (Тпл) – с. 157;
- 1043) *йак бабай волохатий* 'про неохайно вдягненого хлопця/чоловіка' (Крч) – с. 47;
- 1044) *йак бад'а* 'про повну людину' (Ткт) – с. 53;
- 1045) *йак бал'он* 'про великий живіт' (Мшв) – с. 55;
- 1046) *йак балаболка* 'про балакучу жінку, базіку' (Млн) – с. 121;
- 1047) *йак бан'єри* 'про форму очей' (Мшв) – с. 71;
- 1048) *йак баран твердолобий* 'про дурного чоловіка' (Млн) – с. 170;
- 1049) *йак барелко* 'про великий живіт' (Млт) – с. 55;
- 1050) *йак барон* 'про акуратного хлопця' (Дбрв) – с. 46;
- 1051) *йак баріло* 'про великий живіт' (Лкв) – с. 55;
- 1052) *йак барв'інок* 'про вродливого хлопця' (Вдр) – с. 39;
- 1053) *йак без рукей* 'про поганого господаря' [Арк'2003, с. 120] – с. 139;
- 1054) *йак бж'ілка Майя* 'про працювиту жінку' (ВВл) – с. 135;
- 1055) *йак бжолá* 'про працювиту жінку' (Врн) – с. 135;
- 1056) *йак бик* 'про вродливого статурного хлопця' (Клк) – с. 39;
- 1057) *йак богатір* 'про високого хлопця/чоловіка' (Лбш) – с. 49;
- 1058) *йак бойагуз* 'про лякливого хлопця/чоловіка' (Млт) – с. 155;
- 1059) *йак бомжáка* 'про неголеного і непідстриженого чоловіка' (Бтн) – с. 60;
- 1060) *йак брусниц'а* 'про вродливу дівчину' (Жрч) – с. 40;
- 1061) *йак бугай* 'про високого хлопця/чоловіка' (Трг) – с. 49;
- 1062) *йак бугай* 'про вродливого статурного хлопця', згруб. (Брж) – с. 39;
- 1063) *йак буд'ак* 'про неодруженого чоловіка' (Жрч) – с. 107;
- 1064) *йак бурáк столóвий* 'про почервоніння на лиці' (Смл) – с. 55;
- 1065) *йак в Гумел'ка* 'немає порядку в будинку' (Хлп) – с. 47;
- 1066) *йак в коліску, так і в могілку* 'померти' (Дбрв) – с. 185;
- 1067) *йак в курóви в сра́ц'і був* 'про неохайно вдягненого хлопця/чоловіка' (Клб) – с. 47;

- 1068) *йак в лán'і* ‘про довгоногоу дівчину’ (Прп) – с. 76;
- 1069) *йак в мазу́рського злóдийа* ‘про погано вдягнуті штани чи щось з одягу’ [Арк’2003, с. 94] – с. 40;
- 1070) *йак в покóйах* ‘про охайність у будинку’ (Мшв) – с. 46;
- 1071) *йак в рот во’ді набра́в* ‘про мовчазного чоловіка’ (Грдн, Лкв) – с. 123;
- 1072) *йак в свина́рнику* ‘немає порядку в будинку’ (Мшв) – с. 47;
- 1073) *йак в стакáнчику* ‘про охайність у будинку’ (Мшв) – с. 46;
- 1074) *йак в суху́ зéмл’у* ‘про похмілля’ (Клб) – с. 145;
- 1075) *йак в цéркв’і* ‘про охайність у будинку’ (Прп, Трг) – с. 46;
- 1076) *йак в’éшалка* ‘про худого хлопця/чоловіка’ (Млш) – с. 51;
- 1077) *йак в’іхор* ‘про сердитого чоловіка’ (Злч) – с. 151;
- 1078) *йак в’іхот’* ‘про жінку, яка не вміє зберігати таємниць (жінка-пліткарка)’ (Мшв) – с. 75;
- 1079) *йак в’іл упéрта* ‘про вперту жінку’ (Лбш) – с. 163;
- 1080) *йак вáл’анок* ‘вживати нецензурну лексику’ (Ткт) – с. 130;
- 1081) *йак вáнтух* ‘про повну дівчину/жінку’ (Злч) – с. 54;
- 1082) *йак вáрана* ‘про спокійну жінку’ (Мшв) – с. 154;
- 1083) *йак ві́дра* ‘про сердиту жінку’ (Грн) – с. 151;
- 1084) *йак ві́лами т́исана* ‘про вродливу дівчину’ (Дтн) – с. 40;
- 1085) *йак валах* ‘про алкогольне сп’яніння’ (Ткт) – с. 142;
- 1086) *йак варанéц’і* ‘про пухкі вуста’ (Млт) – с. 73;
- 1087) *йак ведмéд’* ‘про неголеного і непідстриженого чоловіка’ (МГл) – с. 60;
- 1088) *йак великду́ра* ‘про дурну жінку’ [Арк’2003, с. 80] – с. 170;
- 1089) *йак вереду́ха* ‘про дівчину, яка не може визначитися із майбутнім обранцем’ (Ярс, Злч) – с. 106;
- 1090) *йак вил* ‘про високого хлопця/чоловіка’ (Мшв) – с. 49;
- 1091) *йак вил* ‘про здорового чоловіка’ (Мшв) – с. 54;
- 1092) *йак вил пáс’аний* ‘про повного хлопця/чоловіка’ (Мшв) – с. 53;

- 1093) *йак вовк* ‘про злого чоловіка’ (Лбш, Трг) – с. 148;
- 1094) *йак вовк хóдит* ‘про злого чоловіка’ (Брж) – с. 148;
- 1095) *йак воді́ в рот набра́в* ‘про мовчазного чоловіка’ (Звн, Слв) – с. 123;
- 1096) *йак вош на греб’и́нц’о́ви* ‘про спокійного чоловіка’ (Врн) – с. 153;
- 1097) *йак вош у бород’и́* ‘про спокійного чоловіка’ (Крч, Снв) – с. 153;
- 1098) *йак вуго́н* ‘про сердитого чоловіка’ (Крч) – с. 151;
- 1099) *йак го́лову за пл’и́т кину́ти* ‘невдало вийти заміж’ [Арк’2003, с. 85] – с. 110;
- 1100) *йак го́рлиц’а* ‘про вродливу дівчину’ (Острц) – с. 40;
- 1101) *йак з’у́дга* (Мшв) – с. 72;
- 1102) *йак зу́ска воді́* ‘про алкогольне сп’яніння’ (Дгш) – с. 142;
- 1103) *йак гад’у́ка* ‘про сердиту жінку’ (МГл) – с. 152;
- 1104) *йак гарбу́з* ‘про лисого чоловіка’ (Трг) – с. 63;
- 1105) *йак гачо́к* ‘про ніс маленької форми’ (Мшв) – с. 72;
- 1106) *йак геро́й* ‘про сміливого чоловіка’ (Млт) – с. 156;
- 1107) *йак гном* ‘про низького хлопця/чоловіка’ (Лцк, Трг) – с. 50;
- 1108) *йак голóдни соба́ки* ‘про сердитого чоловіка’ (Смл) – с. 151;
- 1109) *йак гону́чник* ‘про неохайно вдягненого хлопця/чоловіка’ (Ярс) – с. 47;
- 1110) *йак гор’і́х* ‘про вродливого хлопця’ (Ртн) – с. 39;
- 1111) *йак гриб в корзи́н’и* ‘про спокійного чоловіка’ (Зрч) – с. 153;
- 1112) *йак гриб на пн’и́* ‘про вродливого хлопця’ (Пст) – с. 40;
- 1113) *йак д’и́виц’а* ‘про сором’язливу дівчину’ (Крч) – с. 157;
- 1114) *йак д’и́д Мама́й* ‘про вусатого чоловіка’ (Змш) – с. 67;
- 1115) *йак Д’и́д Морóз* ‘про вусатого чоловіка’ (Бтн) – с. 67;
- 1116) *йак д’и́д Морóз* ‘про неголеного чоловіка’ (Трг) – с. 60;
- 1117) *йак д’и́д старі́й* ‘про бородатого чоловіка’ (Клн) – с. 66;
- 1118) *йак д’и́н’а* ‘про лисого чоловіка’ (Ощв) – с. 63;
- 1119) *йак ді́шел* ‘про високого хлопця/чоловіка’ (Грдн) – с. 49;
- 1120) *йак дз’и́к* ‘злий’ [Арк’2003, 88] – с. 148;

- 1121) *йак дзёркало* ‘про лисого чоловіка’ (Жрч) – с. 63;
- 1122) *йак до дэрева говоріти* ‘впертий’ [Арк’2003, с. 88] – с. 163;
- 1123) *йак до ст’іні* ‘про вперту жінку’ (Плц) – с. 163;
- 1124) *йак донс’к’ій козак* ‘про вусатого чоловіка’ (Ббр) – с. 67;
- 1125) *йак ду стині гурóхом – стúкнуло й удскóчило* ‘про вперту жінку’ (Клб) – с. 163;
- 1126) *йак дуб* ‘про високого хлопця/чоловіка’ (Грн, Пл, Снв, МГл, Злч) – с. 49;
- 1127) *йак дубéц’* ‘про високого хлопця/чоловіка’ (Клб) – с. 49;
- 1128) *йак дубіна* ‘про високого хлопця/чоловіка’ (Мшв) – с. 49;
- 1129) *йак дурній, то й на хвотогра́хв’іі дурній* ‘про дурного чоловіка’ (Ярс) – с. 170;
- 1130) *йак жа́ба му́лу* ‘про алкогольне сп’яніння’ (Смд) – с. 142;
- 1131) *йак жеребе́ц’* ‘про вродливого статурного хлопця’, згруб. (Крч) – с. 39;
- 1132) *йак жеребе́ц’* ‘про зрадливого чоловіка’ (Злч) – с. 117;
- 1133) *йак жид* ‘про скупого чоловіка’ (Мрн) – с. 164;
- 1134) *йак жидо́к* ‘про розумного чоловіка’ (Клб, Слн) – с. 167;
- 1135) *йак жи́рафа* ‘про довгоногоу дівчину’ (Клн) – с. 77;
- 1136) *йак жирибе́ц’* ‘про вродливого статурного хлопця’, згруб. (Мшв) – с. 39;
- 1137) *йак з ду́ба внав* ‘про балакучого чоловіка, базіку’ (Гбн) – с. 120;
- 1138) *йак з ка́мен’у ви́битий* ‘про вродливого хлопця’ (Звн) – с. 39;
- 1139) *йак з карти́ни з’і́шла* ‘про вродливу дівчину’ (Гв, Бтн) – с. 40;
- 1140) *йак з пéч’і впа́ла* ‘про неохайно вдягнену, брудну дівчину/жінку’ (Яснв) – с. 48;
- 1141) *йак з патре́та* ‘про вродливу дівчину’ (Бхв) – с. 40;
- 1142) *йак з сра́ки він’атий* ‘про неохайно вдягненого хлопця / чоловіка’ (Мшв, Остр, ВВл)
- 1143) *йак з це́па зн’атий* ‘про сердитого чоловіка’ (ВВл) – с. 151;

- 1144) *йак з Чорно́бил'а вт'ікла́* ‘про невродливу дівчину/жінку’ (Лбш) – с. 45;
- 1145) *йак з'іро́йка* ‘про вродливу дівчину’ (Острц) – с. 40;
- 1146) *йак за сра́ку вкуси́ла* ‘про голосну, крикливу жінку’ (МГл) – с. 124;
- 1147) *йак закла́ло* ‘мовчати’ (Мшв) – с. 123;
- 1148) *йак закла́ло* ‘про мовчазного чоловіка’ (Мшв) – с. 123;
- 1149) *йак зв'ер* ‘про злого чоловіка’ (Брж) – с. 148;
- 1150) *йак зв'ір* ‘про злого чоловіка’ (МГл) – с. 148;
- 1151) *йак зграбл'а́* ‘про незграбну людину’ (Млт) – с. 79;
- 1152) *йак здра́ст'е* ‘говорити нісенітницю’ (Ткт) – с. 126;
- 1153) *йак зек* ‘про лисого чоловіка’ (Хлп) – с. 63;
- 1154) *йак зелéна ру́та* ‘про вродливу дівчину’ (СтЗг) – с. 40;
- 1155) *йак зимл'а́* ‘про щедру жінку’ (Хлп) – с. 166;
- 1156) *йак Зиндихв'іра* ‘про злу жінка’ (Ткт) – с. 149;
- 1157) *йак зм'і́я сіка́йе* ‘про злу жінка’ (Лбш) – с. 148;
- 1158) *йак знóшана тóрба* ‘про незаміжню дівчину’ (Смл) – с. 109;
- 1159) *йак Іва́нушка* ‘про дурного чоловіка’ (Брг) – с. 170;
- 1160) *йак Іва́нушка-дурачо́к* ‘про дурного чоловіка’ (Клб) – с. 170;
- 1161) *йак інді́к наду́тий* ‘про сердитого чоловіка’ (Клн) – с. 151;
- 1162) *йак йа́блуко* ‘про вродливу дівчину’ (Ощв) – с. 40;
- 1163) *йак йа́годка* ‘про почервоніння на лиці’ (Мшв) – с. 55;
- 1164) *йак йа́сен* ‘про високого хлопця/чоловіка’ (Глв) – с. 49;
- 1165) *йак йа́сен* ‘про вродливого хлопця’ (Вгщ) – с. 39;
- 1166) *йак йа́сен м'іс'ац'* ‘про вродливого хлопця’ (Дгш) – с. 40;
- 1167) *йак к'ін'* ‘про здорового чоловіка’ (Лбш) – с. 54;
- 1168) *йак к'ін'* ‘про високого хлопця/чоловіка’ (Острц) – с. 49;
- 1169) *йак к'іт ко́ло молока́* ‘про спокійного чоловіка’ (Брв) – с. 153;
- 1170) *йак к'іта́йец'* ‘про низького хлопця/чоловіка’ (Крч) – с. 51;
- 1171) *йак ка́дуб* ‘про високого хлопця/чоловіка’ (Клк) – с. 49;
- 1172) *йак ка́рлик* ‘про низького хлопця/чоловіка’ (Влх) – с. 50;

- 1173) *йак кáчечка* ‘про жінку, яка очікує дитину’ (Остр, ВВл) – с. 85;
- 1174) *йак кáчка* ‘про недбайливу господиню’ [Арк’2003, с. 95] – с. 140;
- 1175) *йак кáчка пливé* ‘про ходу п’яної жінки’ (Лпн) – с. 143;
- 1176) *йак кúкла* ‘про вродливу дівчину’ (Бхв, Ощв) – с. 40;
- 1177) *йак каб’éл’* ‘про зрадливого чоловіка’, згруб. (Остр, ВВл) – с. 117;
- 1178) *йак каба́н* ‘хропіти’ (МГл) – с. 181;
- 1179) *йак каду́шка* ‘про повну дівчину/жінку’ (Рсв) – с. 54;
- 1180) *йак кал’іна* ‘про вродливу дівчину’ (Звн) – с. 40;
- 1181) *йак калі́на* ‘про вродливу дівчину’ (Лкв, Грн, Лщ, МГл, Злч, Плц, Брс, Клч) – с. 40;
- 1182) *йак качкі́ заган’áйе* ‘про ходу п’яного чоловіка’ (Гдм) – с. 143;
- 1183) *йак кв’іточка* ‘про вродливу дівчину’ (Гдм) – с. 40;
- 1184) *йак клубо́чок ко́тищ’а* ‘про жінку, яка очікує дитину’ (Гдм) – с. 85;
- 1185) *йак кно́па* ‘про дівчину/жінку низького зросту’ (Ткт) – с. 51;
- 1186) *йак кно́пка* ‘про дівчину/жінку низького зросту’ (Глв) – с. 51;
- 1187) *йак коб’іл’іца* ‘про статурну дівчину/жінку’, згруб. (Крч) – с. 40;
- 1188) *йак кобил’áха* ‘про повну дівчину/жінку’ (Мшв) – с. 53;
- 1189) *йак коза́* ‘про сердиту жінку’ (Плц) – с. 151;
- 1190) *йак коза́ впéрта* ‘про вперту жінку’ (Влч) – с. 163;
- 1191) *йак коза́к* (Жрч) / *йак куза́к* ‘про вусатого чоловіка’ (Бтн) – с. 67;
- 1192) *йак колобо́к* ‘про жінку, яка очікує дитину’ (Лщ, Остр, ВВл) – с. 85;
- 1193) *йак короті́шка* ‘про низького хлопця/чоловіка’ (Злч) – с. 50;
- 1194) *йак котигоро́шок* ‘про низького хлопця/чоловіка’ (Остр, ВВл) – с. 50;
- 1195) *йак коц’убá за п’іч’у* ‘про сором’язливу дівчину’ (Млн) – с. 157;
- 1196) *йак кошчéй* ‘про невродливого хлопця/чоловіка’ (Овд) – с. 44;
- 1197) *йак кошчéй бисме́ртний* ‘про невродливого хлопця/чоловіка’ (НРд) – с. 44;
- 1198) *йак кров з мулуко́м* ‘про вродливу дівчину’ (Бн, Клн, Хлп) – с. 40;
- 1199) *йак кувáл’с’к’і́й м’іх* ‘важко дихати’ (Клб) – с. 57;

- 1200) *йак куз'ол* 'впертий' [Арк'2003, с. 98] – с. 163;
- 1201) *йак куз'ї гречку* 'про впертого чоловіка' (Плн) – с. 163;
- 1202) *йак кулітка* 'про повну дівчину/жінку' (Хрп) – с. 53;
- 1203) *йак кулубок* 'про жінку, яка очікує дитину' (Вгщ, Мшв) – с. 85;
- 1204) *йак курова жувала три дні і виплунула* 'про неохайно вдягнену дівчину/жінку' (Гв) – с. 47;
- 1205) *йак курова пожувала* 'про неохайно вдягнену дівчину/жінку' (Крм, Грх, Гдм, Брн, Злч, Прв, Клн) – с. 47;
- 1206) *йак курова пожувала і виплунула* 'про неохайно вдягнену дівчину/жінку' (Хлп, Лбш, Острц) – с. 47;
- 1207) *йак курдупел'* 'про низького хлопця/чоловіка' (Бхв, Лкв, Грдн) – с. 50;
- 1208) *йак курдупел'* 'про низького хлопця/чоловіка' (Хлп, Остр, ВВл, Крч) – с. 50;
- 1209) *йак куцепердик* 'про низького хлопця/чоловіка' (Остр, ВВл) – с. 50;
- 1210) *йак кучкудан* 'про непідстриженого чоловіка' (Остр, ВВл) – с. 60;
- 1211) *йак л'іл'інут* 'про низького хлопця/чоловіка' (Клк, Лбш, Бн, Чрк, Ярс) – с. 50;
- 1212) *йак лантух* 'про повного хлопця/чоловіка' (Бн) – с. 53;
- 1213) *йак ластувучка* [Арк'2003, с. 101] – с. 40;
- 1214) *йак лобом в двер'ї* 'про впертого чоловіка' (ВВл, Остр) – с. 163;
- 1215) *йак лапухі* 'про великі вуха' (Мшв) – с. 70;
- 1216) *йак лінок вибліскує* 'про повного хлопця/чоловіка' (Клб) – с. 53;
- 1217) *йак лисіца* 'про хитру жінку' (Трн, Чрк) – с. 175;
- 1218) *йак лупата* 'про неосвічену дівчину/жінку' (Врн) – с. 172;
- 1219) *йак мавпа* 'про дівчину/жінку низького зросту' (Гдм) – с. 51;
- 1220) *йак мавпа* 'про невродливу дівчину/жінку' (Ббр) – с. 44;
- 1221) *йак мак'ів цв'їт* 'про вродливу дівчину' (Пст) – с. 40;
- 1222) *йак маковка* 'про почервоніння на лиці' (Мшв) – с. 55;
- 1223) *йак макувка* 'про вродливу дівчину' (Мшс, Вдр, Снв) – с. 40;

- 1224) *йак мóкре горít'* 'про лінивого чоловіка' (Бн) – с. 137;
- 1225) *йак міша* 'про спокійну жінку' (Грн) – с. 153;
- 1226) *йак му́ха в окрóп'і обирта́йці'а* 'про працюовиту жінку' (Мшв) – с. 135;
- 1227) *йак му́ха на мотоці́кл'і* 'про спокійну жінку' (Ярс) – с. 154;
- 1228) *йак маз'áр* 'про неголеного і непідстриженого чоловіка' (Звн) – с. 60;
- 1229) *йак маз'óха* 'голосно плаче' (Клб) – с. 160;
- 1230) *йак мал'óвана* 'про вродливу дівчину' (Клк) – с. 40;
- 1231) *йак мал'óвана* 'про вродливу дівчину' (Клк, Остр, ВВл) – с. 40;
- 1232) *йак малé дит'á* 'про плаксиву жінку' (Грдн) – с. 160;
- 1233) *йак малé тил'áтко* 'про ходу п'яного чоловіка' (Рсв) – с. 143;
- 1234) *йак манáх* 'про неголеного і непідстриженого чоловіка' (Бхв) – с. 60;
- 1235) *йак марцепа́н* 'про акуратного хлопця' (Слв) – с. 46;
- 1236) *йак медв'ід'* 'хропіти' (Влх, Гдм) – с. 181;
- 1237) *йак мигéра* 'про злу жінку' (Млш) – с. 151;
- 1238) *йак миш пуд м'ітлóйу* 'про спокійну жінку' (Брж, Бхв) – с. 154;
- 1239) *йак мн'úх* 'про поганого господаря' (Млт) – с. 139;
- 1240) *йак мозóл'* 'про великий живіт' (Лбш) – с. 55;
- 1241) *йак монáх* 'про бородатого чоловіка' (Лкв, Ярс) – с. 66;
- 1242) *йак н'áвна* 'про дівчину/жінку низького зросту' (Гдм) – с. 51;
- 1243) *йак н'імец'* 'про мовчазного чоловіка' (Жрч, Пвр, Тпл) – с. 122;
- 1244) *йак н'úн'а* 'голосно плаче' (Ткт) – с. 160;
- 1245) *йак ніва шчéдра* 'про щедрю жінку' (МГл) – с. 166;
- 1246) *йак на в'ітрін'і* 'про охайність у будинку' (Гв) – с. 46;
- 1247) *йак на вістави'і* 'про красиву людину' (Лбш) – с. 39;
- 1248) *йак на картін'і* 'про акуратну дівчину' (Грдн) – с. 46;
- 1249) *йак на л'оду́ йде* 'про ходу п'яного чоловіка' (Крч) – с. 143;
- 1250) *йак на парáд'і* 'про акуратного хлопця' (Плс) – с. 46;

- 1251) *йак намал'ована* 'про вродливу дівчину' (Бхв, Крм, Лкв, Грн, Вгщ, Смл, Прв, Хлп, Ртв, Гв, МГл, Мрн, Плс) – с. 40;
- 1252) *йак напíсана* 'про вродливу дівчину' (Грдн) – с. 40;
- 1253) *йак нев'ірний кр'ит* 'про зрадливого чоловіка' (Ярс) – с. 117;
- 1254) *йак нешчáсна* 'про невродливу дівчину/жінку' (Млт) – с. 44;
- 1255) *йак ни брихнé, той ни дихнé* 'про обман' (Лпн, Ткт, Вгщ, Мшв, Нрд, Сшч, Прп) – с. 130;
- 1256) *йак ни жинíвс'а, той сам чорт ни жéнит'* 'зустрічатися перед одруженням' (Хлп) – с. 102;
- 1257) *йак ни збрéше, то ни пруживé* 'про обман' (Хлп) – с. 130;
- 1258) *йак ни збрихнé, то ни здихнé* 'про обман' (Переспа) – с. 130;
- 1259) *йак ни збрихнé, той ни здихнé* 'про обман' (МГл) – с. 130;
- 1260) *йак ни так'é, то с'ак'é, а все ни слава Бóгу/Гóспуд'и* 'передчуття смерті' (Хлп) – с. 183;
- 1261) *йак нимá* 'про мовчазну жінку' (Дбрв, Млн) – с. 123;
- 1262) *йак нимá то й в аптéц'и ни кúпиш* 'про дурного чоловіка' (Ббр) – с. 170;
- 1263) *йак нимá, то ни кúпиш* 'про дурного чоловіка' (Брд) – с. 170;
- 1264) *йак нимíй* 'про мовчазного чоловіка' (Млн)
- 1265) *йак нирáха* 'про неохайно вдягнуену' (Клк) – с. 48;
- 1266) *йак нуж* 'про злого чоловіка' (Рмк) – с. 148;
- 1267) *йак овéчка* 'про дурну жінку' (Млн) – с. 170;
- 1268) *йак огóн'* 'про сердитого чоловіка' (Клн) – с. 151;
- 1269) *йак огóн' по смол'и* 'про працюовиту жінку' (Зрч) – с. 135;
- 1270) *йак одíн однóго ни бáчат'* 'зустрічатися перед одруженням' (Вгщ) – с. 102;
- 1271) *йак оним'íла* 'про мовчазну жінку' (Мшв) – с. 123;
- 1272) *йак опúдало* 'про невродливого хлопця/чоловіка' (Тпл, Бтн) – с. 44;
- 1273) *йак опúдало горóдн'е* 'про невродливого хлопця/чоловіка' (Звн) – с. 44;

- 1274) *йак оréл* ‘про вродливого хлопця’ (Ткт) – с. 39;
- 1275) *йак оселéдец'* ‘про вродливого хлопця’ (Гбн) – с. 39;
- 1276) *йак откривáчка* ‘про жінку, яка не вміє зберігати таємниць, пліткарка’ (ВВл) – с. 129;
- 1277) *йак очманá* ‘про невродливого хлопця/чоловіка’ (Млш) – с. 44;
- 1278) *йак п'івен калхóзний* ‘дуже худий’ [Арк'2003. 115] – с. 52;
- 1279) *йак п'івен'* ‘про вродливого хлопця’ (Млн) – с. 39;
- 1280) *йак п'ідтікана* 1) ‘про рідке нерозчесане волосся’; 2) ‘про неакуратну жінку’ (Псн) – с. 65;
- 1281) *йак п'ін* ‘про бородатого чоловіка’ (Врн) – с. 66;
- 1282) *йак п'іч колупáйе* ‘про сором'язливу дівчину’ (Гбн, Дбрв) – с. 157;
- 1283) *йак пáва* ‘про акуратну дівчину’ (Дбр) – с. 46;
- 1284) *йак пáва* ‘про вродливу дівчину’ (ВВл) – с. 40;
- 1285) *йак пóл'с'ке рáд'ю* ‘про балакучу жінку, базіку’ (Жрч) – с. 121;
- 1286) *йак пісанка* ‘про вродливу дівчину’ (СтЗг, Ткт, Млш, Клн, Чрк, Остр, ВВл) – с. 40;
- 1287) *йак піскл'а* ‘голосно плаче’ (Вгщ) – с. 160;
- 1288) *йак панóк* ‘про акуратного хлопця’ (Ввн) – с. 46;
- 1289) *йак пац'óрка* ‘про акуратну дівчину’ (Прв) – с. 46;
- 1290) *йак пен'ók* ‘про неодруженого чоловіка’ (МГл) – с. 107;
- 1291) *йак пин'ók вусóвий* [Арк'2003. 112] – с. 170;
- 1292) *йак пип* ‘про бородатого чоловіка’ (Снв) – с. 66;
- 1293) *йак плáкса* ‘голосно плаче’ (Сшч) – с. 160;
- 1294) *йак повх* ‘повний’ [Арк'2003.] – с. 53;
- 1295) *йак пожóваний* ‘про неохайно вдягнутого хлопця/чоловіка’ (Мшв) – с. 47;
- 1296) *йак пом'ідóр* ‘про почервоніння на лиці’ (Грн, Зрч, Осв) – с. 55;
- 1297) *йак попере́чн'е м'ісце* ‘про низького хлопця/чоловіка’ (Млт) – с. 51;
- 1298) *йак порváна тóрба* ‘про жінку, яка не вміє зберігати таємниць, пліткарка’ (Брж) – с. 128;

- 1299) *йак порос'а* ‘про неохайно вдягнену, брудну дівчину/жінку’ (Змш) – с. 48;
- 1300) *йак приб́итий* ‘про дурного чоловіка’ (Клб) – с. 170;
- 1301) *йак прикулóшкана* ‘про дурну жінку’ (Клб) – с. 170;
- 1302) *йак проп'ел':ер* ‘про працювиту жінку’ (Ткт) – с. 135;
- 1303) *йак пустій млин* ‘про балакучого чоловіка, базіку’ (Звн) – с. 120;
- 1304) *йак Пушкар'ова* ‘про невродливу дівчину’ (Мшв, Пл) – с. 45;
- 1305) *йак р'ізаний* ‘про голосного, крикливого чоловіка’ (Гдм, Грдн) – с. 124;
- 1306) *йак рад'іо* ‘про жінку, яка не вміє зберігати таємниць, пліткарка’ (Брж) – с. 129;
- 1307) *йак радіо „брехунéц’”* ‘про балакучого чоловіка, базіку’ (Ввн) – с. 120;
- 1308) *йак рíба в вод'і* ‘про спокійну жінку’ (Млт) – с. 154;
- 1309) *йак рíба у вод'і* ‘про мовчазну жінку’ (Бн) – с. 123;
- 1310) *йак раб́ін'а* ‘про працювиту жінку’ (Звн) – с. 135;
- 1311) *йак ришипéйда* ‘про неохайно вдягнену’ (Ткт) – с. 48;
- 1312) *йак ришипéйда* 1) ‘про рідке нерозчесане волосся’; 2) ‘про неакуратну жінку’ (Ткт) – с. 65;
- 1313) *йак розмаз'о́ха* ‘про плаксиву жінку’ (Млт) – с. 160;
- 1314) *йак розпéчане зал'ізо: пл'ун'* – *бúде шип'іти* ‘про сердиту жінку’ (Мшв) – с. 151;
- 1315) *йак са́лом помазаний* ‘про лисину чоловіка’ (Пвр) – с. 63;
- 1316) *йак са́лом пума́заний* ‘про лисину чоловіка’ (Кзл) – с. 63;
- 1317) *йак со́к'іл* ‘про вродливого хлопця’ (Жрч) – с. 39;
- 1318) *йак со́рок бо́чок арешта́нтиу* ‘про дурного чоловіка’ [Арк'2003, с. 77] – с. 170;
- 1319) *йак самоше́ча* ‘про розумово відсталу жінку’ (Дбрв) – с. 174;
- 1320) *йак сапóжн'ік* ‘про чоловіка, який вживає нецензурну лексику’ (Гдм, Мрн, Трг) – с. 132;

- 1321) *йак свѣнка* ‘про неохайно вдягнену, брудну дівчину/жінку’ (Грн) – с. 48;
- 1322) *йак свин'а* ‘про неохайно вдягнену, брудну дівчину/жінку’ (Грдн, Дкв) – с. 48;
- 1323) *йак свин'а* ‘про неохайно вдягнену, брудну дівчину/жінку’ (Овд, Млн) – с. 48;
- 1324) *йак свин'а в болот'і* ‘про алкогольне сп’яніння’ (Млт) – с. 142;
- 1325) *йак свин'а в дошч* ‘про невродливу дівчину/жінку’ (Яснв) – с. 44;
- 1326) *йак свин'а з корита* ‘про неохайно вдягнену, брудну дівчину/жінку’ (Смл) – с. 48;
- 1327) *йак свин'а з куріта* ‘про неохайно вдягнену, брудну дівчину/жінку’ (Жрч, Дгш, Дбрв) – с. 48;
- 1328) *йак свиноматка* ‘про повну жінку, без талії’ (Мшв) – с. 55;
- 1329) *йак сид'ачий к'іт* ‘про низького хлопця/чоловіка’ (Брн) – с. 51;
- 1330) *йак ск'іпка* ‘дуже худа’ [Арк’2003, с. 122] – с. 52;
- 1331) *йак ск'іл'ет* ‘про худого хлопця/чоловіка’ (Грдн, Хлп, Брв) – с. 51;
- 1332) *йак скел'а* ‘про спокійну жінку’ (Ощв) – с. 154;
- 1333) *йак сл'іпéц'* ‘про неодруженого чоловіка’ (Звн) – с. 108;
- 1334) *йак слон* ‘про радісного чоловіка’ (Бхв) – с. 152;
- 1335) *йак смик* ‘дуже худий’ [Арк’2003, с. 123] – с. 52;
- 1336) *йак солómйана стр'іха* ‘про незаміжню дівчину’ (Гдм) – с. 109;
- 1337) *йак солдát* ‘про сміливого чоловіка’ (Врн) – с. 156;
- 1338) *йак сорóка* ‘про жінку, яка не вміє зберігати таємниць, пліткарка’ (Дбр, Слв) – с. 128;
- 1339) *йак сніц'а, то й сніц'а* ‘про погані сни’ (Клн) – с. 180;
- 1340) *йак ст'іна* ‘про високу дівчину/жінку’ (Лбш) – с. 49;
- 1341) *йак старéц'* ‘про неголеного і непідстриженого чоловіка’ (Крч) – с. 60;
- 1342) *йак стúпа* ‘про дурного чоловіка’ [Арк’2003, с. 126] – с. 170;
- 1343) *йак стахánовка* ‘про працювиту жінку’ (Лкв) – с. 135;

- 1344) *йак Стец'кó* ‘про повного хлопця/чоловіка’ (Лбчв) – с. 53;
- 1345) *йак страхопуд* ‘про невродливого хлопця/чоловіка’ (НРд) – с. 44;
- 1346) *йак страхопút'ко* ‘про невродливого хлопця/чоловіка’ (Бн) – с. 44;
- 1347) *йак страшидло* ‘про неголеного і непідстриженого чоловіка’ (Хрп) – с. 60;
- 1348) *йак субáк'и жувáли* ‘про неохайно вдягнену дівчину/жінку’ (Збр) – с. 47;
- 1349) *йак субáка на приўйаз'и* ‘злий’ [Арк’2003, с. 124] – с. 148;
- 1350) *йак субáке* ‘про сердитого чоловіка’ (Грн) – с. 151;
- 1351) *йак сук'íра биз топорíс'ка* ‘про неосвічену дівчину/жінку’ (Врн) – с. 172;
- 1352) *йак сухопéрд'а* ‘про худу дівчину/жінку’ (Хлп) – с. 52;
- 1353) *йак тáйя йáлочка* ‘про акуратну дівчину’ (СтЗг) – с. 46;
- 1354) *йак тáйя Х'íвр'а* ‘про невродливу дівчину/жінку’ (СтЗг) – с. 44;
- 1355) *йак тéрниця'а* ‘про худу дівчину/жінку’ (Бн) – с. 52;
- 1356) *йак тóрба з дýстом* ‘про повного хлопця/чоловіка’ (Клб) – с. 53;
- 1357) *йак тiчка* ‘про високу дівчину/жінку’ (Плс) – с. 49;
- 1358) *йак та мýха* ‘про працювиту жінку’ (Клб) – с. 135;
- 1359) *йак тел'ётко* ‘про спокійного чоловіка’ (Пл) – с. 153;
- 1360) *йак то йазéка нимá* ‘мовчати’ (Грн) – с. 123;
- 1361) *йак той д'íд'ко* ‘про невродливого хлопця/чоловіка’ (СтЗг) – с. 44;
- 1362) *йак тр'áс'ц'а* ‘дуже худа’ [Арк’2003, с. 128] – с. 52;
- 1363) *йак трáсца* ‘про худу дівчину/жінку’ (Млт) – с. 52;
- 1364) *йак трúтен'* ‘про лінивого чоловіка’ (Лкв, Овд, Пвр, Смд) – с. 137;
- 1365) *йак трандачiха* ‘про балакучу жінку, базiку’ (МГл, Псн) – с. 121;
- 1366) *йак тройáнда* ‘про вродливу дівчину’ (Жбк) – с. 40;
- 1367) *йак труп хóдит'* ‘про кволого чоловіка’ (Брж) – с. 57;
- 1368) *йак трухл'áвий пен'* ‘про неодруженого чоловіка’ (Жбк) – с. 107;
- 1369) *йак трухл'áвий пен'ók* ‘про неодруженого чоловіка’ (Млт) – с. 107;
- 1370) *йак тур* ‘про спокійного чоловіка’ (Плс) – с. 153;

- 1371) *йак турм'ййán* ‘про неголеного і непідстриженого чоловіка’ (Мшв) – с. 60;
- 1372) *йак у в'іно́чку* ‘про акуратну дівчину’ (МГл) – с. 46;
- 1373) *йак уда́в* ‘про спокійного чоловіка’ (Івн) – с. 153;
- 1374) *йак уда́в спок'ййна* ‘про спокійну жінку’ (Квл, Лбш, Лкв, МГл, Трг) – с. 154;
- 1375) *йак урага́н* ‘про сердитого чоловіка’ (Лцк) – с. 151;
- 1376) *йак усéл* ‘про спокійного чоловіка’ (Клб) – с. 153;
- 1377) *йак Фéдел' Ка́стро* ‘про неголеного і непідстриженого чоловіка’ (Мшв) – с. 60;
- 1378) *йак хамéйда* ‘про невродливу дівчину/жінку’ (Жрч) – с. 44;
- 1379) *йак Хвéс'ка йазика́та* ‘про балакучу жінку, базіку’ (Ярс) – с. 121;
- 1380) *йак хма́ра чо́рна* ‘про сердиту жінку’ (Злч) – с. 151;
- 1381) *йак Хума́ л'ісу́ плитé* ‘про обман’ – с. 130;
- 1382) *йак ц'о́почка* ‘про вродливу дівчину’ (Грн) – с. 40;
- 1383) *йак цéбрик* ‘про товстого чоловіка’ (Клк) – с. 54;
- 1384) *йак цй́ган* ‘про неголеного і непідстриженого чоловіка’ (Гв) – с. 60;
- 1385) *йак цй́ган ду са́ла* ‘голосно сміється’ (НРд) – с. 159;
- 1386) *йак цй́кул'* ‘про акуратного хлопця’ (Жрч) – с. 46;
- 1387) *йак цап* ‘про бородатого чоловіка’ (СтЗг) – с. 66;
- 1388) *йак цап бурудáтий* ‘про бородатого чоловіка’ (Тпл, Вдр) – с. 66;
- 1389) *йак цап л'ісовійй* ‘про бородатого чоловіка’ (Плц) – с. 66;
- 1390) *йак цв'éшок* ‘про ніс маленької форми’ (Мшв) – с. 72;
- 1391) *йак ча́пл'а* ‘про високу дівчину/жінку’ (Гдм) – с. 49;
- 1392) *йак ча́хл'а* ‘про худу дівчину/жінку’ (Мшв) – с. 52;
- 1393) *йак чу́до горóхове* ‘про невродливого хлопця/чоловіка’ (Грн, Ошв) – с. 44;
- 1394) *йак чу́чало* ‘про невродливого хлопця/чоловіка’ (Брж, Грн, Прв, Клн, Остр, ВВл) – с. 44;

- 1395) *йак чу́чало болóтне* ‘про невродливого хлопця/чоловіка’ (Трг) – с. 44;
- 1396) *йак Чапа́йев* ‘про бородатого чоловіка’ (Остр, ВВл) – с. 66;
- 1397) *йак Чапа́йів* ‘про бородатого чоловіка’ (Мшв) – с. 66;
- 1398) *йак черво́на кали́на* ‘про вродливу дівчину’ (Дбрв, Ввн) – с. 40;
- 1399) *йак чихо́тлива* ‘про худу дівчину/жінку’ (Млт) – с. 52;
- 1400) *йак чорт ла́дану* ‘про лякливого хлопця/чоловіка’ (Клб) – с. 154;
- 1401) *йак ша́фа трохдвэ́рна* ‘про повну людину’ (Лбш) – с. 53;
- 1402) *йак шафа́рн'а* ‘про повну дівчину/жінку’ (Мшв) – с. 54;
- 1403) *йак шва́бра* ‘про худу дівчину/жінку’ (Ткт, Дхч, Плц) – с. 52;
- 1404) *йак шкл'а́ночка* ‘про акуратну дівчину’ (Хлп) – с. 46;
- 1405) *йак шл'у́ха со́вайец'а* ‘про жінку легкої поведінки’ (Гдм) – с. 118;
- 1406) *йак шла́гбон* ‘про високого хлопця/чоловіка’ (Мшв) – с. 49;
- 1407) *йак шнобил'а́ка* ‘про довгий ніс’ (Ткт) – с. 72;
- 1408) *йак шпа́ла* ‘про високу дівчину/жінку’ (Брж) – с. 49;
- 1409) *йак штах'е́та* ‘про високу дівчину/жінку’ (Остр, ВВл) – с. 49;
- 1410) *йак шчо́гол'* ‘про акуратного хлопця’ (Тпл) – с. 46;
- 1411) *йакби́ могла́, то б шку́ру зн'ала́ й од:ала́* ‘про щедрю жінку’ (Смл) – с. 166;
- 1412) *йде аш зата́чуйец'а* ‘про ходу п'яного чоловіка’ (Хлп) – с. 143;
- 1413) *йде в шти́ри дорóге* ‘про ходу п'яного чоловіка’ (Грн) – с. 143;
- 1414) *йде в'ід плóта ду плóта* ‘про ходу п'яного чоловіка’ (Осв, Плс) – с. 143;
- 1415) *йде йак би́ц'о́ ну дурóз'і* ‘про ходу п'яного чоловіка’ (Клн) – с. 143;
- 1416) *йде йак мал'у́йе* ‘про ходу п'яної жінки’ (Остр, ВВл) – с. 144;
- 1417) *йде йак ні́ше, а ні́ше с помилками* ‘про ходу п'яної жінки’ – с. 144;
- 1418) *йде йак старá ба́ба* ‘про ходу п'яного чоловіка’ (Грн) – с. 143;
- 1419) *йде, шо бе́рега ни ба́чит'* ‘про алкогольне сп'яніння’ (Псн) – с. 142;
- 1420) *йду на той св'іт* ‘передчуття смерті’ (Грдн) – с. 183;
- 1421) *ййй лихэ забрало́* ‘закінчити життя самогубством’ (Грдн) – с. 188;

- 1422) *йїст' поїїдом* 'про сердиту жінку' (Мшв) – с. 151;
- 1423) *йому́ і сн'їгу́ буде́ ма́ло* 'про скупого чоловіка' (Лбчв) – с. 164;
- 1424) *йому́ па́л'ц'а в рот ни кладі́* 'про сердитого чоловіка' [Арк'2003, с. 111] – с. 151;
- 1425) *йому́ су́дн'а до́шка* 'померти' [Арк'2005, с. 70–71] – с. 185;
- 1426) *йуму́ так назна́чано* 'передчуття смерті' (Бхв) – с. 182;
- 1427) *к'їрзова мо́рда* 'про спитого чоловіка' (Вдрц) – с. 141;
- 1428) *к'їшка пла́че* 'про менструацію' (Дбр) – с. 83;
- 1429) *к'їсткі́ і шку́ра* 'про худого хлопця/чоловіка' (Брн) – с. 51;
- 1430) *ка́кала б і йїла б* 'про скупу жінку' (Мшв) – с. 165;
- 1431) *ко́да пу́ста́вили* 'взагалі не вживати спиртних напоїв' (Кзл) – с. 146;
- 1432) *ко́жна жа́ба хва́лит' сво́йе́ боло́то* 'про жінку, яка вихваляється' (Крм) – с. 127;
- 1433) *ко́жна свин'а́ сво́йе́ корі́то хва́лит'* 'про жінку, яка вихваляється' (Брв) – с. 127;
- 1434) *ко́нчив йї́дну́ клáсу* 'про неосвіченого хлопця/чоловіка' (Млт) – с. 172;
- 1435) *ко́нчив шті́ри клáси і пйáтий кал'ідор* 'про неосвіченого хлопця/чоловіка' (Мкв) – с. 172;
- 1436) *ко́пнути в гу́л'ку* 'зовнішні ознаки п'яного чоловіка' (Злн) – с. 144;
- 1437) *ко́ржики вал'áла* 'про ліниву жінку' (Вдр) – с. 137;
- 1438) *ко́рка пон'у́хав* 'про алкогольне сп'яніння' [Арк'2003. 86] – с. 142;
- 1439) *ко́си ді́бом ста́ли* 'про лякливу дівчину/жінку' (Брв) – с. 155;
- 1440) *ко́ст'і пере́міти* 'про жінку, яка не вміє зберігати таємниць, пліткарка' (Грдн, Хлп) – с. 128;
- 1441) *ко́ст'і помі́ти* 'про жінку, яка не вміє зберігати таємниць, пліткарка' (ВВл, Остр) – с. 128;
- 1442) *ко́сти пири́бирáти* 'про жінку, яка не вміє зберігати таємниць, пліткарка' (НРд) – с. 128;
- 1443) *кі́дає в см'їх* 'голосно сміється' (Брн) – с. 159;

- 1444) *кі́сле йак квáшений ог'і́рок* 'про сердитого чоловіка' (Лбш) – с. 151;
- 1445) *кі́шка пересóхла* 'про похмілля' (Вдр) – с. 145;
- 1446) *кúр'ачий рóзум* 'про дурну жінку' (Плц) – с. 170;
- 1447) *кúр'ачий рóзум* 'про нерозумну людину' (Плц) – с. 170;
- 1448) *каб'ёл' гул'áшчий* 'про зрадливого чоловіка' (Лкв) – с. 117;
- 1449) *кабéта дугури́ дрíгом ста́ла* 'збожеволіти' [Арк'2003, с. 96] – с. 174;
- 1450) *кака́шк'і чі́риз ма́рл'очку* 'про тих, хто не може вживати алкогольні напої' (Плп) – с. 147;
- 1451) *кал'і́ка сиб'і́рс'ка* 'про неохайно вдягнену' (Плц) – с. 48;
- 1452) *кашчéй безсмéртний* 'про невродливого хлопця/чоловіка' (Яснв, Дгш) – с. 44;
- 1453) *кв'і́тне йак сад* 'про вродливого хлопця' (Лкв) – с. 39;
- 1454) *квадрáтн'і оч'і* 'про форму очей' (Грх) – с. 71;
- 1455) *кебéти не хватáйе* 'про дурного чоловіка' [Арк'2003, с. 96] – с. 170;
- 1456) *кипíт' йак боршч* 'про сердиту жінку' (Бн) – с. 151;
- 1457) *клéпка з голові́ вíлет'і́ла* 'про нерозумну людину' (Чрк) – с. 170;
- 1458) *клéпки ни хватáйе* 'про нерозумну людину' (Влх) – с. 170;
- 1459) *клинкі́ п'ідбивáйе* 'про хлопця, який проявляє своє захоплення до дівчини' (Пвр) – с. 103;
- 1460) *ковáл'с'к'і́ м'і́х, машин'і́ст, кукуру́з'н'і́к* [Арк'2005, с. 19] – с. 181;
- 1461) *коза́ц'кий па́рубок* 'про акуратного хлопця' (Плц) – с. 46;
- 1462) *коза́ц'кого ро́ду* 'про здорового чоловіка' (Зрч) – с. 54;
- 1463) *комáр но́са не п'ідто́че* 'про охайність у будинку' (Млш) – с. 46;
- 1464) *кон'áча гу́ба* 'про товсті вуста' (МГл) – с. 73;
- 1465) *кон'áчий хв'і́ст* 'про товсту дівочу косу' негативна семантика (Змш) – с. 61;
- 1466) *кон'кі́ одкі́нув* 'помер' (Лбчв) – с. 184;
- 1467) *конопл'áне волóс':а* 'про рідке волосся' (Тпл) – с. 65;

- 1468) *коп'їрку в'їд сєрц'а в'їд'їрв'ати бой'їц'а* 'про жадібного' (Лцк) – с. 164;
- 1469) *коп'їрку в'їд сєрц'а в'їд'їрв'ати бой'їц'а* 'про жадібного' [Арк'2003, с. 94] – с. 164;
- 1470) *коп'їта в'їдк'їнув* 'помер' (Влх, Остр) – с. 184;
- 1471) *кор'ова лїнєва* 'про ліниву жінку' (Брж) – с. 137;
- 1472) *кос'а до пої'аса* 'про довгу дівочу косу' (Гбн, Дтн, Брд) – с. 61;
- 1473) *кос'а йак в коб'їли хв'їст* 'про товсту дівочу косу' негативна семантика (Тпл) – с. 61;
- 1474) *кос'а йак в рус'алки* 'про довгу дівочу косу' (Звн) – с. 62;
- 1475) *кос'а йак гар'ана* 'про тонку дівочу косу'; *гар'ана* – батіг (Мшс) – с. 61;
- 1476) *кос'а йак конопл'а* 'про тонку довгу дівочу косу' (Змш) – с. 61;
- 1477) *кос'а йак м'їтл'а* 'про товсту дівочу косу' (Млн) – с. 61;
- 1478) *кос'а йак прац* 'про товсту дівочу косу' (Яснв, Жрч, СтЗг, Крп) – с. 61;
- 1479) *кос'а ни розпл'єтена* 'про дівчину, яка не вийшла заміж' (Пвр) – с. 106;
- 1480) *кос'у обр'їзала* 'про дівчину, яка вийшла заміж' (Пвр) – с. 110;
- 1481) *коц'урб'атий н'їс* 'про довгий загострений ніс' (Брн) – с. 72;
- 1482) *кош'їло кош'їл'єт* 'про обман' [Арк'2003, с. 99] – с. 130;
- 1483) *кр'асен п'арубок* 'про акуратного хлопця' (Брз) – с. 46;
- 1484) *кр'асна арм'їя* 'про менструацію' (Мшв, Псн, Звн) – с. 82;
- 1485) *кр'асна йак бур'ак* 'про почервоніння на лиці' (Брв) – с. 55;
- 1486) *кр'єпко пупр'авилас'* 'про жінку, яка очікує дитину' (Яснв) – с. 85;
- 1487) *кр'ов з молоко́м* 'про вродливу дівчину' (Трн, Мшв) – с. 40;
- 1488) *кр'їша пої'хала* 'збожеволіла' (Дтн, Дбр, Жрч, Псн, Пст, Яснв) – с. 174;
- 1489) *кр'їша пої'хала* 'збожеволіти' (Смд) – с. 174;
- 1490) *кр'їшу знесл'о* 'збожеволіла' (Мшс) – с. 174;

- 1491) *крúгла йак бóчка* ‘про повну дівчину/жінку’ (Снв, Брв) – с. 53;
- 1492) *крúгла йак бóчка з тiва* ‘про повну дівчину/жінку’ (Мшв) – с. 53;
- 1493) *крúгла йак д'iжа* ‘про повну дівчину/жінку’ (Ткт) – с. 53;
- 1494) *крúгла йак катáлка* ‘про повну дівчину/жінку’ (Брг) – с. 54;
- 1495) *крúгла йак пóнчик* ‘про повну дівчину/жінку’ (Лкв, Хлп) – с. 53;
- 1496) *крúглийка йак бóчечка* ‘про повну дівчину/жінку’ (Гдм) – с. 53;
- 1497) *крúглийка йак йабліко* ‘про повну дівчину/жінку’ (Клб) – с. 53;
- 1498) *крúтит' йак цiган сóнцем* ‘про хитрого чоловіка’ (Мкв) – с. 175;
- 1499) *крúтит' йак чорт дурóгойу* ‘про хитрого чоловіка’ (Мкв) – с. 175;
- 1500) *крúтит' нóсом* ‘про дівчину, яку не влаштовують обранці’ (Ткт, Вгщ) – с. 106;
- 1501) *крúтиця'а йак б'iлка в ко'лес'i* ‘про працювиту жінку’ (Глв, Хлп) – с. 135;
- 1502) *крúтиця'а йак мúха в окрóп'i* ‘про працювиту жінку’ (Смд, Пст) – с. 135;
- 1503) *крúтиця йак дзiга* ‘про працювиту жінку’ (Плц) – с. 135;
- 1504) *крас'iвий хоч водi напiйс'* ‘про вродливого хлопця’ (Брд) – с. 39;
- 1505) *красá неописúймайа* ‘про вродливу дівчину’ (Пвр) – с. 40;
- 1506) *красá нипiсана* ‘про вродливу дівчину’ (Лцк) – с. 40;
- 1507) *красá спасé с'в'it* ‘про щось дуже красиве’ (Трг) – с. 40;
- 1508) *красiва йак веснá* ‘про вродливу дівчину’ (Слв) – с. 40;
- 1509) *красiва йак мáвна* ‘про невродливу дівчину/жінку’ (Пст) – с. 44;
- 1510) *красiва йак сóнце* ‘про вродливу дівчину’ (Пст) – с. 40;
- 1511) *красiва хоч водi напiйс'а* ‘про вродливу дівчину’ (Трн) – с. 40;
- 1512) *красотá непiсана* ‘про вродливу дівчину’ (Грх) – с. 40;
- 1513) *красотi в в'iнку ни носiти* ‘про вродливу дівчину’ (Трн) – с. 40;
- 1514) *кремéзний йак дуб* ‘про високого хлопця/чоловіка’ (Лщ, Гв) – с. 49;
- 1515) *кривá рóжа* ‘про невродливого хлопця/чоловіка’ (Дбрв) – с. 44;
- 1516) *кривáва нид'iл'а* ‘про менструацію’ (Хлп) – с. 82;
- 1517) *кримéзний йак дуб* ‘про вродливого хлопця’ (Пвр, Кзл) – с. 39;

- 1518) *криндѣл'и вишива́йе* ‘про ходу п’яного чоловіка’ (Мшв) – с. 143;
- 1519) *кричѣт' йак попѣчений* ‘про голосного, крикливого чоловіка’ (Млт) – с. 124;
- 1520) *кричѣт', шо жив'іт буліт'* ‘про голосного, крикливого чоловіка’ (Хлп) – с. 124;
- 1521) *кричіт' – аш в рѣт'і чѣрно* ‘про голосного, крикливого чоловіка’ (Мкв) – с. 124;
- 1522) *кричіт' йак гувѣчка* ‘про голосну, крикливу жінку’ (Клк) – с. 124;
- 1523) *кричіт' йак зар'ізаний* ‘про голосного, крикливого чоловіка’ (Снв) – с. 124;
- 1524) *кричіт' йак млен* ‘про голосного, крикливого чоловіка’ (Брж) – с. 124;
- 1525) *кричіт' йак нидор'ізана* ‘про голосну, крикливу жінку’ (Гв, Грн, Лкв) – с. 124;
- 1526) *кричіт' йак п'івен'* ‘про голосного, крикливого чоловіка’ (Влх)
- 1527) *кричіт' йак придүшена* ‘про голосну, крикливу жінку’ (ВВл, Остр) – с. 124;
- 1528) *кричіт' йак сполѣханий* ‘про голосного, крикливого чоловіка’ (Лбчв) – с. 124;
- 1529) *кричіт' йак тришч'ітка* ‘про голосну, крикливу жінку’ (Трн) – с. 124;
- 1530) *кров з молоко́м* ‘про вродливу дівчину’ (Гбн, Кзл) – с. 40;
- 1531) *кров холо́не* ‘про лякливу дівчину/жінку’ (Брн) – с. 155;
- 1532) *крокод'іл'ач'і сл'ѣзи* ‘обманні сльози’ (Остр, ВВл) – с. 160;
- 1533) *круг'ѣ випісу́йе* ‘про ходу п’яного чоловіка’ (Мшв) – с. 143;
- 1534) *круго́м с'а́йе* ‘про охайність у будинку’ (Вгщ) – с. 46;
- 1535) *кругл'ачо́к бу́де* ‘про жінку, яка очікує дитину’ (Плц) – с. 85;
- 1536) *крутіт' с'в'ітом* ‘про хитрого чоловіка’ (Клб) – с. 175;
- 1537) *кубі́ла одиха́йе* ‘голосно сміється’ (Вгщ) – с. 159;

- 1538) *куку́шка хва́лит' n'ітуха́ за то, шо хва́лит' в'ін куку́шку* ‘про жінку, яка вихваляється’ (Лкв) – с. 127;
- 1539) *кул'ту́ра аж пре* ‘про неохайно вдягненого хлопця/чоловіка’ (Дтн) – с. 47;
- 1540) *кулубо́к покоті́вс'а* ‘про жінку, яка очікує дитину’ (Яснв) – с. 85;
- 1541) *кума́ кум'і і n'ішло́ по сел'і* ‘про жінку, яка не вміє зберігати таємниць, пліткарка’ (Снв) – с. 128;
- 1542) *кун'к'і подбива́йе* ‘про хлопця, який проявляє своє захоплення до дівчини’ (Грдн) – с. 103;
- 1543) *кун'кі́ откі́нув* ‘помер’ (Зрч, Клк) – с. 184;
- 1544) *кунц'і́ звод'ат'* ‘передчуття смерті’ (Лбш) – с. 183;
- 1545) *купі́ти свин'у́* ‘багато випити’ [Арк'2003, с. 121] – с. 142;
- 1546) *кустума́хи тришча́т' / рипл'а́т'* ‘про худого хлопця/чоловіка’ (Клб) – с. 51;
- 1547) *куто́в'і й хвоста́ ни завія́же* ‘про лінивого чоловіка’ (МГл) – с. 137;
- 1548) *л'і́зти би на рожо́н* ‘впертий’ [Арк'2003, с. 119] – с. 163;
- 1549) *л'а́кало городо́н'е* ‘про невродливого хлопця/чоловіка’ (Клб) – с. 44;
- 1550) *л'а́си то́чит'* ‘про жінку, яка не вміє зберігати таємниць, пліткарка’ (Бтн) – с. 128;
- 1551) *л'і́зе в'ід забора́ ду забора́* ‘про ходу п'яного чоловіка’ (Вгш) – с. 143;
- 1552) *л'а́гла голово́йу* ‘померла’ (Брн) – с. 185;
- 1553) *л'і́ніва йак коро́ва* ‘про ліниву жінку’ (Пст) – с. 137;
- 1554) *л'і́ніва йак n'іп* ‘про ліниву жінку’ (Гдм) – с. 137;
- 1555) *л'і́ніве йак вош* ‘про лінивого чоловіка’ (Злч) – с. 137;
- 1556) *л'і́ніве йак обух* ‘про лінивого чоловіка’ (Ярс) – с. 137;
- 1557) *л'і́нівий йак вош* ‘про лінивого чоловіка’ (Гбн, Звн, Ощв, Псн) – с. 136;
- 1558) *л'і́нівий йак дуб* ‘про лінивого чоловіка’ (Ббр, Дгш) – с. 136;
- 1559) *л'і́нівий йак обух* ‘про лінивого чоловіка’ (Ввн) – с. 137;

- 1560) *л'удéна йак гр'ім* 'про здорового чоловіка' (Млт) – с. 54;
- 1561) *л'удіна з рóзумом* 'взагалі не вживати спиртних напоїв' (Брв) – с. 146;
- 1562) *л'удіна з рóзумом* 'про розумного чоловіка' (Лбш) – с. 168;
- 1563) *лáдан пáхне* 'передчуття смерті' (Прв) – с. 183;
- 1564) *лáйеца йак Очум'éлов* 'вживає нецензурну лексику' (Пст) – с. 132;
- 1565) *лáйіца йак сапóжн'ік* 'вживає нецензурну лексику' (Крч) – с. 132;
- 1566) *лáйіца йак собáка* 'вживає нецензурну лексику' (Жрч, Пст, Смд) – с. 132;
- 1567) *лáйіца йак собáка* 'вживає нецензурну лексику' (Лбчв) – с. 130;
- 1568) *лáпа йак у ведмéд'а* 'про великий розмір ступні' (Лцк) – с. 77;
- 1569) *лáпи йак в слунá* 'про великий розмір ступні' (Грн, Клб) – с. 77;
- 1570) *лáпи йак у Гúрина* 'про великий розмір ступні' (Бр) – с. 77;
- 1571) *лáсти в'ідк'інув* 'помер' (Чрк) – с. 184;
- 1572) *лáсти скл'éйів* 'помер' (ВВл, Клк, Мшв, Остр, Ткт) – с. 184;
- 1573) *лéгше перискóсити н'іж об'ійті* 'про повну людину' (Клн) – с. 53;
- 1574) *лéгше перискóчити н'іж об'ійті* 'про повну дівчину/жінку' (Клн) – с. 54;
- 1575) *лéдар ход'áчий* 'про лінивого чоловіка' (Плц) – с. 137;
- 1576) *лéдве бліндає* 'про ходу п'яного чоловіка' (Бн) – с. 143;
- 1577) *лéдве нóги волóчит' за собóйу* 'про ходу п'яного чоловіка' (Брн) – с. 143;
- 1578) *лéжен' з лéжн'ув* 'про лінивого чоловіка' (Клб) – с. 137;
- 1579) *лéжен' патентóваний* 'про лінивого чоловіка' (Псн) – с. 137;
- 1580) *лéжин' чóртув* 'про лінивого чоловіка' (Слв) – с. 137;
- 1581) *лéжн'а дáвит'* 'про ліниву людину' (Рмк) – с. 137;
- 1582) *лéжн'і в клун'і погор'іли* 'про ліниву жінку' (Дбрв) – с. 137;
- 1583) *Лéйзур задр'іпаний* 'про неохайно вдягненого хлопця/чоловіка' (Звн) – с. 47;
- 1584) *лéсий бúbон* (СтЗг) – с. 63;

- 1585) *лѣсий ѿек кул'іно* ‘про лисого чоловіка’ (Врк) – с. 63;
- 1586) *лѣпнули бручі* ‘про породіллю’ (Врк) – с. 89;
- 1587) *лібиц'а ѿак г'іієна* ‘про сміх без причини’ (Чрк) – с. 159;
- 1588) *ліжма лижіт'* ‘про ліниву жінку’ (Клб) – с. 137;
- 1589) *ліка не ѿйєже* ‘зовнішні ознаки п'яного чоловіка’ [Арк'2003, с. 101] – с. 144;
- 1590) *ліка ни вйáже* ‘про спитого чоловіка’ (Клб, Лбш) – с. 141;
- 1591) *ліпинс'ка свин':á да ни пу нáшом хрѣкаѿе* [56 Ю. В. – С.152–170] – с. 44;
- 1592) *ліса бѹба* ‘про лисого чоловіка’ (Гв) – с. 63;
- 1593) *ліса бѹба впáла з дѹба* ‘про лисого чоловіка’ (Остр, ВВл) – с. 63;
- 1594) *ліса баишкá* ‘про лисого чоловіка’ (Змш) – с. 63;
- 1595) *ліса мак'ітра* ‘про лисого чоловіка’ (Пст, Смл) – с. 62;
- 1596) *лісий аж блишчіт'* ‘про лисого чоловіка’ (Бхв) – с. 63;
- 1597) *лісий бѹбен (впав із дѹбу)* ‘про лисого чоловіка’ (Клб) – с. 63;
- 1598) *лісий бѹбен* ‘про лисого чоловіка’ (Ввн) – с. 63;
- 1599) *лісий би лихтáр* ‘про лисого чоловіка’ (Бр) – с. 63;
- 1600) *лісий ѿак бѹбен* (Яснв, Тпл) – с. 63;
- 1601) *лісий ѿак бѹблик* ‘про лисого чоловіка’ (Рсв) – с. 63;
- 1602) *лісий ѿак бѹбон* (Псн, Дтн) – с. 63;
- 1603) *лісий ѿак бѹбун* (Ббр) – с. 63;
- 1604) *лісий ѿак бѹбун* (Хлп) – с. 63;
- 1605) *лісий ѿак барáн* ‘про лисого чоловіка’ (Хрп) – с. 63;
- 1606) *лісий ѿак герцѡмáх* [товкач] ‘про лисого чоловіка’ (ВВл) – с. 63;
- 1607) *лісий ѿак дѹпа* ‘про лисого чоловіка’, згруб. (Мшв) – с. 63;
- 1608) *лісий ѿак дзѣркало* ‘про лисого чоловіка’ (Клч) – с. 63;
- 1609) *лісий ѿак зѣркало* ‘про лисого чоловіка’ (Ярс) – с. 63;
- 1610) *лісий ѿак ѿайцѣ* ‘про лисого чоловіка’ (Бхв, Крч) – с. 63;
- 1611) *лісий ѿак кол'іно* ‘про лисого чоловіка’ (Мшв, Гдм, Слв, Жрч, Дбр, Брс, РБрс) – с. 63;

- 1612) *лісий йак колоб'ок* 'про лисого чоловіка' (Бтн) – с. 63;
- 1613) *лісий йак кул'іно* 'про лисого чоловіка' (Бн) – с. 63;
- 1614) *лісий йак Л'ен'ін* 'про лисого чоловіка' (Ярс) – с. 63;
- 1615) *лісий йак м'іс'ац'* 'про лисого чоловіка' (Смд) – с. 63;
- 1616) *лісий йак маког'ін* 'про лисого чоловіка' (Гбн) – с. 62;
- 1617) *лісий йак пат'ел'н'а* 'про лисого чоловіка' (Вгщ) – с. 63;
- 1618) *лісий йак пол'іно* 'про лисого чоловіка' (Лбш) – с. 62;
- 1619) *лісий йак товк'ач* 'про лисого чоловіка' (Лбш, Зрч, Прп) – с. 62;
- 1620) *лісий йак товк'ач* 'про лисого чоловіка' (Овд, Дбрв, Снв) – с. 62;
- 1621) *лісий йак цап* 'про лисого чоловіка' (Бтн) – с. 63;
- 1622) *лахм'атий йак чорт* 'про неголеного і непідстриженого чоловіка'
(Остр, ВВл) – с. 60;
- 1623) *лед' діше* 'передчуття смерті' (Лбш) – с. 183;
- 1624) *лед' ногами пирибир'ає* 'про ходу п'яного чоловіка' (Брв) – с. 143;
- 1625) *лед' пл'ентайец'а* 'про ходу п'яного чоловіка' (Чрк) – с. 143;
- 1626) *леж'іт йак кул'ода* 'про ліниву жінку' (Крч) – с. 137;
- 1627) *леж'ати л'ізма* 'про ліниву жінку' [Арк'2003, с. 101] – с. 137;
- 1628) *леж'ати л'ізма* 'про лінивого чоловіка' [Арк'2003, с. 101] – с. 137;
- 1629) *леж'ати ўл'огом* 'хворіти' [Арк'2003, с. 101] – с. 57;
- 1630) *леж'іт' йак кол'ода* 'про ліниву жінку' (Плц) – с. 137;
- 1631) *леж'іт' йак св'енка у зас'іке* 'про ліниву жінку' (Грн) – с. 137;
- 1632) *лет' т'епли* 'передчуття смерті' [Арк'2005, с. 70] – с. 182;
- 1633) *лиж'іт' йак ч'істило* 'про лінивого чоловіка' (Пдм) – с. 137;
- 1634) *лиж'іт' пул'іном* 'про лінивого чоловіка' (Гщ) – с. 137;
- 1635) *линевий – пост'ав на гулув'і глад'ішку мулук'а, то вуно ск'існе* 'про
лінивого чоловіка' (Чрк) – с. 137;
- 1636) *линіва йак к'ішка на печ'і* 'про ліниву жінку' (Яснв) – с. 137;
- 1637) *линіва йак кур'ова* 'про ліниву жінку' (Клб) – с. 137;
- 1638) *линівей йак пс'ура* 'про лінивого чоловіка' (Пдм) – с. 136;
- 1639) *линіви йак уб'ух* 'про лінивого чоловіка' (Лпн) – с. 137;

- 1640) *линівий йак пес* ‘про лінивого чоловіка’ (Мшв) – с. 136;
- 1641) *линк’ів на себе понаципл’ав* ‘про лінивого чоловіка’ (Лбш) – с. 137;
- 1642) *лиха йак в’ід’ма* ‘про злу жінка’ (Плс) – с. 148;
- 1643) *лихе доступило* ‘про самогубство’ (Мшв) – с. 188;
- 1644) *лихе спутало* ‘про самогубство’ (Клн) – с. 188;
- 1645) *лихий би вовк* ‘про злого чоловіка’ (Бр) – с. 148;
- 1646) *лихий попутав* ‘зовнішні ознаки п’яного чоловіка’ (Зрч) – с. 144;
- 1647) *м’іс’ац’ в повнолун’і* ‘про менструацію’ (Пст) – с. 83;
- 1648) *м’ін’айе д’івчат йак циган кубілу* ‘про перебірливого хлопця’ (Клн) – с. 104;
- 1649) *м’ін’айе йак носкі* ‘про перебірливого хлопця’ (Лщ) – с. 104;
- 1650) *м’ін’айе йак н’ірчатк’і* ‘про дівчину, яка не може визначитися із майбутнім обранцем’ (Хлп) – с. 106;
- 1651) *м’ін’айе йак перчатк’и* ‘про перебірливого хлопця’ (Гв) – с. 104;
- 1652) *м’ін’айе йак циган кон’і* ‘про перебірливого хлопця’ (Смд) – с. 104;
- 1653) *м’ісіла Гал’а т’істо – мука на забор’і* ‘про неохайну жінку’ (Тпл) – с. 48;
- 1654) *м’ісцевий ал’фонс* ‘про чоловіка, який любить жінок’ (Яснв) – с. 117;
- 1655) *м’ішок з дустом* ‘про повного хлопця/чоловіка’ (Остр, ВВл) – с. 53;
- 1656) *м’ішок картонл’і* ‘про повного хлопця/чоловіка’ (Лбчв) – с. 53;
- 1657) *м’ішом прибитий* ‘про дурного чоловіка’ (Брн) – с. 170;
- 1658) *мавна ріжа із Паріжа* ‘про невродливу дівчину/жінку’ (Плц) – с. 44;
- 1659) *майя-бж’ілка* ‘про працювиту жінку’ (Лбш) – с. 135;
- 1660) *майе ж’інку з шнурочком* ‘про чоловіка, який одружився на жінці з дитиною’ (Плц) – с. 114;
- 1661) *майе кибету* ‘про розумного чоловіка’ (НРд) – с. 168;
- 1662) *майе кленку в голов’і* ‘про розумного чоловіка’ (Крп) – с. 168;
- 1663) *майе непірне дит’а* ‘про жінку, яка завагітніла та народила нешлюбну дитину’ (Млн) – с. 86;

- 1664) *ма́йє рóзум* ‘взагалі не вживати спиртних напоїв’ (Дтн, Кзл) – с. 146;
- 1665) *ма́йу в соб’і* ‘про менструацію’ (Слв) – с. 83;
- 1666) *ма́ло п’і́рїа на голов’і* ‘про тонке рідке волосся’ (Пст) – с. 65;
- 1667) *ма́мина ц’а́ц’а* ‘про сором’язливу дівчину’ (Дрн) – с. 157;
- 1668) *ма́ти гул’і́у в гулув’і* ‘розумний’ [Арк’2003, с. 110] – с. 168;
- 1669) *ма́ти на сурóцц’і* ‘про менструацію’ (Гщ, Гдм, Овд, Жрч, Брз, Млн, Дбрв, Брд, Лбн, Мшс, Пст, Кзл) – с. 83;
- 1670) *ма́тка на нул’у́* ‘про лякливо дівчину/жінку’ (Клб) – с. 155;
- 1671) *ма́тка опу́стїлас’* ‘про лякливо дівчину/жінку’ (Зрч, Мшв) – с. 155;
- 1672) *ме́л’е йак мл’ен* ‘говорити нісенітницю’ (Гщ) – с. 125;
- 1673) *ме́ле биз пириста́нку* ‘багато говорить’ (Грн) – с. 121;
- 1674) *ме́ле йак в хма́рах* ‘про балакучого чоловіка, базіку’ (Слв) – с. 120;
- 1675) *ме́ле йак до́брїй ден’* ‘багато говорить’ (Лбш) – с. 121;
- 1676) *ме́ле йак до ду́ба вїа́заний* ‘про балакучого чоловіка, базіку’ (Злн) – с. 120;
- 1677) *ме́ле йак з гар’а́чки* ‘багато говорить’ (Гв) – с. 121;
- 1678) *ме́ле йак з гар’е́чки* ‘говорити нісенітницю’ (Мшв) – с. 126;
- 1679) *ме́ле йак з ду́ба звалївс’а* ‘про балакучого чоловіка, базіку’ (Чрк) – с. 120;
- 1680) *ме́ле йак з перел’а́ку* ‘багато говорить’ (Млш) – с. 121;
- 1681) *ме́ле йак за хма́ри* ‘про балакучого чоловіка, базіку’ (Дбрв) – с. 120;
- 1682) *ме́ле йак мїасору́бка* ‘про балакучу жінку, базіку’ (Яснв) – с. 121;
- 1683) *ме́ле йак мл’ін* ‘про балакучого чоловіка, базіку’ (Крч) – с. 120;
- 1684) *ме́ле йак помелóм зам’іта́йє* ‘про балакучу жінку, базіку’ (Пст) – с. 121;
- 1685) *ме́ле йак пра́чóм по вод’і* ‘базікати, багато говорити’ (Плп) – с. 121;
- 1686) *ме́ле йак пу́стїй млин* ‘говорити нісенітницю’ (Мкв) – с. 125;
- 1687) *ме́ле йак ра́д’іо* ‘про балакучу жінку, базіку’ (Слв) – с. 121;
- 1688) *ме́ле йак соба́ка хво́стом* ‘про балакучу жінку, базіку’ (Крп) – с. 121;
- 1689) *ме́ле йек суба́ка хвустóм* ‘про балакучу жінку, базіку’ (Врк) – с. 121;

- 1690) *мэле постолом* ‘про балакучого чоловіка, базіку’ (Жрч) – с. 120;
- 1691) *мертв’і бжолі не гудут’, а йакиб гудут’, то дуже тихо* ‘про алкогольне сп’яніння’ (Слв) – с. 142;
- 1692) *мeтeр двáдц’ат’ з капел’ухом* ‘про дівчину/жінку низького зросту’ (Острц) – с. 51;
- 1693) *мeтeр з каблукáми* ‘про дівчину/жінку низького зросту’ (Клб) – с. 51;
- 1694) *мeтeр з стúл’чиком* ‘про низького хлопця/чоловіка’ (Мшв) – с. 51;
- 1695) *мeтeр з шáпкойу* ‘про низького хлопця/чоловіка’ (Клб) – с. 51;
- 1696) *мeтир в прижк’é* ‘про низького хлопця/чоловіка’ (МГл) – с. 51;
- 1697) *мeтир двáцит’* ‘про низького хлопця/чоловіка’ (Брж) – с. 51;
- 1698) *мeтир з шáпкойу* ‘про низького хлопця/чоловіка’ (Хлп) – с. 51;
- 1699) *мóви йак в хмари* ‘про балакучого чоловіка, базіку’ [Арк’2003, с. 105] – с. 120;
- 1700) *мóкра с’п’ідни́ц’а* ‘про менструацію’ (Псн) – с. 83;
- 1701) *мóрда – за три дн’і ни обсeриши* ‘про невродливу дівчину/жінку’, згруб. (Мшв) – с. 44;
- 1702) *мóрда – хоч пац’ук’ів бий* ‘про повного чоловіка’ (Мкв) – с. 53;
- 1703) *мóрда йак тóрба гнóйу* ‘про невродливу людину’ (Дхч) – с. 44;
- 1704) *мóре по кол’іна* ‘про сміливого чоловіка’ (Глв, Ткт) – с. 156;
- 1705) *мóре по кол’іно* ‘зовнішні ознаки п’яного чоловіка’ (Жбк) – с. 144;
- 1706) *мóре пу кул’іна* ‘зовнішні ознаки п’яного чоловіка’ (Врн, Грн, Грх, Зрч, Пл, Ткт, Хлп) – с. 144;
- 1707) *міши’і гóне* ‘хропіти’ (Зрч) – с. 181;
- 1708) *мішач’і зúби* ‘про маленькі зуби’ (Лбвч) – с. 76;
- 1709) *мішачий хвóстик* ‘про коротке волосся з якого важко заплести косу’ (Ств, Кзл) – с. 61;
- 1710) *мúдра йак кун’іца* ‘про хитру жінку’ (Крч) – с. 175;
- 1711) *мúдра йак мóго бáт’ка д’іти* ‘не зовсім розумна’ [Арк’2003, с. 77] – с. 170;

- 1712) *мудра лудина* ‘про розумного чоловіка’ (Змш) – с. 167;
- 1713) *мудрий жидок* ‘про розумного чоловіка’ (Псн) – с. 167;
- 1714) *мудрий чолов’як* ‘взагалі не вживати спиртних напоїв’ (Псн) – с. 146;
- 1715) *муха-цокотуха* ‘про балакучу жінку, базіку’ (Бтн) – с. 121;
- 1716) *мухи ни зачепит’* ‘про спокійного чоловіка’ (ВВл, Остр) – с. 153;
- 1717) *майданс’ка хадз’айка* ‘про неохайну господиню’ [56, с. 160] – с. 140;
- 1718) *мак’ітра варит’* ‘розумний’ [Арк’2003, с. 103] – с. 168;
- 1719) *малий йак нутиц’* ‘про низького хлопця/чоловіка’ (Хрп) – с. 50;
- 1720) *малако і то пйе чіриз циділок* ‘про того, хто не вживає спиртних напоїв’ [Арк’2003, с. 106] – с. 146;
- 1721) *мамін синочок* ‘про сором’язливого хлопця’ (Пст) – с. 157;
- 1722) *мандрони правити* ‘про балакучого чоловіка, базіку’ [Арк’2003, с. 103] – с. 120;
- 1723) *Марко сватайе* ‘спати хочеться’ [Арк’2003, с. 103] – с. 177;
- 1724) *мартівський к’ит* ‘про чоловіка, який любить жінок’ (Змш) – с. 118;
- 1725) *мат за матом* ‘вживати нецензурну лексику’ (ВВл) – с. 132;
- 1726) *мат’ужуца йак сап’ожн’ик* ‘вживає нецензурну лексику’ (Гбн, Жрч, Змш, СтЗг) – с. 132;
- 1727) *мат’ук ход’ачий* ‘про чоловіка, який вживає нецензурну лексику’ (Клн) – с. 132;
- 1728) *мат’-перемат’* ‘вживати нецензурну лексику’ (Мшс) – с. 132;
- 1729) *мат’укайеца йак сап’ожн’ик* ‘вживає нецензурну лексику’ (Слв) – с. 132;
- 1730) *мацийівс’к’ий роб’ітник* ‘про лінивого чоловіка’ (Квл) – с. 136;
- 1731) *мерц’ом ходит’* ‘про кволого чоловіка’ (Остр) – с. 57;
- 1732) *мете косой* ‘про дівочу косу’ (Овд, Брз) – с. 61;
- 1733) *метр в’ід землі* ‘про низького хлопця/чоловіка’ (Зрч) – с. 51;
- 1734) *метр двадцет’ на кон’ках* ‘про низького хлопця/чоловіка’ (Дкв) – с. 51;
- 1735) *метр на метр* ‘про повну людину’ (Плц) – с. 53;

- 1736) *миколайівс'ка дівка* ‘про дівчину, яка не вийшла заміж’ (Жрч) – с. 106;
- 1737) *мовчіт' йак курка* ‘про мовчазну жінку’ (Плц) – с. 123;
- 1738) *мовчіт' йак н'іма* ‘про мовчазну жінку’ (Брд, Тпл) – с. 123;
- 1739) *мовчіт' йак н'імец'* ‘про мовчазного чоловіка’ (Брз, Клч, Мрн, Рсв) – с. 122;
- 1740) *мовчіт' йак партизан* ‘про мовчазного чоловіка’ (Врн) – с. 122;
- 1741) *мовчіт' йак рїба* ‘про мовчазну жінку’ (Бтн, Клн, Крп, Лбш, Пвр, Снв, Ств, Тпл, Трг, Хлп, Чрк, Яснв) – с. 123;
- 1742) *мовчіт' йак рїба у вод'ї* ‘про мовчазну жінку’ (Вдрц, Дгш, Жрч, Зрч, Пст, Смл) – с. 123;
- 1743) *мовчіт' йак ст'їна* ‘про мовчазну жінку’ (Клб, Слв) – с. 123;
- 1744) *мовчазна йак думá* ‘про мовчазну жінку’ (Ярс) – с. 123;
- 1745) *мозгі палáйт'* ‘про похмілля’ (Пст) – с. 145;
- 1746) *мозол'ї натурáйе* ‘про працюючого чоловіка’ (Остр) – с. 135;
- 1747) *молóти йак пес хвостóм* ‘говорити нісенітницю’ [Арк'2003, с. 112] – с. 125;
- 1748) *молóти йак чорт'ївс'кий млин* [Арк'2003, с. 99] – с. 130;
- 1749) *молода мату́с'а* ‘про жінку, яка народила дитину’ (Яснв, Дгш) – с. 92;
- 1750) *морóз по т'їлу* ‘про лякливу дівчину/жінку’ (Лбш) – с. 155;
- 1751) *морóз по шк'їр'ї* ‘про лякливу дівчину/жінку’ (Ткт, Чрк) – с. 155;
- 1752) *морóз по шкúре* ‘про лякливу дівчину/жінку’ (Грн) – с. 155;
- 1753) *моргáла вїставити* ‘про здивований погляд’ (Прл) – с. 71;
- 1754) *моч в гóлуву вдáрила* ‘про нерозумну людину’ (Гв) – с. 170;
- 1755) *мувчіт' йак вудї в рот набрáла* ‘про мовчазну жінку’ (Ббр, Брд, Ввн, Гбн, Пст, Яснв) – с. 123;
- 1756) *мувчіт' йак парт'їзан* ‘про мовчазного чоловіка’ (Клб) – с. 122;
- 1757) *муїá кулукóл'н'а прац'уїе* ‘про розумну жінку’ (Шкл) – с. 168;
- 1758) *мулóтний ду сну* ‘любить довго спати’ [Арк'2003, с. 124] – с. 177;

- 1759) *мурáшк'і пу т'іл'і* ‘про лякливу дівчину/жінку’ (Клб) – с. 155;
- 1760) *мурáшки пу шк'ір'і* ‘про лякливу дівчину/жінку’ (Врн) – с. 155;
- 1761) *н'і з собо́йу не воз'мі н'і вдо́ма не покін'* ‘про лінивого чоловіка’ [Арк'2003, с. 81] – с. 137;
- 1762) *н'іже траві́, т'іше воді́* ‘про спокійну жінку’ (Клн) – с. 154;
- 1763) *н'іс йак барабо́л'а* ‘про кирпатий ніс’ (Трг) – с. 72;
- 1764) *н'іс йак в бурат'іно* ‘про довгий ніс’ (Лцк) – с. 72;
- 1765) *н'іс йак дз'об* ‘про ніс загнутої форми’ (Клк) – с. 72;
- 1766) *н'ічо ни шуру́пайе* ‘про неосвіченого хлопця/чоловіка’ (ВВл, Остр) – с. 172;
- 1767) *н'ун'айе йак малé дит'а́* ‘про плаксиву жінку’ (Лбш) – с. 160;
- 1768) *н'ун'і роспускáт'* ‘голосно плаче’ (Лпн) – с. 160;
- 1769) *н'і в зуб нуго́йу* ‘про нерозумну людину’ (Клн) – с. 170;
- 1770) *н'і ко́жи н'і ро́жи* ‘про невродливого хлопця/чоловіка’ (Мшс) – с. 44;
- 1771) *н'і одної́ сп'ідніці́ ни пропу́стит'* ‘про чоловіка, який любить жінок’ (Мрн) – с. 116;
- 1772) *н'і па́ри з вуст* ‘мовчати’ (Млш) – с. 123;
- 1773) *н'і па́ри з вуст ни ну́стит'* ‘мовчати’ (Лбш) – с. 123;
- 1774) *н'і ро́жи, н'і ко́жи* ‘про невродливу дівчину/жінку’ (Лбчв) – с. 44;
- 1775) *н'іма́ йак му́м'іа* ‘про мовчазну жінку’ (Смд) – с. 123;
- 1776) *н'іма́ йак ри́ба* ‘про мовчазну жінку’ (Кзл, Лпн) – с. 123;
- 1777) *н'іс до боро́ді доста́йе* ‘про довгий ніс’ (Клн) – с. 72;
- 1778) *н'іс йак бовт* ‘про гострий ніс’ (Лбш) – с. 72;
- 1779) *н'іс йак бору́л'а* ‘про довгий ніс’ (Лбчв) – с. 72;
- 1780) *н'іс йак бур'а́к* ‘про великий ніс’ (Плц) – с. 72;
- 1781) *н'іс йак в д'а́тла* ‘про гострий ніс’ (Плс) – с. 72;
- 1782) *н'іс йак картоплі́на* ‘про кирпатий ніс’ (Ярс) – с. 72;
- 1783) *н'іс йак кл'ув* ‘про ніс загнутої форми’ (Клк) – с. 72;
- 1784) *н'іс йак нара́льник* (Брг) – с. 72;

- 1785) *н'іс йак ногá* 'про довгий ніс' (Дкв) – с. 72;
- 1786) *н'іс йак паравóз* 'про довгий ніс' (Гв) – с. 72;
- 1787) *н'іс йак рул'* 'про ніс кривої форми' (Рсв) – с. 72;
- 1788) *н'іс посин'ів* 'про спитого чоловіка' (Дтн) – с. 141;
- 1789) *[ни пйе] бо вже заклáло* 'про тих, хто раптово перестав вживати спиртні напої' (Ртн) – с. 147;
- 1790) *н'ун'і розпусkáйе* 'голосно плаче' (Клн) – с. 160;
- 1791) *на́клети навóдит'* 'про жінку, яка не вміє зберігати таємниць, пліткарка' (Дтн) – с. 128;
- 1792) *на́певс'а йек свéнка* 'про алкогольне сп'яніння' (Врк) – с. 142;
- 1793) *на́ше помилó по сил'і рознеслó* 'про жінку, яка не вміє зберігати таємниць, пліткарка' (Мшв) – с. 128;
- 1794) *на́ше рад'іо* 'про балакучу жінку, базіку' (Яснв) – с. 121;
- 1795) *на́ше радéйко* 'про жінку, яка не вміє зберігати таємниць, пліткарка' (Гдм) – с. 129;
- 1796) *не́йу в'ітер нóсит'* 'про худу дівчину/жінку' (Лбчв) – с. 52;
- 1797) *не́рви жел'ізн'і* 'про терплячу жінку' (Чрк) – с. 162;
- 1798) *но́г'і в'ід шійї* 'про довгоногу дівчину' (Грдн) – с. 77;
- 1799) *но́г'і йак бу́лки* 'про товсті ноги' (Трг) – с. 77;
- 1800) *но́г'і йак в бу́с'ка* 'про довгоногого хлопця' (Бхв, Пл, Крч) – с. 76;
- 1801) *но́г'і йак в жирáфи* 'про довгоногу дівчину' (Млт) – с. 76;
- 1802) *но́г'і йак в за́йц'а* 'про чоловіка, який швидко рухається' (Зрч) – с. 76;
- 1803) *но́г'і йак в пул'іс'кого злóд'і́я* 'про великий розмір ступні' (Клк, Дхч, Клн, Ярс) – с. 77;
- 1804) *но́г'і йак в стра́уса* 'про довгоногу дівчину' (Лпн) – с. 76;
- 1805) *но́г'і йак в ча́пл'і* 'про довгоногу дівчину' (Лбш, Грн, Мшв, Пл, Брн, Збж) – с. 76;
- 1806) *но́г'і йак гладии'і* 'про товсті ноги' (Слн) – с. 77;
- 1807) *но́г'і йак з паті́ками* 'про тонкі ноги' (Хрп) – с. 77;

- 1808) *нóг'і йак лі́ж'і* ‘про великий розмір ступні’ (Лбш) – с. 77;
- 1809) *нóг'і йак лі́жи* ‘про великий розмір ступні’ (Бхв, Брж) – с. 77;
- 1810) *нóг'і йак лі́жи* ‘про великий розмір ступні’ (Бхв, Брж, Трг) – с. 77;
- 1811) *нóг'і йак паті́к'і* ‘про тонкі ноги’ (Хрп) – с. 77;
- 1812) *нóг'і йак постолі́* ‘про великий розмір ступні’ (Зрч) – с. 77;
- 1813) *нóг'і йак сп'і́чк'і* ‘про тонкі ноги’ (Клк, Мшв, Хлп) – с. 77;
- 1814) *нóг'і йак тр'і́ска* ‘про тонкі ноги’ (Ярс) – с. 77;
- 1815) *нóг'і йак ці́ркул'* ‘про криві ноги’ (Дхч) – с. 76;
- 1816) *нóг'і йак шла́пач'і* ‘про великий розмір ступні’ (Клб) – с. 78;
- 1817) *нóг'і йак шлапайі́* ‘про великий розмір ступні’ (Прв) – с. 78;
- 1818) *нóг'і йак шпі́ц'і* ‘про тонкі ноги’ (Плц) – с. 77;
- 1819) *нóг'і ко́лисом* ‘про криві ноги’ (Ддч) – с. 77;
- 1820) *нóг'і стопта́в* ‘про хлопця, який довгий час зустрічається з дівчиною’ (Дбр) – с. 102;
- 1821) *нóг'і убива́йе* ‘про хлопця, який довгий час зустрічається з дівчиною’ (Трг) – с. 103;
- 1822) *нóг'і убива́йе* ‘про хлопця, який довгий час зустрічається з дівчиною’ (Клб) – с. 103;
- 1823) *нóг'і, йак в бо́ц'уна* ‘про довгоногого хлопця’ (Збр, Лкв) – с. 76;
- 1824) *нóг'і, йак гринджоли* ‘криві ноги’ [56, с. 152–170] – с. 77;
- 1825) *нóг'і, йак тил'éта* ‘про довгоногоу дівчину’ (Збж) – с. 76;
- 1826) *нóге йак ла́сте* ‘про великий розмір ступні’ (Грн) – с. 77;
- 1827) *нóге йак патекé* ‘про тонкі ноги’ (Грн) – с. 77;
- 1828) *но́ги в'ід зуб'ів* ‘про довгоногоу дівчину’ (Івн, Чрк) – с. 77;
- 1829) *но́ги ві́т'агнув* ‘помер’ (Лбш) – с. 184;
- 1830) *но́ги ві́т'агнула* ‘померла’ (Остр, ВВл) – с. 185;
- 1831) *но́ги йак в ца́пл'і* ‘про довгоногоу дівчину’ (Брг) – с. 76;
- 1832) *но́ги йак костил'і́* ‘про криві ноги, незграбні’ (Остр, ВВл) – с. 76;
- 1833) *но́ги йак стру́ни* ‘про довгоногоу дівчину’ (ВВл) – с. 77;
- 1834) *но́ги йак ці́би* ‘про тонкі ноги’ (Снв) – с. 77;

- 1835) *но́ги метро́ви* ‘про довгоногоу дівчину’ (Брв) – с. 77;
- 1836) *но́ги набі́в* ‘про хлопця, який довгий час зустрічається з дівчиною’ (Смл) – с. 102;
- 1837) *но́ги од вуше́й* ‘про довгоногоу дівчину’ (НРд) – с. 77;
- 1838) *но́ги позбива́в* ‘про хлопця, який довгий час зустрічається з дівчиною’ (Дгш, Брз) – с. 102;
- 1839) *но́ги-гомнода́ви* ‘про великий розмір ступні’ (Дкв) – с. 77;
- 1840) *но́ги-гомнода́ви* ‘про великий розмір ступні’, згруб. (Дкв) – с. 78;
- 1841) *но́са дирé* ‘про гордовитого хлопця, який не може дібрати собі дівчину’ (Дбр) – с. 104;
- 1842) *ніраха йак ціган* ‘про неохайно вдягнену’ (Плс) – с. 48;
- 1843) *ну́дно мин’і, сма́жно мин’і* ‘бути хворобливим, нездоровим’ [Арк’2003, с. 109] – с. 57;
- 1844) *на волоску́ висі́т’* ‘передчуття смерті’ (Ткт) – с. 182;
- 1845) *на вс’і сто* [Арк’2003, с. 83] – с. 40;
- 1846) *на вс’і ру́к’і [ма́йстер]* ‘про працювितого чоловіка’ (Грг) – с. 134;
- 1847) *на вс’і ру́к’і ма́йстер* ‘про працювитого чоловіка’ (Клб, Лкв) – с. 181;
- 1848) *на все Бо́жа во́ла* ‘про смерть’ (Бн) – с.183;
- 1849) *на вус мута́йе* ‘про особу, яка швидко все вловлює’ (Клб) – с. 67;
- 1850) *на го́лову гало́ш’і понад’іва́в* ‘про неохайно вдягненого хлопця/чоловіка’ (Пст) – с. 47;
- 1851) *на гулов’і йак на стол’і – гла́дко* ‘про лисину чоловіка’ (Клн) – с. 63;
- 1852) *на гулув’і йак на купі́ці* ‘про рідке нерозчесане волосся’ (Клк) – с. 65;
- 1853) *на жит’ :а́ обра́жений* ‘про сердитого чоловіка’ (Лбш) – с. 151;
- 1854) *на іко́ни моли́лас’а* ‘про дівчину/жінку, яка завагітніла та приховує батька дитини’ (Змш) – с. 88;
- 1855) *на ко́ст’і т’ік’і суба́к’і к’ідаю́ц’а, і то гулодн’і* ‘про худу дівчину/жінку’ (Звн) – с. 52;

- 1856) *на кузаку́ нима́ знаку́* ‘про зрадливого чоловіка’ (Мкв) – с. 117;
- 1857) *на л'éво і на пра́во* ‘про жінку легкої поведінки’ (Крч) – с. 118;
- 1858) *на л'іво, на пра́во гул'áйе* ‘про жінку легкої поведінки’ (Лбш, Лбчв) – с. 118;
- 1859) *на ла́дан ді́хайе* ‘передчуття смерті’ (Млт) – с. 183;
- 1860) *на одéжи* ‘про менструацію’ (Снв) – с. 83;
- 1861) *на по́двиги т'áгне* ‘зовнішні ознаки п'яного чоловіка’ (Лбш) – с. 144;
- 1862) *на печ'і гр'і́йеца* ‘про ліниву жінку’ (Остр) – с. 137;
- 1863) *на пога́ному по́ллі й трава́ не росте́* ‘про лисого чоловіка’ (Крп) – с. 63;
- 1864) *на пор'і* ‘про жінку, яка очікує дитину’ (Ств) – с. 84;
- 1865) *на пра́во і на л'іво хóдит'* ‘про жінку легкої поведінки’ (Брж) – с. 118;
- 1866) *на руши́к ста́ла* ‘про дівчину, яка вийшла заміж’ (Брд, Бтн) – с. 110;
- 1867) *на руши́к ступа́йе* ‘про дівчину, яка вийшла заміж’ (Жрч) – с. 110;
- 1868) *на сорóцц'і прийшо́в той час* ‘про менструацію’ (Жрч) – с. 83;
- 1869) *на сто́рону сході́ла* ‘про жінку, яка завагітніла в нешлюбі’ (Змш) – с. 86;
- 1870) *на то́му с'в'іті був* ‘помер’ (Лбчв) – с. 184;
- 1871) *на той с'в'іт п'ішо́в* ‘помер’ (Клк) – с. 182;
- 1872) *на той с'в'іт п'ішла́* ‘померла’ (Бтн, Кзл, Пст) – с. 185;
- 1873) *на той св'іт* ‘померти’ (Брн) – с. 185;
- 1874) *на чотир'о́х йі́де* ‘про ходу п'яного чоловіка’ (Грдн) – с. 143;
- 1875) *наб'і́р ко́ст'ів і ло́шка кро́ві* ‘про худого хлопця/чоловіка’ (ВВл) – с. 51;
- 1876) *набі́ти но́ги* ‘про хлопця, який довгий час зустрічається з дівчиною’ (Злч) – с. 103;
- 1877) *набра́вс'а йак жа́ба му́лу* ‘про алкогольне сп'яніння’ (Грдн, Трг) – с. 142;

- 1878) *набрáвс'а йак свин'á* ‘про алкогольне сп’яніння’ (Чрк) – с. 142;
- 1879) *набрáлас'а рóзуму* ‘взагалі не вживати спиртних напоїв’ (СтЗг) – с. 146;
- 1880) *набу́н'áвивс'а йак стра́ус* ‘про сердитого чоловіка’ (Плс) – с. 151;
- 1881) *нага́див і не приб́рав* ‘про поганого господаря’ (Зрч) – с. 139;
- 1882) *нагну́ти кошел'ів* ‘про обман’ [Арк’2003, с. 99] – с. 130;
- 1883) *наговорі́в с'ім м'ішк'ів ді́му* ‘говорити нісенітницю’ (Мрн) – с. 125;
- 1884) *нагул'áлас' йак сучка* ‘про жінку, яка завагітніла в нешлюбі’, згруб. (Пст) – с. 86;
- 1885) *наду́вс'а йак миш на крупу́* ‘про сердитого чоловіка’ [Арк’2003, с. 105] – с. 151;
- 1886) *наду́вс'а йак вуж* ‘про сердитого чоловіка’ (Глв) – с. 151;
- 1887) *наду́вс'а йак м'іх* ‘про сердитого чоловіка’ (Жбк) – с. 151;
- 1888) *наду́вс'а йак сич* ‘про сердитого чоловіка’ (НРд) – с. 151;
- 1889) *наду́ла варгу́* ‘про ображену жінку’ (Лбчв) – с. 73;
- 1890) *наду́лас' йак миш на крупу́* ‘про сердиту жінку’ (Лцк) – с. 151;
- 1891) *наду́та йак сич* ‘про сердиту жінку’ (Вгщ) – с. 151;
- 1892) *наду́тий йак інду́к* ‘про сердитого чоловіка’ (Гв) – с. 151;
- 1893) *найі́лас' і наду́лас'* ‘про жінку, яка завагітніла в нешлюбі’, жарт. (Хлп) – с. 86;
- 1894) *найі́стис' цибу́лі* ‘отримати відмову у сватанні’ (Брд) – с. 112;
- 1895) *накапу́зивс'а йак горобéц' на дошч* ‘про мовчазного чоловіка’ (Лбн) – с. 123;
- 1896) *наклáв на себе́ ру́ки* ‘закінчив життя самогубством’ (Клн) – с. 188;
- 1897) *наклáв ру́ки* ‘закінчив життя самогубством’ (Лбш) – с. 188;
- 1898) *намі́лити чу́ба* ‘зовнішні ознаки п’яного чоловіка’ (Мкв) – с. 144;
- 1899) *намі́лити шійу́* ‘зовнішні ознаки п’яного чоловіка’ (Клб) – с. 144;
- 1900) *намолóв с'ім м'ішк'ів вóвни і т'і нипóвни* ‘про чоловіка, який вихваляється’ (Плп) – с. 127;

- 1901) *намолóв с'ім м'ішк'ів діму* ‘про чоловіка, який вихваляється’ (Лбш) – с. 127;
- 1902) *нан'ухатис' багна́* ‘збожеволів’ (Гдм) – с. 174;
- 1903) *нап'ілас'а йа пйána* ‘про алкогольне сп’яніння’ (Дгш) – с. 142;
- 1904) *напéвс'а йак куц* ‘про алкогольне сп’яніння’ (Грн) – с. 142;
- 1905) *напівс'а йак гліна* ‘про алкогольне сп’яніння’ (Клч) – с. 142;
- 1906) *напівс'а йак свин'а́* ‘про алкогольне сп’яніння’ (Грн, Злч, Ткт) – с. 142;
- 1907) *напилас'а до рúчки* ‘про алкогольне сп’яніння’ (Ббр) – с. 142;
- 1908) *напилас'а до срáчки* ‘про алкогольне сп’яніння’ (РБрс) – с. 142;
- 1909) *наплитé дурніц'* ‘говорити нісенітницю’ (Вгщ) – с. 126;
- 1910) *нарóбивс'а йак тёмна н'іч* ‘про працюючого чоловіка’ (Вдр) – с. 135;
- 1911) *нарóбит' велику кúчу* ‘про лінивого чоловіка’ (Клн) – с. 137;
- 1912) *нарóдети йак кúрці'і знистé йáйца* ‘про легкі пологи’ (Збр) – с. 91;
- 1913) *нарізавс'а йак снип* ‘про алкогольне сп’яніння’ (Грн) – с. 142;
- 1914) *наркóт спітий* ‘про спитого чоловіка’ (Вгщ) – с. 141;
- 1915) *наробів йак к'іт на глін'і* ‘про лінивого чоловіка’ (Плп) – с. 137;
- 1916) *наробівс'а за двох дурніх* ‘про працюючого чоловіка’ (Млт) – с. 134;
- 1917) *наробівс'а йак в'іл* ‘про працюючого чоловіка’ (Рсв) – с. 134;
- 1918) *наробівс'а, йак дурній міла найівс'а* ‘про працюючого чоловіка’ (Мнв) – с. 134;
- 1919) *нарубівс'а йак міла найівс'а* ‘про працюючого чоловіка’ (Бн) – с. 134;
- 1920) *насу́тивс'а йак індік* ‘про сердитого чоловіка’ (Зрч) – с. 151;
- 1921) *насу́пл'аний йак сурóк* ‘про сердитого чоловіка’ (Гдм) – с. 151;
- 1922) *наста́вила віступци* ‘про ображену жінку’ (Брв) – с. 73;
- 1923) *наста́вила гóчи* ‘про здивований погляд’ (Клб) – с. 71;
- 1924) *наста́ли бúдн'і* ‘про менструацію’ (Смд) – с. 83;

- 1925) *наставл'а́йе ро́ги* ‘про чоловіка, якому зрадила дружина’ (Клч) – с. 117;
- 1926) *настоўбе́чити лі́шн'ого* ‘говорити нісенітницю’ [Арк’2003. 102] – с. 125;
- 1927) *настро́чів с'ім м'ішк'ів во́вни і всі по́вни* ‘говорити нісенітницю’ (НРд) – с. 125;
- 1928) *нат'а́гс'а би свин'а́* ‘про алкогольне сп’яніння’ (Брв) – с. 142;
- 1929) *не бр'і́тий, не мі́тий, з:а ву́гла прибі́тий* ‘про дурного’ [Арк’2003, с. 76] – с. 170;
- 1930) *не всі вдо́ма* ‘про розумово відсталого чоловіка’ (Змш, Псн, Смд) – с. 172;
- 1931) *не зал'о́тна пта́шка* ‘про жінку, яка довгий час не може завагітніти’ (Гбн) – с. 93;
- 1932) *не одної́ спудне́ці не пропу́стит* ‘про чоловіка, який любить жінок’ (СтЗг) – с. 116;
- 1933) *недобре́че йак злий пес* ‘про злого чоловіка’ (Брн) – с. 148;
- 1934) *нема́ ума́* ‘про розумово відсталого’ (Млн) – с. 174;
- 1935) *нема́йе ко́пу в голоу́йі* ‘про дурного чоловіка’ [Арк’2003, с. 99] – с. 170;
- 1936) *нема́йе кі́шки* ‘про нецнотливу дівчину’ (Снв) – с. 81;
- 1937) *нема́йе кл'е́мки* ‘про дурну жінку’ (Смд) – с. 170;
- 1938) *неотесана дубі́на* ‘збожеволіти’ (Кзл) – с. 174;
- 1939) *неста́ча с'іро́йі речові́ни* ‘про нерозумну людину’ (Вгш) – с. 170;
- 1940) *нече́сний ва́лах* ‘про лінивого чоловіка’ (Яснв) – с. 137;
- 1941) *ни бий лижа́чого* ‘про лінивого чоловіка’ (Клб) – с. 137;
- 1942) *ни бойі́ц:а ни грóму ни ту́чи* ‘про сміливу жінку’ (Бр) – с. 156;
- 1943) *ни бойі́ц'а н'і вогн'у́ н'і воді́* ‘про сміливу жінку’ (Ярс) – с. 156;
- 1944) *ни бойі́ц'а ни ту́чи ни грóму* ‘про сміливу жінку’ (Брв, НРд) – с. 156;
- 1945) *ни в жо́дним го́ци* ‘не випив’ [Арк’2003, с. 110] – с. 146;

- 1946) *ни ви́бйеш сло́ва йак з кузла́ вóвни* ‘про мовчазного чоловіка’ (Лпн) – с. 122;
- 1947) *ни ви́тирп’іла ду́ша лихóйї до́л’ї* ‘про самогубство’ (Влх) – с. 188;
- 1948) *ни вс’ї вдо́ма* ‘про нерозумну людину’ (Хлп) – с. 170;
- 1949) *ни вурв́е никóли* ‘про лінивого чоловіка’ (Клб) – с. 137;
- 1950) *ни голо́ва, а дом сов’это́в* ‘про розумного чоловіка’ (Дтн) – с. 168;
- 1951) *ни дав Бог красі́* ‘про невродливого хлопця/чоловіка’ (Чрк) – с. 44;
- 1952) *ни дав Бог красі́* ‘про невродливу людину’ (Чрк) – с. 44;
- 1953) *ни дру́жит’ з голово́йу* ‘про нерозумну людину’ (Лбш) – с. 170;
- 1954) *ни дру́жит’ з гулово́йу* ‘про нерозумну людину’ (Прп) – с. 170;
- 1955) *ни живéй ни мёртвий* ‘про кволого чоловіка’ (Грн) – с. 57;
- 1956) *ни живі́й ни мёртвий* ‘про кволого чоловіка’ (Плц, Сшч) – с. 57;
- 1957) *ни за холо́дну во́ду не бра́тиса* ‘про лінивого чоловіка’ [Арк’2003, с. 83] – с. 137;
- 1958) *ни за холо́дну во́ду ни бра́тис’* ‘про лінивого чоловіка’ [Арк’2005, с. 65] – с. 137;
- 1959) *ни зйім, то надкушу́* ‘про жадібного’ [Арк’2003, с. 94] – с. 164;
- 1960) *ни зна́йе де задиві́ц:а* ‘про перебірливого хлопця, який не може визначитися із вибором дівчини’ (Брв) – с. 104;
- 1961) *ни зна́йе, на йак’і́й г’і́лці в’ішатис’* ‘про хлопця, який не може визначитися із дівчиною’ (Пвр) – с. 104;
- 1962) *ни йідне́йї спудні́ц’ї ни пруну́стит’* ‘про чоловіка, який любить жінок’ (Клб, Яснв) – с. 116;
- 1963) *ни мо́жна надиві́тис’а* ‘про красиву людину’ (Брв) – с. 40;
- 1964) *ни нога́, а ц’і́ла клéшин’а* ‘про великий розмір ступні’ (Вгщ) – с. 78;
- 1965) *ни нога́, а ц’і́ла клéшин’а* ‘про великий розмір ступні’ (Вгщ) – с. 76;
- 1966) *ни об’і́йти, ни обйі́хати* ‘про повну людину’ (Клн) – с. 53;
- 1967) *ни одн’ї чо́боти стопта́в* ‘про хлопця, який довгий час зустрічається з дівчиною’ (Тпл) – с. 103;

- 1968) *ни одної йамки ни пропустит'* 'про ходу п'яного чоловіка' (Хлп) – с. 143;
- 1969) *ни одної сподніці ни пропустит'* 'про чоловіка, який любить жінок' (Брв) – с. 116;
- 1970) *ни пітскнути ни чіркнути* 'про мовчазного чоловіка' [Арк'2003, с. 113] – с. 123;
- 1971) *ни перед ним ни за ним* 'про лінивого чоловіка' [Арк'2003, с. 82] – с. 137;
- 1972) *ни питаї в слабого здоров'я* 'передчуття смерті' [Арк'2003, с. 44] – с. 182;
- 1973) *ни пйушча ни йібушча* 'взагалі не вживати спиртних напоїв' (Дрн) – с. 146;
- 1974) *ни пйе, бу вже дупівс'а* 'взагалі не вживати спиртних напоїв' (Яснв) – с. 146;
- 1975) *ни пйе, бу ни здужайе* 'взагалі не вживати спиртних напоїв' (Яснв) – с. 146;
- 1976) *ни пйе, бу ни здурови, бу слабій* 'взагалі не вживати спиртних напоїв' (Клб) – с. 146;
- 1977) *ни пропустит' ни одної йупки* 'про чоловіка, який любить жінок' (Брз) – с. 116;
- 1978) *ни с тейі ног'і встати* 'про сердитого чоловіка' [Арк'2003. 108] – с. 151;
- 1979) *ни стидіц'а ни л'удей, ни Бóга* 'про жінку легкої поведінки' (Брв) – с. 118;
- 1980) *ни суділос'а пожіти* 'про народження мертвої дитини' (Брв) – с. 92;
- 1981) *ни треба ниг роставл'ати* 'про жінку, яка завагітніла в нешлюбі' (Брд) – с. 86;
- 1982) *ни удн'і вал'анк'і ступтав* 'про хлопця, який довгий час зустрічається з дівчиною' (Тпл) – с. 103;

- 1983) *ни чулув'їк, а зóлото* ‘взагалі не вживати спиртних напоїв’ (Пл) – с. 146;
- 1984) *нидé ни с'м'їт'ечка* ‘про охайність у будинку’ (Брж) – с. 46;
- 1985) *нидóбра йак стервїáтина* ‘про злу жінка’ (Злч) – с. 148;
- 1986) *нидубрáв н'їйáк соб'ї красї* ‘про гордовитого хлопця, який не може дібрати собі дівчину’ (Брд) – с. 104;
- 1987) *никóму не ну́жна* ‘про нецнотливу дівчину’ (СтЗг) – с. 81;
- 1988) *никудїшн'айа би розторóпа* ‘про невродливу дівчину/жінку’ (Бр) – с. 44;
- 1989) *нимá здорóвїа* ‘взагалі не вживати спиртних напоїв’ (Трг) – с. 146;
- 1990) *нимá йак рїба* ‘про мовчазну жінку’ (Дбр) – с. 123;
- 1991) *нимá красї* ‘про невродливого хлопця/чоловіка’ (Брд) – с. 44;
- 1992) *нимá умá – считáй кал'їка* ‘про розумово відсталого чоловіка’ (Брд) – с. 174;
- 1993) *ниповорóтка йак квóчка* ‘про ліниву жінку’ (Дбр) – с. 137;
- 1994) *нирáшлива корóва* ‘про неохайно вдягнену’ (Пст) – с. 48;
- 1995) *нис би кл'ўчка* ‘про довгий ніс’ (Бр) – с. 72;
- 1996) *нис йак бұл'бина* ‘про кирпатий ніс’ (Снв) – с. 72;
- 1997) *нис йак бурат'їно* ‘про довгий ніс’ (Грн) – с. 72;
- 1998) *нис йак в орлá* ‘про ніс загнутої форми’ (Остр, ВВл) – с. 72;
- 1999) *нис йак в свин'ї пїатачóк* ‘про кирпатий ніс’ (Остр) – с. 72;
- 2000) *нис йак вáл'анок* ‘про великий ніс’ (Вгщ) – с. 72;
- 2001) *нис йак дїшло* ‘про довгий ніс’ (Брв) – с. 72;
- 2002) *нис йак кл'ук* ‘про ніс загнутої форми’ (Вгщ) – с. 72;
- 2003) *нис йак морквїна* ‘про довгий ніс’ (Зрч) – с. 72;
- 2004) *нис йак слéвка* ‘про ніс маленької форми’ (Брж) – с. 72;
- 2005) *нис йак у бус'н'а* ‘про довгий ніс’ (Грн) – с. 72;
- 2006) *нис такїй, шо пов'їсити в'їдрó мóжна* ‘про довгий ніс’ (Бхв) – с. 72;
- 2007) *ниспóвна рóзуму* ‘про розумово відсталого’ (Брс) – с. 174;
- 2008) *нисповнá рóзуму* ‘про нерозумну людину’ (Лбш) – с. 170;

- 2009) *ниха́й с'в'атій Йосип на до́бре перенóсит'* 'про погані сни' (Лпн) – с. 180;
- 2010) *нихл'у́йа – зрóду нихл'у́йа* 'про неохайно вдягну́у' (Вгщ) – с. 48;
- 2011) *нихл'у́йа йак свин'а́ в болóти* 'про неохайно вдягну́у, брудну дівчину/жінку' (НРд) – с. 48;
- 2012) *новá ма́ма* 'про жінку, яка народила дитину' (Вгщ) – с. 92;
- 2013) *нога́ йак кашалóт* 'про великий розмір ступні' (Брг) – с. 78;
- 2014) *нога́ йак у злóдейа* 'про великий розмір ступні' (Осв) – с. 77;
- 2015) *ноги йак ліж'і* 'про великий розмір ступні' (Плц) – с. 77;
- 2016) *носóк дівци'а в тисóк* 'передчуття смерті' (Клн) – с. 183;
- 2017) *об':івáйе порóги* 'про хлопця, який довгий час зустрічається з дівчиною' (Лбн, Вдр, Звн) – с. 103;
- 2018) *обивáйе порóг'і* 'про хлопця, який довгий час зустрічається з дівчиною' (Млн, Пст) – с. 103;
- 2019) *обйістис'а червóнойі каліни* 'про менструацію' (Змш) – с. 82;
- 2020) *обкру́тит' чулув'іка сра́куйу* 'про жінку легкої поведінки', згруб. (Мкв) – с. 118;
- 2021) *облизáв гарбу́з* 'отримав відмову у сватанні' (СтЗг) – с. 112;
- 2022) *облупі́ти гарбуза́* 'відмова у сватанні' [Арк'2003, с. 84] – с. 112;
- 2023) *обр'і́зали косу́* 'про дівчину, яка вийшла заміж' (Гбн, Овд, Дгш, Крп, Дбрв, Снв) – с. 110;
- 2024) *обр'і́с йак Будула́й* 'про неголеного чоловіка' (Пвр) – с. 60;
- 2025) *обрóс би нип* 'про неголеного і непідстриженого чоловіка' (Бр) – с. 60;
- 2026) *обрóшиий йак Будула́й* 'про неголеного чоловіка' (Тпл) – с. 60;
- 2027) *обрі́с йак ведм'ід'* 'про неголеного і непідстриженого чоловіка' (Брв) – с. 60;
- 2028) *обруч'і́ полóпали* 'про породіллю' (Вдр) – с. 89;
- 2029) *обску́бана кúрка* 1) 'про рідке нерозчесане волосся'; 2) 'про неакуратну жінку' (Яснв) – с. 65;

- 2030) *огн'ом рóбит'* 'про працювиту жінку' (Бр) – с. 135;
- 2031) *од в'ітру х'іта́йеца* 'про худу дівчину/жінку' (Мшв) – с. 52;
- 2032) *од в'ітру х'іта́йеца* 'про худу людину' (Мшв) – с. 51;
- 2033) *од в'ітру хі́лиця* 'про кволу жінку' (Млш) – с. 57;
- 2034) *од нэйі н'ічо́го ни втиче́* 'про працювиту жінку' (Глв) – с. 135;
- 2035) *од стовпа́ до стóвна* 'про ходу п'яного чоловіка' (Острц) – с. 143;
- 2036) *од:áв ду́шу ничі́стому* 'закінчити життя самогубством' (Острц) – с. 188;
- 2037) *од:у́в ніси* 'про ображеного чоловіка' (Мшв) – с. 73;
- 2038) *оджилá свойé* 'передчуття смерті' (Трн) – с. 182;
- 2039) *одн'і жи́ли с'в'іт'ат'* 'про повну людину' (Ткт) – с. 53;
- 2040) *одна́ нугá в мугі́л'і* 'передчуття смерті' (Хлп) – с. 183;
- 2041) *одна́ шку́ра і ко́ст'і* 'про худого хлопця/чоловіка' (Гв) – с. 51;
- 2042) *одні́м го́ком спит', дру́гим зі́ркайе* 'про чутливий сон' (Лбш) – с. 179;
- 2043) *одр'ізати косу́* 'про дівчину, яка вийшла заміж' (Дбр) – с. 110;
- 2044) *ой ти плу́та-шоло́та* 'про балакучу жінку, базіку' [Арк'2003, с. 114] – с. 121;
- 2045) *осі́на тал'і́я* 'про струнку дівчину' (Дхч, Гв, Чрк) – с. 54;
- 2046) *оста́вс'а сиручі́, ни дожинéш бижу́чі* 'про лінивого чоловіка' (Снв) – с. 137;
- 2047) *оста́н':і дн'і дожива́йе* 'передчуття смерті' (Квл) – с. 183;
- 2048) *осуши́ла чужа́ красá* 'про змарнілого хлопця' (Дбрв) – с. 103;
- 2049) *от во́рот пово́рот* 'отримати відмову у сватанні' (Смд) – с. 112;
- 2050) *от шо то зна́чит', шо в хáт'і чулов'і́ча ша́пка йе* 'про поганого господаря, здебільшого про тих, хто вживає алкоголь' (Клб) – с. 140;
- 2051) *отó вже й ле́йда* 'про жінку, яка не вміє зберігати таємниць, пліткарка' (Лбчв) – с. 128;
- 2052) *отпра́вила з в'і́ником* 'про дівчину, яка відмовила хлопцеві у сватанні' (Псн) – с. 112;

- 2053) *ох ужé ц'а джéга!* ‘про швидку та метку’ [Арк’2003, с. 88] – с. 135;
- 2054) *очéй ни в'ід'ірвеш* ‘про красиву людину’ (Брн) – с. 40;
- 2055) *очéй ни в'ід'ірвеш* ‘про красиву людину’ (Брн) – с. 39;
- 2056) *облизн'а схопів* ‘отримав відмову у сватанні’ (Мшс) – с. 112;
- 2057) *олух цар'с'к'ий* ‘про лінивого чоловіка’ (Остр) – с. 136;
- 2058) *олух цар'а небéсного* ‘про дурного чоловіка’ (Кзл) – с. 170;
- 2059) *оч'і залів* ‘зовнішні ознаки п'яного чоловіка’ (Остр) – с. 144;
- 2060) *оч'і йак бáнк'і* ‘про великі круглої форми очі’ (Грдн, Гв) – с. 71;
- 2061) *оч'і йак в жáби* ‘про маленькі круглої форми очі’ (Клн, Гв) – с. 71;
- 2062) *оч'і йак в йапóнц'а* ‘про маленькі круглої завуженої очі’ (Чрк) – с. 71;
- 2063) *оч'і йак в кротá* ‘про вузької форми очі’ (ВВл) – с. 71;
- 2064) *оч'і йак в порос'áти* ‘про маленькі круглої форми очі’ (Млш) – с. 71;
- 2065) *оч'і йак в сові* ‘про великі круглої форми очі’ (Ткт, ВВл, Прп, Плс) – с. 71;
- 2066) *оч'і йак гурушіни* ‘про маленькі круглої форми очі’ (Бн) – с. 71;
- 2067) *оч'і йак кіц'ки* ‘про маленькі круглої форми очі’ (Влх) – с. 71;
- 2068) *оч'і йак тарéл'і* ‘про форму очей’ (Прс) – с. 71;
- 2069) *оч'і йак фáри* ‘про великі круглої форми очі’ (Грх) – с. 71;
- 2070) *оче йак бáн'ке* ‘про великі круглої форми очі’ (Сшч) – с. 71;
- 2071) *очи йак б'іл'ма* ‘про великі круглої форми очі’ (Брг, Ярс) – с. 71;
- 2072) *очи йак в шчурá* ‘про маленькі круглої форми очі’ (Крч) – с. 71;
- 2073) *очи йак гúдзики* ‘про маленькі круглої форми очі’ (Зрч) – с. 71;
- 2074) *очи йак лукáтори* ‘про круглої форми очі’ (Клк) – с. 71;
- 2075) *очи на мóкрому м'ісц'і* ‘голосно плаче’ (Мшв, Ярс) – с. 160;
- 2076) *п'івен' гáмбурз'кий* ‘про перебірливого хлопця, який користується популярністю серед дівчат’ (Грдн) – с. 103;
- 2077) *п'іниц'а йак нес* ‘про злого чоловіка’ (Клк) – с. 148;
- 2078) *п'ід в'інéц' іде* ‘про дівчину, яка вийшла заміж’ (Жрч) – с. 110;

- 2079) *п'ід плóтом загнóтис* 'померти в бідності' [Арк'2003, с. 114] – с. 185;
- 2080) *п'ідé в жит':á в'ичне* 'передчуття смерті' (Вгщ) – с. 183;
- 2081) *п'ідé в жит':á в'ичне* 'померти' (Вгщ) – с. 184;
- 2082) *п'ідбивáйе клинц'і* 'про хлопця, який проявляє своє захоплення до дівчини' (Брн) – с. 103;
- 2083) *п'іднести́ гарбуза́* 'отримати відмову у сватанні' (Брз, Тпл) – с. 112;
- 2084) *п'ідпали́ сп'ічку – загорі́ц'а* 'про сердиту жінку' (ВВл, Остр) – с. 151;
- 2085) *п'ідст'ілка дл'а вс'іх* 'про нецнотливу дівчину' (Брз) – с. 81;
- 2086) *п'ідши́тий чолов'ік* 'взагалі не вживати спиртних напоїв' (Лщ) – с. 146;
- 2087) *п'іл'áйе йак пілка* 'про злу жінка' (Хлп) – с. 148;
- 2088) *п'ісо́к в рукава́х* 'про лінивого чоловіка' (Пст) – с. 137;
- 2089) *п'іті до пра́бц'ів* 'про смерть' (Брн) – с. 185;
- 2090) *п'іті п'ід мураву́* 'померти' [Арк'2005, с. 70–71] – с. 185;
- 2091) *п'іч колупáйе* 'про сором'язливу дівчину' (Дтн, Кзл) – с. 157;
- 2092) *п'ішо́в до Артéма ог'ірк'і стерегті́* 'помер' (Лбн) – с. 185;
- 2093) *п'ішо́в до Клі́мчика* 'помер' (Острж) – с. 185;
- 2094) *п'ішо́в до Лéвона* 'помер' (Млт) – с. 185;
- 2095) *п'ішо́в до пáна Лопаті́нс'кого* 'помер' (Тпл) – с. 185;
- 2096) *п'ішо́в ду Душе́йка* 'помер' (Хлп) – с. 185;
- 2097) *п'ішо́в з жит':á* 'помер' (Жрч) – с. 184;
- 2098) *п'ішо́в на упок'і́й* 'помер' (Хлп) – с. 184;
- 2099) *п'ішо́в од нас* 'помер' (Брд) – с. 184;
- 2100) *п'ішо́в свої́ейу дорóгойу* 'помер' (Жрч) – с. 184;
- 2101) *п'ішла́ буйда на колéсах* 'про жінку, яка не вміє зберігати таємниць, пліткарка' (Вдр) – с. 128;
- 2102) *п'ішла́ в л'уди* 'про дівчину, яка вийшла заміж' (Тпл) – с. 110;
- 2103) *п'ішла́ йак пáва* 'про акуратну дівчину' (Пст) – с. 46;

- 2104) *n'ishlá na nébo do Bóga, a tam sho zarobíla* 'померла' (Ббр) – с. 185;
- 2105) *n'ishlá na spók'iy* 'померла' (Пщ) – с. 185;
- 2106) *n'ishlá n'id v'inéц'* 'про дівчину, яка вийшла заміж' (Кзл) – с. 110;
- 2107) *n'ishlá no rukáx* 'про жінку легкої поведінки' (Мрн) – с. 118;
- 2108) *náleц' ob náлец' ne vdáрити* 'про лінивого чоловіка' [Арк'2003, с. 111] – с. 137;
- 2109) *náleц' ob náлец' ni стúкне* 'про ліниву людину' (ВВл) – с. 137;
- 2110) *náleц' ob náлец' ni стúкне* 'про ліниву людину' (Ткт, Лбш, Хлп, Мрн) – с. 137;
- 2111) *nán'a – do kohán':a* 'про жінку легкої поведінки' (Квл) – с. 118;
- 2112) *nánc'ka кров* 'про лінивого чоловіка' (Змш) – с. 137;
- 2113) *náрочка – Iván i Odáрочка* 'про молоду пару, яка довгий час зустрічається' (НРд) – с. 103;
- 2114) *náше йак в'іл* 'про працюючого чоловіка' (Зрч, Клк) – с. 134;
- 2115) *náше йак йішіак* 'про працюючого чоловіка' (Клб) – с. 134;
- 2116) *náше йак кин'* 'про працюючого чоловіка' (Бтн, Грн, Пвр) – с. 134;
- 2117) *náше йак кон'áка* 'про працюючого чоловіка' (Дтн, Клч, Мшс) – с. 134;
- 2118) *náше йак кон'áка* 'про працюючу жінку' (Плц) – с. 135;
- 2119) *náше йак н'эг'ір* 'про працюючого чоловіка' (Мшв) – с. 135;
- 2120) *пéчений рак* 'про почервоніння на лиці' (Клн) – с. 55;
- 2121) *пól'с'ка д'івка* 'про дівчину, яка не вийшла заміж' (Дбрв) – с. 106;
- 2122) *пól'с'ке рáдіо* 'про жінку, яка не вміє зберігати таємниць, пліткарка' (Гбн) – с. 129;
- 2123) *пóтом облива́йце́'а* 'про працюючу жінку' (Остр) – с. 135;
- 2124) *пілом занесло́* 'про дівчину/жінку, яка завагітніла та приховує батька дитини' (Пст) – с. 88;
- 2125) *пúдкий би зáйцец'* 'про лякливого хлопця/чоловіка' (Бр) – с. 154;
- 2126) *пúто проложі́в* 'про хлопця, який проявляє своє захоплення до дівчини' (Ткт) – с. 103;

- 2127) *навўка зйїла* ‘про жінку, яка завагітніла’ (Звн) – с. 84;
- 2128) *паршїва йак гад’ука* ‘про злу жінка’ (Клб, Хлп) – с. 148;
- 2129) *патл’атий йак нес* ‘про неголеного і непідстриженого чоловіка’ (Смд) – с. 60;
- 2130) *пахайе йак дурний* ‘про працюючого чоловіка’ (Вгщ) – с. 134;
- 2131) *пекті рак’ів* ‘про почервоніння на лиці’ (Лцк) – с. 55;
- 2132) *переб’їрлива д’їва* ‘про дівчину, яка не може визначитися із майбутнім обранцем’ (Пст) – с. 106;
- 2133) *переб’їрайе йак цїган кон’ме* ‘про перебірливого хлопця’ (СтЗг) – с. 104;
- 2134) *перебирайе вс’їх по к’їсточках* ‘про жінку, яка не вміє зберігати таємниць, пліткарка’ (Псн) – с. 128;
- 2135) *перемкнуло в гулов’ї* ‘про нерозумну людину’ (Дхч) – с. 170;
- 2136) *пересохша слїва* ‘про дівчину, яка не вийшла заміж’ (Яснв) – с. 106;
- 2137) *пересп’їла вїшн’а* ‘про дівчину, яка не вийшла заміж’ (Дбр) – с. 106;
- 2138) *переступїла за посторонку* ‘про жінку, яка завагітніла’ (Звн) – с. 84;
- 2139) *перибїрайе йак бул’бу* (Брв) – с. 107;
- 2140) *перибїрайе йак перчатки* ‘про дівчину, яка не може визначитися із майбутнім обранцем’ (Лцк, Чрк) – с. 106;
- 2141) *перибїрайе йак цїган кон’ї* ‘про перебірливого хлопця’ (Дгш) – с. 104;
- 2142) *перибарайе йак к’їт салом* ‘про перебірливого хлопця’ (Яснв) – с. 104;
- 2143) *перибирайе д’ївчат йак шкарпїтки* ‘про перебірливого хлопця’ (Влх) – с. 104;
- 2144) *перибирайе йак в’їву’ами* ‘про перебірливого хлопця’ (Гбн) – с. 104;
- 2145) *перибирайе йак к’їн’ копїтом* ‘про перебірливого хлопця’ (Жрч) – с. 104;
- 2146) *перибирайе йак пал’у’ами* ‘про дівчину, яка не може визначитися із майбутнім обранцем’ (Брв) – с. 106;

- 2147) *перибіра́йе йак цы́ган горика́ми* ‘про перебірливого хлопця’ (Ств) – с. 104;
- 2148) *перибіра́йе йак цыга́нка ка́ртами* ‘про дівчину, яка не може визначитися із майбутнім обранцем’ (Ввн) – с. 106;
- 2149) *печ’інка сво́йе дайé* ‘взагалі не вживати спиртних напоїв’ (Бтн) – с. 146;
- 2150) *пий-пий – на ста́рост’ то́рба й кий* ‘говорять на чоловіка, який постійно вживає спиртні напої’ (Ртн) – с. 141;
- 2151) *пириб’і́рлива йак па́н’і* ‘про дівчину, яка не може визначитися із майбутнім обранцем’ (Гдм) – с. 106;
- 2152) *пирибі́райе йак карта́пл’у* ‘про дівчину, яка не може визначитися із майбутнім обранцем’ (МГл) – с. 107;
- 2153) *пирибира́йе йак гнилка́ми* ‘про дівчину, яка не може визначитися із майбутнім обранцем’ (Рсв) – с. 107;
- 2154) *пирибира́йе йак на база́ре* ‘про дівчину, яка не може визначитися із майбутнім обранцем’ (Грн) – с. 106;
- 2155) *пирибира́йе йак свин’а́ лі́чем рі́йе* ‘про дівчину, яка не може визначитися із майбутнім обранцем’ (Дбр) – с. 106;
- 2156) *пирибира́йе йак селе́дц’ами в д’і́жц’і* ‘про дівчину, яка не може визначитися із майбутнім обранцем’ (Звн) – с. 107;
- 2157) *пирибира́йе йак цы́ган к’ін’ми* ‘про перебірливого хлопця’ (Ббр, Брз, Млн, Крп, Мшс, Пст, Кзл) – с. 104;
- 2158) *пирибира́йе йак цы́ган ку́н’ми* ‘про перебірливого хлопця’ (Клб) – с. 104;
- 2159) *пирибира́йе йак цы́ган со́нцем* ‘про перебірливого хлопця’ (Вдр) – с. 104;
- 2160) *пирибира́йе йек гниле́ц’ами* (Врк) ‘про дівчину, не може визначитися із майбутнім обранцем’ (Лцк, Чрк) – с. 107;
- 2161) *пирпбира́йе йак одéжу* ‘про дівчину, яка не може визначитися із майбутнім обранцем’ (Грн) – с. 106;

- 2162) *пйáн кап'ітáн* ‘зовнішні ознаки п’яного чоловіка’ (Млт) – с. 144;
- 2163) *пйáне бідло* ‘про алкогольне сп’яніння’ (Вгщ) – с. 142;
- 2164) *пйáни вдм'іну* ‘про алкогольне сп’яніння’ [Арк’2005, с. 50] – с. 142;
- 2165) *пйáни йак ц'іп* ‘про алкогольне сп’яніння’ (Клб) – с. 142;
- 2166) *пйáни йак ч'іп, пйáний йак снп* ‘про дуже п’яного’ [Арк’2003, с. 118] – с. 141;
- 2167) *пйáний (пйáне)йак бейло* ‘про алкогольне сп’яніння’ (Клб) – с. 142;
- 2168) *пйáний в дóску* ‘про алкогольне сп’яніння’ (Бхв, ВВл, Лбчв, Остр) – с. 142;
- 2169) *пйáний в дим* ‘про алкогольне сп’яніння’ [Арк’2005, с. 50] – с. 142;
- 2170) *пйáний в др'із'іну* ‘про алкогольне сп’яніння’ (Зрч) – с. 142;
- 2171) *пйáний ду б'елк'і* ‘про алкогольне сп’яніння’ (Крч) – с. 142;
- 2172) *пйáний йак бик* ‘про алкогольне сп’яніння’ (Влх) – с. 142;
- 2173) *пйáний йак туз* ‘про алкогольне сп’яніння’ (Бр) – с. 142;
- 2174) *пйáний йак ч'іп* ‘про алкогольне сп’яніння’ (ВВл, Остр, Чрк) – с. 142;
- 2175) *пйáному мóре по кол'іна* ‘зовнішні ознаки п’яного чоловіка’ (Клн, Крч, Плц, Снв) – с. 144;
- 2176) *[пйе] йак в остáн':ій раз* ‘про алкогольне сп’яніння’ (Клб) – с. 142;
- 2177) *пйе і дна ни бáчит'* ‘про алкогольне сп’яніння’ (Лбш) – с. 142;
- 2178) *пл'ітé кушел'і* ‘говорити нісенітницю’ (Гщ) – с. 125;
- 2179) *пл'ітé плóта* ‘про чоловіка, який багато розмовляє, базикає’ (Ртн) – с. 129;
- 2180) *пл'увáти й ловити* ‘про лінивого чоловіка’ [Арк’2005, с. 65] – с. 137;
- 2181) *пл'уйіц'а в потолóк* ‘про ліниву людину’ (НРд) – с. 137;
- 2182) *пл'ун' – зашипіт'* ‘про злу жінка’ (Мшв) – с. 148;
- 2183) *плáче йак мáз'а* ‘голосно плаче’ (Бхв) – с. 160;
- 2184) *плáче йак нéнза* ‘голосно плаче’ (Лкв) – с. 160;
- 2185) *плáче йак сопл'á на ст'ін'і* ‘про плаксиву жінку’ (Зрч) – с. 160;
- 2186) *плáче крокодїл'ачими сл'озáми* ‘голосно плаче’ (ВВл) – с. 160;

- 2187) *плéте йазикóм* ‘говорити нісенітницю’ (Брн) – с. 126;
- 2188) *плéшче йазикóм йак те рáд’іо* ‘про жінку, яка не вміє зберігати таємниць, пліткарка’ (Чрк) – с. 129;
- 2189) *плóска йак дóска* ‘про худу дівчину/жінку’ (Ткт, Брж, ВВл) – с. 52;
- 2190) *пласі́ва верба́* ‘жінка, яка часто плаче’ (Лкв) – с. 160;
- 2191) *пласі́ва верба́* ‘про плаксиву жінку’ (Лкв) – с. 160;
- 2192) *плесті́ брэхн’і* ‘про обман’ [Арк’2003, с. 79] – с. 130;
- 2193) *плесті́ йак з гарáчки* ‘про балакучого чоловіка, базіку’ [Арк’2003, с. 84] – с. 120;
- 2194) *плесті́ йак на му́ках* ‘про балакучого чоловіка, базіку’ [Арк’2003, с. 106] – с. 120;
- 2195) *плесті́ ко́шики й плет’і́нки* [Арк’2003, с. 99] – с. 130;
- 2196) *плесті́ конóпл’і* ‘про балакучого чоловіка, базіку’ [Арк’2003, с. 98] – с. 120;
- 2197) *плесті́ плóта* [Арк’2003, с. 99] – с. 130;
- 2198) *плесті́ плóта* ‘говорити нісенітницю’ [Арк’2003, с. 114] – с. 125;
- 2199) *плетé б’ел’еб’ердú* ‘говорити нісенітницю’ (Лбчв) – с. 126;
- 2200) *плетé б’ел’еб’ердú* ‘говорити нісенітницю’ (Лбчв) – с. 125;
- 2201) *плетé йак до дúба вйазаній* ‘говорити нісенітницю’ (Злн) – с. 125;
- 2202) *плетé йак з гар’áчки* ‘про балакучого чоловіка, базіку’ (Овд) – с. 120;
- 2203) *плетé йак тараба́н’ка* ‘багато говорить’ (Грн) – с. 121;
- 2204) *плисті́ йáз’ом* ‘про обман’ [Арк’2003, с. 133] – с. 130;
- 2205) *плисті́ йак з мал’ар’ійі* ‘про балакучого чоловіка, базіку’ [Арк’2003, с. 103] – с. 120;
- 2206) *плисті́ йак Румáн л’ісу́* ‘про обман’ [Арк’2003, с. 102] – с. 130;
- 2207) *плисті́ ко́рзни* ‘про обман’ [Арк’2003, с. 99] – с. 130;
- 2208) *плитé кошил’і* ‘говорити нісенітницю’ (Брж, Снв) – с. 126;
- 2209) *плитé кошил’і* ‘говорити нісенітницю’ (Брж, Снв) – с. 125;

- 2210) *плітє спл'єтн'ї* 'про жінку, яка не вміє зберігати таємниць, пліткарка' (Ткт) – с. 128;
- 2211) *плітє, шо кўти ни тримáйец'а* 'говорити нісенітницю' (Клн) – с. 126;
- 2212) *по сáми вўха* 'про закоханого хлопця' (Млт) – с. 101;
- 2213) *побáчити Бóга* 'померти' (Вгщ) – с. 185;
- 2214) *подв'ішений йазїк* 'про комунікабельну людину' (Остр) – с. 124;
- 2215) *пожувáв і вїпл'унув* 'про неохайно вдягненого хлопця/чоловіка' (Лбш, Остр, ВВл) – с. 47;
- 2216) *позаливáв бáн'ки* 'зовнішні ознаки п'яного чоловіка' (Бр) – с. 144;
- 2217) *поклáв óко* 'про хлопця, який запримітив/сподобав собі дівчину' (ВВл) – с. 103;
- 2218) *пол'с'к'ї хадз'áйен* 'про працюючого чоловіка' [Арк'2003, с. 128] – с. 135;
- 2219) *пол'їс'ка лáпа* 'про великий розмір ступні' (Хлп) – с. 78;
- 2220) *по-л'уц'к'їй чулов'їк* 'взагалі не вживати спиртних напоїв' (Лбш) – с. 146;
- 2221) *получїти в'їник* 'отримати відмову у сватанні' (Дгш) – с. 112;
- 2222) *помóчн'їк в с'їчку срáти* 'про поганого господаря' (Гдм) – с. 139;
- 2223) *помн'áтий йак собáка пожувáв* 'про неохайно вдягненого хлопця/чоловіка' (Трн) – с. 47;
- 2224) *понўре, йак н'їс у вóду упустїв* 'про сердитого чоловіка' (Чрк) – с. 151;
- 2225) *понеслá байстроводїха* 'про жінку, яка завагітніла в нешлюбї' (Трн) – с. 86;
- 2226) *попóвнен':а в сел'ї* 'про жінку, яка народила дитину' (Яснв) – с. 92;
- 2227) *порóжн'а йак бóчка* 'про безплідну жінку' (Смд) – с. 93;
- 2228) *порос'áч'ї глáск'ї* 'про маленькі круглої форми очі' (Дкв) – с. 71;
- 2229) *посл'єдн'а шл'óндра* 'про жінку, яка зробила аборт' (Слв) – с. 94;

- 2230) *посл'едн'і в'іст'і* ‘про жінку, яка не вміє зберігати таємниць, пліткарка’ (ЛКВ) – с. 129;
- 2231) *посоловіли гóчи* ‘зовнішні ознаки п'яного чоловіка’ [Арк'2003, с. 110] – с. 144;
- 2232) *похмелітис'а хóче – на óч'і не бáчит'* ‘про похмілля’ (РБрс) – с. 145;
- 2233) *почервон'ів йак лампáси* ‘про почервоніння на лиці’ (Чрк) – с. 55;
- 2234) *почервон'ів йак рак* ‘про почервоніння на лиці’ (Грн, Гдм, Лщ, Плц) – с. 55;
- 2235) *пошóв з ногі на нóгу* ‘про ходу п'яного чоловіка’ (Лбш) – с. 143;
- 2236) *пράв'іти правéнди* ‘про балакучого чоловіка, базіку’ [Арк'2003, с. 116] – с. 120;
- 2237) *пράвду сказáти – не кóшик плесті́* ‘про обман’ (Зрч) – с. 130;
- 2238) *прійде з косóйу* ‘померла’ (Бр) – с. 185;
- 2239) *прац'овéта йак бжолá* ‘про працювиту жінку’ (СтЗг) – с. 135;
- 2240) *прац'овіта йак бдж'ілка* ‘про працювиту жінку’ (Ббр) – с. 135;
- 2241) *прац'овіта йак та пч'ілка* ‘про працювиту жінку’ (Чрк) – с. 135;
- 2242) *пре йак свин'á на рожóн* ‘зовнішні ознаки п'яної жінки’ (Мшв) – с. 144;
- 2243) *при над'ійі* ‘про жінку, яка очікує дитину’ (Псн, Смд) – с. 85;
- 2244) *приб'ітий з:а углá м'ішкóм* ‘про дурного чоловіка’ (Яснв) – с. 170;
- 2245) *привелá дитіну* ‘про жінку, яка народила дитину’ (Псн) – с. 91;
- 2246) *пригл'адáйец'а йак сл'іпій до д'івки* ‘про хлопця, який не може дібрати собі дівчину’ (Млт) – с. 104;
- 2247) *прийїхала сестрá з Червоногрáда* ‘про менструацію’ (Гбн) – с. 82;
- 2248) *прийїхали гóст'і з Крáсного* ‘про менструацію’ (РБрс) – с. 82;
- 2249) *прийїхали красноарм'ійц'і* ‘про менструацію’ (Влх) – с. 82;
- 2250) *прийн'алá смерт'* ‘померла’ (Брн) – с. 185;
- 2251) *прийшóв будóун* ‘про похмілля’ (Гбн) – с. 145;
- 2252) *прийшла порá* ‘про смерть’ (Млт) – с. 183;
- 2253) *прийшла сóдн'а дóшка* ‘померти’ [Арк'2003, с. 90] – с. 185;

- 2254) *прийшла упійин'а гудіна* ‘померла’ (Клк) – с. 185;
- 2255) *прийшла упійин'а гудіна* ‘про смерть’ (Клк) – с. 183;
- 2256) *прикусів йазік* ‘про мовчазного чоловіка’ (Влх) – с. 123;
- 2257) *примудрій Сулумон* ‘про розумного чоловіка’ (Зтр) – с. 167;
- 2258) *принесла з тридев'ятого царства* ‘про дівчину/жінку, яка завагітніла та приховує батька дитини’ (Бтн) – с. 88;
- 2259) *принесла байстр'ука* ‘про жінку, яка народила дитину в нешлюбі’ (Хлп) – с. 86;
- 2260) *принесла в запол'і* ‘про жінку, яка завагітніла в нешлюбі’ (Лкв, Лбчв, Глв) – с. 87;
- 2261) *принесла в заполи* ‘про жінку, яка завагітніла в нешлюбі’ (Брж) – с. 87;
- 2262) *принесла в подол'і* ‘про жінку, яка завагітніла в нешлюбі’ (Жрч) – с. 87;
- 2263) *принесла в припол'і* ‘про жінку, яка завагітніла в нешлюбі’ (Снв) – с. 87;
- 2264) *принесті в пелен'і* ‘про жінку, яка завагітніла в нешлюбі’ (Гдм) – с. 87;
- 2265) *принесті в пелен'і* ‘про жінку, яка завагітніла в нешлюбі’ (Мкв) – с. 87;
- 2266) *принесті взаполе* ‘про жінку, яка завагітніла в нешлюбі’ (Грн) – с. 87;
- 2267) *принесті за пазухойу* ‘про жінку, яка завагітніла в нешлюбі’ (Крм) – с. 86;
- 2268) *принесла в запасц'і* ‘про жінку, яка завагітніла в нешлюбі’ (Хлп) – с. 87;
- 2269) *принесті в подол'і* ‘про жінку, яка завагітніла в нешлюбі’ (НРд) – с. 87;
- 2270) *принесті у хвартус'і* ‘про жінку, яка завагітніла в нешлюбі’ (НРд) – с. 87;

- 2271) *принц замóрс'к'ий* ‘про вродливого хлопця’ (Бтн) – с. 39;
- 2272) *принц на червóному кон'ї* ‘про менструацію’ (Жрч) – с. 82;
- 2273) *прирóда від:ихну́ла* ‘про невродливого хлопця/чоловіка’ (Гбн) – с. 44;
- 2274) *прис'в'атій Соломóн, забері погáний сон* ‘про погані сни’ (Грдн) – с. 180;
- 2275) *приста́в йак пйáвка* ‘про настирливого хлопця’ (Мшс) – с. 103;
- 2276) *приста́в йак репйáх* ‘про настирливого хлопця’ (Мшс) – с. 103;
- 2277) *причепіли гарбуза́* ‘отримати відмову у сватанні’ (Гбн) – с. 112;
- 2278) *причисáвс'а, прилизáвс'а, в нов'ї штані вбрáвс'а і на пурóз'ї всрáвс'а* ‘про неохайно вдягнутого хлопця/чоловіка’ (Грг) – с. 47;
- 2279) *пришо́в гаплік* ‘передчуття смерті’ (Клб) – с. 183;
- 2280) *пришо́в гаплік* ‘помер’ (Клб) – с. 184;
- 2281) *пробі́ла гостáн':а годі́на* ‘померти’ [Арк’2005, с. 70–71] – с. 185;
- 2282) *провóрний на йазі́к* ‘говорити нісенітницю’ (Остр) – с. 126;
- 2283) *продáжна ба́ба* ‘про жінку легкої поведінки’ (Дбр) – с. 118;
- 2284) *пройшла́ Крим і Рим і м'ідн'ї тру́би* ‘про нецнотливу дівчину’ (Пвр) – с. 81;
- 2285) *пройшла́ Крим і Рим і м'ідні тру́би* ‘про жінку легкої поведінки’ (Мшс) – с. 118;
- 2286) *просвистáти ден'* ‘про лінивого чоловіка’ [Арк’2003, с. 87] – с. 137;
- 2287) *просид'ів дéв'ят' клáс'ів і отрíмав спрáвку* ‘про неосвіченого хлопця/чоловіка’ (Лцк) – с. 172;
- 2288) *прот'івна йак жа́ба* ‘про невродливу дівчину/жінку’ (Злч) – с. 44;
- 2289) *прот'ану́в но́ги* ‘помер’ (Брн) – с. 184;
- 2290) *протопта́в чо́рну стéжку* ‘про хлопця, який довгий час зустрічається з дівчиною’ (Слв) – с. 102;
- 2291) *прудáжна шку́ра* ‘пліткувати’ (Клб) – с. 128;
- 2292) *прудáжна шку́ра* ‘про чоловіка, який не вміє зберігати таємниць, пліткар’ (Клб) – с. 128;

- 2293) *прупа́в хло́пец'* 'про безнадійно закоханого хлопця' (Хлп) – с. 101;
- 2294) *прупа́ла д'івчина* 'про безнадійно закохану дівчину' (Хлп) – с. 101;
- 2295) *прупа́шча л'уді́на* 'про спитого чоловіка' (Хлп) – с. 141;
- 2296) *прутупта́в стежі́ну* 'про хлопця, який довгий час зустрічається з дівчиною' (Дтн) – с. 102;
- 2297) *пу в'у́ха вл'убі́вс'а* 'про закоханого хлопця' (Трн) – с. 101;
- 2298) *пу с'е́тц'і су́ниц'а* 'про ходу п'яного чоловіка' (Клб) – с. 143;
- 2299) *пуд ко́жну студні́ц'у загл'а́не* 'про чоловіка, який любить жінок' (Пвр) – с. 116;
- 2300) *пуд му́хойу* 'про алкогольне сп'яніння' [Арк'2003, с. 107] – с. 142;
- 2301) *пудиві́са, жині́ше, твуйа́ д'івка ни ді́ше* 'про того, хто роздратований' [56, с. 160] – с. 151;
- 2302) *пуза́та д'івка* 'про жінку, яка очікує дитину' (Яснв) – с. 85;
- 2303) *пуйті́ до дру́гейі до́ми* 'померти' [Арк'2005, с. 70–71] – с. 185;
- 2304) *пумі́йами л':е* 'вживає нецензурну лексику' (НРд) – с. 132;
- 2305) *пумі́ти ко́ст'і* 'про жінку, яка не вміє зберігати таємниць, пліткарка' (Збр) – с. 128;
- 2306) *пумі́ша́вс'а ро́зумом* 'збожеволів' (Трн) – с. 172;
- 2307) *пумн'а́тий, йак суба́че в'у́хо* 'про неохайно вдягненого хлопця/чоловіка' (Мквч) – с. 47;
- 2308) *пупива́йе гур'і́лку* 'про спитого чоловіка' (Клб) – с. 141;
- 2309) *пур'і́г об:ива́йе* 'про хлопця, який довгий час зустрічається з дівчиною' (Мрн) – с. 103;
- 2310) *пуро́ги об:ива́йе* 'про хлопця, який довгий час зустрічається з дівчиною' (НРд, Снв, Гв, Остр, ВВл) – с. 103;
- 2311) *пуро́ги уб:ива́йе* 'про хлопця, який довгий час зустрічається з дівчиною' (Ббр) – с. 103;
- 2312) *пуска́йе н'у́н'і* 'голосно плаче' (НРд) – с. 160;
- 2313) *пусл'е́дн'а шл'у́ха* 'про жінку легкої поведінки' (Клб) – с. 118;
- 2314) *пустá нату́ра* 'про злу жінка' (Клб) – с. 149;

- 2315) *пустій йак бóчка* ‘про дурного чоловіка’ (НРД) – с. 170;
- 2316) *пустій млин* ‘говорити нісенітницю’ (Лбчв) – с. 125;
- 2317) *пустіти буйду* ‘вигадати плітку’ [Арк’2003, с. 79] – с. 129;
- 2318) *пустіти пушку* ‘про обман’ [Арк’2003, с. 117] – с. 130;
- 2319) *путайна л’удена* ‘про мовчазну жінку’ (Врк) – с. 123;
- 2320) *пухóжа на мару* ‘про невродливу дівчину/жінку’ (Гдм) – с. 44;
- 2321) *пушóв до Бёмбика* (прізвисько жителя) ‘помер’ (Мшв) – с. 185;
- 2322) *пушóв ду Бóга* ‘помер’ (СтЗг) – с. 184;
- 2323) *пушóв йак навíч* ‘про акуратного хлопця’ (Дбр) – с. 46;
- 2324) *пушóв на той с’в’ит* ‘помер’ (Дтн, Крп) – с. 184;
- 2325) *пушла в л’уде* ‘про дівчину, яка вийшла заміж’ (Млн) – с. 110;
- 2326) *пушла ду Бóга* ‘померла’ (Крп, Плц, Пст, Яснв) – с. 185;
- 2327) *пушла дудóm* ‘померла’ (Млн) – с. 185;
- 2328) *пчолá-труд’івніц’а* ‘про працювиту жінку’ (Кзл) – с. 135;
- 2329) *р’ідк’існий екземпл’ар* ‘взагалі не вживати спиртних напоїв’ (Лбчв) – с. 146;
- 2330) *р’умси розпуска́йе* ‘голосно плаче’ (Клн) – с. 160;
- 2331) *р’умси розпуска́йе* ‘про плаксиву жінку’ (Клн) – с. 160;
- 2332) *р’ій вíлит’ів* ‘про породілля’ (Зрч) – с. 89;
- 2333) *р’ій вíпустила* ‘про породілля’ (Жрч, Брз, Тпл) – с. 89;
- 2334) *ра́дий йак свин’а* ‘про радісного чоловіка’ (ВВл, Остр) – с. 152;
- 2335) *ра́дий йак слон* ‘про радісного чоловіка’ (Клк, Лбш, Прв) – с. 152;
- 2336) *ра́дий йак снп* ‘про радісного чоловіка’ (Грн) – с. 152;
- 2337) *ра́йс’к’і вурóта в’ідкрít’і* ‘про смерть’ (Хлп) – с. 185;
- 2338) *ра́ки печé* ‘про почервоніння на лиці’ (Клн, Ткт) – с. 55;
- 2339) *ра́ком стáнут – на тебе бóдут дивítис’а* ‘про невірність жінки в подружньому житті’ (Мкв) – с. 118;
- 2340) *ра́но далá* ‘про жінку, яка завагітніла в нешлюбí’ (Яснв) – с. 86;
- 2341) *рóбит’ аш куфа́йка завирта́йец’а* ‘про працювитого чоловіка’ (Рж) – с. 134;

- 2342) *рóбит' аш шуба завиртáйец'а* 'про працювиту жінку' (НРД) – с. 135;
- 2343) *рóбит' за тр'ох дурні́х* 'про працювитого чоловіка' (Ввн) – с. 134;
- 2344) *рóбит' йак бж'ілка* 'про працювиту жінку' (Влх, Злч, Рсв) – с. 135;
- 2345) *рóбит' йак в'іл* 'про працювитого чоловіка' (Бхв, Гбн, Жрч, Млн, Овд, Слв, Хлп) – с. 134;
- 2346) *рóбит' йак вил* 'про працювитого чоловіка' (Дбр) – с. 134;
- 2347) *рóбит' йак дурній* 'про працювитого чоловіка' (Клк) – с. 134;
- 2348) *рóбит' йак мéтелем метé* 'про працювиту жінку' (Мшс) – с. 135;
- 2349) *рóбит' йак мокре горі́т'* 'про лінивого чоловіка' (Псн) – с. 137;
- 2350) *рóбит' йак про́кл'áта* 'про працювиту жінку' (Трн) – с. 135;
- 2351) *рóбит' йак пч'ілка* 'про працювиту жінку' (Жрч) – с. 135;
- 2352) *рóбит' йак чо́рний в'іл* 'про працювитого чоловіка' (Брз) – с. 134;
- 2353) *рóбит' йек чорт* 'про працювитого чоловіка' (Врк) – с. 134;
- 2354) *рóва-корóва* 'про плаксиву жінку' (Зрч) – с. 160;
- 2355) *рóги ві́росли* 'про чоловіка, якому зрадила дружина' (Дгш, Звн) – с. 117;
- 2356) *рóзум аш виливáйец'а* 'про нерозумну людину' (Хлп) – с. 170;
- 2357) *рóзум аш виливáйец'а* 'про розумного чоловіка' (Хлп) – с. 168;
- 2358) *рóзум в'ід Бóга* 'про розумну жінку' (Пст) – с. 168;
- 2359) *рóзум йак с'в'ітло* 'про розумного чоловіка' (Брз) – с. 168;
- 2360) *рóзум че́рез в́уха л'ізе* 'про розумного чоловіка' (Лкв) – с. 168;
- 2361) *рóзуму йак кут наплáкав* 'про нерозумну людину' (Клб) – с. 170;
- 2362) *рóзуму йак на свин'і во́вни* 'про дурну жінку' (Клк) – с. 170;
- 2363) *рóзуму йак на свин'і во́вни* 'про нерозумну людину' (Клк) – с. 170;
- 2364) *рóсте йак гарбу́з* 'про жінку, яка очікує дитину' (Пст) – с. 85;
- 2365) *рйбу злóвила* 'про жінку, яка завагітніла' (Змш, Дбр) – с. 84;
- 2366) *рйе но́сом* 'про дівчину, яку не влаштовують обранці' (Дтн) – с. 106;
- 2367) *рук'і йак кл'ішч'і* 'про злодійкувату людину' (Рсв) – с. 78;

- 2368) *ру́к'і серпо́м* ‘про незграбну людину, яка не вміє нічого якісно зробити’ (Остр, ВВл) – с. 79;
- 2369) *ру́к'і йак бангу́ли* ‘про незграбну людину’ (Дхч) – с. 78;
- 2370) *ру́к'і йак вéсла* ‘про незграбну людину’ (Плс) – с. 78;
- 2371) *ру́к'і йак гакі́* ‘про незграбну людину’ (Остр, ВВл) – с. 78;
- 2372) *ру́к'і йак куро́місло* ‘про незграбну людину’ (Прп) – с. 79;
- 2373) *ру́к'і йак ла́ти* ‘про незграбну людину’ (Чрк) – с. 78;
- 2374) *ру́к'і йак лопáта* ‘про незграбну людину’ (Ярс) – с. 79;
- 2375) *ру́к'і йак поду́х'і* ‘про пухкі руки’ (Грдн) – с. 79;
- 2376) *ру́к'і корóтк'і* ‘про лінивого чоловіка’ (Бржк) – с. 137;
- 2377) *ру́ки зложі́в* ‘помер’ (Вдр) – с. 184;
- 2378) *ру́ки йак верит'óна* ‘про незграбну людину’ (Брв) – с. 79;
- 2379) *ру́ки йак гра́бл'і* ‘про незграбну людину’ (Лкв) – с. 79;
- 2380) *ру́ки йак костил'і* ‘про незграбну людину’ (Брг) – с. 78;
- 2381) *ру́ки йак м'ітли* ‘про незграбну людину’ (Мшв) – с. 79;
- 2382) *ру́ки йак муті́ки* ‘про незграбну людину’ (Трг) – с. 79;
- 2383) *ру́ки на се́бе наложи́в* ‘закінчив життя самогубством’ (Брн) – с. 188;
- 2384) *ру́ки розпуска́йе* ‘зовнішні ознаки п'яного чоловіка’ (ВВл) – с. 144;
- 2385) *ру́ки-др'у́ки* ‘про незграбну людину’ (Лбш) – с. 79;
- 2386) *ру́мсайе йак пла́кса* ‘голосно плаче’ (Злч) – с. 160;
- 2387) *ру́са ко́са до по́йáса* ‘про довгу дівочу косу’ (Слв, Дгш) – с. 61;
- 2388) *ру́ц'і ни дл'а пил'у́ц'і* ‘про ліниву жінку’ (Квл) – с. 138;
- 2389) *рад'і́йе йак дурен' думко́йу* ‘про радісного чоловіка’ (Вгщ) – с. 153;
- 2390) *рад'іáтор к'іне́т'* ‘про похмілля’ (Лбн) – с. 145;
- 2391) *раде́н'кий, шо дурне́н'кий* ‘про радісного чоловіка’ (Врн) – с. 152;
- 2392) *реве́ і м'éче* ‘про сердитого чоловіка’ (Чрк) – с. 151;
- 2393) *реве́ йак нидорі́зана* ‘про голосну, крикливу жінку’ (Грн) – с. 124;
- 2394) *реве́ йак хтос' умéр* ‘про плаксиву жінку’ (Грн) – с. 160;
- 2395) *регóче би кин'* ‘голосно сміється’ (Бр) – с. 159;
- 2396) *рже́ йак к'ін'* ‘голосно сміється’ (Зрч, Млш) – с. 159;

- 2397) *рже йак кин'* 'голосно сміється' (Грн) – с. 159;
- 2398) *рже йак кобіла* 'голосно сміється' (Брж, Врн, Снв, Ткт) – с. 159;
- 2399) *рже йак кон'ака* 'голосно сміється' (Клн, Хлп, Чрк) – с. 159;
- 2400) *рже йак корова* 'голосно сміється' (Трг) – с. 159;
- 2401) *риве йак бугай* 'голосно плаче' (Зрч) – с. 160;
- 2402) *риве йак курова* 'голосно плаче' (Брн, ВВл, Влх, Грн, Мрн, Мшв, Остр, Ощв, Снв, Хлп, Чрк) – с. 160;
- 2403) *ригоче йак кин' ду вувса* 'голосно сміється' (НРд) – с. 159;
- 2404) *роб'ітниц'а козлова* 'про ліниву жінку' [Арк'2003, с. 119] – с. 137;
- 2405) *роб'ітниц'а маційовс'ка* 'про ліниву жінку' [Арк'2003, с. 119] – с. 137;
- 2406) *роб'ітниц'а-трид'іл'ниц'а: сцит', пердіт', тр'іскі збирає* 'про ліниву жінку' (Квл) – с. 137;
- 2407) *робітниц'а комаріус'ка* 'про ліниву жінку' [Арк'2003, с. 119] – с. 137;
- 2408) *робот'ашч'і руки майе* 'про працюючого чоловіка' (Тпл) – с. 135;
- 2409) *робот'ашча йак кон'ака* 'про працюючу жінку' (Дбрв) – с. 135;
- 2410) *робот'ашча мураха* 'про працюючу жінку' (Клн, Мрн) – с. 135;
- 2411) *роз':авила пел'ку* 'підвищила на когось голос, накричала' (Грн) – с. 74;
- 2412) *роз'евив рот'аку йак в собак'і* 'підвищув на когось голос, накричав' (Грн) – с. 74;
- 2413) *розумній йак Борон'ко* 'про розумного чоловіка' (Лвр) – с. 167;
- 2414) *розумна йак дрис'ірована собака* 'про розумну жінку' (Плц) – с. 168;
- 2415) *розумна йак Лен'ін* 'про розумну жінку' (Брв) – с. 168;
- 2416) *розумна йак лисіц'а* 'про розумну жінку' (Ярс) – с. 168;
- 2417) *розумна йак совіц'а і хітра йак лисіц'а* 'про розумну жінку' (Злч) – с. 168;
- 2418) *розумна лудіна* 'взагалі не вживати спиртних напоїв' (Жрч) – с. 146;
- 2419) *розумна над розумом* 'про розумну жінку' (Вгщ) – с. 168;

- 2420) *розумна уд природи* ‘про розумну жінку’ (Яснв) – с. 168;
- 2421) *розумне спало* ‘взагалі не вживати спиртних напоїв’ (Злч, Ярс) – с. 146;
- 2422) *розумней йак Соломón* ‘про розумного чоловіка’ (СтЗг) – с. 167;
- 2423) *розумний аж страшино* ‘про розумного чоловіка’ (Чрк) – с. 167;
- 2424) *розумний, шо аж погано* ‘про розумного чоловіка’ (Брд) – с. 167;
- 2425) *розвелá йак молодóго* ‘про дівчину, яка відмовила хлопцеві у сватанні’ (Яснв) – с. 112;
- 2426) *розвізавс'á йазік* ‘багато говорити’ (Остр) – с. 121;
- 2427) *розкісла би капуста* ‘про жінку, яка завжди плаче’ (Бр) – с. 160;
- 2428) *розкатала губу* ‘про жінку, яка захотіла чогось недосяжного’ (Ощв) – с. 73;
- 2429) *розмал'ована пісанка* ‘про акуратну дівчину’ (Яснв) – с. 46;
- 2430) *рознесла йак сорóка по селу* ‘про жінку, яка не вміє зберігати таємниць, пліткарка’ (Зрч) – с. 128;
- 2431) *розпустила н'ун'і* ‘голосно плаче’ (Лщ) – с. 160;
- 2432) *розпустіти тэмбу* ‘про балакучого чоловіка, базіку’ [Арк’2003, с. 87] – с. 120;
- 2433) *розсіпалас' йак д'іжка* ‘про породіллю’ (Снв) – с. 89;
- 2434) *розтр'іпаний йак опудало* ‘про неохайно вдягненого хлопця/чоловіка’ (Лбчв) – с. 47;
- 2435) *розуманчик на ц'іле село* ‘про розумного чоловіка’ (Слв) – с. 167;
- 2436) *розцв'ів йак мак* ‘про вродливого хлопця’ (Брв) – с. 39;
- 2437) *роставила нóги, де не трéба* ‘про жінку, яка завагітніла в нешлюбі’ (Остр, ВВл) – с. 86;
- 2438) *ростé йак на др'іжчах* ‘про повну людину’ (Снв) – с. 53;
- 2439) *рот до ушэй* ‘про великий рот’ (Брв) – с. 74;
- 2440) *рот йак в кобіли* ‘про великий рот’ (Мрн) – с. 74;
- 2441) *рот йак вар'áшка* ‘про великий рот’ (Остр, ВВл) – с. 74;
- 2442) *рот йак мишóк* ‘про великий рот’ (Хрп) – с. 74;

- 2443) *рот йак пайало* ‘про людину, яка багато зайвого говорить’ (Хлп) – с. 74;
- 2444) *рот йак пумійниця* ‘вживати нецензурну лексику’ (НРД) – с. 132;
- 2445) *рот йак у роз’ави* ‘про великий рот’ (Снв) – с. 74;
- 2446) *рот йак хул’ава* ‘про великий рот’ (Клб) – с. 74;
- 2447) *ро’т би в со’баки* ‘про великий рот’ (Бр) – с. 74;
- 2448) *ро’т до вушэй* ‘про великий рот’ (Бр) – с. 74;
- 2449) *ругайеця йак сап’ожн’ик* ‘вживає нецензурну лексику’ (Ббр, Брд, Брз, Яснв) – с. 132;
- 2450) *руздз’авила р’ота йак хул’ава* ‘підвищила на когось голос, накричала’ (Клк) – с. 74;
- 2451) *рузсипалас’ ж’інка* ‘про породіллю’ (Хлп) – с. 89;
- 2452) *рук’і йак ц’івк’е* ‘про незграбну людину’ (Гщ) – с. 79;
- 2453) *рук’і, йак зрабл’і* ‘про незграбну людину’ (Клб) – с. 79;
- 2454) *рук’і йак зграбл’ета* ‘про незграбну людину’ (Хрп) – с. 79;
- 2455) *рукамі так робив би йак йазиком* ‘про поганого господаря’ (Брв) – с. 139;
- 2456) *русказувати кушалк’і-упалк’і* ‘про обман’ [Арк’2003, с. 100] – с. 130;
- 2457) *руспустів р’ук’і* ‘зовнішні ознаки п’яного чоловіка’ (Хлп) – с. 144;
- 2458) *руставила (рускріла) н’ог’і навіл’от* ‘про жінку, яка завагітніла в нешлюбі’ (Клб) – с. 86;
- 2459) *с’іла на кожух* ‘про дівчину, яка вийшла заміж’ (Слв) – с. 110;
- 2460) *с’іла на крупіву* ‘про дівчину/жінку, яка завагітніла та приховує батька дитини’ (Яснв) – с. 88;
- 2461) *с’іла на посаду* ‘про дівчину, яка вийшла заміж’ (Жрч) – с. 110;
- 2462) *с’іла на подушку* ‘про дівчину, яка вийшла заміж’ (Яснв, Пст, Вдр, Слв) – с. 110;
- 2463) *с’в’іта бй’лого ни ба’чит’* ‘про алкогольне сп’яніння’ (Яснв) – с. 142;
- 2464) *с’в’ітиця йак бл’аха* ‘про лисину чоловіка’ (Млн) – с. 63;
- 2465) *с’в’ітиця йак слон* ‘про радісного чоловіка’ (Хлн) – с. 152;

- 2466) *с'в'ітла в пол'ана* 'про лисину чоловіка' (Яснв) – с. 63;
- 2467) *с'в'ітла голова* 'про розумного чоловіка' (Остр) – с. 168;
- 2468) *с'в'атійї Пантилиймón, куді́ нич, туди й сон* 'про погані сни' (НРд) – с. 180;
- 2469) *с'в'атійї чулув'ік* 'взагалі не вживати спиртних напоїв' (Яснв) – с. 145;
- 2470) *с'в'іті́ти ре́брами* 'про худого хлопця/чоловіка' (Клб) – с. 51;
- 2471) *с'іл'с'ка газéта* 'про балакучу жінку, базіку' (Яснв) – с. 121;
- 2472) *с'ім м'ішк'ів ді́му* 'про хвалькувату людину' (Лбш) – с. 127;
- 2473) *с'ім нид'іл' на ті́жден' справл'а́йе* 'про ліниву людину' (Остр) – с. 137;
- 2474) *с'і́че йак с'і́чка́рн'а* 'про злу жінка' (Клб) – с. 149;
- 2475) *с'і́че йак сичка́рн'а* 'про балакучу жінку, базіку' (Вгш) – с. 121;
- 2476) *с'і́че йак сокі́ра* 'про злу жінка' (Крч) – с. 149;
- 2477) *с'м'і́йе́ц'а йак дурин' до са́ла* 'голосно сміється' (Мшв) – с. 159;
- 2478) *с'м'і́йе́ц'а йак дурин' ду са́ла* 'про радісного чоловіка' (Мшв) – с. 152;
- 2479) *с'м'і́йе́ц'а йак дурній до се́ра* 'голосно сміється' (Рсв) – с. 159;
- 2480) *се́рце в пйáтк'і вт'і́клó* 'про лякливу дівчину/жінку' (Рсв, Трг) – с. 155;
- 2481) *се́рце в пйáтках* 'про лякливу дівчину/жінку' (Грдн, Клб) – с. 155;
- 2482) *се́рце ві́скуч'іт'* 'про лякливу дівчину/жінку' (Бхв) – с. 155;
- 2483) *со́вайе́ц'а йак к'і́т з мі́шууу* 'зустрічатися перед одруженням' (Рсв) – с. 102;
- 2484) *со́вайе́ц'а йак к'і́т з мі́шууу* 'про хлопця, який зустрічається з дівчиною та перебуває у стані ейфорії' (Рсв) – с. 103;
- 2485) *со́вайе́ц'а йак сучка* 'про жінку легкої поведінки' (Грн) – с. 118;
- 2486) *со́нечко встайе́, сон хай на ло́зи йде* 'про погані сни' (Крч) – с. 180;
- 2487) *со́нечко зас'а́йало* 'про лисину чоловіка' (СтЗг) – с. 63;
- 2488) *со́нечко засв'і́тіло* 'про лисину чоловіка' (Слв) – с. 63;
- 2489) *со́нце зморі́ло* 'швидко заснути' (Клн) – с. 177;

- 2490) *сóрок вóс'мий роздóпканий* ‘про великий розмір ступні’ (Дкв) – с. 77;
- 2491) *сóрок пéрший по заkáзу* ‘про великий розмір ступні’ (Врн) – с. 78;
- 2492) *сóрок пéрший розтóптаний* ‘про великий розмір ступні’ (Лбш, Лкв) – с. 77;
- 2493) *сóрок пйáтий розтóптаний* ‘про великий розмір ступні’ (Клк, Крм, Ощв)
- 2494) *сóрок посл'édн'ий* ‘про великий розмір ступні’ (Грдн, Клб) – с. 77;
- 2495) *сóрок посл'édн'ий розтóпканий* ‘про великий розмір ступні’ (Острц) – с. 77;
- 2496) *сóрок трéт'ий розтóптаний* ‘про великий розмір ступні’ (Плс) – с. 77;
- 2497) *сóхне за ним і здóхне за ним* ‘про безнадійно закохану дівчину’ (ВВл, Остр) – с. 101;
- 2498) *сóхне йак травá* ‘про безнадійно закохану дівчину’ (МГл) – с. 101;
- 2499) *сíl'но вóмний* ‘про розумного чоловіка’ (Ощв) – с. 167;
- 2500) *сін':е йак слівка* ‘про спитого чоловіка’ (Осв) – с. 141;
- 2501) *сін'а мóрда* ‘про спитого чоловіка’ (Псн) – с. 141;
- 2502) *сін'ий йак слівка* ‘про спитого чоловіка’ (Млш) – с. 141;
- 2503) *сін'ий н'іс* ‘про спитого чоловіка’ (Кзл) – с. 141;
- 2504) *сін'к'і-сін'ками* ‘про спитого чоловіка’ (Клб) – с. 141;
- 2505) *сіне словáми йак горóхом обсипáйе* ‘про балакучого чоловіка, базіку’ (Брн) – с. 120;
- 2506) *сіпле йак горóхом об ст'іну* ‘про балакучого чоловіка, базіку’ (Брс) – с. 120;
- 2507) *сіпле слувáми йак гурóхом* ‘про балакучого чоловіка, базіку’ (Рсв) – с. 120;
- 2508) *сúчка низагáн'ана* ‘про жінку легкої поведінки’ (Вгщ) – с. 118;
- 2509) *сам чорт ни вгóд'ат'* ‘про сердитого чоловіка’ (Хлп) – с. 151;
- 2510) *самій рóзум* ‘про розумного чоловіка’ (Млш) – с. 167;
- 2511) *сатанá вселівс'а* ‘про злу жінка’ (ВВл) – с. 148;

- 2512) *сатанá спокусів* ‘закінчити життя самогубством’ (Плс) – с. 188;
- 2513) *св’іжа ж’інка* ‘про породіллю’ (Остр, ВВл) – с. 89;
- 2514) *св’ітит’ лісиноюу йак л’устром* ‘про лисину чоловіка’ (Тпл) – с. 63;
- 2515) *св’ітиця йак сóнце* ‘лисий чоловік’ (Псн) – с. 63;
- 2516) *св’ічка догорáйє* ‘передчуття смерті’ (Клн) – с.183;
- 2517) *свін’с’к’і оч’і* ‘про маленькі круглої форми очі’ (Рсв) – с. 71;
- 2518) *свин’á, шо вал’áйец’а в болóт’і* ‘про алкогольне сп’яніння’ (Клн) – с. 142;
- 2519) *своє прáво прáвити* ‘впертий’ [Арк’2003, с. 116] – с. 163;
- 2520) *свуй час* (Млт, Клб) / *св’ій час* ‘про менструацію’ (СтЗг, Ввн, Ств, Пст) – с. 83;
- 2521) *седéт’ йак водé в рот набрáв* ‘про мовчазного чоловіка’ (СтЗг)
- 2522) *селó гудé* ‘про жінку, яка не вміє зберігати таємниць, пліткарка’ (Мкв) – с. 128;
- 2523) *сердита йак вугóн’* ‘про сердиту жінку’ (Клб) – с. 151;
- 2524) *сердита йак зм’ійка* ‘про сердиту жінку’ (Грн) – с. 151;
- 2525) *сердита йак сич* ‘про сердиту жінку’ (Гдм, Лпн) – с. 151;
- 2526) *сердитий йак вогóн’* ‘про сердитого чоловіка’ (Клк) – с. 151;
- 2527) *сердитий йак вогон’* ‘про злого чоловіка’ (Жбк) – с. 148;
- 2528) *сестрá в áрм’ійі* ‘про розумово відсталого чоловіка’ (Смд) – с. 173;
- 2529) *сид’іти óкун’ом* ‘про лінивого чоловіка’ [Арк’2003, с. 110] – с. 137;
- 2530) *сид’іти йак засвáтана* ‘про ліниву жінку’ [Арк’2003, с. 94] – с. 137;
- 2531) *сид’іти склáвши рúки* ‘про ліниву людину’ (Лцк) – с. 137;
- 2532) *сидіт’ йак вои в кожус’і* ‘про спокійного чоловіка’ (Брн, Врн, Лщ) – с. 153;
- 2533) *сидіт’ йак квóчка на кубл’і* ‘про сором’язливу дівчину’ (Пст) – с. 157;
- 2534) *сидіт’ йак царéвна несм’ійána* ‘про сердиту жінку’ (Плц) – с. 151;
- 2535) *сидіт’ склáвши рúки* ‘про ліниву людину’ (Брн) – с.137;
- 2536) *сидіт’ та й п’іч колупáйє* ‘про сором’язливу дівчину’ (Ввн) – с. 157;

- 2537) *сирá ж'інка* 'про породіллю' (Грдн, Млт, Ббр, Слв, СтЗг, Дбрв, Пвр, Жрч, Змш, Дтн, Тпл, Брд, Ввн, РБрс, Пст, Звн) – с. 89;
- 2538) *сирдітий йак дошч, коли сóнце с'в'ітит'* 'про злого чоловіка' (Смл) – с. 148;
- 2539) *сирдітий йак зм'ійá* 'про злого чоловіка' (Грдн) – с. 148;
- 2540) *сисрá милосéрд'а* 'зрадлива жінка' [Арк'2005, с. 81] – с.117;
- 2541) *сичіт' йак гад'ука* 'про сердиту жінку' (Пл) – с. 152;
- 2542) *ск'энула свуйé нузо* 'про жінку, яка народила дитину', згруб. (Вгщ) – с. 91;
- 2543) *скáче в грéчку* 'про зрадливого чоловіка' (Крм, Ткт, Жрч, Тпл, Бтн, Пст) – с. 116;
- 2544) *скóро гаплéк* 'передчуття смерті' (Млт) – с. 183;
- 2545) *скóро кура на мóрд'и порустé* 'про п'яницю' (Мрв) – с. 141;
- 2546) *скінула дитину* 'про передчасні пологи' (Млт) – с. 94;
- 2547) *скінула животá* 'про жінку, яка народила дитину' (Пст) – с. 91;
- 2548) *скупей ни глупей* 'про скупого чоловіка' (Млт) – с. 164;
- 2549) *сказáти ни в горóх ни в капúсту* 'говорити нісенітницю' [Арк'2003, с. 86] – с. 125;
- 2550) *сказáў йак в чісту вóду пл'уноў* 'неправду' [Арк'2003, с. 83] – с. 130;
- 2551) *скрегóче йак сорóка* 'про балакучу жінку, базіку' (Смд, Ств) – с. 121;
- 2552) *скрегóче йак сорóка* 'про жінку, яка не вміє зберігати таємниць, пліткарка' (Жрч) – с. 128;
- 2553) *скрутíлос'а в лóн'і* 'про народження мертвої дитини' (Гдм) – с. 92;
- 2554) *скуп'ізна, шо гумно з-пуд себе зйíла б* 'про скупу жінку' (Клб) – с. 164;
- 2555) *скупéй йак жид* 'про скупого чоловіка' (Шкл) – с. 164;
- 2556) *скупій аш вóвком вий* 'про жадібного' (Мшв) – с. 164;
- 2557) *скупій барán* 'про жадібного' (Влх) – с. 164;
- 2558) *скупій жид* 'про скупого чоловіка' (Клб) – с. 164;

- 2559) *скупій їевреї* ‘про скупого чоловіка’ (Крч) – с. 127;
- 2560) *скупій платит’ дв’іч’і* ‘про жадібного’ (Ощв) – с. 164;
- 2561) *сл’ічний йак з ка́мен’а л’атий* ‘про вродливого хлопця’ (Млт) – с. 39;
- 2562) *сл’о́зи йак дошч восені́* ‘голосно плаче’ (Смл) – с. 160;
- 2563) *сл’іпак’і залів* ‘зовнішні ознаки п’яного чоловіка’ (Клб) – с. 144;
- 2564) *сло́ва не відушиши* ‘про сором’язливого хлопця’ (Псн) – с. 157;
- 2565) *слаба́ йак шка́па* ‘про кволу жінку’ (Клк) – с. 57;
- 2566) *слаба́ на го́лову* ‘про розумово відсталу жінку’ (Клч) – с. 174;
- 2567) *слабій на вс’у кату́шку* ‘про розумово відсталого чоловіка’ (МГл) – с. 172;
- 2568) *слабій на го́лову* ‘про розумово відсталого чоловіка’ (Дбрв) – с. 174;
- 2569) *слабій на го́лову* ‘про розумово відсталого чоловіка’ (Бн, Грн, Мрн, Снв) – с. 172;
- 2570) *слон’а́ча шла́па* ‘про великий розмір ступні’ (Брв) – с. 78;
- 2571) *см’і́йе́ц’а аш залива́йе́ц’а* ‘голосно сміється’ (ВВл, Остр) – с. 159;
- 2572) *см’іх йак дзв’іно́к* ‘дзвінкий сміх’ (Млш) – с. 159;
- 2573) *смірна йак вода́* ‘про сором’язливу дівчину’ (Бтн) – с. 157;
- 2574) *смерт’ за плечі́ма* ‘передчуття смерті’ (Хлп) – с. 183;
- 2575) *смерт’ на носу́* ‘передчуття смерті’ (Зрч) – с. 183;
- 2576) *смерт’ на поро́з’і* ‘передчуття смерті’ (Грдн) – с. 183;
- 2577) *смерт’ на пуро́з’і* ‘передчуття смерті’ (Влх) – с. 183;
- 2578) *смирді́т’ слухати́* ‘говорити нісенітницю’ (Клб) – с. 125;
- 2579) *сн’і́гі лежа́т’, а ву́ні бу́л’бу ко́с’ат’* ‘про поганого господаря’ (Лкв) – с. 139;
- 2580) *соб’і ці́ні не складе́* ‘високої думки про себе’ (Млш) – с. 106;
- 2581) *соба́ка вкусі́ла* ‘про менструацію’ (Тпл) – с. 83;
- 2582) *соба́ки беру́т’* ‘про сердитого чоловіка’ (Гдм) – с. 151;
- 2583) *сов’е́ц’ке ра́діо* ‘про балакучу жінку, базіку’ (Брд) – с. 121;
- 2584) *согреше́ла ми́цно* ‘про жінку, яка завагітніла в нешлюбі’ (Грн) – с. 86;

- 2585) *сон за водо́йу* ‘про погані сни’ (Лкв) – с. 180;
- 2586) *сон йак на волосі́н'і* ‘про чутливий сон’ (Зрч) – с. 179;
- 2587) *сопл'і жу́йе́* ‘голосно плаче’ (Мшв) – с. 160;
- 2588) *сором'язлі́ва йак бер'і́зка* ‘про сором'язливу дівчину’ (Смд) – с. 157;
- 2589) *сотворі́ло йакéс'* ‘про невродливого хлопця/чоловіка’ (Брв) – с. 44;
- 2590) *с-п'ід су́ки йа́йц'а д'іста́не* ‘про хитрого чоловіка’ (Зтр) – с. 175;
- 2591) *спéна йак двéри* ‘про статуру чоловіка’ (Грн) – с. 54;
- 2592) *спі́т' і ни ді́ше, т'і́лки н'і́шками ко́ліше* ‘про міцний сон’ (Осв) – с. 177;
- 2593) *спі́т' йак (у)вбі́тий* ‘про міцний сон’ (Бхв, Грн, Злч, Зрч, Квл, Лбш, Лкв, Лпн, Мрн, Ртв, Ярс) – с. 177;
- 2594) *спі́т' йак глуха́* ‘про міцний сон’ (Трн) – с. 177;
- 2595) *спі́т' йак лисі́ц'а* ‘про чутливий сон’ (Острж) – с. 179;
- 2596) *спі́та мо́рда* ‘про спитого чоловіка’ (Брз) – с. 141;
- 2597) *спу́дила диті́ну* ‘про жінку, яка зробила аборт’ (Тпл) – с. 94;
- 2598) *спараву́нк'і справл'а́ти* ‘про жінку, яка не вміє зберігати таємниць, пліткарка’ (Клб) – с. 128;
- 2599) *спил'а́ти ро́ги* ‘про чоловіка, якому зрадила дружина’ (Дтн) – с. 117;
- 2600) *спит йак д'іжу́рний* ‘про чутливий сон’ (Трг) – с. 179;
- 2601) *спит йак слон* ‘про міцний сон’ (Вгщ) – с. 177;
- 2602) *спит' аж ст'і́ни тресу́ц'а* ‘хропіти’ (Млт) – с. 181;
- 2603) *спит' аш ла́х'і завирта́йуц'а* ‘про міцний сон’ (Лкч) – с. 177;
- 2604) *спит' би медв'і́д'* ‘про міцний сон’ (Бр) – с. 177;
- 2605) *спит' і ни чу́йе, йак на ну́з'і блох та́нц'у́йе* ‘про міцний сон’ (Плц) – с. 177;
- 2606) *спит' йак [мов] в кулі́сц'і* ‘про міцний сон’ (Квл) – с. 177;
- 2607) *спит' йак в ма́ковц'і* ‘про міцний сон’ (Рмк) – с. 177;
- 2608) *спит' йак в райу́* ‘про міцний сон’ (Чрк) – с. 179;
- 2609) *спит' йак ведм'і́д'* ‘про міцний сон’ (Сшч) – с. 177;
- 2610) *спит' йак дит'а́тко* ‘про міцний сон’ (Хлп) – с. 179;

- 2611) *спит' йак за́йец'* 'про чутливий сон' (ВВл, Гдм, Грдн, Остр) – с. 179;
- 2612) *спит' йак за́йец' п'ід копо́йу* 'про чутливий сон' (Клн) – с. 179;
- 2613) *спит' йак за́йец' п'ід кушчѐм* 'про чутливий сон' (Рсв) – с. 179;
- 2614) *спит' йак за́йц'і* 'про чутливий сон' (Млт) – с. 179;
- 2615) *спит' йак забі́тий* 'про міцний сон' (Бн, Влх, Клн, Ощв, Снв, Хлп) – с. 177;
- 2616) *спит' йак йангол'áтко* 'про чутливий сон' (Влх) – с. 179;
- 2617) *спит' йак к'іт* 'про чутливий сон' (Мшв) – с. 179;
- 2618) *спит' йак мэ́ртвай* 'про міцний сон' (Бн, Трн) – с. 177;
- 2619) *спит' йак на го́лках* 'про чутливий сон' (Збр, Мрн) – с. 179;
- 2620) *спит' йак побі́тий* 'про міцний сон' (Клк) – с. 177;
- 2621) *спит' йак пужа́рн'ік* 'про чутливий сон' (Клб) – с. 179;
- 2622) *спит' йак пул'іно* 'про міцний сон' (Хлп) – с. 177;
- 2623) *спит' йак студѐнт на ле́кц'іях* 'про чутливий сон' (Лкв) – с. 179;
- 2624) *спит' йак суро́к* 'про міцний сон' (НРд, Рсв) – с. 177;
- 2625) *спит' йак у Бо́га за на́зухойу* 'про чутливий сон' (Брж) – с. 179;
- 2626) *спит' йак у ма́к'івц'і* 'про міцний сон' (Ткт) – с. 177;
- 2627) *спит' йак у ма́кувци* 'про міцний сон' (Крм, Мшв) – с. 177;
- 2628) *спит' йак уб'ітий* 'про міцний сон' (Крч) – с. 177;
- 2629) *спит' йак ці́бен'* 'про міцний сон' (Остр) – с. 179;
- 2630) *спит' одні́м го́ком* 'про чутливий сон' (Злч, Ярс) – с. 179;
- 2631) *спит' хоч канáву гати́* 'про міцний сон' (Лбш) – с. 177;
- 2632) *спит' хоч стрил'ѐй* 'про міцний сон' (Грн) – с. 177;
- 2633) *спл'ѐтн'і збирáйе* 'про жінку, яка не вміє зберігати таємниць, пліткарка' (Клн) – с. 128;
- 2634) *спл'ѐтн'і збирáйе* 'про жінку, яка не вміє зберігати таємниць, пліткарка' (Ббр) – с. 128;
- 2635) *сплошній син'áк* 'про спитого чоловіка' (Чрк) – с. 141;
- 2636) *спок'ійна йак молоді́ц'а* 'про спокійну жінку' (Грн) – с. 154;
- 2637) *спочі́ти в ца́рств'і небѐсн'ім* 'померти' (Ткт) – с. 185;

- 2638) *спра́вна йак верт'у́ла* ‘про працювиту жінку’ (Брв) – с. 135;
- 2639) *спри́тна йак переп'ілка* ‘про працювиту жінку’ (Злч) – с. 135;
- 2640) *спрова́дити до пекла чо́ртам на сн'іда́нок* ‘про смерть’ (Остр) – с. 185;
- 2641) *сра́ла, ма́зала, перд'іла, часткі соб'іра́ла* ‘про ліниву жінку’ (Плп) – с. 137;
- 2642) *сра́ла-ма́зала* ‘про ліниву жінку’ (Грдщ) – с. 137;
- 2643) *сра́ла-ма́зала і в'іхт'а ни ста́ло* ‘про ліниву жінку’ (Лбч) – с. 137;
- 2644) *ст'іл'ічки запи́сано на в'іку́* ‘про народження мертвої дитини’ (Брв) – с. 92;
- 2645) *ста́ла молодéц'ойу* ‘про дівчину, яка вийшла заміж’ (СтЗг) – с. 110;
- 2646) *ста́ла недутéнна* ‘збожеволіла’ (Ббр) – с. 174;
- 2647) *ста́ло на сорóцц'і* ‘про менструацію’ (Крп) – с. 83;
- 2648) *ста́рна йак кв'ітка з ма́з'і* ‘про невродливу дівчину/жінку’ (Брн) – с. 44;
- 2649) *сте́жку вітопта́в* ‘про хлопця, який довгий час зустрічається з дівчиною’ (Гдм) – с. 102;
- 2650) *сте́жку прутупта́в* ‘про хлопця, який довгий час зустрічається з дівчиною’ (Яснв, Гбн, Змш, Дгш, Крп, Брд, Бтн, Клч, Кзл) – с. 102;
- 2651) *сте́лиц'а йак шма́та пуд но́ги* ‘про жінку легкої поведінки’ (Яснв) – с. 118;
- 2652) *сте́шку напам'я́т' зна́йе* ‘про хлопця, який довгий час зустрічається з дівчиною’ (Чрк) – с. 102;
- 2653) *сте́шку проту́пи́'ав* ‘про хлопця, який довгий час зустрічається з дівчиною’ (Лкв) – с. 102;
- 2654) *сте́шку то́пче* ‘про хлопця, який довгий час зустрічається з дівчиною’ (Смд) – с. 102;
- 2655) *сти́дно йак ві́дно* ‘про сором'язливу дівчину’ (Гдм, Грдн, Клб) – с. 158;

- 2656) *стїдно йак вїдно, а ше б'їл'ше – йак нїмá шо показáти 'про сором'язливу дївчину'* (Мшв) – с. 158;
- 2657) *стїдно колї вїдно 'про сором'язливу дївчину'* (Брв) – с. 158;
- 2658) *стал'нї н'єрви 'про терплячу жїнку'* (Брв) – с. 162;
- 2659) *старá груша 'про дївчину, яка не вийшла замїж'* (Жрч) – с. 106;
- 2660) *старá д'єва 'про дївчину, яка не вийшла замїж'* (Яснв, Ббр, Кзл, Вдр) – с. 106;
- 2661) *старá д'їва 'про дївчину, яка не вийшла замїж'* (Пст) – с. 106;
- 2662) *старá калóша 'про дївчину, яка не вийшла замїж'* (Гбн) – с. 106;
- 2663) *старá пóрхавка 'про незамїжню дївчину'* (Мшв) – с. 109;
- 2664) *старá печерїц'а 'про незамїжню дївчину'* (Трн) – с. 109;
- 2665) *старáйа д'ївка 'про дївчину, яка не вийшла замїж'* (СтЗг) – с. 106;
- 2666) *старáйец'а йак пчолá 'про працювиту жїнку'* (Ств) – с. 135;
- 2667) *старáт'ел'на пчолá 'про працювиту жїнку'* (Клб) – с. 135;
- 2668) *старїй йак чурбáн 'про неодруженого чоловіка'* (Шкл) – с. 107;
- 2669) *старїй бик 'про неодруженого чоловіка'* (Дбр) – с. 107;
- 2670) *старїй бугáй 'про неодруженого чоловіка'* (Гбн) – с. 107;
- 2671) *старїй вáл'анок 'про неодруженого чоловіка'* (Брз, Кзл) – с. 107;
- 2672) *старїй вєсадок 'про неодруженого чоловіка'* (Лбн) – с. 107;
- 2673) *старїй д'їд 'про неодруженого чоловіка'* (Дгш) – с. 108;
- 2674) *старїй йак пен' 'про неодруженого чоловіка'* (Лщ) – с. 107;
- 2675) *старїй йак с'в'їт 'про неодруженого чоловіка'* (Пст) – с. 108;
- 2676) *старїй йак чóбут 'про неодруженого чоловіка'* (Крп) – с. 107;
- 2677) *старїй л'їс (діал. л'їс 'лис')* 'про хитрого чоловіка' (Остр) – с. 175;
- 2678) *старїй л'ах* (Бн) – с. 108;
- 2679) *старїй л'ах 'про неодруженого чоловіка'* (Бн) – с. 107;
- 2680) *старїй пáрубок 'про неодруженого чоловіка'* (Зтр) – с. 107;
- 2681) *старїй пен' 'про неодруженого чоловіка'* (Брд, Слв, Снв) – с. 107;
- 2682) *старїй пен'ók 'про неодруженого чоловіка'* (Дгш) – с. 107;

- 2683) *старій стовпак* [з буряка] ‘про неодруженого чоловіка’ (Вдр) – с. 107;
- 2684) *старойо́нца йак пчолá* ‘про працювиту жінку’ (Вдр) – с. 135;
- 2685) *стидáйиц'а йак д'івка до в'инчáн':а* ‘про сором'язливу дівчину’ (МШВ) – с. 157;
- 2686) *стидл'іва йак курол'éва* ‘про сором'язливу дівчину’ (Бржк) – с. 157;
- 2687) *стидлі́ва Йéва* ‘про сором'язливу дівчину’ (Снв) – с. 157;
- 2688) *стидлі́ва йак Йéва* ‘про сором'язливу дівчину’ (Вгщ) – с. 157;
- 2689) *стидлі́вий йак малá диті́на* ‘про сором'язливого хлопця’ (Млн) – с. 157;
- 2690) *сто сл'ів в м'інúту* ‘багато говорити’ (Вгщ) – с. 121;
- 2691) *стоптáв чо́боти* ‘про хлопця, який довгий час зустрічається з дівчиною’ (Снв) – с. 103;
- 2692) *стр'іха подскóчила* ‘про нерозумну людину’ (Остр) – с. 170;
- 2693) *стра́шна йак áтомна во́йна* ‘про невродливу дівчину/жінку’ (Острц, Лбш) – с. 45;
- 2694) *стра́шна йак н'іч* ‘про невродливу дівчину/жінку’ (Брс) – с. 44;
- 2695) *стра́шна йак рикті́л'і́а* ‘про невродливу дівчину/жінку’ (Ярс) – с. 44;
- 2696) *стра́шна, хоч в конóпл'і став* ‘про невродливу дівчину/жінку’ – с. 44; (Ввн)
- 2697) *стра́шно ного́йу ступі́ти* ‘про охайність у будинку’ (Брв) – с. 46;
- 2698) *стрóйт' дурн'а* ‘про нерозумну людину’ (Клн) – с. 170;
- 2699) *страх бо́жий* ‘про невродливого хлопця/чоловіка’ (Вгщ, Остр, ВВл) – с. 44;
- 2700) *страх Бо́жий* ‘про невродливого хлопця/чоловіка’ (Лбн) – с. 44;
- 2701) *страх бо́жий* ‘про невродливу людину’ (Вгщ, Остр) – с. 44;
- 2702) *страхові́дло йакéс'* ‘про невродливого хлопця/чоловіка’ (Брв) – с. 44;

- 2703) *страшна́ йак а́томна вуйна́* ‘про невродливу дівчину/жінку’ (Грн, Мшв) – с. 45;
- 2704) *страшна́ йак жа́ба* ‘про невродливу дівчину/жінку’ (Рсв) – с. 44;
- 2705) *страшна́ йак мурза́* ‘про неохайно вдягнену’ (Брв) – с. 48;
- 2706) *страшна́ йак рапу́ха* ‘про невродливу дівчину/жінку’ (Хлп) – с. 44;
- 2707) *страшна́ йак смерт'* ‘про кволу жінку’ (Лбчв) – с. 57;
- 2708) *страшна́ йак чу́чало* ‘про невродливу дівчину/жінку’ (Дбр) – с. 44;
- 2709) *страшна́ йак чорт в са́ж'і* ‘про невродливу дівчину/жінку’ (Змш) – с. 44;
- 2710) *страшний́й йак чорт* ‘про невродливого хлопця/чоловіка’ (Млн, Бхв) – с. 44;
- 2711) *струнка́ йак бер'іска* ‘про струнку дівчину’ (Овд, Бтн) – с. 54;
- 2712) *струнка́ йак берéза* ‘про струнку дівчину’ (Клн, Плс, Злч) – с. 54;
- 2713) *сумна́ на вро́ду* ‘про невродливу дівчину/жінку’ (Ткт, ВВл) – с. 44;
- 2714) *супé йак мишо́к* ‘про кволого чоловіка’ (Мкв) – с. 57;
- 2715) *суха́ би коц'уба́* ‘про худу дівчину/жінку’ (Бр) – с. 52;
- 2716) *суха́ йак ск'іл'ёт* ‘про худу дівчину/жінку’ (Злч) – с. 52;
- 2717) *суха́ йак шкара́па* ‘про худу дівчину/жінку’ (Клб) – с. 52;
- 2718) *сухий́ зако́н* ‘про тих то не вживає алкогольних напоїв’ (Ртн) – с. 146;
- 2719) *сухий́ йак стручо́к* ‘про худого хлопця/чоловіка’ (Бхв) – с. 52;
- 2720) *т'а́гне йак в'іл* ‘про працювитого чоловіка’ (Бхв) – с. 134;
- 2721) *т'а́гне йак вол'* ‘про працювитого чоловіка’ – с. 134;
- 2722) *т'е́гне йак кин'* ‘про працювитого чоловіка’ (Крм) – с. 134;
- 2723) *т'е́чка пуча́лас'* ‘про менструацію’ (Яснв) – с. 83;
- 2724) *т'і́лки на гру́б'і гр'ітис'а* ‘про ліниву жінку’ (Лбш) – с. 137;
- 2725) *т'і́лки п'іч колупа́ти* ‘про сором'язливу дівчину’ (Брз) – с. 157;
- 2726) *т'і́лки те ро́бит', шо ну́зо че́ше* ‘про лінивого чоловіка’ (Чрк) – с. 137;
- 2727) *т'і́тка дава́лка* ‘про нецнотливу дівчину’ (Яснв) – с. 81;

- 2728) *т'ітка л'ін' приступіла* 'про ліниву жінку' (Жрч) – с. 137;
- 2729) *т'ішиця йак дурин' гвозд'ом* 'про радісного чоловіка' (Мшв) – с. 152;
- 2730) *т'отка прийіхала* 'про менструацію' (Квл) – с. 83;
- 2731) *т'отка прийіхала з Червонограда* 'про менструацію' (Дтн) – с. 82;
- 2732) *т'ошчин йазік* 'про жінку, яка не вміє зберігати таємниць, пліткарка' (Яснв) – с. 128;
- 2733) *тал'іа йак б'ал'іа* 'про повну жінку' (Лкв, Клб) – с. 55;
- 2734) *тал'іа йак г'ітара* 'про талію дівчини, яка нагадує музичний інструмент' (Лбш) – с. 54;
- 2735) *тал'іа йак мурав'я* 'про струнку дівчину' (Ярс) – с. 54;
- 2736) *т'емний чил'ек* 'про неосвіченого хлопця/чоловіка' (НРд) – с. 172;
- 2737) *т'овста йак м'іш'ок* 'про повну жінку, без талії' (Клн) – с. 55;
- 2738) *т'овстий йак куб'інец'* (мішок великого розміру) 'про повного хлопця/чоловіка' (Бхв, Лбш) – с. 53;
- 2739) *т'ого р'озуму йак ч'іриз рот пре* 'про розумного чоловіка' (Клк) – с. 168;
- 2740) *т'онка йак шп'ічка* 'про худу дівчину/жінку' (Гдм) – с. 52;
- 2741) *т'очит' бал'андраси* 'говорити нісенітницю' (Влх) – с. 126;
- 2742) *т'очит' бал'андраси* 'говорити нісенітницю' (Влх) – с. 125;
- 2743) *т'іко р'єбра і к'ост'і* 'про худого хлопця/чоловіка' (Смл) – с. 51;
- 2744) *т'ірса в голов'і* 'про дурного чоловіка' (Бтн) – с. 170;
- 2745) *т'іха йак вода* 'про спокійну жінку' (Глв) – с. 154;
- 2746) *т'іха йак н'іч* 'про сором'язливу дівчину' (Псн) – с. 157;
- 2747) *т'іхий йак вода* 'про мовчазного чоловіка' (Смд) – с. 157;
- 2748) *т'умойу туман'іти* 'про мовчазного чоловіка' [Арк'2003, с. 128] – с. 123;
- 2749) *т'упий йак в'ал'анок* 'про дурного чоловіка' (Брз, Брж, Бхв, Гв, Змш, Слв, Крп, Лбчв, Млш, Мрн, Ткт, Чрк) – с. 170;
- 2750) *т'урк'і-сел'джук'і* 'про дурного чоловіка' (Клб) – с. 170;

- 2751) *ту́фл'і здер* ‘про хлопця, який довгий час зустрічається з дівчиною’, зневаж. (Яснв) – с. 103;
- 2752) *табу́н качо́к женé* ‘про ходу п’яного чоловіка’ (Зрч) – с. 143;
- 2753) *таблéтку заши́ли* ‘взагалі не вживати спиртних напоїв’ (Псн) – с. 146;
- 2754) *так брéше, шо поéт ни напéше* ‘про обман’ (Прв) – с. 130;
- 2755) *такá в́же кíц'а* ‘про мовчазну жінку’ (Звн) – с. 123;
- 2756) *такá гáрна, хоч з лиц'á вóду пий* ‘про вродливу дівчину’ (Яснв, Змш, Млн, Крп) – с. 40;
- 2757) *такá йак гуну́ча уд ко́мина* ‘про неохайно вдягнену, брудну дівчину/жінку’ (Мрв) – с. 48;
- 2758) *такá йак опе́ц'ок* ‘про повну жінку, без талії’ (Остр, ВВл) – с. 55;
- 2759) *такá йак трубá [на́в'іт' сло́ва ни ві́т'агнеш]* ‘про мовчазну жінку’ (Тпл) – с. 123;
- 2760) *такá йак хáта* ‘про повну дівчину/жінку’ (Остр, ВВл) – с. 53;
- 2761) *такá мо́рда, шо шчур'ів мо́на бі́ти* ‘про товстого чоловіка’ (Грд) – с. 53;
- 2762) *такáйа би тру́тен'* ‘про мовчазну жінку’ (Бр) – с. 123;
- 2763) *такі́ї розу́мніі аж дурні́ї* ‘про дурного чоловіка’ (Лвр) – с. 170;
- 2764) *такі́й жив'іт, шо н'іч не ві́дно* ‘про повну людину’ (Прс) – с. 53;
- 2765) *такі́й розу́мний, аж стра́шно* ‘про розумного чоловіка’ (Яснв) – с. 167;
- 2766) *такі́й шче́дрий, до́брый, шо і остáн':і трусі́ прода́с'ц'* ‘про щедрого чоловіка’ (Лкв) – с. 166;
- 2767) *такі́х дурні́х ше с'в'іт ни ба́чив* ‘про нерозумну людину’ (Мрн) – с. 170;
- 2768) *тараба́не ко́ст'і* ‘про худого хлопця/чоловіка’ (Остр, ВВл) – с. 51;
- 2769) *тарахкот'áт' ре́бра* ‘про худого хлопця/чоловіка’ (Клн) – с. 51;
- 2770) *тарахкоті́т' йак на базáр'і* ‘про балакучого чоловіка, базіку’ (Змш) – с. 120;

- 2771) *тарахкотіт' йак тёрниц'а* 'про балакучу жінку, базіку' (Вдр) – с. 121;
- 2772) *терпіт' йак на рузт'ізán'ійі* 'про терплячу жінку' (Вгщ) – с. 162;
- 2773) *терпіт' йак собáка хóлод* 'про терплячого чоловіка' (Гдм) – с. 162;
- 2774) *терпіт' терпіло* 'про терплячого чоловіка' (Прв) – с. 162;
- 2775) *ти йій: стріжане, а вóна: гóл'ане* 'впертий' [Арк'2003] – с. 163;
- 2776) *тил'бáта бáба* 'про повну людину' (Клк) – с. 53;
- 2777) *типéц'а йак жид на кúпи* 'про лякливого хлопця/чоловіка' (Мшв) – с. 154;
- 2778) *тирпіт' йак кáмин'* 'про терплячу жінку' (Мшв) – с. 162;
- 2779) *тих'іше воді – нійже траві* 'про сором'язливу дівчину' (Дгш) – с. 157;
- 2780) *тихúн'а заст'ёнчива* 'про сором'язливу дівчину' (Клн) – с. 157;
- 2781) *тиц' – бáбин Гриц'* 'про недоречно сказане' [Арк'2003, с.76] – с. 125;
- 2782) *тої, шо кроті шукáйе* 'хропіти' [Арк'2005, с. 19] – с. 181;
- 2783) *точіти брэхн'і* 'про обман' – с. 130;
- 2784) *тр'асéц'а йак жид на кúчках* 'про жадібного' (Прсп) – с. 164;
- 2785) *тр'іпáйе йазикóм* 'багато говорити' (Остр) – с.121;
- 2786) *трáл'і-вáл'і* 'про балакучу жінку, базіку' [Арк'2003, с. 128] – с. 121;
- 2787) *трéба фóрточку закрítи* 'про жінку, яка завагітніла в нешлюбі' (Дгш) – с. 86;
- 2788) *трéт'ій р'ік на девйáтому м'іс'ац'і* 'про жінку, яка довгий час не може завагітніти' (Тпл, Мшс) – с. 93;
- 2789) *трóнулас' з умá* 'збожеволіла' (Брз) – с. 174;
- 2790) *трúби гасéти* 'про похмілля' (Врк) – с. 145;
- 2791) *трúби горáт'* 'про похмілля' (Ббр, Дбрв, Жрч, Змш, Кзл, Крп, Мшс, Пвр, Слв, Смд, Снв, Тпл) – с. 145;
- 2792) *трúдиц'а йак бж'ілка* 'про працювиту жінку' (Гдм) – с. 135;
- 2793) *трúдиц'а йак бжолá* 'про працювиту жінку' (Млн, Пст) – с. 135;
- 2794) *трúдиц'а йак мурáшка* 'про працювиту жінку' (Гдм, Смд) – с. 135;

- 2795) *трўсиц'а йак осіновий лист* 'про лякливого хлопця/чоловіка' (МШВ) – с. 154;
- 2796) *тракторіст, дізил', самовар* [Арк'2005, с. 19] – с. 181;
- 2797) *трандіт' і ни спл'обуїє* 'про чоловіка, який не вміє зберігати таємницю, пліткар' (Пвр) – с. 128;
- 2798) *трандіт' йак рад'іо* 'про балакучу жінку, базіку' (Плц) – с. 121;
- 2799) *три волосіни в три рад'і* 'про рідке волосся' (Бтн) – с. 65;
- 2800) *три волосіни в ш'іст' рад'ів* 'про рідке волосся' (Смд) – с. 65;
- 2801) *три волосіни і т'і розп'атлан'і* 'про рідке нерозчесане волосся' (РБрс) – с. 65;
- 2802) *три волосінки на голов'і* 'про рідке волосся' (Пвр) – с. 61;
- 2803) *три роки з ним друж'іла, а в'ін ни знав* 'про безнадійно закохану дівчину' (Клн) – с. 101;
- 2804) *три чисніц'і до смерт'і* 'передчуття смерті' (Бн) – с. 183;
- 2805) *тримтіт' йак осіка* 'про лякливу дівчину/жінку' (Лпн) – с. 155;
- 2806) *трип'аїє йазіком йак пуміл'ом* 'про балакучу жінку, базіку' (Клб) – с. 121;
- 2807) *тум'ан в оч'і пуск'аїє* 'про обман' (Брн) – с. 130;
- 2808) *тум'ан в оч'і пуск'аїє* 'про обман' (Брн) – с. 130;
- 2809) *туп'а йак в'ал'анок* 'про дурну жінку' (Дтн) – с. 170;
- 2810) *туп'а йак сто грам гур'ошку* 'про дурну жінку' (Крп, Яснв) – с. 170;
- 2811) *туп'е йак дуб'овий ст'іл* 'про дурного чоловіка' (Лбш) – с. 170;
- 2812) *туп'ей йек в'ал'анок к'ірзувий* 'про дурного чоловіка' (Врк) – с. 170;
- 2813) *туп'ій йак бар'ан* 'про дурного чоловіка' (Брв, ВВл, Грдн, Зрч, Клк, Снв, Чрк) – с. 170;
- 2814) *туп'ій йак в'ал'інок* 'про дурного чоловіка' (Трг) – с. 170;
- 2815) *туп'ій йак пол'іно* 'про дурного чоловіка' (Крм) – с. 170;
- 2816) *туп'ій йак с'іб'ірс'к'ій в'ал'анок* 'про дурного чоловіка' (Ввн, Дбр, Івн, Квл, Клк, СтЗг, Тпл) – с. 170;

- 2817) *туру́йе стéжку* ‘про хлопця, який довгий час зустрічається з дівчиною’ (Псн) – с. 102;
- 2818) *тче на тóнку нítку* ‘передчуття смерті’ (Мшв) – с. 182;
- 2819) *у голов’і в’ітер свішче* ‘про нерозумну людину’ (Лбш) – с. 170;
- 2820) *у н’óго чіста голова́* ‘про розумного чоловіка’ (Мшс) – с. 167;
- 2821) *у на́шого Даві́да н’і сра́к’і, н’і ві́да* ‘про невродливого хлопця/чоловіка’ (Мкв) – с. 44;
- 2822) *у на́шого Дави́да н’і врóди, н’і ві́да* ‘про невродливого хлопця/чоловіка’ (Крп) – с. 44;
- 2823) *у пйáного сі́ли ма́ло* ‘зовнішні ознаки п’яного чоловіка’ (Плс) – с. 144;
- 2824) *у страха́ вели́к’і вóч’і* ‘про лякливого хлопця/чоловіка’ (Вшн) – с. 155;
- 2825) *уй корóтка куса́ йак мі́шачий хвист* ‘про коротке волосся з якого важко заплести косу’ (Ббр) – с. 61;
- 2826) *ум-голова́* ‘про розумного чоловіка’ (Бр) – с. 168;
- 2827) *умира́йе за ним* ‘про закохану дівчину’ (Грн) – с. 101;
- 2828) *упáла трупóм* ‘померла’ (Брн) – с. 185;
- 2829) *упу́дало булóт’ане* ‘про невродливого хлопця/чоловіка’ (Клб) – с. 44;
- 2830) *упра́ма йак свин’а́* ‘про вперту жінку’ (Мшв) – с. 163;
- 2831) *ус’і там бу́демо, т’іко не вс’і ра́зом* ‘про смерть’ (Трн) – с. 183;
- 2832) *усé з бл’éском* ‘про акуратну дівчину’ (Бр) – с. 46;
- 2833) *усé ко́сточки мійе* ‘про жінку, яка не вміє зберігати таємниць, пліткарка’ (Лбш) – с. 128;
- 2834) *утопи́ти свої́е хаз’а́йство в живот’і* ‘пропити’ [Арк’2003, с. 128] – с. 142;
- 2835) *ф’іа́лк’і в гу́лув’і* ‘про дурного чоловіка’ [Арк’2003, с. 128] – с. 170;
- 2836) *ф’і́йóлк’і в голов’і* ‘про нерозумну людину’ (Чрк) – с. 170;
- 2837) *фа́йна йак намал’óвана* ‘про вродливу дівчину’ (Смд) – с. 40;
- 2838) *фа́йна коса́* ‘про дівочу косу’ (Псн) – с. 61;

- 2839) *фа́йна на вро́ду* ‘про вродливу дівчину’ (Гбн) – с. 40;
- 2840) *х’ітра йак Пана́сова гу́ска* ‘про хитру жінку’ (Лбш) – с. 175;
- 2841) *х’ітра лисі́ця* ‘про хитру жінку’ (Грдн, Лкв, Лцк, Трг) – с. 175;
- 2842) *х’ітра лисі́чка* ‘про хитру жінку’ (Клб) – с. 175;
- 2843) *х’ітра мазу́рка* ‘про хитру жінку’ (Клб) – с. 175;
- 2844) *ха́та йак в вино́чку* ‘про охайність у будинку’ (НРд) – с. 46;
- 2845) *хо́д’ат’ йак Макси́м з На́стейу* ‘про молоду пару, яка довгий час зустрічається’ (Лщ) – с. 103;
- 2846) *хо́де наду́тий* ‘про мовчазного чоловіка’ (Млт) – с. 123;
- 2847) *хо́дит гру́ба* ‘про жінку, яка очікує дитину’ (Млт, Клб, Слн) – с. 85;
- 2848) *хо́дит’ би кл’у́чка* ‘про ходу п’яного чоловіка’ (Бр) – с. 143;
- 2849) *хо́дит’ гру́ба* ‘про жінку, яка очікує дитину’ (Брз, Крп, Снв) – с. 85;
- 2850) *хо́дит’ з ну́зом* ‘про жінку, яка очікує дитину’, згруб. (Врн) – с. 85;
- 2851) *хо́дит’ з ну́зом до но́са* ‘про жінку, яка очікує дитину’, згруб. (Снв) – с. 85;
- 2852) *хо́дит’ з те́л’бом* ‘про жінку, яка очікує дитину’, згруб. (МГл) – с. 85;
- 2853) *хо́дит’ йак бо́чка* ‘про жінку, яка очікує дитину’, згруб. (Влх) – с. 85;
- 2854) *хо́дит’ йак бомж* ‘про неголеного і непідстриженого чоловіка’ (Брд) – с. 60;
- 2855) *хо́дит’ йак гу́ска* ‘про жінку, яка очікує дитину’ (Грн) – с. 85;
- 2856) *хо́дит’ йак д’іти до шко́ли* ‘про хлопця, який проявляє своє захоплення до дівчини’ (Смд) – с. 103;
- 2857) *хо́дит’ йак дуб* ‘про ходу п’яного чоловіка’ (Ярс) – с. 143;
- 2858) *хо́дит’ йак засва́таний* ‘про хлопця, який зустрічається з дівчиною та перебуває у стані ейфорії’ (Хлп) – с. 103;
- 2859) *хо́дит’ йак ка́чечка* ‘про жінку, яка очікує дитину’ (Клб) – с. 85;
- 2860) *хо́дит’ йак коро́ва йáлова* ‘про жінку, яка довгий час не може завагітніти’ (Жрч) – с. 93;
- 2861) *хо́дит’ йак му́м’йя* ‘про кволу жінку’ (Ярс) – с. 57;

- 2862) *хóдит' йак на кулóк нáткнута* ‘про кволу жінку’ (Зрч) – с. 57;
- 2863) *хóдит' йак нихл'у́йа* ‘про неохайно вдягну’ (Млн) – с. 48;
- 2864) *хóдит' йак пóнчик* ‘про жінку, яка очікує дитину’ (Вгщ) – с. 85;
- 2865) *хóдит' йак панóк* ‘про акуратного хлопця’ (Псн) – с. 46;
- 2866) *хóдит' йак слоні́ха* ‘про жінку, яка довгий час не може завагітніти’ (Слв) – с. 93;
- 2867) *хóдит' йак та ре́йда* ‘про неохайно вдягну’ (Грг) – с. 48;
- 2868) *хóдит' йак хрéстик* ‘про ходу п’яного чоловіка’ (Злч) – с. 143;
- 2869) *хóдит' на л'éво* ‘про жінку легкої поведінки’ (Яснв) – с. 118;
- 2870) *хі́лиц'а в'ід в'ітру* ‘про худу дівчину/жінку’ (Брн) – с. 52;
- 2871) *хі́лиц'а в'ід в'ітру* ‘про худу людину’ (Брн) – с. 51;
- 2872) *хі́тра йак лис* ‘про хитру жінку’ (Брв, Лщ, Млт, Хлп, Ярс) – с. 175;
- 2873) *хі́тра лис Микі́та* ‘про хитру жінку’ (Лбчв) – с. 175;
- 2874) *хі́трий йак лис Микі́та* ‘про хитрого чоловіка’ (Клн) – с. 175;
- 2875) *хі́трий йак чорт* ‘про хитрого чоловіка’ (Млш) – с. 175;
- 2876) *хúда йак бедрó* ‘про худу дівчину/жінку’ (НРд) – с. 52;
- 2877) *хúже сапóжн'іка* ‘про чоловіка, який вживає нецензурну лексику’ (Вгщ) – с. 132;
- 2878) *хаз'а́йн би неслéйа* ‘про поганого господаря’ (Бр) – с. 139;
- 2879) *хаз'а́йн: в с'ічку сра́ти, в солóм'і сна́ти* ‘про поганого господаря’ (Лкч) – с. 139;
- 2880) *хай Госпóд' прийме́ в ца́рств'і́йі свої́м* ‘про смерть’ (Ткт) – с. 185;
- 2881) *хай зимл'а́ бу́де ну́хом* ‘померти’ (Хлп) – с. 185;
- 2882) *хай на л'іс іде́* ‘про погані сни’ (Смл) – с. 180;
- 2883) *хаті́ шчитáти* ‘про лінивого чоловіка’ [Арк’2003, с. 129] – с. 137;
- 2884) *хв'іст йак в кобі́ли* ‘про товсту дівочу косу’ негативна семантика (Пвр, Кзл) – с. 61;
- 2885) *хвáйний гáзда* ‘про акуратного хлопця’ (СтЗг) – с. 46;
- 2886) *хвáйний па́рубок* ‘про вродливого хлопця’ (СтЗг) – с. 39;

- 2887) *хв́алиц'а йак ба́ба Хв́ес'ка* ‘про жінку, яка вихваляється’ (Грн) – с. 127;
- 2888) *хв́астайеу'а йак хаз'а́йка в но́вой х́ат'е* ‘про жінку, яка вихваляється’ (Крч) – с. 127;
- 2889) *хв́ац'ка д'і́вка* ‘про вродливу дівчину’ (Грг) – с. 40;
- 2890) *Хв́ейс'а йазика́та* ‘про балакучу жінку, базіку’ (Млн) – с. 121;
- 2891) *хво́рточку не закрéла* ‘про дівчину/жінку, яка завагітніла та приховує батька дитини’ (СтЗг) – с. 88;
- 2892) *хвал'у́вайа то́рба* ‘хвалькуватий’ [Арк'2003, с. 128] – с. 196;
- 2893) *хвал'бу́і – по́вн'і штани́* ‘про халькуватого чоловіка’ (Крс) – с. 127;
- 2894) *хвал'бу́і по́вн'і штани́* ‘про чоловіка, який вихваляється’ (Врн) – с. 127;
- 2895) *хвал'бу́і по́вна гу́ба* ‘про хвалькувату людину’ (Клн) – с. 127;
- 2896) *хвал'бу́і по́вни то́рбу́і, а в то́рбах ни́ма́ ни́чо́* ‘про хвалькувату людину’ (Млт) – с. 127;
- 2897) *хвали́ мене́ мойа́ гу́бон'ко* ‘про хвалькувату людину’ (Грдн) – с. 127;
- 2898) *хвали́ мене́ мойа́ гу́бон'ко, бо т'а розде́ру́* ‘про хвалькувату людину’ (Остр) – с. 127;
- 2899) *хвали́ мене́ мойа́ гу́бойко, той ни́рузурв́ес'а* ‘про хвалькувату людину’ (Вгщ) – с. 127;
- 2900) *хвали́ мойа́ гу́бон'ко мене́, коли́ л'у́ди ни хва́л'ат'* ‘про хвалькувату людину’ (НРд) – с. 127;
- 2901) *хво́ста́ розпу́сти́ла* ‘про жінку легкої поведінки’ (Остр, ВВл) – с. 118;
- 2902) *хво́ста́та со́ро́ка* ‘про жінку, яка не вміє зберігати таємниць, пліткарка’ (Тпл) – с. 128;
- 2903) *хитр'у́шча йак лиса́* ‘про хитру жінку’ (Гдм) – с. 175;
- 2904) *хлоп йак дуб* ‘про високого хлопця/чоловіка’ (Хлп) – с. 49;
- 2905) *ховáти чо́рта* ‘про жінку, яка не вміє зберігати таємниць, пліткарка’ (Збр) – с. 129;

- 2906) *ход'áча інцыклопéд'íйа* ‘про розумну жінку’ (Зрч, Лкв, Мшв) – с. 168;
- 2907) *ход'áча кнішка* ‘про розумну жінку’ (Клб, Прв) – с. 168;
- 2908) *ход'áча мак'íтра* ‘про лисого чоловіка’ (Дбр) – с. 62;
- 2909) *ход'áча маши́на* [про комп'ютер] ‘про розумного чоловіка’ (Вгщ) – с. 168;
- 2910) *ход'áчий компу́тер* ‘про розумного чоловіка’ (Чрк) – с. 168;
- 2911) *ход'áчий мрець* ‘про художого хлопця/чоловіка’ (Брн) – с. 52;
- 2912) *ход'áчий привид* ‘про невродливого хлопця/чоловіка’ (Пст) – с. 44;
- 2913) *ход'áчий рóзум* ‘про розумного чоловіка’ (Лщ) – с. 167;
- 2914) *ходíти крентако́м* ‘про ходу п'яного чоловіка’ [Арк'2003, с. 101] – с. 143;
- 2915) *холóне сéрце* ‘про лякливу дівчину/жінку’ (Брн) – с. 155;
- 2916) *хорóша йак вімал'ована* ‘про вродливу дівчину’ (Бр) – с. 40;
- 2917) *хорóший йак огуро́к* ‘про вродливого хлопця’ (Снв) – с. 40;
- 2918) *хо'д'áча енциклопéд'íйа* ‘про розумну жінку’ (Брж, Гв, Гдм, Івн, Лбш, Пл, Плс, Трг, Хлп, Ярс) – с. 168;
- 2919) *хоч бо́мки стрил'áй* ‘про міцний сон’ (Гдм) – с. 177;
- 2920) *хоч бері рот заші́й* ‘пліткувати’ (Лбш) – с. 128;
- 2921) *хоч в музе́й веді́* ‘про охайність у будинку’ (Лкв) – с. 46;
- 2922) *хоч воді́ напе́йс'а* ‘про вродливу дівчину’ (СтЗг) – с. 40;
- 2923) *хоч воді́ напі́йс'а* ‘про вродливу дівчину’ (Псн, Дбр) – с. 40;
- 2924) *хоч грабл'áми шука́й* ‘про дівчину/жінку низького зросту’ (Хлп) – с. 51;
- 2925) *хоч з мо́ста тай в во́ду* ‘про невродливого хлопця/чоловіка’ (Дбр) – с. 44;
- 2926) *хоч з ха́ти винóс'* ‘про міцний сон’ (Хлп) – с. 177;
- 2927) *хоч за образі́ став* ‘про вродливого хлопця’ (Клб) – с. 39;
- 2928) *хоч іко́ну мал'у́й* ‘про вродливого хлопця’ (Брн) – с. 39;
- 2929) *хоч іко́ну мал'у́й* ‘про красиву людину’ (Брн) – с. 39;

- 2930) *хоч к'їлкі на голов'ї тешиї* 'про людину, яка нічого не розуміє' (Лбвч) – с. 170;
- 2931) *хоч карт'їну мал'уйї* 'про вродливу дівчину' (Грдн) – с. 40;
- 2932) *хоч карт'їну мал'уйї* 'про красиву людину' (Грдн) – с. 39;
- 2933) *хоч карт'їну мал'уйї* 'про вродливу дівчину' (Жрч) – с. 40;
- 2934) *хоч кудїї* [Арк'2003. 100] – с. 40;
- 2935) *хоч кулк'ї на гулов'ї тешиї* 'про впертого чоловіка' (Хлп) – с. 163;
- 2936) *хоч кулка́ на гулов'ї тишиї* 'про впертого чоловіка' (Клн, Лбш) – с. 163;
- 2937) *хоч кулка́ тишиї* 'про впертого чоловіка' (НРд) – с. 163;
- 2938) *хоч пл'ун' в гóчи* 'впертий' [Арк'2003, с. 110] – с. 163;
- 2939) *хоч прóти шéрст'ї глад'* 'про спокійного чоловіка' (ВВл, Остр) – с. 153;
- 2940) *хоч р'їж, а терпїт'* 'про терплячого чоловіка' (Хлп) – с. 162;
- 2941) *хоч с'їрника́ зотрїї* 'про злу жінку' (Клн) – с. 148;
- 2942) *хоч смáлець' топїї* 'про повну жінку' (Хлп) – с. 55;
- 2943) *хоч стрел'* 'впертий' [Арк'2003, с. 125] – с. 163;
- 2944) *хоч у кунупл'ї став* 'неохайна людина' [Арк'2003, с. 98] – с. 44;
- 2945) *хоч у ра́мц'а вправ* 'про вродливу дівчину' (Брн) – с. 40;
- 2946) *хоч у ра́мц'а вправ* 'про красиву людину' (Брн) – с. 39;
- 2947) *хоч шчїгл'ї бий* 'про лисину чоловіка' (Хлп) – с. 63;
- 2948) *хро́пе йак у д'їр'áвий м'їшóк* 'хропіти' (Лбш) – с. 181;
- 2949) *хребта́ ламáйе* 'про працювиту жінку' (ВВл) – с. 135;
- 2950) *хропé аж хáта дрижїт'* 'хропіти' (Плц) – с. 180;
- 2951) *хропé аш хáта нóсица* 'хропіти' (Брв) – с. 181;
- 2952) *хропé аш шепк'ї трўс'ац'а* 'хропіти' (Брж) – с. 181;
- 2953) *хропé йак к'їт мўркайе* 'хропіти' (Острж) – с. 181;
- 2954) *хропé йак нав'їжéне* 'хропіти' (Лщ) – с. 181;
- 2955) *хропé йак старá бáба* 'хропіти' (Лбш) – с. 181;
- 2956) *хропé, шо аш хáта хóдором хóдит'* 'хропіти' (Плц) – с. 181;

- 2957) *хрупé аш хáта трасéц'а* ‘хропіти’ (Хлп) – с. 181;
- 2958) *хрупé аш хáта хóдит'* ‘хропіти’ (НРд) – с. 181;
- 2959) *хрупé аш хáта хóдуром ходит'* ‘хропіти’ (Клб) – с. 181;
- 2960) *хрупé йак ведм'ід'* ‘хропіти’ (Клк) – с. 181;
- 2961) *хрупé йак дóбрий бик* ‘хропіти’ (Крч) – с. 181;
- 2962) *хрупé йак слон* ‘хропіти’ (Вгщ) – с. 181;
- 2963) *хрупé йак тхур* ‘хропіти’ (Бржк) – с. 181;
- 2964) *хто ни родівс'а, той і ни вмер* ‘про смерть’ (Вгщ) – с. 183;
- 2965) *хто скуп, той ни глуп* ‘про скупого чоловіка’ (Бр) – с. 164;
- 2966) *хувáйс'а в жіто* ‘про невродливу дівчину/жінку’ (Клб) – с. 44;
- 2967) *хувáйс'а в жіто* ‘про невродливу людину’ (Клб) – с. 44;
- 2968) *худá йак бадиліна* ‘про худу дівчину/жінку’ (Прп) – с. 52;
- 2969) *худá йак берéза* ‘про худу дівчину/жінку’ (Лбш) – с. 52;
- 2970) *худá йак вóбла* ‘про худу дівчину/жінку’ (Ярс) – с. 52;
- 2971) *худá йак велосипéd* ‘про худу дівчину/жінку’ (Дхч) – с. 52;
- 2972) *худá йак дóска* ‘про худу дівчину/жінку’ (Крм, Грн, Зрч, Снв, Чрк) – с. 52;
- 2973) *худá йак кл'áча* ‘про худу дівчину/жінку’ (Вгщ) – с. 52;
- 2974) *худá йак м'ітлá* ‘про худу дівчину/жінку’ (Прп) – с. 52;
- 2975) *худá йак п'ірйіна* ‘про худу дівчину/жінку’ (Прв) – с. 52;
- 2976) *худá йак патіка* ‘про худу дівчину/жінку’ (Влх) – с. 52;
- 2977) *худá йак с'ірнік* ‘про худу дівчину/жінку’ (Мрн) – с. 52;
- 2978) *худá йак с'п'ічка* ‘про худу дівчину/жінку’ (Клк, Брж, Пл, Глв) – с. 52;
- 2979) *худá йак ск'іпка* ‘про худу дівчину/жінку’ (Трн, Бхв) – с. 52;
- 2980) *худá йак ск'елét* ‘про худу дівчину/жінку’ (Сшч) – с. 52;
- 2981) *худá йак тічка* ‘про худу дівчину/жінку’ (Трг) – с. 52;
- 2982) *худá йак тарán'ка* ‘про худу дівчину/жінку’ (Крч) – с. 52;
- 2983) *худá йак тр'іска* ‘про худу дівчину/жінку’ (Лкв, Грн) – с. 52;
- 2984) *худá йак трáс'ц'а* ‘про худу дівчину/жінку’ (Рсв) – с. 52;

- 2985) *худá йак тріска* ‘про худу дівчину/жінку’ (Клб) – с. 52;
- 2986) *худá йак хрест* ‘про худу дівчину/жінку’ (Ощв) – с. 52;
- 2987) *худá йак шкáпа* ‘про худу дівчину/жінку’ (Сшч) – с. 52;
- 2988) *худá йак шквáрка* ‘про худу дівчину/жінку’ (Прп) – с. 52;
- 2989) *худá, йак вусá пириві́езана* ‘про худу дівчину/жінку’ (Гщ) – с. 52;
- 2990) *худá, йак вусá пириві́езана* ‘про худу дівчину/жінку’ (Гщ) – с. 52;
- 2991) *худій йак рóвер* ‘про худого хлопця/чоловіка’ (Гв) – с. 52;
- 2992) *хурóша йек калéна* ‘про вродливу дівчину’ (Врк) – с. 40;
- 2993) *хурóша хоч водé напéйс'а* ‘про вродливу дівчину’ (Врк) – с. 40;
- 2994) *хустіну над'іла* ‘про дівчину, яка вийшла заміж’ (Бтн) – с. 110;
- 2995) *ц'іпом скáче* ‘про голосного, крикливого чоловіка’ (Клб) – с. 124;
- 2996) *ц'іні йому́ нимáйе* ‘взагалі не вживати спиртних напоїв’ (Крп) – с. 146;
- 2997) *цáрс'кий пáрубок* ‘про неодруженого чоловіка’ (Ввн, Дтн) – с. 108;
- 2998) *цáрство в'ічне, жит':á бизконéчно* ‘про смерть’ (Вгщ) – с. 185;
- 2999) *цéлка пúсл'а пйáтого абóрта* ‘про нецнотливу дівчину’ (Яснв) – с. 81;
- 3000) *цар'á в голов'і нимáйе* ‘про дурного чоловіка’ (Брн) – с. 170;
- 3001) *цв'ітé і пáхне* ‘про закохану дівчину’ (Хлп) – с. 101;
- 3002) *циц'к'é, йак горшчик'é* ‘про великі груди’ (Пдл) – с. 55;
- 3003) *чáхлик нивмиру́шчий* ‘про худого хлопця/чоловіка’ (Дкв) – с. 52;
- 3004) *чémна д'івчина* ‘про сором'язливу дівчину’ (Слв) – с. 157;
- 3005) *чéрез жив'іт спіну чúхайе* ‘про худого хлопця/чоловіка’ (Остр, ВВл) – с. 52;
- 3006) *чéсна давáлка* ‘про нецнотливу дівчину’ (Гбн, Овд, Плц, Брс, Пст, Вдр) – с. 81;
- 3007) *чéше биз пиристáнку* ‘багато говорить’ (Смл) – с. 121;
- 3008) *чóрну стéжку втоптáв* ‘про хлопця, який довгий час зустрічається з дівчиною’ (Клн) – с. 102;

- 3009) *чóрта ни бойіц'а* ‘про сміливого чоловіка’ (ВВл, МГл, Остр) – с. 155;
- 3010) *чóртики скáчут'* ‘про алкогольне сп'яніння’ (Жрч) – с. 142;
- 3011) *чіста йак криштáл'* ‘про акуратну дівчину’ (Жрч) – с. 46;
- 3012) *чісто йак в аптéці* ‘про охайність у будинку’ (Дхч) – с. 46;
- 3013) *чúба гр'ііе* ‘про лінивого чоловіка’ (Остр) – с. 137;
- 3014) *чúдо в п'ірійі* ‘про невродливу дівчину/жінку’ (Чрк) – с. 44;
- 3015) *чúткий йак метéлик* ‘про чутливий сон’ (Брв) – с. 179;
- 3016) *чúчало горóхове* ‘про невродливого хлопця/чоловіка’ (Лкв, Гв, Крч) – с. 44;
- 3017) *чвáниц'а чи йе чим, чи нимá* ‘про хвалькувату людину’ (Смл) – с. 127;
- 3018) *чварокотіт' йак сорóка* ‘про балакучу жінку, базіку’ (Вдр) – с. 121;
- 3019) *червóн'і дн'і* ‘про менструацію’ (Ощв) – с. 82;
- 3020) *червóна áрм'ііа* ‘про менструацію’ (Слв) – с. 82;
- 3021) *червóна áрм'ііа наступіла* ‘про менструацію’ (ВВл) – с. 82;
- 3022) *червóне гóсте прийіхале* ‘про менструацію’ (Грн) – с. 82;
- 3023) *червóне мóре* ‘про менструацію’ (Яснв) – с. 82;
- 3024) *червóне на рубáщці* (Лкв) / *на рубáщці* ‘про менструацію’ (Жрч, Пвр) – с. 82;
- 3025) *червóний дракóн* ‘про менструацію’ (Брс) – с. 82;
- 3026) *червóний йак бурáк* ‘про почервоніння на лиці’ (Вгщ, Млт, Клк, Крм, Снв) – с. 43;
- 3027) *чим пйан'іиий, тим см'ілив'іиий* ‘зовнішні ознаки п'яного чоловіка’ (Влх) – с. 144;
- 3028) *чирвóн'і гóст'і* ‘про менструацію’ (Ткт) – с. 82;
- 3029) *чирвóна йак мак* ‘про почервоніння на лиці’ (Ярс) – с. 55;
- 3030) *чирвóна йак рак* ‘про почервоніння на лиці’ (Бн, Врн, Гв, Злч) – с. 55;
- 3031) *чирвóний йак бур'áк* ‘про почервоніння на лиці’ (Брж, Бхв Влх, Врн, Грх, Лбш, Лкв, Пл, Прв, Рсв, Ткт, Хлп) – с. 55;

- 3032) *чмо булót'ане* ‘про невродливого хлопця/чоловіка’ (Клк) – с. 44;
- 3033) *чолов'ік йак дуб* ‘про вродливого хлопця’ (Трн, Грн, Мшв, Пл, Хлп) – с. 39;
- 3034) *чорт забр́ав* ‘закінчити життя самогубством’ (Лпн) – с. 188;
- 3035) *чорт обкруті́в* ‘закінчити життя самогубством’ (Остр, ВВл) – с. 188;
- 3036) *чорт п'ідманéв і забр́ав* ‘закінчити життя самогубством’ (Прв) – с. 188;
- 3037) *чорт пові́в* ‘закінчив життя самогубством’ (Грн) – с. 188;
- 3038) *чорт попу́тав* ‘закінчити життя самогубством’ (Вгщ, Млш, Хлп) – с. 188;
- 3039) *чорті́ кру́т'ат'* ‘зовнішні ознаки п'яного чоловіка’ (Ткт) – с. 144;
- 3040) *чугóс' ни хватáйе* ‘про нерозумну людину’ (Брж) – с. 170;
- 3041) *чулув'ік йак зóлото* ‘взагалі не вживати спиртних напоїв’ (Гдм) – с. 146;
- 3042) *шáрик'ів ни хватáйе* ‘про нерозумну людину’ (Остр) – с. 170;
- 3043) *шáфа на гóлову впáла* ‘про дівчину, яка вийшла заміж’ (Звн) – с. 110;
- 3044) *шéно вроді́ла, а вже й схороні́ла* ‘про народження мертвої дитини’ (Ткт) – с. 92;
- 3045) *ші́рша йак дóвша* ‘про повну дівчину/жінку’ (Хлп, Мкв) – с. 54;
- 3046) *ші́ти-брíти – зáвтра Пáска* ‘про погану господиню’ (Лбш) – с. 140;
- 3047) *шалáва м'éсна* ‘про жінку легкої поведінки’ (Дгш) – с. 118;
- 3048) *шалáва на все село́* ‘про жінку легкої поведінки’ (Трг) – с. 118;
- 3049) *ше ма́ти дриг* ‘бути здоровим’ [Арк'2003. 90] – с. 54;
- 3050) *ше ни одна́ купі́ц'а миш ни руздаві́ла* ‘про статеві стосунки повного чоловіка з худою жінкаю’ (Лцк) – с. 117;
- 3051) *шипі́т' йак на ут'уго́ве сл'у́н'а* ‘про сердиту жінку’ (Пл) – с. 151;
- 3052) *шк'і́ра й ко́ст'і* ‘про худого хлопця/чоловіка’ (Лбш) – с. 51;
- 3053) *шк'і́риц'а йак зв'і́ринá* ‘про сердитого чоловіка’ (Злч) – с. 151;

- 3054) *шк'ірищ'а йак к'ін' до буд'акá* ‘голосно сміється’ (Грг) – с. 159;
- 3055) *шк'ірищ'а йак к'ін' до кобіли* ‘сміятися’ (Ртн) – с. 159;
- 3056) *шк'ірищ'а на вс'і трищ'ат' два* ‘голосно сміятися’ (Лцк) – с. 159;
- 3057) *шлапáк безрозм'єрний* ‘про великий розмір ступні’ (Чрк) – с. 77;
- 3058) *шлапáтий йак ведм'ід'* ‘про великий розмір ступні’ (Млт) – с. 77;
- 3059) *шо в лоб, шо по лóб'і* ‘про впертого чоловіка’ (Мшв) – с. 163;
- 3060) *шо в шир, то вздовж* ‘про повну дівчину/жінку’ (Бхв) – с. 54;
- 3061) *шо вбйеш, те й вйідеш* ‘про ліниву жінку’ (Овд) – с. 137;
- 3062) *шо вздóвж, шо впóпирик* ‘про повну дівчину/жінку’ (Смл) – с. 54;
- 3063) *шо ден', то блішче до Бóга* ‘передчуття смерті’ (Прв) – с. 183;
- 3064) *шо ден', то все блішче* ‘передчуття смерті’ (Грдн) – с. 183;
- 3065) *шо й чорт шарáхнец'а* ‘про невродливого хлопця/чоловіка’ (Остр, ВВл) – с. 44;
- 3066) *шо слóво, то мат'úk* ‘вживати нецензурну лексику’ (Хлп) – с. 132;
- 3067) *шо хехóчеш – с'іна про хочеш* ‘про сміх без причини’ (Лщ) – с. 159;
- 3068) *шолóта з болóта* ‘про балакучу жінку, базіку’ [Арк'2003, с. 132] – с. 121;
- 3069) *шос' у л'іс'і здóхло* ‘взагалі не вживати спиртних напоїв’ (Лбн) – с. 146;
- 3070) *шпáри зайшли́* ‘про сердитого чоловіка’ (Клб) – с. 151;
- 3071) *шпáркий до рубóти* ‘про працюючого’ (Ртн) – с. 135;
- 3072) *штані прутирáйе* ‘про хлопця, який довгий час зустрічається з дівчиною’, зневаж. (Яснв) – с. 103;
- 3073) *шукáйе шкварок в молоц'і* ‘про дівчину, яка не може визначитися із майбутнім обранцем’ (Псн) – с. 106;
- 3074) *шч'ітка на мóрд'і віросла* ‘про неголеного чоловіка’ (Пст) – с. 60;
- 3075) *шчéдра дл'а вс'іх* ‘про жінку легкої поведінки’ (Снв) – с. 118;
- 3076) *шчéдра душá* ‘про щедру жінку’ (Квл) – с. 166;
- 3077) *шчéдра йак óс'ін'* ‘про щедру жінку’ (Грн) – с. 166;
- 3078) *шчéдра йак óс'ін' на плоді* ‘про щедру жінку’ (ВВл) – с. 166;

- 3079) *шчэ́дрий йак Бог* ‘про щедрого чоловіка’ (Гдм) – с. 166;
- 3080) *шчэ́дрий йак земл’а* ‘про щедрого чоловіка’ (ВВл, Жбк, Зрч, Лпн, Мшв, Остр, Острц, Ткт) – с. 166;
- 3081) *шчэ́дрий йак с’в’атко́вий варéник* ‘про щедрого чоловіка’ (Вгщ) – с. 166;
- 3082) *шчо́ки горáт’ йак рак тичéний* ‘про почервоніння на лиці’ (НРд) – с. 55;
- 3083) *шче жeníло ни ві́росло* ‘про ранню закоханість хлопця’ (Клб) – с. 101;
- 3084) *шче тéпла* ‘про породілля’ (Псн, Вгщ) – с. 89;
- 3085) *шчитáте ворóне* ‘про лінивого чоловіка’ [Арк’2005, с. 66] – с. 137.